JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 10.
Sorozatszerkesztő: Nagy Janka Teodóra

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport
jogineprajz.hu

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

VÁSÁRHELYI TESTAMENTUM ALAPÍTVÁNY

Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI, JOGI NÉPRAJZI KISKÖNYVTÁR 10.

Száz plusz Öt

JUBILEUMI KÖTET

Tárkány Szücs Ernő
(1921–1984)
Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és
Jogi Néprajzi Kutatócsoport
(2011–2021)

Szerkesztette:
Nagy Janka Teodóra–Bognár Szabina–Szabó Ernő

Pécsi Tudományegyetem KPVK

Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI

SZEKSZÁRD
2021

ISSN 2064-888X
ISBN 978-963-429-793-2

© Szerzők 2021
© Szerkesztők 2021

Szerkesztő:
Nagy Janka Teodóra
Bognár Szabina
Szabó Ernő

Lektor:
Homoki-Nagy Mária
Mezey Barna

Szaknyelvi fordítás:
Falus Orsolya (angol)
Matla Gabriella (spanyol)
Szabó Tamás (német)

Kiadja:
Pécsi Tudományegyetem KPVK
Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI

Technikai szerkesztő: Szabó Ernő
Nyomda: Séd Kft., Szekszárd

Tartalomjegyzék

Előszó ... 9

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁN

Nagy Janka Teodóra: *Tárkány Szücs Ernő jogász, a magyar jogi néprajz kutatója (1921–1984)* ... 17

Katona Imre: *Tárkány Szücs Ernő, Hódmezővásárhely 1921.10.13. – Budapest 1984.07.20.* ... 19

Tárkány Szücs Attila: *A börzsönyi kaland* ... 25

Szenti Tibor: *Ember, aki már fölülről néz ránk!* ... 29

Filep Antal: *Emlékezés Tárkány Szücs Ernőre: a hódmezővásárhelyi indulás* ... 33

Gráfik Imre: *Tárkány Szücs Ernőre emlékezve (Chicago 1973)* ... 47

Mezey Barna: *Tárkány Szücs Ernő és a jogtörténet* ... 71

Homoki-Nagy Mária: *Tárkány Szücs Ernő és a magyar végrendeletkutatás* ... 81

Gyáni Gábor: *Tárkány Szücs Ernő hagyatéka és a magyar társadalomtörténet* ... 89

Nagy Janka Teodóra: *Tárkány Szücs Ernő és a magyar népi jogéletkutatás fénykora (1939–1949)* ... 103

Bognár Szabina: *Egy jogi néprajzi szintézis lehetősége: Tárkány Szücs Ernő az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában (1975–1984)* ... 119

Szenti Csilla: *Dr. Tárkány Szücs Ernő jogász, néprajztudós írásos hagyatéka a Hódmezővásárhelyi Levéltárban* ... 139

Presztóczki Zoltán: *Tárkány Szücs Ernő könyvhagyatéka a hódmezővásárhelyi levéltárban* ... 149

Bognár Szabina – Szabó Ernő: *Tárkány Szücs Ernő (1921–1984) 100 jogi néprajzi vonatkozású publikációja* ... 159

A TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI ÉS JOGI NÉPRAJZI KUTATÓCSOPORT MEGALAKULÁSÁNAK 10. ÉVFORDULÓJÁN

Bánkiné Molnár Erzsébet: *A Jászkun kerület népi jogéletének tükröződése a 18. századi helyi rendtartásokban* ... 169

Bárth János: *Valláserkölcsi vétségek feltárása és büntetése 1828-ban a Nyikó mente három katolikus falujában* ... 185

Bódiné Beliznai Kinga: *Szimbólumok a tárgyalóteremben* ... 195

Csáji László Koppány: *A humor szerepe az ügyvédfolklórban* 209

Domokos Mariann: *„Éljen Wekerle s a polgári házasság!” Propaganda és populáris kultúra a 19. század végén* 221

Gelencsér József: *„A gazdák kékbeli parlamentje” Székesfehérvár paraszttársadalmának fóruma* 241

Herger Csabáné: *Die Errungenschaftsgemeinschaft im ungarischen Ehegüterrecht nach 1848* 261

Horváth József: *A végrendeletek kutatásának újabb eredményei (2008–2020)* 283

Lanczendorfer Zsuzsanna: *Jogi néprajzi adatok az irodalomban Bűnesetek Galgóczi Erzsébet műveiben* 297

Marian Małecki – Falus Orsolya: *Árpád-házi Szent Kinga Egy legenda és jogtörténeti háttere* 315

Matla Gabriella: *A spanyol jogszokáskutatás intézményesülése: Joaquín Costa öröksége* 331

Örsi Julianna: *A család változó szerepben* 343

J. Újváry Zsuzsanna: *A jogszokások szerepe a földesúr–jobbágy viszony alakulásában a Magyar Királyság északi megyéinek hódoltsági falvaiban* 355

Varga Csaba: *Tárkány Szücs Ernő és kora. A jogi néprajz és helyzete a marxista-leninista állam- és jogelmélet közegében* 375

Völgyesi Levente: *A konzisztoriális bíráskodás jogi néprajzi elemei a váci egyházmegye területén* 389

Nagy Janka Teodóra – Szabó Ernő: *Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatéka: a 10 éves Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* 405

Alapító okirat 415

Tagnévsor 419

Resümee / Resumen / Resume 423

Egy évtized pillanatképei 443

Előszó

Ünnepi esztendő a magyar jogi kultúrtörténet és jogi néprajz számára 2021. Nemcsak *Tárkány Szücs Ernő* jogász, a jogi néprajz nemzetközi és hazai elismert kutatója születésének centenáriuma – akinek négy évtizede jelent meg a magyar jogi néprajz kutatási eredményeit összegző *„Magyar jogi népszokások”* monográfiája –, de a neves tudós szellemi örökségének gyarapítását, a társtudományterületek interdisziplináris együttműködésével a magyar kutatástörténetbe integrálását célul tűző *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* megalakulásának 10. évfordulója is.

Európában a 18. század végétől a polgári átalakulás időszaka teljesen átformálta a gazdaságot és a társadalmat, artikulálta a tudomány és a művészet fogalmát, a nemzetről és ennek részeként a népről, a népi kultúráról gondolkodást. A 19. század második felétől a nemzetállamok kialakulása és a polgári jogfejlődés egymást erősítő folyamatában a nemzeti jog létrejöttében és legitimációjában fontos szerepet kapott a népi jogélet, „az élő és gyakorolt népi jogszokások” megismerése. A polgári kodifikációs törekvések időszakában gyűjtött jogszokások részei lettek a megszülető modern jogintézményeknek.

Abban, hogy egy országban a kutatások mely tudományterülethez kapcsolódtak, szerepe volt a diszciplináris határok formálódásának és a kutatási terület képviselői tudományterületi beágyazottságának. A német kutatásban elsősorban a jogtudomány (jogtörténet, összehasonlító jog, jogi kultúrtörténet), a franciáknál a néprajztudomány, az angol és az észak-amerikai kutatásokban az antropológia és a néprajz területéhez kapcsolták, de kutatóik révén a történettudományhoz és a szociológiához is számos szállal kötődött.

A magyar kutatás csak a 20. század elején kapcsolódott be jogszokáskutatás európai folyamatába. Az *első magyar jogszokásgyűjtésre* az öröklési joghoz kapcsolódóan 1901-ben, az egységes magánjogi törvényjavaslat tervezetének kidolgozása során került sor, *széles körű népi jogéletkutatásra* pedig csak 1939-től. A tudományos alapvetés Tagányi Károly; a hazai kutatási eredmények nemzetközi kutatásba bekapcsolása pedig Tárkány Szücs Ernő nevéhez köthető. Tárkány Szücs Ernő rendkívül gazdag életműve ma is meghatározója a magyar jogi néprajznak, munkássága az európai kutatástörténet része.

A *„Száz plusz tíz” – jubileumi kötet…* első részében *(Tárkány Szücs Ernő születésének 100. évfordulóján)* az életpálya legfontosabb állomásainak rövid áttekintése után visszaemlékezések gazdagítják eddig ismeretlen, vagy csak részleteiben ismert adatokkal, eseményekkel a szerzői életmű kutatástörténetét. *(Tárkány Szücs Attila: A börzsönyi kaland; Szenti Tibor: Ember, aki már*

fölülről néz ránk!; Filep Antal: Emlékezés Tárkány Szücs Ernőre: a hódmezővásárhelyi indulás; Gráfik Imre: Tárkány Szücs Ernőre emlékezve (Chicago 1973).

Tárkány Szücs Ernő tudományos teljesítménye a jogi néprajz legértékesebb európai hagyományaihoz illeszkedve joggal nevezhető interdiszciplinárisnak. A kötet első részének tanulmányai a magyar jogtörténet, külön is nevesítve a magyar végrendeletkutatás, a magyar társadalomtörténet és a jogi népéletkutatás, jogi néprajz területét gazdagító kutatásait, a munkásságára alapozott új eredményeket tekintik át *(Mezey Barna: Tárkány Szücs Ernő öröksége a magyar jogtörténet; Homoki-Nagy Mária: Tárkány Szücs Ernő és a magyar végrendeletkutatás; Gyáni Gábor: Tárkány Szücs Ernő hagyatéka és a magyar társadalomtörténet; Nagy Janka Teodóra: Tárkány Szücs Ernő és a magyar népi jogéletkutatás fénykora (1939–1949); Bognár Szabina: Egy jogi néprajzi szintézis lehetősége: Tárkány Szücs Ernő az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában (1975–1984).* A visszaemlékezéseket és a tanulmányokat kiegészítik a Tárkány Szücs Ernő hagyatékának és életművének kutatásához készült segédletek – ily módon is hozzájárulva annak újabb kutatói nemzedékekkel történő megismertetéséhez *(Szenti Csilla: Dr. Tárkány Szücs Ernő jogász, néprajztudós írásos hagyatéka a Hódmezővásárhelyi Levéltárban; Presztóczki Zoltán: Tárkány Szücs Ernő könyvhagyatéka a hódmezővásárhelyi levéltárban; Bognár Szabina–Szabó Ernő: Tárkány Szücs Ernő (1921–1984) 100 jogi néprajzi vonatkozású publikációja).*

A *„Száz plusz tíz" – jubileumi kötet…* második része (*Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport 10.)* a Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatékának ápolására, gazdagítására 2011-ben alakult kutatócsoport eredményeinek összegzése. Az ünnepi válogatásban az elmúlt évek tudományos műhelymunkája során a jogi kultúrtörténet és a jog néprajz témakörében született legújabb kutatási eredmények olvashatóak. Jogtörténészek, jogfilozófusok *(Bódiné Beliznai Kinga: A bírósági tárgyalótermek szimbolikája; Herger Csabáné: Die errungenschaftgemennschaft im ungarischen ehegüterrecht nach 1848; Marian Małecki-Falus Orsolya: Árpád-házi Szent Kinga – egy legenda és jogtörténeti háttere; Varga Csaba: Tárkány Szücs Ernő és kora: a jogi néprajz és gondolhatatlansága a marxista-leninista állam- és jogelméletben; Völgyesi Levente: A konzisztoriális bíráskodás jogi néprajzi elemei a váci egyházmegye területén),* történészek *(Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet: A Jászkun kerület népi jogéletének tükröződése a 18.századi helyi rendtartásokban; Horváth József: A magyarországi végrendelet-forrásközlések és tanulmányok; J. Újváry Zsuzsanna: A jogszokások szerepe a földesúr–jobbágy viszony alakulásában a Magyar Királyság északi megyéinek hódoltsági falvaiban),* néprajzkutatók *(Bárth János: Valláserkölcsi vétségek feltárása és büntetése 1828-ban a Nyikó mente három katolikus falujában; Csáji László Koppány: A humor szerepe az ügyvédfolklórban; Domokos Mariann: „Éljen Wekerle s a polgári házasság!" Propaganda és populáris kultúra a 19. század végén; Gelencsér József: A gazdák kékbeli parlamentje" Székesfehérvár paraszttársadalmának*

fóruma; Lanczendorfer Zsuzsanna: Jogi néprajzi adatok az irodalomban. Bűnesetek Galgóczi Erzsébet műveiben; Örsi Julianna: A család változó szerepben) és a kutatók fiatalabb nemzedékének *(Matla Gabriella: A spanyol jogszokáskutatás intézményesülése és Joaquín Costa öröksége)* publikációi jól tükrözik a diszciplinák közötti párbeszéd eredményességét és innovatív szerepét.

A könyvfejezetet a kutatócsoport évtizedes műhelymunkájának legfontosabb állomásait ismertető tanulmány zárja *(Nagy Janka Teodóra–Szabó Ernő: Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatéka: a 10 éves Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport)*, amelyet kiegészít az alapító okirat és a tagok rövid szakmai felsorolása, illetve a Kutatócsoport által szervezett konferenciák és kiadott kötetek sora.

Tárkány Szücs Ernőre 80. születésnapján Hódmezővásárhelyen a magyar közélet a Mádl Ferenc köztársasági elnök által a Tárkány-palotán elhelyezett tábla megkoszorúzásával, a néprajztudomány a tudós szellemi örökségét áttekintő konferenciával, az egykori alma mater pedig egy kiállítás szervezésével emlékezett. Születésének 90. évfordulóján, 2011-ben Szekszárdon jogtörténészek, néprajzosok, történészek emlékeztek a tudományos pálya eredményeire és névadójául választotta a megalakuló kutatócsoport. Születésének 100. évfordulóján a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (Pécsi Tudományegyetem KPVK), a Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány, a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ és a MNL CS-CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára* jubileumi nemzetközi interdiszciplináris konferencián emlékezik szülővárosában a magyar jogi néprajz nemzetközi hírű kutatójára. Így is kifejezik tiszteletüket tudományos munkássága, a magyarságra vonatkozó kutatásokat gazdagító életműve előtt és áttekintik annak gazdagodását a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* megalakulásának 10. évfordulóján.

Budapest-Szekszárd-Hódmezővásárhely, 2021. szeptember 30.

Nagy Janka Teodóra — *elnök*

Mezey Barna — *társelnök*

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi kutatócsoport

Tárkány Szücs Ernő születésének 100. évfordulóján

Visszaemlékezések

Tárkány Szücs Ernő
jogász, a magyar jogi néprajz kutatója
(1921–1984)

Hódmezővásárhelyen született 1921. október 13-án és a családi hagyomány alapján választott jogi pálya mellett évtizedeken át kutatott, oktatott, tudományszervező és -népszerűsítő tevékenységet végzett; a magyar jogtörténet, a népi jogéletkutatás, a magyar néprajztudomány nemzetközileg elismert kutatójává vált.

Minisztériumi szakemberként törvényelőkészítési munkák részese volt és a bányajog avatott ismerője, élethivatásának mégis a jogtörténet és néprajz határterületén a jogi néprajzi kutatómunkát tartotta. Már a kolozsvári egyetemen – ahol a jog mellett néprajzot és szociológiát is hallgatott – megismerte a jogtörténész Bónis Györgyöt, a társadalomkutató Venczel Józsefet, továbbá a néprajzos Gunda Bélát, K. Kovács Lászlót és Viski Károlyt. Hallgatóként nemcsak szervezője volt a magyar népi jogéletkutatásnak (1939–1948), Bónis György javaslatára maga is folytatott jogi néprajzi gyűjtéseket Mártélyon, Röszkén, a baranyai Cúnban, részt vett a kalotaszegi gyűjtésben és a bálványosváraljai falukutatásban.

Tárkány Szücs Ernő folyamatosan publikálta kutatási eredményeit.Több, mint 200 jogi és néprajzi írása jelent meg, közöttük a *„Mártély népi jogélete”* (1944), a *„Vásárhelyi testamentumok” (1961), „A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon (1965)* és a nemzetközi ismertséget jelentő *„Results and Task of Legal Ethnology in Europe” (1967, Párizs, újraközlés in: Folk Law. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta (1994) (szerk.:Alison Dundes Renteln és Alan Dundes)*.

Az *MTA Néprajzi Kutató Csoport* munkatársaként 1975-től a *Néprajzi Lexikon* jogi és társadalomnéprajzi szócikkeinek egyik szerzője volt. Ezekben az években jelentek meg évtizedeken át folytatott jogi néprajzi kutatásainak eredményeit összegző további magyar és idegen nyelvű tanulmányai. *(„Az élő jogszokások Európában” (1975), „Die juridischen Volksbrauche der Eheschliessung bei den Ungarn” (1976), „The Local Legal Coustoms in Europe” (1977), „Jogi szokások a bányászatban” (1978), „Living Legal Coustoms of the Common People of Europe” (1979), „Collecting Legal Folk Coustoms in Hungary” (1980), „Jogi népszokások parasztságunk öröklési rendjében” (1980), Stammt die ungarische „billogozás” aus dem Finnisch-Ugrischen? (1981), „A kézfogóval összefüggő jogi népszokások„(1980), „A temetés jogrendje” (1980), „Fejezetek Békés társadalomnéprajzából” (1983), „A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája” (1983), ”A vásárhelyi baromgazdaság” (1983).*

Meghatározó volt Tárkány Szücs Ernő nemzetközi szerepvállalása. Kutatási eredményei széles körben ismertekké váltak, s máig az európai jogi néprajz jeles kutatójaként tartják számon a jogi néprajz feladatait újrafogalmazó nemzetközi kutatástörténeti és -módszertani áttekintése, idegen nyelvű tanulmányai és hazai monografikus munkái miatt. Kutatási eredményei biztosították a magyar jogi néprajz számára a nemzetközi jelenlétet, a szakmai elismerést. Nemzetközi folyóiratok szerkesztőbizottsági tagja, rendszeres szerzője volt, részt vett a jogi népszokások kutatását feladatának tekintő nemzetközi szervezet *(Commission on Contemporary Folk Law)* megalapításában. Nemzetközi konferenciák rendszeres előadója, az Ethnographiában megjelentett recenziók révén pedig a legújabb nemzetközi kutatási eredmények magyarországi közvetítője volt (pl. H. Spruth, K. S. Kramer, W. Schönfeld, R. Vulcanescu munkái esetében).

Az életmű – és egyben a hazai jogi néprajzi kutatás – mérföldkövének tekinthető *„Magyar jogi népszokások" (1981)* monográfiáról több mint 30 recenzió, elismerő szakcikk jelent meg, a szerző kiadói nívódíjat kapott. Tárkány Szücs Ernő 1983-ban elnyerte „a tudományok doktora" (DSc) fokozatot, az ELTE címzetes egyetemi tanárrá nevezte ki. A Magyar Néprajzi Társaság az Ortutay Emlékéremmel ismerte el a magyar jogi néprajz meghatározó egyéniségének életművét. Szellemi örökségének egyik gondozója a születésének 90. évfordulóján Szekszárdon megalakult *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport.*

Nagy Janka Teodóra

Tárkány Szücs Ernő
Hódmezővásárhely 1921.10.13. – Budapest 1984.07.20.[1]

KATONA IMRE
(etnográfus [1921–2001])

Tárkány Szücs Ernő ősi vásárhelyi parasztcsaládból származott; a felmenők között több mezővárosi tisztségviselőt is találunk, apja ismert helybeli ügyvéd volt. E származás és indulás életre szólónak bizonyult. Alsó- és középfokú iskoláit helyben végezte, pályáját is itt kezdte, és szeretett városába tért haza végső nyugovóra. Török Károly és Kiss Lajos nyomdokában járva, egész életében a vásárhelyi népélet felé fordult legnagyobb érdeklődéssel.

A gimnáziumban Tálasi István volt rá legnagyobb hatással, így a családi hagyomány alapján választott jog mellett néprajzot és szociológiát is hallgatott a kolozsvári egyetemen, ahol tanárai közül Bónis György, Gunda Béla, Haáz Ferenc, K. Kovács László, Venczel József és Viski Károly nevét kell említenünk. Később szinte valamennyiükről írt méltatást, ill. megemlékezést. A jogi doktorátust 1948-ban szerezte meg Szegeden, a jogtanácsosi képesítést pedig 1953-ban Budapesten. Ezt követő önkéntes továbbképzése voltaképp sohasem ért véget: az 50-es évek derekán az akkori munkaköréhez szükséges középfokú kereskedelmi tanfolyamot végezte el, 1966-ban fejezte be a 3 éves Marxista-Leninista Egyetem esti tagozatát, az 1970-es években orosz nyelvvizsgát tett stb.

Tárkány Szücs Ernő idő előtt távozott, egész életében viszont párhuzamosan több irányú többletmunkát végzett, és ezek mindegyike teljes értékű. A közigazgatási, jogi, néprajzi kereteken belül kifejtett törvényelőkészítő, szerkesztő, népszerűsítő, tudományszervező és kutatómunkája külön-külön is kitesz egy teljes életművet. Önként vállalt társadalmi munkája is szerteágazó. Kevéssé ismert, hogy huzamos időn át oktatta szakmáját felsőfokú tanintézetekben és továbbképző tanfolyamokon. 200-nál is több jogi és néprajzi publikációja, valamint hazai és külföldi tudományos fórumokon való szereplése révén neve ismertté vált határainkon belül és kívül. Akik személyes kapcsolatba kerültek vele, nem feledhetik nyílt, őszinte, derűs, barátságos és segítésre mindig kész egyéniségét.

Egyetemi hallgatóként 1942–44 között gyakornok volt a jogtörténeti intézetben és ezzel párhuzamosan járásbírósági díjnok is Kolozsvárt. 1945–49

[1] A nagyszerű tudóst, kutatót, barátot, gimnáziumi iskolatársat búcsúztató sorok megjelentek: *Ethnographia* 59 (1985) 377–381. A visszaemlékezés ennek változatlan formában történő újraközlése. (Az elhalálozás időpontja 1984.7.10.)

között államügyészségi megbízottként tevékenykedett Hódmezővásárhelyen, ezek voltak az ügyvédjelölti évek is. 1950-ben került fel Budapestre, és különböző munkahelyeken-beosztásokban mindvégig itt is dolgozott: 1950–57 között a Belkereskedelmi Minisztérium Tüzép főigazgatóságának volt előbb jogi-igazgatási előadója, majd jogtanácsosa; 1957–74 között a Nehézipari Minisztériumban dolgozott mind magasabb beosztásban: előbb az igazgatási főosztály főelőadója, majd 1960-tól osztályvezető-helyettese, 1967-től pedig a jogi osztály vezetője. Élete utolsó csonka évtizedében végre igazi szenvedélyének szentelhette minden idejét: 1975–83 között a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának tudományos főmunkatársaként tevékenykedett. Innen vonult nyugdíjba, még 20 évre szóló szép tervvel, amely immár örökre teljesítetlen marad.

Három évtizedes közigazgatási-jogi pályáján gyakorlati képességeit, elméleti felkészültségét egyaránt kamatoztatta. Minisztériumi szakemberként többek között nemzetközi értekezleteken, fontos szerződések megkötésében vett részt, előkészítette a bánya-gáz-villamosenergia-törvényt. A *Magyar bányajog* c. úttörő kézikönyv egyik társszerzője; e mű három kiadást (1963, 1964, 1970) ért meg és nemzetközi elismerést aratott.

Szaktudását számos más jogi-igazgatási fórum is igényelte: jogtanácsosa volt a Központi Földtani Hivatalnak, tagja az Országos Ügyvédi-Jogtanácsosi Vizsgabizottságnak, választmányi tagja a Magyar Jogász Szövetség Vállalati szakosztályának, előbb tagja, majd alelnöke az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Bányajogi munkabizottságának stb. Számos elismerésben részesült: a bányászat (1958), a nehézipar (1962) és a földtani kutatás (1976) kiváló dolgozója, az Elnöki Tanács 1960-ban Munka Érdemérem-mel jutalmazta.

Oktatóként két évtizeden át működött: 1962–68 között bányajogról adott elő a Tatabányai Bányászati Technikumban, majd 1970–73 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kara Földtani Tanszékén is. A jogi népszokásokról több ízben és helyen tartott szakkollégiumot, és esetenként szemináriumot is vezetett: 1979-ben az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Jogtörténeti Tanszékén, 1977–1983 között ismételten az ELTE Bölcsészettudományi Kara Folklore Tanszékének felkérésére, ahol eredményes munkája elismeréséül címzetes egyetemi tanári kinevezést kapott 1984. júl. 1-én, de júl. 10.-i halála megakadályozta az ünnepélyes átadást.

Tárkány Szücs Ernő szívéhez kezdettől mindvégig a néprajz állott legközelebb, szeretett tudományát főként pályája elején és végén művelhette kedve szerint, közben inkább csak mintegy harmadik műszakban. Egész életműve korai és szilárd alapokra épülve egyenletes biztonsággal, egyre szélesebb körű kitekintéssel teljesedik ki. Szóbeli, levéltári és szakirodalmi forrásait egyenlő hozzáértéssel kezeli: elemzéseinek fő erőssége a történeti összehasonlító módszer. Publikáláson kívül előad, szervez, szerkeszt úgyszólván

minden fórumon. A társadalmi és jogi néprajz mind tágabb területét fogja át; e harmonikus fejlődésnek szakadt kényszerű vége.

Társadalmi és jogi néprajzi érdeklődésének megfelelő tervszerű, szorgos gyűjtőmunkáját már egyetemi hallgatóként megkezdi: dolgozik a Vásárhelyhez közel eső Mártélyon, Röszkén, továbbá a baranyai Cúnban, s főként Kalotaszegen, Mezőségen, ill. Bálványosváralján. Kalotaszeg több irányú megismerésén 1942–44 között 25 községben 14 kutató szorgoskodott, közöttük Tárkány Szücs Ernő is, aki segített a munka megszervezésében és irányításában. Hivatali munkája, tanulmányai és említett kutató-szervező munkálkodása mellett arra is jutott ideje és főként ereje, hogy a román Gusti-iskola módszere alapján a Venczel József-vezette bálványosváraljai falukutatásban részt vállaljon. Eredményeit a kolozsvári *Hitel* és *Kolozsvári Szemle* hasábjain, ill. egy Mártély népi jogéletéről szóló önálló kötetben szinte azonnal közzétette. A megkezdett és kényszerűen abbamaradt kutatásokat mind a Dél-Alföldön, mind pedig Erdélyben az adott lehetőségek keretein belül tovább folytatta, az eredményeket folyamatosan publikálta. Nemcsak szűkebb pátriájával, hanem Erdéllyel és a román kutatókkal is mindvégig gyümölcsöző, baráti kapcsolatban maradt.

Négy évtizeden át folyamatosan kutatott és publikált. Közigazgatási jogi munkakörében a magyar és az európai bányajogot összegyűjtötte, rendezte, ill. korszerűsítette; a vásárhelyi paraszti végrendeletek néprajzi-jogtörténeti tanulságait 1961-ben önálló könyvben foglalta össze; e testamentumok kutatását országossá bővítette és később többször is vissza-visszatért rájuk. Eurázsia viszonylatában kb. 10 000 égetett tulajdonjegyet gyűjtött össze, történeti összehasonlító néprajzi módszer segítségével állapította meg rétegeit és etnikai tartományait; úttörő eredményeit a 60-as években magyar és idegen nyelven is közzétette. Munkája elismeréseképpen 1964-ban a Berlin–Dahlemi Zentralstelle für Personen- und Familiengeschichte levelező tagjává választották.

Tárkány Szücs Ernő céltudatos és rendszeres szorgalommal dolgozta fel a jogi népszokások mind szélesebb körét, az *Ethnologia Europaea* hasábjain 1967-ben megjelent nemzetközi kitekintésű kutatástörténeti-módszertani szemléje nagyban hozzájárul a hasonló európai kutatások fellendítéséhez, sőt a kieli Karl-Sigismund Kramer professzor 1974-ben megjelent jogi néprajzi kézikönyvében alapvető munkának tekinti. Tárkány Szücs Ernő részt vesz a jogi népszokások kutatását összefogó nemzetközi szervezet, a Commission on Contemporary Folk Law (Hollandia) megalapításában, 1973–77 között szerkesztő bizottsági tagja a *Dialectical Anthropology* (Amsterdam) c. nemzetközi társadalomnéprajzi folyóiratnak.

Hazai és nemzetközi fórumokon egyaránt ismert szakemberként kerül 1975-ben a Néprajzi Kutató Csoport kötelékébe, ahol tudományos tevékenysége kiteljesedik. Itt a *Magyar Néprajzi Lexikon* egyik legtevékenyebb munka-

társa; számos jogi és társadalomnéprajzi szócikk szerzője. Hasonló témakörökből írta az új Magyarság Néprajza számára összefoglaló tanulmányait, amelyek megjelenését már nem érhette meg. E közös vállalkozásokon kívül minden más lehetőséget is kihasznál: részt vesz az *Új Magyar Lexikon,* a *Kulturális Kislexikon* és a *Magyar Ellenállási Lexikon* szerkesztésében, ill. kidolgozásában, több tudományos folyóirat munkatársa, 1976–78 között a *Néprajzi Hírek* társszerkesztője. 1981-ben segít megszervezni a vásárhelyi centenáris Kiss Lajos-emlékülést, az erről megjelent *Emlékkönyv* (1983) társszerkesztője és az egyik legfontosabb tanulmány szerzője is egyszersmind. Nem volt ideje befejezni a tanyakérdés mai állásáról ugyanott rendezett vitaülés előadásainak sajtó alá rendezését. Közben részt vesz Békés mezőváros monográfiájában; az 1983-ban megjelent vaskos kötet egyik legjobb társadalomnéprajzi tanulmányát neki köszönhetjük. Szűkös idejéből futja tudománynépszerűsítő előadások tartására is pl. a TIT, főként pedig a Rádió *Kis magyar néprajz* sorozata keretében.

Közben sem ejtette azonban ki a kezéből életműve fő fonalát: a jogi néprajz mind magasabb szintű művelését újabb és újabb hazai és külföldi szereplések, ill. közlések jelzik. Többek között kidolgozza a vásárok jogi népszokásait (1976); magyar és idegen nyelvű tanulmányok sorozatában teszi közzé a házassági szokások jogtörténeti-néprajzi vonatkozásait; utóbb még napjaink jogi „népszokásai"-ra is kiterjedt a figyelme. Összehasonlító vizsgálódásai során kitekint a szomszédos népek, a hazai nemzetiségek, ill. a határainkon kívüli magyarok jogi népszokásaira is, és megkísérli az etnikus jegyek megállapítását. 1979-ben a *World Anthropology*-sorozat keretében megjelent *Toward a Marxist Anthropology* c. kötetben teszi közzé összegező tanulmányát az európai jogi népszokásokról. Nemzetközi szerepköre kibővül: az 1973-as chicagói Nemzetközi Kongresszuson két jogi néprajzi előadással vesz részt, ülésszakot vezet stb. 1975-ben *Liège-Lüttich* (Belgium) a színhely, ahol a szerelem-házasság témakörében tartja meg jogi néprajzi előadását; 1980-ban a turkui Finnugor Kongresszuson vesz részt, 1981-ben pedig *Moszkvában,* a bécsi Társadalomtudományi Koordinációs Központ szervezésében tartanak megbeszélést a helyi jogi rendszerek kutatásáról. 1982-ben 5 hónapot tölt Bécsben; főként levéltári adatokat gyűjt a magyar jogi népszokások történeti rétegeihez, etnikai jellemzőihez.

Élete fő műve az 1981-ben megjelent *Magyar jogi népszokások* c. reprezentatív monográfia. A néprajz és társtudományai egyöntetű elismeréssel fogadták, 30-nál több szakmai ismertetés méltatta. Nyelvi bezártsága ellenére messze földre is eljutott a híre, így pl. egy japán szaklap is bőven ismertette. E műve révén lett 1983-ban a tudományok doktora. Munkáját kiadói nívódíjjal jutalmazták; a Magyar Néprajzi Társaság Ortutay-emlékéremmel ismerte

el élete egész munkásságát. (A Corvina a *Magyar jogi népszokások* rövidebb változatát hamarosan német nyelven is megjelenteti).[2]

Tárkány Szücs Ernő monográfiájának megjelenése után is töretlen lendülettel és munkakedvvel dolgozott tovább, egészen halála pillanatáig. Amilyen imponáló ez a jól átgondolt tervszerűség, annyira fájlalhatjuk, hogy mindez befejezetlen maradt: adatokat gyűjtött a mesterjegyek használata, a mezővárosi kézművesek és parasztpolgárok XVII–XVIII. századi hivataloskodásai, a települések közötti jogi kapcsolatok, továbbá a nemzetiségek jogi élete és a temetések jogrendje témaköréből; összefoglalást tervezett a közélet népi jogszokásairól, és időben vissza akart nyúlni egészen a honfoglalás koráig, esetleg még azon is túlra. Vajon lesz-e tanítványai közül, aki ezeket az átfogó kérdéseket hasonló alapossággal és rendszerességgel kidolgozza?

Tárkány Szücs Ernő 1942 óta volt tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak, huzamos időn át választmányi tagként tevékenykedett, az utóbbi években pedig jogtanácsosként működött. Társadalmi szereplése egyébként mindkét választott szakmáján túlmutatott. Korán kezdődött közéleti szereplése is: 1937–38-ban részt vett a Márciusi Front munkájában, személyes kapcsolatot tartott fenn a népi írókkal; diáklapot szerkesztett és ebben, valamint a korabeli sajtó hasábjain is hitet tett az átalakulás mellett. 1944–45-ben tevékeny tagja az ellenállásnak: a Görgey-partizánszázad tagjaként fegyveres akciókban vesz részt. 1974 óta volt tagja a Magyar Partizán Szövetségnek (újabb neve: Magyar Ellenállók-Antifasiszták Szövetsége); Partizán Emlékéremmel is kitüntették. Művészet- és irodalompártoló ember; 1945–49 között részt vesz a vásárhelyi *Puszták Népe* szerkesztésében, amely elsők között tömörítette maga köré a népi írók legjobbjait. Támogatta a helybeli leánygimnáziumban tanító Németh Lászlót, aki *Égető Eszter* c. regényében *Szücs Bandi* néven szerepelteti, és később is többször ír meleg hangon Tárkány Szücs Ernőről.

Tárkány Szücs Ernő életében elmélet és gyakorlat, szó és tett, magán- és közéleti szereplés szervesen fonódott össze; szeretett tudományát minden lehetséges formában és fórumon mind jobban kiteljesítette, ezzel hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt maradandót alkotott.

[2] A német nyelvű kiadás megjelenésére Tárkány Szücs Ernő halála miatt nem került sor.

A börzsönyi kaland

TÁRKÁNY SZÜCS ATTILA
(ügyvéd, a Bozzay és Társa Ügyvédi Iroda partnere, választottbíró)

Édesapám szerette a természetet. A délibábos vásárhelyi pusztát maga mögött hagyva élvezte a budai hegyvidéket. A Kék Golyó utcai házon emléktáblát helyez el Budapest Hegyvidék Önkormányzata és hamarosan utcát is elneveznek róla. Szerette a hegyi túrákat, a Svábhegyen, a Normafánál heti rendszerességgel róttuk az árnyas hegyi ösvényeket – de erről később. Egy kőbányába érve látta, hogy érdeklődéssel tapogatom a köveket, ásványokat, kövületeket így bemutatott engem barátjának, a löszbabák felfedezésével világhírűvé lett Kriván Pál geológia professzornak, Pulcsi bácsinak. Ő elintézte, hogy a nyári iskolai szünetben kapjak állást a Magyar Állami Földtani Intézet kőtárában, amit követően barlangkutató és kis híján geológus lettem.

A legjobban az esti sétáinkat élveztem a közeli Vérmezőn. Ő is én is elmondtuk, ami napközben a fejünkben járt. Ilyenkor hallottam tőle Németh Lászlóról, akivel tanítványból lett barátság kötötte össze, Erdei Ferencről, Féja Gézáról, Tamási Áronról, a népi írók mozgalmáról, a vásárhelyen a Tornyai Társaság titkáraként általa szerkesztett Puszták népe folyóiratról. Ezidőtájt adta kezembe Nagy Lajos Kiskunhalom című regényét és a Puszták népé-t Illyés Gyulától. Meg a Minőség forradalmát Németh-től. Egyszer elárulta kedvenc gyermekkori olvasmányát is, Maeterlink: A kék madár volt az.

Volt egy kis hétvégi házunk a Börzsönyben, erdő mélyén a Csömöle patak partján. A vizet a Testvér forrásról hordtuk, kezdetben még áram sem volt. Sokat látott, megbízható vásárhelyi petróleumlámpákkal világítottunk, forrásvízben fürödtünk, főztünk, sokat sétáltunk. Apám szeretett a kis teraszon üldögélni, enni, olvasgatni, társasjátékozni, dolgozni, írogatni. Érzékeny emlékek kötötték őt a Börzsönyhöz. De hogy is volt ez?

A második világháború vége felé, 1944. november elején Kristó Nagy István volt iskolatársa, barátja iránymutatását követve Budapesten jelentkezett a Görgey zászlóaljba öccsével, Gézával együtt. Egyetemisták, munkások, parasztfiúk, hadiszökevények esküdtek össze Prónay Pál támogatásával azért, hogy fegyveres felkelést robbantsanak ki a városban, megelőzve ezzel az ostromot és az ezzel járó pusztítást, megakadályozzák a hidak felrobbantását, lerövidítsék a háborút. Néhány szabotázsakciót követően konspirációjuk kitudódott, a nyilasok Prónay-t letartóztatták és egyre inkább közeledtek a legkülönbözőbb trükkökkel összetartott zászlóalj felé is. Szűk lett a levegő. Emiatt úgy döntöttek, hogy elhagyják Budapestet és gyalogmenetben egész a Börzsönyig mentek.

Itt bevették magukat az erdőségbe, rótták az árnyas hegyi ösvényeket napsütésben, holdárnyékban. Hátizsákokkal, fegyverekkel, lőszerrel. Nagyirtáspusztán, Kisinócon, Márianosztrán, Rétságon is jártak, majd Vámosmikolán állapodtak meg. Itt van az emlékművük is, melynek avatására apám magával vitt 1975-ben. Próbáltak egyensúlyozni a két pogány, a németek és az oroszok között, ahogy a Németh László-i ideológia követői undorral néztek szélsőbalra is, szélsőjobbra is egyaránt.

Ez a bujkálás persze csak addig volt tartható, amíg december 18-án az ukrán front át nem robogott felettük, onnantól már csak a szovjet parancsnokság megkeresése volt lehetséges. Ezt meg is tették. Az oroszok elfogadták, hogy ők antifasiszta partizánok. Néhány nap múlva a zászlóalj hódmezővásárhelyi tagjai, összesen tizenkilencen, a megfelelő bumazska birtokában Kóspallagról hazaindultak. Karácsony körül értek Vásárhelyre. Orosz kapcsolattartó tisztjük Anton Illicsevszkij szakaszvezető volt, akire apám jó emlékekkel gondolt vissza.

Érdekes módon apám nem nagyon beszélt partizán tevékenységéről. Ennek valószínű oka az lehetett, hogy egy időben nagy volt a bizalmatlanság, hiszen űző és futó is jelentkezett, hogy partizán volt és megpróbált ebből előnyt kihozni. Különösen gyanúsak voltak azok, akik nem voltak aktív pártmunkások se Rákosi, se Kádár alatt. Ez pedig ő nem lett, hiszen a család két generációjának megnyomorítását köszönhette a kommunista hatalomátvételnek. A Partizán Szövetségnek is csak akkor lett tagja, amikor azt gondolta, hogy az én majdani egyetemi felvételimhez ez egy jó pont lesz és a harmadik nemzedék már nem fog lakolni elődei bűntelensége miatt.

Ehhez persze kellett egy politikai áttörés. Volt parancsnokának, Csohány Endre hadnagynak 1970-re sikerült elérnie, hogy a figyelem a Görgey zászlóalj története felé fordult, tagjait elismerték partizánnak, sőt magát április 4-én a Munka Érdemrenddel is kitűntették. És ahogy akkor mondták, felszabadulásunk 25. évfordulóján a Szövetség találkozót szervezett a zászlóaljat anno fogadó szovjet felderítő csapat két parancsnoka és a zászlóalj elérhető tagjai között. Ekkor találkozott édesapám ismét az azóta szintén tudományos pályára lépett Illicsevszkijjel. Számomra örök rejtély marad, hogyan tudott a franciául beszélő orosz a németül beszélő apámmal társalogni, de szemmel láthatólag kifejezetten jól értették egymást.

Édesapám, ha hézagosan is, de tartotta a kapcsolatot volt parancsnokával, aki feleségével a budapesti Malom tó mellett, valahol a Frankel Leó utcában lakott, nem nagy lakásban. Kristó Nagy Pista bácsi pedig olykor vendég is volt nálunk. Egy alkalommal, valamikor a 70-es évek közepe táján meglátogattuk a hadnagy urat, valamit ünnepeltünk, sokan eljöttek. Édesanyám sajtos rudat sütött, mások linzert, vaníliás kiflit, islert hoztak. Nagyjából egy órával érkezésünk után anyám hozzám fordult és azt mondta: *„eriggy, kérdezd meg Bandi bácsitól, hogy miket vitézkedett apád partizánként*". Hát nem mondanám,

hogy gyorsan, de csak odaoldalogtam és feltettem a kérdést. Addig jutottunk, hogy a Semmelweis utcában kézigránátos támadást hajtottak végre német gépkocsik ellen, amikor ismét belépett egy veterán és azt ment köszönteni. Többet nem tudtam meg tőle, legalábbis akkor nem. 1988-ban megjelent „Ha ég a ház" című könyvéből aztán több részlet is kiderült.

Galamblelkét ismerve nehezen tudtam elképzelni, ahogy apám kézigránáttal autókat robbant, de ottani kútfőmet idézve *„tökös gyerököknek ismerték Vásárhelyön a Tárkány Szücs testvéröket".*

Édesapám a maga csendes módján kézben tartotta a családot, de ha kellett, határozottan hangot adott véleményének. Nem csak szavakkal, egész lényével tanított. Ha történelemről, néprajzról beszélt szemei kigyúltak. Kiállása az értékekért, tudományos elhivatottsága, alapossága, céltudatossága és elképesztő tárgyi tudása családját, kollégáit és tanítványait is lebilincselték. Jó erre most, születésének centenáriumán ezzel az ünnepi tanulmánykötettel visszaemlékezni és tisztelegni.

Amiért tollat ragadtam (1.) Ernővel volt egy családsápom
lagzink násznagyaként történt / el is mondta
koszöntikor a földesúr első éjjeli jogát a régi
világban. Mi Sampival értettük / latin érettségi / más alip.

(2.) Családi nagy ünnepekkor ők jöttek U.-re, mindig együtt
szent este, beszélgetések, kártyázás is belefért.
Udvarias, tapintatos fogadóra volt szükség. Külföldi utakról
nemcsak Ella szülőhelyére, nekünk is írt.
Azt mondta nálunk, a vásárhelyi víznek íze van, Régen
sok utcai közkút szívesen állt nép innia. Mi hiányzott
kérdezte. Láttam-e azokat a helyeket, akiket ő megnevezett,
mert szép évek voltak.

(3.) Haza utazott apósára jogi problémáit intézni.
Akkor többet beszélgettünk nálunk is.

(4.) Első operációm (ma: Dr. Bikal Márta) keresztapja aki Ernő sok utazása
miatt csak Rapcsák tiszteletére irodájában zajlott a keresztelés ref.
hitre.

(5.) Volt módom tapasztalni hogyan érzi magát tudós emberként
ha. continens ember életéről volt szó. Szülőcsak.
~~2016 nov. 23.~~

Szüleimnek tisztelettel ~~tanácsa~~ gázpalackot vinni,
ők Kistapart u. – nagy házukban ebédre hívták Ellával.
A gazdálkodás nagy udvaron minden érdekelte,
később olvastam, hogy édesapja is első generációs volt vállalta

(6.) A T. palota mellett nem sóhajtozott a multról,
nem panaszkodott a vesztesége miatt.

(7.) ~~Minden~~ alföldi táj szokásait, ételeit nagyon szerette.
Disznóölésre csomag férjen vadászkalap elejtetteiből a hazaival
köszönteték ~~Szűcs~~ néhanapján postán küldve.

(8.) Ilyen szerénynek látszó ember volt, ~~Kárpát~~
de segítőkész, jogi és néprajzi tudományok tudósa.

Részlet Dr. Tárkány Szücs Ernő 84 éves sógorasszonya,
Dr. Bátoryné Dr. Molnár Etelka, a vásárhelyi kórház nyugalmazott főorvosa
visszaemlékezéséből

Ember, aki már fölülről néz ránk!

SZENTI TIBOR
(író, néprajzkutató)

Egyéni, elfogult gondolatok

Szomorú magányomban állok a kihantolt sírgödör mellett. Markomban szorongatom a megírt búcsúbeszédemet. Körülöttünk a némán könnyező család, kiváló barátok, bajtársak, munkatársak és tanítványok. Most gyülekeznek.

Végiggondolom, hogyan került Hódmezővásárhely történetébe ez a család és a név? A török hódoltság után, a Hód-tó partján, a mai Oldalkosár utca környékén maradt meg néhány romos ház, ahová kezdtek visszaköltözni az elbujdosott emberek. Közöttük legtöbb volt a Szűcs név. Eligazodni is nehéz lehetett, hogy ki, melyik családhoz tartozott, ezért elkülönítésükre gyorsan kialakult öt előnév, köztük a Tárkány.

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiában ezt írták: *„A tárkány szó elterjedtebb jelentése a szakrális tartalommal telített ősi foglalkozásnév, a kovács."* Alapvető szakma volt, amely az újratelepülést segítette. Nyilvánvaló, hogy az iparost a földműves táplálta. A föld volt az igazi vagyon, amelyet se tatár, se török, se német nem tudott elvinni. Kezdetben Tárkányéknak is segíthetett a föld, de kiváló szellemi erejük gyorsan kiemelte őket. Dr. Tárkány Szücs Ernő édesapja már elismert ügyvédként dolgozott. A család nem tékozolt. Szorgalmasan gyűjtötték vagyonukat, és a belváros közepén, egy szép, emeletes, sarki házat építettek, amelyet a város lakossága „Tárkány-palotának" nevezett.

Fia igazi vásárhelyi lokálpatrióta maradt, aki bár szintén jogot végzett, a gazdag vásárhelyiség szellemét haláláig belélegezte és szívében, lelkében erősítette. Amikor kellett, a második világháború végén fegyvert fogott és partizánként üldözte a menekülő, ellenálló német katonákat.

Vele különleges a találkozásunk. A megyei múzeumok amatőr helytörténeti és néprajzi gyűjtést hirdettek. Feleségem a megyei újságban értesült erről és ösztönözni kezdett, hogy anyai paraszt őseim történetét írjam meg. Ha egy nő a fejébe veszi, addig úgy sem hagy nyugodni, amíg a férj a feladatot el nem végzi. „A tanya" címmel beadtam Szegedre a pályázatot. Onnan továbbkerült Pestre, ahol a témakörben első lettem. 1979-ben az Ünnepi Könyvhéten, a Gondolat Kiadónál könyv formában megjelent és elindult a maga útján. A Vásárhelyről elszármazott néprajzi és történelmi szakember kiválóságok maguk közé fogadtak. Ösztönöztek újabb gyűjtésekre és írásokra. Munkáimat

lektorálták és bevették a helyi kiadványokba. Közöttük kiemelkedett dr. Tárkány Szücs Ernő, aki a „Magyar jogi népszokások” c. főművének befejezésén dolgozott. Eljött Vásárhelyre és kérte, hogy menjek vele terepmunkára néhány kiegészítő fontos adatot gyűjteni.

Örömömben szabadságot kértem a munkahelyemen, és tisztelt Ernő bátyámmal, aki a tegeződésünkre kért, büszkén kerestem fel azokat az adatközlőimet, akiket Ő nem ismert. Ekkor ért egy értékes szellemi és lelki érintés. Ugyanúgy közelített a számára ismeretlen emberekhez, ahogy annak idején én. Ebben az időben magán gazdálkodó már nem volt, aki pedig nem lépett be a szövetkezetbe, annak is elvették a vagyonát és kitelepítették a vásárhelyi Puszta leghitványabb legelőjére. A téesz-tagok szomorúan álldogáltak előttünk. Ernő bátyám megtalálta azt a hangot és szavakat, amely megnyitotta őket. Amikor a gyűjtés végén hazafelé indultunk, kiderült, hogy egyikőnk sem találkozott még „buta paraszttal”. Csak érteni kellet, hogy a szív milyen lobbanó érzésre dobban. Így egészült ki a készülő remek könyve halhatatlan, örök mondatokkal.

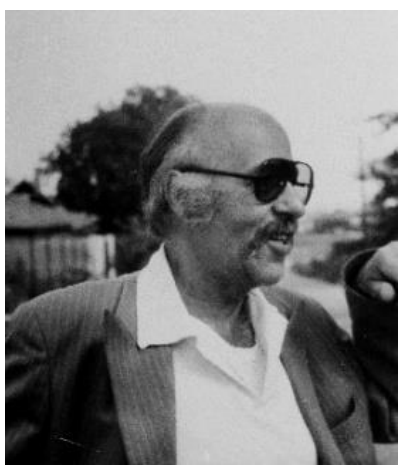

Közös gyűjtéseink kiegészültek Ernő bátyám korábbi munkáival, például az állatjelölésekkel. Ez számomra nagyon fontos volt. Ebben az időben a Debreceni Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Főiskolai Karán, Hódmezővásárhelyen szakoktatóként dolgoztam. Egyik kiváló tanszékvezető tanárunk dr. Bicsérdy Gyula, akinek említettem Tárkány Szücs Ernő hatalmas *állatbillogzásról* gyűjtött anyagát, amelyet kötelességünk lenne folytatni. Bicsérdy egy percig sem gondolkodott ezen, sőt remek ötlete volt, hogy ezt a fontos témát a végzős hallgatókkal ismertessük meg, és ha megfelelő, saját anyagot gyűjtenek, elfogadjuk diplomadolgozatként. Egy éven belül a főiskola Tudományos Közleményeinek 6. kötetében újabb, hatalmas, anyagot mutattunk be, amelyet Tárkány Szücs Ernő néprajztudós emlékére közöltünk:

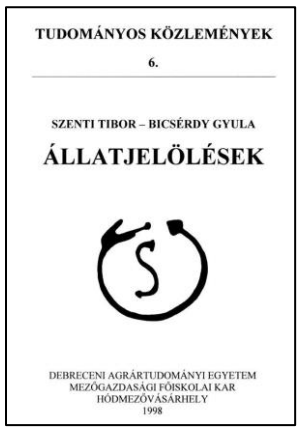
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

6.

SZENTI TIBOR – BICSÉRDY GYULA

ÁLLATJELÖLÉSEK

DEBRECENI AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM
MEZŐGAZDASÁGI FŐISKOLAI KAR
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY
1998

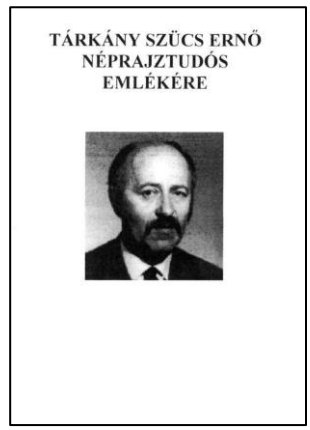
TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ
NÉPRAJZTUDÓS
EMLÉKÉRE

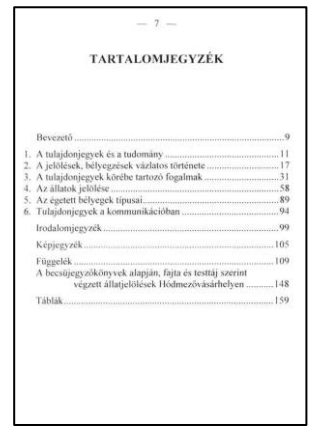
— 7 —

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető 9
1. A tulajdonjegyek és a tudomány 11
2. A jelölések, bélyegzések vázlatos története 17
3. A tulajdonjegyek körébe tartozó fogalmak 31
4. Az állatok jelölése 58
5. Az égetett bélyegek típusai 89
6. Tulajdonjegyek a kommunikációban 94
Irodalomjegyzék 99
Képjegyzék 105
Függelék 109
A becsüjegyzőkönyvek alapján, fajta és testtáj szerint végzett állatjelölések Hódmezővásárhelyen 148
Táblák 159

Állatjelölések.[1]

Ernő bátyám egyre többet jött vissza szülőföldjére. Ösztönzője volt a Kiss Lajos „Emlékkönyvnek", amelynek egyik részletét én fogalmazhattam meg. Kósa László a kötetben többek között a következőket írta: *„A levéltári források nagyarányú bevonása önmagáért beszél. Mind Tárkány Szücs, mind Égető elsősorban rájuk alapoz. Ugyanígy Szenti Tibor is, aki a tanyaépületeket, és Herczeg Mihály, aki a szállítást és a kereskedést mutatja be…"*

Tárkány Szücs Ernő az egyik nagyon fontos támogatóm volt. Ahogy az évek múltak, egyre közelebb kerültünk egymáshoz. Ernő bátyám egyetemeken tanított. Szinte hihetetlen energiával oktatott több témából. Észrevétlenül kezdte magát felőrölni, vagy elnyomta nagy lánggal égő szellemi tüzét, amely ettől kezdve benne parázslott és elégette.

Valamilyen szakmai konferencián voltam Budapesten, amikor korán végeztem, és ebéd után azonnal elindultam a Kék Golyó utcában lévő lakására meglátogatni. Eddig minden csengetésemre azonnal jött kedves felesége, a szintén vásárhelyi Bihal Ella, és örömmel tessékelt a lakásba, de ekkor hosszan várakoznom kellett. A félig nyitott ajtóban állt most is. Láttam szomorú tétovaságát, majd lassan félreállt és halkan betessékelt.

Ültünk egymással szemben és nehezen születtek szavaink. Rövid mondatos párbeszédünkből megtudtam, hogy férje a másik szobában fekszik. Az is kiderült, hogy nem alszik. Ella bement hozzá. Beszélgetésükből annyi szűrődött ki, hogy Ernő állapotában jó lett volna, ha előre jelzem a látogatásomat. Rendkívül szégyelltem magam. Ilyen kínos helyzetben még sohasem voltam. Felálltam, elnézést kértem a betörésemért és próbáltam elköszönni, de nyílt a hálószoba ajtaja és egyensúlyozva átjött Ernő bátyám. A hosszú rekamié egyik végén én próbáltam olyan kicsire összehúzódni, ahogyan csak tudtam.

[1] Lásd: https://photos.app.goo.gl/dcHtoy3DcuyMZY627

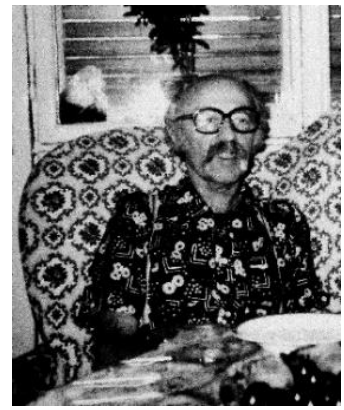

Zavartságomban fogalmam sem volt, hogy miről beszélgetünk. Kínos helyzetben voltam. Ella lefényképezett bennünket. Érzékeltette, hogy ez az utolsó együttlétünk. A rövid látogatás után kikísért. Elnézést kérve, finoman jelezte, hogy férjét a kór gyógyíthatatlan betegsége pusztítja, és az utolsó napjait éli. Fogalmam sem volt róla, hogy Budáról hogyan keveredtem vissza a Nyugati pályaudvarra. A vonat kerekei a 90-ik zsoltárt zakatolták: *„Te benned bízunk eleitől fogva…”*

Eddig tartott a szörnyű tépelődésem a vásárhelyi Kincses temetőben, a nyitott sír és a leterített koporsó előtt. Közben folyamatosan továbbjöttek a fővárosból, vidékről és helyből a gyászolók. A család intett, hogy mondjam el búcsúbeszédemet. A mély fájdalomtól összegyűrt, verítékes lapon alig láttam a betűket. Isten kegyeltje voltam, mert szavaim elhangzottak. Ernő bátyám valahonnan messziről súghatott…

Emlékezés Tárkány Szücs Ernőre: a hódmezővásárhelyi indulás

FILEP ANTAL
(etnográfus, PTE BTK Néprajz Tanszék, MTA Néprajzi Kutató Csoport)

Remembrance of Ernő Tárkány Szücs: Excursion to Hódmezővásárhely

The Recaller has known Ernő Tárkány Szücs and his family since his childhood, and in addition to his commitment to ethnography, they were connected by many common life situations. With the authenticity of personal life, he presents the society and spirituality of the great scientist, the city of Hódmezővásárhely, which sent a man with an exemplary moral attitude, in the 1940s.

Keywords: Ernő Tárkány Szücs, Hódmezővásárhely, education, schools, the society of the city: peasants, citizens and intellectuals, the cultural life of Vásárhely in the 1940s

A 20. századi hazai néprajz figyelme ismételten a jogszokások felé fordult.[1] A legteljesebb és a legszélesebb anyaggyűjtésű elemzést és a legszínvonalasabb szintézist egyaránt Tárkány Szücs Ernőnek köszönhetjük. Nem kisebb jelentőségű, hogy ugyan szinte egész élete folyamán hazánk el volt zárva a világ kutatóinak közösségétől, minden lehetőséget felhasznált arra, hogy a nemzetközi tudományosság fórumain felhívja a figyelmet a magyar jogtörténet, jogi néprajz kutatások eredményeire. Életműve mind a néprajz, mind a jogi művelődéstörténet alapvető értékei közé tartozik, minden elemében a jövő nemzetközi összehasonlító vizsgálataihoz kínál bázist. Életműve annál csodálatosabb, hogy nem számítva élete utolsó néhány évét – amikor már egyre súlyosabb betegségekkel kellett küzdenie – nem dolgozhatott kutatói munkahelyen. Gazdasági, műszaki intézményekben, minisztériumokban kellett felelős jogi vezetőként helytállnia. Munkásságának, örökségének monumentalitása ezért is különös tiszteletet ébreszt mindenkiben. Éppen emiatt is fájdalmasan emlékezünk arra a huzavonára, ami a tudományos fokozata megszerzését oly sokáig késleltette.

[1] Elég Tagányi Károlyra, a Magyar Néprajzi Társaság 1920 utáni elnökére, Papp Lászlóra utalnom, aki a hazai középkori régészet, a településnéprajz történeti etnográfiai kutatásainak egyik megalapozója volt a népi jogélet módszeres vizsgálata mellett. Györffy István köréhez tartozott a harmincas évek második felében Bónis György professzor, Tárkány Szücs Ernő mestere.

Tárkány Szücs Ernő életműve elválaszthatatlan szülővárosától. A város társadalmi közege is és a helyi református közösség által fenntartott, nagy múltú Bethlen Gábor Gimnázium is meghatározta egész életútját.[2]

Tárkány Szücs Ernő ugyan értelmiségi, polgári családban született, nőtt fel, de családja a helyi földműves polgárok közösségéből származott. Jelen voltam az egyik hódmezővásárhelyi néprajzi konferencián, amit már az akadémiai kutatóhelyen tevékenykedő Tárkány Szücs Ernő hathatós segítségével szerveztek, amikor a nemzetség egyik idős tagja, aki egész életében (legalább is a tsz-szervezésig) gazdálkodó volt, megjelent, és a szünetében folytatott beszélgetés során bejelentette, hogy éveken át tartó (részben levéltári, anyakönyvi) gyűjtőmunkával a Tárkány Szücs nemzetség tagjairól összeállítást készített. Emlékezetem szerint mintegy 300 körüli személyt sikerült nyilvántartásba vennie 15–20 évvel később a családtörténeti áttekintés meg is jelenhetett.[3] A Tárkány Szücsök közül többen a hódmezővásárhelyi gazdák tehetősebb rétegébe tartoztak. Erre már Gyáni Gábor is utalt, amikor a legtöbb adófizetőket számba vette, és a gazdacímtári adalékokat idézte.[4]

Hódmezővásárhelyen és a hasonló alföldi mezővárosokban a gazdálkodók jelentős számban jogilag ugyan jobbágyoknak számítottak, de a késő középkortól vállalkozók, árutermelők voltak, egyre inkább a városi polgárokkal vetekedő pénzügyi eredményeket mutathattak fel. Ők voltak azok, akik Magyarország nyugati állatkiviteléhez megteremtették a megfelelő jószágállományt. Ők váltak történelmünk híres tőzséreivé. Azt most éppen csak megemlítjük,

---

[2] Gyáni Gábor a gimnáziumi tanulmányairól meggyőzően írt, joggal tehette ezt, hiszen az édesapja a Bethlen Gábor Gimnázium tanára, majd igazgatója volt, mígnem 1956 után méltatlanul meghurcolták. Így a híres alma mátert gyermekségétől alaposan ismerte. Tárkány Szücs Ernő tanáraink java részével még akár diákként is találkozhatott. Magam annyival szeretném az általa alkotott képet árnyalni, hogy a város jeles értelmiségi személyiségeit gyermekkoromtól megismerhettem, de egyesekkel egyetemi éveim alatt is bensőséges kapcsolatban lehettem, akik kivétel nélkül megosztották vásárhelyi élményeiket, emlékeiket. Ugyan magam Szentesen születtem, ott éltem egyetemi felvételemig. Édesanyám vásárhelyi születésű volt, eszmélésemtől nagyanyám súlyos betegségéig (1942), haláláig (1943) rendszeresen hosszabb időt töltöttem (ahogy a helyiek szokták mondani) 'Hódmezőn.' Középiskolás éveimben kerékpáron is rendszeresen átjártam a Tornyai János Múzeumba. Vásárhely neves tudós szülöttével, a Múzeum alapító-munkatársával, a már nyugdíjas, ideiglenesen ott dolgozó Kiss Lajos néprajzkutatóval ott ismerkedhettem meg, lehettem alkalmi segítője. Akkor alakult ki élete utolsó éveiig tartó kapcsolatom, de szoros összeköttetésben állhattam Galyasi Miklóssal, a Tornyai János Múzeum (szintén 1956 után meghurcolt) igazgatójával. Úgy érzem, néhány ponton kiegészíthetem Gyáni Gábor alapos tanulmányát (Gyáni 2016). A néprajz oldaláról Katona Imre a budapesti Folklore Tanszék docense, Tárkány Szücs Ernő gimnáziumi osztálytársa írta az első emlékezést, értékelést (Katona 1985).

[3] Tárkány Szücs G.–Tárkány Szücs I. 1993.

[4] Gyáni 2016: 135.

hogy nem rajtuk múlt, hogy a bécsi, császári gazdaságpolitika a szó mai értelmében államosította az állatkivitelt, minimalizálta az elérhető hasznot. (Valaha egykori professzorom Sinkovics István emlékezetes előadásaiban erre alaposan kitért.)

A vállalkozói kedv nem csökkent később sem. A gabonatermesztés mellett dohánnyal és más kertészeti kultúrákkal igyekeztek a földművelés hasznát növelni. (Nem köztudott, hogy a dohánytermesztésben nagy újításként a magyarországi gazdálkodók a jól fizető növényt szántóföldi termesztéssel állították elő, ami így jóval gazdaságosabbá tette a növény kultúráját. Így olyan híres dohánytermelő országba is, mint amilyen Bulgária volt, magyarországi termelőket hívtak.)

Elhalványulóban van már, hogy Hódmezővásárhelynek nagy szerepe volt a lótenyésztésünkben, a katonai lóállomány nevelésében. Ugyan a 18. század végén a császári, királyi hatalom a katonai igazgatás keretébe szervezte a méneskari birtokokat, Vásárhely szomszédságában Mezőhegyesen állítottak fel méneskari uradalmat. Sikerült korszerű (a katonai és a gazdasági igényeknek minden korábbinál jobban megfelelő új fajtákat kitenyészteni. A ménesbirtok arra ugyan kiválóan megfelelt, hogy ígéretes csikók jöjjenek világra, de a betanításukra képtelennek bizonyult. Többek között Hódmezővásárhely gazdáihoz osztották ki a törzskönyvezett csikókat. A tanyai gazdák nevelték tovább a jószágokat, majd amikor hám alá foghatták őket, türelmes munkával betanították a fiatal lovakat. A meghatározott cél az volt, hogy a katonaságnál szekerezéshez, a nyereg alá jól használható kezes jószággá válhassanak. A kincstár megfizette a felnevelés alatt szükséges abrakot, takarmányt, és megtérítette a nevelés, a betanítás munkáját. Az így tartott, nevelt jószágot nevezték remonda lónak. A népnyelven 'remonya csikónak, lónak' mondták. A mezőhegyesi méneskari gazdaság és a vásárhelyi gazdák közötti együttműködés országos rangúvá tette a vásárhelyi gazdák lótartását.

Vásárhely történetében közismert hogy az egyik helyi jogilag jobbágyi állapotban élő, nagy vállalkozásokat lebonyolító gazda, földműves polgár kezén olyan pénzvagyon halmozódhatott fel, hogy ő segítette ki a napóleoni háborúk idején komoly pénzzavarral küszködő mezőhegyesi Császári és Királyi Ménesbirtokot. A birtok arisztokrata parancsnoka tőle kérte, vette át a hatalmas összeget. Amikor a háborús veszedelem elhárult, a kincstári fedezetet megteremthették, a kölcsönt vissza kívánta fizetni a Ménesbirtok elöljárója. A vásárhelyi polgár nem vette vissza a kölcsönadott pénzt. Kijelentette, kötelességének tartotta, hogy Ménesbirtokon keresztül a katonai erőket és a királyt támogassa. Utóbb a császári, királyi kegy nemesi rangra emelte gazdánkat.

Nem feledkezhetünk meg a Vásárhely történetéből ismert másik sajátos adalékról. A 18. század utolsó harmadában volt olyan jobbágyi állapotban élő személy, gazda, akinek a hagyatékában jelentős könyvtárat találtak feljegyezték róla, hogy latinul tudott… Nem idézzük, és nem forgatjuk eléggé Szeremlei Sámuel öt kötetre rúgó várostörténeti monográfiáját! A neves szerző hosszú időn át Hódmezővásárhely református lelkésze volt. Munkásságát akadémiai tagsággal ismerték el. Szeremlei Sámuel műve azért is párját ritkítja, mert a 20. század elején Vásárhely néprajzi áttekintését is igényesen, a korszak átlagát messze meghaladó színvonalon elvégezte. A történeti néprajz egyik úttörőjeként is tisztelhetjük.[5] (Egyben nagyon gazdag fényképes anyagot közölt a kialakuló Vásárhelyi Múzeum Kiss Lajos által 1904 és 1912 között gyűjtött néprajzi tárgyaiból. Az ifjú, pályaválasztáson gondolkodó, mind önállóbban tájékozódó Tárkány Szücs Ernő számára egyik alapműként szolgált Szeremlei monumentális munkája.

A mind polgáribb módon vállalkozó famíliáknak szüksége volt arra, hogy szert tegyenek a megbízható írásgyakorlatra, és folyamatosan vezethessék a számadásaikat. Erre rákényszerítette őket az is, hogy a nagyobb gazdaságok üzemvitele zavartalanságát csak az biztosíthatta, aki az írásbeli nyilvántartással megbirkózhatott. Képesnek kellett lennie a bérek, előlegek pontos, naprakész vezetésére. Megbízhatóan követniük kellett a felvásárlókkal kötött ügyletek lebonyolítását. A gazdaságok éves szegődményesei is jelentősebb számot tehettek ki, a gazdasági év folyamán előlegeket vehettek fel, a természetbeli juttatások is áttekinthető feljegyzéseket kívántak. Nem volt kisebb feladat a nagy létszámban alkalmanként felfogadott napszámosok, a heti és a havi bér mellett dolgozók számontartása. Az élet kikerülhetetlenül igényelte, hogy a földművelő polgár a saját leendő gazdaságáért vállalja az iskolát.

Elképzelhetetlen lett volna a gazdasági társulások adminisztrációja, ha a gazdák egy része nem tudta volna vezetni a közösségi keretekben végzett tevékenység nyilvántartásait. (Legeltetésre alkalmas pusztákat közösségben bérelhettek. Akár a település határában rendelkezésre álló, akár a bérelt pusztai legelőre kihajtott gulyák, ménesek, juhnyájak pásztoraival kapcsolatos nyilvántartásokat, kiadásokat is rendszeresen írásba foglalták. Tárkány Szücs Ernő egyik legemlékezetesebb történeti néprajzi tanulmánya éppen a vásárhelyi baromgazdaságról készült.[6] Tudunk a szomszédos, szintén nagyhatárú mezővárosból, Szentesről olyan a 18. század utolsó harmadában

[5] A monografikus feldolgozásból bennünket témánk szempontjából a Szeremlei 1907, 1911, 1913. kötetek érdekelhetnek. A középkori előzményekhez: Szeremlei 1901, a régészeti forrásoktól az államalapításig terjedően: Szeremlei 1900. Nem volt véletlen, hogy R. Várkonyi Ágnes különös figyelmet szentelt Szeremlei várostörténeti művének. Lásd R. Várkonyi 1974.

[6] Tárkány Szücs E. 1983.

lezajlott perről, amit a számadásokat vezető özvegye ellen 20 év után indít–ványoztak, mert hibás számtartást vélelmeztek. Az özvegy a megőrzött feljegyzéssekkel igazolta magát. (Az ügyben eljáró magisztrátus a vitatott időszak bejegyzéseit a tanácsülések jegyzőkönyvébe másolta a felmentés bizonyságául.)

Ezekre a történeti szempontból rendkívül becses forrásokra eddig nem gondoltak azok, akik népünk írásgyakorlatával foglalkoztak. Sajnos, a levéltárak figyelmét is elkerülték ezek a magánosoknál keletkező iratok, források, de nem gyűjtötték a gazdasági társulatok irathagyatékát sem.

Nyilvánvaló, hogy a mezővárosok iskolái vállalták a szükséges ismeretek közvetítését. Ám a vállalkozó gazda-, földműves polgárcsaládok fiai gyakran túl is léptek a hajdani alapképzésen. A mai gimnáziumok elődintézményeiben szívesen tovább tanultak. A 19. század utolsó harmadától nem volt ritka, hogy a fölműves polgárok vállalták az érettségire való felkészülést, sőt jogakadémián, gazdasági akadémiákon studíroztak, de nem fordítottak hátat a családi üzemnek. (Érdemes arra utalnunk, hogy Áchim András ellenzékiségének egyik oka az volt, hogy ki kellett maradnia hetedik osztály elvégzése után a békéscsabai gimnáziumból.)

Hangsúlyoznunk kell, hogy a kora újkortól a magyarországi vállalkozó, árutermelő agrárnépesség már a késő középkortól merőben különbözik (különbözött) a cári birodalom muzsikjaitól vagy a Havasalföld vecinjeitől. Ebbe a sajátos földműves-polgár rétegbe tartoztak a Tárkány Szücs nemzetség gazdái is.

Agrárvárosaink polgárainak anyagi gyarapodása nem keveseket arra késztetett, hogy vállalják az értelmiségi és a polgári foglalkozásokra való magasabb iskolai felkészülés terheit. Egyetemi, akadémiai, főiskolai tanulmányokat folytattak. Választott hivatásuk is tisztes jövedelemforrást biztosított. Emellett a családi örökségen gazdálkodtak is. Közülük sokan az adott település közéletében is meghatározó szerepet vittek. Tálasi István egyetemi foglalkozásain olykor felidézte vásárhelyi tanárságának egyik emlékét, hogy egyes nagygazda, földműves-polgár nemzetségből származó érettségit tett, esetleg jogakadémiát végzett személyek, akik a városi közéletben vezető tisztségeket töltöttek be és az iskolafenntartó egyházközségi presbitériumban befolyásos tagok voltak, olykor óralátogatáson jelentek meg. Mind a diákok, mind a tanárok előtt igyekeztek a hajdan tanultakat felcsillantani. Büszkélkedtek, éreztették, hogy az iskolafenntartást képviselik.

A 19. század második felétől a város szegényebb rétegeibe tartozó családok is igyekeztek egy-egy fiút az elemi iskolai fokon túl is taníttatni. Erre meggyőző példa lehet a korai magyar folklorisztika jeles egyénisége, Török Károly (Hódmezővásárhely, 1843 – Hódmezővásárhely, 1875). Az elemi után néhány esztendőn át kanászgyerekként szolgált, majd mégis Vásárhely neves gimnáziumában érettségizett, majd Pesten jogi tanulmányokat

folytatott. Népköltészeti gyűjtőmunkáját, népéleti tárgyú cikkeit méltányolva Arany László a Földhitelintézetben hivatalnoki álláshoz juttatta. A Magyar Népköltési Gyűjtemény második köteteként tette közzé a „Csongrádmegyei gyűjtés" című kiváló összeállítását.[7] A későbbi időszakból Kiss Lajos (Hódmezővásárhely, 1881 – Budapest, 1965) életpályájára utalhatunk, akinek édesapja a Takarékbank szolgája volt. A vásárhelyi gimnáziumi érettségi után színiakadémiai oklevelet szerzett, de Tornyai János biztatására a néprajztudományt, a muzeológiát választotta élethivatásául.[8]

Mindezeket azért sorakoztattam fel, hogy a tudós jogász és etnográfus Tárkány Szücs Ernő családjának helyzetét érzékeltethessem. Ugyan a város népe a szülői házat „Tárkány Szücs-palota" néven ismerte, de a tágabb rokonság nyilvánvalóan a család valós társadalmi gyökereit tudatosította benne. Nem kellett felfedeznie a népélet valóságát. Ha másként nem, a két hetipiaci napon, kedden és pénteken a város teljes társadalmi keresztmetszetét láthatta gyermekségétől lakásuk ablakából. Szinte a házukig ért a piaci kirakodás. Mind a piac termelői, mind kereskedői (mind azok alkalmazott segítői), mind a vásárlók a város teljes társadalmát reprezentálták. (Magamnak is maradtak emlékeim a harmincas évek végének vásárhelyi piacozásáról.) A sokadalom a viselettől a magatartásformákig a helyi társadalom rétegzettségére, mozaik jellegére emlékeztetett. Itt is tudatosulhatott az értelmiségi pályára készülő fiatalemberben a társadalmi felelősség.

A városnak erős, megbízható vagyoni háttérrel rendelkező gazdarétege volt. Ám a közgazdasági viszonyok nem voltak kedvezőek. Voltak jeles gazdaegyéniségek, akik kiutat kerestek, követendő példát is mutattak. Közülük talán a legkiválóbb Gregus Máté (Hódmezővásárhely, 1861 – Hódmezővásárhely, 1938) volt, aki a vásárhelyi puszta 11 holdas gazdájaként kezdte pályáját. Nem csak 55 katasztrális holdas mintagazdaságot hozott létre, de a vásárhelyi puszta jelentős részét a mai Székkutas előzményévé fejlesztette, egyik tanyáján színvonalas magániskolát hozott létre. Unokája, Bakk Elekné dr. Takács Sára emlékezése szerint[9] Gregus Mátét az is nevezetessé teszi, hogy Vásárhelykutason a tanyai gazdák és olvasóköreik az ő szervezésében látták vendégül a harmincas évek magyar íróit. Füst Milán meghatottan írt vásárhelykutasi élményeiről, Féja Géza a *Viharsarok*ban nagy rokonszenvvel szólt Greguss Máté életművéről.

A Vásárhely tanyavilágát benépesítő földműves nép öntudatos polgárok módján tanyai olvasókörökbe szerveződött és ezekben művelődött. Ahol arra lehetőség nyílt, iskolákat, templomokat építettek még az állami iskolatelepítések előtt. A folyamatos munka lekötöttsége ellenére megteremtették a

[7] Tárkány Szücs Ernő ismételten foglalkozott a személyével. Lásd Serfőzőné Gémes Magda és Bognár Szabina bibliográfiáját (Serfőzőné Gémes 1985, Bognár 2014).

[8] Filep 1983.

[9] Bakk Takács 2009. Bakk [Elekné] Takács Sára (született: 1922) Gregus Máté unokája volt.

maguk fórumait, művelődtek. Igényesen választottak tanítókat. Ilyen tanítótól indult az a Szathmáry Lajos (Budapest, 1903 – Budapest, 1994) gimnáziumi tanár által felkarolt kezdeményezés, amely Tárkány Szücs Ernő diáksága idején a Bethlen Gábor Gimnázium mellett megteremtette a szegény diákok számára Cseresnyés Internátusát. A név Németh László egykori anyagi támogatására utal.

Mindezekről azért is érdemes alaposabban megemlékeznünk, mert a koalíciós rövid, újjáépítési korszak figyelemre méltó eredményei ellenére éppen a polgárként vállalkozó gazdaréteget semmisítette meg a sztalini mintára szervezett diktatúra. Az egykori tanyákat elnéptelenítették, lebontották. A tanyaközpontokat iskolástól, templomostól felszámolták. Szenti Tibor tanyakutatásai a rombolás dokumentálásával és az egykori tanyalakók emlékező alkalmainak megörökítésével zárultak.[10] Nem lehet meghatódottság nélkül tudomásul venni, hogy a tanyavilág egykor volt önszerveződő erejére többek között úgy emlékeztek, hogy a lerombolt iskolaépület véletlenül megmaradt néhány lépcsőfokát emlékművé, európai mementóvá alakították át! Mindenkit a dogmatikusan korlátolt politikai erőszakra és a doktriner politika gazdasági irracionalitásra kell emlékeztetnie! Akkoriban a nagyüzemi gazdálkodás távlatos eredményeit ígérték. Utólag megkérdezhetjük, miként lehet intenzív kultúrákkal hasznosítani a nyugat-keleti irányban 40 kilométerre kiterjedő, észak-déli irányban pedig 20-25 kilométer szélességű határt, ha a földek csak Vásárhelyről, Székkutasról vagy Orosházáról közelíthetőek meg? Amikor az üzemvitelt a gazdasági felszerelés és a munkaerő szállítása eleve terheli…

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Vásárhely gazdaközössége mellett mind tömegesebbé váltak az apró földtulajdonnal rendelkezők és a földtelenek. Nem tudott a helyi ipar úgy fejlődni, hogy lekösse az elszegényedő munkaerőt. Nagyobb részük a mezőgazdasági foglakoztatásból is végleg kikerült (legfeljebb a nagy munkaerőt kívánó rövid időszakokban, pl. aratás, cséplés idején remélhettek átmeneti alkalmazást). A korai időszakban nagyon kedvező feltételek mellett folyó kubikus munkák is megritkultak. A helyi múltban messze gyökerező Szántó Kovács-féle mozgalom, zendülés utóbb szocialista szerveződéshez vezetett, Hódmezővásárhely is a harmincas években Takács Ferenc kőműves személyében szociáldemokrata országgyűlési képviselőt választott, aki 1945 után a koalíciós idő végéig miniszter, illetve államtitkár volt. Az ő támogatásának volt köszönhető, hogy Galyasi Miklós és Tárkány Szücs Ernő 1945 és 1948 között megteremthették azt a szellemi összefogást, ami kiadhatta a *Puszták Népe* folyóiratot. Szomorú, hogy Délmagyarország eredményesen működő szociáldemokrata képviselőjét a harmincas évektől a párt országos vezetése bizalmatlanul kezelte. Galyasi Miklóst, a *Puszták Népe* felelős szerkesztőjét éppen az SZDP Központ megtámadta a Tárkány Szücs

[10] Szenti 1979, 1985, 2019.

Ernővel toborzott írók, tanulmányszerzők személye miatt. Takács Ferencet utóbb a Rákosi-diktatúra idején be is börtönözték, a folyóiratot sikerrel szerkesztő, sokat publikáló Tárkány Szücs Ernő 1949. február 27. és 1955 ősze között egyetlen írást sem jelentett meg.[11]

Érdemes tanúságot tenni mindarról, amit az egykorú vásárhelyiektől, a harmincas években Vásárhelyen tevékenykedőktől hallhattam. Gyáni Gábor fennebb idézett munkájában a vásárhelyi életet a húszas, harmincas években a gimnázium pedagógiai műhelyén kívül szürkébbnek látta, mint az első világháború előtti korszakot, amikor a festőművészek, szobrászok állandóan színesítették a „paraszt Párizst." Magam részben tanúja vagyok, részben hiteles emlékezőktől tudom, hogy Vásárhelyen pezsgő szellemi élet folyt később is. A gimnáziumi tanárok igen nívós közössége sok szálon, holtig tartó barátságok révén kötődött a helyi orvosok, jogászok, műszaki szakemberek és a különféle felekezetek lelkészei jelentette helyi értelmiségi körhöz. Közöttük a legkiemelkedőbb egyéniség Keken András volt, aki akkor a vásárhelyi lutheránus parochus volt, később az Evangélikus Egyház budapesti, Deák téri gyülekezetének vezetője lett. A Rákosi-kor alatt alaposan meghurcolták, szabadulása után Vásárhelyről felkerült barátai kutató orvosként, egyetemi tanárként tartották vele a kapcsolatot. Vásárhelyen a szellemi, irodalmi, tudományos érdeklődés szélességét mi sem illusztrálja jobban, hogy beszélgetéseik során (amelybe a városban akkor megtelepedő jezsuita szerzetesek is bekapcsolódtak) megvitatták Einstein relativitás elméletének filozófiai, ismeretelméleti vetületeit is. Nem véletlen, hogy a tanári kar tagjai és a kórházi főorvosok közül többen egyetemi professzorokká, vezető kutatókká lettek. Az ötvenes és a hatvanas években szívesen idézték az egykori Vásárhely nyílt vitáit. Széles körben olvasták azokat a folyóiratokat, kiadványokat, amelyeket Gyáni Gábor felsorolt. Ugyan elkötelezetten támogatták a jeles műveket alkotó népi írókat, de az irodalmi érdeklődés szélesebb körű volt. A Kórház igazgatója, aki Kolozsvárott született, 1876-ban a szakirodalmon kívül irodalmi folyóiratokat olvasott, fotelje mellett a gyermekkorától ismert Szabó Dezső Ludas Mátyás füzeteit tartotta. A helyi Erzsébet Kórház gégész főorvosa, dr. Kassay Dezső (Túristvándi, 1899 – Sarasota, 1981), aki a hazai bronchológia megteremtője, 1956 után pedig a Philadelphiai Egyetem kutató professzora volt, főorvostársával, dr. Ormos Jenővel rendszeres kapcsolatot tartottak a Bethlen Gimnázium tanáraival: Tálasi Istvánnal, Szatmáry Lajossal, O. Nagy Gáborral, Mátyás Sándorral, beszélgetéseik során világirodalmi témákat érintettek. Állandóan napirenden tartották a nemzetközi helyzet elemzését is. A vásárhelyi értelmiségi kör a szociáldemokraták reformjavaslatai iránt is érdeklődött. Kapcsolatot tartottak a Szociáldemokrata Párt

[11] Tárkány Szücs Ernő utolsó írása 1949-ből a *Vásárhelyi Független Ujság*ban az 1753-ban hozott halálos ítéletekre emlékezett. Török Károly életéről, örökségéről 1955-ben értekezett nyolc oldalas dolgozatban. Az sem véletlen, hogy Tárkány Szücs Ernő rendszeres közléseinek folyama 1958-ban indult, s a továbbiakban túlnyomóan szakmai kiadványokban publikált.

kőművesből lett helyi és délmagyarországi titkárával, a harmincas évek hódmezővásárhelyi képviselőjével. Egyetértettek abban, hogy mind a két fenyegető diktatúrát elutasították: 1917 és 1919 tanulságaként elzárkóztak a kommunista szellem elől. Ugyanilyen tudatosan és következetesen utasították el a nácizmust, az antiszemitizmust is, amelynek következménye az volt, hogy Hódmezővásárhely városi vezetése 1944-ben elutasította a gettó felállítását. A polgármester arra hivatkozott, hogy a lakosság ezt *„nem igényli”.* Amikor a harmincas évek derekán megszervezték a Tornyai János Társaságot, titkárává a legtermészetesebb módon a zsidó származású Galyasi Miklóst választották meg. Ettől aligha függetleníthető, hogy Tárkány Szücs Ernő egyetemi hallgatóként (majd tanszéki gyakornokként és járásbírósági díjnokként) Kolozsvárott bekapcsolódott a helyi ellenállásába. Miután az Antonescu rezsim a németek deportálási kezdeményezését elutasította, zsidó családokat szöktettek át a határon Romániába, hogy elkerüljék a deportálást.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a város közönsége nagyon is támogatta, hogy a Bethlen Gimnázium Móricz Zsigmondot és a kíséretében érkező Németh Lászlót fogadja. Nem véletlen, hogy Németh László nem csak otthonra talált 1945 őszén Hódmezővásárhelyen, de tanárként pedagógiai kísérleteit is folytathatta a szakfelügyelet támogatásával. Írói műhelyt teremthetett: vásárhelyi éveinek és korábbi látogatásainak élményei alapján született *Égető Eszter* című regénye, amelyben Tárkány Szücs Ernő alakját is megörökítette. A prekoncepcióval terepmunkára induló falukutatókat nevetségessé tevő, elfelejtett szövegét a *Puszták Népé*ben szerkesztőként Tárkány Szücs Ernő tette közzé.

A Bethlen Gimnáziumban töltött esztendőket alaposan elemezte Gyáni Gábor. Fel kell figyelnünk a gimnáziumi cserkészcsapat nevére is: „111. számú Erő cserkészcsapat”. Az Erő név ismételten előfordult a református szerveződésű cserkészcsapatok között. Ezek sajátos, követelményeket támasztó, kitűnően nevelő alakulatok voltak. Olyan jeles pedagógusok vezették, mint Karácsony Sándor a kiváló nyelvész, pedagógus, közíró vagy a sárospataki Kollégiumban Újszászy Kálmán professzor. A vásárhelyi cserkészeket Tárkány Szücs Ernő gimnáziumi évei alatt a sárospataki Kollégium tanári karából érkezett Szathmáry Lajos vezette, aki budapesti diákként ismerte meg a cserkészetet, és diákjai figyelmét a tájismeretre, a néprajzra irányította. Közismerten nagy hatással volt Tárkány Szücs Ernőre az ormánsági, Baranyahídvégen tartott tábor idején Cún községben végzett falukutatás. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Szathmáry Lajos diákjaival nem a népművészeti csillogást, nem a folklorisztikai különlegességeket láttatta meg (de tudatosította ezek értékét), hanem a társadalomnéprajz legterhesebb problémakörét állította eléjük. Tárkány Szücs Ernőre meghatározó hatást gyakorolt Tálasi István, aki vásárhelyi tanársága alatt a Táj- és Népkutató vizsgálatainak résztvevője volt. Mellette a Szegeden szerkesztett *Népünk és Nyelvünk* köréhez kapcsolódott. Jellemző, hogy a város egyik orvosa, Péczely Attila jeles

népdalkutatóvá vált és a múzeum munkatársa lett. A görög, ortodox parochus a helyi kerámia gyűjtésével foglakozott. (A kereskedők Vásárhelyen is eredetileg görögök voltak, az utolsó görög kereskedő háza és üzlete közvetlenül az államosítás előtt égett le. A görögkeleti templom közvetlenül Tárkány Szücs Ernőék háza közelében állt. A hívek között sok volt a román pásztor, akiket a juhaik mellé fogadtak fel a városi gazdák.)

Dr. Szentkirályi Zsigmond, a Kórház bőrgyógyász főorvosa a múzeumi gyűjtemény páratlanul gazdag festett bútorait jól ismerve újította fel a helybeli festőasztalosok gyakorlatát. Az úgy nevezett 'gondolkodó székeket' vette alapul és értő módon a Kovalik asztalos műhellyel együttműködve ülőgarnitúrákat készítettek az ismerős családoknak, amelynek mindegyik széket a főorvos maga festette ki.

A Bethlen Gimnázium cserkészeit az ideális jövő Magyarországa szolgálatára készítették fel. Többek között a társadalom küszöbön álló reformjait, a földbirtok-politika jövőbeni céljait beszélték meg. A cserkészcsapat átkelt a Tiszán, tábort vert Pusztaszeren a millennium alkalmával felállított emlékmű szomszédságában. (A helyet a Csongrád, Bács és Csanád megyei földműves közösségek is szívesen látogatták augusztus 20. körül.) Az ország egyik legnagyobb uradalma, Pallavicini őrgróf birodalma kellős közepén a vásárhelyi cserkészek országgyűlést tartottak, a földreform tervezetét vitattak meg, „földreformtörvényt" fogadtak el. Ez aligha a politikatörténet eseménye, de neveléstörténeti szempontból jegyezzük meg! Tálasi István professzorom szívesen idézte ezt egyetemi hallgató koromban, noha akkor már két évtizednyi idő telt el, túl voltunk a legelső tszcs-k szervezésén.

A gimnáziumi oktatásban és a cserkészcsapat megbeszélésein folyamatosan szó esett a náci veszélyről. Mellesleg a korabeli társadalom neobarokk korszerűtlenségeivel is tudatosan szembe helyezkedtek. A tanári kart is jellemezheti, hogy amikor Tálasi István az 1938/1939-es tanévben ösztöndíjat kapott Bécsbe, a Collegium Hungaricumba, felmérte az Anschluss utáni ausztriai változásokat, megfigyelte a náci propagandát. Hazatérte után a művelődés- és tudománypolitika területén preventív intézkedéseket javasolva emlékiratot nyújtott be tapasztalatairól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba.

Ez a szellemi felkészítés vezette arra Tárkány Szücs Ernőt, hogy 1944 őszén Kolozsvárról visszatérve Budapesten az aktív ellenállást válassza, amikor öccsével, Tárkány Szücs Gézával csatlakozott az akkor megszerveződő Görgey zászlóaljhoz. Emiatt nem volt otthon, Vásárhelyen, amikor a városon áthaladt a front és csak 1945 elején térhetett haza. Ellenállásban való részvételét a későbbiekben ismételten igazolták. Ez talán a minisztériumi szolgálata alatt némileg segítségére lehetett a személyzeti felülvizsgálatoknál.

Tárkány Szücs Ernő kolozsvári egyetemi felkészülése mintaszerűen interdiszciplináris volt. A jogi felkészülése mellett a néprajzi és a szociológiai tanulmányokban is elmélyedt. A kalotaszegi és a mártélyi vizsgálatai mellett vállalta a falukutatást is Bálványosváralján (az egykori Szolnok–Doboka vm., román neve: Unguraş, Románia), csatlakozott az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársaihoz, az egyetemi előadásokat is tartó intézeti tanárhoz, K. Kovács Lászlóhoz. E munkálatok során is kapcsolatot tartott Venczel József professzorral. Tárkány Szücs Ernő a legelsők között adott hírt a bálványosváraljai és a kalotaszegi falukutatásokról a *Néprajzi Értesítő*ben. Vele párhuzamosan végezte tanulmányait a folklorista Faragó József és a Közgazdasági Karon hallgató, de elkötelezetten történésznek készülő Imreh István, akiknek barátja és egész életében lelkes recenzense volt. Az 1948 után bekövetkezett határlezárásokat nem sejtve Faragó Józsefet a *Puszták Népe* szerkesztésébe kolozsvári külső munkatársának hívta meg. Csak sajnálnunk lehet, hogy 1948 után hasonló folyóiratok szerkesztésében már nem vehetett részt.

Tárkány Szücs Ernő tudományos munkájának nem kedveztek azok a körülmények, amelyek a fordulat éve után kialakultak. Kutatóintézetben, egyetemi katedrán lett volna helye, közben az érdeklődésétől távolabb eső hétköznapi terhes, de mintaszerűen teljesített feladatok jutottak osztályrészéül. Mégis, a 20. század egyik legértékesebb életműve az övé, amely mind a néprajz, mind a jogi művelődéstörténet további gazdagítására serkenti azokat, akik megismerkednek sokoldalú és gazdag örökségével. Munkái mögött pedig ott a nagyszerű tudós, a példaértékű erkölcsi tartással rendelkező ember, akinek egész életét meghatározták a hódmezővásárhelyi indulás évei. Ezért tartottam fontosnak az útjára bocsátó város társadalmának, szellemiségének bemutatását visszaemlékezésemben.

Pedig személyes emlék is akad bőven: a famíliát és a házukat eszmélésemtől ismertem, mert anyai nagyapámék a közelben laktak. Gimnazistaként szorgalmas olvasója voltam a *Puszták Népe* folyóiratnak. Tárkány Szücs Ernő igen kedves barátom, élete utolsó szakaszában szobatársam volt a *Néprajzi Kutató Csoportban*, ahol sok szép, de sok nehéz helyzetet is átéltünk. Hódmezővásárhelyi temetésén a *Kincses temetőben* én is búcsúztattam. Szülővárosában a balos vezetés nem vett részt a végső búcsún, mert a református elnöklelkész temette. Mi több, a helyi, állásban lévő értelmiségieknek megtiltották, hogy részt vegyenek a temetői szertartáson. Ezt szinte mindenki úgy kerülte meg, hogy kapával, gereblyével, locsolókannával kimentek a családi sírokhoz. Aztán a temetés idején „véletlenül” arra tolták kerékpárjukat az említett felszerelésekkel és megálltak, hogy nagy részvéttel hallgassák végig a szertartást.

Irodalomjegyzék

BAKK TAKÁCS Sára

2009 *Hazulról haza. Székelyudvarhelyről – Székkutasra*. Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó.

BOGNÁR Szabina

2014 Tárkány Szücs Ernő bibliográfiája. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 1) 185–200. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

FILEP Antal

1983 Kiss Lajos és tevékenysége. In Dömötör János – Tárkány Szücs Ernő (szerk.): *Kiss Lajos emlékkönyv*. 23–58. és 417–418. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Városi Tanácsa.

GYÁNI Gábor

2016 Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen Gimnázium. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokás és Szokásjog I.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2) 129–138. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

KATONA Imre

1985 Tárkány Szücs Ernő Hódmezővásárhely 1921. 10. 13. – Budapest, 1984. 7. 20. [Sic!][12] *Ethnographia* 96. 377–381.

R. VÁRKONYI Ágnes

1974 Szeremlei Sámuel és a mezővárosok historiográfiája. *Századok* 108. 915–930.

SZENTI Tibor

1979 *A tanya. Hagyományos és átalakuló paraszti élet Hódmezővásárhely-kopáncsi tanyavilágban*. Budapest: Gondolat.

1985 *Parasztvallomások. Gazdák emlékezése Vásárhelyről*. Budapest: Gondolat [Második kiadása 2008.]

2019 *Rekviem a hódmezővásárhelyi tanyákért. I–III. Ember és környezete Hódmezővásárhely nagyreliktumában. Magyarázatok, dokumentumfotók, műszaki rajzok, művészi ember- és tájábrázolások.* Szentendre: Skanzen Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

SERFŐZŐNÉ GÉMES Magda

1985 Tárkány Szücs Ernő munkáinak jegyzéke. *Ethnographia* 94. 381–386.

[12] A szövegben 1984.07.10. szerepel helyesen!

SZEREMLEI Sámuel

1900 *Hód-Mező-Vásárhely története a hon ezer éves fennállása emlékezetére. I. A barbárság kora Kezdettől I. Istvánig.* [Hódmezővásárhely]: Város közönsége.

1901 *Hód-Mező-Vásárhely története a hon ezer éves fennállása emlékezetére. II. Az ököljog kora I. Istvántól a mohácsi vészig.* [Hódmezővásárhely]: Város közönsége.

1907 *Hód-Mező-Vásárhely története a hon ezer éves fennállása emlékezetére. III. A leigáztatás kora 1526–1848.* [Hódmezővásárhely]: Város közönsége.

1911 *Hód-Mező-Vásárhely története a hon ezer éves fennállása emlékezetére. IV. A közművelődés története 1526–1848. Első rész.* [Hódmezővásárhely]: Város közönsége.

1913 *Hód-Mező-Vásárhely története a hon ezer éves fennállása emlékezetére. V. A közművelődés története 1526–1848. Második rész*. [Hódmezővásárhely]: Város közönsége. (Reprint kiadása 2004.)

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1983 A vásárhelyi „baromgazdaság". In Dömötör János – Tárkány Szücs Ernő (szerk.): *Kiss Lajos emlékkönyv*. 139–170. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Városi Tanácsa.

TÁRKÁNY SZÜCS Géza – TÁRKÁNY SZÜCS Imre

1993 *A hódmezővásárhelyi Tárkány Szücs-nemzetség monográfiája*. Hódmezővásáhely: szerzői magánkiadás.

Tárkány Szücs Ernőre emlékezve (Chicago 1973)

GRÁFIK IMRE
(néprajzkutató, ny. főosztályvezető, Magyar Néprajzi Múzeum)

My Memories of Ernő Tárkány Szücs (Chicago 1973)

After I have taken my degree I came into contact with Ernő Tárkány Szücs, due to my interest in the property signs. Despite the fact that both of us had a very different approach, analysis procedure and research aspects, I was able to utilize his studies and ideas expounded in our conversations. As a private individual I was able to get closer to his individuality in connection with the IXth International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences in 1973. We were both members of the Hungarian delegation together with Mr Imre Katona, a close friend to Ernő Tárkány Szücs and my professor at the university. In this short study, I want to recall the common experiences of the Chicago Days. Remembering the events, I still believe today; The days spent together in Chicago contributed significantly that after getting home my professional and human relationship to Ernő Tárkány Szücs became more intensive.

Keywords: Property signs, Chicago 1973, International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences

Akik csak kevéssé is ismerik néprajzi érdeklődésemet, tudják, hogy a kezdetektől tanulmányoztam a tulajdonjelek kérdéskörét. A debreceni egyetemen Gunda Béla professzor úr ugyanis előszeretettel irányította hallgatóinak figyelmét a magyar pásztorkultúrára. Ajánlására terepmunkát is végeztem a Bakonyban: Aklipuszta, Óbányapuszta, Bánd és Szentgál településeken. Adatgyűjtés közben kezdtem el érdeklődni a pásztorok által használt tulajdonjelek iránt, s első szemináriumi dolgozatomat e tárgykörben írtam.[1]

Közbevetőleg megemlítem, hogy Aklipusztán megismerkedtem Bagi Imre különleges faragó képességgel rendelkező juhásszal, akinek juhászkampóját népművészeti értékű, míves faragású kosfej díszítette.

Gunda Béla professzor úr ajánlására a szakirodalmi tájékozódás első körében kezembe kerültek Tárkány Szücs Ernő tanulmányai. Később a budapesti egyetemen Tálasi István professzor úr irányította figyelmem Tárkány Szücs Ernő munkásságára.[2]

---

[1] Gráfik 1963.

[2] Ez nem volt véletlen. *„Tárkány Szücs Ernő a vásárhelyi református Bethlen Gábor Gimnáziumban érettségizett, ahol tanára, Tálasi István, az ELTE tárgyi néprajzi tanszékének professzora, volt rá nagy hatással."* Nagy 2014: 47. Továbbá lásd Bognár 2014; Hoffmann 1985; Katona 1985; Paládi-Kovács 2018.

1. kép: Bagi Imre juhász. Kezében a maga faragta, végén kosfejet formázó juhászbotjával. (A szerző felvétele)

Tárkány Szücs Ernő tájékozottsága, nagy anyagismerete, jogi felkészültsége eleinte meg is zavart, vajon lehet-e valamit hozzátenni az általa publikált ismeretekhez. Tudhatok-e valami mást, netán új megközelítéssel földeríteni a tulajdonjelek használata kapcsán. A társadalmi, emberi kommunikáció iránti érdeklődésem révén úgy éreztem, kínálkozik némi lehetőség. Megerősítette ezt a fölismerést bennem azokkal a kutatókkal való ismeretség és konzultációk sora, akik a kommunikáció elméletében jártasként, a jelhasználat általános és sajátos területeit, speciális eseteit kutatták.[3]

Tárkány Szücs Ernővel a személyes kapcsolat fölvételében Katona Imre tanár úr volt segítségemre. Ő szintén a budapesti egyetemi tanulmányaim alatt volt oktatóm, s tudott volt róla, hogy közeli és kiváló ismeretségben áll Tárkány Szücs Ernővel. Sikerült is kapcsolatba kerülnöm Tárkány Szücs Ernővel és több konzultációt is tarthattam vele, s gondolatait hasznosítani tudtam vizsgálódásaimban. Annak ellenére, hogy Tárkány Szücs Ernő

[3] Még debreceni egyetemi hallgatóként Hoppál Mihály, majd a pesti egyetemen tanárom, Voigt Vilmos, később pedig a szerveződő hazai szemiotikai/etnoszemiotikai kutatásokkal foglalkozók egyre szélesebb köre. Lásd Balázs 2011.

– már csak jogi képzettsége révén is – a jelek jogi szempontú vizsgálatát helyezte előtérbe. Érdeklődésének középpontjában a tulajdonjelek jogi vonatkozásai álltak, a jeleknek a társadalomban betöltött jogi funkciója volt. Ezt tükrözték tanulmányai is.

Engem a jeleknek az általános emberi kommunikációban, a különböző kommunikációs helyzetekben való működése érdekelt. Középpontban a jelek által továbbított mennyiségi és minőségi információk átadás-átvételének törvényszerűségei izgattak.

Kettőnk erősen különböző megközelítési módja, a tulajdonjelek vizsgálatában, elemzésében nagyon eltérő szempontok érvényesítése magyarázatként szolgálhat arra nézve, hogy míg én már első értekezésemben (1972-ben), az addig megjelent publikációiból 9 tanulmányára hivatkoztam[4], Ő az 1981-ben megjelent összefoglaló könyvének irodalomjegyzékében nem említi – addigra már megjelent – 6 tanulmányom egyikét sem.[5]

A szemléletbeli különbség mindvégig megmaradt közöttünk. Az én kommunikáció- és információelméleti, valamint szemiotikai elemzéseim és értelmezéseim távol álltak Tárkány Szücs Ernő vizsgálódásaitól, Ő szigorúan megmaradt jogszemléletű kutatásainál.

Magánbeszélgetéseink során erről többször is szót váltottunk, s noha az Ő szemléletétől távol állt, s érveléseim ellenére idegen maradt az én etnoszemiotikai, és főként kommunikáció- és információelméleti megközelítésem – elismerően nyugtázta ez irányú kísérleteimet, s elemzéseim, tanulmányaim hazai és nemzetközi sikerét.[6]

Tárkány Szücs Ernővel kapcsolatban a legszemélyesebb emlékem és élményem a IX. Nemzetközi Antropológiai és Ethnológiai tudományok Kongresszusa volt. A Chicagóban megrendezésre került rendezvényre Ortutay Gyula akadémikus vezetésével 15 tagú magyar küldöttség utazott ki, mégpedig jelentős néprajzos többséggel.[7]

Személy szerint: Dömötör Tekla, Katona Imre, Voigt Vilmos (ELTE Néprajzi Tanszék), Boglár Lajos, Gráfik Imre, Hofer Tamás, Kresz Mária (Néprajzi Múzeum), Sárkány Mihály (MTA Néprajzi Kutatócsoport), továbbá Bökönyi Sándor, Korompay Bertalan, Kralovánszky Alán, Lipták Pál, Nemeskéri János és Tárkány Szücs Ernő.

Megjegyzem, hogy Nemeskéri János miközben beszámolójában arról ír, hogy *„A chicagói kongresszus minden korábbi e tárgyú kongresszustól eltért*

---

[4] Lásd Gráfik 1972, és későbbi e tárgyú publikációim jegyzékét: Hála–Máté 2004.

[5] Lásd Tárkány Szücs 1981.

[6] Lásd Gráfik 1975a; Gráfik 1975b; Gráfik 1976; Gráfik 1981. Ez utóbbiaknak, az Ethnographiában és az Acta Ethnographicában megjelent tanulmányaimnak véleményezője is volt.

[7] Lásd Gráfik 1973; Vö. Tárkány Szücs Ernő *„…1973-ban két jogi néprajzi előadással vett részt egy chicagói nemzetközi kongresszuson…”* Lásd Bognár 2014: 41.

egyetemességében, programjának széles körében, szemléletében, a résztvevők nagy számában, s nem utolsó sorban a szabad s elmélyült vitákban, amelyek a ma és a holnap emberiségének alapvető kérdéseit foglalták magukban." – elöljáróban megemlíti, hogy „*Hazánkat Ortutay Gyula akadémikus vezetésével 18 tagú delegáció képviselte.*"[8]

Ehhez a küldöttséghez – egyébként informálisan – több külföldön élő magyar kutató is tartozott, mint például a később említendő, s egykor a budapesti Néprajzi Múzeumban dolgozó, Rohan-Csermák Géza.

Ennek a küldöttségnek a tagja volt Tárkány Szücs Ernő és tagja lehettem én is. Pályakezdőként óriási lehetőséget kaptam, hogy – bevallott nyelvi nehézségeim ellenére – kiléphettem a nemzetközi tudományosság terére. Ebben, megtisztelően nagy segítséget kaptam Hofer Tamástól, aki a Néprajzi Múzeumban dolgozva ismerte a különböző témák iránti érdeklődésemet és módszertani törekvéseimet. Ő bíztatott, hogy a tulajdonjelek tárgykörében, a korábbiaktól eltérő, újszerű szempontokat érvényesítő feldolgozásommal, illetve ezt tárgyaló előadással pályázzak meg egy ösztöndíjas támogatást a konferencián való részvételre. Nemcsak ösztönzött, hanem segített fölvenni a kapcsolatot magával Sol Tax professzorral, a kongresszus főszervezőjével.[9]

Természetesen nagy élmény volt számomra a konferencia, programjának gazdagságával, melyből csak kettőt emelnék ki, úgymint a filmvetítéseket és a könyvvásárt.[10] Talán nem túlzok, ha megjegyzem, hogy nekünk, középeurópaiaknak, különleges élmény volt maga a helyszín, az USA egyik legnagyobb városa, Chicago (lásd 2-3. kép). A rövid idő alatt azonban több tekintetben is csak fölületes képet lehetett alkotni a látottakról, a megtapasztalt élményekről.

---

[8] Nemeskéri 1974. Mivel név szerint nem sorolja föl a személyeket, vélhetően a külön utazó további résztvevő régészeket is beszámította.

[9] Visszaemlékezve, ez alkalommal is köszönöm Hofer Tamás önzetlen, kollegiális segítségét, amit pályám, tudományos kutatói és muzeológusi munkám során folyamatosan élvezhettem. Hofer Tamás széleskörű tájékozottsággal és nagy nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, aki a népi kultúra több területén jártas volt. Pályakezdő éveimben sok segítséget kaptam tőle. Az első, nagyobb kiállításban való közreműködésem során megtapasztalhattam, hogy a rendező kollektívát hasznos tanácsokkal, javaslatokkal látta el. (Lásd a Népművészet évszázadai III. Népi építkezés. Székesfehérvár, Csók István Képtár 1972. június 11. – október). Majd 10 évvel később, amikor professzorom, Tálasi István kezdeményezésére, a népi hajózás és kereskedelemtörténeti kutatásaim alapján előadást tarthattam a Magyar Néprajzi Társaság 1982. évi közgyűlésén, az Ethnographia szerkesztőjeként fölkért, hogy előadásom formáljam tanulmánnyá szaktudományunk vezető folyóirata számára, s e munkámban is sokrétű segítséget nyújtott. (Lásd Gráfik 1983., vö. a tanulmány alatti csillag-jelzetben: „*Előadásként elhangzott a Magyar Tudományos Alkadémián, a Magyar Néprajzi Társaság 1982. május 26-án megtartott 94. tisztújító közgyűlésén. A szerző ez alkalommal is köszönetét fejezi ki TÁLASI István akadémikusnak, aki a téma összefoglalására ösztönözte és folyamatos konzultációkkal segítette a feldolgozást. Köszönet illeti HOFER Tamás szerkesztőt is, aki az előadásszöveg publikációvá formálásában nyújtott sokoldalú segítséget.*")

[10] Itt fedeztem föl és vásároltam meg egy – sok inspirációt adó – könyvet: Wolfenstine 1970.

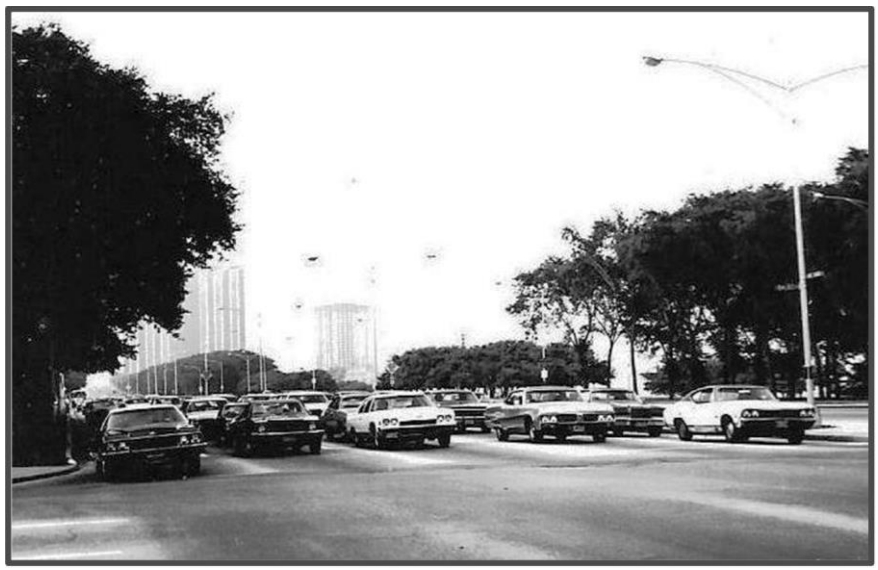

2. kép: Az 5-5 sávos Michigan avenue: „Ugrásra" kész autók
(A szerző felvétele)

3. kép: Chicago a nagy parkok városa is
(A szerző felvétele)

A chicagói magasházakkal, felhőkarcolókkal kapcsolatos gondolataimat hazatérésem után évekkel később meg is fogalmaztam, s megemlítem, hogy Szombathelyen fotografikai kiállításom is volt chicagói élményem, főként a felhőkarcolók, magasházak kapcsán. (Lásd 4-5. kép)

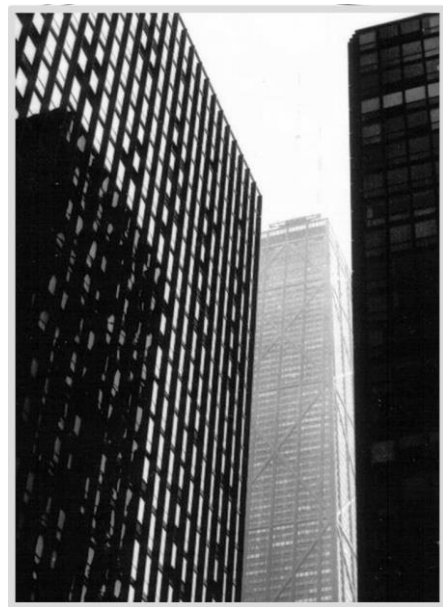

4-5. kép: Kiállítási plakát – „Felhőkarcolók egymás között" (A szerző felvétele.)

A felhőkarcolók természetesen nem maradhattak ki városnéző túráinkból. Illusztris társaságban élvezhettem a magasból a város látványát (lásd 6-7. kép).

6. kép: Ortutay Gyula professzor úr két Imrével (Katona tanár úr és e sorok írója a Prudential felhőkarcoló legfelső emeletén. A színes felvételt Tárkány Szücs Ernő készítette.)

7. kép: Tárkány Szücs Ernő Ortutay Gyula professzor úrral és Katona Imre tanár úrral a Prudential felhőkarcoló legfelső szintjén. Tárkány Szücs Ernő az elmaradhatatlan fényképezőgéppel a nyakában, mellyel Ő – velem szemben – színes képeket is készített. (A szerző felvétele.)

A konferencia kísérőprogramjai változatosak és színvonalasak voltak, s igyekezetünk mindenre és mindenhová eljutni. Visszaemlékezve felejthetetlen élmény volt *Pete Seeger* koncertje, vagy a *Tamu Tamu* című opera. (Lásd 8-9. kép)

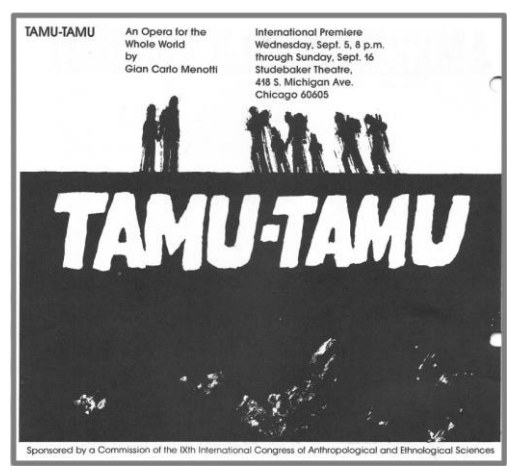

8-9. kép

Ezeknél még különlegesebb volt például az ugyancsak hivatalosan szervezett látogatás a Chicagói egyetem, valamint a Puerto Rico-i negyed meglátogatása, ahol az addig alig ismert falfestések, falképek, grafittik élménye várt bennünket. (10. kép)

10. kép: Csoportkép a Puerto Rico-i negyedben. Jobbra Katona Imre látható, középen erős takarásban pedig Tárkány Szücs Ernő. (A felvételt a szerző készítette.)

A hivatalos és nem hivatalos, ajánlott programokkal kapcsolatban – akár csak, mint zárójelbe tett, de fontos részletként – említem meg, hogy a vendéglátók jóvoltából szállásunk a Hilton Hotelben volt. Mivel ennek költségét a kapott támogatásból kellett fizetni – némi magyaros vagánysággal és rafinériával – Katona Imre tanár úrral és Tárkány Szücs Ernővel hármasban kifundáltuk, hogy átmegyünk egy olcsóbb hotelbe és a megspórolt pénzen egyéb egyéni programokat valósítunk meg.

Az elhatározást bátor tett követe, és miután földerítettünk egy a konferencia fő helyszínéhez – chicagói viszonylatban – meglehetősen közel eső, lényegesen olcsóbb, de elviselhető szállást, oda át is költöztünk. Az új szállóhelyszín becserkészése során a város új és újabb arculata is föltárult. Ennek hatására szabad időnkben merészebb kalandozásokra is vállalkoztunk. Teljesen önállóan fölfedező útra indultunk a város főbb utjai mögött nem túl

távolabbra eső sikátorokba, ahol a tűzlétrákkal tarkított épületfalak és elhanyagolt utcák látványa fogadott bennünket.[11] (11. kép)

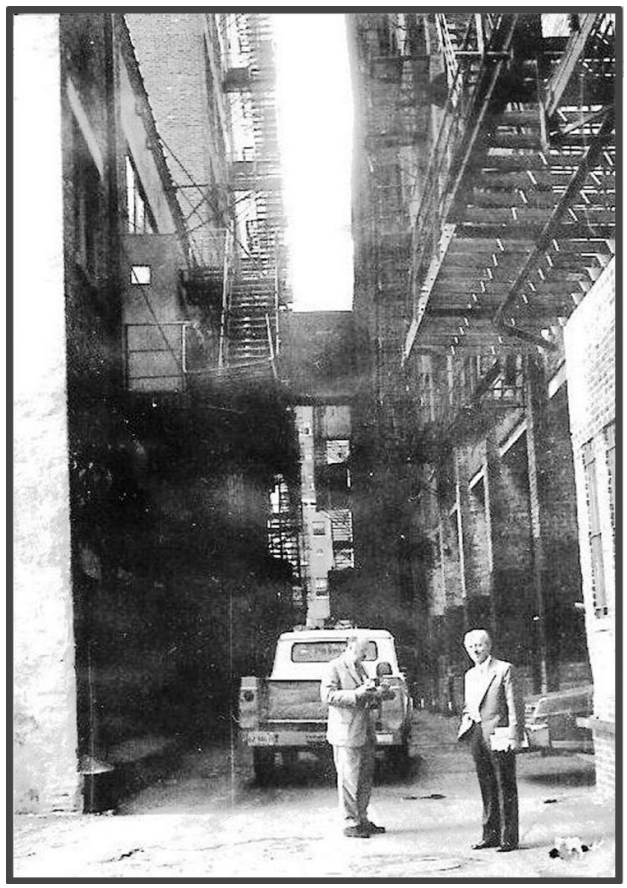

11. kép: Jobbra Katona Imre tanár úr, középen Tárkány Szücs Ernő (Utóbbi éppen a várostérképet tanulmányozza, keresve rajta a – magunk között csak – „menekülési útvonal"-nak nevezet irányt a szállodába való visszatéréshez. A szerző felvétele)

[11] A metropoliszok építészeti bravúrjai ugyan bámulatba ejthetnek, de a kritikusabb hangok fölemlítik a modern városfejlődés diszharmóniáját is. Vö. *„A mai Chicago? Még most is vajúdik, akárcsak az összes többi város. Lewis Mumfordnak igaza van. Még nem tanultuk meg, hogyan tervezzük meg városainkat. A városban elsősorban élni kell. Mindig dagad a szívem az örömtől, ha végighajtok a tóparti műúton. Mindig fölkelt bennem valamit az a látvány. És onnan négy kilométernyire már siralmas környék következik: a higiénikus nyomortelepek környéke. … Valamikor régen közösségben éltünk. De ezek a higiénikus börtönök nem közösségek. Van valami borzalmas vonásuk az ilyen épületeknek. Utálom őket, de be kell látnom, hogy a modern kor hozta őket magával. Az ocsmány, terpeszkedő toronyépületek illenek a kor hangulatához. … Minden irodaépület iratszekrényre emlékeztet Mintha nem is élne. Ebben az elembertelenedő társadalomban mi más volna a funkciójuk, mint hogy kifejezzék a társadalom lényegét? De a valóságban való illeszkedés tulajdonképpen vádirat a kor ellen."* Terkel 1972: 374–375.

Hármunk közös „kicsapongása” mellet egyéni vállalkozásaink is voltak. Természetesen nemcsak nekünk. Tanulságos volt az egyetem Campusának meglátogatása, ahol a különböző funkciójú épületek nagy parkban helyezkedtek el, melynek terét több helyen is a fűre letelepedett hallgatók töltötték be (lásd 12. kép).[12]

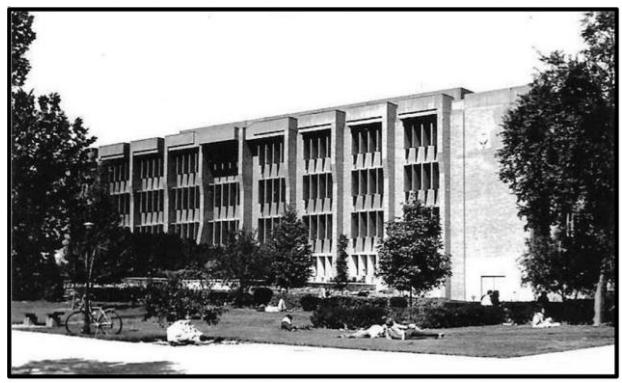

12. kép: Egy épület a Campuson (A felvételt a szerző készítette)

A metropolisz nagy élménye volt a Field Museum. Ennek előcsarnokában (lásd 13. kép) összetalálkoztam Rohan-Csermák Gézával, akivel főképp hajózástörténeti témában folytathattam tartalmas beszélgetést, s aki a múzeum könyvesboltjában megvásárolta Franz Boas *Primitive Art* c. könyvét, melyet kedves gesztusként nekem ajándékozott.[13]

13. kép: Field Museum. A látogatókat Sue, a T-Rex fogadja. (Forrás: arrivalguides.com)[14]

[12] Tanulságos volt később olvasni – a nálam sokkal hosszabb időt Chicagóban töltött – Kálmán Zsófia élményeit a városról. Lásd Kálmán 1980.

[13] Boas 1955: 372.

[14] https://www.arrivalguides.com/en/Travelguide/Chicago/doandsee/the-field-museum-4742 – Letöltés 2020. november 22.

Távolabbra is elmerészkedtem, mégpedig Milwoukee-ba, ahol különleges (és magyar vonatkozású) élményekre tehettem szert (lásd 14. és 15a-b. kép). Tudtam, hogy ott egy kiváló múzeum működik, melynek működésében elévülhetetlen érdemei voltak egy magyar kutatónak.[15] A múzeum, jelentős emlékanyaggal rendelkezik az Európából, pontosabban a Közép-Európából Amerikába kivándorolt népességről. [16]

14. kép: A lengyel ház vázlatrajza az Európai falu telepítési tervéből (Milwaukee Public Museum Tour Book. Milwaukee, n.d. 53. p. nyomán)

A múzeum egyik kiadványában tanulmányt olvastam az európai szabadtéri néprajzi múzeumokról. Sajnos a magyarországi – ekkor még csak regionális – szabadtéri múzeumok nem kerültek említésre. A bukaresti szabadtéri néprajzi múzeum kapcsán viszont utalást találtam a kisebbségek körében a Romániában élő magyarságra is: *„In addition, there are still identifiable "minorities" living in their own enclaves and retaining their own language and customs. Prominent among these ate Hungarians, Germans, Serbians, and Greeks*."[17]

---

[15] Borhegyi István Ferenc (Stephen Francis de, Budapest, 1921. okt. 17. – Milwaukee, USA, 1969. szept. 26.) antropológus, régész. 1959-től haláláig Milwaukee város múzeumának igazgatója.

[16] Emlékezetes maradt egyik állandó kiállítása: Streets of Old Milwaukee and European Village, melyet Lazar Brkich, boszniai származású muzeológusnak, az Európai Falu kiállítás tervezőjének vezetésével néztem meg.

[17] Perrin 1973: 84.

15a-b. kép: MPM Ilyen utcaképi látvány várja a múzeum látogatóit (Forrás: tripadvisor.com)[18]

[18] https://www.tripadvisor.co.hu/Attraction_Review-g60097-d258472-Reviews-Milwaukee_Public_Museum-Milwaukee_Wisconsin.html#photos;aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=308060358 – Letöltés 2020. november 22.)

A szűkebb szakmai programon kívül megnéztem a Mitchell Park Domes hármas kupola látványosságát, melyekben a trópusi növények sokaságát mutatták be (lásd 16. kép).

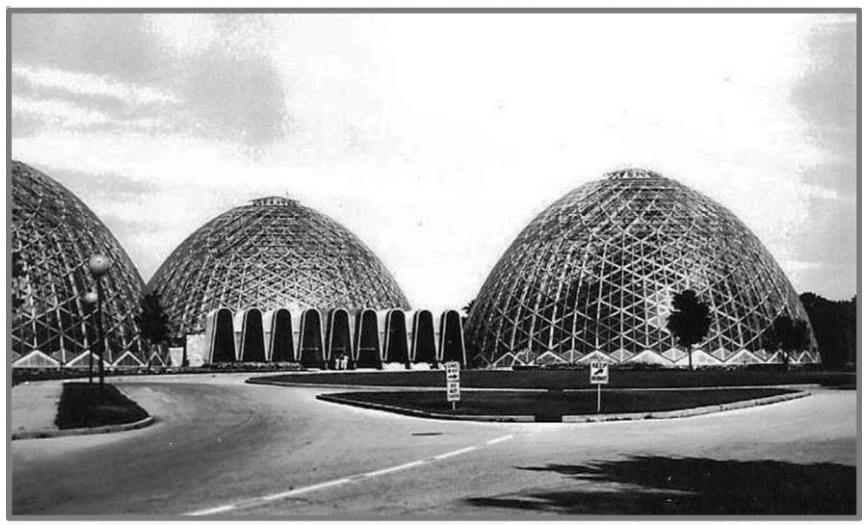

16. kép: MPD (A felvételt a szerző készítette)

Bátorságom odáig terjedt, hogy még a Milwaukee-tól 15 mérföldre lévő New Berlin-be is ellátogattam, akol tipikus amerikai farmot látogattam meg (lásd 17. kép).

17. kép: Tipikus kertvárosi ház New Berlinben (A szerző felvétele)

Visszaemlékezésem során megkíséreltem a világhálón föllelni az 1973-as kongresszus (18. kép) anyagát. Az *University of Chicago Library* oldalán az alábbi cím alatt (Guide to the International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences Records 1970-1984) találtam is forrást, melyet 2008-ban töltöttek föl. Ebben – több magyar résztvevő mellett – megtaláltam a rám vonatkozó tételeket is.[19]

Sajnos Tárkány Szücs Ernő nevére hiába kerestem rá, sőt Katona Imre nevét sem találtam a regiszterben. Szinte hihetetlen, hogy ne adták volna le anyagukat? Elképzelhető ugyan, de ismerve precizitásukat, nem föltételezem. Valami egész más, eddig ismeretlen, rejtélyes oka lehet – akár az én informatikai járatlanságomból következő keresési hibám – a magyarázata annak, hogy a hivatkozott forrásban nem szerepel az anyaguk.

Szerencsére azonban a tulajdonomban lévő, megőrzött programfüzetben bizonyítékom is van a magyar résztvevők előadásaira. Megjegyzem, az előzetes jelentkezések alapján többen is szerepelnek a dokumentumok egyes jegyzékeiben (például Andrásfalvy Bertalan, Ecsedy Csaba, Hoppál Mihály, Tagányi Zoltán), akik valamely ok miatt nem utaztak ki Chicagóba a kongresszusra. [20]

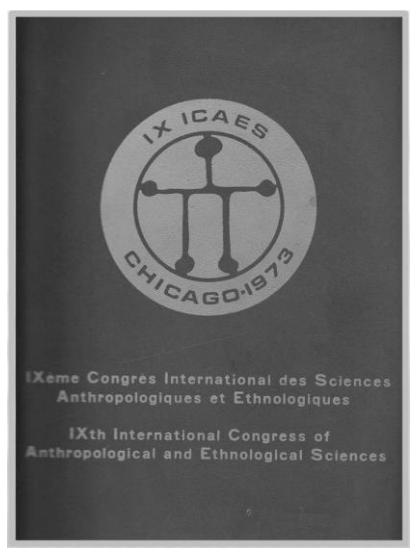

18. kép: A teljes programot összefoglaló dokumentumgyűjtemény mappája, felül a kongresszus logójával

[19] Box 54 Folder 5 Gráfik, Imre, 1972 és Box 110 Folder 3 Gráfik, Imre, Gurvich, I.S., conference paper, 1973. lásd https://www.lib.uchicago.edu/e/scrc/findingaids/view.php?eadid=ICU.SPCL.ICAES&q=imre+Gr%C3%A1fik (letöltve 2020. november 22.)

[20] Megemlítem még, hogy természetesen sok más magyar név is fölbukkan, olyan magyar származású kutatóké, akik különböző időszakokban, különböző okok miatt hagyták el Magyarországot, de a tudományok művelőiként többen megőrziték magyar identitásukat.

A tulajdonomban lévő dokumentumokban Tárkány Szücs Ernő előadásai is föllelhetők, itt azonban sajnos csak besorolással és a címekkel. (19a-b. kép)

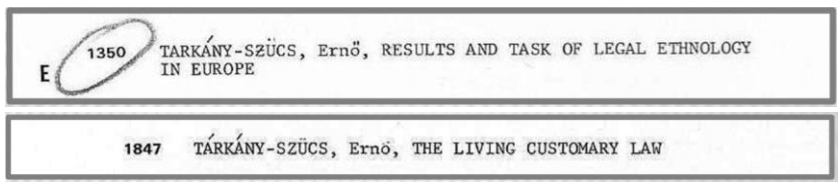
E 1350 TARKÁNY-SZÜCS, Ernő, RESULTS AND TASK OF LEGAL ETHNOLOGY IN EUROPE

1847 TÁRKÁNY-SZÜCS, Ernö, THE LIVING CUSTOMARY LAW

19a-b. kép

A kongresszuson elhangzott előadások nem ez eredetleg elképzelt módon és formában (egységes kötet-sorozatban) jelentek meg a nemzetközi szakirodalomban. Tárkány Szücs Ernő előadásai, illetve – vélhetően annak későbbi szövegváltozatai – azonban bekerültek olyan tanulmánygyűjteményekbe, melyek révén minden érdeklődő számára elérhetők lettek.[21]

Katona Imre esetében kedvezőbb a rendelkezésemre álló dokumentum, mely egyik előadásának a címén kívül rövid összefoglalását is adja, a másiknak azonban csak a címét. (20a-b. kép)

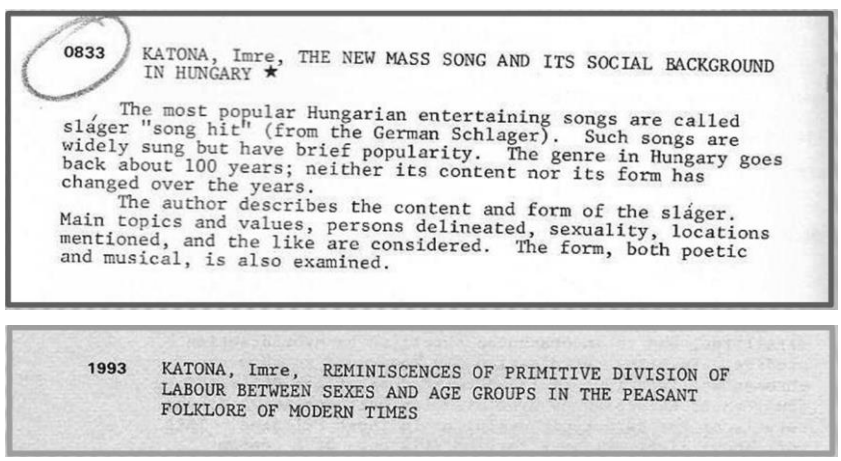
0833 KATONA, Imre, THE NEW MASS SONG AND ITS SOCIAL BACKGROUND IN HUNGARY ★

The most popular Hungarian entertaining songs are called sláger "song hit" (from the German Schlager). Such songs are widely sung but have brief popularity. The genre in Hungary goes back about 100 years; neither its content nor its form has changed over the years.

The author describes the content and form of the sláger. Main topics and values, persons delineated, sexuality, locations mentioned, and the like are considered. The form, both poetic and musical, is also examined.

1993 KATONA, Imre, REMINISCENCES OF PRIMITIVE DIVISION OF LABOUR BETWEEN SEXES AND AGE GROUPS IN THE PEASANT FOLKLORE OF MODERN TIMES

20a-b. kép

[21] Megítélésem szerint a Bognár Szabina által közölt bibliográfia (lásd Bognár 2014) szerint ezek a következő tételek: 1979 Living Legal Gustoms of the Common People of Europe. In: Toward a Marxist Anthropology (ed.: S. Diamond), The Hague–Paris–New York, 256–264. és 1994 Results and Task of Legal Ethnology in Europe. In: Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta (eds.: A. Dundes Renteln – A. Dundes), New York–London, 161–186.

A magyar delegáció vezetője, a bizonyos körökben tekintélyként tisztelt Ortutay Gyula professzor úr is előadója volt a konferenciának. Talán nem minden tanulság nélküli, hogy a halála után kiadott naplójában meglehetősen szűkszavúan (és nem túl lelkesülten) emlékezik meg a chicagói kongresszusról.

A napló harmadik kötetében, a Budapest, 1973.08.24. keltezett bejegyzésében írja: *„Néhány sor csupán: reggel van, csomagolás után. A Samsonite-ot bezártam, a kis csomagok stb., útlevél, valuta – minden rendben. Délben indulok a hosszú útra. Párizsba, ahol másfél napot leszek, s az sem zavar, hogy a kiváló Aczél elvtárs is ott tölti szabadságát. Párizsból vasárnap utazom tovább: Chicagóig Air France-gépen, onnan még vasárnap délután valami háromórás autóúton Dégh Lindával és férjével Bloomingtonba érkezünk. Remélem baj nélkül. Aztán szeptember elsején vissza Chicagóba, onnan szept. 9-én New Yorkba, ahol Geiger Laci vendége leszek néhány napig. Mindenre kiváncsi vagyok, de azért alig várom, hogy szept. 13–15. közt valamikor hazaérkezzem. A nemzetközi néprajzi kongresszus nem vonz különösebben, előadásaim sem – s valami imeretlen aggodalom van bennem –, a változatlan, régi szembenállás Amerikával, amiért 1938 óta elhalasztottam már vagy háromszor is egy amerikai út lehetőségét. De hát útra kell kelni, s bízzunk a hazaérkezésben.”*[22]

A fentiekben idézett részlet arra is bizonyíték, hogy a magyarországi résztvevők számíthattak – a különböző okokból kivándorolt és az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok segítőkészségére.

Ortutay Gyula kongresszusi jelenlétének és előadásainak nyomát természetesen őrzik a dokumentumok. A Folklór szekcióban két előadása is szerepel, az egyik ugyan csak címmel, a másik azonban rövid összefoglalóval. (21. kép)

Természetesen igyekeztünk egymás előadásain megjelenni, de azon túl, hogy gyakran voltak időpont egybeesések, mindenki főként a saját érdeklődésének megfelelő szekciókat látogatta. A külföldi előadókkal való közvetlen kapcsolatfelvételre elsősorban a szünetek és a szabadidő adott lehetőséget. Ez utóbbiban találkoztak a konferencia ideje alatt leginkább egymással a magyar küldöttség tagjai is.

Így volt ez – mint az előzőekben fölidéztem – hármunk esetében is. Tárkány Szücs Ernő és Katona Imre, tudjuk; régi és közeli jó barátságban voltak. Erre utal Tárkány Szücs Attila is, amikor visszaemlékezve így ír: *„A 70-es évek közepétől rendszeresek voltak nálunk a budai lakásban a szombat délutáni összejövetelek. Az állandó vendég Katona Imre professzor volt, ő szinte minden szombat délutánját nálunk töltötte.”*[23]

---

[22] Ortutay 2010: 360.
[23] Lásd Tárkány Szücs 2014: 20.

1089 ORTUTAY, Gyula, HUNGARIAN FOLKTALE INTERPRETATIONS

1090 ORTUTAY, Gyula, INTERNATIONAL DUTIES FOR THE RESEARCH OF LIVING ORAL POETRY ✱

The number of adult illiterates is growing on several continents. UN data for 1970 put their total at more than 800,000,000. This means that we still have an opportunity to observe the processes of genesis of oral poetry. The tasks incumbent on us are: (1) identification of historical and extant types and genres; (2) collection and interpretation of archaic and new data; (3) establishment of an international collecting network to channel the fruits of fieldwork to central archives; (4) adoption of a uniform plan and methods for study on the widest possible scale of types of reciters, improvisers, and creators and their techniques, elements of form and content instrumental in the preservation of oral poetry, and points at which form and content make concessions to individual initiative and to "foreign" influence; (5) collection of the entire repertoires of outstandingly talented reciters, bearing in mind the African remark that the corpus of the archaic library lives and perishes with each old story-teller; (6) The founding of a center, under the auspices of UNESCO, for the study of material collected, its objectives being to acquire an understanding of the surviving oral traditions and to salvage what ever possible of their values and to investigate means of educating illiterate societies.

21. kép

Meggyőződésem és őszintén remélem, hogy miközben fölidéztem fiatalkori emlékeimet a Tárkány Szücs Ernővel és Katona Imrével együtt töltött chicagói napokról, néhány eddig nem ismert információval és főként (vélhetően még a család számára is ismeretlen) fényképpel hozzá tudok járulni az általam nagyra becsült tudós kutató portréjához.

Végezetül álljon itt a rám vonatkozó rész a hivatkozott kongresszusi dokumentum anyagából. Elsőként az előzetes programfüzetben regisztrált módon. (22. kép)

0724 GRÁFIK, Imre, ANALYZING GROUPS OF FAMILY-SIGNS WITH THE ENTROPY-ANALYTIC METHOD ★

The investigation aims to discover how efficient the spontaneously developed system of family-signs is in communicating information and to examine the mathematical and statistical traits and the structure of these systems of signs and their influence on efficiency of communication.

The method used is following: (1) The conception of quality regarding groups of family-signs is interpreted quantitatively, the quantity of information being formally expressed through entropy. (2) The maximum average quantity of information in the given system of family-signs is defined. (3) The average quantity of information is calculated considering the relative frequencies of the signs used. (4) The relative information of the given system of family-signs may be defined. (5) The redundancy of the given system - the relation between the ideal minimum quantity of signs sufficient for expressing the quantity of information and the quantity in the given system - is determined.

Besides producing an undisputable characterisation of family-signs, the investigation makes it probable that the facts of quantitative analysis are related to the facts of qualitative analysis, though there is no necessary synchron and equivalence between the two.

22. kép

Elfogadott előadásom a konferencia végleges előadói forgatókönyvében változtatás nélkül az alábbiak szerint illeszkedett a megfelelő szekció programjába. (23. kép)

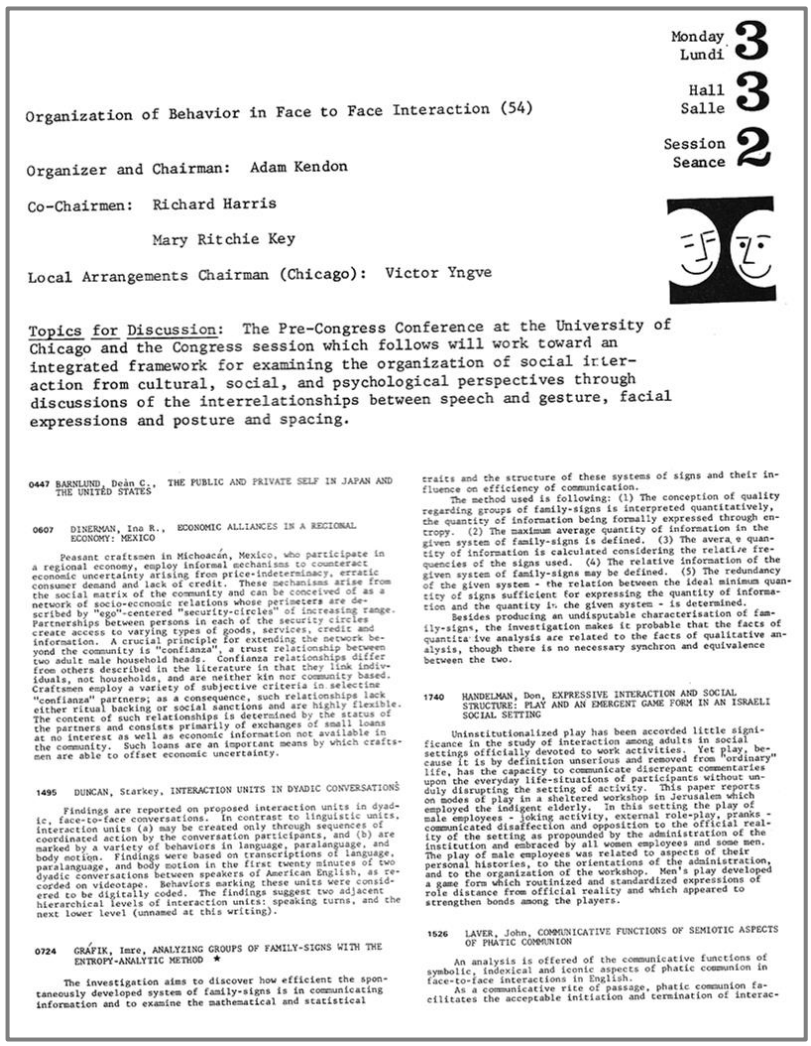

Monday Lundi 3

Hall Salle 3

Session Seance 2

Organization of Behavior in Face to Face Interaction (54)

Organizer and Chairman: Adam Kendon

Co-Chairmen: Richard Harris

Mary Ritchie Key

Local Arrangements Chairman (Chicago): Victor Yngve

Topics for Discussion: The Pre-Congress Conference at the University of Chicago and the Congress session which follows will work toward an integrated framework for examining the organization of social interaction from cultural, social, and psychological perspectives through discussions of the interrelationships between speech and gesture, facial expressions and posture and spacing.

0447 BARNLUND, Dean C., THE PUBLIC AND PRIVATE SELF IN JAPAN AND THE UNITED STATES

0607 DINERMAN, Ina R., ECONOMIC ALLIANCES IN A REGIONAL ECONOMY: MEXICO

Peasant craftsmen in Michoacán, Mexico, who participate in a regional economy, employ informal mechanisms to counteract economic uncertainty arising from price-indeterminacy, erratic consumer demand and lack of credit. These mechanisms arise from the social matrix of the community and can be conceived of as a network of socio-economic relations whose perimeters are described by "ego"-centered "security-circles" of increasing range. Partnerships between persons in each of the security circles create access to varying types of goods, services, credit and information. A crucial principle for extending the network beyond the community is "confianza", a trust relationship between two adult male household heads. Confianza relationships differ from others described in the literature in that they link individuals, not households, and are neither kin nor community based. Craftsmen employ a variety of subjective criteria in selecting "confianza" partners; as a consequence, such relationships lack either ritual backing or social sanctions and are highly flexible. The content of such relationships is determined by the status of the partners and consists primarily of exchanges of small loans at no interest as well as economic information not available in the community. Such loans are an important means by which craftsmen are able to offset economic uncertainty.

1495 DUNCAN, Starkey, INTERACTION UNITS IN DYADIC CONVERSATIONS

Findings are reported on proposed interaction units in dyadic, face-to-face conversations. In contrast to linguistic units, interaction units (a) may be created only through sequences of coordinated action by the conversation participants, and (b) are marked by a variety of behaviors in language, paralanguage, and body motion. Findings were based on transcriptions of language, paralanguage, and body motion in the first twenty minutes of two dyadic conversations between speakers of American English, as recorded on videotape. Behaviors marking these units were considered to be digitally coded. The findings suggest two adjacent hierarchical levels of interaction units: speaking turns, and the next lower level (unnamed at this writing).

0724 GRÁFIK, Imre, ANALYZING GROUPS OF FAMILY-SIGNS WITH THE ENTROPY-ANALYTIC METHOD ★

The investigation aims to discover how efficient the spontaneously developed system of family-signs is in communicating information and to examine the mathematical and statistical traits and the structure of these systems of signs and their influence on efficiency of communication.

The method used is following: (1) The conception of quality regarding groups of family-signs is interpreted quantitatively, the quantity of information being formally expressed through entropy. (2) The maximum average quantity of information in the given system of family-signs is defined. (3) The avera e quantity of information is calculated considering the relative frequencies of the signs used. (4) The relative information of the given system of family-signs may be defined. (5) The redundancy of the given system - the relation between the ideal minimum quantity of signs sufficient for expressing the quantity of information and the quantity in the given system - is determined.

Besides producing an undisputable characterisation of family-signs, the investigation makes it probable that the facts of quantitative analysis are related to the facts of qualitative analysis, though there is no necessary synchron and equivalence between the two.

1740 HANDELMAN, Don, EXPRESSIVE INTERACTION AND SOCIAL STRUCTURE: PLAY AND AN EMERGENT GAME FORM IN AN ISRAELI SOCIAL SETTING

Uninstitutionalized play has been accorded little significance in the study of interaction among adults in social settings officially devoted to work activities. Yet play, because it is by definition unserious and removed from "ordinary" life, has the capacity to communicate discrepant commentaries upon the everyday life-situations of participants without unduly disrupting the setting of activity. This paper reports on modes of play in a sheltered workshop in Jerusalem which employed the indigent elderly. In this setting the play of male employees - joking activity, external role-play, pranks - communicated disaffection and opposition to the official reality of the setting as propounded by the administration of the institution and embraced by all women employees and some men. The play of male employees was related to aspects of their personal histories, to the orientations of the administration, and to the organization of the workshop. Men's play developed a game form which routinized and standardized expressions of role distance from official reality and which appeared to strengthen bonds among the players.

1526 LAVER, John, COMMUNICATIVE FUNCTIONS OF SEMIOTIC ASPECTS OF PHATIC COMMUNION

An analysis is offered of the communicative functions of symbolic, indexical and iconic aspects of phatic communion in face-to-face interactions in English.

As a communicative rite of passage, phatic communion facilitates the acceptable initiation and termination of interac-

23. kép

Zárásként megemlítem, hogy a kongresszuson megismerkedtem Thomas A. Sebeok professzorral, aki a szemiotika „koronázatlan királyaként" a *Semiotica* című folyóirat szerkesztőjeként – megtisztelő – érdeklődést mutatott előadásom iránt.[24] Ennek eredményeként jelent meg két – a *Demos*-ban

[24] Pár évvel később sikerült beszereznem egyik alapvető könyvét: Sebeok 1976.

közölt – könyvismertetésem után, első idegen nyelvű publikációm, rangos nemzetközi folyóiratban.[25] (24. kép)

IMRE GRÁFIK

PROPERTY SIGN EXAMINATION THROUGH ENTROPY ANALYSIS

I. INTRODUCTION

The objective of this study is to examine a group of non-verbal signals of folk culture, some sets of property signs. By approximating intra-family property signs using the general sign theory approach, by placing the signal nature of these signs in a focal point and showing the manner in which these signs are part of a system, and a subsequent concrete analysis of them, the author is able to raise questions which, in the opinion of the author, are unavoidable in ethnosemiotic research from a theoretical and practical, the principal and methodological point of view.

Before beginning concrete analysis of intra-family property signs I consider it necessary to define the concept of the property sign itself. In order to do this, in addition to ethnological and ethnographic facts and experience, the theses of the signal sciences also have to be taken into consideration. In examining the application and function of the signs indicating ownership in folk culture, we can define the concept of the property sign as follows: by *property sign* we mean the signs created by the individual or community using various technical methods which can be emotionally conceived, and are socially recognized as signals. Their primary and fundamental function is to indicate an ownership relation on some level existing between the people and the resources, objects, things, and the significance of these signs is realized in the conduct of the members of society towards the resources, objects, things bearing these signs, the meaning of which is determined at a given time and in a given region by economic, historical and social development, common law and the legal code (see Gráfik, 1972, for greater detail).

Within this study I deal only with intra-family property signs from among the rich and varied sources of property signs in folk culture.

Semiotica 14:3, pp. 197-221. © Mouton Publishers, 1975.

24. kép

[25] Megemlítem, hogy szaktudományos munkásságom legnagyobb elismerései között tartom nyilván a szemiotikai kutatások vezető nemzetközi folyóiratában való megjelenést: lásd Gráfik 1975b., és e tanulmányom újraközlését a nemzetközi jelkutatás újabb reprezentatív válogatásában: Gráfik 2010.

A tény azonban minden későbbi történéstől függetlenül tény. Visszaemlékezve, ma is úgy vélem; a Chicagóban együtt eltöltött napok jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy hazatérve Tárkány Szücs Ernővel mind szakmai, mind emberi kapcsolataim erősebbek lettek.

Irodalomjegyzék

BALÁZS Géza (szerk.)

2011 *Mi a szemiotika.* (Szemiotikai Tájékoztató. Új folyam 21:4. Ünnepi kötet.) Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság.

BOAS, Franz

1955 *Primitive art.* New York: Dover.

BOGNÁR Szabina

2014 Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány (1963–1994). In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) 37–44. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

GRÁFIK Imre

1963 *Kézirat*; továbbá *Jelentés az 1963. aug. 26- szept. 2. közötti bakonyi gyűjtésről*. (A szerző tulajdonában.)

1972 A tulajdont jelölő jelek rendszere a népi műveltségben. *Néprajzi Értesítő* 54. 69–105.

1973 Az antropológiai és az etnológiai tudományok IX. nemzetközi kongresszusa. *Néprajzi Hírek* 3. 150–152.

1975a A családon belüli tulajdonjelek. In Voigt Vilmos – Szépe György – Szerdahelyi István (szerk.): *Jel és közösség.* 67–81. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1975b Property Sign examination trough entropy analysis. *Semiotica* 14. 197–221.

1976 Tulajdonjelek a kommunikációs helyzetben. *Ethnographia* 87. 355–376.

1981 Betűjegyet tartalmazó tulajdonjeleinkről. In Gráfik Imre – Voigt Vilmos (szerk.): *Kultúra és szemiotika.* 221–239. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1983 Az áru útja a szállítás forradalma előtt. *Ethnographia* 94. 1–35.

2010 Property Sign examination through entropy analysis. In Joám Evans Pim – Sergey A. Yatsenko – Oliver T. Perrin (eds.): *Traditional Marking Systems – A Preliminary Survey.* 61–80. London: Dover, Dunkling Books.

HÁLA József – MÁTÉ György

2004 *Varia Bibliographica – Gráfik Imre köszöntése*. (EFI Communicationes 13) Budapest: Európai Folklór Intézet.

HOFFMANN Tamás

1985 Tárkány Szücs Ernő tudományos életrajza. *Artes. Populares. A Folklore Tanszék Évkönyve* 12. 319–325.

KATONA Imre

1985 Tárkány Szücs Ernő. Hódmezővásárhely 1921. 10. 13. – Budapest 1984. 7. 20. (nekrológ). *Ethnographia* 96. 377–381.

KÁLMÁN Zsófia

1980 *Levélcímünk: Chicago 60615…* Budapest: Gondolat.

NAGY Janka Teodóra

2014 A „híd-szerep" értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) 45–56. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

NEMESKÉRI János

1974 A IX. Nemzetközi Antropológiai és Etnológiai Kongresszus Chicago 1973. *Demográfia* 2. 244–246.

ORTUTAY Gyula

2010 *Napló III. 1967–1977.* Pécs: Alexandra Kiadó.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2018 Tárkány Szücs Ernő helye a magyar néprajztudományban. In Paládi-Kovács Attila: *Magyar népkutatás a 20. században.* 277–293. Budapest: L'Harmattan.

PERRIN, Richard W. E.

1973 The Outdoor Museum II. Outdoor Museums in Europe. *LORE* Spring 73 Volume 23 Number 2 (Milwaukee Public Museum). 69–86.

SEBEOK, A. Thomas

1976 *Contributions to the Doctrine of Signs* (Studies in Semiotics). Bloomington: Indiana University Press and The Peter De Ridder Press.

TÁRKÁNY SZÜCS Attila

2014 Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről (Előszó helyett). In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) 19-22. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

TERKEL, „Studs” Louis

1972 Chicago, keresztmetszet. Budapest: Európa Könyvkiadó.

WOLFENSTINE, Manfred

1970 *The manual of brands and marks*. Norman: University of Oklahoma Press.

Tanulmányok

Tárkány Szücs Ernő és a jogtörténet

MEZEY BARNA
(jogtörténész, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK)

Ernő Tárkány Szücs and the Legal History

Ernő Tárkány Szücs, a significant figure in the research of Hungarian folk legal customs, confirmed the existence of Hungarian folk law in his monograph. This law in the 18th century still had defined the life of approximately ninety percent of the population in Hungary. The legal system called the "below" is the opposite of the law of the higher society (= "above") regulated the whole life of peasant society and, if necessary, confronted the right of the state, the power. Its peculiarity was that it had neither a separate legislature nor a separate executive body. The establishment and application of the law was the responsibility of the communities. Following the work of Tárkány Szücs one of the major tasks of legal history would have been to research this "alternative" legal system.

Keywords: legal history, world of "above" and "below", law, folk legal custom, legal folk custom, "alternative" legal system, Ernő Tárkány Szücs, György Bónis, Karl S. Kramer

Kulcsár Kálmán Tárkány Szücs Ernő monográfiájának[1] utószavában úgy fogalmazott, hogy a jogi néprajz alapkérdése „a hétköznapi élet normateremtő valósága és a jogalkotás létrehozta norma összefüggése, a mindennapi életben való konfrontációjuk lehetősége."[2] Ebben a megközelítésében a lehetséges összeütközés a nép közösségeiben élő szabályrendszer és az államhatalom által alkotott jog között, a párhuzamosan egzisztáló jogrendszerek létét szimbolizálja. A hagyományos néprajzi-jogtörténeti szóhasználatban „fentnek" és „lentnek" nevezett parallel struktúrák létezése Tárkány Szücs monográfiája óta aligha képezi vita tárgyát. A tradicionális keretekből származó normák alapvető sajátja a plasztikusság, az élő közösségek mindennapjainak konfliktusaihoz igazodó szabályozás hatékonysága. Ezzel hihetetlen előnyben van az állami jogalkotással szemben, mert annak kormányzati távolsága, ebből adódó hierarchikus rugalmatlansága, a modern társadalmat komplex módon szabályozni kívánó, a joganyagot sokszorosára növelő, a technikai lehetőségek ellenére szinte áttekinthetetlenné tevő törvénygyári működés csökkenti annak eredményességét.

Különösen így volt ez azokban a századokban, melyeket Tárkány Szücs Ernő vizsgálódásának időbeli terepéül megjelölt. A 18-tól a 20. századig ívelő társadalomfejlődésben a magyar történelem a feudális-rendi struktúráktól eljutott a modern polgári állam képletéig, amely kiváló kutatási témaként kínálkozott a jogi népszokások alakulásának vizsgálatához. A népképviseletre

[1] Tárkány Szücs 2003.
[2] Kulcsár 2003: 833.

alapozott, a törvényhozó szervet a jog legfelsőbb forrásának deklaráló alkotmányos változások értelemszerűen alakították át a jogforrások rendszerét, bontották le a rendi környezetet és ezzel tettek kérdőjelet a „lent" autonómiája mellé. Ennek ellenére még a huszadik század második felében is konstatálhatók voltak a hagyományokban gyökerező, a népi életben szokásként fennmaradt normák.

A jogszociológust nyilvánvalóan az foglalkoztatta, hogy az általa jogot helyettesítő szokási szabályoknak nevezett jogi népszokások „milyen életviszonyok közepette élhetnek tovább, illetőleg alakulhatnak ki viszonylagos esélylyel". Azok a folyamatok kötötték le figyelmét, melyek a modern jogrendszerbe beépülő szokásrend hatásmechanizmusát jellemzik, s a nem tradicionális szektor kondicionálását szolgálják. A túlszabályozottságból, az életviszonyokat aprólékos részletességgel regulázó jogalkotói akaratból fakadó diszfunkcionalitás által nyitott lehetőséget kihasználva konzerválódó korábbi jogszokások racionalitása.[3] És persze az a közép-kelet-európai történeti sajátosság, mely a kezdettől való erős átpolitizáltság okán a társadalmi problémák jogi szabályozással való megoldására törekvő, elhivatott politikai elit kísérleteit kíséri.[4] Aminek nem kevéssé köszönhető a „lent" elutasító álláspontja s autonóm szerveződésének megerősödése. Aminek eredményeképpen olyan normák jönnek létre, amelyek „valamilyen módon jogi tudatot fejeznek ki, sőt legalább a társadalom bizonyos részében jognak tartják őket, és adott esetben akár a joggal szemben is érvényesülnek"[5] Nos, ennél Tárkány Szücs Ernő jóval többet állított és bizonyított. Ahogyan Nagy Janka Teodóra fogalmazott: a jobbágyság és a parasztság differenciált jogrendjének vizsgálatára késztette a hagyományos jogtörténetet, arra, hogy az eredetileg a jogi néprajz vizsgálati körébe vont elemeire is figyelemmel értékelje a partikuláris jogokat, a tradicionális jogot, a szokásjogot és a jogszokásokat.[6] S ezt annak igazolásával érte el, hogy az állami jogi intézmények szokásos történeti vizsgálata egyoldalú lenne a jogi népszokások tárgyalása nélkül.[7]

Ez a megállapítás feltételezi a jogi népszokások definiálását, a népi jog határainak megvonását, ennek az alsó, „lent" funkcionáló jogrendszernek a meghatározását. A jogtörténettudomány hosszú ideig távolságtartó magatartását megfelelőképpen magyarázzák a 19–20. század politikai fejleményei és a jogalkotó hatalmát stabilizáló államhatalom.[8] A dualizmus jogára jellemző kodifikációs mozgalom, a polgári átalakulás eredményeit törvénykönyvekbe foglalni kívánó politikai elit és az őt támogató jogászság és jogtudomány hallani sem akart valamiféle, ezen kívül álló jogról. A totalitárius rendszerek

[3] Kulcsár 1980: 311.
[4] Kulcsár 1986: 216.
[5] Kulcsár 2003: 842.
[6] Nagy 2003: 855.
[7] Tárkány Szücs 2003: 822.
[8] Mezey 2014: 215.

mindent átfogó, centralizált, szabályozó - ellenőrző akarata hasonlóképpen ellene hatott a tradicionális alapokon nyugvó, nehezen körvonalazható népi jogrendszer elismerésének. Hiába a Tagányi Károly által útjára bocsátott kutató mozgalomnak az élő, írásos jogi formába nem öntött jogszokások, jogi szertartások és jogi jelképek tudományos feldolgozása,[9] hiába Szendrey Ákos felhívása „a népi jogélet, jogi berendezkedés, jelképek, hatósági jelentőségüket vesztett", de a népi gyakorlatban tovább élő normák kutatására[10], a jogszociológus Kulcsár Kálmán még a hetvenes években is a legnagyobb határozottsággal utasította el a „népi jog" fogalmát. Az ugyanis szerinte „szemben az állami joggal, fogalmi ellentmondás", mert „az állam és a jog nem szakítható el egymástól, nem formai okokból csupán, hanem közös osztálylényegükből adódóan."[11]. Erre a tételre alapozva kérte számon a jogi népszokások kutatóin a népi jog vagy népi jogélet fogalmának meghatározását. A jog ilyetén értelmezése határozta meg hosszabb ideig a jogtörténészek viszonyát is a népi jogszokások világához. Nem így a Bónis György iskoláján nevelkedett Tárkány Szücs Ernőt.

Bónis György kolozsvári egyetemi tanári tevékenységének egyik legfontosabb programja volt a népi jogélet kutatása, ebbe a munkába vonta be a fiatal Tárkány Szücsöt. Az alapvetés világos volt: „az élő jog birodalmának nem csak olyan előkelő lakói vannak, mint a törvény, a rendelet vagy a bírói ítélet. A tételes jog és a hivatalos szokásjog rétegén túl is van egy szabálycsoport, melyet maga a nép tart fenn és vall magára kötelezőnek. Ez a csoport, mondhatnók jogrendszer rendkívül szívós, mert a legjobb esetben megtűrt kisegítő a hatalom joga mellett, de sokszor annak kifejezett tiltása ellenére is él tovább."[12] Ez nem hipotézis volt, hanem ténymegállapítás. Bónis úgy küldte útjára tanítványát, hogy világosan meghatározta a célterületet. Ez pedig a törvényi jog, a rendeleti jog és a törvénykezés világán kívül eső terrénum, az olykor ezekkel konkuráló népi jog, a jogi népszokások világa, mely Bónis értelmezésében önálló jogrendszernek tekinthető. A jog „megállapítója" maga a nép, a falusi társadalom s kikényszerítője ugyancsak a nép, mely fenntartja és magára nézve kötelezőnek tekinti. Érvényessége nem függ az állami elismeréstől, nem fosztja meg jogi jellegétől az, hogy „a jogtudomány, a jogalkotó vagy a jogalkalmazó hatalom nem vesz tudomást róluk, illetve nem is tud létezésükről…"[13] Tagányi óta a politika hol közelebb került a jogi népszokások feltárásának programjához (például a negyvenes évek kodifikációs munkálataiban[14]), hol a jól meghatározott politikai ideológiának

[9] Tagányi 1919: 3.
[10] Szendrey 1936: 35.
[11] Kulcsár 1974: 218, 220.
[12] Bónis 1939: 1.
[13] Papp 1939: 6.
[14] Vladár 1938: 10.skk; Bognár 2016: 93.

megfelelően elzárkózott tőle, vagy megkísérelte a néprajz világába zárni.[15] Igaz ugyan, hogy a jogtörténet felé folyamatosan nyitva állott (volna) az út, de „a jogászok kifejezetten 'fáztak' attól a gondolattól, hogy az állami normák mellett a jognak egy másik szféráját is elismerjék, amelyet tudományos módszerekkel még kutatni is kellene".[16] Tárkány Szücs Ernő munkássága kellett hozzá, hogy polgárjogot nyerjen a gondolat, hogy a társadalomtudományok is egyenrangúnak ismerjék el a népi jogszokások kutatásának történeti tudományosságát, hogy megnyíljon a jogtörténettudomány és hogy immáron az etnográfusok is igényeljék a jogi normatartalom elkülönült elemzését, a különbségtevést jogi és nem jogi jelenségek között.

Bónis György szerkesztő a frissen útjára bocsátott Régi magyar jog – jogtörténeti és népi jogi tanulmányok sorozat első kötetének bevezetőjében arról írt, hogy a megjelent és a tervezett köteteknek kettős célja van: a szorosan vett jogtörténet művelése és az utóbbi években megindult jogi hagyománygyűjtés szolgálata. Bónis szerint a jogásztársadalom felé magyarázatot kíván ez a kettősség, pedig az csupán látszat, hiszen a népi jogi kutatások bizonyítják, hogy a jogi néphagyomány gyűjtése is szorosan összefügg a jogtörténettel. A társadalom alsó rétegeinek jogi szokásai megőrizték a múlt jogi emlékeit, azok feltárása a régi magyar jog eddig ismeretlen és beláthatatlan bőségű forrásanyagát nyitja meg. Ezért vallja, hogy a jogtörténet és a jogi néprajz bár különbözőnek tűnnek, valójukban ugyanannak a jelenségnek különböző oldalait vizsgálják.[17]. A jogi néprajz az ő értelmezésében új tudományág, melynek kiforratlanok még a módszerei és tisztázatlanok elvei. Ennek a tudománynak egyik első jelentős monográfiáját ajánlja az olvasók figyelmébe.

Tárkány Szücs Ernő barátjával és jogásztársával, Prehoffer Elemérrel végezte el a kutatómunkát, aki utóbb kivált a kutatásból, melyet Tárkány Szücs így egyedül fejezett be. Kiindulópontjuk Bónis iránymutatása alapján világos volt. A jogtörténet eszköztárát is felhasználva a nép jogát vizsgálták. A gyűjtés eredményeképpen felhalmozódott anyag „feldolgozásánál elsősorban jogi szempontok vezettek. Ezért az adatokat úgy értékeltük ki, hogy összehasonlítottuk őket tételes jogunk megfelelő szabályaival."[18] Vagyis a tételes jog és a jogtörténet határán analizálták a felkutatott jogi tartalmú hagyományokat, melyek azonosításához felhasználták ugyan a tételes jog és a jogtudomány fogalomapparátusát, de a népszokások természetes gondolati struktúráját nem törték meg erőszakolt formai azonosításokkal.

A kutatás amúgy nem csupán Bónis György felkészítő és irányadó munkássága miatt lett jellemzően joghistorikus orientációjú, de adta magát ez a nyomvonal magából a jogi népszokás jellegéből fakadóan is. Elfogadva a jogi

[15] Kulcsár 1974: 209, 212.
[16] Tárkány 1976: 86.
[17] Bónis 1944: 4.
[18] Tárkány Szücs 1944: 7.

tartalmú népi normák jogként történő tételezését, kézenfekvő módon fordul a kutató a jog múltja felé. A jogi népszokások magatartásszabály-eszenciájának forrása a múltban gyökerező gyakorlat, mely lehetett aktuális válasz valamikori konfliktusokra, de ugyanígy joggá erősödő szokás vagy egykor volt, azután hatályát veszített, „fent" alkotott vagy foganatosított szabály. Tárkány Szücs kutatómunkájának fő vonulata ennek feltárása volt, a népijog forrásainak körvonalazása, de leginkább a jogi népszokások rendszerszerűségének igazolása.

Kiindulópontja a rendszerszerűség megállapításához az a népi alapvetés, hogy ti. az élet feltétele a rend, ami az állandóságból következik. „A régtől fogva meghatározott ugyanazon törvények szerint is jól működik a világ." Ha ez a rend megbomlik (akár a környezetet illetően, akár személyekben), bizonytalanág alakul ki. „A társadalom és a természet évszázados tapasztalatuk szerint csak csalódást okozott nekik, ezért a két hatalomnak velük szemben nem lehetnek igazságos törvényei sem." Ezek azért hatalmasságok a nép szemében, mert bizonytalanok. Ezzel szemben az állandóság és a rend nyújthat védelmet.[19] A rend fenntartója és megerősítője a közvélemény. A mártélyi emberek úgy vélték, hogy az élet rendjének törvénye Istentől származik. A vétkeseket is Isten bünteti, de a társadalom vagy a természet által. „Rendre éppen azért van szükség, hogy ez az isteni büntetés ne következzék be."[20] Isten törvénye mellett – hiszik a népek - a másik törvényfaj az emberi törvény, a hatalom, fensőbbség törvénye, amit a „korbács magyaráz". A törvényt az urak csinálják és tudják. Ellenben az állandóság biztosítéka a szokások betartása. „A szokások természetesek e nép életében, sohasem gondolkoznak cselekvés előtt a szokás felől, mert szinte benne van a vérükben… A parasztszokást a társadalom sohasem ismeri absztrakt módon, hanem csak alkalmazni tudja, ha szükség van rá." A jogszokás beolvad a szokások rendszerébe, s azok automatizmusával működik. Viszont „a jogszokás erejéhez nem szükséges feltétlenül a többszöri ismétlés, folytonos gyakorlás: ha egyszer élt vele valaki és a rendet féltve őrző közvélemény nem nyilatkozott meg ellene, bevett szokásnak számít"[21]

A jogszokás a középkori magyar jogban, „még egyenlő volt a törvénnyel", mert a jog maga is a szokásokra támaszkodott. Mivel mindenki ismerte a szokásokat, ismerte a törvényeket is. Pontosabban azokat a törvényeket, amelyeket a szokásokból ismert. Amilyen viszonyaira a hatalom nem kínált törvényeket, ott neki kellett „olyan jogszabályokat alkotnia, amelyeket maga tart irányadóknak a társadalmon belől". De az sem volt ritka, hogy a népi jogszokás ellenkezett a törvénnyel, mert ami bűn volt a „fent" számára, az érdem a közösség előtt. Ez a tapasztalat igazolta vissza azt a kutatók által többször

[19] Tárkány Szücs 1944: 38.
[20] Tárkány Szücs 1944: 40.
[21] Tárkány Szücs 1944: 42.

megfogalmazott tételt, miszerint a „lent" joga nem csak, hogy kívül állt az állami jogon, de kifejezetten el is térhetett attól, sőt ellentétes magatartásszabályokat is tartalmazhatott. A hagyományos (jog)szokások rendkívüli befolyását jelzi, hogy a mindennapi élet szinte valamennyi konfliktusára tudtak a szokások alapján az azokat ismerő öregek megoldást találni, s tanáccsal látni el a feleket. Tárkány Szücsnek feltűnt, hogy ha több idős embert kérdeztek meg ugyanazon problémával kapcsolatban, szinte szóról-szóra ugyanolyan válaszokat adtak. Ez kétségkívül a szokás erejét, állandóságát, tradíciószerűségét bizonyította.

Tárkány Szücs a nyolcvanas évekre megalkotta a meghatározást, melyet Kulcsár számon kért a jogi népszokások kutatóin. Jogi népszokáson „az emberi magatartást befolyásoló, nem az állam, az egyház vagy egyéb országos szervezet vagy hatalmat gyakorló személy által alkotott és kikényszerített, hanem a társadalom különböző kisebb-nagyobb közössége vélt vagy létezett autonómiája alapján a többség közmeggyőződését kifejező, a tényleges gyakorlat folytán belülről kifejlesztett, megtartott es átörökölt, az emberi társas viszonylatokban, a személyek, az anyagi kultúra es a közügyek tárgyában (az életviszonyokban) jelentkező érdekeltségek egyeztetésére szolgált, megtiltást, megengedést vagy megparancsolást tartalmazó, kötelező és hagyományos eszközökkel a társadalom részéről kikényszerített szabályt értjük."[22]

Szerzőnk Karl S. Kramer nyomán dolgozott a szimmetria törvényével, melynek lényege a háromszereplős (egyén – közösség – hatóság [állam]) kapcsolatrendszer alakulása a magatartásszabályok mennyiségi formálódásában. „A háromszögön belül az erők feszültsége kialakítja, egyensúlya fenntartja a jogi népszokást."[23] Amennyiben a törvény (értsd: állami jogalkotás, törvénykezés) érdektelen az egyén és a közösség szabályozásában, elmulasztja a szabályok kibocsátását, megerősödik a közösség autonómiáján nyugvó normaképzése. Ez volt tipikus jellemzője a feudális-rendi korszaknak, ahol a társadalom közel kilencven százalékát kitevő jobbágy és zsellér rétegek, a falu társadalma lényegi szabályozás nélkül maradt. A földesúri / állami érdekeket érintő viszonyokat leszámítva a közösségekre maradt hétköznapjaik jogi karbantartása. „A „lent" világának vélt vagy valós autonómiával rendelkező kisközösségeiben egy „quasi társadalmi szerződés" köttetett, amely magán hordozza az államtól eltérő entitás esetén is a szuverenitás, jelen esetben a népszuverenitás jegyeit."[24] Amikor pedig a polgári állam kialakulásával, a jogegyenlőség legalább deklaratív megjelenésével az állam szabályozási igénye kiszélesedett és a kodifikációs mozgalmak az állampolgárok életére terjesztették ki a törvények hatályát, annál jobban szűkült a „lent" jogának mozgástere. De a 20. század negyvenes éveinek kutatásai éppen azt

[22] Tárkány Szücs 2003: 41.
[23] Tárkány Szücs 2003: 37.
[24] Nagy 2019: 43.

látszottak bizonyítani, hogy a népi jog rendszerének szívóssága a zárt falusi közösségek felbomlásának dacára számos jogi népszokást fenntartott (hosszú ideig élt például az általános öröklési szabályok ellenére a lányok kiszorítása az osztályból, vagy a feleségnek a férj által, családfői hatalmából levezetett testi fenyítés gyakorlata).[25]

A tételes jog és a jogtörténet határai között a jogi népszokások világában elmosódik a határmező. A hatékony és jó jogalkotás függvényében erősödik vagy gyengül a népi jogszokások terrénuma, a hibás és nagy mennyiségű, bonyolult szabályozás inkább éledését hozza. A huszadik században persze számos kérdés kuriózumnak tűnt, de a valóság alkalmanként a kuriózumoknak is helyt adott a mindennapok jogéletében. Mindenesetre Tárkány Szücs kutatásai arra inspirálták a jogtörténészeket, hogy együttműködve a néprajztudomány művelőivel, ennek a másik jognak sajátosságait is kutatni kezdjék, felidézve Bónis György iránymutatásait is. Miután a jogi hagyományok legfőbb sajátossága, hogy az életviszonyok teljességét érintik, a nép jogéletének egészét a jogtörténet is csak annak vizsgálatával értelmezheti. S tudomásul kell vennie, hogy az állami jogalkotás és joggyakorlat analizálása nem képes visszaadni a nép jogéletének teljességét.

De mivel a büntetőjog, mint a jog ultima ratioja, többnyire erős állami befolyás alatt áll, a közigazgatás az állami, földesúri, városi hatalom kezében van, a jogi népszokások rendszerébe dominálóan a tételes jogban a hagyományos jogfelfogás szerint magánjognak nevezett és általa szabályozott életkörök esnek. Nem kizárva a hagyományosan büntetőjogi eseteket, minthogy a konfliktus és az ezt kiegyenlítő vagy kikényszerítő megoldás is a hétköznapi lét része. A feladat, mely a joghistorikusok előtt áll, túl a szabályok tartalmi ismertetésén és elemzésén, annak a mechanizmusnak és processzusnak a feltárása, mely a jogi népszokásokban rejlő szabályokat kikényszerítette. (Ez a kényszer a jog differentia specificaja a többi normarendszerrel, így az erkölcsi normákkal, az illem szabályaival vagy a szokások elvárásaival szemben.)

Tárkány Szücs Ernő éppen ezért különös figyelmet fordított az ellenőrzés, a konfliktus és a kényszer mibenlétének tisztázására a népi jog gyakorlatában. Tisztázta a szabálymegállapítás központjának mibenlétét, a közösség által ilyen joggal felruházott, a közösség szerves részét képező személy vagy grémium tevékenységének határait. Kimutatta azok állami, centralizált intézményektől független, önsegítő és kölcsönösségre építő struktúrájának hatékonyságát. Vázolta a magatartásszabályokhoz kötött népi szankciók körét, szerkezetét, alkalmazási lehetőségeit. Rögzítette az elkülönített, intézményesített szervezet létezésének hiányát, s azonosította a végrehajtás eszközlőinek közegét (beleértve az önbíráskodást, az egyéni ítélkezést, a közvéleményt és az autonómia kisebb csoportjainak eljárását. Vagyis bizonyította a

[25] Tárkány Szücs 2003: 39.

jog helyi érvényességű létezését, a „fent" jogától, az állami jogtól független népi jogrendszer működését. Ahogyan megállapította, „Fent tehát a törvények, lent pedig az állam által el nem ismert szabálycsoport, a jogi népszokások uralkodtak, bár ezek egymással erős kölcsönhatásban voltak. Az életviszonyok tükreként egy szilárd szabálysáv tartotta magát, mert ezekhez a viszonyokhoz az állami jog nem jutott le: részben mert ezek az uralkodó osztályok érdeklődési köréből kimaradtak, vagy pedig azért, mert ezeket nem látták el jogszabályokkal, illetve nem is helyeztek súlyt a jogszabályok érvényesülésére, hatékonyságára."[26] Az állami jogérvényesítés szintjéhez képest a problémák túl „lent" voltak. Ezt a teoretikusan nem rendezett, fogalmilag nem pontosított '"rendet", „törvényt", „igazságot", vagyis népi jogot, népi jogszokást az őket megteremtő közösségek elhatárolták a „fent jogától".

Nagy monográfiájában Tárkány Szücs Ernő a népi jogszokások jelentős részének, ha nem is teljes, de illusztratíve részletes elemzését elvégezte. Most a jogtörténettudományra (is) vár a feladat: a népi jog rendszerének teljes feltárása és párba állítása a magyar jogtörténelem eddig művelt, írott (vagy legalábbis feljegyzett) állami jogfejlődésével.

Irodalomjegyzék

BOGNÁR Szabina

2016 *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. (Néprajzi értekezések 5) Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

BÓNIS György

1939 Magyar jogi néphagyományok. *Magyar Szemle* 26. klny

1944 Előszó. In Tárkány Szücs Ernő: *Mártély népi jogélete*. 3–5. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma.

KULÁCSÁR Kálmán

1974 *Társadalom, politika, jog.* Budapest: Gondolat.

1980 *A mai magyar társadalom*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

1986 *A modernizáció és a magyar társadalom.* (Elvek és utak) Budapest: Magvető Könyvkiadó.

1987 Reform, modernizáció, politika. *Világosság* 28:10. 601–610.

2003 A jogi népszokások kutatása és a jogszociológia. In Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. 833–850. Budapest: Akadémiai kiadó (2. bővített kiadás).

[26] Tárkány Szücs 2003: 819.

MEZEY Barna

2014 Tárkány Szücs Ernő jogtörténete. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.) *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. 25–36. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

NAGY Janka Teodóra

2003 A magyar jogi néprajz-kutatás eredményei és alternatívái. In Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. 851–862. Budapest: Akadémiai kiadó (2. bővített kiadás).

2019 A szuverenitás mintázatai: a „lent" világának joga – avagy jogképződés és jogalkalmazás a népi jogélet színterein. *Jogtörténeti Szemle* 2019: 3–4. 42–47.

PAPP László

1939 Népi jogszokásaink néhány kérdéséről. *Ethnographia* 50. 68–77.

SZENDREY Ákos

1936 Néprajz és jogtörténet. *Ethnographia* 47. 144–150.

TAGÁNYI Károly

1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1944 *Mártély népi jogélete*. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma.

1976 Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. *Létünk* 4. 86–107.

1960 *Vásárhelyi testamentumok.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

2003 *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Akadémiai kiadó

VLADÁR Gábor

1938 *A jog elhajlása az élettől*. Budapest: Az Országos Nemzeti Klub kiadványai.

Tárkány Szücs Ernő és a magyar végrendeletkutatás

HOMOKI-NAGY MÁRIA
(jogtörténész, egyetemi tanár, SZTE ÁJTK)

Ernő Tárkány Szücs and Hungarian Testamentary Research

The testaments of the serfs remaining from the 18-19th centuries are important sources for the social and economic history of the age, but their study is also unavoidable for researchers of jurisprudence and ethnography. Ernő Tárkány Szücs has already recognized their significance. This is proved by his studies and his monograph on the testaments of the serfs of Vásárhely.

Keywords: serfs, testament, ownership rights, property rights

Amikor Tárkány Szücs Ernő születésének centenáriumán kísérletet teszünk tudományos munkásságának felvázolására, nehéz helyzetbe kerülünk. Tudományos kutatásait, melyek elsődlegesen a jogszokások összegyűjtésére vonatkoztak, olyan szerteágazó módon végezte, ami szinte lehetetlenné teszi ennek átfogó elemzését. E tanulmány szerzője saját kutatási eredményeire is figyelemmel Tárkány Szücs munkásságának egyik meghatározó területére, a jobbágy-parasztság végrendelkezési szokásaira koncentrál.

Tárkány Szücs Ernő a jobbágy-parasztság végrendelkezési gyakorlatát – szoros értelemben véve – négy munkájában elemezte. Híres monográfiája, a *„Vásárhelyi testamentumok”* 1961-ben jelent meg, ezenkívül az Agrártörténeti Szemlében 1966-ban közölte *„A deficiens jobbágy végrendelete a XVIII – XIX. században”* tanulmányát, 1974-ben az Etnographiában jelent meg a *„Makói parasztok végrendeletei”* kisebb tanulmánya és végül a *„Magyar jogi népszokások”* monográfiájában tért ki a jobbágy-parasztság öröklési szokásaira, és ezen belül a halál esetére szóló rendelkezési jog sajátosságaira. Minden munkájában igen alapos levéltári gyűjtőmunka során feltárt adatokra támaszkodva jeleníti meg a 18–19. század paraszti világának mindennapjait. Bár az említett négy publikációjában elsősorban a jobbágyság körében élő öröklési szokásokat ismerteti, de éppen a végrendeletek tartalma teszi lehetővé, hogy a szoros értelemben vett jogi normákon túl megjelenítse a jobbágyság társadalmi rétegződését, sőt polgárosodását, a paraszti vagyon sajátosságait, a családi-rokoni kapcsolatokat és a szűkebb és a tágabb társadalmi közösségek egymáshoz való viszonyát. Nem véletlen, hogy a végrendeleteket napjainkban is az egyik legfontosabb forrástípusnak tekintik a kutatók.[1] A *„Vásárhelyi testamentumok”* megjelenését követően vált a kutatók számára is

[1] Lásd legutóbb: Horváth 2017.

világossá, hogy ez a forrástípus milyen kincseket rejt magában. Ugyanakkor hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az egyes települések fennmaradt végrendeleteit közzé tegyék, és ezáltal lehetővé váljon az ország különböző területein keletkezett végrendeletek összehasonlító elemzése. Tárkány Szücs Ernő egy nagy, összegző monográfia megírására készült, amelyet *„A deficiens jobbágy végrendelete a XVIII – XIX. században”* tanulmányában így fogalmazott meg: „Ez a dolgozat részlete a jobbágyok végrendelkezési jogáról készülő nagyobb munkánknak.”[2] Az utókor kutatói csak sajnálhatják, hogy ez az összegző munka nem készült el. De ettől függetlenül, olyan meghatározó mennyiségű adatot tár Tárkány Szücs a kutatók elé, amely lehetővé teszi, hogy munkái a jelenkor kutatási eredményeinek összegzésekor is meghatározó jellegűek legyenek.

A jobbágy-parasztság által készített végrendeletek elemzésének egyik kiindulópontja még napjainkban is az, hogy készíthetett-e érvényesen végrendeletet egy földesúri hatalom alatt álló jobbágy? Tárkány Szücs a Tripartitum III. rész 30. címének részletes elemzésével[3] és az általa fellelt források alapján bizonyította, hogy már az 1715:27.tc. hatálybalépése előtt is készültek érvényes paraszti magánvégrendeletek. A törvény a jobbágyok végrendeleteinek az alaki szabályait rögzíti, de nem rendelkezik annak tartalmáról. Ezért válik különösen jelentőssé annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy miről végrendelkezhetett a jobbágy. A kérdésre adott válaszban a kutatónak arra is ki kell térnie, hogy a földesúri hatalom alatt álló jobbágy milyen ingatlan és ingó dolognak lehetett a tulajdonosa, mely esetekben volt birtok- és használati joga.

Amikor egy-egy mezőváros jobbágy-parasztsága által készített és fennmaradt végrendeleteket olvassa a kutató, azonnal szembetűnővé válik, hogy úrbéri telek, ház, szőlő, veteményes kert, állatok és pénz képezi azokat a vagyontárgyakat, amelyekről a jobbágyok említést tesznek, illetve amelyről haláluk esetére rendelkeznek. Feloldhatatlannak tűnő ellentmondás rejlik abban, hogy az ingatlan jószágok esetében a földesúr volt a tulajdonos, ezekről a jobbágy-parasztság viszont szabadon rendelkezett. Tárkány Szücs Ernő is érezte ezt az ellentmondást, ezért tette kutatásainak egyik elemévé azt a kérdést, hogy mikor beszélhetünk jobbágyról és mikor parasztságról. Másrészt a végrendeletek tartalmának vizsgálatakor pontosan számba vette a jobbágy-parasztság birtokában lévő egyes vagyontárgyakat is. Az ingatlan jószágok esetében külön elemezte az úrbéri telek és ezen belül a szállásföld – szántó, rét –, a belső telek és a ráépült ház, a szőlőföld és a veteményes kert tulajdon- és birtokjogi kérdéseit. E kérdések megválaszolása napjainkig is a magánjogtörténet egyik alapvető feladata. E téren Tárkány Szücs már támaszkodhatott Szabó István kutatási eredményeire, aki elsőként bizonyította, hogy a 18–19.

[2] Tárkány Szücs 1966: 401–431.
[3] Tárkány Szücs 1966: 404–408; Nánásy 1798: 366–367.

század jobbágy-paraszti világának tulajdon- és birtokviszonyai nem egyértelműek. Werbőczynek a Tripartitumban megfogalmazott tétele, miszerint „a parasztnak földesura földeiben azok örökségére nézve a munka bérén és jutalmán kívül semmi joga sincs, hanem a föld tulajdona a földesurat illeti,”[4] ellentétben áll a jobbágyok végrendeleteiben, osztályos egyezségeiben megfogalmazottakkal. Sokkal több jog illette meg e századok jobbágyait, mint azt a történészek, jogtörténészek korábban gondolták. Szabó István határozottan leszögezte, hogy a történeti források nem igazolják a Tripartitumban leírt szabályt, sőt azzal ellentétben a jobbágyok rendelkezési jogát erősítik meg.[5] Az már további elemzést igényel, hogy a jobbágyot megillető birtoklás és használat mellett a rendelkezési jog milyen mélységben illette meg őket. Ha csak a végrendeleti intézkedéseket elemezzük, akkor általános szabályként leszögezhető, hogy az úrbéri telket, a szállásföldet a jobbágy saját fiai között megoszthatta. Ha nem volt fia, gyakran egyik leányának férjére hagyta az általa megművelt szántót. A szállásföldekről szóló rendelkezések azonban akkor váltak hatályossá, ha azt a földesúr jóváhagyta. A földesúrnak elsősorban az volt az érdeke, hogy a tulajdonát képező földeket jobbágyai megműveljék és az úrbéri szerződésekben rögzített kötelezettségeket teljesítsék. Egy-egy végrendeleti intézkedés csak akkor nem nyert jóváhagyást, ha a földesúr nem látta biztosítottnak földje megművelését. Éppen ezért még jobbágy özvegyasszony birtoklását is engedélyezte, ha az asszony teljesítette a földesúri szolgáltatásokat.[6]

E tanulmány írója már egyértelműen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a magyar tulajdoni viszonyokat jellemző kötött tulajdoni rendszer keretei között a jobbágy-parasztság korlátozott tulajdonjoggal bírt. Ezt bizonyítják egyrészt a fennmaradt és napjainkban egyre nagyobb számban megjelentetett végrendeletek, másrészt a jobbágy-parasztság által készített és a mezővárosok egyezségkönyveiben bejegyzésre került örökbevallások, az adásvételi és csere szerződések, valamint az apa és fiai, vagy éppen a testvérek között létrejött osztályos egyezségek. Az örökbevallások és az osztályos egyezségek ritkábban kerülnek a kutatások középpontjába, pedig a végrendeletekben szereplő ingatlan jószágok sorsa több esetben az örökbevallásokat őrző jegyzőkönyvek alapján is nyomon követhető.[7] Sőt, ha mindezek nem lennének elegendőek egy kutató számára, a levéltárak árvaszéki iratai is őriznek a jobbágy-paraszti árvák örökségére vonatkozó jegyzőkönyveket, hagyatéki leltárakat. A tulajdonra, illetve a birtokjogra vonatkozó ismeretek ezekben is feltüntetésre kerültek.[8]

---

[4] Tripartitum III.30.7.§
[5] Szabó 1947: 4.
[6] Szabó 1947: 31.
[7] Nagy Janka 2012.
[8] Horváth 2018: 111–127.

Azt is le kell szögezni, hogy bármily nagyszámú végrendelet, osztályos egyezség vagy örökbevallás is jelzi a jobbágy-parasztság rendelkezési jogát és ezzel együtt a korlátozott tulajdonosi jogosultságát, ezeknek a mindennapi életben való érvényesülését az úriszéki ítéletek vagy a sedria döntései bizonyítják az utókor számára. A jobbágy-parasztság életében évszázadok alatt kialakult szokások, a közöttük is élő ősiség és szerzett vagyon megkülönböztetésének fontossága végső bizonyítékot ugyanis a bírósági ítéletekkel nyert. Ezért vált fontossá a peres iratok kutatása is, mert egy-egy végrendelet vagy szerződés érvénytelenítése, módosítása vagy helybenhagyása csak az adott bíróság által megfogalmazott ítéletek alapján érthető és egyben igazolható.

A fent említett kérdésekre egyik oldalról a jogtörténész, másik oldalról a gazdaságtörténész szeretne választ adni. Tárkány Szücs Ernőben megvolt az a képesség, hogy e két tudományterület ismereteit egyesítve adjon választ tanulmányaiban a feltett kérdésekre. Akár a vásárhelyi, akár a makói végrendeleteket elemezte, szükségszerűen felvázolta az adott mezőváros helyzetét, lakóinak viszonyát földesurával. Ez napjaink kutatói számára is fontos, hiszen Hódmezővásárhely szállásföldjei a Károlyi nemzetség tulajdonát képezték, Makó a török kiűzése után előbb kamarai birtok lett, majd a csanádi püspök földesúri hatalma alá került. De eltérő szokások alakulhattak ki a Dél-Alföldön és az ország nyugati területein, miközben az ország egész területére érvényes szabályok is igazolhatóvá váltak. Ez is indokolhatta, hogy a makói parasztok végrendeleteiben sokkal többször történik intézkedés veteményes kertről – ami ténylegesen a jobbágy-parasztság tulajdonát képezte –, mint más mezővárosok esetében. A szentesi parasztok nem tesznek említést veteményes kertről, legfeljebb a szőlőföld „lábánál" található gyümölcsfákról végrendelkeznek.[9]

Tárkány Szücs csak a földesúr – jobbágy viszonyának bemutatását követően elemezte a jobbágy-parasztság vagyoni helyzetét, az ingó és ingatlan javak tulajdoni viszonyait. Elemzéseiben támaszkodott ugyan Szabó István megállapításaira, de az adott község gazdasági viszonyait kutatva tárta fel egyrészt a helyi szokásokat, másrészt kereste az országosan is érvényesülő szabályokat. Ettől eltérő módszert követett a deficiens parasztság végrendeleteinek tanulmányozásánál, hiszen ebben az esetben már az általános, országos szinten érvényesülő szabályokat kutatta. Ez a kutatási módszer vezethette el ahhoz, hogy összegző megállapításokat tehessen a jogszokásokat elemző monográfiájában.[10] Itt írta le napjaink kutatói számára is meghatározó megállapítását: „Ha a végrendelet formai és tartalmi elemeiben szokásszerűség mutatkozik, abban az esetben a végrendelet már a népi kultúra részévé, és így a jogi népszokások hordozójává is vált."[11] Talán ez vezette arra,

[9] Homoki 2018a.
[10] Tárkány Szücs 1981: 726–775.
[11] Tárkány Szücs 1981: 727.

hogy gyűjtőmunkájának eredményeit, a feltárt jogszokásokat összegző monográfiájában bemutassa. A magyar jogi népszokások leírásánál már nemcsak a jogász és a történész, hanem az etnográfus gondolatai is összeadódtak, és csodálható egységet képezve jelenítik meg a magyar jogszokások igen gazdag világát.

A jobbágy-parasztság öröklési kérdéseit elemezve Tárkány Szücs Ernőnek szükségszerűen ki kellett térnie az ősi és a szerzett vagyon jogi megkülönböztetésére. Az ősiség, az apáról fiúra öröklődő vagyon elsődlegesen a nemesség vagyoni viszonyait határozta meg, ám a jobbágyok vagyoni viszonyait is befolyásolta az ősiség léte. Nemcsak az örökbevallásokban tüntették fel, hogy „az édesattyokról maradott örökségeket" adták el,[12] de a végrendeletekben is cogens normaként tüntették fel, ha „az apámtól örökölt házról", vagy az „öregapámtól örökölt szőlőről" végrendelkeztek. A jobbágy-parasztság vagyoni viszonyai között meglévő ősiségről már Nánásy is megírta, hogy „az ingatlan javakban szinte úgy ősiség vagyon, azaz: az ősi paraszt jószág az Atyáról a gyermekekre, nemzetségről nemzetségre száll, és a maga ősi természetét a testálásra nézve úgy megtartja, hogy a paraszt ember se testálhatja el törvényesen az ősi jószágot idegennek akkor, mikor gyermekei vannak."[13]Az ősiség léte indokolta, hogy bár a végrendeletekben gyakran történik ősi vagyonról is intézkedés, azonban az örökhagyó az ősi javakat törvényes örökösei között, elsősorban fiai között osztotta fel egyenlő arányban. Ezzel eleget tett az ősiség által évszázadok alatt kialakult szabályoknak. Az ősiség kapcsán gyakran olvasható olyan megjegyzés is, amikor az örökhagyó azt nyilatkozta, hogy a testvéreit az apai vagyonból már kielégítette. Ha nem ez történt, és szerzett vagyonként tüntetett fel a testáló valamilyen fekvő jószágot, akkor azt az intézkedést az ősiségre igényt tartó örökös megtámadta. Ezért érdemes az úriszéki iratokat is böngészni, mert per esetén a vitatkozó felek olyan bizonyítékokat is csatolhattak az iratokhoz, amelyek jobban megvilágították az adott közösségben élő szokásokat, vagy konkrét bizonyítékát adták a tulajdonjognak.[14] Az ősi vagyonnal ellentétben a szerzett vagyont már nem feltétlenül osztotta fel az örökhagyó egyenlő arányban a gyermekei között. E vagyontípusnál mutatható ki inkább a végrendelkezőnek az az akarata, hogy törvényes örökösei mellett másnak is hagyományoz valamit, vagy éppen törvényes örökösét tagadta ki valamilyen ok miatt.

A halál esetére szóló rendelkezés tette lehetővé a férfiak számára, hogy végrendeletükben is intézkedjenek özvegyen maradó feleségükről. A jobbágy-parasztok végrendeleteinek szinte állandó részét képezik az ún. özvegyi jogról való intézkedések, amikor a végrendeletben megnevezett örököst kötelezi a testáló az özvegy tartására, ellátására. E rendelkezésekből sokszor

[12] Homoki 2033: 6; Homoki 2018: 103; v.ö. Bárth 2018: 129–131.
[13] Nánásy 1798: 374.
[14] Homoki 2018b.

még a késő utókor kutatója számára is egyértelműen megállapítható, hogy mennyire tisztelte, szerette feleségét a végrendelkező férj, vagy éppen milyen rossz lehetett a házasság. Tárkány Szücs Ernő mind a vásárhelyi, mind a makói végrendeletek elemzésénél külön is kitért az özvegyasszonyok helyzetére. A makói végrendeletek kapcsán fogalmazta meg, hogy „az özvegyi jog és az özvegyi öröklés jogcíme közötti pontos elhatárolást nehezíti, hogy a végrendelkezők a tulajdonjogot és a használati jogot nem különböztették meg."[15]

Az özvegyi jog Szt. István törvénye óta ismert a magyar jogrendszerben, annak pontos tartalma évszázadok alatt szilárdult meg. A 18–19. században az özvegyen maradt asszony azon jogát jelentette, hogy amíg elhunyt férje nevét viselte, benne maradhatott a házban, az örökösöket pedig tartási, ellátási kötelezettség terhelte. A végrendeletekben gyakran megerősítették, hogy a szülői házban maradt legkisebb fiú kötelezettsége az asszony eltartása és tisztességes eltemetése. Az özvegyi jog mellett ugyanakkor a jobbágy-parasztság körében is élt az a szabály, hogy az ingó javakból egy gyermekrészt kapott az özvegyasszony, több mezővárosban ezt egy negyedként rögzítették. Emellett nem szabad elfelejteni, hogy a jobbágyok körében a közszerzemény volt az általános, azaz a házasság alatt szerzett vagyon fele részben az asszony, a feleség tulajdonát képezte. Tárkány Szücs is utalt erre a problémára: arra, hogy nem mindig lehetett megállapítani, melyik az az ingatlan jószág, amely földesúri tulajdonban van és a végrendelkező csak használja, vagy melyik az az ingatlan, amely kizárólag a férj tulajdonát képezi, illetve mi tartozik a közszerzeményi vagyon közé.[16] Pusztán a végrendeletek szövege nem mindig tett precíz különbséget e jogintézmények között. Gyakran a családtagok, az örökösök között kialakult viták vezettek el azokhoz az öröklési perekhez, amelyek esetében az úriszéknek kellett eldönteni, mi tartozik az özvegyi jog és mi az özvegyi öröklés körébe.

Napjainkban azt mondhatjuk, hogy Tárkány Szücs Ernő elindított egy interdiszciplinális kutatási irányt, ahol a jogtörténész, a gazdaságtörténész, az etnográfus is megtalálja kutatási feladatait. Ha kezünkbe vesszük a vásárhelyi testamentumokról írt monográfiáját, akkor jól látható, hogy a jogszokások bemutatásán túl a végrendelet tárgyát képező ingatlan és ingó jószágok bemutatására is kitér. Nemcsak a parasztság lakóházát, annak építési módját, berendezési szokásait ismerteti, hanem leírja a parasztság által használt eszközöket, a szőlő megműveléséhez, a bor készítéshez használt tárgyakat, a leányok és az asszonyok ruházatát, a leányoknak járó kelengye egyes darabjait.[17] Így hívta fel a figyelmet arra, hogy a jobbágy-parasztság testamentumai nem kizárólag az öröklési jog „hordozói", hanem a korabeli mindennapi

[15] Tárkány Szücs 1974.
[16] Homoki 2018a: 118–123.
[17] Ez tükröződik Bárth János monográfiájában is: Bárth 2018.

életet is leírják. Ezért lehet a születéstől a halálig minden élethelyzet bemutatására példát találni a végrendeletekben. Ezért lehet a végrendeletek által nyújtott ismereteket jól kiegészíteni a fentebb említett más forrástípusokkal.

Tárkány Szücs Ernő a „Vásárhelyi testamentumok" vagy a „Magyar jogi népszokások" monográfiájával kerek egészet alkotott: nemcsak a jogtörténet, a gazdaságtörténet, hanem a néprajz területén is. Megállapításai a jobbágyparasztság jogszokásaira, öröklési rendszerére, a jobbágyság tulajdoni és birtoklási normáira ma is helytállóak, de az általa megírni tervezett nagy összefoglaló munka mindmáig hiányzik. A megjelent forrásközlések, valamint az elvégzett kutatások eredményeként azonban mára olyan mennyiségű forrás áll a kutatók rendelkezésére, amely nemcsak lehetővé teszi, hanem feladatként is megfogalmazza a Tárkány Szücs Ernő által tervezett összefoglaló, összehasonlító munka elkészítését.

Irodalomjegyzék

BÁRTH János

2018 *Jankováci levelek*. Kecskemét: MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára.

GELENCSÉR József

2019 *Népi jogélet a Káli-medencében*. Székesfehérvár: Szent István Király Múzeum.

HORVÁTH József

2017 *Győr lakóinak mindennapi élete a 17. században*. Győr: Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér.

2018 Az 1848 előtti árvairatok (Acta Orphanalia) jogtörténeti forrásértékéről. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22–27.) Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium előadásai*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 4) 111–127. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

HOMOKI-NAGY Mária

2003 *Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában*. (Acta Juridica et Politica 58:8) Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2018a *„Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelésemet tészem…" Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 5) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2018b A három Dóczi végrendelete. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében: A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22-27.) Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium előadásai*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 4) 93–110. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2018c A mindennapok joga a jobbágy-parasztság végrendeleteiben. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8) 153–204. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

NÁNÁSY Beniámin

1798 Testamentom a magyarországi törvények szerént. Pest: Trattner.

NAGY Janka Teodóra

2012 *Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821).* (Documenta et Monographiae Universitatis Quinqueecclesiensis Faculta de Illyés Gyula Nominata 1) Szekszárd: PTE IGYK.

SZABÓ István

1947 *A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia kiadása.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1961 *Vásárhelyi Testamentumok*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

1966 A deficiens jobbágy végrendelete a XVIII–XIX. században. *Agrártörténeti Szemle* 8. 401–431.

1974 Makói parasztok végrendeletei. *Etnographia* 12. 493–512.

1981 *Magyar jogi népszokások.* (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat Kiadó.

WERBŐCZY István

1897 *Hármaskönyv*. Budapest: Franklin Társulat.

Tárkány Szücs Ernő hagyatéka és a magyar társadalomtörténet

GYÁNI GÁBOR
(történész, akadémikus, prof. emeritus, BTK TTI – ELTE TÁTK)

Ernő Szücs Tárkány's Legacy and the Hungarian Social History

Ernő Tárkány Szücs' opus magnum Hungarian Folk Customs, appearing in 1981 is an ethnographic master narrative. According to the author's basic assumption, the peasantry (the „people") owning some relative autonomy could establish a distinct system of regulation, a quasi (informal) legal behavioural codex with the function of serving its own social purposes. The book discusses these legal-like social practices at a very broad spectrum on an empirical base.

Keywords: legal folk customs, behavioral norm, orality, etnographic and historical data, context of the ethnographic narrative

A száz éve született tudós fő műve[1] kereken negyven éve látott napvilágot a Gondolat Kiadó Társadalomtudományi Könyvtár című rangos könyvsorozatában. Az azóta eltelt évtizedek távlatából visszatekintve tesszük mérlegre ezt a munkát, amely – már most leszögezhetjük – a néprajz- és a humántudományok kiemelkedő alkotása. Ahogy Bognár Szabina alapos tudománytörténeti áttekintéséből is tudható,[2] a könyv már a megjelenése idején feltűnést és osztatlan elismerést keltett. Ezt a pozitív recepciót utóbb megerősítette a társadalomnéprajz 2000-ben közre adott, népes szerzői kollektíva által írt kézikönyvének a tudománytörténeti bevezetőjében olvasható megállapítás is, mely szerint: Tárkány Szücs Ernő munkásságát, melyet eminens módon az 1981-es munka képvisel, a Tagányi Károly által a 20. század elején kezdeményezett jogi néprajzi iskola betetőzéseként kell értékelni.[3] Ez így részben cáfolja Vekerdi László egyébként értő könyvkritikájának azt a végső konklúzióját, mely szerint: „Nemigen remélhető persze, hogy szilárdul institucionalizált historiográfiánk fölfigyelne rá", mármint a *Magyar népi jogszokások* című könyvre.[4] Nem épp így fest tehát a helyzet a néprajztudományban, azt viszont el kell ismerni, hogy a társadalomtörténet-írás a kelleténél talán kevésbé figyelt ez ideig Tárkány Szücs tudományos munkásságára. Ennek egyes okairól kívánok szólni ez alkalommal.

[1] Tárkány Szücs 1981.
[2] Bognár 2016: 158–165.
[3] Sárkány 2000: 38–40.
[4] Vekerdi 1981: 111.

A munkáról magáról – röviden

Szükségtelen ezúttal a könyv részletes bemutatása, ezt a feladatot a róla szóló számtalan ismertetés és Bognár Szabina korábban említett munkája már kellőképpen elvégezte. Annyit tennék hozzá mindahhoz, ami bennük foglaltatik, hogy – megítélésem szerint – a *Magyar jogi népszokások* az a fajta néprajztudományi *mesterelbeszélés*, amely nem valamely szorosan lehatárolt részkérdés monografikus feldolgozását adja, hanem úgyszólván teljes körű néprajztudományi elbeszélést alkot. S e tekintetben páratlan tudományos vállalkozásnak tekinthető, mivel *egyszerzős munka*, amilyet – legalábbis ebben a műfajban – nemigen írtak még Magyarországon. Ez azt is jelenti egyúttal, hogy a könyv gondolati felépítése koncepcionálisan egységes alkotás, amit a roppant mennyiségű empirikus bizonyítóanyag hivatott hitelesíteni.

Miben ragadható meg ez a gondolati mag? A „jogi népszokás" (és nem népi jogszokás) „nem törvény, hanem alkalmazási esetekben élő szabály", s mint ilyen, kevésbé állandó, mint egy törvényi (rendeleti) hatalmi intézkedés, a benne testet öltő társadalmi intézmény: „már a következő esetben elbukhat, megváltozhat, más formában merülhet fel, ahogy az emberi erőviszonyok a konkrét esetekben a személyi és tárgyi körülményeket alakítják."[5] S mitől válik a folyton változó, és rugalmasan alkalmazott szabály jogivá? Attól, hogy itt olyan „jogi tartalmú szabályról beszélünk", melynek jogi mércéjét két, egy szűkebb és egy tágabb kritériumhoz lehet kötni. „A tágabb az alanyi jog, amit a nép úgy fejez ki, hogy »ehhez jogom van«. A szűkebb már valamivel objektívebb kritérium." Hiszen itt arról van szó, hogy bizonyos törvények szokásszerűen berögződnek a (népi) társadalmi gyakorlatba, hogy „fokozatosan szokásokká, erkölcsi alapú konvenciókká, vagy erkölcsi elvekből adott esetben" törvényi szabályozássá alakuljanak át.[6]

A fenti premisszákból következik Tárkány Szücs azon fogalmi kiindulópontja, amely így szól. „Jogi népszokáson az emberi magatartást befolyásoló, nem az állam, az egyház vagy egyéb országos szervezet vagy hatalmat gyakorló személy által alkotott és kikényszerített, hanem a társadalom különböző kisebb-nagyobb közössége vélt vagy létezett autonómiája alapján a többség közmeggyőződését kifejező, a tényleges gyakorlat folytán belülről kifejlesztett, megtartott és átörökölt, az emberi társas viszonylatokban, a személyek, az anyagi kultúra és a közügyek tárgyában (az életviszonyokban) jelentkező érdekeltségek egyeztetésére szolgált, megtiltást, megengedést vagy megparancsolást tartalmazó, kötelező és hagyományos eszközökkel a társadalom részéről kikényszerített szabályt értjük."[7]

---

[5] Tárkány Szücs 1981: 23.
[6] Tárkány Szücs 1981: 27.
[7] Tárkány Szücs 1981: 41.

Jóllehet ezen szabályok fő, ha nem is épp egyedüli forrása az ún. közvélemény befolyása, amely mindig lokális és partikuláris, az érvényességük azonban az egyén, a közösség és a hatóság „feszültségében", ennek a hármasságnak az együttes munkájában érhető tetten. Az effajta jogi (legalábbis kvázi jogi) szabályozás szociológiai hatálya igen csak különböző terjedelmű lehet attól függően, hogy csak néhány családra, esetleg az ennél tágabb rokonsági körre korlátozódik-e, vagy pedig felöleli egy adott települési (falusi, mezővárosi) közösség egészét, netán a még tágabb tájegységre is kiterjedő hatállyal bír.

Számos továbbgondolásra érdemes problémát is felvet ugyanakkor a fent idézett definíció. Ha a jogi népszokás úgymond autonóm társadalmi teremtmény, és nem valamely helyi vagy a központi hatalom akaratának (rendszerint írásba foglalt) közvetlen megnyilatkozása, akkor a jogi népszokás ún. tágabb, vagyis objektív kritériuma nyomban érvényét veszti, miután el- vagy inkább leszakad a hatalmi akarat ezen jogi intézményéről. Márpedig Tárkány Szücs látszólag nem gondolja úgy, hogy ez a helyzet valóban be is következhet. Tárkány Szücsnek a rendiség korára vonatkozó fejtegetései és azt illető tárgyi bizonyítékai feltűnően sűrűn utalnak Werbőczy *Hármaskönyvére*, egy olyan törvényhelyre, amelynek az egyes rendelkezései képezik a nem privilegizált helyzetben élő jobbágyok közösségei által gyakorolt „jogalkotó" tevékenységnek is a végső forrását. S ezzel még korántsem merítettük ki ezt a kérdést.

Egy további külön probléma, hogy miután – jogi téren – véget ért a rendiség kora (1848/49 és 1867), és beköszöntött a modern jogállamiság világa, a népi (paraszti) jogtudat és jogszerű viselkedés kritériumai és annak külső feltételei is nyomban megváltoztak. Ez a fejlemény mintha elsikkadna Tárkány Szücs munkájában, ahol a szerző az 1700 és 1945 közötti hosszú időtartamot lényegében és alapvetően a maga törések nélküli egységében szemléli. Egy történész, akár egy társadalomtörténész számára is az itt érintett évszázadok ilyesfajta egységben láttatása, a vele együtt járó temporális holizmus nemcsak hogy meglepő, de egyúttal elfogadhatatlannak is tűnik. Ami részben magyarázatot is ad Tárkány Szücs történetírói befogadásának megannyi buktatójára.

Kétségtelen diszciplináris fogalmi különbségek rejlenek tehát a recepció hiánya vagy erőtlensége mélyén. A történetírásban megszólaló történetiség az időbeli folytonosság olyasfajta relativizálását jelenti, amely a historizmus krédója szerint azt követeli a historikustól, hogy mindent a maga saját értelemösszefüggésében értsen meg és mutasson be. Ennek folytán a történész, a lineáris történet-elbeszélés feltételei mellett is kénytelen számolni az időbeli törésekkel, a megszakítottságokkal és a folytonos újrakezdésekkel;

ennek érdekében periodizációs szakaszokra bontja az időbeli egymásutániságok szüntelen folyamatát.[8] A néprajzi látásmód, ezzel szemben, a népi kultúra téren és időn át szinte korlátlanul érvényesülő homogeneitását tekinti vezérelvének, és ez az, ami olykor arra képesíti e tudomány művelőjét, hogy a recens módon megfigyelt mágikus kultúrát és népi (paraszti) életgyakorlatot több száz évre, nemegyszer ennél is hosszabb időre, az őstörténet korába vezesse vissza. Az emberi dolgok lényegi változatlanságának a tudományos tana, ami a sajátosan néprajzi szemlélet sajátja, valamint a historizmus által diktált történetiség elve nehezen békíthető tehát össze egymással.

Az sem segít hozzá bennünket a vázolt nehézségek feloldásához, hogy a néprajztudomány, legalábbis a tárgyát tekintve – részben – szintúgy történeti tudomány. A jogi népszokások kutatása kezdetben, amikor tehát Tagányi Károly tudományos vizsgálat tárgyává tette a jelenséget, eredetileg is már történeti toposzként állandósult.[9] Túl ezen, a néprajztudomány művelőiben mindig is erősen benne rejlett az a szándék, hogy történeti adatokkal is kiegészítsék vagy alátámasszák a maguk jelenében közvetlenül megfigyelt társadalmi „tényeket". A néprajztudományi megismerés differentia specifica-ja az antropológiai jellegű terepmunka, élő emberek élettevékenységének és gondolkodásának (mentalitásának, értékeinek és erkölcsi világának) a közvetlen módon való megfigyelése, a tárggyal, az azt alkotó élő emberekkel folytatott párbeszéd során szerzett tapasztalati tudás tudományos tálalása. Ehhez képest már olyan, a néprajztudományt megalapozó nagy tudós is, mint Györffy István, bőséggel használt munkája során történeti, a levéltárból előkeresett adatokat.[10] 1945 vagy inkább 1950 után, a néprajztudomány marxizálása során pedig szinte kötelező programmá vált e tudomány művelői számára a történeti forráskutatás és ábrázolásmód kultiválása.[11] Napjainkban pedig a „nép" (a hagyományos paraszti világ) eltűnésével e tudománynak kulturális antropológiává vagy történeti néprajzzá kell(ene) ahhoz átalakulnia, hogy megőrizhesse a tudományok közötti helyét és korábban kivívott presztízsét. Erről a kérdésről – évtizedekkel ezelőtt – már heves vita is folyt a néprajzosok körében a BUKSZ hasábjain.[12]

S vajon milyen episztemológiai kihívás vagy probléma mutatkozik akkor, amikor a néprajztudományt a történetírással vegyítik, amikor a két diszciplínát egymással összefűzik? Ez különösen fontos kérdés ezúttal, tekintve, hogy a Tárkány Szücs által folytatott jogi népszokás-kutatás kifejezetten a történeti néprajz körébe tartozik. A gondot itt főként az jelenti, hogy amíg a sajátosan néprajzi megismerési mód a recens megfigyelésre, a terepen végzett

[8] Gyáni 2020: 232–244.
[9] Sárkány 2000: 38–40; Bognár 2016: 47–63.
[10] Györffy 1941.
[11] Csíki 2018: 37–44.
[12] Niedermüller 1989; Sárkány 1990; Nagy 1991.

kutakodásra rendezkedett be, s vizsgálódása kiváltképp az egyéni emberi emlékezettel befogható múlt feltárására irányul (melynek hatálya jószerivel egy-két generációra terjed ki csupán), addig a sajátszerűen történeti-történetírói kutatás határozottan az írott források tanúságtételén alapul. Mi a különbség e két megismerési módusz között? A szóbeli kutakodás az egyéni és kollektív emlékezetnek a *jelenben felidézett* „tényanyagát" teremti meg és avatja tudományos ismeretté; a történeti (forrás)kutatás ellenben a *múltban keletkezett* dokumentumok adatait hasznosítja. Még akkor is, amikor a történész és a néprajzos ugyanarról a múltról beszél, ami a jogi népszokások esetében a 18. és a 20. század (az utóbbi első felét) fogja át, a történeti forrásadatnak, valamint a kikérdezés (interjú) által nyert (szintén történeti) néprajzi adatnak az ismeretelméleti státusza különbözik egymástól. A néprajzos ez alkalommal egy retrospektív távlatból felidézett, az adott hagyományra (szokásra, élettényre) vonatkozó jelenbeli információt kap kézhez, amelynek igazságát nehéz vagy lehetetlen ellenőrizni, legalábbis úgy nem vihető végbe, ahogy az a történetírásban kívánatos forráskritika során megtörténik. Ráadásul ez így talán nem is kívánalom itt, mert a néprajztudomány a lokálist, az egyedit és a partikulárist ünnepli és tiszteli minden ilyen, a beszélőktől nyert adatban. A történész által hasznosított, és a forráskritika szűrőjén átesett forrásadat referenciája viszont azért fogadható el végül „igazságnak", mert a historikus által vizslatott múltban, azzal egy időben keletkezett tanúságtételt jelenti, jóllehet belőle is csupán a történészi hátratekintés jóvoltából lesz (lehet) konfabulált tény. A néprajzi és a történeti adat a maga referencialitását tekintve ugyancsak eltér tehát egymástól, jóllehet mindkettő egyaránt a múltra vonatkozó közléssel szolgál; ennélfogva a megismerés szempontjából aligha tekinthetők egymással egyenértékű információnak. A jelenbeli szóbeli, és a múltra referáló múltbeli írott információ más-más referenciaértéket mutat tehát: a néprajzi adatközlőt már eleve perspektivikus viszony fűzi az általa referált (elbeszélt) valamikori valósághoz, amit tovább fokoz a néprajzkutatónak az adatközlőhöz fűződő saját perspektivikus hozzáállása. A szakszerű történetírás esetében rendszerint csak a historikus ápol perspektivikus viszonyt saját vizsgálata tárgyával, és nem vagy csak ritkán állítható ugyanez a primer történeti adatról. Más kérdés, hogy mi a helyzet e téren az oral history és az életút-interjú mint sajátos, újabban jelentkező történetírói módszerrel, erre azonban itt most nem vesztegetünk túl sok szót.[13]

S van itt még valami: az akár archiválís (írott) forrásadatként vagy szóbeli közlésként, netán a személyes kutatói benyomáson alapuló tapasztalatként hozzáférhető néprajzi adat nagyfokú térbeli és időbeli szórtsága nem okoz különösebb gondot a néprajzi megismerés számára, mivel e diszciplína eredeti feltevése szerint ezek az információk a térben és időben egyaránt a többé-kevésbé egységes, homogén, idővel talán hanyatló (eltűnőben lévő és

[13] Gyáni 2020: 37–51, 288–308, 343–378; Csíki 2018: 41–44.

elerőtlenedő) népi kultúrára vonatkoznak. Egy ilyen, határozottan esszencialista társadalomkép szemszögéből minden szórt adat ugyanarról a dologról tanúskodik, ugyanannak a tárgynak a lenyomata, vagy emléke, és ezért valósághű információ, hiszen az általuk referált múltbeli (és jelenbeli) emberi-társadalmi entitás (a népi kultúra és életvilág) végig azonos önmagával. Jelen és múlt semmiképp sem szakad el tehát végzetes módon egymástól, mint ahogy az a történész esetében rendszerint bekövetkezik, sőt még maguk az eltérő időbeli múltak (a múlt egyes idősíkjai) sem válnak el határozottan egymástól, tekintve, hogy a néprajzi múlt töretlen és belülről homogén entitás. A néprajztudomány röviden vázolt időfogalmának a történeti (a történetírói) időképzettől különböző természete különösen jól kiviláglik Tárkány Szücs ambiciózus történeti néprajzi munkájából.

A népszokások jogi tartalma

Tárkány Szücs maga is tudatában van annak, hogy a hagyományokból fakadó szokásszerűség, hogy Hajnal ismert terminusát idézzük,[14] és az ún. jogi népszokás nem azonos egymással, bár kétségkívül nem könnyű szétválasztani őket egymástól. A lakodalom eseményét tárgyalva például azt írja a szerző: „A lakodalmat a helység öntörvényein alapuló szokásjogi intézménynek, szinte tipikus szokásjogi rendszernek tekinthetjük, amely részeiben különböző jogi népszokásokból tevődött össze."[15] A „szokásjog" és a „jogi népszokás" ekként való alkalmankénti megkülönböztetése a hozomány tekintetében és – általában – a házasság egyes vagyonjogi ügyleteiben is problémát okozhat,[16] mint ahogy a kereskedelmi vagy üzleti szokások sem egykönnyen értékelhetők tisztán jogi népszokások gyanánt.[17] S a vonatkozó példákat akár tovább is sorolhatnánk.

Benyomásom szerint ennél azonban többről is szó van itt. Tárkány Szücs Ernő úgyszólván minden népi élettevékenységben felfedezi a jogi tartalmat, így szinte nincs is olyan „népi" életszféra, amelyben ne lenne jelen – önnön szokásszerűségében – a jogi népszokás jelensége. Ez a feltevés teszi elbeszélését diszciplinárisan holisztikussá.

A szokásszerűségnek mint par excellence jogi normának idézett posztulátuma így némileg parttalanná tágítja az életgyakorlat jogi értelmét, annak ekként való megközelítését. A normakövetés általános praxisa, mint szociológiai fejlemény, bizton leírható ugyan a jogi szabályozás analógiájával, ám egy ilyen metafora túl laza használata akár félre is vezethet bennünket, a vele szükségképpen együtt járó pánjogi szemlélet folytán. Célravezetőbbnek

[14] Hajnal 1939.
[15] Tárkány Szücs 1981: 401.
[16] Tárkány Szücs 1981: 394–395.
[17] Tárkány Szücs 1981: 680.

tartom tehát, hogy valamivel óvatosabban bánjunk a jogi szabályozottság/elrendezés/igazgatás fogalmával, és az életgyakorlatot jobban, tehát manifeszt módon kössük hozzá a társadalom fölött gyakorolt hatalmi rendelkezés eszközeként használni szokott jogi intézmények világához. Nem tagadva Tárkány Szücs felismerésének revelatív jellegét, nevezetesen, hogy az alsó népi világ – főleg a rendi történeti korok körülményei között – módfelett kreatív normaalkotó tevékenységet fejt ki részben az írott törvények hiányában és azok hézagainak a kitöltése végett, vagy éppen azok lehető ellensúlyozása végett. Ugyanakkor határozottabb különbséget javasolnék tenni a pusztán csak szokások, valamint a jogszokások, mint informális jogi intézmények között. Úgy vélem tehát, hogy például az egyke nem kifejezetten valamely népi jogszokásnak volt a megnyilatkozása,[18] hanem egy sajátos életstratégia akár még szokássá is váló normatív megoldásaként hatott, hogy egy konkrét példával erősítsem meg álláspontomat ez ügyben.[19]

Ha most már élhetek terminológiai javaslattal is ez esetben, akkor a „jogi népszokások"-nál enyhébb, semlegesebb *viselkedési norma* kifejezés és fogalom alkalmazását hoznám szóba azokban az esetekben, amikor valamely hagyományon alapuló szokásszerűség nyilatkozik meg egy bizonyos emberi tettben. Ez az eredetileg William Graham Sumner, amerikai szociológus és antropológus által több mint száz évvel ezelőtt kidolgozott analitikus fogalom azt a szférát jelöli, amelyre a népszokás kifejezéssel szoktak utalni. „Objektíven tekintve, a viselkedési normák azok a szokások, amelyek a fennálló életfeltételek mellett ténylegesen hozzájárulnak a jóléthez. A törvényeken és intézményeken alapuló cselekvések tudatosak és szándékosak; a népszokásokon alapuló cselekvések mindig öntudatlanok és nem szándékosak, s így a természetes szükségszerűség jellegével bírnak. […] A viselkedési normák felölelik a mindennapi élet hatalmas területét, amelyre nem terjednek ki a törvények vagy rendőri szabályozás. Óriási, körülhatárolatlan területet ölelnek fel, utat törnek új és egyelőre szabályozatlan területekre."[20]

A viselkedési norma terminusa olyan általánosan megfigyelhető, szabályszerű egyéni és közösségi magatartást ír le, amelyet nem feltétlenül asszociálunk a jogi meghatározottság tényével. Olyan szabályt követő egyéni és társas cselekvés szokásszerűségének a nyelvi kifejezésére szolgál ez a terminus technicus, amely nem feltétlenül utal a „jogom van hozzá" magától értetődésére és/vagy a jogi szankciók mindenkori bekövetkeztére. Fontos elemként szerepel azonban benne a természetesség látszata, amely a beléje foglalt magatartási követelmény öntudatlan elfogadásának, a hozzá való problémátlan alkalmazkodásnak mintegy a sine qua nonja. Ha viszont valamely szokás kielégítően leírható a Tárkány Szücs által tételezett, korábban már említett két

[18] Tárkány Szücs 1981: 116–119.
[19] Koloh 2021.
[20] Sumner 1978: 94.

kritériummal, akkor bizonyára nem csak viselkedési normáról, hanem a Tárkány Szücs által definiáltnak megfelelő jogi népszokásról beszélhetünk.

Az általam itt javasolt terminológiai megoldást részesíti előnyben a ma kánonként ható újabb hazai társadalomnéprajz is. Az „A magyar paraszti erkölcs és magatartás" címen a szokásrendről értekező Jávor Kata kifejezetten egy ennek megfelelő elméleti keretben helyezi el a maga mondanivalóját, kijelentvén: „A normák olyan értékek, amelyek *magatartást* és a *közösségi együttélést* szabályozzák." Ezeket az egyáltalán nem egyetemes érvényű szabályokat a hagyomány és nem a tapasztalat igazolja majd vissza. Pontosan ezek azok a *magatartási minták*, amelyek gondoskodnak róla, hogy a preferált értékek és erkölcsi megfontolások a szükségletek és érdekek kielégítése során, lehetőleg ne állítsák szembe egymással az embereket egy adott (szűk) közösségen belül.[21]

A társadalomnéprajzi kézikönyv szerzői abban a tekintetben is következetesnek bizonyultak, hogy a szorosan vett népi jogszokásnak elkönyvelhető kérdéseket a népszokásoktól, vagyis a pusztán csak szokásjogtól (erre a terminológiai különbségre ld.)[22] elkülönítve tárgyalták. A vonatkozó fejezet szerzője, Szilágyi Miklós nyomban elhatárolta magát kutató elődeitől, kijelentvén: „E fejezetünk meghatározó szemlélete […] részleges tagadását, nem logikai folytatását jelenti mindannak, amit »népi jogszokáskutatásként« szoktunk megjelölni."[23] Ezen, többek közt, azt értette, hogy fel lehet ugyan tételezni egy önálló, autonóm népi jogrendszer valamikori létezését, amelynek a rekonstruálását vagy inkább a megkonstruálását Tárkány Szücs Ernő – másokkal, így Bónis Györggyel, Papp Lászlóval stb. együtt feladatul tűzte maga elé – , az viszont tagadhatatlan, hogy a tételes jogrend hatása sem zárható ki teljességgel vagy túlzott mértékben ebből a történetből. Ennek folytán Szilágyi a közvetlenül a szankcionálással egybekötött szabályozás népi gyakorlatait tette meg tüzetes vizsgálódásai tárgyának, amelyek szoros szálakon kapcsolódnak a felsőbb hatalmi szervek ténykedéséhez is.

A szóbeli tanúságtételek kontextusai

A nyelvi fordulat episztemológiai tanulságai éles formában vetik fel a kérdést: miről szól, mit referál valójában a néprajzi adat, amely a kutatónak az általa vizsgált népesség egyes tagjaival folytatott kommunikációjából, és a helyszíni terepmunka tapasztalataiból származik? Vajon tényleg a hagyományok által megszentelt népi kultúra és életvilág tényeire derül belőlük fény, amely az „így volt, ahogy azt én, az ebben a kultúrában generációk óta benne élőként elbeszéltem" biztonságával adja tovább a már letűnt világ egyes

[21] Jávor 2000: 609.
[22] Tárkány Szücs 1981: 698.
[23] Szilágyi 2000: 699.

bizonyosságait. A sajátosan néprajzi megismerési mód feltétlen hitelt ad a nép fiaként számára megszólaló, és a kutató által kiprovokált emlékezeti tanúságtételeknek: nem cáfolja tehát, és nem szembesíti azt más, nekik ellentmondó, vagy csupán a tőlük valamiben eltérő többi tanúságtétellel. Ez a *naiv realista* tudományos meggyőződés azonban nem tartható fenn tovább mindannak a mai ismeretében, amit immár tudni vélünk (1) az emlékezet valósághoz fűződő viszonyáról; (2) a népi tanúságtevő és az őt szóra bíró kutató közötti interakciónak, e sajátos beszédhelyzetnek a szóbeli vallomásokra gyakorolt befolyásáról; (3) valamint arról, hogy milyen retorikai és narratív meghatározottságok befolyásolják (formálják) az egyéni emlékezetben tartott múlt ekként való elbeszélését, a bennük foglaltak jelentését.

Ráadásul a homogén és időtlen, legalábbis a masszívan mozdulatlan hagyományos népi kultúra és életvilág bevett (kanonikus) néprajzi fogalma azontúl, hogy minden további nélkül hitelt ad a tanúságtevők szavainak, leginkább a tanúságtevők közös mondanivalóját erősítő és hitelesítő tartalmakat szereti kihallani az előadottakból. Így, ezen az úton lehet ugyanis megkonstruálni az önnön lokális változataiban is egységes és egyöntetű népi tudatot, benne az egységes népi jogtudatot. Újabban szólalt meg csupán ennek a specifikusan néprajzi episztemológiának a mélyreható kritikája úgy, hogy azt még csak nem is a néprajzkutatók (hanem például a történészek) kezdeményezték.[24]

A szóbeli megnyilatkozások narratív elemzése és társadalomtörténeti kontextualizálása, ahogy Csíki Tamás ezt elvégzi, elbizonytalanít bennünket arra nézve, hogy valóban minden úgy volt abban az egy-két nemzedéknyi időtávban, amire a visszaemlékezések hatálya kiterjedt, úgy tehát, ahogy azt a népi tanúságtevők maguk állítják. A néprajzi elbeszélések textuális és társadalomtörténeti vizsgálataiból kiderül ugyanis, hogy a néprajzi terepen előadottak olykor inkább a kutatók saját kíváncsiságát, semmint az interjúalanyok saját tapasztalatait tükrözik vagy fejezik ki. Ráadásul az interjúalanyok nemegyszer olyan sematikus én- és csoportörténetekkel rukkolnak elő, amelyek kevésbé a valamikori életgyakorlatot, mint inkább a hozzá tapadó tudati hagyományokat látszanak képviselni. Sőt mi több, felettébb kérdéses a megkérdezettek által előadni szokott történetek időbeli pontossága és mélysége is: meddig nyúlhat vissza az időben az egyéni emlékezet történetileg hiteles módon? Olykor bizonyos narratív sémák (népdalok, áthagyományozott epikai formulák) töltik ki a tartalmi mondanivalót. S gyakran előfordul, bár a néprajzkutató többnyire elsiklik fölötte, vagy csak nem kellően figyel rá, hogy amit az egyik elbeszélő előad egy adott dologról, annak pont az ellenkezője vagy valamilyen merőben más tapasztalat szólal meg egy másik, szintén a kutató által beszéltetett tanúságtevő narratívájában. S persze roppant eltérő tapasztalatok artikulálódhatnak egyazon időben a különböző társadalmi

[24] Csíki 2018.

csoportok képviselői részéről, akik maguk a múltban vagy akár még az interjú készítésének az időpontjában is egymástól eltérő élethelyzetben vannak és voltak.

Ez így mind komoly kétségeket ébreszt a néprajzi adatok közvetlen referenciális értékét illetően, amiben Tárkány Szücs Ernő maga sem látszik kételkedni. Mint ahogy írja is a saját kutató munkája forrásairól szólva: „A falusi lakosság körében a szóbeliség ebben a korszakban még erősen érvényesült, ezért az emlékezet több részletet megőrzött a múltból, mint a városi emberé, aki kényelmesen mindent leírt, és úgy tárolt a jövőre. A néprajzosok a szájhagyományok útján így képesek voltak rekonstruálni számtalan egykor élt, virágzott jogi népszokást."[25] Valójában itt az ún. epizodikus emlékekről van vagy lehet csupán szó, amelyek mögött rejtőzhetnek tényleges primer tapasztalatok, bár idővel még azok is szükségképpen kontaminálódnak sok más egyébbel, hogy a retorikai és narratív elemzés által kimutatható módon végül olyasvalamivé szerkesztődjenek egybe, amelyet szemantikus emlékként tart számon a szaktudomány. Ez utóbbiban már a közösség által az egyénre testált tudati elemek adnak jelentést az elbeszélt egyéni életeseményeknek is. Hiszen, ahogy az emlékezés pszichológiája is állítja (ezúttal az epizódikus emlékek kapcsán): „Bár a szörnyű emlékek élénkebben élnek bennünk, mint a hétköznapiak, attól még a mélyen bevésettek ugyanúgy konstrukciók, mint a felszínesek. Szó sincs tehát a tapasztalatok valósághű rögzítéséről."[26]

Hogy mikor vált át az elbeszélő a személyesről a közösségire, hogy immár a közvélemény hangját hallatva „rekonstruálja" a saját tapasztalati világát, a *mi* és az *én*, valamint az *ők* személynévmások gyakori cserélgetésével válhat a kutató számára tudottá. Ez is azt bizonyítja, hogy mennyire könnyű és öntudatlan a különféle emlékezeti minták és regiszterek összekeverése az elbeszélés során.[27] Nem lehetünk tehát egészen biztosak abban, hogy egy valaha ténylegesen létezett jogi népszokást rekonstruálunk az adott néprajzi adatközlő segítségével, és nem pedig maga a néprajzkutató konstruálja meg azt a felettébb bizonytalan népi emlékezeti munka közreműködésével.

Úgy segíthetünk talán ezen a dolgon, ha külön textuális elemzésnek is alávetjük a kérdéses tanúságtételt, és a lehetőségekhez mérten társadalmi kontextust is igyekszünk hozzá rendelni azt tisztázandó: ki volt és ki ma az illető megszólaló, és milyen jellegű tapasztalatok érhették őt egyénként és egy adott családi és munka-, valamint lakóhelyi közösség tagjaként. Nem mulasztjuk el végül azt sem, hogy tisztázzuk: milyen tevőleges hatása van vagy lehet a mindenkori jelennek és kivált a sajátos néprajzi kutatási beszédhelyzetnek a terepen szóra bírt vallomások tartalmára, a beléjük foglalt

[25] Tárkány Szücs 1981: 23–24.
[26] Schacter 1998: 26.
[27] Vö. Csíki 2018.

jelentésekre. Ezek az episztemológiai szempontok és pótlólagos kutatási eljárások negyven évvel ezelőtt azonban még fel sem igen merültek, így igazságtalan lenne számon kérni azokat a *Magyar jogi népszokások* jeles szerzőjén.

A népi jogtudat aktualitása

Az ily módon feszes gondolati sorozatba rendezni szokott szóbeli visszaemlékező elbeszélések és az időnként hozzájuk társított levéltári adatok egyöntetű képét adják az időben nem vagy alig változó népélet és népi tudat világának, amely mint feltétlenül megőrzendő érték tudatosul a néprajztudomány művelői számára. Amikor ez a hagyományos világ kezdi elveszteni a modern kori jelenre gyakorolt vonzerejét, akkor annak a „megteremtendő" nyomokból való rekonstruálása, emlékének az ekként való gondolati megkonstruálása tölti be immár az átörökítés, a konzerválás szerepét. A modern és szakszerű néprajztudomány akkor kezdett kibontakozni a 19–20. század fordulóján, amikor ez a hagyomány által megszentelt népi világ részben már a múlté volt, mindenesetre elmúlóban volt, hiszen bomlásnak indult. Eredeti funkcióját is elvesztve miként szolgál(hat) akkor számba vehető tanulságokkal a jelen és a jövő számára? Például úgy és azzal, hogy a jogi népszokás, Tárkány Szücs értelmezésében, olyasfajta állami jogot helyettesítő szabályrendszerként hatott hosszú időn át, amelynek minden korban megvan, meglehet a maga létjogosultsága. Hiszen példázatot ad arra nézve, hogy hogyan éljük a számunkra legoptimálisabb életet akár a társadalom kevésbé vagy egyáltalán nem privilegizált alkotó részeiként is. S különben is, nem létezik olyan modern állam, ahol a jogállam mindent akarna és mindent tudna szabályozni. Ennélfogva több-kevesebb tér nyílik mindazon egyéni és közösségi terek számára, ahol autonóm normateremtőként és önkéntes normakövetőként léphetünk föl. Tárkány Szücs ezt az aktuális mondandót fűzi hozzá monográfiája gondolatmenetéhez könyve összefoglaló fejezetében, hogy meggyőző érvekkel támassza alá a népi jogszokáskutatás korabeli létjogosultságát. S ahogy a könyv, valamint a szerző egyik akkori befolyásos mentora, Kulcsár Kálmán írta az utószóban. „A kérdés tehát az, hogy éppen a társadalom modern fejlődése […] nem ad-e lehetőséget és alkalmat, akár e fejlődés melléktermékeként is, egyrészt a normaképződés »tradicionális« mechanizmusának bizonyos erősödésére, másrészt egyes, éppen az ún. »tradicionális« kötelékekhez kapcsolódó, társadalmunk magatartásirányítási mechanizmusába beépült szabályok felerősödésére."[28] Kulcsár idézett gondolatmenete is arra fut ki tehát, hogy a jogi népszokást kutató néprajzos saját kora aktuális társadalmi problémáinak (és lehetőségeinek) a perspektívájából hátratekintve ragadja meg ezt a múltat azért, hogy ezáltal megteremtse a jelen (és a jövő) számára egyaránt jól kamatoztatható múltbeli tapasztalatok fogalmát.

[28] Kulcsár 1981: 834.

A hátratekintő történészi pillantás ugyanakkor – ezt ma már jól tudjuk – a legkevésbé sem ártatlan szellemi jelenlétet biztosít a megismerő számára a rekonstrukciónak eme nemes aktusában, hiszen már eleve megszabja kutatói érdeklődésének az irányát és annak jellegét. Mindez azonban semmit sem von le az ennek során megteremtett tudás értékéből, ami legalább annyira a jelenről és a jelennek szól, mint amennyit megmutat számunkra a népi-paraszti múltból is.

Tárkány Szücs Ernő tudományos munkássága különösen komoly lehetőséget kínál ma arra, hogy tovább tágítsuk a történetírás szemhatárát. A mikrotörténetírás vagy a történeti antropológia olyan történészi beállítottságot feltételez és tesz egyúttal szükségessé, amely a jogi népszokás-kutatással is szorosan együtt jár. A méretek lekicsinyítése és a helyinek, valamint a személyesnek az egyidejű felértékelése azzal a tudományos meggyőződéssel párosul itt, mely szerint az élet nem csupán a makrostruktúrák árnyékában, mintegy azok derivátumaként zajlott a történeti időkben sem, és nem így zajlik manapság sem. A nagy rendezőelvek és struktúrák szintje alatt és az azok hézagaiban megtelepedő emberi találékonyság és életstratégia bújik meg a jogi népszokásokkal leírt életgyakorlat mélyén is, amelyek manapság az említett szellemi áramlatok történész híveit is erősen foglalkoztatják. A mindezen lehetőségek birtokában kivívott és élvezett autonómia és szuverén élet nem valamilyen szabálytalan, hanem nagyon is szabálykövető viselkedést kínál fel, amely azonban immár az emberek maguk számára megszabott rendjét lépteti életbe. S mi más vajon a jogi népszokás, mint éppen egy ilyen rend megteremtése és áthagyományozása a nem is oly túl távoli múltban.

Irodalomjegyzék

BOGNÁR Szabina

2016 *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. (Néprajzi értekezések 5) Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

CSÍKI Tamás

2018 *Eltűnt falusi világok. A 20. századi paraszti társadalom – az egyéni emlékezetekben*. Budapest: L'Harmattan – Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék.

GYÁNI Gábor

2020 *A történeti tudás.* (Osiris Társadalomtudományi Könyvtár) Budapest: Osiris.

GYÖRFFY István

1941 *Nagykunsági krónika*. Budapest: Turul.

HAJNAL István

1939 Történelem és szociológia. *Századok* 1. 1–32.; 2. 137–166.

JÁVOR Kata

2000 A magyar paraszti erkölcs és magatartás. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Társadalom.* (Magyar Néprajz VIII) 601–692. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KOLOH Gábor

2021 *"Szántani lehet, de vetni nem muszály". Az ormánsági egykézés történetei (1790–1941).* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. A vidék vonzásában 1) Budapest: ELKH BTK TTI.

KULCSÁR Kálmán

1981 Utószó. A jogi népszokások kutatása és a jogszociológia. In Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) 833–850. Budapest: Gondolat.

NAGY Olga

1991 Niedermüller Péter Az antropológia haszna: egy közép-európai példa című cikkéhez (BUKSZ, 1990/3.). *Budapest Könyvszemle* 1. 6–10.

NIEDERMÜLLER Péter

1989 A néprajztudomány válaszútjai avagy a kultúrakutatás elméleti dilemmái. *Budapest Könyvszemle* 1. 79–84.

SÁRKÁNY Mihály

1990 Niedermüller Péter néprajztudomány-cikkéhez. *Budapest Könyvszemle* 3. 288–294.

SÁRKÁNY Mihály

2000 A társadalomnéprajzi kutatás hazai története. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Társadalom.* (Magyar Néprajz VIII) 29–66. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SCHACTER, Daniel L.

1998 *Emlékek nyomában*. Budapest: Háttér Kiadó.

SUMNER, William Graham

1978 *Népszokások. Szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

SZILÁGYI Miklós

2000 Törvények, szokásjog, jogszokás. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Társadalom.* (Magyar Néprajz VIII) 693–759. Budapest: Akadémiai Kiadó.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

VEKERDI László

1881 Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. *Valóság* 5. 109–111.

Tárkány Szücs Ernő és a magyar népi jogéletkutatás fénykora (1939–1949)

NAGY JANKA TEODÓRA
(jogtörténész, néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi tanár, PTE KPVK)

Ernő Tárkány Szücs and the Heyday of Hungarian Folk Law Research (1939–1948)

The heyday of Hungarian legal ethnography – also the Hungarian folk legal life research – the period between 1939–1948 coincides in a special way with the youth of Ernő Tárkány Szücs, who celebrated the 100th anniversary of his birth in 2021, the decade of his life as a lawyer, he became a promising researcher of Hungarian legal ethnography. Ernő Tárkány Szücs and Professor György Bónis wish to present their research results based on their careers, publications, archival sources and correspondence with colleagues (György Bónis, István Imreh).

Keywords: Ernő Tárkány Szücs, György Bónis, István Imreh, Andor Csizmadia, László Papp, József Venczel, Hungarian folk law research, research in Bálványosváralja, research in Kalotaszeg, Mártély, Tápé

A magyar jogi néprajz – egyben a magyar népi jogéletkutatás – eredményekben egyik leggazdagabb időszaka (1939–1948) sajátos módon egybeesik a 2021-ben születésének századik évfordulóját ünneplő Tárkány Szücs Ernő ifjúságával, életének, szakmai és kutatói pályakezdésének évtizedével. Kezdőidőpontja 1939 szeptembere, amikor a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium frissen maturált diákja a családi hagyományok alapján a jogi pályát választva a Szegedről Kolozsvárra visszaköltözött Ferenc József Egyetem joghallgatójaként elhagyja szülővárosát. Záró dátuma pedig 1949 vége, amikor még maga sem gondolja, hogy végleges a kényszerű és hirtelen búcsú: elfogadja a Belkereskedelmi Minisztérium Tüzép Főosztályának jogi előadói állásajánlatát és 1950-től Budapest válik mindennapjai színhelyévé.[1]

Azt, hogy a család, a gimnázium és a szülőváros milyen gazdagon feltarisznyálta a 18 esztendős fiatalembert, önéletrajzi visszaemlékezéséből, Gyáni Gábor a kutatócsoport korábbi és jelen köteteiben publikált tanulmányaiból, Filep Antal személyes emlékező soraiból, illetve Németh László Égető Eszter regényének lapjairól már ismerhetjük.[2] Az évtized jelentőségét Tárkány Szücs Ernő életpályája, a jogi néprajz kutatási területe iránti életre

[1] Jelen tanulmány az NKFIH FK 19 132220 „Tagányi Károly (1856–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége” című pályázat támogatásával készült.

[2] Tárkány Szücs 1972; Gyáni 2016; Gyáni 2021; Filep 2021; Németh 1956.

szóló elköteleződése és szakmai programjának kialakítása szempontjából az 1940-1949 között megjelent félszáz publikáció (ezek között a népi jogéletkutatás témakörében 1 könyv, 6 tanulmány, 5 recenzió és több kisebb közlemény), mint leghitelesebb forrás, és a kutatás során ismertté vált új levelek, dokumentumok alapján kívánjuk bemutatni.[3]

Kolozsvár

A hódmezővásárhelyi gimnáziumi éveket lezáró eredményes érettségit követően Tárkány Szücs Ernő Kolozsvárott, a Ferenc József Tudományegyetem joghallgatójaként folytatta tanulmányait. Abban, hogy a jogi pályát választotta, a családi hagyományt követte.[4] Abban pedig, hogy jogi tanulmányait néprajzi és szociológiai stúdiumokkal is kiegészítette, a gazdaéletformába beleszületettség (a család, a rokonság) mellett gimnáziumi tanárai közül elsősorban az ELTE tárgyi néprajzi tanszékének későbbi professzora, Tálasi István és a társadalmi és szociográfiai kérdések iránti nyitottságra, egy erős polgári értékrend szellemében való felelősségvállalásra nevelő Szathmári Lajos, illetve a többször is szellemi elődeinek nevezett Török Károly és Kiss Lajos szerepét kell kiemelni. Későbbi közéleti feladatvállalásainak motivációit szintén a gimnáziumi évek alapozták meg: a cserkészcsapat, a németországi diákcsereprogram (1936), a falukutatások, táborok (pl. Czún 1937); a Márciusi Front, amely helyi szervezetének alapításában ő maga is részt vett, a népi írók mozgalmába bekapcsolódás.[5]

Kolozsvár a bécsi döntést követően újkori történetének egyik legdinamikusabb időszakát élte 1940 és 1944 között. A gazdasági, a kulturális élet és az oktatás – így a Szegedről ismét Kolozsvárra költözött Ferenc József Tudományegyetem – a szellemi megújulás legváltozatosabb formáit, együttműködéseit hívta életre.

Imreh István például, a kolozsvári *Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának* 1940-ben beiratkozott diákjaként tanárának tudhatta Boér Elek, Kislégi Nagy Dénes és Búza László mellett a produktív

---

[3] Könyv: Tárkány Szücs 1944a. Tanulmányok: Tárkány Szücs 1943a, 1944b, 1944c, 1944d, 1946, 1948a. Recenziók: 1943b, 1948b, 1948c, 1948d, 1949. A kisebb közlemények közül: 1943c, 1943d, 1944e. Forrás: Tárkány Szücs Ernő irodalmi munkássága (BTK Adattár TSZE 19. 7 pp.) A kutató által összeállított kéziratos jegyzék alapján pontosításra került 1940–1949 közötti publikációi esetében az alábbi bibiliográfiai közlés: Serfőzőné 1985; Bognár 2014a: 185–187. Vö.: Bognár–Szabó 2021. 159–160.

[4] Az életrajzi adatok forrása: MNL CS-CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége, Bihal Ella néprajzkutató irataihoz készített mutató bevezetőjéből, valamint az MTA Levéltárában található önéletrajzából valók. Katona 1985. Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3. Tárkány Szücs Ernő életéről részletesebben: Nagy 2014a; Bognár 2016: 147–168; Nagy 2018a; Tárkány Szücs G.–Tárkány Szücs I. 1993.

[5] Tárkány Szücs 1972; Gyáni 2016; Gyáni 2021; Filep 2021.

szociálpolitika meghatározó képviselőjét, Kovrig Bélát,[6] aki a *Társadalomtan és Társadalompolitika Tanszék* vezetőjeként fontos szerepet vállalt a megújuló erdélyi magyar társadalomkutatásban. Az *Erdélyi Tudományos Intézet* szakosztályi vezetőjeként Venczel Józseffel szervezett terepkutatásokat, amelyek közül a legismertebb a bálványosváraljai volt 1941–1944 között. Venczel József irányításával 33 egyetemista – közöttük 7 fő Bónis-tanítvány joghallgató – a közvélemény, a vallás, az erkölcs, a népi tudás, a jogi gondolkodás és a politikai magatartás, valamint a családi élet belső törvényszerűségeit vizsgálta.[7] Ezen a kalotaszegi népi jogéletkutatással közel egyidőben megvalósult terepmunkán ismerte meg Imreh István[8] Tárkány Szücs Ernőt, aki a Bálványosváralján gyűjtött öröklési jogszokásokat részben Matytyasovszky Miklós századfordulós adataival, részben pedig a kalotaszegi népi jogéletkutatás eredményeivel összehasonlítva később publikálta is.[9]

Csizmadia Andor[10] a kolozsvári népjóléti ügyosztály vezetőjeként (1941–1944) jelentette meg a jogtörténészként kutatott 18. századi tradicionális kolozsvári tizedek hagyományairól írott tanulmányát,[11] a produktív szociálpolitika egyik megújuló közösségi gondoskodási formájaként pedig meg is szervezték a *Tízes Szervezetet*. Az 1942-ben alapított és általa szerkesztett *Kolozsvári Szemle* hasábjain közzétett jogtörténeti kutatásaiban mindig a jelen rendkívül gyakorlatias helyzeteire kereste a választ – és erre ösztönözte a jog, a közgazdaság, a történettudomány, a néprajz területéről érkező fiatal kollégáit, pályatársait is – közöttük Tárkány Szücs Ernőt, a lap egyik főmunkatársát.[12]

A joghallgatóként Gunda Béla, Viski Károly, K. Kovács László, Venczel József és Haáz Ferenc néprajzi és szociológiai kurzusait is hallgató, a város közéletébe mind aktívabban bekapcsolódó Tárkány Szücs Ernő elsősorban mégis a jogi kar fiatal, 1941-ben kinevezett jogtörténész professzora, Bónis György vezette szakmai és szellemi körhöz kapcsolódott. Bónis Györffy István hívására már 1939-től részese volt a magyar népi jogéletkutatást megszervező és irányító munkaközösségnek. Míg korábban elsősorban

---

[6] Kovrig Béla szociálpolitikai munkásságának legutóbbi értékelője: Cora 2014.

[7] Tárkány Szücs 1943d: 253, 1981: 17; OL K 579 Jogi népszokásgyűjtés 1938–1948. I. 1697. csomó. Tárkány Szücs Ernő e gyűjtése meg is jelent: Tárkány Szücs 1944b.

[8] Imreh 1943, 1967; Nagy 2014b; Nagy 2017.

[9] Tárkány Szücs 1944b: 393.

[10] Csizmadia Andor a közigazgatásban töltött tizenöt évének meghatározó időszaka volt a Kolozsváron töltött négy év. A kolozsvári polgármesteri hivatal I. osztályú aljegyzője (1940–1944), tb. tanácsnoka, a népjóléti ügyosztály vezetője (1941. máj.–1944. aug.).

[11] Csizmadia 1942.

[12] Részletesen: Nagy 2010. A Kolozsvári Szemle várostörténeti és városigazgatási folyóirat (1942–1944) egyik szerkesztője Csizmadia Andor volt, a főmunkatársak között olvashatjuk Tárkány-Szücs Ernő nevét is. A folyóirat elsősorban új levéltári adatokon alapuló várostörténeti közlései mellett a környék (Kalotaszeg, Mezőség, Szamos-mente) gazdasági és társadalmi életének szociografikus bemutatását vállalta.

cikkeivel, tanulmányaival, illetve szervezői és módszertani tanácsadói szerepvállalásaival[13] vett részt a magyar jogszokásgyűjtés legfontosabb vállalkozásában, az egyetemre új tervekkel érkezett: elhatározta, hogy 1942 és 1943 nyarán 14 kutató és hallgató részvételével gyűjtést szervez Kalotaszeg 25 községében.[14] Egyrészt a jogászképzés szempontjából hangsúlyozta ennek fontosságát (mint a jövendő jogászai számára közvetlen tapasztalatszerzési lehetőséget),[15] másrészt nem titkolt célja volt, hogy egy, a hazai népi jogéletkutatás egésze számára „mintának" tekinthető gyűjtést valósítson meg.[16]

Az egyetemen figyelt fel Tárkány Szücs Ernőre, aki Prehoffer Elemérrel első éves joghallgatóként 1941-ben elnyerte a jogtörténeti pályadíjat *A székely bírói szervezet* című tanulmányával. *„Ez a siker és Viski Károly biztatása bátorítást adott arra, hogy a jogi néprajz körébe tartozó eredményeinkről Bónis Györgynek, a jogtörténet professzorának beszámoljunk, aki ettől kezdve irányította, anyagilag, erkölcsileg támogatta munkánkat. Hofer Miklós táblabíró segítségével azt is sikerült elérnie, hogy a kolozsvári járásbírósághoz díjnoknak kinevezzenek és szolgálattételre az egyetemre rendeljenek át. Ez a joggyakorlatom a jogi népszokásokkal való foglalkozásomat megkönnyítette."*[17] Tárkány Szücs Ernő 1942–1944 között a *Kolozsvári járásbíróság* díjnokaként és Bónis György tanársegédeként (az egyetem jogtörténeti intézetének gyakornokaként) segítette a Kalotaszeg népi jogéletét kutató szeminárium munkáját. Bónis *Önéletírásából* tudjuk, hogy a terepmunka során jól hasznosítható tapasztalatokkal rendelkezett: *„A nyári vakációt felhasználtam a jogszokásgyűjtés folytatására. Már második tanári évemben összetoboroztam mintegy hét-nyolc hallgatót a munkára. Máriával együtt a központi fekvésű Sztánán béreltem szobát, és egy-egy hallgatót a környékbeli, kalotaszegi falukba delegáltam. Munkájukat heti összejövetelen ellenőriztem. A szervezés munkájában tanársegédem, Tárkány Szücs Ernő segített, aki később is hű maradt a munkához."*[18]

A kolozsvári *Ferenc József Tudományegyetem Jogtörténeti Szemináriuma*, az *Erdélyi Tudományos Intézet* és a magyar *Igazságügyi Minisztérium* támogatásával végzett gyűjtések 1942 nyarán kezdődtek Kalotaszeg felszegi

---

[13] Bónis 1939a, 1939b, 1941, 1942.

[14] Legutóbb: Nagy 2018a; Bognár 2016; Kőhegyi–Nagy 1997; Tárkány Szücs 1981.

[15] *A jogszokásgyűjtésre: igen alkalmas dolog arra, hogy a törvényelőkészítés megismerje a gyakorlatot, az ifjú jogászok pedig a falut, ezért feltétlenül folytatni kell. Arra kérem Professzor Urat, tegye lehetővé ezt a vezetése alatt álló proszeminárium tagjai között, ha arra sor kerülne. Talán a legjobb lenne, ha az erre vonatkozó jegyzeteim Györffy professzor úrhoz kerülnének."* (Bognár 2016: 216)

[16] *"A kalotaszegi gyűjtéssel nem akarok szégyenben maradni! Elég volt a programmadó cikkekből. Bizonyára már mindenkinek a könyökén jönnek ki. Tettek kellenek és eredmények, akár Vásárhelyről, akár Erdélyből."* Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1946. november 29.) MNL CS-CSML Hódmezővásárhelyi Levéltár, TSZE-gyűjtemény II/54.

[17] Tárkány Szücs Ernő gépiratos önéletrajza az MTA Néprajzi Kutatóintézet irattárában 1975. május 18-i keltezéssel. Idézi Paládi-Kovács 2003: 864–865.

[18] Bónis 2007: 114.

részén (a Kalota és a Sebes-Körös háromszögében), a következő év nyarán a Szilágyság alatt fekvő Almás vízválasztója környékén folytatódtak. A kutatás résztvevői a kalotaszegi települések jogszokásainak térbeli és időbeli változásvizsgálatát, a magyar és a román nép jogszokásainak összehasonlítását tűzték célul.[19] Tárkány Szücs Ernő *Kalotadamos, Jákótelke, Kalotaszentkirály, Váralmás, Körösfő, Mákófalva, Inaktelke, Magyarkapus, Csucsa* települések népi jogéletének kutatását vállalta.

A témában született kisebb közleményei a bálványosváraljai és a kalotaszegi falukutatásokról számolnak be a *Néprajzi Értesítőben*.[20] A kutatások módszertani alapelveit és eredményeit a kolozsvári *Hitel*, az *Erdélyi Múzeum* és a *Kolozsvári Szemle* hasábjain tette közzé.[21] Mint leírta, az 1942 és 1943 nyarán végzett terepmunkát szakirodalom-kutatás, forrásfeltárás, illetve annak önálló, a szokott szemináriumi keretek közötti feldolgozása előzte meg.[22] A gyűjtés előtt a jogi előképzettség mellett a résztvevők néprajzi ismereteket és szociológiai módszereket is elsajátítottak. A községek történeti és társadalmi viszonyainak, gazdasági helyzetének, statisztikai adatainak ismeretében speciális kérdőpontokkal egészítették ki a Bónis által korábban kidolgozott kérdőívet.[23] A gyűjtés helyszínét jelentő Kalotaszeg földrajzi, gazdasági, társadalomtörténeti és néprajzi bemutatását követően Tárkány Szücs Ernő beszámolójában kiemelt néhány speciális magánjogi jogszokást, amelyek esetében utalt a tételes joggal egyezésre, illetve az attól való eltérésre (pl. a házasságkötés során a szólás, a kútbaejtés jogszokására), de ezek részletes elemzését a későbbre ígérte.[24] A tervezett összegzés a gyűjtött anyag megsemmisülése miatt ugyan elmaradt, a részközlések alapján azonban egyes kiindulópontjai rekonstruálhatóak. Az a Tárkány Szücs kutatásai során mindvégig meghatározó, majd később jogi szintézisében is visszaköszönő felismerés, hogy a jog *„alulról éppen úgy épül évszázadok óta a szokásjogon keresztül, mint felülről törvény és egyéb jogforrások útján."*[25] Vagy az a körülmény, hogy a népi jogéletkutatás kiindulópontjának tekintették *„a nép jogi múltja és jelen viszonyának"* tisztázását.[26] Sokatmondó, hogy ezzel összefüggésben a kalotaszegi kutatások során Tárkány rendkívüli jelentőséget tulajdonított a szokások funkciói vizsgálatának, amely kérdésre későbbi publikációiban is újra

[19] Nagy 2018b, 2014b.

[20] Tárkány Szücs 1943d, 1943c.

[21] Tárkány Szücs 1943a, 1944b, 1944c, 1944d.

[22] Tárkány Szücs 1943c: 254.

[23] *„A jegyzői irodán a következő kérdésekre kérünk választ…"* (Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Intézet kérdőíve. 1944. Körösfő. 1–13. pont.) MNL CS-CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

[24] Tárkány Szücs 1943a: 68–69.

[25] Tárkány Szücs 1943a: 68–69.

[26] Tárkány Szücs 1944b: 387.

és újra visszatér.[27] A korábbi, elsősorban öröklési szokásokra vonatkozó kutatások egyik legnagyobb problémájának is ezt tartotta.[28] A Bónis vezette kutatás szemléleti alapjának szintén azt tekintette, hogy *„a múlt és jelen jogi anyaga nyújtja Kalotaszeg népi életének teljességét."*[29] Annak felismerését, hogy az élő jog és a hagyományok szoros összefüggésrendszerében a települések jogéletét pl. elhelyezkedésük, domináns gazdasági és társadalmi viszonyaik határozzák meg. Ez a kutatási tapasztalat is hozzájárul majd Tárkány Szücs Ernő életműve egyik komoly eredményéhez: a jogi néprajz egyik legfontosabb sajátossága, a *„komplex módszer"* fogalmának kidolgozásához.[30]

Közvetlenül a gyűjtés befejezése után (de még a végleges feldolgozást megelőzően) a részt vevők további kutatási beszámolókat, kisebb-nagyobb elemző munkákat tettek közzé.[31] A részletes anyagközlésre és szakmai összegzésre az előzetes tervek szerint csak a kutatás befejezését, azaz Kalotaszeg mindhárom részének „teljes felgyűjtését" követően került volna sor. A publikációs terv szerint a kutatás lezárásával a gyűjtött anyag alapján fogalmazták volna meg a speciális szakterületekhez tartozó jogelvek érvényesülését, sőt, szükség esetén további összehasonlító vizsgálatokat is terveztek, összevetve a gyűjtött anyagot a tételes joggal.[32] Bónis az általa *"Kalotaszegi Kötet"*-ként említett összegzésnek a megjelenéséhez, kutatástörténeti szerepéhez mindvégig komoly reményeket fűzött. Az volt a célja, hogy a jogi néphagyomány kutatás addigi tapasztalatait is hasznosító tartalmi, módszertani és a jogtörténet számára is fontos következtetéseket megfogalmazó összegző munka szülessen. Össze is állította 1946-ban a kötet szinopszisát.[33] A gyűjtés történetének és az öröklési jogi résznek a megírását Tárkány Szücs Ernőre kívánta bízni, a jogi hagyományok a régi joggal való összefüggéseinek bemutatására és a következtetések levonására pedig maga vállalkozott.[34] A történelmi események azonban előre vetítették a kolozsvári professzori évek végességét. Tárkány Szücs Ernőhöz címzett egyik levelében Bónis aggódással vegyes reménységgel írt a nem is túl távoli jövőről*: "Hogy mi lesz persze ezzel a munkával távozásom után nem tudom…."*[35]

---

[27] Tárkány Szücs 1976, 1983.

[28] Tárkány Szücs 1944b: 389.

[29] Tárkány Szücs 1943c: 253.

[30] Tárkány Szücs 1981.

[31] A gyűjtés módszertanáról Tárkány Szücs Ernő írt rövid közleményeiben. Tárkány Szücs 1943c, 1944b. A kutatás célkitűzéseit Dobos László, a szeminárium egyik hallgatója foglalta össze: Dobos 1943.

[32] Tárkány Szücs 1943c: 254.

[33] Nagy 2014b, 2018b.

[34] Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1946. november 29.) MNL CS-CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

[35] Bónis György levele Tárkány Szücs Ernőhöz (Kolozsvár, 1947. július 29.) Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték II/54.

Mártély népi jogélete

Tárkány Szücs Ernő publikációs jegyzékét áttekintve szembetűnő, hogy kutatási területe, a jogi néprajz témájában mindössze 3 könyve jelent meg a nagyszámú tanulmány, recenzió és kisebb közlemény mellett. Ezek egyike a *Mártély népi jogélete (1944),* amely egy fiatal kutató névjegye, és amelyet majd csak évtizedek múlva követ a *„Vásárhelyi testamentumok" (1961)* monográfia és forrásközlés, valamint a folytatás híján a tudományos életmű összegzésévé vált *„Magyar jogi népszokások"* 1981-ben.

Ezért is figyelemre méltó a népi jogéletkutatás meghatározó éveiben egy kiváló szakmai műhelyhez kapcsolódva, módszertanában, terepmunkájában kidolgozott „néhány ívnyi füzet". Tárkány Szücs Ernő Bónis György ösztönzésére kezdte népi jogszokás kutatásait Mártélyon. Egy diszciplináris deklarációval ér fel, hogy a sorozat első kötetének előszavában Bónis György a jogtörténethez kapcsolja a népi jogéletkutatást: *"A magyar jogászvilágban egyre élénkebb érdeklődés nyilvánul meg a népi jog feltárása iránt. … Népi jogi kutatásaink során egyre világosabbá válik előttünk, hogy a jogi néphagyomány letűnt korok kincseinek őrzője, s így gyűjtése is szorosan összefügg a jogtörténettel. Amint a régészeti kutatás több egymás fölé rakódott réteget hoz napvilágra a föld mélyéről, úgy őrzi a magyar társadalom mélyére szorult parasztságunk is a legkülönbözőbb korok jogi emlékeit, a pogány szokásvilágtól kezdve a hosszú jobbágyi századokon át a legközelebbi idők nyomaiig. Ezért a jogtörténet és a jogi néprajz csak látszólag kettő; a valóságban ugyanannak a „régi magyar jog"-nak írott és íratlan forrásait nyitja meg."*[36]

Bónis hangsúlyozza a szerző kutatási eredményeinek eredetiségét és megalapozottságát, miközben felhívja a figyelmet arra, hogy évek jogászi, néprajzi és szociográfiai előkészítő tanulmányai, alapos terepmunka és számos összehasonlító vizsgálat (pl. a kalotaszegi kutatások) eredményei összegződnek az immár szigorló joghallgató szerző által leírtakban.[37]

Tárkány Szücs Ernő azt tartja fontosnak előre bocsátani, hogy a Hódmezővásárhely szomszédságában található településen Prehoffer Elemérrel első éves joghallgatóként 1941 és 1943 nyarán végzett gyűjtés egy közös gondolkodás eredményeként valósult meg. *„Kezdő jogász korunk óta élénken foglalkoztatott az a kérdés, hogy a jog és társadalom milyen kapcsolatban állnak egymással."*[38]

Papp László a népi jogéletkutatás első szakaszának eredményeit értékelve *Tárkány Szücs Ernő* és *Prehoffer Elemér Mártélyon* (Csanád megye) gyűjtött anyaga kapcsán elismeréssel szól a Tárkány Szücs Ernő által gyűjtött családi és öröklésjogi részekről. Mint írja, megállapítható, hogy *„egy forrásban lévő,*

---

[36] Tárkány Szücs 1944a: 1.
[37] Tárkány Szücs 1944a: 3.
[38] Tárkány Szücs 1944a: 4.

gondolkodó, kutató fiatal szellemmel van dolgunk, akinek későbbi munkája, ha a népi jogéletkutatás kérdései megmaradnak érdeklődési körében, igen szép reményekre jogosit;"[39] A *Mártély népi jogélete* kötet[40] Paládi-Kovács Attila fél évszázaddal később megfogalmazott értékelése szerint is a szerző a jogi néprajz iránti komoly elkötelezettségéről, kiforrott kutatási perspektívájáról, ugyanakkor széles kitekintésről, a nemzet megmaradása iránt érzett felelősségről tanúskodik.[41]

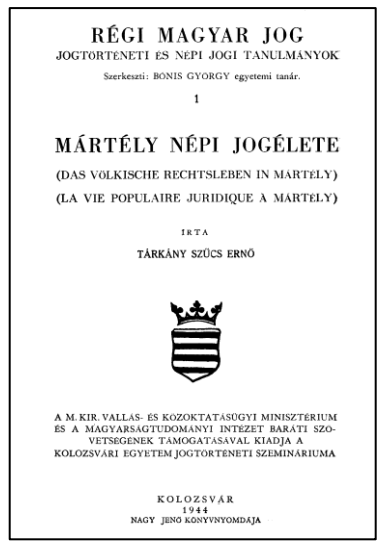
RÉGI MAGYAR JOG
JOGTÖRTÉNETI ÉS NÉPI JOGI TANULMÁNYOK
Szerkeszti: BÓNIS GYÖRGY egyetemi tanár.
1

MÁRTÉLY NÉPI JOGÉLETE
(DAS VÖLKISCHE RECHTSLEBEN IN MARTELY)
(LA VIE POPULAIRE JURIDIQUE A MARTELY)

IRTA
TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ

A M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTÉRIUM ÉS A MAGYARSÁGTUDOMÁNYI INTÉZET BARÁTI SZÖVETSÉGEINEK TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA A KOLOZSVÁRI EGYETEM JOGTÖRTÉNETI SZEMINÁRIUMA

KOLOZSVÁR
1944
NAGY JENŐ KÖNYVNYOMDÁJA

Szeged, Tápé

A második világháború éveiben az egyetem Kolozsvárról ismételten Szegedre történő áttelepülése miatt (1945) Tárkány Szücs Ernő követte Bónis Györgyöt. A jogi doktori oklevél megszerzéséig (1948) 1945 és 1949 között Hódmezővásárhelyen volt ügyészségi megbízott, ügyvédjelölt. A *Tornyai Társaság* titkáraként 1946–1948 között annak folyóiratát a *Puszták Népét* szerkesztette – nem utolsósorban a kolozsvári évek tapasztalatai és Csizmadia Andor szellemében. Ezekben az években a folyóiratban publikálta a népi jogéletkutatáshoz kapcsolódó kisebb írásait is.[42]

---

[39] Papp László EA 13.300. 43.

[40] Tárkány Szücs 1944a.

[41] Paládi-Kovács 2003: 868.

[42] A *Puszták Népe* 1946 szeptember és 1948 november között negyedévente jelent meg. Illyés Gyula szociográfiája volt a példa, nemcsak címében, de műfajában is. A lap *„új műfajt teremt, egyszerre riport, regény, társadalomleírás és – líra"*. (Puszták Népe Repertórium. Szerkesztette Péter László. Szeged, 1981.). Tárkány Szücs Ernő személyes emlékei a folyóiratról: *„Szerkesztettem a Puszták Népét…"* Néhány emlék a vásárhelyi folyóirat történetéhez. Csongrád Megyei Hírlap, 1981. szeptember 8. 4.

Bónis Györggyel továbbra is munkakapcsolatban maradt, és amint a levéltári források is bizonyítják, részese volt a Szegedi Tudományegyetem jogtörténész professzora által szemináriumi keretek között Tápén folytatott népi jogéletkutatásnak (1948. szeptember 1–október 15.). E gyűjtések anyagát Kőhegyi Mihállyal közöltük is.[43] Évekkel később került elő Tárkány Szücs Ernő irathagyatékából 35, korábban ismeretlen, tápéi népi jogszokást tartalmazó cédula, amelyek szorosan kapcsolódnak Bónis György tápéi gyűjtéséhez – megerősítve az évtized végéig tartó közös kutatásokra vonatkozó adatokat.[44]

A kalotaszegi gyűjtés a kolozsvári egyetem *Jogtörténeti Intézetének* könyvtárába került anyaga a háború végén megsemmisült.[45] A kutatási beszámolók, publikációk azonban töredékességük ellenére is rendkívül fontosak a népi jogéletkutatás nemcsak erdélyi, de magyar kutatástörténete szempontjából is. Egyrészt azért, mert valószínűsíthetően az ott kialakított metodika szolgált alapul, mintaként Bónis György tápéi gyűjtése során.[46] Másrészt a két kutatás szoros kapcsolatát bizonyítva Bónis György tápéi összegzésében visszaköszönnek az erdélyi kutatások közös tapasztalatai éppen úgy, mint Tárkány Szücs Ernő az erdélyi öröklési jogszokások értékelése kapcsán megfogalmazott felvetései (hogy az egykor kollektív népi jogalkotói tevékenység a polgári fejlődéssel együttjáró individualizálódás következtében háttérbe szorul, meggyengül).[47]

Bár az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás szintézisének szánt *„Kalotaszegi Kötet"* nem készült el és Tápén sem készült kutatásösszegzés, illetve a gyűjtések anyaga csak cédulákon őrződött meg az utókor számára, Bónis György a Kalotaszegen szerzett tapasztalatokra alapozva, az ott félbemaradt gondolatokat szőtte tovább, amikor Tápén a töredékesen maradt összegző fejezetben a „fent", azaz a tételes jog és a „lent", azaz az mindennapi életet szabályozó jogszokások kapcsolatrendszerét vizsgálta kölcsönhatásuk és fejlődésük törvényszerűségeire irányítva a jogtörténet, a néprajz és a rokon tudományterületek művelőinek figyelmét.[48]

---

[43] Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában Népi jogszokások. Tápé. Bónis György és társai EA 2133. (7 lap, 267 cédula, 1 rajz) Kőhegyi–Nagy 1995, 1998.

[44] Kőhegyi–Nagy 2003. MNL CS-CSML Hódmezővásárhelyi Levéltár, Tárkány Szücs Ernő-hagyaték XXXVII.

[45] Bónis 2007: 114.

[46] Bónis György visszaemlékezésében maga csak annyit jegyez meg közvetve a tápéi kutatásról: *„Amellett folytattam a népi jogéletkutatást a Néptudományi Intézet támogatásával, erről Kecskeméten is tartottam előadást."* (Bónis 2007: 123–124.). Börcsök 1971; Kőhegyi–Nagy 1995, 1998, 2003.

[47] Tárkány Szücs 1944b: 399–400.

[48] *„A jogi jelentőségüket vesztett jelképek tehát bizonyos erők hatására lassan letűnnek. A népi szokásoknak azonban ezek mellett van egy élettel telített, az élet minden mozzanatánál megtalálható jogi jelentőséggel bíró csoportja, amely nem veszhet el, legfeljebb – bizonyos jogintézményeknél – változást mutathat."* Kőhegyi–Nagy 1995, 1998, 2003. Kiváló példákat idéz: Bárth 2013; Kajtár 2004; Homoki-Nagy 2009; Mezey 2009.

A kalotaszegi gyűjtés tárgyi emékei: tejmérő eszközök[49]
(Fényképezte: Prehoffer Elemér. Forrás: Kávássy–Tamási 2014: 20)

Tárkány Szücs Ernő 1950–1975 között élethivatásszerűen már nem foglalkozhatott az 1939–1948 közötti gyűjtések anyagának feldolgozásával, a jogi néprajzzal.[50] A két világháború közötti politikai kurzus részének tekintett kutatási terület ugyanis nemkívánatossá vált a szocializmus évtizedeiben. A *Vásárhelyi testamentumok (1961)* kötete, a történettudomány és a néprajz tudományterületén megszületett tanulmányai és Tárkány Szücs Ernő nemzetközi tudományszervezői tevékenysége, illetve az európai jogi néprajz kutatástörténetét összefoglaló, nemzetközi elismertséget jelentő tanulmánya (1967/1994) bizonyítja, hogy évtizedeken keresztül vállalta az „egyszemélyes intézmény" hálátlan és emberpróbáló szerepét. Hídfő volt, határokon átívelő biztos pont a kutatók számára, az 1939–1948 közötti népi jogélet kutatás eredményeinek letéteményese. Amikor 1975-től a magyar néprajz tudományos műhelyében, az MTA Néprajzi Kutató Csoport főmunkatársaként folytathatta az évtizedekkel korábban félbehagyni kényszerült kutatásokat, nemcsak a kutató, de a kutatási terület, a magyar jogi néprajz eredmények sorozatát mutatta fel.

---

[49] *„A kalotaszegi nép nagy része ma is közös legelőn tartja juhait. Az egyes családok részére jutó tejmennyiséget az első fejés eredménye alapján állapítják meg a képen látható eredeti űrmérték segítségével. A képen látható űrmértékek a váralmási juhtartó gazdák közösségének „tejbemérő" eszközei."* Kávássy–Tamási 2014: 16.

[50] Ezekben az évtizedekben többek között a bányajog területén találta meg hivatalos feladataihoz kapcsolódó kutatási témáit: Bognár 2014b.

A *Magyar jogi népszokások (1981)* monográfia adott lehetőséget az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás eredményeinek hivatalos tudományos eredményként történő elfogadtatására, a kutatási terület legitimálásának kezdetére. A tudomány doktora cím megszerzésének évében, 1983-ban a személyi minősítési lapon az olvasható, hogy: *„Tárkány Szücs Ernő a saját maga által kialakított jogi szemléletű népi jogszokás kutatással voltaképp „egyszemélyes tudományágat" hozott létre."*[51] Ez azt is jelenti, hogy minden nehézség ellenére 1950–1975 között felvállalta a „híd-szerepet".[52] Vagy Nagy László után szabadon: *„lángot lehelt a deres ágra, felfeszült a szivárványra" és „fogában tartva" vitte át a jogi néprajzot „a túlsó partra"*.[53] A *Magyar jogi népszokások* mérföldköve a magyar jogi néprajzi kutatásoknak és mint ilyen hátra- és előretekintés. A Tárkány Szücs Ernő pályakezdésének évtizedére tehető két világháború közötti népi jogéletkutatás időszakára is vonatkozó kutatásterületi összefoglaló és egyben feladat megfogalmazás. Csak kevesekkel, közöttük Imreh Istvánnal megosztott aggódás a magyar jogi néprajzi kutatások jövőjéért, a folytatásért: *„Nagyon érdekelne, Pistám, hogy a jogi népszokások iránt van-e valami érdeklődés ott, az erdélyi magyarok között. Nagyon jó lenne, ha sikerülne bennük egy kicsit elültetni ezt a szenvedélyt, mert sokat lehetne még várni az ottani forrásoktól. … Bíztasd is a fiatalokat erre, mert nekik kell átvenniök a Te és az én stafétámat is, és szemünkre fogja hányni az utókor, ha nem állítanánk magunk helyett új erőket."*[54]

Irodalomjegyzék

BÁRTH János

2013 *Két Véka féreje. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánfalvi székely családi levelesládák.* Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet.

BOGNÁR Szabina

2014a Tárkány Szücs Ernő bibliográfiája. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére.* 185–200. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 1) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

2014b Tárkány Szücs Ernő kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. 37–44. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

[51] Tárkány Szücs Ernő személyi anyaga. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet Adattár. Személyi minősítő lap. BTK Adattár 6. 7.o.

[52] Nagy 2014a.

[53] *„Lángot ki lehel deres ágra? Ki feszül föl a szivárványra?... S ki viszi át fogában tartva a Szerelmet a túlsó partra!" (Nagy László: Ki viszi át a Szerelmet, 1957)*

[54] Tárkány Szücs Ernő levele Imreh Istvánhoz, 1981. március 17. EME Kt, Imreh-hgy. IV/1. 360.

2016 *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. (Néprajzi értekezések 5) Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

BOGNÁR Szabina – SZABÓ Ernő

2021 Tárkány Szücs Ernő (1921–1984) 100 jogi néprajzi vonatkozású publikációja. In Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.): *Száz plusz Tíz – jubileumi kötet: Tárkány Szücs Ernő (1921–1984), Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021)*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 10) 159–165. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.

BÓNIS György

1939a Magyar jogi néphagyományok. *Magyar Szemle* 36. 121–126.

1939b *1. sz. kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhez*. Budapest: magánkiadás.

1941 Jogszokás és egyke a Garam mentén. *Társadalomtudomány* 21. 288–309.

1942 Magyar törvény, magyar lélek. *Hitel* 7:okt. 410–421.

2007 Pályám emlékezete. *Szegedi Műhely* 46:3–4. 101–148.

BÖRCSÖK Vince

1971 A falu közigazgatása, a lakosság jogtudata és jogi szokásai = Tápé története és néprajza. In Juhász Antal (szerk.): *Tápé története és néprajza*. 243–255. Tápé: Községi Tanács.

CORA Zoltán

2014 Kovrig Béla és a produktív szociálpolitika Magyarországon. In *Így kutattunk mi! Tanulmánykötet III. A Nemzeti Kiválóság Országos Program ösztöndíjasainak tanulmányaiból*. 57–66. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal.

CSIZMADIA Andor

1942 *A tizedesek a régi Kolozsváron*. Kolozsvár: Minerva.

DOBOS László

1943 A jogi néphagyomány gyűjtéséről. *Március* 4. 12.

FILEP Antal

2021 Emlékezés Tárkány Szücs Ernőre: a hódmezővásárhelyi indulás. In Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.): *Száz plusz Tíz – jubileumi kötet: Tárkány Szücs Ernő (1921–1984), Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021)*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 10) 33–45. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.

GYÁNI Gábor

2016 Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen gimnázium. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2) 129–138. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2021 Tárkány Szücs Ernő hagyatéka és a magyar társadalomtörténet. In Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.): *Száz plusz Tíz – jubileumi kötet: Tárkány Szücs Ernő (1921–1984), Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021)*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 10) 89–101. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.

HOMOKI-NAGY Mária:

2009 Az okozott kárért való helytállás a jobbágy-parasztság mindennapjainak joggyakorlatában. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. 383–404 (Jogi Kari Tudomány 1) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

IMREH István

1943 Közgazdászok Bálványosváralján. *Március* 5. 11–12.

1967 A bálványosváraljai falukutatás. *Korunk* 26:9. 1190–1197.

KAJTÁR István

2004 *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

KATONA Imre

1985 Tárkány Szücs Ernő (Hódmezővásárhely 1921. 10. 13. – Budapest 1984. 7. 20.) Nekrológ. *Ethnographia* 96. 377–381.

KÁVÁSSY Sándorné – TAMÁSI Anna Éva

2014 *Bónis György tudományos hagyatéka Szegeden. Letéti jegyzék, függelékkel*. (Közlemények a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Bónis György Szemináriumából 3) Szeged: JATEPress.

KŐHEGYI Mihály – NAGY Janka Teodóra

1995 Bónis György és társai jogi népszokás gyűjtése Tápén. I. Forrásközlés. *Studia Ethnographicae. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve* 1. 195–249.

1997 Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez. *Cumania* 14. 207–223

1998 Bónis György és társai jogi népszokás-gyűjtése Tápén. Forrásközlés II. *Studia Ethnographicae. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve* 2. 185–234.

2003 Bónis György és társai néphagyománykutatása Tápén. Forrásközlés III. *Studia Ethnographicae. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 4. 244–245.

MEZEY Barna

2009 Szokásjog és szokás határán: jogszokások. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. 13–26. (Jogi Kari Tudomány 1) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

NAGY Janka Teodóra

2010 A produktív szociálpolitikától egy új koncepció megfogalmazásáig: adalékok Csizmadia Andor szociálpolitikusi portréjához. *Pécsi Tudományegyetem IGYK Tudományos Közlemények* 11–12. 239–251.

2014a A „híd-szerep" értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére.* 45–56. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

2014b A magyar népi jogéletkutatás és az erdélyi gyűjtések (1939–1948). *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 22. 95–108.

2017 György Bónis und die Forschung des siebenbürgischen volkstümlichen Rechtslebens des Volkslebens (1939–1948). In Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Tripartitum trium professorum. Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker. Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján*. 263–270. (A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára) Szeged: Iurisperitus.

2018a *A magyar népi jogéletkutatás (1939–1948) története és forrásai.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 6) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2018b Jogászok szerepvállalása a kalotaszegi jogi néprajzi kutatásokban és az erdélyi jogi néphagyománygyűjtésben (1939–1948). *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 1. 244–271.

NÉMETH László

1956 *Égető Eszter*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2003 Tárkány Szücs Ernő helye a magyar néprajztudományban. In Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások.* 836–874. Budapest: Akadémiai Kiadó (2. bővített kiadás).

SERFŐZŐNÉ GÉMES Magda

1985 Tárkány Szücs Ernő munkáinak jegyzéke. *Ethnographia* 94. 381–386.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő:

1943a Jogszokás-gyűjtés Kalotaszegen. *Kolozsvári Szemle* 2. 64–70.

1943b Csányi József: Alsómuraközi családi jogi néphagyományok. Perlak, 1943. *Kisebbségi Körlevél* 7:3–4.

1943c A kalotaszegi népi jogélet-kutatás. *Néprajzi Értesítő* 35:3-4. 253–254.

1943d A bálványosváraljai falukutató-tábor néprajzi munkája. *Néprajzi Értesítő* 35:3–4. 253.

1944a *Mártély népi jogélete.* (Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1) Kolozsvár: Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma.

1944b Erdély öröklési jogszokásai. *Hitel* 9. 379–400.

1944c Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben. *Kolozsvári Szemle* 3. 137–145

1944d A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján. *Erdélyi Múzeum* 49:3–4. 464–475

1944e Mártély népi jogszemlélete. *Hajnalodik* 7. 209–212.

1946 Magyar jog és magyar társadalom. *Puszták Népe* 1:1. 17–22.

1948a A népi jogéletkutatás problémái a Nagy–Alföldön. *Alföldi Tudományos Gyűjtemény. Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve* 2. 302–311.

1948b Csizmadia Andor: A szociográfiai alapismeretek vázlata. (Eger, 1947). *Puszták Népe* 3:3. 227–228.

1948c Székely falutörvények. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi Imreh István. Erdélyi Tudományos Intézet, 40 l. Kolozsvár, 1947. *Ethnographia* 59:1–4. 205–206.

1948d Tóth István György: A barkók öröklési jogszokásai. Eger. 1947. *Ethnographia* 59. 230–231.

1949 Papp László: Vezérfonal a népi jogéletkutatáshoz. Budapest, 1948. *Ethnographia* 60. 344–346.

1972 Vásárhelyi diákok önvallomása 1938-ból. In Grezsa Ferenc (szerk.): *A Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium Jubileumi Évkönyve 1722–23, 1972–73*. 137–142. Hódmezővásárhely: Bethlen Gábor Gimnázium.

1976 Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. *Létünk* 4. 86–107. Újraközlés: In Alison Dundes Renteln – Alan Dundes (eds.): *Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. 161–186. New York–London: The University of Wisconsin Press (1994).

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

1983 A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája. *Népi kultúra – népi társadalom* 13. 151–172.

TÁRKÁNY SZÜCS Géza – TÁRKÁNY SZÜCS Imre

1993 *A hódmezővásárhelyi Tárkány Szücs-nemzetség monográfiája*. Hódmezővásáhely: szerzői magánkiadás.

Egy jogi néprajzi szintézis lehetősége: Tárkány Szücs Ernő az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában (1975–1984)

BOGNÁR SZABINA
(néprajzkutató, jogász, tudományos főmunkatárs, BTK NTI)

Possibility of a Legal Ethnographic Synthesis: Ernő Tárkány Szücs in the Ethnographic Research Group of the Hungarian Academy of Sciences (1975–1984)

Ernő Tárkány Szücs undertook his career as a beginner in addition to cultivating legal ethnography, and his youthful publications still stand as a scientific basis. Although he spent three decades between 1945 and 1975 in a non-scientific career, during this time he also published a series of internationally recognized scientific works. Here at home, however, recognition of his performance remained one-sided. The fact that he got a job in the Ethnographic Research Group of the Hungarian Academy of Sciences in 1975 and thus devoted his time entirely to science contributed greatly to the completion and full professional recognition of his work. By providing a job for the Ethnographic Research Group of the Hungarian Academy of Sciences for Ernő Tárkány Szücs, the institution also became the caretaker of Tárkány Szücs' heritage, his "one-man discipline", the legal ethnography.

Keywords: Ernő Tárkány Szücs, Ethnography Research Group of the Hungarian Academy of Sciences, legal ethnography, legal customs, legal history, sociology of law, judging without state courts

Tárkány Szücs Ernő tudósi pályája nagyon fiatalon, robbanásszerűen indult.[1] Már húszas évei elején olyan műveket adott ki – pl. Erdély öröklési jogszokásai, *Mártély népi jogélete*[2] – melyek nemcsak a jogi néprajz iránti komoly elkötelezettségről, kiforrott kutatási perspektíváról, de ugyanakkor széles kitekintésről, a nemzet megmaradása iránt érzett felelősségről is tanúskodnak.[3] Jól tudjuk, ez a kutatói pálya 1940-es évek végén megtört. 1945-ben Tárkány Szücs Ernő a Hódmezővásárhelyi Járásbíróságon helyezkedett el; 1950-ben Budapestre került, ahol a közigazgatásban vállalt munkát. 1950-től 1957-ig a Belkereskedelmi Minisztérium Tüzép Főigazgatóságának jogi előadója volt. 1953-ban feleségül vette a szintén vásárhelyi származású néprajzost, Bihal Ellát. Ugyanebben az évben jogtanácsosi képesítést szerzett, majd 1957 és 1974 között a Nehézipari Minisztérium jogi osztályának

[1] Jelen tanulmány az NKFIH FK 19 132220 „Tagányi Károly (1856–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége" című pályázat támogatásával készült.

[2] Tárkány Szücs 1944a: 379–400.; 1944b.

[3] Paládi-Kovács 2003: 868. Az indulás éveiről bővebben lásd Nagy Janka Teodóra írását jelen kötetben: Nagy 2021.

munkatársa, 1967-től vezetője lett.[4] Mindeközben időről-időre jelentkezett újabb és újabb jogi néprajzi publikációkkal. Találó Paládi-Kovács Attila megfogalmazása: *„az 1945 és 1975 közötti három évtized Tárkány Szücs Ernőt elsodorta a néprajzi kutatástól, s csak csodálni lehet, hogy akkori munkahelyein, felelős hivatali beosztásban is időről-időre publikált néprajzi szaklapokban*".[5]

Paládi-Kovács Attila cikke nemcsak azért érdemel figyelmet, mert Tárkány Szücs Ernő magyar néprajztudományban elfoglalt helyét elsőként értékeli átfogóan, de az a három pont, melynek kifejtésére bővebben is vállalkozik, tulajdonképpen az életmű hármas tagolását is adja. Az indulás évei (1.) A pályakezdés és a *Mártély népi jogélete* cím alatt. A kényszerűen nem néprajzi pályán töltött évek, melyek alatt ugyanakkor nemzetközileg is kiemelkedő munkák sorát publikálta Tárkány Szücs, és mely idő alatt többször próbált kapcsolódni a tudományos élethez és amelyről utólag visszatekintve megállapíthatjuk, hogy ez elsődlegesen a nemzetközi tudományosság irányában járt sikerrel (Paládi-Kovács lényegre törő címadásával (2.) Testamentumok és tulajdonjegyek). A harmadik szakasz (3.) Összegző művek, tervek, elismerések cím alatt tekinti át Tárkány Szücs Ernőnek az MTA Néprajzi Kutató Csoportban töltött *„utolsó kurta évtizedének"* eredményeit.[6] Ez utóbbi időszakról szól jelen cikk is, hangsúlyosan Tárkány Szücs Ernő „*terveire*", jövőbeli feladatmeghatározásaira fókuszálva, melyek fontos kiindulópontokat jelenthetnek a nevét viselő kutatócsoport és az ifjabb kutatógenerációk számára egyaránt.

A belépés

Az MTA Néprajzi Kutató Csoportja – hosszas előkészítő munkát követően – 1967. január elsején jött létre elsősorban azzal a céllal, hogy a nagy néprajzi összefoglaló művek megszületésének feltételei megteremtődjenek. Az intézet első igazgatója Ortutay Gyula, az 1968-ban útjára indított intézeti évkönyvhöz (Népi kultúra – Népi társadalom) írt beköszöntőjében utal arra, hogy az „elődöket" (Táj- és Népkutató Intézet, Magyarságtudományi Intézet) nem számítva a kutatócsoport megalakításának „hosszú előtörténete" az 1950-es évek elejére nyúlik vissza.[7] A kutatócsoport kiemelkedő vállalkozása az új Magyarság Néprajza előkészítése, melynek szerkesztőbizottsága 1968-ban alakult meg. Az összefoglaló kötetek megírása előtt azonban számos feladat elvégzése várt a Kutató Csoport tagjaira. Ezek közül kétségtelenül

[4] Az életrajzi adatok Katona Imre által írt nekrológból, a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége, Bihal Ella néprajzkutató irataihoz készített mutató bevezetőjéből, valamint az MTA Levéltárában található önéletrajzából valók. Katona 1985: 377–381. Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3.

[5] Paládi-Kovács 2018: 280.

[6] Paládi-Kovács 2018: 277–285.

[7] Ortutay 1968: 7.

kiemelkedett a Néprajzi Lexikon elkészítése. A Lexikon munkálataiban a Kutató Csoport munkatársai mellett közel száz külső munkatárs vett részt, köztük a kezdetektől Tárkány Szücs Ernő is.[8]

Tárkány Szücs Gunda Bélával folytatott levelezése alapján látható, hogy a kutatócsoport 1967-es megalakulásától kezdve, nemcsak a külső munkatársként történő együttműködés, de egy esetleges alkalmazás lehetősége is felmerült. Tárkány Szücs még kolozsvári egyetemi hallgatóként ismerte meg Gunda Bélát,[9] akihez 1956-ban szakmai segítséget keresve levélben fordult. Kezdeményező soraiban Tárkány Szücs röviden leírja, hogy ismeretségük Kolozsvárról ered, s bár jelenleg nem néprajzosként dolgozik, a nagycsalád kérdését szeretné feldolgozni, ehhez kér segítséget.[10] Kettejük további levelezése jórészt szakmai kérdések körül forog, ennek keretében Gunda 1967-ben meghívja Tárkány Szücsöt Debrecenbe, hogy vegyen részt egy pásztorkodásról szóló szimpóziumon. Miután Tárkány Szücs jelzi, hogy nem tud részt venni, Gunda az alábbi rövid levéllel válaszol: „*pillanatnyilag én azt sem tudom, hogy hol dolgozol. Nem orientálódtál-e a Néprajzi Múzeum vagy a most megalakult akadémiai Néprajzi Kutató Csoport felé? Ez utóbbinál egy társadalmi osztályt is kívánnak szervezni. Nagyon szívesen szólnék ez ügyben minden illetékesnek, így elsősorban Ortutaynak. (Persze kérdés, hogy ér-e a szavam bármit is.)*”[11]

Tárkány Szücs válaszát azért is érdemes teljes terjedelmében közölnünk, mert pontosan tükrözi az akkori élethelyzetét.

„Kedves Barátom!

Ha már személyem felől érdeklődtél, ez nagyon jól esett és kedves leveledre a következőket közölhetem. Nem tudományos területen dolgozom, elég távol a néprajz vagy a jogtörténet berkeitől, hanem gyakorlati jogász lettem, kezdetben vállalatnál, majd egy irányító kereskedelmi központban, most pedig a Nehézipari Minisztérium jogi osztályát vezetem. Ez nyújtja a megélhetésemet, biztosítja családom létezését. Ez az elég szürke hivatali pálya persze nem feledteti velem azokat a kezdeti sikereket, amelyeket a jogtörténet vagy a néprajz terén valamikor elértem. Nemcsak személyi szálak fűznek e két tudomány hivatott művelőihez, hanem néha-néha magam is írogatok kisebb-nagyobb tanulmányokat, mint pl. azt is a tulajdonjegyekről, amelyet megküldtem Neked. 1961-ben XVIII. századi vásárhelyi testamentumokról írtam néhány száz oldalas könyvet. Most egy bányajogi kézikönyvön dolgozok. Amikor pár évvel ezelőtt

[8] Ortutay 1968: 7.

[9] Nagy 2018: 259.

[10] Tárkány Szücs Ernő levele Gunda Bélának. Kelt: Budapest, 1956. március 4. MTA Kézirattár Ms 2348/131.

[11] Gunda Béla levele Tárkány Szücs Ernőhöz. Kelt: Debrecen, 1967. november 30. MTA Kézirattár Ms 2331/678.

Csermák Géza[12] *itt járt, rávett, hogy az európai jogi néprajzról írjak egy összefoglaló tanulmányt, azt megírtam és az Ethnologia Europaea 3. számában jelenik meg, amelynek Te is szerkesztője vagy. Sajnos érzem, erősen szétforgácsolódok és ebben az életben aligha lesz időm megírni azt az alkotást, amit szerencsésebb embereknél „nagy életmű"-nek neveznek, amihez idestova 30 éve rakosgatom a köveket, a magyar nép jogi szokásainak hatalmas összefoglalóját. Mert mindig jön valami, ami miatt nem vehetem elő ezt az anyagot, hol hivatali diszciplína, hol egy beért kisebb lélegzetű dolgozat miatt, s lassan nekem is Juhász Gyula szavait kell majd idéznem: »Tűnik-múlik az egy emberöltő s én maradok falusi költő….« Lehet, hogy az idézet nem pontos, de a kegyetlen sorsot így is jól szemlélteti.*

Mint említettem, jó egynéhány néprajzosnak bírom a bizalmát és így a tudománnyal elég szoros a kapcsolatom. Jól ismerem intézeted évkönyveit is, nagyon sok tartalmas tanulmány jelent meg benne és valóban sok adatát jegyzeteltem ki különböző munkáimhoz. pl. Virtanennek a foglalójegyekről készült dolgozatát több helyen idéztem is már.[13] *Ha hivatali kiküldetésben Debrecenben járok, szíves engedelmeddel, nem fogom elmulasztani, hogy személyesen is felkeresselek.*

Ami a Néprajzi Kutató Csoportot illeti, nagyon kedves Tőled, hogy ezt a kombinációt felvetetted. Sokat hallottam erről, de úgy látom elég nagy a tolongás körülötte és ilyen körülmények között ízléstelennek tartottam volna, hogy olyan valaki, aki nem élethívatás szerűen foglalkozik néprajzzal, bármilyen lépést is tegyek. Ha egzisztenciális problémám lenne, természetesen másként állna a helyzet. Így miért zavarjam olyan néprajzosok körét, akiknek ez a fő hivatásuk. Az biztos, hogy ha az intézet másodállásban tudna foglalkoztatni, és ilyen ajánlatot kapnék, mostani két másodállásomat szívesen felváltanám olyan másodállásért, amelyben szívem szerint foglakozhatnék jogi néprajzzal, vagy szélesebb körben társadalmi néprajzzal. De úgy érzem, hogy ez belátható időn belől nem tartozhat a realitások közé.

Ezen túlmenően, ha már realitásként lehetne is tárgyalni egy ilyen megoldásról, akkor is más személyi megoldást hoznék javaslatba, nevezetesen Bónis Gyurkát, aki jelenleg nem tudásának, műveinek, képességeinek megfelelő munkakörben dolgozik a Fővárosi Levéltárban, eléggé szerény anyagi körülmények között. Számára egy ilyen lehetőséget messzemenően patronálnék és erre Téged is megkérnélek. Előtted nem kell vázolnom a jogi néprajzzal kapcsolatos tevékenységét és a néprajzzal ma is tartja a kapcsolatokat, amit két kitűnő fordítása az elmúlt években eléggé bizonyít.

Kedves Béla, elnézésedet kérem e röpke beszámolóért, amire leveled jogosított fel. Abban a reményben, hogy az elkövetkező években mégis lesz talán majd

---

[12] Rohan-Csermák Géza (1926–1976) néprajzkutató, antropológus.
[13] Virtanen 1961: 159–166.

alkalom, hogy szorosabban tudjunk együttműködni, boldog új esztendőt kívánva, fogad őszinte tiszteletem nyilvánítását:

Budapest, 1967. december 26."[14]

Gunda Béla postafordultával válaszolt. Ennek nyomán személyes találkozót szerveztek Bónis György részvételével. Levelében ugyanakkor Gunda egy esetleges másodállás lehetőségével kapcsolatban kétségeit fejezte ki.[15] Bónis végül nem az MTA Néprajzi Kutató Csoportjával, hanem az MTA Irodalomtudományi Intézetével, azon belül Klaniczay Gáborral került szorosabb munkakapcsolatba, illetve nyugdíjazását követően állásba.[16] Tárkány Szücs Ernő alkalmazása pedig elhúzódott: főállású foglalkoztatására végül 1975. január 15-iki kezdettel tudományos főmunkatársi besorolásban, a Szociálantropológiai osztályon került sor.[17] A belépés pontos körülményei egyelőre tisztázatlanok; az azonban valószínűsíthető, hogy mindez Kulcsár Kálmán és Ortutay Gyula támogatásával valósulhatott meg.[18] Az mindenesetre kétségtelen, hogy a tudományos munkakörben történő alkalmazás komoly lehetőséget jelentett Tárkány Szücs Ernő számára: esélyt arra, hogy a már pályakezdőként kitűzött céljai megvalósítására koncentrálhasson.

Az állásváltás kapcsán a korábbi munkáltató, a Nehézipari Minisztérium 1975. január 13-iki dátummal terjedelmes kiegészítő minősítést készített Tárkány Szücs tevékenységéről. A minősítés rendkívüli elismertségről tanúskodik: „*Munkáját változatlan szorgalommal, szaktudással és eredményeséggel*

---

[14] Tárkány Szücs Ernő levele Gunda Bélának. Kelt: Budapest, 1967. december 26. MTA Kézirattár Ms 2348/133.

[15] *„…Kissé madártávlatból a dolgokat úgy látom, hogy a leveledben említett másodállás rendkívül problematikus lenne. Saját személyemmel kapcsolatban tudom, hogy az akadémia minden másodállást elhárít magától (persze ez nem jelenti azt, hogy mégsem adnak, ha itt vagy ott különböző okokból szükségét nem látják). Talán külső munkatársként mégis meg lehetne oldani ezt a kérdést. Örülök azonban, hogy Bónis Gyurka kérdését felvetetted. Persze vele kellene érintkezésbe lépni, – amennyiben egy társadalmi osztály valóban létrejön a csoportnál akkor én ott Bónis Gyurka számára nagyon jó munkalehetőséget látnék és a csoport messzemenően nyerne vele. Beszéljél légy olyan kedves Vele s talán egy legközelebbi pesti utam alkalmával személyesen is próbáljunk tárgyalni az ő ügyéről s akkor azután meghallgatva őt is fel lehetne vetni Ortutay Gyulánál, aki meggyőződésem szerint feltétlenül megértéssel fogadná a gondolatot. Persze a konkretizálás formája sok mindentől függ."* Gunda Béla levele Tárkány Szücs Ernőhöz. Kelt: Debrecen, 1968. január 3. MTA Kézirattár Ms 2331/679. Válasz: Tárkány Szücs Ernő levele Gunda Bélának. Kelt: Budapest, 1968. január 7. MTA Kézirattár Ms 2348/134.

[16] Vö.: Balogh 2020: 107–125.

[17] Tárkány Szücs Ernő személyi adatlapja. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet (a továbbiakban BTK NTI) Adattár. Tárkány Szücs Ernő személyi anyaga.

[18] Kulcsár Kálmán 1969 és 1983 között az MTA Szociológiai Kutatócsoportja, ill. Intézete igazgatója, egyúttal az ELTE ÁJTK Jogszociológia Tanszék egyetemi tanára (1970–1998); Ortutay Gyula az Elnöki Tanács tagja (1958–1978); a Magyar Néprajzi Társaság elnöke (1946–1956, illetve 1958–1978 között), 1967-től 1978-ban bekövetkezett haláláig az MTA Néprajzi Kutató Csoport vezetője.

végezte. A gazdaságirányítás új rendszerére történő átállással összefüggő jogszabályok felülvizsgálat és módosító munkában az általa vezetett osztály aktívan részt vett. Hasonló munkát fejtett ki a tárca jogszabálygyűjtési és szerkesztési munkájában. A tárcák között jó kollektív munkával elsőnek szervezte meg és adta ki a miniszteri utasítások gyűjteményét és évente szerkesztette a kiegészítő köteteket. Jelentős eredményeket ért el az energiajog fejlesztése terén. Részt vett a gázenergia törvény előkészítésében és a szövegezési bizottságot vezette. Kidolgozta a közszolgáltatási törvény elvi alapjait és javaslatának megfelelően került felvételre a gázenergia törvénybe. Energiaszolgáltatásunk ma kb. 90%-ban ezen új szerződési forma alapján bonyolódik. A bányajog fejlesztésével és propagandájával hivatali kötelességét meghaladó mértékben foglalkozott. 1970-ben jelent meg a »Magyar Bányajog«[19] *címen két munkatársával együtt írt könyve; […] az első bányajogi munka volt, mely a különböző országok bányajogának az összehasonlítására is kiterjedt. […] Annak ellenére, hogy nehéz körülmények között kellett a törvényességet és az ágazati érdekeket biztosítania, szervező munkája […] mind emberi, mind szakmai szempontból zavartalan volt. Osztályán belül a munkafegyelmet, az alapos érdemi előkészítést, a határidők megtartását megkövetelte; munkatársait a napi munkán túl tudományos tevékenység végzésére is ösztönözte.*"[20]

Ahogy a hivatali működésbe a tudományt, úgy csempészte be Tárkány Szücs Ernő a tudományos munkába a hivatali munka rendszerességét. Paládi-Kovács Attila fent említett értékelésében írja: „*Az 1975–1980 közötti években Tárkány Szücs hatalmas könyvtári kutatómunkát végzett. Napi rendszerességgel, páratlan szorgalommal rágta át magát a jogtörténet, a jogszociológia, az agrártörténet és a néprajztudomány megannyi ágazatának újabb szakirodalmán, hogy kialakítsa azt a cédulákon rendezett adatbázist, mely alapul szolgált a Magyar jogi népszokások címen megjelent monográfiának.*"[21]

A kiteljesedés

Az MTA Néprajzi Kutató Csoportba történő belépésekor Tárkány Szücs Ernő már nemzetközileg is elismert kutatója a jogi néprajznak.[22] Látnunk kell, hogy belépését követően saját kutatásai mellett számos „közfeladatot" vállalt. A Magyar Néprajzi Lexikon egyik legtevékenyebb munkatársa lett: kötetenként 15–20 társadalomnéprajzi szócikket közölt; valamint bekapcsolódott az új Magyarság Néprajza munkálataiba.[23] 1975 júniusában a

[19] Tárkány Szücs–Radnay–Kiss 1970. (Korábbi kiadások: 1963.; 1964.)

[20] Nehézipari Minisztérium Minősítés kiegészítés. Kelt: Budapest, 1975. január 13. BTK NTI Adattár, Tárkány Szücs Ernő személyi anyaga.

[21] Paládi-Kovács 2018: 282.

[22] Katona 1985: 379. Tárkány Szücs Ernő nemzetközi szerepvállalásáról bővebben: Bognár 2014: 37–44.

[23] Paládi-Kovács 2003: 871. A Tárkány Szücs által önállóan vagy társszerzővel készített szócikkek listáját lásd: Serfőzőné Gémes 1985: 381–386.

Magyar Néprajzi Társaság jogtanácsosává választják.[24] 1976 és 1978 között a Magyar Néprajzi Társaság tájékoztató folyóiratának, a Néprajzi Híreknek a társszerkesztője lett, ahol több rövid cikket, beszámolót közölt a népi jogéletkutatásról.[25] A sokasodó feladatok mellett a váltással ugyanakkor megteremtődött Tárkány Szücs Ernő számára a lehetőség, hogy főállásban néprajztudománnyal foglalkozzék, kutatási témáját, eredményeit becsatornázza a néprajztudományi kutatás főáramába.[26]

Belépését követően nemzetközi szerepvállalása bővült, sokasodtak publikációi.[27] 1975-ben Belgiumban (Liege–Lüttich) a szerelem és a házasság témakörében tartott jogi néprajzi előadást.[28] 1978 decemberében részt vett a jogi népszokások kutatását összefogó nemzetközi szervezet, a Commission on Contemporary Folk Law megalapításában, mely G. van den Steenhoven intézetéhez (Institute of Folk Law, Nijmegen, Hollandia) kapcsolódóan jött létre az International Union of Anthropological and Ethnological Sciences (IUAES) égisze alatt.[29] A World Anthropology sorozat Toward a Marxist Anthropology kötetébe készített összefoglaló tanulmányt az európai jogi népszokásokról.[30] 1980-ban a turkui finnugor kongresszuson tartott előadást, 1981-ben pedig a bécsi Társadalomtudományi Koordinációs Központ szervezésében Moszkvában vett részt megbeszélésen a helyi jogi rendszerek kutatásáról.[31] 1976-ban egy helyi kiadvány számára kidolgozta a vásárok jogi népszokásait,[32] és magyarul is közreadhatta kutatástörténeti áttekintését az európai jogi néprajz eredményeiről, módszereiről.[33]

1977 és 1983 között lehetősége nyílt, hogy jogi néprajzot oktasson: az ELTE jogi, majd bölcsészkarán, a néprajzi tanszéken tartott előadásokat a témában. A nemzetközi elismeréssel párhuzamosan tehát idehaza is kiteljesedhetett munkássága: élete főműve, a *Magyar jogi népszokások* reprezentatív monográfia a Gondolat Kiadó Társadalomtudományi Könyvtár sorozatában, Kulcsár Kálmán méltató utószavával jelenhetett meg 1981-ben.[34] A magyar jogi népszokások egy kötetben való összefoglalásával Tárkány Szücs Ernő –

---

[24] Papp László 1973-ban bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a tisztséget; ezt követte Tárkány Szücs Ernő megválasztása a Magyar Néprajzi Társaság 87. közgyűlésén 1975. június 18-án. Ethnographia 90 (1979), 113–118.

[25] Tárkány Szücs 1976a: 59.; 1976b: 10–11.; 1977a: 137–139.; 1978a: 128–130.; 1978b: 119.

[26] Mindezzel együtt munkájának javadalmazása csökken. Tárkány Szücs egy későbbi cikkében közöl egy találó közmondást a tudományos munkakörben dolgozók fizetési viszonyaira: *„Aki kutat, nem keres."* Tárkány Szücs 1983: 71–75.

[27] Tárkány Szücs 1977b: 229–235.

[28] Tárkány Szücs 1976c: 211–249.

[29] Vö: https://commission-on-legal-pluralism.com

[30] Hoffmann 1985: 323.; Tárkány Szücs 1979: 256–264.

[31] Katona 1985: 380.

[32] Tárkány Szücs 1976d: 333–376.

[33] Tárkány Szücs 1967: 195–217.; 1976e: 86–107.; Újraközlés: 1994: 161–186.

[34] Tárkány Szücs 1981.

majd negyvenévnyi kutatómunkával a háta mögött – rendkívül nagy vállalkozást vitt sikerre, kiadott munkája nemzetközi viszonylatban is példaértékű. A *Magyar jogi népszokások* szakmai körökben nagy sikert aratott, a gimnáziumi osztálytárs, Katona Imre szerint több mint harminc ismertetés jelent meg róla bel- és külföldi szaklapokban.[35] A *Magyar jogi népszokások* utóéletéhez tartozik, hogy Tárkány Szücs kiadói nívódíjat kapott. Könyvét a szerző kandidátusi disszertációként benyújtotta és a Tudományos Minősítő Bizottság gyorsított eljárással ítélte meg számára a „történelemtudományok (néprajz) doktora" fokozatot.[36] A Corvina tervbe vette egy rövidebb német nyelvű változat kiadását, a Magyar Néprajzi Társaság megítélte az Ortutay-emlékérmet, az Eötvös Loránd Tudományegyetem pedig címzetes egyetemi tanárává fogadta.[37]

Tervek, vállalások

Katona Imre barátként, a szerző munkájának egyik legjobb ismerőjeként írta, hogy Tárkány Szücs hatalmas anyagot átfogó szintézisében csupán a harmadát használta fel gyűjtött forrásainak.[38] Monográfiája megjelenése után tovább folytatta megkezdett munkáját: „*adatokat gyűjtött a mesterjegyek használatára, a mezővárosi kézművesek és parasztpolgárok XVII–XVIII. századi hivataloskodásai, a települések közötti jogi kapcsolatok, továbbá a nemzetiségek jogi élete és a temetések jogrendje témaköréből; összefoglalást tervezett a közélet népi jogszokásairól, és időben vissza akart nyúlni egészen a honfoglalás koráig, esetleg még azon is túlra, valamint a népi közigazgatásról tervezett monográfiájához gyűjtött további adatokat.*"[39] 1981-es munkalapja szerint a közélet jogi népszokásairól folytatott anyaggyűjtést, illetve kéziratot készít a tulajdonjegy-mesterjegy témában.[40] Tárkány Szücs 1981-es munkaterve három téma köré csoportosult. Az első a *Magyarság Néprajza* számára három téma kidolgozása. Ezek a 1. Községek, 2. Községek közti kapcsolatok, 3. Jogi népszokások. A munka elvégzésének határideje: 1982. december 31. Tervbe vett továbbá egy általánosabb nemzetközi kitekintést *Jogi népszokások kutatása Magyarországon és Közép-Kelet Európában* cím alatt, melyhez 1982-es öthónapos ausztriai ösztöndíja alatt kívánt anyagokat gyűjteni. A munka határidejéül 1985. december 31. jelölte meg. A harmadik téma: történeti néprajzi kutatások összefoglaló cím alatt A magyar parasztság, kézműveség és

---

[35] Katona 1985: 380.

[36] MTA Levéltár Tárkány Szücs Ernő (1921. okt. 13.) 2640/3.

[37] Paládi-Kovács 2018: 282.

[38] *„E teljesítmény becsületére válnék akár egy szűkebb körű kutatócsoportnak is."* Katona 1985: 327.

[39] Katona 1985: 380.; Paládi-Kovács 2003: 873.

[40] Tárkány Szücs Ernő Néprajzi Kutató Csoport Szociálantropológiai Osztály. Munkalap 1981. BTK NTI Adattár Tárkány Szücs Ernő személyi anyaga.

mezővárosi polgárság kultúrája a XVII–XVIII. századtól. „*Ennek keretében jobbágyi végrendeletek, falutörvények, céhszabályzatok, hegyközségi artikulusok kutatása, mint a kisvárosi, falusi jogi, szabályozási írásbeliség emlékei*." A gyűjtés megjelölt határideje ez esetben 1985. december 31., azzal, hogy a feldolgozás azt követően kezdődhetne meg.[41]

Tárkány Szücs 1982-ben – öt hónapot Ausztriában töltve – levéltári kutatásokat folytatott a magyar jogi népszokások történeti rétegeinek, etnikai jellemzőinek feltárásához: „*Rendkívül gazdag összehasonlító keleteurópai anyagot sikerült beszereznem ausztriai tanulmányutam során és ezeknek a feldolgozása, kiegészítése lesz az elkövetkező időszak feladata*"– írja 1982-es egyéni munkabeszámolójában.[42] Ugyanitt tudósít arról, hogy irányítása alatt Tánczos Rita joghallgató egy Pozsony melletti községekben, valamint Esztergomban és környékén kérdőívek segítségével jogi népszokásokat gyűjtött. Az 1982-es munkabeszámolója szerint a Magyarság Néprajza számára „*lényegében 8 ív elkészült, leírás előtt áll*". Azzal a megjegyzéssel, hogy: „*Ezt még szeretném kiegészíteni néhány közép-európai összehasonlító adattal, amelyeket tanulmányutamon szereztem be. A többi részhez az anyaggyűjtést rövidesen befejezem és megírásra sor kerül. A tanulmányokhoz folyik a képanyag összegyűjtése is*."[43]

1982-es munkabeszámoló 1983 eleji vezetői értékelésében Hofer Tamás így fogalmazott: „Tárkány Szücs Ernő a saját maga által kialakított jogi szemléletű népi jogszokás kutatással voltaképpen »egyszemélyes tudományágat« hozott létre. Az év folyamán eredményes öthónapos osztrák tanulmányutat tett, figyelemre méltó publikációi jelentek meg. Sajnálatos, hogy a kiemelt feladat, a Magyarság Néprajza megfelelő szakasza nem kerülhetett leadásra, bár a jelentés szerint a kézirat jelentős mértékben ki van már dolgozva.[44] A *Magyar néprajz* VIII. 2000-ben megjelent *Társadalom* kötetébe végül Szilágyi Miklós írta meg nagy körültekintéssel a *Törvények, szokásjog, jogszokás* fejezetet.[45] Szilágyi szóbeli közlése szerint Tárkány Szücs Ernő a Magyar Néprajz számára írandó fejezetekkel elkészült, de az jórészt a *Magyar jogi*

---

[41] Munkalap 1981. Tárkány Szücs Ernő személyi anyaga. BTK Néprajztudományi Intézet adattára.

[42] „*A kismartoni levéltárban több napon keresztül kutattam magyar falvak iratanyagában. Ennek során a következő jellegű okiratokat sikerült mikrofilmen megszereznem és magammal hoznom: Alsóőr levéltárából 32 végrendelet és házassági szerződést, a Batthyány levéltárból (Güssing), a Klostermarianberg-i uradalmi levéltárból és a Lutzmannsburg-i községi levéltár anyagából kigyűjtöttem néhány házassági szerződést, hegyközségi regulációt, vadászati regulációt, községi javak kezelésével kapcsolatos szabályozásokat, összesen 110 darab okirat felvételét. Ezek feldolgozása az elkövetkező idők feladata lesz.*" Dr. Tárkány Szücs Ernő egyéni munkabeszámoló 1982. BTK NTI Adattár.

[43] uo.

[44] Munkalap 1982. Vezetői értékelés. Kelt: Budapest, 1983. február 7. BTK Néprajztudományi Intézet Adattára. Tárkány Szücs Ernő személyi anyaga.

[45] Szilágyi 2000: 693–759.

népszokások egyszerű kivonatolása volt, kivágatok gyűjteménye, s ezt – a szer-kesztőbizottság megítélése szerint – halála után tizenöt évvel illetlenség lett volna publikálni.

Összességében is elmondható, hogy Tárkány Szücs Ernő rengeteg terve, feljegyzése maradt kéziratban, melyek fontos támpontokat kínálhatnak a jogi néprajz számára, mielőbbi feldolgozásuk – digitalizálásuk, adatbázisba rendezésük tovább gazdagíthatná a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport által évek óta épített adatbázist. Egyet kiemelnék az írások közül: 1982-es datálással található a BTK NTI Adattárában Tárkány Szücs Ernő *Bíráskodás – állami bíróságok nélkül* című kézirata, illetve annak angol nyelvű fordítása (*Administering justice – without state Courts*).

Fontos mérföldkő ez a tanulmány, hisz széles nemzetközi kitekintés alapján bizonyítja, hogy még az olyan, az állam által nagyon korán monopolizált területen mint a bíráskodás is jócskán maradtak fenn jogszokások; illetve, hogy a jogi néprajzi megközelítés segítségével időben és térben egymástól elkülönülő, ugyanakkor közös sajátosságokkal bíró jogi jelenségek értő egybevetésével érvényes, gyakorlati jelentőséggel is bíró következtetésekre lehet jutni. Tárkány Szücs kiindulópontja, hogy „*az állam olyan feladatokat is a maga számára sajátít ki, amelyeket az állampolgárok és önkéntes társulásaik sokkal jobban lennének képesek megoldani*."[46] Ennek következtében a néprajztudomány, a jogi antropológia és a jogszociológia adatgyűjtései alapján megállapítható, hogy az állami bíróságok mellett sok helyen még fennmaradtak a régi hagyományos ítélkezési fórumok is. Ezen – Tárkány Szücs terminológiájával élve – történeti alakzatok bemutatására vállalkozik a szerző, kizárja ugyanakkor a vizsgálatból azokat a döntési fórumokat, „*amelyek azáltal keletkeznek, hogy az állam által elismert szervek szokásjogilag túllépik hatáskörüket, vagy a közigazgatás és a bíráskodás nem válik el egymástól és közigazgatási szervek ítélkezési funkciókat töltenek be.*"[47] Példaként az első világháborúig Európa keleti felében működő községi bíróságokat hozza, melyek mindenféle ügyet, véglegesen, a másodfok igénybevétele nélkül elbíráltak, illetve a néhány Európai államban és az USA-ban működő munkáskártalanítással foglalkozó baleseti bizottságokat említi. „*Az egyszerűbbtől a bonyolultabb, az elismert kultúráktól a szubkultúrák felé haladva*" veszi számba az állami bíróságoktól független ítélkező szerveket, kitérve arra, hogy ki végzi az ítélkezést, milyen anyagi és eljárási szabályok alapján, mi lehet az ügy tárgya stb.

[46] Tárkány Szücs 1982: 1.
[47] Tárkány Szücs 1982: 2.

Biráskodás - állami biróságok nélkül

Egész Európában a hagyományos társadalmi és gazdasági közösségek lassu felszámolódásának és korszerübb formáló erők segitségével uj közösségek kialakulásának vagyunk a tanui. A történeti, a hagyományos mult fellazitásával, a feudális kötőanyagok és a hordalék eltávolitásával, a személyiség szabaditásával, valamint az uj közösségi formák megszervezésével összefüggő folyamatban két mindent összefogni képes tényező játszott alapvető szerepet.

Az egyik tényező a liberalizmus volt, amelyben a 19. század eleje óta az individuális emberi célok kerültek előtérbe a korábbi feudális rendi alapokkal, gondolkozással és értékeszmékkel szemben. A másik tényezőnek az állami integrációra való törekvést tekinthetjük, amely a 19. század közepe óta többek között a centralizációval, az állami intézmény- és jogrendszer kifejlesztésével, az asszimilációt elérni kivánó intézkedésekkel, stb. szembehelyezkedett a lokális szervezetekkel, a különböző kisebb-nagyobb autónómiákkal. Ez napjainkban sok helyen annyira végletessé és végzetessé válik, hogy az állam olyan feladatokat is a maga számára sajátit ki, amelyeket az állampolgárok és önkéntes társulásai sokkal jobban lennének képesek megoldani.

A vázolt uj helyzetben arra gondolhatnánk, hogy a 19. század vége óta az emberek az interperszonális vitákban már kizárólag az állami biróságoktól, azok jogot tanult biráitól és az állami jog előirásaitól várnak döntést, tehát vitás ügyeikben kizárólag az állami, erre a cél létrehozott szerveket veszik igénybe. Ez az ügyek nagy részében tényleg igy is van, de az állami biróságok mellett sok helyen még fennmaradtak a régi hagyományos itélkezési fórumok és formák is, ahol a néprajztudomány, az jogi antropológia, a jogszociológia adatgyűjtői bizon

Most ezeket a történeti alakzatokat kivánjuk számba venni, ismertetn

Mindjárt szükiteni is kivánjuk a vizsgálati területet, mert nem fogl

1. kép: Tárkány Szücs Ernő Biráskodás – állami biróságok nélkül című kézirata (Forrás: BTK NTI Adattár)

Administering justice - without state Courts

by

Ernő TÁRKÁNY-SZÜCS

We can witness, in the whole territory of Europe, the slow but gradual elimination of the traditional social and economic communities and the formation of new communities by the aid of more modern creative and formative forces. In the course of the process in connection with the loosening of the historical and traditional past, with the eman cipation of the personality, as well as with the organization of new community formations and models, two factors - blessed with the capacity of uniting everything - played a fundamental role.

One of these factors consisted in liberalism in which - ever since the beginning of the XIXth century - the individual human objectives had become conspicuous and come into prominence in opposition with the previous feudal foundations, thinking and value-theories. As for the second factor in question, we can consider the efforts made for state integration which - starting from the mid of the XIXth century -, among others, by way of the centralization, the development of the state institutional and legal system and measures striving and attempting to reach assimilation, etc. defied the local organizations and the different

2. kép: Tárkány Szücs Ernő Bíráskodás – állami bíróságok nélkül című kéziratának angol nyelvű fordítása (Administering justice-without state Courts) (Forrás: BTK NTI Adattár)

Első, a vérségi köteléken alapuló nagycsaládon belüli családfői ítélkezés szabályainak részletes ismertetése. Kortárs példaként Tárkány Szücs a japán családbíróságot, illetve a skandináv ombudsmani rendszert hozza, ahová a kiskorú gyermekek szüleikkel kapcsolatos panaszaikkal is fordulhatnak. Ezt követi a szintén vérségi köteleken alapuló nemzettségek közötti békebíráskodás intézményrendszerének bemutatása (nemzetségi tanács, nemzetségi bíróság, öregek tanácsa). Az azonos foglalkozási ágakon belüli vitás kérdések rendezésére is gyakran hoztak létre saját hatáskörben önálló szervezetet, ezek közül kiemelkednek a kereskedői szervezetek által életre hívott döntőbíróságok. Szintén az államtól függetlenül ítélkeztek az egyházi bíróságok, ezek szabályrendszerére, működési sajátosságaira is kitér Tárkány Szücs. A jogi néprajz klasszikus témája a lakóhelyen belüli ítélkezés, ennek kapcsán szó esik a megszégyenítő büntetésekről (pl. kikiáltókról, charivariról, a pástilusról), a gyakran fizikai erőszakkal is társuló népítéletekről, illetve arról is, hogy kik lehetnek az ügyet elbíráló ún. harmadik személyek.

Az állami bíráskodás lassúsága, igen költséges volta és az azzal szembeni bizalmatlanság hívta életre az ombudsman intézményét, mely országonként eltérő gyakorlattal működik, ugyanígy a francia békebírói rendszert, melyről részletekbe menően szól a cikk. A tanulmány a különböző szubkultúrák által működtetett ítélkezési fórumok gyakorlatának bemutatásával zárul. Helyet kap itt a vándorcigányok törvényszéke (Romani Kris), a partizánok második világháború idején alkalmazott ítélkezése éppúgy, mint a különböző bűnszervezetek szervezeten belüli és szervezetek közötti „bíráskodási" gyakorlata.

Zárógondolatként Tárkány Szücs megállapítja, hogy „*Európában ma is folyik emberek közti vitákban társadalmi bíráskodás – állami bíróságok igénybe vétele nélkül. Ezt a bíráskodást az állami bíróságok nehézkességei, költséges volta és a vele szemben támasztott bizalmatlanság tartja működésben. Funkciója hármas: közvetítés, tehát a két viszálykodó fél között a legoptimálisabb megegyezést kívánja létrehozni; képviseleti, mert a vitatkozó felek egyikének az ügyét az állampolgári érdekek elvi síkján képviseli felsőbb igazgatási szervek előtt és állásfoglalásukat kikényszeríti, […] végül bírói, tehát valójában dönt a vitás ügyben.*"[48]

A kézirat egy felszabadultabb témaválasztást, szemléletet tükröz, melyet a népi jogélet kutatás alapjainak megkérdőjelezése korábban jó időre ellehetetlenített. Legutóbb talán Tagányi Károlynál találkozhattunk ezzel a szerteágazó forrásismereten alapuló, összehasonlító, a jelenkutatást a történetivel ötvöző új eredményeket hozó megközelítéssel.[49] Az itt felsorakoztatott

[48] Tárkány Szücs 1982: 17.
[49] vö.: Tagányi 1919.

tervek, többé-kevésbé végig vitt kutatások jól szemléltetik, milyen szerteágazó témák foglalkoztatták Tárkány Szücsöt miután monográfiájával megkérdőjelezhetetlenül igazolta a jogi népszokások létezését.[50]

Az 1983-as évben, az akkor már betegséggel küzdő Tárkány Szücs társadalomnéprajzi, gazdaság- és helytörténeti tanulmányai közül több is megjelenhetett: a *Kiss Lajos Emlékkönyv* társszerkesztője, ugyanott egy jelentős tanulmány szerzője, részt vállal továbbá Békés város monográfiájának megírásában is.[51] Ezek az írások szép példák arra, hogy a jogi néprajzi szemlélet miként gazdagítja a gazdaság- és helytörténetírást.

Tudományos életműve alapján Tárkány Szücs Ernő „nem maradt falusi költő"; nemzetközileg elismert tudóssá lett, aki több tudományterületen úgy alkotott maradandót, hogy közben három évtizedet kényszerűen nem tudományos munkakörben tevékenykedett.[52] Az életmű így is kerek egész, biztos támpontokat és további feladatokat kínál a jogi néprajz művelői számára. Tárkány Szücs „egyszemélyes tudományának" kiteljesítéshez nagyban hozzájárult, hogy az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában állást kapott; ezzel együtt az őt befogadó néprajztudomány rengeteget gazdagodott eredményeinek a néprajztudomány főáramába való becsatornázásával. A *Magyar jogi népszokások* jogi néprajzi szintéziseként, kétségtelenül az életmű csúcsteljesítménye; ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kötet megjelenésekor, illetve azt követően szerzője további kutatási irányokat is kijelölt.

---

[50] A népi jogéletkutatás szempontjából Tárkány Szücs könyvének jelentősége, hogy egy hivatalosan nem létező kutatási területet ismertetett kilencszáz oldalon keresztül. A kutatótársak egyenesen a népi jogszokások létének bizonyítékát látták benne. A szerző mestere, Bónis György ismertetőjében a jogi népszokások korpuszának nevezte a kötetet. A fennkölt – ugyanakkor az előzmények ismeretében érthető és őszinte – megjelöléséből érződik, hogy számára teljes elégtételt jelenthetett a könyv megjelenése. *„A jogi népszokások korpusza, az általam még igen ifjan hangoztatott tétel igazolása. Ezentúl már nemcsak beszélhetünk a jogi népszokásokról, hanem egy kilencszáz lapos kötettel is bizonyíthatjuk létezésüket."* Bónis 1982: 158–159.

[51] Tárkány Szücs 1983b: 695–762.; 1983c; 1983d: 139–170.

[52] Tárkány Szücs több tudományterületet érintő tevékenységéről részletesebben lsd. Nagy 2014: 45–56.

Irodalomjegyzék

BALOGH Elemér

2020 Bónis György, 1914–1985. *Acta Universitatis Szegediensis : Forum : Acta Juridica et Politica* 10:1. 107–125.

BOGNÁR Szabina

2014 Tárkány Szücs Ernő kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. 37–44. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

BÓNIS György

1982 Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. *Ethnographia* 93. 158–159.

HOFFMANN Tamás

1985 Tárkány Szücs Ernő tudományos életrajza. *Artes Populares. A Folklore Tanszék Évkönyve* 12. 319–325.

KATONA Imre

1985 Tárkány Szücs Ernő (Hódmezővásárhely 1921. 10. 13. – Budapest 1984. 7. 20.) Nekrológ. *Ethnographia* 96. 377–381.

NAGY Janka Teodóra

2014 A „híd-szerep" értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. 45–56. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

2018 Jogászok szerepvállalása a kalotaszegi jogi néprajzi kutatásokban és az erdélyi jogi néphagyománygyűjtésben (1939–1948). *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 1. 244–271.

2021 Tárkány Szücs Ernő és a magyar népi jogéletkutatás fénykora (1939–1949). In Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.): *Száz plusz Tíz – jubileumi kötet: Tárkány Szücs Ernő (1921–1984), Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021).* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 10) 103–118. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet.

ORTUTAY Gyula

1968 Beköszöntő. *Népi kultúra – Népi társadalom* 1. 7.

PALÁDI–KOVÁCS Attila

2003 Tárkány Szücs Ernő helye a magyar néprajztudományban. In Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások.* 836–874. Budapest: Akadémiai Kiadó (2. bővített kiadás).

2018 Tárkány Szücs Ernő helye a magyar néprajztudományban. In Paládi–Kovács Attila: *Magyar népkutatás a 20. században*. 277–293. Budapest: L'Harmattan.

SERFŐZŐNÉ GÉMES Magda

1985 Tárkány Szücs Ernő publikációs jegyzéke. *Ethnographia* 96. 381–386.

SZILÁGYI Miklós

2000 Törvények, szokásjog, jogszokás. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Társadalom.* (Magyar Néprajz VIII) 693–759. Budapest: Akadémiai Kiadó.

TAGÁNYI Károly

1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1944a *Mártély népi jogélete*. (Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1) Kolozsvár: A Magyar kir. Vallás- és Közoktatási Minisztérium és a Magyarságtudományi Intézet Baráti Szövetségének támogatásával kiadja a Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma.

1944b Erdély öröklési jogszokásai. *Hitel* 9. 379–400.

1967 Results and Task of Legal Ethnology in Europe. *Ethnologia Europaea* 1. 195–217.

1976a Dr. Hofer Miklós halála. *Néprajzi Hírek* 5. 59.

1976b Prof. Karl-Sigismund Kramer hatvan esztendős. *Néprajzi Hírek* 5. 10–11.

1976c Die juridischen Volksbrauche der Eheschliessung bei der Ungarn. *Acta Ethnographica* 25. 211–249.

1976d A vásár és jogi népszokásai. In Szőllőssi Gyula (szerk.): *Vásártörténet – hídivásár*. 333–376. Debrecen: Hortobágyi Intéző Bizottság.

1976e Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. *Létünk* 4. 86–107. Újraközlés: In Alison Dundes Renteln – Alan Dundes (eds.): *Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. 161–186. New York–London: The University of Wisconsin Press (1994).

1977a Öt éve halt meg Venczel József. *Néprajzi Hírek* 4. 137–139.

1977b The Local Legal Coustoms in Europe. In Kulcsár, Kálmán (ed.): *Sociology of Law and Legal Sciences*. 229–235. Budapest: Hungarian Academy of Sciences.

1978a Bónis György hatvanöt éves. *Néprajzi Hírek* 7. 128–130.

1978b A magyar néprajz története – angolul. *Néprajzi Hírek* 7. 119.

1979 Living Legal Coustoms of the Common People of Europe. In: Stanley Diamond (ed.): *Toward a Marxist Anthropology. Problems and Perspectives*. 257–264. The Hague: De Gruyter.

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

1983a A mai magyar jogi népszokások értékelése. *Valóság* 26:9. 71–75.

1983b Fejezetek Békés társadalomnéprajzából. In Dankó Imre (szerk.): *Békés város néprajza*. 695–762. Békés: Békés Város Tanácsa.

1983c Dömötör János – Tárkány Szücs Ernő (szerk.): *Kiss Lajos emlékkönyv*. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Városi Tanácsa.

1983d A vásárhelyi „baromgazdaság". In Dömötör János – Tárkány Szücs Ernő (szerk.): *Kiss Lajos emlékkönyv*. 139–170. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Városi Tanácsa.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő – RADNAY József – KISS László

1970 *Magyar bányajog*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. (Korábbi kiadások: 1963, 1964.)

VIRTANEN, E. A.

1961 A foglalójegyekről. *Műveltség és hagyomány: a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének évkönyve* 3. 159–166.

SZ.N.

1979. Társasági ügyek. Jegyzőkönyv. A Magyar Néprajzi Társaság 87. közgyűlése I. Készült 1975. június 18-án a Magyar Néprajzi Társaság 87. közgyűlésén, a Magyar Tudományos Akadémia Felolvasótermében. *Ethnographia* 90. 113–118.

Adattári, kézirattári, levéltári források

Gunda Béla levelei Tárkány Szücs Ernőnek. MTA Kézirattár Ms 2331/678-684.

Tárkány Szücs Ernő személyi anyaga. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet (a továbbiakban BTK NTI) Adattár.

Tárkány Szücs Ernő *Bíráskodás – állami bíróságok nélkül* című kézirata. BTK NTI Adattár. 1-18.

Tárkány Szücs Ernő tudományos önéletrajza. Budapest, 1981. október 31. MTA Levéltár 2640/3.

Tárkány Szücs Ernő levelei Gunda Bélának. MTA Kézirattár Ms 2348/130-140.

Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége, Bihal Ella néprajzkutató iratai. MNL Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára 4b., 4c.,11b., 12c., 13a-b., 22., 26., 32.,33., 36.,75., 78.,108., 110., 31/III.dosszié

Segédletek Tárkány Szücs Ernő hagyatékának kutatásához

Dr. Tárkány Szücs Ernő jogász, néprajztudós írásos hagyatéka a Hódmezővásárhelyi Levéltárban

SZENTI CSILLA
(történész, Bethlen Gábor Református Gimnázium és Szathmáry Kollégium)

Written legacy of Dr. Ernő Tárkány Szücs, lawyer and ethnographer, in the Hódmezővásárhely Archives

The study describes Dr. Ernő Tárkány Szücs, a lawyer and an excellent researcher of legal ethnography, in the Csongrád County Archives of the Hungarian National Archives, a collection of documents of extremely significant scientific value kept in Hómezővásárhely.

Keywords: Ernő Tárkány Szücs, Ella Bihal, Csongrád County Archives of the Hungarian National Archives (Hómezővásárhely), biography, legacy, documents, books, photos

A Hódmezővásárhelyi Levéltár őrzi Dr. Tárkány Szücs Ernő jogász, a jogi néprajz monografikus szerzője rendkívül jelentős tudományos értéket képviselő irategyüttesét. Bár több – éppen a Tárkány Szücs Ernő nevét viselő jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatócsoport által megjelentetett – munka is ismerteti életrajzát,[1] mégsem érdektelen felidézni e gazdag és fordulatos élet legfontosabb eseményeit az iratok részletes bemutatását megelőzően.

Dr. Tárkány Szücs Ernő címzetes egyetemi tanár, a történelemtudományok doktora Hódmezővásárhelyen született 1921. október 13-án. A vásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnáziumban érettségizett, tagja volt az ott működő 111. sz. „Erő" cserkészcsapatnak, szerkesztette a csapat Vadkacsa nevű faliújságját. 1937-től részt vállalt a Márciusi Front, majd a népi írók mozgalmában. Érettségi után a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen joghallgatóként néprajzot, szociológiát és történelmet is tanult, majd Bónis György professzor mellett lett tanársegéd. Időközben gyakornoka volt az egyetem jogtörténeti intézetének és díjnoka a járásbíróságnak, kutatótáborokban vett részt, maga is szervezett és vezetett ilyeneket. Kisebb közlésein kívül 1944-ben jelent meg első könyve, a „Mártély népi jogélete". 1944–1945 fordulóján a Görgey partizán zászlóalj fegyveres tagjaként vett részt az ellenállásban, amelyért később Partizán Emlékéremmel tüntették ki. Jogi tanulmányait a szegedi egyetemen fejezte be, ott szerzett doktori oklevelet is.

[1] *A TSZE kutatócsoport által kiadott kötetek, amelyekben TSZE életére és munkásságára vonatkozó tanulmányok vannak (2009–2018):* Mezey–Nagy (szerk.) 2018; Nagy (szerk.) 2014; Nagy (szerk.) 2016. TSZE életére és munkásságára vonatkozó tanulmányok a kutatócsoport által megjelentetett kötetekben: Nagy 2003; Mezey 2009; Nagy 2009; Varga 2009; Tárkány Szücs 2014; Mezey 2014; Nagy 2014; Bognár 2014a; Bognár 2014b; Gyáni 2016; Bognár 2016.

1945–1949 között Hódmezővásárhelyen volt ügyészségi megbízott, ügyvédjelölt, eközben szerkesztette a Puszták Népe folyóiratot, 1946-tól titkára volt a város kulturális életében jelentős szerepet játszó Tornyai Társaságnak. 1950-ben került fel Budapestre, közigazgatási-jogi pályán helyezkedett el. 1950-től 1957-ig a Belkereskedelmi Minisztérium Tüzép Főigazgatóságának jogi előadója, 1957 és 1974 között pedig a Nehézipari Minisztérium jogi osztályának vezetője volt. 1953-ban jogtanácsosi képesítést szerzett, középfokú kereskedelmi tanfolyamot végzett. Előkészítője volt a bánya-, gáz-, villamosenergia törvénynek, európai hírű szakemberként társszerzője a Magyar bányajog című könyvnek, nemzetközi értekezleteken és szerződések megkötésében vett részt. A Magyar Jogász Szövetség vállalati szakosztályának választmányi tagja, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület bányajogi munkabizottságának alelnöke, az Országos Ügyvédi-Jogtanácsosi Vizsgabizottság állandó tagja volt, jogtanácsosi mellékmunkáját a Központi Földtani Hivatalban végezte. 1963-tól öt éven át bányajogot adott elő a Tatabányai Bányászati Technikumban, 1970–1973 között pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem Földtani Tanszékének előadója volt. Jogi tárgyú szakmai könyvek mellett egymás után jelentek meg néprajzi szakcikkei, tanulmányai, valamint 1961-ben a Vásárhelyi testamentumok című kötete. 1942-től tagja, utóbb jogtanácsosa is a Magyar Néprajzi Társaságnak. 1975-től nyugdíjazásáig a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának tudományos főmunkatársa volt. 1977 és 1983 között jogi néprajzot adott elő az ELTE jogi, majd bölcsészkarán, ahol 1984. július 1-jével címzetes egyetemi tanárnak nevezték ki. Jogi néprajzi gyűjtőmunkájának gyümölcse 1981-ben kiadott főműve: A magyar jogi népszokások. Emellett néprajzi és egyéb lexikonok munkatársa, kötetek szerkesztője, egyaránt írt szakfolyóiratokba, gyűjteményes művekbe és újságokba, a Magyar Rádió Kis magyar néprajz című sorozatának egyik legszorgalmasabb népszerűsítő munkatársa volt. A Magyar Néprajzi Társaság az elsők között ítélte oda neki az Ortutay-emlékérmet, meghívott előadó volt a chicagói néprajzi kongresszuson, előadott számos európai országban és egyetemen. 1983-ban a Tudományos Minősítő Bizottság a történelemtudományok doktorává avatta. Tárkány Szücs Ernő Budapesten hunyt el, 1984. július 10-én.

Tárkány Szücs Ernő hagyatéka a család által alapított Vásárhelyi Testamentum Alapítvány jóvoltából 1993 decemberében letétként került a Hódmezővásárhelyi Levéltárba. Ennek részét képezi egy könyvegyüttes, amely Dr. Tárkány Szücs Ernő és azonos nevű, szintén jogi végzettségű édesapja könyvtárának darabjait tartalmazza. A családi könyvtár igen izgalmas változatosságot mutat. A könyvek kiadási dátuma egy évszázadot ölel át, az 1800-as évek végétől az 1980-as évekig. Nagyrészt szakirodalmat tartalmaz, de szép számmal találhatók szépirodalmi kötetek is. A szakirodalom a jogot,

néprajzot, történelmet érinti, német, angol és orosz nyelvű kiadványok is vannak köztük. A könyvek mellett jelentős számban szerepelnek egyetemi, illetve múzeumi kiadványok.

A hagyaték másik, tudományos szempontból érdekesebb része a kilencvenkét doboznyi vegyes irat, melyek közt kisebb mennyiségben a feleség, Bihal Ella néprajzi tárgyú írásaival kapcsolatos dokumentumok is találhatók. Az iratokhoz az özvegy, Katona Imre néprajzkutató és a levéltár munkatársai készítettek részletes, dossziérendszerű tartalmi összefoglaló jegyzéket, amely könnyíti a kutatást. Az iratok keresztmetszetét adják egy élet szakmai és tudományos munkásságának. Találhatunk köztük a kutatásokra vonatkozó feljegyzéseket, kéziratokat, tudományos folyóiratokban megjelent tanulmányokat és napilapok számára írt cikkeket, illetve mások által írt, érdekesnek tartott újságkivágásokat a legkülönbözőbb témákban: politika, sport, képzőművészet, tudomány, zene. A levelezésből kiderül, kikkel tartott szakmai kapcsolatot, hogyan értékelték egymás munkáját. Érdekesek a lektori jelentések, hiszen ezek a megjelent könyvekben nem kapnak helyet. Megtalálhatók néprajzi és jogi témájú gyűjtései, kongresszusokon elhangzott előadásai. Szülővárosához való kötődését mutatja a jelentős mennyiségű Hódmezővásárhelyhez kötődő dokumentum, de találhatunk a családdal kapcsolatos magántermészetű iratokat is. Figyelemre méltó a Tárkány Szücs Ernő személyére, műveire, különösen a Magyar jogi népszokások kötetére vonatkozó hivatkozások összegyűjtése.

Úgy vélem, megjelent írásai alapján jól ismert Tárkány Szücs Ernő sokoldalúsága. A Hódmezővásárhelyi Levéltárban őrzött jelentős mennyiségű dokumentum azonban még tovább finomíthatja a jogász, néprajztudós munkásságáról alkotott képet. Bepillanthatunk kutatási- és munkamódszerébe, ráláthatunk emberi kapcsolataira. Ezek az iratok nélkülözhetetlenek Tárkány Szücs Ernő életművének feldolgozása, egy nagyszerű tudós portréjának megrajzolása során.

Tárkány Szücs Ernő munkásságának sokszínűségét szeretnénk alátámasztani az itt következő melléklettel. A dokumentumok listáját a Hódmezővásárhelyi Levéltárban őrzött tizenegy folyóméternyi irathoz készített raktári jegyzék alapján állítottuk össze. A címeket szubjektív válogatás alapján, az iratok dobozokban elhelyezett sorrendjében közöljük. A teljes fondjegyzék[2] a levéltár honlapján[3] megtalálható.

[2] Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára Hódmezővásárhely, Fond- és állagjegyzék, XIV. 30.

[3] https://mnl.gov.hu/mnl/gymsmgyl/fondjegyzek

Irodalomjegyzék

BOGNÁR Szabina

2014a Tárkány Szücs Ernő kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány. In Nagy (szerk.) 2014: 37–44.

2014b Tárkány Szücs Ernő bibliográfiája. In Nagy (szerk.) 2014: 185–200.

2016 *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. (Néprajzi Értekezések 5) Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

GYÁNI Gábor

2016 Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen gimnázium. In Nagy (szerk.) 2016: 129–138.

MEZEY Barna

2009 Szokásjog és szokás határán: jogszokások. In Mezey–Nagy (szerk.) 2009: 13–26.

2014 Tárkány Szücs Ernő jogtörténete. In Nagy (szerk.) 2014: 25–36.

MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.)

2009 *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. (Jogi Kari Tudomány 1) Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

NAGY Janka Teodóra

2003 A magyar jogi néprajzkutatás eredményei és alternatívái. In Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. 851–862. Budapest: Akadémiai Kiadó. (2. kiadás)

2009 A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében. In Mezey–Nagy (szerk.) 2009: 83–96.

2014 A „híd-szerep" értelmezési lehetőségei Tárkány Szücs Ernő életművében. In Nagy (szerk.) 2014: 45–56.

NAGY Janka Teodóra (szerk.)

2014 *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) Szekszárd: PTE Illyés Gyula Kar.

2016 *Szokásjog és jogszokás I–II.* (Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2) Szekszárd: PTE KPVK.

VARGA Csaba

2009 Jogi néprajz – az elméleti jogi gondolkodás nézőpontjából. (A jogi népszokásvizsgálatok lehetséges teoretikus hozadékáról) In: Mezey–Nagy (szerk.) 2009: 26–46.

TÁRKÁNY SZÜCS Attila

2014 Három egyperces Tárkány Szücs Ernőről (előszó helyett). In Nagy (szerk.) 2014: 19–22.

Melléklet

Jogi népszokások, halászat, földhasználat, legelő, malom, ruhajegyek, kút, erdő	1941–1977
Öröklési jog, tulajdon, végrendelkezés, ősiség, hagyaték, szekták, közhatalom	1934–1977
Békés város népi jogélete	1947–1980
Népi jogélet, Hódmezővásárhely történeti néprajza, jogi néprajz	1941–1969
Vagyonjog, öröklés, néprajz és jogtudat, jelenkutatás, jog és társadalom	1946
Román jogi népszokások	É. n.
Kiss Lajos, Báthory Zsigmond, a magántulajdon Jugoszláviában, vásárhelyi boszorkányok	1964–1973
Családi levelek, édesapai jogi hagyaték	1855–1952
Jószágtartás, réthasználat, legeltetés	1914–1978
A Néprajzi Hírek folyóirattal kapcsolatos levelezés, vásárhelyi vonatkozású cikkek	1892–1978
Billogvasak fényképei, jószágjelek rajzai	1964–1965
Tulajdonjegyek, mesterjegyek	1974–1977
Hazai és külföldi jogtörténet	1950–1969
Jogi témájú könyvismertetések, cikkek	1958–1963
Az 1967-es budapesti Magyar-Csehszlovák Jogtörténeti Konferencia anyaga	1967
Horváth Pál jogtörténeti tanulmányának orosz nyelvű fordítása	1975
Vegyes néprajzi cikkek, tanulmányok, sokszorosított előadások	1928–1963
Mártély: gyűjtőfüzetek, lakójegyzék, levelezés	1941–1944
Kutatók személyi dossziéi, Bónis György: 1955–1957, Dömötör János: 1976–1979, Havasi János: 1976, Herczeg Mihály: 1980, Imreh István: 1963–1982, Katona Imre: 1959–1981, Kósa László: 1975–1976, Markos András: 1946–1977	1946–1982
Kutatók személyi dossziéi, Ortutay Gyula: 1975–1980, Schram Ferenc: 1974, Szenti Tibor: 1976–1981, Voigt Vilmos: Évszám nélkül	1974–1981
Magyar jogi népszokások, módosítások a könyvhöz, mellékletek, jegyzékek	1941–1980
Erdély nemzetiségei	1976–1980
Községek: társadalom, közigazgatás, jog	1930–1982

Végrendelet-másolatok, vásárhelyi képzőművészet, újságkivágatok	1919–1978
Ellenállás, partizánmozgalom, címszavak az Ellenállási Lexikonhoz	1965–1985
Görgey Partizán Zászlóaljjal kapcsolatos iratok	1969–1999
Nemzetközi jogi párhuzamok, Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia	1979–1983
Cigányok	1958–1976
Lektori vélemények Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások című művéről	1978
Kőrösfő névrendszere, ragadványnevek	1942–1978
Középkori jelrendszerek, társas élet, újságkivágatok	1919–1982
Partizánmozgalom, ellenállás, antifasizmus	1944–1983
Európai jogi néprajz	1958–1970
IX. Nemzetközi Antropológiai és Etnológiai Kongresszus, Chicago	1973
Magyar jogi néprajz, Magyar Néprajzi Lexikon címszavai, bálványosváraljai gyűjtés	1919–1972
Külföldi összehasonlító jogi néprajz	1977
Kiss Lajos Emlékkönyvvel kapcsolatos levelezés, kefelevonat, rezümék	1977–1981
Bécsi és budapesti jogi konferenciák előadásai	1976–1979
Jogi népszokások, India	1979–1981
Levelezés a Dialectical Anthropology-val és a Marxist Anthropology-val	1972–1977
Magyar jogi népszokások c. könyvvel kapcsolatos cédulák, kivágatok	1959–1982
Magyarságtudat külföldön	1977–1978
A népi jogélet kutatásának kérdőívei	1939–1980
Lektori jelentés Morvay Judit Néprajzi Lexikonbeli címszavairól	É. n.
Kiemelt levelezés: vásárhelyi levelek, Szabó József, Ortutay Gyula, Péntek család, Kiss Lajos, Csermák Géza, néprajzosok, Péter László	1941–1974
Munkajog, vegyes lexikoncímszavak, újságcikkek	1961–1973
Lengyel öröklés és végrendelkezés	É. n.
Házasság, leányrablás, házközösség, nagycsalád	1981
Hétfalui és környéki nemzetiségi jogi népszokások	1971

Tárkány Szücs Ernő bécsi ösztöndíja alatt gyűjtött jogi néprajzi anyag	1956–1982
Európai szláv és Európán kívüli népek jogi néprajza	1965–1978
Házjegy, családi jog, adásvétel, úrbéri perek	1934–1978
Vásár, vám, helypénz	1957–1977
Bányajog, tulajdonjegyek	1956–1964
Eljegyzés, hozomány, jegygyűrű	É. n.
Gyászjelentések	1902–1982
Munkajog, napszámosok, pásztorok	1948–1967
Jogi vonatkozások a közmondásokban	É. n.
Mai társadalmi élet és szokásjog	1974–1980
Magyar jogi népszokások című könyvhöz felhasznált anyag	1955–1975
Család, nagycsalád, rokonság	1958–1976
Boszorkányperek	1957–1982
Párválasztás, eskü, jogszokásgyűjtés	1931–1978
Tárkány Szücs Ernő személyes iratai, igazolványai, önéletrajza	1906–1989
Nemzetiségi jogi néprajz, népszokások	1961–1979
Jogi szokások a bányászatban	1959–1978
Szimbólumok nádból és bambuszból	1979
Vegyes gyűjtő: anekdoták, népi építészet, árucsere, konfirmálás, adásvétel, büntetőeszközök, vegyes újságcikkek	1981–1982
Amerikai magyarok	1977
Ősi jogi népszokásaink	1975–1978
Munkaszokások	1935–1976
Szokás fogalma, irodalma	1939–1971
Zsombói gyűjtés	1976
Köleséri Sámuel és a bányajog, bányászati cikkek, levelezés	1967–1983
Gyűjtés a kismartoni levéltárból: Batthyány-család	É. n.
Végrendelet, vegyes cikkek, tematikus cédulák	1979–1983
Szenti Tibor: Parasztvallomások c. művével kapcsolatos levelezés, lektori jelentések	1982–1984
A tegnap jogszokásai Magyarországon: házasság, család, rokonság	É. n.

A Vásárhelyi testamentumok c. könyv anyaga	1955–1969
Békés megyei végrendeletek	É. n.
Fejér megyei végrendeletek	É. n.
Tolna megyei végrendeletek	É. n.
Győr megyei végrendeletek	É. n.
Békés megyei végrendeletek	1964
Heves megyei végrendeletek	É. n.
Zala megyei végrendeletek	É. n.
Csongrád megyei végrendeletek	É. n.
Zala megyei végrendeletek	1964
Vas megyei végrendeletek	É. n.
Veszprém megyei végrendeletek	É. n.
Makói, egri és veszprémi végrendeletek	1964–1967
XVIII–XIX. századi végrendeletek	É. n.
Magyar jogi néprajz, Tárkány Szücs Ernő kéziratos munkái, előadásai, kritikák	1940–1965
Vegyes anyag: a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság alapszabálya, a Magyarság Néprajza programterve, adattári szabályzat, Folklór és Etnográfia konferencia, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának munkaügyi szabályzata, cikkek, szakirodalom	1966–1987
Állam- és jogtörténetírás, néprajzi szakirodalom-jegyzék	1948–1980
Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások c. művének kritikái	1981–1983
Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások c. művének lektori jelentései	1978–1987
Hivatkozások Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások c. művére, recenziók jegyzéke	1982–1987
Tárkány Szücs Ernő kandidatúrájával kapcsolatos iratok	1955–1983
Tárkány Szücs Ernő újságcikkei	1939–1981
Tárkány Szücs Ernő személyére hivatkozás könyvekben	1986–1988
Cserkészet, regősök	1930–1969
Lektori vélemények Tárkány Szücs Ernő: A magyar parasztság öröklési rendje /1700–1944/ c. művéről	1978–1979
Kulturális kislexikon: A jog. Kidolgozott címszavak	É. n.

Tárkány Szücs Ernő: A szögedi nemzet, valamint a felhasznált irodalom	É. n.
Jogi népszokások: Dutka Judit beszélgetése Tárkány Szücs Ernővel	1977
Tárkány Szücs Ernő munkássága: újságcikkek, programfüzetek, Makói parasztok végrendeletei c. cikk fénymásolata, ausztriai tanulmányút	1940–1984
A Magyar jogi népszokások c. mű kritikái, doktori értekezés tézisei, opponensi vélemény, meghívók a védésre	1948–1984
Hódmezővásárhellyel kapcsolatos újságcikkek, rendezvények	1946–1987
Tárkány Szücs Ernő saját cikkei	1967–1982
A Tárkány Szücs Ernő által használt szakirodalom egy részének jegyzéke	1987
Tárkány Szücs Ernő munkáinak jegyzéke: tanulmányok, tudományos önéletrajz, egyéni munkabeszámoló	1981–1989
Tárkány Szücs Ernő 1936-os, a magyar-német diákcsere akció keretében tett németországi útjának dokumentációja	1935–1943
Bányászat - bányatörvény, bányajog	1959–1970
Európai bányatörvények	1928–1981
Gáztörvény, freibergi Bányászati és Kohászati Napok, földtani kutatás	1960–1978
Bányajogi tanulmányok, földtani kutatás	1948–1981
Bányajog, a bányatörvény módosítása, bányaállamosítás	1946–1981
A bányatörvény előkészítésével kapcsolatos jegyzőkönyvek, kimutatások	1959–1960
Vegyes bányajogi anyag, bányászati vonatkozású szakcikkek	1960–1982
Freibergi Bányászati és Kohászati Napok, bányajog, gázenergia-törvény	1940–1979
Magyar bányatörvény, közüzem, közszolgáltatás	1948–1980
Gázenergia-törvény, bányakártalanítás, bánya- és kohóüzemi balesetek	1937–1977
Vegyes bányászati anyag, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület munkatervei, levelezése	1967–1975
Tárkány Szücs Ernő bányajogi munkássága	1960–1978

Tárkány Szücs Ernő könyvhagyatéka a hódmezővásárhelyi levéltárban[1]

PRESZTÓCZKI ZOLTÁN
(történész, főlevéltáros, MNL CS-CSML Hódmezővásárhelyi Levéltár)

The Book Legacy of Ernő Tárkány Szücs in the Archives of Hódmezővásárhely

The study aims to present the wide range of interests of Ernő Tárkány Szücs through his scientific library. More than a thousand volumes and special prints in the archives are only a part of the entire library of scholars, which mainly belong to the field of Hungarian and universal political and legal sciences, ethnography, and historical studies. A significant part of them can be related to the Hungarian and foreign folk legal customs related to the research area of Ernő Tárkány Szücs, which is supplemented by the basic literature of Hungarian and international mining law.

Keywords: Ernő Tárkány Szücs, legal ethnography, legal customs, mining law, library, György Bónis, Gyula Ortutay, Hódmezővásárhely Archives

Ifjabb Tárkány Szücs Ernő – ügyvéd édesapja nyomdokain haladva – maga is a jogi pályát választotta.[2] A szülővárosának Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről elnevezett református gimnáziumában, 1940-ben tett érettségi vizsgáját követően azonnal felvették a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jogtudományi Karára. Itt dőlt el, hogy Tárkány Szücs nem kizárólag gyakorló jogász lesz, ahogy apja szerette volna, hanem tudóssá, mégpedig egyik tanára és az egyetem elvégzése után első főnöke, Bónis György (1914–1985) hatására vált az a jogi néprajz első számú művelőjévé a hatvanas-hetvenes évek Magyarországán.

Ami a nyelvismeretét illeti, Tárkány Szücs Ernő folyamatosan igyekezett bővíteni azt. A németet anyanyelvi szinten elsajátította, és ennek a nyelvismeretnek kutatásai során és vendégelőadóként az 1960-as évektől kezdve hasznát vette. A német mellett az orosz, a francia, az olasz, valamint a lengyel nyelveket is elsajátította legalább olyan szinten, hogy képes legyen kommunikálni külföldi kollégáival, illetve az idegen nyelvű szakirodalommal is boldogulni tudjon. Nyelvtanulása során különös figyelmet fordított arra,

[1] Az 1986 és 1994 között Tárkány Szücs Ernőné Bihal Ella, utóbb a Hódmezővásárhelyi Levéltár munkatársai által készített könyvjegyzékeket ld.: Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Megyei Levéltára Hódmezővásárhely (MNL CS–CSML HL) Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége, Bihal Ella iratai (XIV. 30.) 92. doboz

[2] Tárkány Szücs Ernő életrajzához a következőket használtam fel: MNL CS-CSML HL Tárkány Szücs Ernő és Bihal Ella ir. 43. doboz, 120. dosszié. Tárkány Szücs Ernő önéletrajzai: Herczeg 1993; Borus 2000.

hogy a jogi, illetve az etnográfiai szaknyelvet is elsajátítsa. Nyelvismeretét – mint látni fogjuk – könyvtárának összetétele is bizonyítja.

Ahhoz, hogy valaki tudóssá váljon, elengedhetetlen feltétel saját könyvtári állományának céltudatos és szisztematikus bővítése. Tárkány Szücs már gimnazista korában hozzálátott az érdeklődési körének megfelelő könyvek tudatos és körültekintő vásárlásához, gyűjtéséhez. A Bethlen Gábor Református Gimnáziumban dőlhetett el, hogy Ernő az etnográfiával foglalkozik pályája során: osztályfőnöke 1939. évi távozásáig Tálasi István (1910–1984), a későbbi jeles etnográfus, míg egyik tanára – igaz, szintén rövid ideig – O. Nagy Gábor (1915–1973), aki nyelvészként néprajzzal is foglalkozott. Osztálytársai közül Dömötör János szintén jogot tanult, de az 1961-től művészettörténészként, a vásárhelyi múzeum igazgatójaként tett szert országos ismertségre. Vöröss István (1922–1947) költőként vált ismertté, és egyik tanárának, Szathmáry Lajosnak köszönhetően verseskötetei is megjelentek. Szakács István ügyvédként idősebb Tárkány Szücs Ernő halála folytán félbe maradt ügyeit vitte tovább 1952-től. Imolya Imre (1922–1984) egyetemi tanulmányait követően egykori alma matere tanára, 1959-től könyvtárosa is egyben.

Tárkány Szücs Ernő budapesti otthonában, munka közben. 1970-es évek eleje (MNL CSCSML HL Tárkány Szücs Ernő és Bihal Ella ir. 94. doboz)

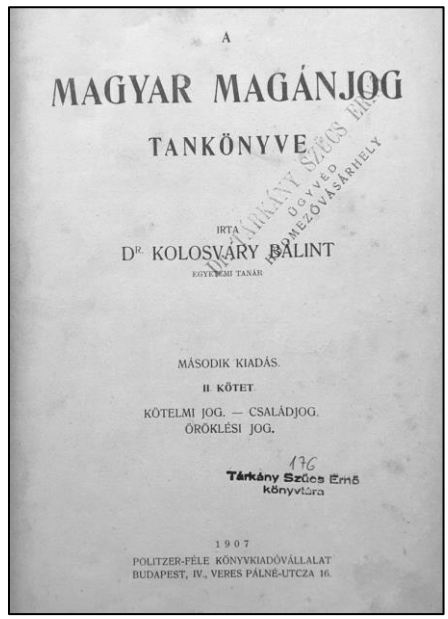
A

MAGYAR MAGÁNJOG

TANKÖNYVE

IRTA

DR. KOLOSVÁRY BÁLINT

EGYETEMI TANÁR

MÁSODIK KIADÁS.

II. KÖTET.

KÖTELMI JOG. — CSALÁDJOG.
ÖRÖKLÉSI JOG.

176
Tárkány Szücs Ernő
könyvtára

1907

POLITZER-FÉLE KÖNYVKIADÓVÁLLALAT
BUDAPEST, IV., VERES PÁLNÉ-UTCZA 16.

Kolosváry Bálint magánjogi tankönyve, melyet már idősebb Tárkány Szücs Ernő is használt egyetemi hallgatóként

Tárkány Szücs Ernő 1937-től részt vállalt a Márciusi Front, valamint a népi írók mozgalmában, ami szintén látszik könyvtárán: Erdei Ferenc[3], Darvas József[4], Veres Péter[5], vagy éppen Jócsik Lajos[6] munkáival is találkozhatunk a kötetek között. Könyvtárának alapját természetesen a családi bibliotéka jelentette. Emellett gyűjtötte a népi írók mozgalmával kapcsolatos sajtótermékeket is.[7]

Tárkány Szücs Ernő az 1940-es években még végig Vásárhelyen élt. Az egyetem elvégzése után hazatért, és apja mellett ügyvédjelölt, valamint ügyészségi munkatárs. Eközben a *Puszták Népe* c. folyóirat egyik szerkesztője, valamint a Tornyai Társaság titkára.

1950-ben Budapestre költözött, mert a Belkereskedelmi Minisztérium TÜZÉP Főosztályára jogi előadóvá nevezték ki. Részt vállalt a TÜZÉP országos hálózatának kiépítésében. 1953-ban kötött házasságot egy vásárhelyi

[3] Erdei 1938; 1939; 1940a; 1940b.

[4] Darvas 1937.

[5] Veres é. n.; 1942; 1972.

[6] Jócsik 1946.

[7] Erre példa: Veres Péter et al.: *A magyar parasztság levele a művelt fiatalsághoz*. Miskolc, 1938, ill. Hollósi Antal, Tárkány Szücs Ernő et al.: *Válaszlevél Veres Péter és társai előbbi nyílt levelére*. Kézirat, 1938. aug. 31. Helye: MNL CS–CSML HL Tárkány Szücs Ernő és Bihal Ella ir. 66. doboz, 63/III. dosszié

órásmester leányával, Bihal Ellával, aki maga is a néprajz egy speciális ágának kutatója, illetve jelentős, folyamatosan gyarapodó könyvtárral rendelkezett, amelynek köteteit legkésőbb 1984 után hozzátette férje könyvtárához. Házasságkötésük után önzetlenül segítette Ernőt a tudóssá válás rögös útján. 1956-ban megszületett egyetlen fiuk, Attila. Édesapja 1951. szilveszteri, valamint édesanyja, Banga Ida 1952. május 7-i halála, továbbá nem sokkal korábban, a Szántó Kovács János és a Lázár utcák találkozásánál épült lakóházuk államosítása is hozzájárult ahhoz, hogy Tárkány Szücs Ernő Budapesten kezdjen új életet.[8] Könyvtárát ekkor vitte magával.

1957-től 1974-ig Nehézipari Minisztérium jogi főosztályvezetője. Ez idő alatt a bányajoggal is behatóan foglalkozott: 1970-ben megjelent társszerzőkkel jegyzett, bányajogról szóló munkája[9], és az ELTE Földtani Tanszékén 1970-től három tanéven át a bányajog előadója. Emellett továbbra is érdekelték a magyar jogi népszokások: ezzel kapcsolatos kutatási eredményei könyv formájában csak 1981-ben kerültek az olvasók elé.[10]

Szakkönyvtára – amely az évtizedek folyamán igazi tudományos gyűjteménnyé válik – a fővárosba költözése és családalapítása után is folyamatosan bővült. A bibliotéka egy részéről az első leltárt Bihal Ella készítette 1986 decemberében, tehát két és fél évvel férje halála után. Ebben összesen 981 tételt állapított meg, amely az évtizedek folyamán Tárkány Szücs tulajdonát képezte, vagy tulajdonába került. A kötetek többsége, bő 90 százaléka magyar nyelvű, emellett német, orosz, angol, francia, lengyel nyelvű könyvekkel és folyóiratokkal is találkozhatunk. Ebből adódóan elmondható, hogy Tárkány Szücs Ernő a nemzetközi jogi néprajzi kutatási eredményekkel is tisztában volt és publikációi során igyekezett azokat is felhasználni.

A második leltár elkészítése is Bihal Ella nevéhez fűződik. Ezt 1989 júniusában készítette el, összesen 669 tétellel. Itt is túlnyomórészt (nagyjából 80 százalékban) magyar nyelvű munkákkal találkozunk, míg az idegen nyelvű kiadványok közül a német nyelven megjelentek alkotják a legnépesebb csoportot, de találunk néhány angol, francia, olasz orosz és lengyel nyelvű könyvet is. Ebből a jegyzékből tudható, hogy Tárkány Szücs oroszul is tanult, hiszen 603. tételként *Orosz nyelvkönyv hanglemezekkel* szerepel. A két fentebbi leltáron kívül még két könyvjegyzéket találunk a Tárkány Szücs-fond 92. dobozában: az egyik 172, a másik 523 tételt tartalmaz.

---

[8] Idősebb Tárkány Szücs Ernő és felesége, Banga Ida halálukkor már Lenin (ma: Hódi Pál) u. 10. szám alatti lakosokként szerepeltek (Hmvhely halotti anyakönyv 5/1952, ill. 322/1952). Frekventált helyen lévő, kétszintes lakóházukat 1950-ben államosították és az Állami Gazdaságok Központját alakították ki. Államosított házukért cserébe kaphatták meg a közelükben újonnan felépült társasházi lakások egyikét. A Tárkány-palotáról ld.: Ld. Tóth (szerk.) 2000: 141.

[9] Tárkány Szücs–Radnay–Kiss 1970.

[10] Tárkány Szücs 1981.

Bihal Ella második leltára végén megjegyzi: „Jelen leltárban nem szerepelnek a kifejezetten jogi-néprajz tudományághoz szervesen hozzátartozó szeparátumok és részben külföldi szakfolyóiratok. Szükség esetén ezeknek a leltárát is elkészítem. Szeretném, ha a teljes könyvtári anyag egy tételben lenne értékesíthető." A négy könyvjegyzék közös jellemzője, hogy nincs bennük szisztémára utaló nyom (pl. szerzők szerinti betűrend, idegen nyelvű munkák elkülönítése a magyar nyelvűektől vagy egymástól), hanem ahogy éppen Bihal Ella keze ügyébe, illetve a zsákokba kerültek, úgy lettek felvéve a listára. A jegyzékek mellett szól, hogy a könyvek, folyóiratok többségét az özvegy igyekezett pontosan feltüntetni, ami évekkel később a Tárkány Szücs Ernő-fondot rendező levéltáros kollégáknak nagy segítséget jelentett.[11]

A könyvhagyatékból végül több mint ezer kötet, folyóirat, könyvrészlet, illetve tanulmány az özvegy halála után, az örökhagyók gyermeke, dr. Tárkány Szücs Attila révén, 1993 decemberében került levéltárunkba. A kötetek közül számosnak hiányzik a borítója, illetve a gyakori használat miatt is amortizálódtak, ezért könyvkötészeti restaurálásra szorulnak.

A könyvek értékállóságát tekintve: a köteteket Tárkány Szücs úgy igyekezett kiválasztani, hogy egyrészt tudományos munkája során fel tudja használni a bennük foglaltakat, másrészt törekedett az időtálló munkák beszerzésére. A bibliotéka nyilván tartalmazott olyan köteteket is, amelyektől gazdája különböző okok miatt megvált (a költözések során elveszett, értéktelennek bizonyult, ezért leselejtezte vagy elajándékozta; cserekiadványként adta ajándékba, illetve kölcsönadta, de sohasem kapta vissza különböző okok miatt). Ő is tisztában volt azzal, hogy sok olyan kiadvány lát napvilágot a társadalomtudományok terén, amelyet az egypártrendszer marxistának nevezett ideológiája szerinti szempontok erőteljesen befolyásolnak, így az ilyen kiadványokat amennyire tudta, megpróbálta elkerülni. Az etnográfiára – talán Ortutay Gyulának köszönhetően – kevésbé volt jellemző az ideológiai átitatottság, a szakmai követelmények szem előtt tartása a fiatalabb, már a szocialista viszonyok között felnövekedett tudósnemzedékeknél is jelentkezik. Egyébként Ortutay „karolta fel" azzal Tárkány Szücsöt, hogy 1949-ben támogatta felvételét a Magyar Néprajzi Társaságba, elismerve ezzel addigi etnográfiai munkásságát.[12]

Tárkány Szücs nemcsak az idősebb tudósok (Kós Károly[13], Kiss Lajos[14], Bálint Sándor[15], Nagy Gyula, László Gyula, Tálasi István, Ortutay Gyula[16] stb.)

---

[11] A Hódmezővásárhelyi Levéltárban őrzött Tárkány Szücs Ernő–Bihal Ella-fondot (XIV. 30) Varsányi Attila rendezte és látta el fondismertetővel, valamint raktári jegyzékkel.

[12] Az igazolás egy példányát ld.: MNL CS–CSML HL Tárkány Szücs Ernő néprajztudós és felesége iratai. 43. doboz, 120. dosszié: személyes iratok, igazolványok, bizonyítványok

[13] Kós 1979.

[14] Kiss é. n.; 1958; 1961; 1964.

[15] Bálint 1973; 1977.

[16] Ortutay (szerk.) 1960; 1970; 1979.

köteteit szerezte be, hanem a tehetségesebb (nem csak néprajzos) fiatal kutatók (Dóka Klára[17], Kósa László, Paládi-Kovács Attila[18], Szenti Tibor[19] stb.) publikációit is gyűjtötte.

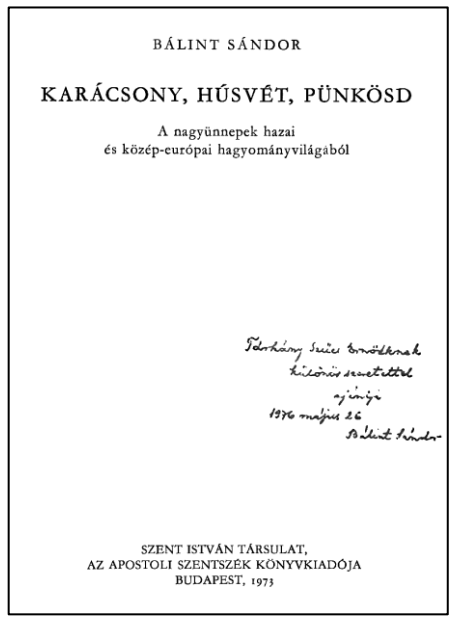
BÁLINT SÁNDOR

KARÁCSONY, HÚSVÉT, PÜNKÖSD

A nagyünnepek hazai
és közép-európai hagyományvilágából

Tárkány Szücs Ernőknek
kiadói szeretettel
ajánlja
1976 május 26
Bálint Sándor

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT,
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1973

Bálint Sándor Tárkány Szücs Ernőnek dedikált műve

Tárkány Szücs Ernő, annak ellenére, hogy 1950-ben Budapestre költözött, és ott teremtett magának új egzisztenciát, sohasem feledte el vásárhelyiségét. Tudományos pályafutásának alfája és omegája ez a nagy kiterjedésű alföldi mezőváros, minden gondjával együtt. Vásárhely rengeteg nyersanyagot szolgáltat mindenkinek, aki Vásárhely múltjának bármelyik szegmensét kívánja vizsgálni. A fiatalon, még 1875-ben meghalt Török Károly gyűjtőmunkája, majd Szeremlei Sámuel több évtizedes, szinte minden részletre kiterjedő helytörténeti munkássága, Kiss Lajos szintén pótolhatatlan néprajzi munkálkodása megfelelő alapot jelentettek Tárkány Szücs számára a helyi társadalmi viszonyrendszerek tanulmányozásához, a későbbiekben pedig az országon belüli, majd kívüli társadalmi jogszokások vizsgálatához. Másfelől figyelemmel kísérte a helyi tudományos élet változásait, ismerte és kapcsolatot tartott a helyi kulturális élet meghatározó képviselőivel és alkotóival, mint például Németh László, Galyasi Miklós, Dömötör János, utóbb Herczeg Mihály és Szigeti János. Egyik utolsó vállalkozása volt a Kiss Lajos

[17] Dóka 1979.
[18] Paládi–Kovács 1979.
[19] Szenti 1979.

emlékkönyv, amely a jeles néprajztudós és múzeumalapító születésének 100. évfordulóján jelent volna meg, de két év csúszás miatt csak 1983-ban jött ki a nyomdából.[20]

A szakkönyvtár anyagát többféleképp lehet csoportosítani. Tárgyuk szerint az alábbi tudományágakba sorolhatók: magyar és egyetemes néprajz, történelem, jogtörténet és szociológia. Többségét természetesen a magyar nyelvű kötetek alkotják, de német, angol, orosz, olasz, lengyel nyelvű kiadványokat is találunk, mert Tárkány Szücs pályája során nem kizárólag a hazai jogszokásokat tanulmányozta, hanem a szomszédos országok, továbbá Európa jelentősebb államainak jogi néprajzát is figyelemmel kísérte. A külföldi szakirodalmat alapvetően kétféleképpen szerezte be: megrendelte, illetve tanulmányútjai során vásárolta meg vagy cserekiadványként kapta meg őket.[21]

Tárkány Szücs köteteinek fontos csoportját képezik azon kiadványok, amelyekre külföldi útjai során tett szert. Az 1960-as évek második felétől már nem csak a szocialista országokba, hanem a vasfüggönytől nyugatra lévő államokba is utazhatott, mint vendégelőadó. Meghívást kapott például 1973-ban Chicagóba, a IX. Nemzetközi és Antropológiai Kongresszusra, 1976-ban a Bécsi Nemzetközi Jogi Kongresszusra, vagy 1980-ban a finnországi Turkuban tartott Finnugor Kongresszusra. Számos magyar és külföldi tudóssal, kutatóval levélváltások útján maradt kapcsolatban. A magyarok közül egyebek mellett Kiss Lajossal, Ortutay Gyulával, Péter Lászlóval, Cseres Tiborral, míg a külföldiek közül Herbert Spruth és Karl-Sigismund Kramer professzorokkal levelezett éveken, évtizedeken át. Az utóbbi két tudóssal számos konferencián, illetve kiadványon dolgoztak együtt, és a munkakapcsolat sokáig megmaradt közöttük.

Tárkány Szücs Ernő szakkönyvtáráról összegzésként elmondhatjuk, hogy a kötetek, könyvrészletek, különlenyomatok döntő többségét a mai kutatók bátran használhatják különböző szintű, illetve terjedelmű, publikálásra szánt dolgozataik elkészítéséhez. A történelmi, jogi, szociológiai valamint etnográfiai témájú munkák nincsenek elzárva az érdeklődők elől: akinek szüksége van rájuk felhasználandó irodalomként, helyben történő használatra rendelkezésére bocsátjuk. Levéltárunk egyik feladataként Tárkány Szücs Ernő levéltárunkban lévő könyvtári állományáról hamarosan számítógépes katalógust készítünk, és ezáltal az érdeklődők is könnyebben hozzáférnek a munkájukhoz szükséges kötetekhez.

---

[20] Dömötör–Tárkány Szücs (szerk.) 1983. A kötet 139–170. oldalai között lévő, *A vásárhelyi „baromgazdaság"* c. fejezetet Tárkány Szücs Ernő írta, míg *A vásárhelyi szegény ember háza földjének díszítményei* című tanulmány (317–350.) Bihal Ella műve.

[21] A külföldi szakfolyóiratok közül megrendelt több tucatot, egyebek mellett a Current Anthropology egyes számait (1965–1978); az Ethnologia Europae-t (1967–1971); a The Netherlands Journal of Sociology-t (1976–1983); vagy éppen a Familiengesichtliche Blätter-t (1971–1983).

Irodalomjegyzék

BÁLINT Sándor

1973 *Karácsony, Húsvét, Pünkösd.* Budapest: Szent István Társulat.

1977 *Ünnepi kalendárium I–II.* Budapest: Szent István Társulat.

BORUS Gábor

2000 Tárkány Szücs Ernő. In Kovács István – Kruzslicz István Gábor – Szigeti János (szerk.): *Hódmezővásárhely jeles tudósai*. (Vásárhelyi Téka 13) 261–262. Hódmezővásárhely–Budapest: Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata.

DARVAS József

1937 *A legnagyobb magyar falu*. Budapest: Gondolat.

DÓKA Klára

1979 *A pest-budai céhes ipar válsága (1840–1872).* Budapest: Akadémiai Kiadó.

DÖMÖTÖR János – TÁRKÁNY SZÜCS Ernő (szerk.)

1983c *Kiss Lajos emlékkönyv*. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Városi Tanácsa.

ERDEI Ferenc

1938 *Parasztok*. Budapest: Athenaeum.

1939 *Magyar város.* Budapest: Athenaeum.

1940a *Magyar falu.* Budapest: Athenaeum.

1940b *Magyar tanyák.* Budapest: Athenaeum.

HERCZEG Mihály

1993 Dr. Tárkány Szücs Ernő. In Kőszegfalvi Ferenc (szerk.): *Jeles vásárhelyiek*. (Vásárhelyi Téka 2) 131–132. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata.

JÓCSIK Lajos

1946 *A közösség gazdasági élete*. Budapest: Sarló.

KISS Lajos

é. n. *A szegény ember élete*. Budapest: Athenaeum.

1958 *Vásárhelyi hétköznapok*. Budapest: Magvető.

1961 *Régi Rétköz.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

1964 *Vásárhelyi kistükör.* Budapest: Magvető.

KÓS Károly

1979 *Eszköz, munka, néphagyomány*. Bukarest: Kriterion.

ORTUTAY Gyula (szerk.)

1960 *Magyar népmesék I–III.* Budapest: Szépirodalmi Kiadó.

1970 *Magyar népdalok I–II.* Budapest: Szépirodalmi Kiadó.

1979 *A magyar folklór*. Budapest: Tankönyvkiadó.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1979 *A magyar parasztság rétgazdálkodása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SZENTI Tibor

1979 *A tanya*. Budapest: Gondolat.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő – RADNAY József – KISS László

1970 *Magyar bányajog*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.

TÓTH Ferenc (szerk.)

2000 *Csongrád megye építészeti emlékei*. Szeged: Csongrád Megye Önkormányzata.

VERES Péter

é. n. *Parasztsors, magyar sors.* Budapest: Magyar Élet.

1942 *Az Alföld parasztsága*. Budapest: Magyar Élet.

1972 *Aszály, Gyepsor, Napszámos énekek*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Tárkány Szücs Ernő (1921–1984) 100 jogi néprajzi vonatkozású publikációja

100 Legal Ethnographic Publications Ernő Tárkány Szücs (1921–1984)

On the occasion of the 100th anniversary of the birth of Ernő Tárkány Szücs, we compiled a 100-item thematic bibliography from a publication on legal ethnography. With this bibliography, the Ernő Tárkány Szücs Legal Cultural History and Legal Ethnographic Research Group wishes to commemorate a complete, internationally known research oeuvre, which, despite its interruption, offers a new research perspective for several scientific fields – as legal history, historical science, legal sociology, ethnography.

Keywords: Ernő Tárkány Szücs, thematic bibliography, legal ethnography, legal history, sociology of law, centenary

1943 A kalotaszegi népi jogélet-kutatás. *Néprajzi Értesítő* 35:3-4. 253–254.

1943 A bálványosváraljai falukutató-tábor néprajzi munkája. *Néprajzi Értesítő* 35:3–4. 253.

1943 Jogszokás-gyűjtés Kalotaszegen. *Kolozsvári Szemle* 2. 64–70.

1943 Csányi József: Alsómuraközi családi jogi néphagyományok. Perlak, 1943. *Kisebbségi Körlevél* 7:3–4.

1944 Erdély öröklési jogszokásai. *Hitel* 9. 379–400.

1944 Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben. *Kolozsvári Szemle* 3. 137–145.

1944 A juhtartás népi jogszabályai Bálványosváralján. *Erdélyi Múzeum* 49:3–4. 464–475.

1944 *Mártély népi jogélete.* (Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1) Kolozsvár: Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szemináriuma.

1944 Mártély népi jogszemlélete. *Hajnalodik* 7. 209–212.

1946 Magyar jog és magyar társadalom. *Puszták Népe* 1:1. 17–22.

1947 A népi jogéletkutatás problémái a Nagy–Alföldön. *Alföldi Tudományos Gyűjtemény. Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve* 2. 302–311.

1947 Este a fonóban. (Feljegyzés az egyik mezőségi magyar faluból). *Puszták Népe* 2:4. 258–262.

1948 Az elfelejtett tokaji ribillió emlékére. *Független Újság* 3:144 (június 26) 4.

1948 Csizmadia Andor: A szociográfiai alapismeretek vázlata. (Eger, 1947). *Puszták Népe* 3:3. 227–228.

1948 Székely falutörvények. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi Imreh István. Erdélyi Tudományos Intézet, 40 l. Kolozsvár, 1947. *Ethnographia* 59. 205–206.

1948 Tóth István György: A barkók öröklési jogszokásai. Eger. 1947. *Ethnographia* 59. 230–231.

1949 A hódmezővásárhelyi széldaráló. *Ethnographia* 60. 276–278.

1949 Vásárhelyi halálos ítéletek 1753-ban. *Vásárhelyi Független Ujság* 4. (február 27) 3–4.

1949 Papp László: Vezérfonal a népi jogéletkutatáshoz. Budapest, 1948. *Ethnographia* 60. 344–346.

1954 Bónis György: Hajnóczy József. Budapest, 1954. *Tiszatáj* 8:3. 239–240.

1955 A földesúri hatalmaskodás egyik vásárhelyi emléke. *Vásárhelyi Szó*, 11–13.

1955 Török Károly (1843–1875). *Tiszatáj* 9. 381–388.

1956 Vásárhelyi híres vásárok. Adalékok Kiss Lajos munkájához. *Vásárhelyi Szó*, 19–23.

1958 Régi vásárhelyi tulajdonjegyek. *Index Ethnographicus* 3:2. 210–239.

1958 A vásárhelyi úrbérrendezés néhány néprajzi értékű dokumentuma. *Néprajzi Közlemények* 3. 297–306.

1958 Vásárhelyi híres vásárok. *Néprajzi Közlemények* 3. 344–358.

1959 Kőrösfői „örökségek" tulajdonjegyei. *Néprajzi Közlemények* 4. 47–50.

1960 Földvári kertészek vagyontárgyai 1816-ból. *Néprajzi Közlemények* 5. 313–314.

1961 *Vásárhelyi testamentumok*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.

1963 H. Spruth: Die Hausmarke. Neustadt an der Aisch, 1960. *Ethnographia* 74. 147–150.

1963 K. S. Kramer: Volksleben im Fürstentum Ansbach und seinen Nachbargebieten (1500–1800). Würzburg, 1961. *Ethnographia* 74. 150–153.

1963 Horváth Pál: A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai. Akadémiai Kiadó, 1960. 283 l. *Agrártörténeti Szemle* 5. 421–424.

1963 Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után (1686–1708). Budapest 1962. Akadémiai Kiadó, 374 l. *Ethnographia* 74. 635–638.

1963 P. Toschi: „Rappressaglia" di studi di letteretura popolare. Firenze 1956. Biblioteca di „Lares", Vol. I. Leo S. Olschki Editore. 269 l. *Ethnographia* 74. 639–640.

1965 A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon I–II. *Ethnographia* 76. 187–199, 359–410.

1965 Schönfeld, Walther: Körperbemahlen, Brandmarken, Tätowieren. Heidelberg, é.n. Dr. Alfred Hüthig Verlag, 156 S., 84 Abb. *Ethnographia* 76. 272–273.

1966 A deficiens jobbágy végrendelete a XVIII–XIX. században. *Agrártörténeti Szemle* 8. 401–431.

1966 Schram Ferenc: 1790–1819. közti körözőlevelek nyelvi és néprajzi adatai. Budapest 1964. 60 p. *Ethnographia* 77. 626.

1966 Rechtliche Regelung der Verbindungen der Berg- und Wasserwirtschaft in der Volksrepublik Ungarn. *Freiberger Forschungshefte* 63–75.

1967 Results and Task of Legal Ethnology in Europe. *Ethnologia Europaea* 1. 195–217.

1968 Eingebrannte Eigentumsmarken des Viehs in Ungarn. *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae* 21. 225–264.

1968 Magánjogi elemek régi bányajogunkban (1854–1944). *Bányászati és Kohászati Lapok* 101. 423–428.

1969 Ortbestimmende (administrative) Viehbrandzeichen in Ungarn. In Földes, László (Hrsg.): *Viehwirtschaft und Hirtenkultur*. *Ethnographische Studien*. 417–438. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1970 Népi jogtudat Tömörkény István műveiben. *Ethnographia* 81. 421–429.

1970 Privatrechtliche Elemente des alten ungarischen Bergrechtes (1854–1944). In Csizmadia, Andor – Kovács, Kálmán (Hrsg.): *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848–1944)*. 259–269. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1971 Schram Ferenc: Magyarországi boszorkányperek (1529–1768). Budapest, 1970. *Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle* 18. 116–117.

1972 Vásárhelyi diákok önvallomása 1938-ból. In Grezsa Ferenc (szerk.): *A Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium Jubileumi Évkönyve 1722–23, 1972–73*. 137–142. Hódmezővásárhely: Bethlen Gábor Gimnázium.

1974 Makói parasztok végrendeletei. *Ethnographia* 85. 493–512.

1974 „Vásárhelyi zenebona" 1774-ben. *Csongrád Megyei Hírlap* 19:179 (augusztus 2) 4; 19:180. (augusztus 3) 6.

1975 Az élő jogi népszokások Európában. *Létünk* 5:3–4. 85–93.

1975 A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Imreh István. Kriterion, Bukarest, 1973. 340 l. *Ethnographia* 86. 463–464.

1975 Vulcănescu, Romulus: Ethnologie juridică (Jogi etnológia) Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucuresti, 1970. 339. p. *Ethnographia* 86. 201–203.

1976 Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. Létünk, 4. évfolyam 86–107.

1976 Die juridischen Volksbrauche der Eheschliessung bei der Ungarn. *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae* 25. 211–249.

1976 Dr. Hofer Miklós halála. *Néprajzi Hírek* 5. 59.

1976 Prfof. Karl–Sigismund Kramer hatvan esztendős. *Néprajzi Hírek* 5. 10–11.

1976 A vásár és jogi népszokásai. In Szőllőssi Gyula (szerk.): *Vásártörténet – hídivásár*. 333–376. Debrecen: Hortobágyi Intéző Bizottság.

1976 Jogi néphagyományaink gyűjtése, a magyarországi vendek és a horvátországi magyarok körében. *Magyar Képes Újság* (Zágráb) 25:16. (szeptember 1) 20.

1977 K. S. Kramer: Grundriss einer rechtlichen Volkskunde. Göttingen, 1974. *Ethnographia* 88. 503–504.

1977 Öt éve halt meg Venczel József. *Néprajzi Hírek* 4. 137–139.

1977 The Local Legal Coustoms in Europe. In Kulcsár, Kálmán (ed.), *Sociology of Law and Legal Sciences*. 229–235. Budapest: Hungarian Academy of Sciences.

1977 Bírósági per népmesegyűjtemény kiadása folytán. *Néprajzi Hírek* 6. 118.

1977 Milyen volt a nagycsalád a szlavóniai magyaroknál? *Magyar Képes Újság* (Zágráb), 26:19. (október 15) 21.

1977 *Magyar Néprajzi Lexikon*, I. Budapest: Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak: ági öröklés, áldomás (Ujváry Zoltánnal), alku, ara, asszonyavatás (Tátrai Zsuzsannával), atyafiságos egyezség, bánatpénz, bányabíró, bíró, bűn, cemende, cenzár, cigánybíró, deres, drusza, egyenlő osztály, eklézsia-követés, eljegyzés (Györgyi Erzsébettel), erdőbíró, esküdt, esküdtbíró.

1978 Die juridischen Volksbräuche der Eheschliessung bei den Ungarn. In *Actes du Colloque International „Amour et Mariage en Europe"*. 110–126. Liège: Musée de la Vie Wallonne.

1978 Bónis György hatvanöt éves. *Néprajzi Hírek* 7. 128–130.

1978 Családi jogi népszokások Alsó-Muraközben. *Magyar Képes Újság* (Zágráb), 27:16 (szeptember 1.) 24.

1978 Jogi szokások a bányászatban. (I–III.) *Bányászati és Kohászati Lapok* 111. 278–282., 352–354., 418–423.

1978 A kisbíró. / Mi volt a tulajdonjegy? / Kié legyen a bánatpénz? In Jávor Katalin – Küllős Imola – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): *Kis magyar néprajz a rádióban*. 195–196, 219–221. Budapest: RTV–Minerva.

1978 A Magyar néprajz története – angolul. *Néprajzi Hírek* 7. 119.

1978 „Most gondold meg szógám, elejét utolját..." Párválasztás hajdanában. *Hevesi Szemle* 6:4. 45–51.

1978 Tálasi István: Kiskunság. Budapest, 1978. *Könyvvilág* 7. (február)

1978 Prof. Karol Korányira emlékezve. (A magyar tudomány lengyel barátja.) *Néprajzi Hírek* 7. 149–150.

1978 Boszorkányok a máglyán. *Magyar Hírlap* 11:170. (július 21) 6.

1979 Living Legal Gustoms of the Common People of Europe. In Diamond, Stanley (ed.): *Toward a Marxist Anthropology. Problems and Perspectives*. 257–264. (World Anthropology) The Hague: De Gruyter.

1979 Vendetta és önbíráskodás. *Magyar Hírlap* 12:63. (március 16) 6.

1979 *Magyar Néprajzi Lexikon*, II. Budapest: Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak: fabíró, fajegy, falusi használati közösségek, falutörvény, farbőrugrás, farkasguzs, faszamár, felszállók öröklése, fiági öröklés, fogda, foglalás, foglaló (Bónis Györggyel), foglalójegy, fogott bíró, forrástisztítás, főbíró, fráng, gyökös örökösödés, hadnagy, hajadontartás, haj és szakállnyírás, halászbíró, határjel, házásás, házasságon kívül elismert nemi kapcsolat (Gunda Bélával), hitbér, Hódmezővásárhely népe, istenítélet, jogi jel, jószágjegy, kaloda (Balogh Istvánnal).

1980 Collecting Legal Folk Coustoms in Hungary. *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae* 29. 181–205.

1980 Egy újévi népszokás a Legfelsőbb Bíróság előtt. *Múzeumi Kurír: A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Köre körlevele* 32. 36.

1980 A kézfogóval összefüggő jogi népszokások. *Népi kultúra–népi társadalom* 11–12. 119–154.

1980 Imreh István: Erdélyi hétköznapok. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1979. 346 l. *Ethnographia*, 91. 595–596.

1980 Jogi népszokások parasztságunk öröklési rendjében (1700–1945). *Agrártörténeti Szemle* 22. 273–310.

1980 A jogi népszokások szankció rendszere. *Ethnographia* 91. 372–392.

1980 A temetés jogi rendje. In: Szőllőssi Gyula (főszerk.): *Hajdú-Bihar temetőművészete.* 109–129., 297–298., 313–314., 327–328. Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Tanács Műemléki Albizottsága.

1980 *Magyar Néprajzi Lexikon*, III. Budapest: Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak, kapitány, karóba húzás, képmutatás, kelengye, kenéz (Bárth Jánossal), kenyérjegy, kerámiajegy, keresztnévadás (Németh Imrével), kézjegy, kicsapás, kisbíró, kitagadás, koldusbíró, korbácsolás (Németh Imrével), korhelyhétfő, korombíró, kőfaragójegy, köteles rész, közös erdő, közvéleménybüntetés, leányvásár, legényavatás (Németh Imrével), legfiatalabb fiú joga, legidősebb fiú joga, lélekváltság, leszármazók (lemenők) öröklése, levetkőzés, magszakadás, malombíró, másodbíró, meghurcolás, megkérés (Györgyi Erzsébettel), megkövetés, menedékjog, mesterjegy, művész jegy, nagyatádi-kocsi, nászajándék (Györgyi Erzsébettel), nászéjszaka, násznagy (Györgyi Erzsébettel), násznép (Györgyi Erzsébettel), negyed.

1981 Jogi kettősség a hazai nemzetiségek életében. Jog és jogi népszokás. In Krupa András – Eperjessy Ernő (szerk.): *A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai.* 224–236. Budapest–Békéscsaba: Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztálya.

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

1981 Stammt die ungarische „billogozás" aus dem Finnisch-Ugrischen? In*: Congressus quintus Internationalis Fenno-Ugristarum: Turku 20.-27. 8. 1980. Pars. VIII. Dissertationes sectionum: Ethnologica, folkloristica et mythologica et anthropologica*. 106–111. Turku: Suomen Kielen Seura.

1981 *Magyar Néprajzi Lexikon*, IV. Budapest: Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak: nyelvlakat, nyomóháló, oldalági öröklés, osztály, osztályos atyafiság, öröklés, öröklési jogi szokások, örökség, ősiség, ötvösjegy, parasztbíró, párválasztás (Györgyi Erzsébettel), patvar, pellengér, pusztabíró, robot jegy, rostapénz, sójegy, szalmakoszorú, szamártemetés, szégyenketrec, szégyen-kő, szégyenpolc, szégyentábla, székbíró, személyiségjegy.

1982 *Magyar Néprajzi Lexikon*, V. Budapest: Akadémiai Kiadó. Kidolgozott címszavak: szerzeményi javak, szíjhasítás, szólás (Szemerkényi Ágnessel), törvénybíró, törzsöröklés, tulajdonjegy, vadászbíró, vásárbíróság, végrendelet, Venczel József, vérbosszú, vértestvérség, vesszőzés (Tátrai Zsuzsannával), zabigyerek.

1983 A mai magyar jogi népszokások értékelése. *Valóság* 26:9. 71–75.

1983 Évszázados falutörvényeink. *Honismeret*, 11:5. 3–5.

1983 A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája. *Népi kultúra–népi társadalom* 13. 151–172.

1983 Fejezetek Békés társadalomnéprajzából. In Dankó Imre (szerk.): *Békés város néprajza*. 695–762. Békés: Békés Város Tanácsa.

1983 A vásárhelyi „baromgazdaság". In Dömötör János – Tárkány Szücs Ernő (szerk.): *Kiss Lajos emlékkönyv*. 139–170. Hódmezővásárhely: Hódmezővásárhely Városi Tanácsa.

1984 Jogi népszokások hazánk területén. *Békési Élet* 19. 219–227.

1987 A jószágellenőrzés égetett jeleinek regionális rendszere Magyarországon. *Népi kultúra–népi társadalom* 14. 103–157.

1988 Menyasszonytánctól a hálapénzig. Népi jogszokások jelen időben. *Délsziget* 12. 55–58.

1994 Results and Task of Legal Ethnology in Europe. In Alison Dundes Renteln – Alan Dundes (eds.): *Folk Law I–II. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. 161–186. New York–London: University of Wisconsin Press.

2003 *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (2. bővített kiadás)

Összeállította: Bognár Szabina és Szabó Ernő

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakulásának 10. évfordulóján

A Jászkun kerület népi jogéletének tükröződése a 18.századi helyi rendtartásokban

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET
(történész, levéltáros, ny. múzeumigazgató, Kiskun Múzeum)

The Reflection of the Folk Legal Life of the Jászkun District in the Local Orders of the 18th Century

My study is about the local ordinances of the Jászkun district, which were created as the result of the territorial autonomy gained in 1745. Evincible are the material, territorial and social types and the vertical layering of orders, as well as the prevalence of authoritarianism and professionalism.

Keywords: Jászkun district, autonomy, material, territorial, and social statutes

Bevezetés

A társadalmi együttélés helyi szabályozóinak, a települési és népcsoporti statútumoknak az összegyűjtése, közreadása nem előzmény nélküli. Közülük elég Jakob Grimm[1] hat plusz egy kötetben összegyűjtött német falutörvényeit említenem. A Weistümerek második kiadása 1957-ben jelent meg, s Imreh István a törvényhozó székely falvakról írva megemlíti milyen „rendkívüli kutatásra serkentő erővel hatott"[2] rá a gyűjtemény. Bizonyság e rendkívüli hatásra, hogy magyarországi vagy magyar nyelvterületre vonatkozó teljességre törekvő falutörvények csupán Imreh István munkásságából ismertek. Az általa[3] közreadott kötetek ismereteim szerint a legteljesebb, legátfogóbb gyűjteményei a székelyek helyi statútumainak.

A székelység helyi rendtartásairól már 1279-ből van ismeretünk, a telegdiek révén, akik a székelyek törvényét, statútumát említik. A kunok jogszokásairól viszont ezidőből csupán feltételezéseink, következtetéseink vannak. Jogaikról a kői, vagy bánmonostori egyezmény[4] szól, melyben a kunokat Magyarországra befogadó IV. Béla király 1240-ben a vendégnépeket megillető jogokat adott számukra cserében katonai szolgálatukért. 1279-ben azonban megszületett az idők során oly sokszor hivatkozott, de hitelességében kétségbe vont[5] augusztus 10-én kiadott keresztségi kiváltságlevél, más néven a kun törvény. Helyi rendtartásokról, statútumokról azonban továbbra sincsenek forrásaink, sem a kunok, sem az 1323-tól okleveles forrással rendelkező

[1] Grimm 1840–1878. (A hetedik kötet az összefoglalás.)
[2] Imreh 1983: 45.
[3] Imreh 1973: 1983.
[4] Kő a Szerémségben, Duna jobb partján lévő település, 1198-ban Béla bán alapított itt bencés monostort, erről változott a neve Bánmonostorra, ma Banostor.
[5] Berend 2002.

jászok vonatkozásában. A székely falutörvényeket viszont, hála Imreh István munkásságának, a 16. századtól ismerhetjük. Összegyűjtésük és megjelentetésük kiemelkedő tudományos jelentőséggel bír. Nem véletlen, hogy a népi jog kiváló ismerője és monográfusa Tárkány Szücs Ernő elismeréssel és megbecsüléssel viseltetett a székely közösségi önszabályozás átfogó, az élet minden területére kiterjedő feldolgozása iránt.

A jelen tanulmány a kunok és jászok népi jogéletét vizsgálja. Mindkét népcsoport igazgatási egysége az 1682-től önálló törvényhatósággá nyilvánított Jászkun kerület volt. A kerület népességének társadalmi együttélését szabályozó jogszokásokkal és szokásjoggal sajnos kutatóink alig foglalkoztak. Kivételként csupán az 1799-ben kihirdetett Jászkun Statútumot más néven Nádori Statútumot említhetem, melynek hosszú életű paragrafusait számtalan összefüggésben közölték jogászok, történészek, néprajzkutatók, s mások, akik a Jászkun kerület társadalmával foglalkoztak. Jelen munkámmal részben a kutatás hiányait szeretném pótolni, másrészt bízom abban, hogy sikerül a témára irányítani további kutatók figyelmét.

A jogszokások és a szokásjog is a helyi értékrendet közvetítik, alkalmazásukat egykorúan és a kutatók szemében egyaránt az eltérő kikényszerítő erő különbözteti meg. A jogszokásnál nem a bíróság, hanem a közvélemény állít kényszert a norma mögé. „*A jogszokás betartása és betartatása nem egyfajta jogalkotó szerv hatáskörén, tekintélyén, hatalmán, törvénykezési jogkörén, privilégiumán nyugodott, hanem egy közösség meggyőződésén.*”[6] A meghatározást a joginéprajz kutatásának új hulláma kényszerítette ki, ezáltal mindenki számára nagymértékben megkönnyítve a jog népéleti útvesztőiben történő eligazodást. A fogalom újra definiálása alapján egyértelmű, hogy a Jászkun kerületben oly nagy jelentőséggel bírt nádori statútumot nem a jogszokások, hanem a szokásjog körébe sorolhatjuk. Ám nem tekinthetünk el attól, hogy azoknak a normáknak a többségét, amelyek egy helyi statútum megalkotása, elfogadása és kihirdetése során a lakosság mindennapjait szabályozták, a kodifikációban ugyanennek a helyi társadalomnak a jogszokásai közül emelték át a szokásjogba. A Jászkun kerület népességének társadalmi együttélését szabályozó jogszokásokra alig utalnak direkt források, legtöbbször szövegközi megjegyzésekből, a közvélemény bonyolult megnyilvánulásaiból következtethetünk népéleti hatásukra.

A jász és kun népesség alapjogait a két népcsoport középkorban történt befogadásakor és 1745 után királyi privilégium szabta meg. A jogélet gyökerei tehát jelentős eltérést mutatnak a szintén népcsoporti szabadságot élvező székelyek jogéletének gyökereitől, hiszen a székely jog eredete, a *székely szabadság* nem vezethető vissza egyetlen királyi privilégiumra, bár az idők során

[6] Mezey 2009: 25.

számos kodifikált jogi szabályozáshoz kényszerültek alkalmazkodni.[7] A székely települések statútum alkotásának gyakorlata csaknem másfél évszázaddal régebbről ismert, mint a jász és kun településeké. A jelentős időbeli eltérést az is magyarázhatja, hogy a székely communitásoknak erőteljesebben kellett a saját szabályaikba kapaszkodniuk, mint azoknak a népcsoportoknak, amelyek számára egy-egy királyi privilégium jelölte ki életlehetőségeik határait. A székely székek, falvak társadalmának sajátos rétegezettsége, gazdálkodásuk erős közösségi meghatározottsága fokozottan kikényszerítette a helyi rendtartások megalkotását. Nehéz időket kellett túlélniük. A székelység döntő többségében szabadparaszti közösségei számára a megmaradás alapfeltételei közé tartozott az összetartozást erősítő ősi jogszokásaik éltetése, s az azokra támaszkodó újabb és újabb helyi szabályok megteremtése. A jász és kun származású népesség települései szintén nehéz időket éltek túl, a XVI. század közepétől török uralom alá került helységeik lakossága igyekezett megőrizni az öröklött szokásokat. A népesség bekövetkezett keveredése ellenére fel-fel bukkantak a jász és kun népcsoporti érdekek védelmére irányuló törekvéseik. Bizonyos, hogy az 1702–1745-ig tartott földesúri alávetettségük időszakában hagyományaik tudatos megőrzése segítséget nyújtott a túléléshez, jelentősen megkurtított szabadságaik megőrzéséhez.[8]

A jászkun jogélet alaptörvényeinek tekintett királyi privilégiumok – az 1279. évi keresztségi kiváltságlevél és az 1745. évi redempcionális diploma – az idők során belesimultak a helyi communitásokban kialakult jogszokásokba, sőt a jogszokások is motiválhatták az alaptörvények megszületését. Viszonyrendszerük ma már nehezen megállapítható. Különösen nehéz dolga van a kutatónak, mert a jászok és kunok helyi szabályai sajátos módon akkor sem öltöttek statútum formátumot, amikor falvaik már igazodtak a magyar falurendszerhez. Ha a XVI. század utolsó harmadában a jászoknak és a kunoknak voltak is a székely falutörvényekhez hasonló statútumaik, azokat vagy nem foglalták írásba, vagy nem maradtak meg az utókor számára. Az írott székely jog azonban már a XVI. századtól dokumentálható. Werbőczy István a Hármaskönyvben a székely szokásjogot a tételes magyar jogrendszer részévé tette, meghagyva számukra az önkormányzati jogalkotás szabadságát.[9]

A Jászkun kerület alaptörvényei 1745 után

1745. május 6-án a Jászkun kerület népe számára véget ért a földesúri alávetettség 43 évig tartott korszaka. Mária Terézia királynő kiváltságlevélben engedélyezte a kerület földjének és szabadságainak visszaváltását, a jászkun

[7] Pál-Antal 2002.
[8] Botka 1999.
[9] Pál-Antal 2002.

redempciót. A privilégium (más néven: redempcionális diploma) tartalmazta a kerületekben élők sarkalatos jogait, s a Jászkun kerület fennállásáig az ott élők alaptörvénye lett.

A kiváltságlevél kilenc cikkelyébe foglalt külön jogrend, új alapokat teremtett a tulajdoni viszonyok, a politikai, a gazdasági és a társadalmi élet számára. A Jászkun kerület közigazgatási egységében és törvényhatóságában élő lakosság területi autonómiát s benne kellő jogi támaszt nyert az önkormányzat szervezéséhez. Témánkhoz kapcsolódóan szükséges a privilégium két cikkelyének – a IV. és VII. cikkelynek – alaposabb bemutatása.

A helyi szabályrendszer kialakítása nem nélkülözhette az önkormányzat különböző szerveinek és a lakosságnak az együttműködését. A szükséges jogi hátteret a kiváltságlevél IV. cikkelye tartalmazta, amely az önkormányzatiságról rendelkezett. A IV. cikkely megszabta, hogy az *igazgatási és jogszolgáltatási ügyeiket maguk a maguk közül szabadon választott tisztségviselőikkel intézhetik*, csupán főkapitányukat nevezze ki a nádor. 1751-ben, amikorra a redempció lebonyolításának módszere megszilárdult, a magyar országgyűlésen jóváhagyott királyi rendtartás egészítette ki a kiváltságot. A királyi rendtartás 24 pontban szabályozta a szervezeti kérdéseket, útmutatást adott a választás módjára s a privilégiumnál részletesebben taglalta a redempció által rétegezett társadalom lehetőségeit. A kiváltságlevél és a rendtartás a kerületek alkotmányos életének alapdokumentumai voltak, amelyek teret engedtek a mindennapok együttélését szabályozó helyi rendelkezések, statútumok alkotásának és alkalmazásának. A helyi hatóságok, társadalmi csoportok statútumai tölthették be azokat a joghézagokat, amelyeket az alaptörvények szabadon hagytak.

A kerületi mezővárosok szervezett és funkcionálisan tagolt önkormányzattal rendelkeztek, a kerületi igazgatás a szabad királyi városok igazgatásához hasonló vonásokat tartalmazott, a falvak kerületük mezővárosait tekintették követendő mintának. Mivel a Jászkun kerületben a falvak és a mezővárosok életének fő vonásait azonos alaptörvény szabta meg, közöttük nem szervezeti, csupán nagyságrendi különbség volt. A jászkun szabadság éppúgy érvényesülhetett a legkisebb faluban, mint Jászberényben a kerületi központ mezővárosban.

A kiváltságlevél VII. cikkelye a jogok kiérdemléséről a rendelkezett: *A mentességek és kedvezmények egyenlő feltételhez kötöttek legyenek s a jogok elosztása szintén e szerint történjen.* A cikkelyt a kerületekben (a Jász, Kiskun, Nagykun kerületben) úgy értelmezték, aki fizetett a redempcióba az befizetése arányában részesülhet a privilégiumban adományozott jogokból és a megváltott földterületből. Elméletük szerint a kiváltságban biztosított jogokat a megváltott föld hordozta. Teljesjogúak a földváltó redemptusok lettek, akik minden a privilégium által biztosított előjogot birtokolhattak, s az idők

során kialakult számos gazdasági és politikai előjog szintén őket illette.[10] A redempció végrehajtása során megszilárdult jogszokás szerint, aki a Jászkun kerületben eladta a megváltott úgy nevezett tőkeföldjét, eladta vele a hozzákapcsolt jogokat is. A kiváltságlevélben leírtakat kiegészítő jogszokás hamarosan szokásjoggá alakult és belesimult a helyi alkotmányos életbe. Ez a szokásjog szinte kiegészítette, helyhez igazította a privilégiumot, s azzal összhangban megteremtette a kerületek egyedülálló társadalmi rétegződését, ami a Jászkun kerület közjogi fennállásáig, sőt azon túl, hosszú ideig[11] meghatározónak bizonyult.

A lakosság teljesjogú redemptusokra és redemptus-nemesekre, a kevesebb földet és jogot birtokló irredemptusokra, földnélküli zsellérekre és a csupán munkavállalási céllal a kerületekben élő tartózkodókra, a commoransokra tagolódott. Sajátos kategóriát képeztek a redemptus-nemesek. Ez a sehol más vidéken nem létező társadalmi réteg a kerületek határán belül földet váltott nemesekből állt, akiknek a nemesi birtokuk – ha volt– a kerületeken kívül helyezkedett el. A Jászkun kerületben nemesi birtok nem lehetett, a kerületek minden röge megváltott földbirtok volt. A Jászkun kerület országosan egyedülálló, sajátos társadalmi rétegződését, amely a redempció és az ahhoz tapadt jogszokások és szokásjog együttes hatására jött létre a kerületek minden településén helyi szabályozással és kerületi statútumokkal igyekeztek fenntartani.

A Jászkun kerület igazgatási szervezete piramidálisan három szintre tagolódott. A legszélesebb alsó szintet a 25 település elöljáróságai alkották. Középen helyezkedtek el a particularis kerületek (Jász, Kiskun, Nagykun kerület) magisztrátusai, élükön az adott kerület kapitányával és a kerület tisztségviselőivel. A legfelső szinten a generalis congregatio (Jászkun kerület közgyűlése) állt, melynek tagja volt minden település főbírója és küldötte, valamint a generalis magistratus, élén a palatinalis főkapitánnyal. Minden generális választott vagy a nádor által kinevezett tisztségviselőnek – a nádori táblabíróknak – és minden településnek egy-egy szavazata volt a közgyűlésben.

A legszélesebb választói réteg – a már említett VII. paragrafus értelmében a települések redemptusaiból állt. Ők lettek a választók és a választhatók. A redemptusok, és a redemptus-nemesek a választójog birtoklása által befolyásolhatták az önkormányzat hatáskörét és döntéseit, a település jogalkotását. A helyi főbíró évenkénti választásán minden redemptusnak szavazati joga volt, az új szenátorokat a tanács tagjai választhatták. Az egyszer megválasztott szenátor élete végéig betölthette tisztségét. A jelölést a tanács

[10] Bánkiné Molnár 2000.

[11] Egy jászberényi báli meghívó tanúsága szerint 1940-ben A Jászberényi Redemptus Közbirtokosság és a Polgári Kaszinó Egyesület rendezett közös táncmulatságot. A Jászkun kerület közjogi fennállása 1682–1876-ig tartott, tehát a nevezetes bál idején már 64 éve nem létezett, a redempciótól pedig több mint 200 év telt el. Bathó 2020: 55.

végezte. Szavazni a particularis kerület kapitánya által jóváhagyott jelöltekre lehetett, jelölteket a tanács állított. A településeken érvényesített közvetlen választói jog kerületi szinten közvetett választói jogra változott. A kerületi tisztújítást hosszadalmas jelölési procedúra előzte meg, időpontját háromévenként a nádor tűzte ki.[12] A választás titkos szavazással történt a generális közgyűlésen. Mindhárom igazgatási szinten kinevezett tisztség volt a nótáriusoké. 1775 után a nótáriusokat csak főkapitányi engedéllyel lehetett elbocsájtani.

A közösség és az egyén döntési szabadságára az autonómiát keretbe foglaló kiváltság cikkelyei és a redempció gyakorlati megvalósulása egyaránt meghatározónak bizonyult. A privilégium helyreállította a nádor jogkörét, visszaadta a pallosjogot és megerősítette a jászkun bíráskodás középkorban gyökerező szabadságát. Ismét csak saját bíróik ítélkezhettek felettük. Idegen bíróság csak akkor idézhette perbe a „jászkun polgárt", ha a per a kerületeken kívüli birtokait érintette. A jászkun bíróságok hatásköre három ügycsoportra nem terjedt ki: az egyházi bírósághoz utalt ügyekre, a kerületeken kívül lakók ellen elkövetett bűnügyekre és a külső birtokokat érintő határperekre.

A redempciót engedélyező diploma a lakosság szemében mindenkor örökérvényű maradt, amit a gyakorlatban a maguk törvényévé fogadtak, és szabadságaik tudatában helyi törvényeikkel folytonosan kiegészítettek.

A helyi rendtartások térnyerése a jászkun redempciót követően

A földváltók számának időnkénti változása mutatja, hogy a földváltási hajlam nem párosult mindenkinél kellő teherbíró képességgel. A redempciós vállalást teljesítők viszont egyre erőteljesebben követelték a földdel együtt megszerzett előjogaikat, amelyeken egyre kevésbé akartak osztozni. Ezért a redemptusság kritériumait újabb és újabb statútumban határozták meg, miközben a redemptusok az önkormányzati hatalmukat felhasználva akadályozták rétegük bővülését. Utóbbi módszerbe sorolom, hogy a települések redemptusokból és redemptus -nemesekből álló tanácsai helyi rendeletekkel korlátozták a redemptusság legfontosabb feltételét az ingatlanszerzést, illetve ennek feltételét a lakosi jog elnyerését.

A korlátozó helyi szabályokat az elsők között hozták meg Jászberényben, ahol már 1748-ban rendelettel akadályozták az ingatlan vásárlást, és a városba költözést. A február 14-én elfogadott rendelkezés 7-dik pontja kimondta, hogy mivel *„az háznak vételével akármi jövevény magát a Városba Lakosnak be fúrja, aki az után sokszor bajt, izgágát, és sokféle rosszat be hoz a Városba. Mind ezeknek és több efféléknek el távoztatására, el végeztetett a N. Magistrátus által, afféle örökségeket hogy ne légyen s N. Tanács híre nélkül,*

[12] Bánkiné Molnár 1996: 126–141.

Jószága vesztesége alatt."[13] Úgy tűnik a februári rendelkezés nem bizonyult elég hatékonynak, ezért áprilisban tovább finomították.

„Fellyebb említett Házaknak s más örökségeknek szabad el adásából s vételéből sokszor következett akár /: amint praemittaltatott :/[előadatott] hogy sokan a városba titkon bejövén, két s három esztendőbéli lappangása után , vagy szolgálattya után magának házat vévén, Lakossá lőtt, a kik közül némellyek Szökött Jobbágyok, némellyek valamelly gonosz cselekedetekért ... és rossz hírük lévén a N. Magistrátusnak gyakorta bút , s alkalmatlanságot szerzettek.

Consederálván [ülésezvén] azt is hogy a régi igaz lakosok Privilégiumunknak meg tartásáért, és ez mostani Redemptionak dolgában mennyi költséget, fáradtságot és gyakorta vérontást és sokan halált is szenvedtek, hogy azért az olyan jövevény Lakosok Minden érdem nélkül azon Privilégiumoknak jussába lépjenek, s a régi érdemesekhez hasonlók legyenek, senki méltán nem kivánhattya, ezért el végeztetett: Hogy ha olly Lakosok találtatnának Városunkban Kik a Redemptioban semmit nem Contribualtak azok közül ha 1/~ Köteles Gazda valaki volna, vagy ezutánis lenni akarna, mint egy Purger Pénzt Királyi városok Módgyára fizesse." [14]

1746-tól a földszerzés lehetősége egyre több bevándorlót vonzott a kerületekbe. A helységek érdeke a redempció összegének mielőbbi kifizetése volt, de a váltható földterület fogyatkozott. Akik már redimáltak, ragaszkodtak a földdel együtt megszerzett előjogaikhoz, melyek egyre erősebben megkülönböztették őket a kevesebb földet vagy semmit nem váltottaktól. 1752-ben a Jászkun kerület közgyűlése határozatot hozott arról, hogy azok, akik legalább 20 forint értékű földet nem váltottak nem tekinthetők redemptusoknak.[15] Ez volt az első kerületi szintű statútum a redemptusság feltételeiről, s nyomában több település szabályozta a helyi társadalom jogait. Példaként idézem a Kiskun kerületből Félegyháza falu 1752 tavaszán alkotott statútumát.

„Statútum Possessionis Cumanae Félegyháza Anno 1752. Die 25. febr.

A Nemes Tanáts némely érdemes lakos*okkal eggyüt az Tanáts Házában Concurrálván illyen Statútumot rendeltek hogy tii tavali esztendőben Bírák Urajimék híre nélkül házat tsinált*

2do Ha valaki ezen parancsolatnak publikációja után Hír nélkül Házat állítana vagy istállóból házat tsinálna hat forint büntetése, és házának le törése is el végeztetett.

<u>Harmadszor</u> egy általlába meg nem engettetik hogy valami földetlen ember házat építsen, sőt az kinek ház hele ki vagyon is mutatva, hogy ha kert fölgye

---

[13] MNL JNSZML Jászberény város protocolluma 1748. február 14.

[14] MNL JNSZML Jászberény város protocolluma 1748. április 5. 325–327p.

[15] MNL BKML Kiskunhalas levéltára [Kh.lt.] Protocollum currentale tom. 1. p.20./1752.

nincsen, Annak is fölállítása hat forint büntetés, és az Háznak le rontása alat tilalmaztatik.

Negyedszer A Zselléreknek is most emlétet büntetés alat parancsoltatik: hogy Istállót vagy Tanyát tsinálni ne merészellenek.

Ötödször Különössen el végezték Bírák és Lakos Urajmék, hogy az mely Háznak Istállója nintsen büntetésül az ollyan Háztul nem három, hanem hat forint portiot köl nékiek fizetni, valamedig Istállot nem tsinálnak.

Hatodszor A Ki Bírák Urajmék híre nélkül valamely jövevény embert, vagy munkássát lakosnak bé fogadgya hat forint büntetése lészen, azon uj lakos pediglen Helységünkbűl ki tilalmaztatik.

Hetedszer A Zsellér ha el akar menni, Gazdája hírt adgyon, mert különben magának kel az zsellér portioját meg fizetni.

Nyolcadszor A mely Gazda marháját portiobul ki tagadgya, azon marha confiscaltatik.

Kilencedszer Aki más ember Lakossát és Zsellérit Bíró Uram híre nélkül bé fogadgya 3 forint büntetése lészen.

Tizedszer Ha valami Zsellér rossz életben tapasztaltatik, azon Zsellérnek Gazdája tudván ő rosz életét hasonló büntetéssel fog meg büntetődni, ha Bírák Urjaméknak hírt nem ád."[16]

A helyi rendszabály nem falugyűlésben, de a tanács és a lakosok egy részének jelenlétében született. Hamarosan írásba foglalták az új lakosok befogadásának korlátozását, holott a török idők alatt elnéptelenedett falut 1743-ban telepítették újra és a földváltási lehetőség hírére a kerületeken kívülről is sokan szerettek volna Félegyházára költözni. A falu azonban helyi rendeletekkel, statútumokkal próbálta távoltartani a potenciális földváltókat. Ennek érdekében erkölcsi, magatartási követelményt is statútumba foglaltak. Bár Félegyházán 1753-ban és 1758-ban némelyek számára még lehetőség nyílt a maradvány földből váltani, a redemptusi kritériumot szabályozó 1752. évi kerületi statútummal lezártnak tekinthető a falu társadalmi átrétegződése, a település mind gazdaságilag, mind társadalmilag stabilizálódott, ami tükröződik a statuálásokban.

A váltott földet a redemptor tulajdonának tekintette bár a kiváltságlevél csupán korlátozott tulajdonjog rögzített: *élni és használni* engedte a birtokot. A földváltók azonban másképp értelmezték a kiváltságot, úgy gondolták fizettek a földért, tehát megvették. Sőt, értelmezésük szerint a hozzákapcsolt jogokkal együtt vették meg. A közfelfogás sajátos *jászkun földtulajdont*[17] teremtett, amit a megváltott földhöz kapcsolt előjogok minden más földhasználattól vagy földbirtoklástól megkülönböztettek. A *jászkun földtulajdon* a

[16] MNL BKML Kiskunfélegyháza levéltára [Kf. lt.] Protocollum 1. 48–49.p.
[17] Bánkiné Molnár 2002.

teljes közéletet átformálta, szinte minden helységben megalkották a földváltók tőkeföldjét védő rendszabályokat. Közéjük sorolható a más kertjében tett károk büntetéséről 1755-ben megalkotott statútum. "1755. Félegyháza *Minthogy az Népnek rendetlenségét tapasztallyuk, már ez […] sok panaszokat meg unvan az Lakossainknak hogy tudni akik egyik a másiknak Kertin való vetésének föl takaritását nem vallya, sőt némelyeknek még lábon is vagyon, és egyik másiknak Kárával az Gulyárol Marháit, SV Sertésseit és más egyéb némü Marháit Kertire föl hajtya, annak pediglen gondot rá nem visel és sok Károkat okoztat, Azért egyenlő akarattal el végeztetett és Statualtatott hogy anno Domini Possimi ; a melly nap a Lakossoknak publicae világossan promulgaltatott [kihirdettetett], aki a marháit kerte föl hajtya azonnal toties, quoties[annyiszor, ahányszor] föl hajtani bátorkodik 12 Rhenes forintokra büntettetik, vagy az Marhái közül annyi érő marha Gulyátul föl hajtva le vágatatik."*[18]

A helyhez szabott jogi tartalmú határozatokról, statútumokról legtöbbször a helyi törvény megsértése okán informálódhatunk. Félegyházán helyi statútum megsértése adott okot Besze István megbüntetésére 1758-ban *„A Nemes Helységnek Statútuma tartván azt; hogy az sertéssek kertek közt ne tartassanak, és ha valamely notabilis[nevezetes] házban tapasztaltatnak, szabadon agyon ütheti a Káros Ember, így Besze Istvány az sertéssére nem vigyázván Tott Albert kertén lévő Tökben notabilis kárt okozott, melyet el nem szenvedhetvén Tott Albert az sertést agyon ütötte azért a statútum szerént Besze Istvánnak Praetendalt Causaja Simpliciter cassaltatik.[előadott ügye egyszerűen eltöröltetik]"*[19]Még ugyanebben az évben a Nemes Tanáts és Közönséges Lakosok Gyűlésén el fogadták, hogy *1. „amely Béres Szolga uj esztendő napján már el Szegődött, és ugyan más gazdához szegődik, hogy a gazdákban válogat és bért próbálgat, az ollyatén Szolga minden kegyelem nélkül 50 pálczákkal megh csapattatik, ellenben 2. Ha az Gazda tudván tudva az ollyatén Béres Szolgát ha már elszegődött Szolgálatra csábítani maga ha tapasztaltatik, azon Gazda irreversibiliter ad. 6 f. büntettetni, ugy nem különben 3. Az mezei munkások akár aratók, akár kaszások akár gyüjtők légyenek azon szerint a mondot büntetést tapasztalni fogják ugy hasonló képpen a gazdákis."*[20]

Megfigyelhető, hogy a gazdasági életet a redemptus érdekeknek megfelelően korlátozó rendelkezések szinte azonnal követték a földbirtoklási viszonyok átalakulását. A határban kárt okozó marhák gazdáit már 1748-ban arra kötelezték, hogy büntetésükből két részt a nótárius számára fizessenek, a harmadik rész pedig a bíróé lett. A büntetéspénznek e fajta harmadolását a kerületekben már a redempciót megelőző korszakban alkalmazták, sőt más vidéken is gyakorlatban volt, s mutatja, hogy nem csak a népesség a jogszokások is vándoroltak.

---

[18] MNL BKML Kf. lt. Félegyháza, Protocollum 1. 97.p.
[19] MNL BKML Kf. lt. Félegyháza Protocollum 1. 1758. die szept. 30. 137.p.
[20] MNL BKML Kf. lt. Félegyháza Protocollum 1. 1758. január 7.

A redempcióval bekövetkezett óriási változás nem csak az újonnan benépesült Félegyházára rótt hatalmas feladatot, a kerületek többi helységében szintén átalakult a mindennapok normarendszere. Az elöljárók kiemelt feladata lett, hogy a lakossággal megértessék és elfogadtassák a tehervállalást, a tulajdonviszonyokban, az igazgatásban és a jogszolgáltatásban lezajlott átalakulást. A változás megrendítő hatását érzékelteti az 1746-ban Jászkiséren megalkotott statútum keletkezése.

A jászkiséri lakosság a Jász kerület településeitől eltérően református vallást követett. A település belső rendje zártabb, szigorúbb volt – később is az maradt –, mint a Jász kerület többi helységéé. Egy év telt el a redempció engedélyezésétől, amikor a kiséri tanács észlelte, hogy az új rend fenntartásához szükség van az egész település szervezeti rendjének szabályozására, hiszen a földváltás számos helyi konfliktust generált s *„mivel a nép igen engedetlen és szófogadatlan el annyira hogy kiki maga akaratyan kiván járni"*[21]. A terv a lakosok körében nem aratott osztatlan pártolást, felmerült miért kell olyan dolgokról és rendtartásról gondoskodni, amilyen korábban soha nem volt *„sőt mégh Atyajinktól sem hallottuk, hogy valaha erúl emlékeztek volna mégis jó helységh tartott emberek és jó gazdák voltak*". A helyi törvény írásba foglalásának szükségességét a kidolgozással megbízott deputáció a nép szófogadatlanságával indokolta, hozzátéve a tanács véleményéhez, hogy sokan közülük sem az Isten sem a haza törvényeit nem tanulták s *„a nagy tudatlansághban és meghrögzött erköltstelen szokásban továbbis örömest kivánnának maradni".* Ugyanakkor elhatározták, hogy a megírandó dolgokat esztendőnként a bírótétel alkalmával az egész nép előtt felolvassák, s *„méltó hogy bé vágjuk és megh tarcsuk*". A jászkiséri statútum keletkezésének történetét és teljes szövegét 2017-ben közreadtam.[22] A rendszabály a mindennapi élet egész területére kiterjed, a viselkedési szabályoktól a gazdálkodás szabályozásáig. Az 1799-ben megjelenő Jászkun Statútumot megelőző korszakból ez a húsz oldalnyi jegyzőkönyvi feljegyzés a legrészletesebb helyi törvény, amit Jászkun kerületbeli helységből jelenleg ismerünk, s ami kétséget kizáróan beemelte a jogszokást a helyi törvények, a statútumok sorába.

A jászkiséri terjedelmes statútum elkészülte után alig három esztendő telt el, amikor a Kiskun kerületben Szabadszálláson úgy érezték statútumra van szükség a helyi elöljárók viselkedésének szabályozására. 1749. január 13-án elfogadták *„Privilegialt Szabad Szállási Helységnek a Tanacsi rendnek regulatioja eránt való statútumát.*

Először: Minthogy a Tanácsbeli személynek különös meg ismertető czimere a Tanács Házban concludalt titkoknak megtartása Senki a Tanácsbeli rend közül a Tanács házban végezett titkot rendetlen és illetlen helyen Feleségének vagy más Jóakarójának hizelkedésböl vagy irigységből kine jelencse annyival is

[21] MNL JNSZML Kisér, Protocollum 1746. pp. 56– 76.
[22] Bánkiné Molnár 2017: 37–40, 204–223.

inkabb, Korcsmán Malomban Kovács Mühelyben és akarmely tilalmas helyeken ne beszélye azt dictalvan a Jus Civilis De libertatibus Civitatum Capite Vigesimo Primo in haec Verba. A Városnak minden féle titok az ő Tanácskozásokban titkon légyen, és ki ne nyilatkoztassék és valaki ezt az Tanácsbéliek kozül időnek előtte ki nyilatkoztattya, a Becsületet és tisztességet avagy Burgertét is el veszti. Ezen Törvény Szorossan akarvan observalni alhatatossan elvégeztük hogy a Titok kinyilatkoztato Tanácsbeli ember becsületi vesztett legyen.

Másodszor: Amidőn a Tanácsbeli ember Tanács Gyűlésben citaltatik, és ki fogas avagy mentség nélkül el marad a gyűlésből igaz Törvény Szerent minden engedelem nélkül az olyatén Tanácsbéli Személy Egy Nehez Gyiraval mel Negy forintokat teszen tartozik mivelhogy hivatalyának s kötelességének meg nem felelt.

Harmadszor: Meg tilalmaztatik hogy midőn Tanács gyűlése Serió vagy Közönséges Helység dolgaira vagy a Törvények folytatására nézve: a Tanács Házban Celebraltatik Senki a Tanácsbeli személyek közül más materiat elő ne hozzon. hanem figyelmetesen arra vigyázzon minemű dolog tractáltatik, ugyis elég helye vagyon masutt az ökrökről, lovakról, béresekről, munkásokról, pásztorokról és más Gazdasághoz tartozó dolgokról valo discursusnak illetlen is lévén Tanácsbéli Embernek a midőn Tanácsi Széket ül olyan dolgokról beszélleni a melyek vagy maga majorságához valok /: ki vévén a Törvényes processusokat a melyekben gyakorta elő fordul az emberek majorsága:/ vagy pedig inkább illenének a csapszékhez mintsem a Tanácsházhoz. a ki ezen Statútum ellen ellenkezőt cselekszik egy nehéz gyirán marasztatik .

Negyedszer: Az illetlen hivatalt a Tanácsházban, Annyivalis inkább ha Tanácsbéli ember valaki Esküszik Törvénytelenül és Egymást Szóval hurczolja, a Tanácsi Asztalt az öklével veri Ezerant a Nemes Districtusnak N. Halas Városában Districtualis ülés alkalmatosságával Deviolatione Sedis lett Statútuma confirmaltatik [Kényszerítő Szék statútuma megerősíttetik], Annak okáért valaki illetlenül meg esküszik, a Tanács Asztalát öklével veri egymást Nyelvével hunczutolya a Statútum Szerént pro violatione Sedis[Szék kényszerítésében] 25 forintokbol álló Homagiumon marasztatik."

Az ilyen módon megalkotott és elfogadott statútumok minden esetben csak a közigazgatási egységen belül élőkre vonatkoztak. A helységen vagy a kerületen kívül költözött jászokra és kunokra vagy az elszármazókra már nem. E normák megtartatására tisztségviselőik éppen a választás legitimitásából merítették hatalmukat. Az igazgatás konfliktusmentes működését a társadalom érdekazonossága segítette. A kerületek lakossága a redempcióban megszületett területi autonómia hatására élesen elkülönült a kerületeken kívül élőktől, akikkel szemben kialakult a vegyes származású helyi népesség társadalmi egysége. A törvényhatóság legfőbb jellemzője lett, hogy szabad emberek alkották, akik választott vezetőik és autonóm igazgatásuk

segítségével intézhették saját sorsuk alakulását, a maguk érdekében hozhattak helyben törvénynek tekintett rendelkezéseket.

A Nagykun kerületből Kunmadarasról emeltem ki egy a redempció nyomán keletkezett statútumot, amit 1747 őszén fogadtak el a földkiosztásról. A tanácsból három a lakosokból 8 személyt választottak a földosztás végrehajtására, ők mind esküt tettek , hogy a közös döntés szerint *„az osztás az szerint menjen végben, úgy hogy: ki ki az maga Redemptiojában az mennyi forintokat fizetett, mindennek annyi lépés földe légyen, ezt fel tévén, hogy ha az mostani el osztott földbűl ki nem telik az föld, tehát az ujosztásbbúl kell pótolni, mellybenn ne légyen semmi különbség vagy személy válogatás, hanem akár első, akár utolsó légyen az Helységben mindennek egyenlő Sorsa légyen…"* Azt is befoglalták a rendelkezésbe, hogy ha valakinek mindenütt silány föld jutna, hogy *„Atafi az ő Attyafiai között meg ne romollyon annak része bonificaltassék"*. A rendelkezést nem nevezték statútumnak, mint írták *„Coram Swenatu et Populo[Tanács és a lakosok előtt] Madaras"*[23] fogadták el.

A Jászkun kerület helységeiben – amint idézett példáim mutatják – eltérő formai követelmények szerint hoztak a lakosság egészét vagy nagy részét érintő szabályokat. Az minden helységben érzékelhető, hogy a szabályzatok közmegegyezéssel születtek a szabadságát visszanyert népesség jogainak védelmére. Statútumaik legitimitását a szabadon választott elöljáróság iránti bizalom és a közmegegyezés biztosította.

A redemptusi érdekvédelem statútumai

A redempció által strukturált helyi társadalom rétegződését elsődlegesen a privilégium már említett VII. cikkelye szabta meg, mely a jogok kiérdemléséről rendelkezett, ám időről időre hol az egyik hol a másik településen támadt konfliktus, mely kikényszerítette az újabb helyi szabályozást. A redemptusság feltételeit azonban generális hatáskörben kellett megszabni, s erre akkor kerülhetett sor amikor az egész kerületben lezajlott a földváltás. A fentiekben hivatkoztunk a redemptusságot először szabályozó 1752-ben keletkezett kerületi rendelkezésre. A nagyhatású statútum megszületését a Nagykun kerület küldöttei kezdeményezték, akik felháborodva panaszolták a generális közgyűlésében, hogy *„némely Nagy Kun Helységekben sokan a lakosok közül, ámbár szántó és kaszáló földeket nem változtanak, ... némelyek pedig ha váltottak is csak eöt, vagy 6 Ft áru földet szerzettenek ... a pascumot [legelőt]marhájokkal, magok pedig a vizes réteket nádvágással, halászattal és csíkászással, a redemptusoknak nagy károkkal és praejudiciumokkal [sérelmükkel] ingyen kívánnyák élni és hasonló privilégiumokkal akarván élni, máris*

[23] MNL JNSZML Kunmadaras, Protocollum 1. 1947. november 9.

szabad passzusokat merészelnek kérni ...”[24] A küldöttek kérték a közgyűléstől, hogy azok, akik a meghatározott mód szerint nem fizetnek ne tartassanak redemptusoknak. Kérésük meghallgatásra talált, s megszületett a redemptusságot szabályozó első statútum. A generális közgyűlés elfogadta, hogy aki legalább 20 forint értékű földet nem váltott azt redemptusnak nem ismerik el, s az ilyenek a kerületek útlevelével és privilégiumaival nem élhetnek.[25] A szabályozás az áruforgalomra is hatott, mivel a rév- és vámmentesség jogát a többi előjoghoz hasonlóan a földbirtokhoz kapcsolták, tehát a redemptusok birtokolták, akik státuszukat a kor szokása szerint idegen településen útlevelükkel igazolhatták. A statútum erejű határozatot körlevélben közölték a településekkel,[26] belefoglalva a jászkun társadalom rétegeinek jogi elkülönítését.

1762-ben, amikor a földváltás kifizetése minden kerületi helységben megtörtént, a generális közgyűlés újabb statútuma azokat, akik a redempciókor a katonaállításhoz hozzájárultak és földet váltottak, de a földet valami miatt elveszítették, életük végéig a redemtusok közé sorolta. A redemptusok leszármazottaira viszont a redemptusi jogok már nem vonatkoztak, számukra őseik érdemeiért egyedül az elővételi jogot hagyták meg, amit az ingatlan vásárlásoknál érvényesíthettek, s ezáltal lehetőséget kaptak a redemptusok körébe történő visszakapaszkodásra. Azok, akik a redempció után vásároltak tőkeföldet – mivel a redimált földdel az eladó minden a földhöz kötött előjogot is eladott – kétségtelen és igaz redemptusoknak tartattak leszármazottaikkal együtt.[27]A harmadik Jászkun kerületi szabályozás 1795-ben történt, amikor kimondták, ha valaki „ *amelly leg alsóbb classis a helységekben observáltatott [megjegyeztetett], ha annyi földeket nem bír… redemptusnak ne tartasson”*[28]. Az 1745-ben földváltó úgy nevezett törzsökös redemptusok utódainál nem szabtak mennyiségi korlátot, ők mindaddig redemptusok maradtak, amíg a váltott ősi földből megőriztek valamennyit.[29]

A redemptusság kritériumainak időnként újabb statútumba foglalása tükrözi a teljesjogúak azon törekvéseit, hogy megakadályozzák társadalmi rétegük bővülését.

A Jászkun kerület helységeinek sajátos statútum alkotási gyakorlatát a jászkiséri tanács jegyzőkönyvének bejegyzései szemléltetik. Jászkiséren

---

[24] Szabó (szerk.) 1987: 65–66; MNL JNSZML Kisújszállás lt. Közigazgatási iratok Caps. E Fasc. 3.

[25] MNL JNSZML Jk kgy.jkv. [Jászkun kerület közgyűlési jegyzőkönyve] 1752. aug. 18. 314.

[26] Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára Kiskunhalasi Fióklevéltár (a továbbiakban MNL BKML Kh. Lt.) Körlevelek jegyzőkönyve 1, 20.p. /1752.

[27] MNL BKML Kh. lt.Sub H.6. N°10./1762.

[28] Bagi 1995: 71; MNL JNSZML Jk kgy. jk. 1795. márc. 15. 126. p. 562.sz.

[29] A 19. században újabb immár negyedik statutummal megemelték a redemptusi jogok értékhatárát, s azok számítottak valóságos redemptusoknak, akik legalább 25 forintos vagy 10 köblös tőkeföld tulajdonosai voltak. Egy pozsonyi köblös föld = 1200 négyszögöl.

1761. április 12-én a tanács az irredemptusok házainak adásvételével, cserélésével kapcsolatos panaszokat tárgyalt. A tanácskozáson, hogy a jövendőben hasonló panaszok ne forduljanak elő, határozatba foglalták a jövevények, a szolgák házépítési lehetőségeit: *„az Nemes Tanátsnak közönséges eggyet értésébül, semel pro semper, statuáltatott Valakik az Irredemptusok vagy most nem régiben lakásokat Nemes Tanáts engedelmébül ide helyheztették, vagy ezeknek utána is ollyanok szaporodván, magoknak Ház helyet kérni és Házat is építeni kivánnának, személy válogatás nélkül Házat építeni szabadságok nem lészen, hanem lakásokat innét akár hanyadik esztendőre az után más Helységben venni akarván, minden költsége és reá tett fáradságának jutalma megfizetése nélkül az Ecclésia Számára Házokat itt hagyák; oka ez mert sokan tapasztaltattak ekkoráig is, egy és két esztendeig itt laktak, valami közönségest illető baj magát elől adván, Házokat elatták, sőt némellyek ezzel kereskedtek, és azonnal előbb ugrottanak."*[30] Ugyanezen a napon Madarasi Imre és Madarasi József nevük aláírásávak kötelezték magukat, hogy mivel *„nekik házhely engedtetett a Fent írt statútumhoz magokat alkalmaztatni el nem mulatytyák…"*[31]Az idézett jegyzőkönyvi bejegyzések egyértelműen bizonyítják, hogy Jászkiséren statútumnak tekintették a tanács határozatát, bár a statútum a formai kellékei hiányoztak, hiszen nem nagyobb gyűlésben született, nem bontották cikkelyekre, nem történt meg a lakosság előtti kihirdetése, sőt a megalkotásába sem vonták be a kiséri lakosokat. Ez a sajátos statútum alkotási folyamat a Jászkun kerület többi településén is dokumentálható, bár nem írták le olyan egyértelműen, mint Jászkiséren. A település választott testülete, a tanács a közösség egészére statútum erejű rendelkezéseket alkothatott. A községek statútumai azonban igazodtak a kerületek már kihirdetett statútumaihoz.

A Nagykun kerületben Madarason a lakosság egy részének bevonásával fogadták el az irredemptusok lakhatását korlátozó helyi statútumukat. *„A Nemes Tanatsnak és a Communitasnak Gyűlése lévén, mintegy 34 Becsületes Lakosok holottis determinaltatott, hogy egy irredemptusnak sem adatik sem porta sem istállónak, sem háznak való Helly és akik ez koráig hír nélkül építettek azok le rontassanak, Söt ezek felett mint hogy az Irredemptusnak nintsen jussa és örökségek az maga házához is, melybe egynehányan laknak arra való nézve ha redemptus ember fiának lenne reá szüksége, az Ház és Portája meg becsültetvén, a redemptus ember fia le tévén azon Pénzt érette bele szálhasson el végeztetett."*[32]

Az egymást kiegészítő korlátozó rendeletek meghozták a redemptusok által várt eredményt, s a particuláris kerületek társadalmi tagolódásában már a 18. század utolsó évtizedére jelentős eltérések keletkeztek. Azokban a

[30] MNL JNSZML Jászkisér tanácsi jegyzőkönyve 1761. április 12. 117.p.
[31] U.o.
[32] MNL JNSZML Kunmadaras , Protocollum 1. 115.p./ 1764. ápr. 22.

községekben, amelyeket a redempciót megelőző évtizedek újratelepítési hullámában népesítettek be (Dorozsma, Majsa, Félegyháza, Kunszentmárton) a kerületi átlagnál jóval magasabb volt az irredemptusok és zsellérek aránya.[33]

Összegezés

Megállapítható, hogy a redempciót követő évtizedekben a helyi statútumok többsége a földbirtoklás, földművelés szabályozására született, de már az első évtizedben megjelentek az új társadalmi rétegekre vonatkozó elhatároló, viselkedési szabályokat előíró, rendelkezések is. A falvak, és az egyre szaporodó mezővárosok statútumai átfogták és szabályozták a lakosság mindennapjait a helyi társadalom együttélését. Alaptörvényeik: a redempcionális diploma, az 1751. évi rendtartás, majd az 1799-ben kihirdetett Jászkun Statútum keretbe foglalták a népesség szabadságait. Azokra a problémákra, amelyekre felsőbb hatóságaik nem tudtak kellő gyorsasággal vagy hatékonysággal reagálni a helyi elöljáróságok teremtettek megoldást. A hiánypótló statútumokat a kerületek községeinek szabadon választott testületei kellő helyismerettel és a lakosság egyetértésével alkották, ami megkönnyítette a szabályok betartatását.

A székely falutörvényekhez hasonló funkciót betöltő statútumok, rendszabások összegyűjtése, elemzése és közreadása a Jászkun kerület vonatkozásában a jövő feladata. Jelen tanulmányom a 18. századra kitekintve érzékelteti a jászkun autonómia jelentőségét, ami megteremtette a jogi lehetőséget arra, hogy a Jászkun kerület népe a saját törvényei szerint élhesse szabadságát.

Irodalomjegyzék

BATHÓ Edit

2020 *A pendzsomtól a discóig. Táncélet a Jászságban a 18–21. században*. (Jászsági Füzetek 58) Jászberény: Jász Múzeumért Alapítvány.

BAGI Gábor

1995 *A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig 1745–1848*. (A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 52) Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

[33] Feltételezhetjük, hogy a földszerzés reményében sokan költöztek az újranépesedő helységekbe olyanok, akik nem tudtak megbirkózni a redempció anyagi követelményeivel, de talán a szabadabb élet miatt mégis új lakóhelyükön maradtak. A korlátozások ellenére a redemptusok fokozatosan a Jászkun kerület minden helységében kisebbségbe kerültek. 1825-ben a Kiskun kerületben volt a legtöbb birtoktalan, a lakosság 52 %-a, a legkevesebb pedig a Nagykun kerületben, ahol a lakosságnak csupán 36 % volt földnélküli.

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet

1996 *A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876*. Debrecen: Ethnica.

2000 *Redemptusok. Gazdaság és életmód Kiskunfélegyházán a redempció első évszázadában*. Debrecen: Multiplex Media

2002 A jászkun földtulajdon és földbirtoklás a redempció után. In Bánkiné Molnár Erzsébet – Hortiné Bathó Edit – Kiss Erika (szerk.): *A Jászkunság kutatása 2000. Tudományos konferencia a Kiskun Múzeumban.* (Jászsági könyvtár 5) 105–113. Jászberény–Kiskunfélegyháza: Jász Múzeumért Alapítvány.

2017 *A jászkun szabadság. A törvényesség helyi sajátosságai a Jászkun kerület népi kultúrájában (1682–1876)*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 3) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

BEREND Nóra

2002 Az 1279-i „kun törvények" szövege és keletkezési körülményei. In Bánkiné Molnár Erzsébet – Hortiné Bathó Edit – Kiss Erika (szerk.): *A Jászkunság kutatása 2000. Tudományos konferencia a Kiskun Múzeumban.* (Jászsági könyvtár 5) 57–68. Jászberény–Kiskunfélegyháza: Jász Múzeumért Alapítvány.

BOTKA János

1999 A kun és jász népcsoporti jogok védelmezése a XVI. század közepétől a redempcióig. *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 14. 9–56.

IMREH István

1973 *A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából.* Bukarest: Kriterion.

1983 *A törvényhozó székely falu.* Bukarest: Kriterion.

GRIMM, Jakob

1840–78 *Weisthümer I–VII.* Göttingen: Dieterich.

MEZEY Barna

2009 Szokásjog és szokás határán: jogszokások. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. (Jogi Kari Tudomány 1) 13–26. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

PÁL-ANTAL Sándor

2002 *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely: Mentor.

SZABÓ Lajos (szerk.)

1987 *Kisújszállás története II. A XVI.századtól a XIX. század első negyedéig*. Kisújszállás: [s.n.].

WERBŐCZY István

Tripatitum. Corpus Iuris Hungarici (CD-változat)

Valláserkölcsi vétségek feltárása és büntetése 1828-ban a Nyikó mente három katolikus falujában

BÁRTH JÁNOS
(néprajzkutató, c. egyetemi docens, ny. múzeumigazgató, SZTE BTK)

Exploration and Punishment of Religious Offenses in 1828 in Three Catholic Villages along the Niko

In the villages inhabited by Catholic Hungarians in Transylvania, especially around Székelyudvarhely (now: Odorheiu Secuiesc), in the end of the 18th century and in the first third of the 19th century, ecclesiastical investigations proliferated and became typical, in which local representatives of the Roman Catholic Church sought to reveal who and what had been done against the commands of religion and the moral norms accepted at the time. During the testimonies marked with the word answer, the following offenses were mostly discussed: swearing, violation of the holiday, violation of fasting, omission of mass, dancing in forbidden time, fornication. In his study, the author presents a written document of such an ecclesiastical study covering the people of three small villages in 1828, quoting and analyzing the former confessions.

Keywords: lower ecclesiastical legislation, the "ordering" church of the "ordering village", individual and local society, parish and legal history, historical folklore and historical ethnography

A feleltetésről

Erdélyben a tanúvallatásos tényfeltáró vizsgálatot az újkorban magyar nyelven leginkább *feleltetés*nek nevezték. Tágabb értelemben a feleltetés kifejezés magában foglalt mindenféle állami, vármegyei, széki, földesúri, egyházi tanúvallatásos információ-szerzést: a havasi erdők birtoklási pereinek tanúkihallgatásaitól, a veszekedő házaspárok viszálykodási okainak feltárásán át, a megesett lányok viselt dolgainak felderítéséig. Szűkebb értelemben előszeretettel használták a feleltetés szót, különösen a Székelyföld tájain, azokra a „tömeges" tanúvallatásos vizsgálatokra, amelyeknek során a plébános utasítására egyházi vagy egyházhoz közel álló személyek beidézett tanúk megszólaltatásával igyekeztek feltárni, hogy a vizsgált faluban kik és mit vétettek a katolikus vallás parancsai, valamint az akkortájt elfogadottnak számító erkölcsi normák ellen. Alábbi rövid tanulmányomban a feleltetés kifejezést leginkább ebben a szűkebb értelmében használom.[1]

[1] A szűkebben értelmezett feleltetésről részletesebben udvarhelyi és gyergyóremetei példával: Bárth 2021: 32–35, 202–210.

A feleltetéshez „feleltető utrumok", feleltető biztosok és esküt tevő „vallók" kellettek. Az „utrumokat", vagyis a feltett kérdéseket esetenként fogalmazta meg a plébános, vagy felhasználhatta korábbi feleltetések kérdőpontjait. A feleltető biztosokat a plébános jelölte ki a plébániájához tartozó falvak egyházszervezeti tisztségviselői közül. A székely egyházközséget évszázadokon át a *megye* szóval[2] jelölték. Ezért szerepelt a kérdezők között több *megyebíró*, *megyenótárius*, *megyehütös*, *megyepolgár*. Az efféle feleltetésekről eddig előkerült kevés írott dokumentum hallgat arról, hogy miként választották ki a „vallókat", a „bizonságokat". Feltehetőleg a megyebírók felhasználták azokat az információkat, amelyeket a mindennapi életben, utcai beszélgetéseik révén szereztek. A megidézett tanúk egy része nem válaszolt a feltett kérdésekre, mások viszont hajlamosnak mutatkoztak a „vétkek" fátylának fellebbentésére azon az áron is, hogy ezzel „falusfelüket", szomszédjukat, komájukat, rokonukat bajba keverték.

A vallási és erkölcsi vétségek feltárását célzó feleltetéseket legtöbbször a kántorböjtök napjaiban, vagyis negyedévenként, „*angarialis inquisitio*" gyanánt tartották. A rendszeresen ismétlődő vallatásokhoz az egyházközség „*megyeszéke*" nevű vezető testületének törvénykező gyűlése is kapcsolódhatott. A feleltetések rendszeressége azonban csorbát szenvedhetett. Néhány vizsgálódás könnyen kimaradhatott. Néha évekre is „kiment a divatból" a vallási vétségek elleni hajsza-szerű tudakolózás. Ilyen időszak lehetett II. József császár regnálásának kora, az 1780-as évek. 1789-ben Török Ferenc a jezsuita indíttatású udvarhelyi főesperes felháborodott levelet írt világi hatóságnak arról, hogy az utóbbi években a székely falvak, városok megyebírái nem végeznek negyedévenkénti tanúvallatást és nem tartanak megyeszéki törvénykezést. Emiatt fölöttébb terjed a „*botránkoztató*, *fajtalan*, *házasságtörő*, *káromkodó*, *részeges élet*", amelynek megváltoztatása, a vétkezők megzabolázása, a „bűnök kiirtása" elodázhatatlan. A buzgó főesperes javasolta a feleltetések felújítását és a vétkesek megbüntetését.[3] A levél és a mögötte meghúzódó papi törekvés valószínűleg elérte célját. Az udvarhelyi főesperesség területén a XVIII. század végén és a XIX. század első harmadában igen elszaporodtak és jellemzővé váltak a feleltetések. Egyik példájuknak mondható a székelyszentléleki plébánia három katolikus falujában tartott 1828. évi bűnfeltáró vizsgálat,[4] amelyet ebben a tanulmányban igyekszem bemutatni.

---

[2] Bárth 2012.

[3] Udvarhelyi Katolikus Gyűjtőlevéltár (a továbbiakban: UGYL.) Székelyudvarhely. Plébániai iratok 1789.

[4] UGYL. Székelyszentlélek. Plébániai iratok 1828. – Feleltetés a szentléleki plébánia három katolikus falujában: Szentléleken, Bogárfalván és Malomfalván, 1828. december 29.

Az udvarhelyszéki Szentlélek plébániájának katolikus faluközösségei és plébánosa 1828-ban

A Nyikó menti Szentlélek falu a mai *Székely* előnevét a XX. század elején a magyarországi közigazgatási „rendteremtés" során, az új helynévkataszter készítése keretében kapta. Korábban, ha meg akarták különböztetni a Székelyföld másik két Szentlélekétől: a kézdiszéki és a csíki Szentlélektől, leginkább az *Udvarhely-Szentlélek* megnevezést használták. Egyszerűség kedvéért néha leírjuk a *Székelyszentlélek* nevet olyan időszakról szólva is, amikor ez a helységnév még nem létezett. Természetes, hogy az udvarhelyszéki táj XVIII–XIX. századi napi szóhasználatában a jeles régi falut legtöbbször, megkülönböztető névelem nélkül, egyszerűen *Szentlélek*ként emlegették.

Szentlélek „megyéje", vagyis a szentléleki plébánia felségterülete a XVIII. század közepe előtt négy katolikus székely falut foglalt magába: Szentléleket, Farkaslakát, Bogárfalvát és Malomfalvát. 1761 táján[5] Farkaslaka kivált a csoportból, önálló plébánia és külön „megye" lett. A szentléleki plébánia kötelékében maradt három katolikus falu népességi adatai az egyházmegyei sematizmusok szerint[6] így alakultak:

	1834	1903
Szentlélek	521	608
Bogárfalva	208	365
Malomfalva	673	784

A szentléleki plébániához tartozott még fíliaként néhány Nyikó menti unitárius falu katolikus szórvány népessége, vagyis 1834-ben 2 bencédi, 3 kadácsi, 6 kobátfafalvi és 34 szentmihályi pápista lakos.

A szentléleki, a bogárfalvi és a malomfalvi faluközösség tagjai mezőgazdasági tevékenységet folytató: földművelő, állattartó, erdölő székelyekként élték mindennapjaikat. Katolikus vallásukhoz évszázadokon át ragaszkodtak, bár nyugat felöli szomszédságukban jobbára unitárius és református székelyek laktak.

A 1828. évi „feleltetések" idején a három vizsgált falu és az említett szórványok plébánosát Antalfi Ferencnek hívták. 1796-ban született Gyergyóremetén. 1821-ben szentelték pappá. Szolgált Udvarhelyen, Abosfalván és Sepsikőröspatakon. 1827 és 1852 között plébánoskodott Szentléleken.[7] Odakerülése után nem sokkal, 1828 végén rendelte el fiatalos rendteremtő lendülettel a szentléleki, a bogárfalvi és a malomfalvi „feleltetést".

---

[5] Farkaslaka egyházi önállósodása a gyulafehérvári sematizmusok szerint 1762-ben következett be. Figyelemre méltó azonban, hogy az erdélyi római katolikus egyházmegye 1761. évi helyzetét felmérő táblázatos kimutatás már plébániát jelzett Farkaslakán, Szabó József helyben lakó plébánossal és 421 hívővel. (Gyulafehérvári Érseki Levéltár. PHI. 77/1761. 15. doboz.), (Közölte: Bárth 2008: 14, XVI–XVII.)

[6] Schem. 1834: 141., Schem. 1903: 214.

[7] Ferenczi 2009: 155–156.

A kérdések

Szentléleken, Bogárfalván és Malomfalván ugyanazon a napon, 1828. december 29-én tartották a vallási és erkölcsi vétségek feltárására irányuló „feleltetést". A megyebíró házához összeterelt „tanúkat" a kérdező biztosok megeskedték, majd a plébánostól kapott következő 6 kérdést tették föl nekik:

Kérdő pontok:

Tudja e a Tanú bizonyoson, látta e, hallotta e, értette e maga nyilván valóságoson?

1. Kik az Udvarhely Szentléleki anya megyében káromkodók? Az Isten nevének és az ő Szenteinek botránkoztató szidalmazói?

2. Kik szokták a Templomot ünnep- és vasárnapokon minden igaz ok nélkül, restségből vagy éppen korhelségből elmulatni? Hát részegen jelent e meg valaki?

3. Kik az ünnepszegők, vagyis ünnep- és vasárnapokon törvénytelenül dolgozók? Szolgai munkát vagy egyéb az ünnephez nem illő foglalatosságot tevők?

4. Ugyancsak vasárnapokon és ünnepeken a délutáni Tisztelet vége előtt, nem különben egész Adventen és Nagyböjtön, esztendőn által pedig péntek és szombat napokon kik és kinek házánál tartottak tántzos mulatságot?

5. Az anyaszentegyháznak egyéb rendelési között a böjtöt kik szokták meg szegni?

6. Kik folytattak vagy folytatnak botránkoztató, erköltstelen társalkodást? Kik a megesett személyek, és bizonyoson kiktől estek meg az utólyára tartott Megyeszékétől fogva? Kik főképpen a házak rontói, házas felek hitegetői, s azokkal botránkoztatólag társalkodók?

A tanúk némelyike egy kérdésre sem válaszolt. Valószínűleg azért, mert nem akarta bajba sodorni, vétkesnek mutatni „falusfelét". Más „fátensek" egy-egy káromkodás felidézésével, vagy egy megesett lány nevének emlegetésével „intézték el" a válaszadást. Akadtak persze olyan megkérdezettek is, akik szinte örvendtek, hogy beszélhettek. Több kérdésre adtak elő olyan adatokat, megnyilatkozásokat, történeteket, amelyekkel ártottak „falusfeleiknek", rokonaiknak, szomszédaiknak.

Feleltetés Szentléleken

A szentléleki plébánia anyafalujában, Szentléleken az 1828. év végi feleltetés valójában nem érte el a célját. Kevés vétkes cselekedetre és illetlen beszédre derült fény. Valószínűleg, szokatlan módon, győzött a józan ész, és a „bűn kiirtását" szorgalmazó propaganda ellenére, a megkérdezettek között kisebbségben maradtak a „feljelentésre" hajlamosak.

A vallatás Bíró Mojzes főmegyebíró házában zajlott, a házigazda, valamint Hajdó Antal „megyenótárius" és Ambrus József „megyehites" előtt.

A „feleltetők” 38 tanút kérdeztek meg. Nevüket, életkorukat a válaszukkal együtt írásban rögzítették.

A 38 megkérdezett tanúból 22, vagyis a „fátensek” több mint a fele érdemben nem nyilatkozott. Közölte, hogy a témáról nem tud semmit. További 11 tanú fölöttébb szűkszavúnak bizonyult. A falu valláserkölcsi viszonyairól a legfontosabb információkat 5 tanú mondta el, mégpedig a 16., a 24., a 31., a 33. és a 34. számú.

Alább 7 tanú vallomásából mutatom be a legjellemzőbb részletet:

16. „bizonság”. Hajdó Mátyás, 17 esztendős

„Láttam nagyobb Hajdó Mihályt , hogy vasárnap délután az Küküllőben szénát takart, láttam Bogárfalvi Gáspár Mihály, Gáspár Péter az karátsoni kántor böjtön húst ettek.”

17. „bizonság.” László Istvánné, 44 esztendős

„Világoson hallottam Szente Gergelt disznó teremtettivel és eb adtávalis káromkodott.”

24. „bizonság.” Tököli István, 35 esztendős

„Tudom, hogy Marci Antal vasárnapokon a kováts munkát reggeleken folytattya.”

31. „bizonság.” Sebestény Ferenc, 26 esztendős

„Tudom, hogy Sebestény Mihály a’ Templomba nem sokszor megyen esztendő alatt.”

33. „bizonság.” Szente János, 42 esztendős

„Hallottam, hogy Hajdó Lukáts fia Josef Galambfalvára járt javoshoz, mikor az lovaik el vesztek volt, úgy Bogárfalvi Küs András is járt azon javoshoz, csak ugyan láttam Bíró Pált, hogy az hegyből vasárnap reggel szekerrel Szentsedbe(n) fel ment. A meg esett személyekről: Hegyi Kalára, Fantsali Judit, Gál Borbára, Bogárfalvában: Küs Judit, Hadnagy Katalin, Marton Julis.”

34. „bizonság.” Bálint István, 40 esztendős

„Láttam Nagy Boldog Asszony napján az Fantsali Márton fia, leánya vad alma szedni jártak szekerrel.”

37. „bizonság.” Hegyi Ferencz, 21 esztendős

„Hallottam Berkeczi Tamásnét, hogy lánczos teremtöttivel káromkodott, úgy az Urát is hallottam, hogy egy eb adtával káromkodott.”

Feleltetés Bogárfalván

A vizsgált három katolikus falu legkisebbikében, az alig 200 fős Bogárfalván sem hozott sok eredményt a vétkek feltárására szervezett információgyűjtő akció. Röviden úgy jellemezhetnénk a Bogárfalván történteket: gyenge vallatás, kevés eredménnyel. Jellemző a munkálatok színvonalára, hogy a

kérdező csoport élére megyebíró sem került. N. Küs András, a hírvivő, küldönc, ügyintéző szerepkörű „megyepolgár" volt a fő feleltető, akit két esküdt segített, Máté István és Márton Ferenc. A „polgár", a nevéből ítélve, 25. vagyis utolsó tanúként maga is vallomást tett, hogy ezáltal növelje a hozadékot.

A feleltetésre 25 tanú jelent meg. Közülük 14, vagyis a beidézettek több mint a fele nem felelt a feltett kérdésekre, mondván nem tud semmit. További 8 tanú éppen hogy csak tudogatott valamit. A maradék 3 tanú, az 1., a 23. és a 25. mondott némi érdemlegeset. Alább az ő válaszaik sorakoznak:

1. „bizonság." Tóth István, 56 esztendős

„*Hallottam sokszor Györdeák Imre rusnyább*[nál] *rusnyább káromkodásait,… tudom, hogy Márton Juliska Bálint Istvántol meg esett, aztis tudom, hogy Hadnagy Katalin Simó Mártontol esett meg.*"

23. „bizonság." Tóth Jozsef

„*Láttam Márton Gergelyt, hogy vasárnap az részegség mián a templomot el mulatta.*"

25. „bizonság." N. Küs András, 54 esztendős

„*Tudom bizonyoson, hogy az miolta az Megye székin nem feleltettek, Küs Judit kétszeri meg esett személy.*"

Feleltetés Malomfalván

A három vizsgált falu közül Malomfalva számított a legnépesebbnek. Ott hozta a tanúvallatás a legtöbb eredményt. Az egyházi önállósodásra vágyó faluban Sebestyén András megyebíró irányította a vizsgálódást. A vallató bizottság tagja volt még Hadnagy Márton „megyehites" és Barta Péter „megye nótáriussa".

Tanulságos a malomfalvi feleltetés bevezető szövege, ezért érdemes szó szerint idéznünk:

„*Anno 1828. 29-dik x-bris a tisztelendő Plébánus Úr parantsolattyábol el mentünk itt Malomfalván az Megye Bíró Sebestyén András eő kegyelme házához és ott a mely Fátensek parantsolat mellett előnkben állattak, … azokat… elsőbben erős hittel meg esköttük, az után a Tisztelendő Úrtol ki adott kérdő pontokra meg kérdeztük, és a ki mit felelt, szórol szóra le írtuk.*"

A malomfalvi feleltetés alkalmával 17 „valló" felelete hangzott el. Mindannyian tudtak valamit. A tanúvallatásnak ez a ritka sajátossága két módon állhatott elő: 1. A megyebíró csak olyan személyeket invitált a vallatásra, akikről tudta, hogy mondanak valamit. 2. A jegyző, a szokásokkal ellentétben nem írta föl azoknak a nevét, akik érdemi feleletet nem adtak.

Alább idézem azokat a vallomástevőket, akik a „történeti népélet" legtöbb és legjobb adatát szőtték mondanivalójukba:

4. „valló” Piros Antal, 53 esztendős

„Hallottam s tudom, hogy Piros Annának gyermeke lett, s úgy vallotta, hogy Lakatos Mihálytol, Sófalvi Borbárának Péter Ferentztől, úgy tartyák.”

5. „valló” László János, 50 esztendős

„Most az ünnepben hallám, Sófalvi Péter az Falu gyűlésiben veszett kutya teremtöttével káromkodék. Aztis tudom, hogy nagyobb László Antal a részegség mián a Templomba menést sokszor el mulattya. Ugyan Sófalvi Ferentzné is a Templomba ritkán menyen.”

9. „valló” László Mihály, 25 esztendős

„Tudom, hogy Magyari Susa bitang gyermeket kapott, úgy hallottam egy Szombatfalvi legénytől.”

10. „valló” Benedek Ferentz, 40 esztendős

„Úgy tudom, hogy Sebestyén Josef a Templomba ritkán menyen. Azt is láttam, hogy kissebb Benedek Mártonnét vasárnap fonalat tekertek és a szövőt fogdosták bé. Aztis sokszor láttam, hogy Sófalvi Péternét és Jánosnét ünnepen vasár[nap] *gyoltsot sujkoltak, úgy Király Sáritis.”*

11. „valló” „üdősb” Tankó István, 38 esztendős

„Azt tapasztaltam nyárba Sinka Ferentz a marháinak a havasra innep vasárnap szokott sót vinni, egyébkor el szokott a Templomba menni.”

12. „valló” Tankó Péter, 58 esztendős

„Azt tapasztaltam, hogy Sinka Jánosné a Templomba ritkán menyen. Azt is tudom, hogy Sebestyén Bálintné leányának bitangba gyermeke lett, kitől, maga tudgya.”

13. „valló” a Malomfalván szolgaként tartózkodó Albert István, 20 esztendős

„A Sinka János fiátol hallottam beszélleni, hogy most az ünnepen Sükőbe ki voltak a tántzba ötön Tankó András, Tankó Tamás, Tankó Josef és Lakatos Ferkő.”

14. „valló” Tankó Ferentz, 68 esztendős

„Most nem régibe hallám, hogy Hadnagy Mihály az életin szerfelett káromkodik vala.”

15. „valló” Horváth Jósef, 56 esztendős

„Azt hallottam Király Jánostol veszett disznó teremtöttével káromkodik vala a felső malom tájatt, aztis láttam elégszer, Lakatos Györgyné vasárnap és ünnepen dolgozott, a mi kellett.”

16. „valló” Gáspár János, 14 esztendős

„Tudom s láttam sokszor… Magyari Jánost, hogy a misét részegségből el mulatta. A nyárba esztendeje mult, láttam Marosi Istvánt fiával együtt péntek nap a húst meg ette. Aztis tudom, hogy most az ünnepeken a Lakatos Ferentz fia Antal és a Benedek Mártoné Sükőbe voltak a tántzba.”

A vétkesek büntetése

A plébániai irattárakban fennmaradt feleltetési „jegyzőkönyvek" általában csak a vétkeket tartalmazzák, és nincs bennük utalás a vétkekért kiszabott büntetésekre. Ez érthető, hiszen a tanúvallomások leírt szövegeit a „feleltető biztosok" munkájuk végeztével átadták a plébánosnak. Utána következett a büntetés, amelyet ritkábban a plébános, gyakrabban a „megye" elöljárósága, illetve a „megyeszéke" határozott meg és hajtatott végre. A bűnfeltáró feleltetés vallomásait és az egyezséggel vagy ítélettel eldöntött büntetéseket más-más írott dokumentum őrizte.

Ebből a szempontból a fentebb bemutatott szentléleki – bogárfalvi – malomfalvi feleltetés kivételnek számít, mivel a vallomások 1828. december 29-i rögzítése után néhány nappal, 1829. január 11-én falvanként megszülettek az ítéletek is, amelyeket a három feleltetés együttes dokumentumához csatoltak.

Nem volt mindennapi a büntetések kiszabásának módja sem. Nem a megyeszéke, nem az egyházközség vezető testülete, sőt nem is a plébános döntött arról, hogy ki milyen büntetésben részesüljön, hanem egy felkért közéleti szereplő, Mihály János[8] udvarhelyszéki vicekirálybíró, mellesleg Szentlélek „megyéjének" főkurátora ítélkezett. A bírságokat valószínűleg „főkurátori minőségében" szabta ki, azonban vicekirálybírósága, vagyis a székely közigazgatásban betöltött magas tisztsége jól jött megfelelő háttérnek, az érintettek szemében megrettentő nyomatéknak.

A jeles főkurátor nem foglalkozott egyenként a vétkesek tettének megítélésével, hanem sorra vette a jellemző vétekfajtákat, és meghatározta azok pénzbeli büntetését. Így az érintettek a feleltetés során előkerült vétkük alapján tudhatták, hogy mennyi büntetést kell fizetniük. A malomfalvi ítéletben a főkurátor pontosította döntését azzal, hogy a büntetendő vétség elkövetőit, így a büntetésfizetésre kötelezetteket név szerint is felsorolta.

A büntetéseket meghatározó főkurátor, valószínűleg vicekirálybírói rangjának hátterével utasította az érintett falvak bíráit, hogy a megjelölt összegeket hajtsák be a vétkezőktől, majd a befolyt pénzt adják át az egyházközség, vagyis a „megye" számára.

Alább bemutatom a malomfalvi vétkezőkre vonatkozó főkurátori szentencia teljes szövegét:

---

[8] Mihály János kobátfalvi nemes úrról nagyrabecsüléssel emlékezett meg Orbán Balázs. Viszonylag hosszú anekdotikus elbeszélést szentelt az unitárius vicekirálybírónak, aki Kovács Miklós erdélyi katolikus püspök jóváhagyásával főkurátora lehetett a szentléleki katolikus „megyének". (Orbán 1868–1873. I: 111–112.) A különleges kurátorságra utalt: Pálmay 1900: 161.

A' Malomfalvi Falus Bíró, Magyari T. Jánost, Lakatos Ferentzet, Lakatos Istvánt, László Jánost az ifiabbat, Tankó Lőrintzet, Sófalvi Pétert, László Péter fiát Mihályt, Barta Mihályt, Nagy Hadnagy Mihályt, Király Jánost, Magyari Imrét éktelen káromkodásokért hat hat forintra; nagyobb László Antalt, Sófalvi Ferentznét, Sebestény Josefet azért hogy a' Templomot nem gyakorollyák három három forintra; kissebb Benedek Mártonnét azért, hogy vasárnap fonalat tekert; Sófalvi Péternét és Jánosnét, Király Sárit, hogy innepen gyoltsot sujkoltak; Sinka Ferentzet, hogy vasárnap szokott a' havasra marháinak sót vinni, hat hat forintra; Marosi Istvánt fiával, hogy pénteken a' húst meg ette három három forintra; hogy most innepen Sükőbe tántzba voltak Tankó András, Tankó Tamás, Tankó Josef, Lakatos Ferkő, Lakatos Antal és Benedek Mártonné, ezeket is külön külön három három forintra büntesse meg; és mind ezen büntetéseket a' Megye Cassájába administrállya. Kobátfalva 11-a januar 1829.

Mihály János Vice Király Bíró és Fő Curator

Az ítélkező főkurátor mind a három falu esetében egy-egy vétekfajtára ugyanazt a büntetést szabta ki. A káromkodók és az ünnepszegők 6-6 forintot, a misemulasztók, a böjtszegők, a tiltott időben táncolók, a javashoz járók 3-3 forintot fizettek. A többször megesett bogárfalvi leány, Kiss Judit 12 forintnyi büntetést érdemelt.

A feleltetés célja és haszna

A feleltetéssel és a rá következő pénzbüntetésekkel az volt a célja a helyi egyházszervezetnek, hogy csökkenjen a káromkodók, a misemulasztók, az ünnepszegők, a babonáskodók, böjtszegők, paráználkodók, tiltott időben táncolók, vagyis az egyház parancsolataival nem törődők száma, és ezáltal csökkenjen a bűn a plébánia népe körében. Kétségtelen, hogy a feleltetésekkel jól járt az egyházközség, a „megye" is, hiszen a beszedett büntetéspénzek jobbára a „megye" kasszájába kerültek.

Irodalomjegyzék

BÁRTH János

2008 *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén*. (Libelli Transsilvanici 4) Kecskemét: A Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet–Bárth Bt.

2012 *Szentgyörgy megyéje Alcsíkban. Esettanulmány a katolikus székelység egyháztörténetéhez és társadalomnéprajzához*. Kecskemét: A Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet–Bárth Bt.

2021 *Egyházközségi törvénykezés Zetelakán (1797–1823).* Kecskemét.

FERENCZI Sándor

2009 *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára.* Budapest–Kolozsvár: Szent István Társulat–Verbum.

ORBÁN Balázs

1868–73 A Székelyföld leírása I–VI. Pest: Ráth Mór.

PÁLMAY József

1900 *Udvarhely vármegye nemes családjai.* Székelyudvarhely: Betegh. (Reprint: Heraldika, 1999)

SCHEM.

1834 Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis pro anno MDCCC XXXIV. Claudiopoli

1903 Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Transsilvaniensis… pro anno 1903. Budapest

Szimbólumok a tárgyalóteremben

BÓDINÉ BELIZNAI KINGA
(jogtörténész, egyetemi docens, ELTE ÁJK)

Symbols in the Courtroom

Our days have posed major challenges for newly built or old courthouses, as the design of courtrooms must adapt to the demands of the times but also to the needs of the public seeking justice. The courtroom design is driven by energy- and cost-saving architectural solutions, but it must reflect the open and transparent jurisdiction. I present some of the courtroom symbols.

Keywords: courtroom symbolism, judge's bench, prisoner's dock

Az újonnan emelt vagy több évszázados hagyományokat őrző igazságügyi épületeket világszerte komoly kihívások elé állítja a 20–21. század, hiszen a bírósági tárgyalótermek kialakításának nemcsak a kor elvárásaihoz, hanem a jogkereső közönség igényeihez is igazodnia kell. Napjainkban az ítélkezés helyszínének megtervezésénél az energia- és költségtakarékos építészeti megoldások élveznek előnyt, ugyanakkor akár egy új, akár egy történelmi és korszerűsített, kibővített vagy átalakított bírósági épületről is legyen szó, annak minden elemében tükröznie kell a nyitott és átlátható igazságszolgáltatást, hiszen ezt várják el az épületbe lépő peres felek.

A bírósági tárgyalóterem kinézete, berendezése több tényezőtől függ. David Tait, a University of Western (Sydney) professzora ezek között említi a tervezésre és a megvalósításra szánt időt és költségkeretet, az emberi jogok tiszteletben tartásának és érvényre juttatásának változásait, a biztonsági félelmeket, valamint a különböző szakmai csoportok érdekeit.[1]

Tanulmányomban – a teljesség igénye nélkül – a mai tárgyalótermek néhány szimbólumát mutatom be.

A bírói pulpitus

A bírói széket, amely kiemelt helyet biztosított az abban ülő ítélkező személynek, a bírói méltóság és tekintély egyik szimbólumának tekintették már a korai századokban is. A magyar városokban és községekben használt díszes, sokszor faragott szék használata az ítélethozatalhoz is hozzátartozott, a 16–18. században a bíró „törvényszéket ült", vagy „széket tartott". Innen

[1] Tait 2011: 469.

származik a „törvényszék", illetve „ítélőszék" elnevezés. A 17–19. században a bíró többnyire karosszékben ítélkezett.[2]

Az 1350. évi *Soester Gerichtsordnung* szerint a bírónak „úgy kell ülnie a bírói székben, mint egy komor tekintetű oroszlán, jobb lábát átvetvén a bal felett".[3] Buda város jogkönyve – a német mintát követve – hasonlóan szabályozta a bíró testtartását: „egyik lábát a másikra vetvén" kellett ülnie, amely a felelősségteljes bírói hivatáshoz elengedhetetlen nyugalmat és elmélyültséget testesítette meg.[4] Az oroszlán a jó bíró jelképe, azaz a bírónak az ítélkezés során bölcsnek és erősnek kell lennie, akit sem fenyegetések, sem könyörgések nem ingathatnak meg.

A mai tárgyalótermek bírói pulpitusa az emelvényre helyezett bírói székből alakult ki. Gyakorlati jelentősége többek között abban állt, hogy a bírónak így lehetősége nyílt arra is, hogy a tárgyalás vezetése közben az iratokat tanulmányozhassa. Az írásbeliség elterjedésével a tárgyalótermi asztal[5] már nem csak az írnokok „munkaeszköze" volt, hanem a bíróé is. A bírói asztalt általában zöld vagy vörös posztóval[6] takarták le. A „zöldasztal" a bírói jogkör, az ítélkező hatalom jelképe lett,[7] a kifejezés sokszor magát a tárgyalótermet jelentette.[8]

---

[2] K. Csilléry 1977: 290–291.

[3] Mauer 1824: 120.

[4] Relković Néda 1095: 195.

[5] A londoni *Old Bailey* bíráinak asztalára mindig raktak illatos fűszereket és virágokat is, hogy ítélkezés közben ne érezzék a jobbára elhanyagolt, ápolatlan vádlottak penetráns szagát. Vámbéry 1930: 180.

De a 18. század közepe óta a virágcsokrokkal és a fűszerekkel védekeztek a bírók a rabok között terjedő tífusz ellen is. Akkortájt hatásos megoldásnak tartották. The Old Bailey: London's Seat of Criminal Justice 1971: 1109–1110.

A *Daily Illini* 1946 nyarán arról számolt be, hogy a büntető bírók kis virágcsokrokkal a kezükben léptek be a tárgyalóterembe, jóllehet ezt az évszádokra visszanyúló – és az Anglián kívüli világ szemében haszontalannak tűnő – hagyományt a második világháború idején megszüntették, leginkább azért, mert a virágok akkoriban igazi luxusnak számítottak. Old Bailey Judges Parade To Court Carrying Posies 1946: 4.

[6] Az Anglia történelmében mindmáig az első és egyben utolsó per, amelyben hazaárulás vádjával uralkodót – I. Károlyt – állítottak bíróság elé, 1649. január 20-án kezdődött meg a Westminster Hallban. A parlament által kirendelt különös bíróság, a *High Court of Justice for Trial of the King* tárgyalótermének közepén állt a bírói asztal vörös posztóval letakarva, rajta a királyi hatalmat megtestesítő jogarral és az ítélkező, illetve a büntető hatalmat szimbolizáló karddal. A bíróság elnöke, John Bradshaw vörös talárt viselt, és egy karmazsinvörössel bevont karosszékben foglalt helyet. Kesselring (ed.) 2016: 31.

[7] A „zöldasztal" mint az ítélkezés jelképe többek között Kemény Zsigmondnál jelenik meg: „ítélhet-é azon bíró, kit egy diadalmaskodó párt a teremből ólmosbotokkal kiszorított tömeg elszéledése közt vitt a zöldasztalhoz". Kemény 1844: 97.

[8] Széchényi György Ebergényi Lászlóhoz írt levelében olvashatjuk, hogy 1722-ben, mikor Pálffy Miklós nádor köszvénye miatt ágyban fekvő beteg volt, „a sessiok mélt. palatinus uramnál fognak a kertben celebráltatni, minthogy be nem jöhet ő excja az *zöld asztal*hoz". Zsoldos 1972: 91.

A 19–20. század újonnan épített bírósági épületeinek tárgyalótermeit már úgy alakították ki, hogy abban méltó helyet kapjon a bíró ülőalkalmatossága. Az elhelyezésnél már nem csak a díszes külsőségre figyeltek, hanem a célszerűség került előtérbe.

Európai viszonylatban kétségkívül a *common law* szerint eljáró országok bírósági tárgyalótermeiben kap hangsúlyosabb szerepet a bírói pulpitus. A különbség a hagyományok és a szokások mellett az eljárásjogok közötti eltérésekkel magyarázható. Az angol bíró, mint az eljárás passzív résztvevője „a magasból" tekint le a felekre, a francia, illetve a német bíró viszont aktív szereplője a per menetének, a bizonyítási eljárásnak, így szükségképpen közelebb kell lennie a tárgyaláson megjelentekhez, a peres felekhez. A francia bírósági tárgyalótermekben az ülésrendet úgy alakítják ki, hogy az ügyész, illetve az ügyvéd egyenlő távolságban helyezkedjenek el a bírótól.[9]

A bírói pulpitus jelentőségét az épületek tervezői és berendezői különböző építészeti megoldásokkal is igyekeztek és igyekeznek kiemelni. Ennek egyik eszköze lehet a magasságkülönbség növelése, a bírói asztal és szék mögötti falborítás megemelése vagy olyan kép (jelkép, címer, stb.) elhelyezése,[10] amely a tárgyalóterem bármely pontjáról a bírói emelvény felé irányítja a jelenlévők tekintetét.[11]

Párizsban a francia legfőbb ítélkező fórum, a *Cour de Cassation* épületének homlokzatát és a bíróság több helyiségét, tárgyalótermeket és dolgozószobákat egyaránt a pelta, az amazonok pajzsa[12] ékesíti, jellemzően más ítélkezési jelképek [mérleg,[13] oroszlán, kígyó[14] vagy éppen a Pallasz Athéné (Minerva)

---

[9] Garapon 2010: 37.

[10] A malajziai Putrajayában, az új Igazságügyi Palotában (*Istana Kehakiman*) az ország legfőbb ítélkező, illetve fellebbviteli fórumainak, a Szövetségi Bíróságnak és a Fellebbviteli Bíróságnak az üléstermeiben a bíró magas háttámlájú székét egy fa lombkoronája díszíti, rajta Malajzia címerével. Bódiné Beliznai 2021: borító.

[11] Kengyel 2011: 206.

[12] A bajelhárító jelleggel felruházott pajzs a biztonság, a védelem és a megmenekülés szimbóluma, számos háború- és védőisten attribútuma. A germánoknál a pajzs a bírói hatalom jelképe volt. A bíráskodás ideje alatti békét fejezte ki a törvénykező gyűlésen a bíró háta mögé, egy földbe szúrt lándzsára akasztott pajzs. Sheperd–Sheperd 2004: 296.

A pelta félhold alakú könnyű pajzs volt, amelyet eredetileg a trákok és Kis-Ázsia különféle népei használtak, és amelyet az ókori költők a háborús erényeikről ismert amazonoknak tulajdonítottak. Ezt a pajzsot fűzfavesszőből fonták és bőrrel vonták be, és még egy mélyedést is kialakítottak rajta, ahová a harcosok becsúsztathatták kardjukat.

[13] A Justitia kezében lévő kétkarú mérleg az elfogulatlanságot és az igazságtevést jelképezi. Egyiptomi eredetű, a „Két Igazság" alvilági csarnokának mérlegére utal, amelynek egyik serpenyőjébe a halott szíve, a másikba az igazságot jelképező strucctoll került. Ozirisz, a holtak bírája akkor hozott kedvező ítéletet, ha az elhunyt szíve könnyű volt, és a mérleg két serpenyője egyensúlyban maradt. Justitia mérlege utal még arra is, hogy az ítélkezés révén a peres felek egymással szembenálló érdekei kiegyenlítésre kerülnek. Kissel 1997: 95.

[14] A kígyó egyaránt jelképezi az életet és a halált, az újjáéledést és a túlvilági életet. A nyugat-ausztráliai Kununurra városának modern bírósági épületében az egyik lépcsősor lábánál két egymással összefonódó kígyó szimbolizálja az őshonos és az ausztrál kultúra törvényeinek és szokásainak együttélését.

pajzsát díszítő Medúza[15]] társaságában. Ezek a szimbólumok arra utalnak, hogy a bíróságon védelemben részesülnek az ártatlanok, az igazságot keresők.[16]

Németországban az 1960-as években komoly vita bontakozott ki arról, hogy a bírót valóban „magasabban" kell-e elhelyezni a tárgyalóteremben. 1969 májusában a Berlinben tartott igazságügy-miniszteri konferencia bizottságot állított fel, amelynek feladata a büntetőbírósági tárgyalások lefolytatásának megújítása volt. A huszonhárom jogászból és újságíróból álló, Rudolf Wassermann, a frankfurti *Landgericht* elnökének vezetésével munkálkodó szimpózium e téma kapcsán foglalkozott a modern tárgyalótermek kialakításával is. A tanácskozás résztvevői egyetértettek abban, hogy a bírónak, a vád és a védelem képviselőinek, valamint a vádlottnak is azonos szinten kell ülnie, hiszen céljuk közös, a jog és az igazság keresése. A bíróságnak tehát szakítania kell az addig bevett – Jürgen Baumann[17] szavaival élve – „centiméterfölénnyel".[18]

Bár Ulrich Klug[19] a bíróság és az ügyész, a vádlott és a védő közötti egyenjogúság megteremtésének eszközéül a kerekasztal körüli elhelyezést javasolta, gyakorlati szempontok ez ellen szóltak. Rudolf Wassermann a svéd modellt találta jó megoldásnak, miszerint az eljárásban résztvevők közötti fizikai távolságot csökkenteni kell a tárgyalóteremben. A vád és a védelem képviselőjének asztalait a bírói asztallal azonos szinten, arra rézsútosan kell elhelyezni. A vádlottnak a védője mellett kell ülnie. Közvetlenül a bírói asztal előtt kell helyet kapnia a tanúknak.[20]

A 21. századi bírósági tárgyalótermekben már nem nagyon látni erődítményszerűen magasodó bírói emelvényeket, helyüket az emberközeli igazságszolgáltatás elveit tükröző bírói asztalok foglalják el.

A vádlottak padja. A vádlottak elkülönítése a büntető tárgyalótermekben

A vádlottak padja nem egyszerűen ülőalkalmatosság, hanem jelkép is, amely az állam büntetőhatalmára és ezzel a büntetés elkerülhetetlenségére utal.[21]

---

[15] Pallasz Athénéről (a római Minerváról) azt tartották, hogy három feje van: az egyikkel tanácsot ad, a másikkal maga ítél, a harmadikkal erényesen cselekszik. Pajzsát az aranyszárnyú és kígyóhajú halandó gorgó, Medúza díszíti. Ripa 1996: 524.

[16] Les symboles de Justice. Le bouclier des Amazones ou »pelta«.

[17] Jürgen Baumann (1922–2003) 1959 és 1988 között a tübingeni Eberhard Karls Universität büntetőjog professzora. Az FDP jogpolitikai tanácsadója.

[18] Wassermann 1969: 171.

[19] Ulrich Klug (1913–1993) az Universität zu Köln büntető- és büntetőeljárási jog professzora, jogfilozófus.

[20] Wassermann 1969: 172.

[21] Kengyel 2011: 224.

A tárgyalótermi ülésrend, az eljárás célját szolgáló berendezési tárgyak és azok elhelyezése számos változáson esett át az elmúlt évszázadokban. A korai, még a szabad ég alatt tartott tárgyalások alkalmával jobbára csak az ítélőbíró és a döntéshozatalban őt segítő esküdtek (ülnökök) ülhettek le valamely ülőalkalmatosságra, míg a tárgyaláson megjelent többi személy állni kényszerült. A 14–15. századi ábrázolások már arról tanúskodnak, hogy akár a szabad ég alatt, akár a zárt tárgyalótermekben – az elnöklő bíró engedélyével – a vádlottak is leülhettek ugyan, de igyekeztek őket egy korláttal vagy egy paddal elválasztani a bírói emelvénytől, illetve a hallgatóság padsoraitól.[22] Angliában az 1388-tól működő *Verderers' Court* (a Királyi Erdész Bírósága) tárgyalótermének egyik sarkában egy – mennyezet nélküli – kisebb helyiséget (*bail-dock*) választottak le, ahol a vádlottaknak várakozniuk kellett, míg nem bocsátották őket az ügyüket tárgyaló bíró elé.[23]

A vádlottak helyének kialakításánál a célszerűség mellett biztonsági és emberbaráti szempontok is szerepet játszottak a különböző országok bíróságain.[24] A vádlottak padjának elhelyezésére és ezzel elkülönítésükre többféle megoldással találkozunk. A korláttal vagy padsorral való elválasztást, amelyek egyike sem szolgálta teljes mértékben a biztonságot, a 18–19. században felváltották a nyitott rácsok, illetve a zárt cellák, amelyek készülhettek fából vagy fémből. A vádlott gyakran egy fából készült, alacsony mellvéd mögött foglalt helyet, a tárgyalóteremben megjelentek így csak a felsőtestét láthatták. 1873-ban Gustavus Somersby védőügyvéd az emberöléssel vádolt Leavitt Alley perében (*Supreme Judicial Court, Massachusetts*) úgy fogalmazott, hogy a mellvéd a mindenkit megillető ártatlanság vélelméből fakadóan pajzsként védelmezi a vádlottat.[25]

A 19. század vége felé a vádlottak padja fokozatosan eltűnt az amerikai bírósági tárgyalótermekből, és a vádlott a védelem asztalánál foglalt helyet, amely lehetővé tette a vádlott és a védő közötti szabad kommunikációt.[26] 1999-ben – egy konkrét eset kapcsán – a *U.S. Court of Appeals for the First Circuit* biztonsági kockázatra hivatkozva engedélyezte a tárgyalóteremben a vádlottak padjának elhelyezését.

Az, hogy egy büntetőügy tárgyalásakor a tárgyalóteremben hol kap helyet a vádlott, több tényezőtől függ, így például a vád tárgyává tett cselekmény súlyától, a biztonsági kockázattól és attól is, hogy a világ mely pontján zajlik a per. A vádlottak rácsok mögé ültetése elsősorban a tárgyalóteremben lévők biztonságát szolgálja, de adott esetben védelmet nyújthat a vádlott számára is egy esetleges, az életét vagy testi épségét veszélyeztető külső támadással szemben.

---

[22] Garapon 2010: 35.
[23] Rossner–Tait–McKimmie–Sarre 2017: 319.
[24] Kengyel 2011: 225.
[25] Rogers 1997: 91.
[26] Tait 2011: 472–473.

A mai modern bíróságokon a főként a tárgyalóterem középső részén, a bírói emelvény és a hallgatóság padsorai között elhelyezett fémből készült cellákon kívül előfordul a vádlottak üvegfallal történő elválasztása (például Németországban, Spanyolországban, Franciaországban és Angliában).

1961-ben Jeruzsálemben Adolf Eichmannt speciális golyóálló üveg mögé ültették, mivel tartottak attól, hogy a tárgyalás alatt megkísérlik megölni.[27] Az acéllal megerősített üvegkalickának külön bejárata volt, a vádlottat így teljesen elszigetelték a tárgyalóteremtől.[28]

Kairóban 2014-ben a volt egyiptomi elnök, Mohammed Morsi egy hangszigetelt üvegfallal körülvett fémcellában állt a bíróság előtt.[29]

De van olyan ország is, például Hollandia, ahol a vádlottak padját sosem alkalmazták. Hollandiában a tárgyalás alatt a vádlott egy körülbelül derékig érő korlát mögött állt. 1971-ben ezt a gyakorlatot megszüntették, azóta a vádlott ül, méghozzá a bíróval szemben. Védője vagy mellette, vagy közvetlenül mögötte foglal helyet, így a folyamatos és közvetlen kommunikációnak vádlott és védő között semmi nem szab gátat.[30]

2010 tavaszán a londoni *Westminster Magistrates' Court* három, hamis könyveléssel vádolt parlamenti képviselő ügyét tárgyalta. David Chaytor, Elliot Morley és Jim Devine jogi képviselője az ártatlanság vélelmének megsértésére hivatkozva kérte a bíróságtól, hogy a vádlottak a tárgyalóteremben a többi megjelenthez hasonlóan, székeken ülhessenek. Timothy Workman elnöklő bíró azonban udvariasan utasította őket, hogy a tárgyalóterem rendjéhez igazodva foglalják el helyüket az üvegből készült cellában.[31] Anglia és Wales bíróságain egyébként a *Court and Tribunal Design Guide* (2019)[32] iránymutatásait figyelembe véve kell kialakítani a büntető tárgyaláson résztvevők helyét.

A francia büntető perrendtartás (*Code de procédure pénale*) értelmében az elnöklő bíró mérlegelési jogkörébe tartozik annak megítélése, hogy szükséges-e a vádlott szigorú elkülönítése és cellába történő elhelyezése a bírósági tárgyaláson. Ha a bíró az utóbbi mellett dönt, a vádlottnak akkor is joga van szabadon mozogni a számára kijelölt helyen, és minden megkötés nélkül kommunikálhat védőügyvédjével.

A vádlott elkülönítésének szükségességét szakmai és nem szakmai körökben is gyakorlatilag a kezdetektől fogva vitatják.

---

[27] Staff 2018.
[28] Koncsek 1961: 12.
[29] Kirkpatrick–El Sheikh 2014.
[30] Justice 2015.
[31] Hoggart 2010.
[32] Court and Tribunal Design Guide 2019.

1913 májusában az olasz törvényszékeken alkalmazott „ketreccel" foglalkozott részletesen *Az Ujság* egyik cikke. Az apropót Yvonne Villepreux színésznő ügye szolgáltatta, akit kedvese megölése miatt állítottak bíróság elé Nápolyban. A cikk írója szerint „ez a ketrecz a legkegyetlenebb kitalálás, a mivel az embernek emberi mivoltát megsemmisítik és a mivel egyenlővé teszik őt a vadállatokkal, a majmokkal, a ragadozó madarakkal és egyéb mutogatni való s egyben veszedelmes állatjaival a teremtésnek".[33]

Az 1960–70-es években elsőként a londoni székhelyű *The Howard League for Penal Reforms*, illetve a *Law Society* (*of England and Wales*) aktivistái hívták fel a figyelmet arra, hogy az elkülönítéssel nemcsak a vádlottnak az az alkotmányos joga sérül, hogy védőjével bármikor szabadon kommunikálhasson, hanem az ártatlanság vélelme is. Ez utóbbi alapvető emberi jog, amelyet az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* és az *Európai Unió Alapjogi Chartája* biztosít.

De az üvegfallal való izolálás adott esetben akadályozhatja a tisztességes eljárás elvét is, mivel előfordulhat, hogy a vádlott nem hallja rendesen, mi folyik a tárgyalóteremben. Az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult jogorvoslatért 1994-ben egy peres fél, aki azt sérelmezte, hogy az angliai Norwich bíróságán megtagadták tőle a tisztességes eljárást, mivel az őt elválasztó üvegfaltól nem hallott rendesen, és nem tudta maradéktalanul nyomon követni a bizonyítási eljárás lefolytatását. A bíróság az erre a tényre alapított fellebbezést végül elutasította, mivel úgy találta, hogy a felet képviselő ügyvéd tisztességesen és mindenre kiterjedő figyelemmel látta el védence jogi védelmét.[34] Az elmúlt években többször is kellett hasonló fellebbviteli ügyben döntenie a bíróságnak, és nem egy esetben született olyan határozat, amely megállapította, hogy az egyezménynek a tisztességes tárgyaláshoz való jogot szabályozó rendelkezéseibe (6. cikk) ütközik az, ha a vádlott nem hallja rendesen, és így nem tudja teljes mértékben követni a tárgyalás menetét.[35]

Az elkülönítés dilemmáját járta körül *„A courtroom is not a zoo!"* című cikkében Saïla Ouald Chaib 2010 júniusában. A rácsok mögött ülő vádlott óhatatlanul azt a képzetet kelti a tárgyalóterembe lépő esküdtek vagy éppen a hallgatóság soraiban, hogy veszélyes bűnöző, akivel szemben csak és kizárólag bűnösséget kimondó ítélet születhet.[36] Ez pedig az ártatlanság vélelmén túl a bírói pártatlanságot is sérti, sőt a bírói tekintélyt is rombolja.

2014-ben a *Svinarenko and Slyadnev v. Russia* ügyben a vádlottak sérelmezték, hogy a tárgyalás során egy fémketrecben történt elhelyezésük hasonló volt „mint a majomé az állatkertben". Az Emberi Jogok Európai

[33] Erdős 1913: 7.
[34] Tait 2011: 477.
[35] Rossner–Tait–McKimmie–Sarre 2017: 324.
[36] Ouald Chaib 2010.

Bírósága ítéletében úgy fogalmazott, hogy a fémketrecben történő elszeparálás „összeegyeztethetetlen a demokratikus társadalmat jellemző civilizált viselkedés normáival", és így sérti az egyezmény 3. cikkét, miszerint senkit nem lehet megalázó bánásmódnak alávetni.[37]

Mindezek ellenére az utóbbi évtizedekben erősödik az a tendencia, amely helyesnek tartja a vádlott elszeparálását. A világon szinte mindenütt elterjedt a bírósági tárgyalótermekben a biztonsági elkülönítés gyakorlata, és a vádlott egy üvegkabinban vagy egy fémketrecben ül a tárgyalás alatt.

2020 októberében, Németországban a duisburgi *Landgericht* előtt indult az a nagyszabású per, amelyben a 'Ndrangheta szervezet tizennégy feltételezett tagja, illetve támogatója ellen emeltek vádat többek között bűnszervezet létrehozása, kábítószer-kereskedelem, pénzmosás, valamint fegyvertartási szabályok megsértése miatt. A per biztonsági kockázata miatt azonban a tárgyalásra már nem Duisburgban, hanem Düsseldorfban, az ún. terrorbunkerben, a *Düsseldorfer Oberlandesgericht* különlegesen védett tárgyalótermében került sor, ahol a vádlottakat golyóálló üveggel körbevett cellákban különítették el a tárgyalás többi szereplőjétől.[38]

A vádlottak elkülönítésének kérdését sok helyen szociálpszichológusok is vizsgálták (és vizsgálják), akik arra jutottak, hogy a külső szemlélő valakinek a személyiségéről annak a tárgyalóteremben elfoglalt helyéről vagy más, a helyiségben tapasztalható ingerek alapján alkot képet. A terek minősége, a bútorzat, a berendezési tárgyak ugyancsak állapotjelzőkként funkcionálnak ebben az aspektusban.[39]

Hatalmi szimbólumok a tárgyalóteremben

A bírói hatalom eredetére utaló szimbólumok a késő középkor óta hozzátartoznak tárgyalótermekhez. A Párizsi Parlamentben a 13. századtól vált szokássá, hogy a király ítélkező hatalmát megtestesítő, kézfejben végződő jogart (*la main de justice*) elhelyezték a bírósági tárgyalóteremben. A jogart olykor egy vesszővel helyettesítették. Valószínűleg ezt a hagyományt követték a francia forradalom idején is, amikor a Direktórium a békebíróktól azt kérte, hogy a tárgyalások ideje alatt tartsanak a kezükben egy elefántcsontból készült almával ékesített fehér botot, amelyre az igazságot szimbolizáló fekete szemet is festettek. [40]

A bírói pulpitus mögötti falon rendszerint ott függött az uralkodó portréja, akinek a nevében a bíró az ítéletet kihirdette. A politikai és a társadalmi változásokhoz igazodva, ahol a monarchiát felváltotta a köztársaság, ott az

[37] Rossner–Tait–McKimmie–Sarre 2017: 324.
[38] Mafia-Prozess in Düsseldorf nach Unterbrechung fortgesetzt 2020.
[39] Rossner–Tait–McKimmie–Sarre 2017: 327.
[40] Garapon 2010: 77.

uralkodó arcképét az állam zászlajára vagy címerére cserélték, hiszen az ítélkezés a nép vagy a köztársaság nevében történik.

Bár a zászló helye inkább a bírósági épületen lenne, az utóbbi évtizedekben a tárgyalótermekben is elterjedt. Az Amerikai Egyesült Államokban például elképzelhetetlen a bírói emelvény a „csillagok és csíkok" (*Stars and Stripes*) nélkül, míg a másik oldalra – ha nem szövetségi bíróságról van szó – az adott tagállam zászlója kerül.[41] Az 1990-es évek óta egyes európai országok is követik az amerikai szokást, így a lengyel, a román, a litván vagy éppen az orosz tárgyalótermeket is ékesíti a zászló.

A közép-európai bíróságokon jellemzően az adott ország címere díszíti a tárgyalóterem falát, Belgiumban, Hollandiában és Spanyolországban az uralkodó portréja, az Egyesült Királyságban, Ausztráliában, Kanadában és Új-Zélandon a címert használják.

Ugyanakkor vannak olyan európai országok is, ahol nem tartják fontosnak az állami szimbólumok jelenlétét a bírósági tárgyalótermekben, ezek közé tartozik – néhány eseti kivételtől eltekintve – Svédország, Franciaország, illetve Olaszország. De léteznek olyan országok is, amelyek nemcsak egy bírói hatalmi szimbólumot, hanem többet is alkalmaznak a tárgyalótermekben. Így például Spanyolországban az uralkodói arckép mellé zászlót is tesznek, Görögországban és Izraelben a nemzeti lobogó mellett valamely vallási szimbólum is helyet kap.[42]

Vallási szimbólumok a tárgyalóteremben

A tárgyalóterem jelképei között megtalálhatók vallási szimbólumok is, amelyek a hívőket, a tárgyalóteremben betöltött szerepüktől függetlenül, vallásuk alapértékeire, legfontosabb erkölcsi tételeire figyelmeztetik. A kereszténység szimbólumai az elmúlt évtizedekben fokozatosan kiszorulni látszanak az európai bírósági tárgyalótermekből. A kereszt vagy a feszület hiánya elsősorban az állam és az egyház szétválasztásából fakad, illetve a második világháborút követően a lelkiismereti és a vallásszabadság érvényesülésére vezethető vissza. Több helyen megmaradt még a Biblia, amelyet katolikus, protestáns és ortodox többségi vallású országokban egyaránt alkalmaznak a tanúk és a peres felek megesketéséhez.[43] (A hatályos magyar jogszabályok alapján nem lehet eskü alatti vallomást tenni a bíróság előtt.)

Bár Magyarországon a 19. század második felétől jogszabály kötelezte az ítélkező fórumokat a feszület beszerzésére, ennek elhelyezése nem valósult meg maradéktalanul, és szükségességét is vitatták. Az ominózus szabályrendeletet a magyar királyi igazságügy-miniszter adta ki 1872. június 4-én

[41] Kengyel 2011: 235.
[42] Kengyel 2011: 236–237.
[43] Kengyel 2011: 240.

20279. sz. a. „az irodai szükségletek fedezése, az irodai átalány és az erről vezetendő számadás tárgyában", amelynek 2. §-a „az irodai szükségleteket" három osztályba sorolta. A feszület, illetve Ő felségének az arcképe az első osztályba tartozott. Az 1891. április 3-án szintén az „irodai szükségletekről" szóló, a királyi ítélőtáblák számára 12763. sz. a. kibocsátott igazságügy-miniszteri rendelet az első osztályba sorolta a nemzeti zászlót is.[44]

Napjainkban Ausztriában a bírói asztalon – bár erről jogszabály kifejezetten nem rendelkezik – mindig van egy kereszt vagy feszület két gyertyával,[45] Romániában egy kereszt és a Biblia, Görögországban pedig a Biblia mellett egy ikon is függ a falon. Az olasz bírósági tárgyalótermekben szintén látható a kereszt, ellentétben Spanyolországgal, illetve Lengyelországgal.[46]

A német Szövetségi Alkotmánybíróság 1973-ban hozott döntése kimondta, hogy az Alaptörvény 4. cikkében biztosított lelkiismereti és vallásszabadság megsértését jelentené, ha a peres fél kényszerítve lenne arra, hogy vallási, illetve világnézeti meggyőződése ellenére ügyét olyan tárgyalóteremben tárgyalnák, ahol kereszt is van. A fél kérésére egyedi esetben a bíró határozhat a kereszt eltávolításáról, illetve a felet átkísérhetik egy olyan „semleges" tárgyalóterembe, ahol nincs kereszt.[47]

A „semlegesség" követelményéből fakadóan nem élvezhet előnyt még az a vallási szimbólum sem, amelyet – a kulturális hagyományokat is alapul véve – a társadalom vélhetően szélesebb körben elfogad. Más megközelítésben: egy egyértelműen vallási szimbólumot, mint például a keresztények által használt keresztet, a más vallást gyakorlók vagy a nem hívők szorosan a keresztény hithez kapcsolódó jelképnek tekintenek akkor is, ha a különböző kultúrákban, tradíciókban megjelenő szimbólumok óhatatlanul is mutatnak hasonlóságokat.[48]

Mai megváltozott világunkban még élénkebb vita folyik arról, hogy van-e helye a vallási szimbólumoknak a tárgyalótermekben. Észak-Rajna-Vesztfália kormánya 2018-ban nyújtott be törvényjavaslatot az igazságszolgáltatás ideológiai és vallási pártatlanságának megerősítésére. 2019 őszén a tartományi gyűlés úgy foglalt állást, hogy a vallási szimbólumoknak nincs helyük a bírósági tárgyalótermekben. Így megtiltanák a különböző vallásokhoz és ideológiákhoz kapcsolódó ruhák és kiegészítők, fejkendők vagy kippák, de a Jézust a kereszten ábrázoló medál viselését is. Az arc eltakarásának tilalmát is

[44] Hasonló rendelkezést tartalmazott az 1895. évi 54001. I. M. sz. szabályrendelet a kir. törvényszékek és kir. járásbíróságok irodai és fölszerelési szükségleteinek fedezése, valamint az e czélra rendelt irodaátalány kezelése tárgyában.

[45] Schwarz 2018.

[46] Kengyel 2011: 241.

[47] Feldmann 2011: 27–28.

[48] Weidemann 2016: 287.

kiterjesztenék a bírákra és a bírósági hivatalnokokra is. A tervezett intézkedéseket Peter Biesenbach igazságügy-miniszter azzal indokolta, hogy a pártatlanság biztosítása a bíróságon a jól működő alkotmányos állam alapvető követelménye.

A törvényjavaslattal kapcsolatban éles kritikát fogalmazott meg a katolikus és a protestáns egyház is. Véleményük szerint a tervezet sérti a vallás szabad gyakorlásának jogát, egyfelől mivel a törvény hatályba lépése azzal a következménnyel is járhat, hogy a vallásukhoz és annak hagyományaihoz szigorúan ragaszkodó hívő alkalmazottakat el kellene bocsátani az igazságszolgáltatás kötelékéből, másfelől pedig a tolerancia jegyében a nem vallásos embereknek is tiszteletben kellene tartania és el kellene fogadnia a vallási szimbólumokat. A két egyház képviselőit főként az aggasztja, hogy a törvény bevezetése különösön a nőkre nézve lesz hátrányos, hiszen elsősorban a fejkendőt viselő muszlim nőket érinti.[49]

Efféle heves disputák zajlanak Németország más tartományaiban (például Bajorországban), de időről időre Ausztriában és a világ más országaiban is. 2019 nyarán jogvédő civil szervezetek követelték Québecben a vallási szimbólumok tárgyalótermekben való elhelyezésének tilalmát kimondó és 2019 júniusában hatályba lépett *Bill 21* (*Act respecting the laicity of the State*) egyes cikkeinek alkotmányossági szempontok szerinti módosítását. A törvény a közszférában dolgozók – így többek között a tanárok és a rendőrök mellett a bírók – számára is tiltja a vallási szimbólumok, elsősorban a hidzsáb, a turbán, a kippa, valamint a kereszt viselését. A Polgári Szabadságjogok Kanadai Egyesülete (*Canadian Civil Liberties Association*) és a Kanadai Muszlimok Nemzeti Tanácsa (*National Council of Canadian Muslims*) határozottan ellenzi a vallási szimbólumok tilalmát, mivel álláspontjuk szerint ez sérti a kisebbségi, etnikai, bevándorló, illetve etnicizált közösségekhez tartozó állampolgárok vallásos hitét és identitását. A jogvédő szervezetek abban bíztak, hogy tiltakozásuknak helyt adva megtörténik a törvény felülvizsgálata.[50] Az erre irányuló tárgyalások 2020 novemberében kezdődtek.[51] A kormány kitartott álláspontja mellett, miszerint a törvény nem sérti a vallásszabadságot, a vallásgyakorláshoz való jogot. 2021 májusában a québeci *Superior Court* elismerte, hogy a törvény azt sugallja, hogy a vallási szimbólumokat viselő emberek nem teljes jogú tagjai a társadalomnak. A jogvédő szervezetek e döntés nyomán továbbra is azért harcolnak, hogy ezt a diszkriminatív és rasszista jegyeket magán viselő jogszabályt a bíróság hatályon kívül helyezze.[52]

---

[49] Camargo 2019.

[50] Bill 21 – Law against Religious Freedoms.

[51] The Quebec government does not believe its secularism law violates freedom of religion 2020.

[52] P[ublic] S[ervice] A[lliance of] C[anada] disappointed by ruling on Bill 21 2021.

Irodalomjegyzék

Bill 21 – Law against Religious Freedoms

https://ccla.org/bill-21/

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga

2021 Igazságügyi Múzeum a malajziai Putrajayában. *Kúriai Döntések* 4. borító.

CAMARGO, Hella

2019 Streit um religiöse Symbole im Gericht. *h/pd Humanistischer Pressedienst* (2019. október 4.) *hpd.de/artikel/streit-um-religioese-symbole-im-gericht-17274.*

Court and Tribunal Design Guide

2019 *www.gov.uk/government/publications/court-and-tribunal-design-guide.*

ERDŐS Renée

1913 A ketrecz. *Az Ujság* 121. (május 22.) 7.

FELDMANN, Ralf

2011 Religiöse Symbole in Gerichten und Gerichtsverfahren. *Neue Richtervereinigung NRV-Info* 10. 27–31.

HOGGART, Simon

2010 MPs in the dock: from kings of the castle to a glass cage. *The Guardian* (2010. március 11.) *www.theguardian.com/politics/2010/mar/11/mps-dock-expenses-westminster.*

GARAPON, Antoine

2010 *Bien juger. Essai sur le rituel judiciaire.* Paris: Odile Jacob.

Justice (a report by)

2015 *In the Dock. Reassessing the use of the dock in criminal trials.* London. *https://justice.org.uk/in-the-dock/.*

K. CSILLÉRY Klára

1977 Bírói szék. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I*. 290–291. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KEMÉNY Zsigmond

1844 *Korteskedés és ellenszerei* I. füzet. Kolozsvár: Királyi Lyceum.

KENGYEL Miklós

2011 *Perkultúra. A bíróságok világa – a világ bíróságai.* Budapest – Pécs: Dialóg Campus.

KESSELRING, K. J. (ed.)

2016 *The Trial of Charles I.* Peterborough: Broadview Press.

KIRKPATRICK, David D. – EL SHEIKH, Mayy

2014 Egypt locks Morsi in soundproof cage during trial. *The New York Times* (2014. január 28.) *www.nytimes.com/2014/01/29/world/middleeast/egypt-morsi-trial.html.*

KISSEL, Otto Rudolf

1997 *Die Justitia. Reflexionen über ein Symbol und seine Darstellung in der bildenden Kunst.* München: Verlag C. H. Beck.

KONCSEK László

1961 Jegyzetek a jeruzsálemi tárgyalóteremből. *Népszabadság* 103. (április 30.)12.

Les symboles de Justice

Le bouclier des Amazones ou »pelta«. *www.courdecassation.fr/institution_1/culture_patrimoine_7661/symboles_justice_8055/bouclier_amazones_pelta_36169.html.*

Mafia-Prozess in Düsseldorf nach Unterbrechung fortgesetzt

2020 *WDR Nachrichten* (2020. október 20.) *www1.wdr.de/nachrichten/rheinland/mafia-prozess-duesseldorf-start-100.html*.

MAUER, Georg Ludwig

1824 *Geschichte des altgermanischen und namentlich altbairischen oeffentlich-muendlichen Gerichtsverfahrens: dessen Vortheile, Nachtheile und Untergang in Deutschland ueberhaupt und in Baiern insbesondere*. Heidelberg: Akademische Buchhandlung von J. C. B. Mohr.

Old Bailey Judges Parade To Court Carrying Posies.

Daily Illini (1946. augusztus 1.) 4.

OUALD CHAIB, Saïla

2010 A courtroom is not a zoo! The use of metal cages in criminal trials. *Strasbourg Observers* (2010. június 30.) *strasbourgobservers.com/2010/06/30/a-courtroom-is-not-a-zoo-the-use-of-metal-cages-in-criminal-trials/.*

P[ublic] S[ervice] A[lliance of] C[anada] disappointed by ruling on Bill 21

2021 *http://psacunion.ca/psac-disappointed-ruling-bill-21.* (2021. május 7.)

RELKOVIĆ NÉDA, Davori

1905 *Buda város jogkönyve.* Budapest: Stephaneum Nyomda.

RIPA, Cesare

1996 *Iconologia.* Budapest: Balassi Kiadó.

ROGERS, Alan

1997 In the Cage: The Prisoner's Dock and the Presumption of Innocence in Massachussets Criminal Trials. *Massachusetts Legal History* 3. 89–106.

ROSSNER, Meredith – TAIT, David – MCKIMMIE, Blake – SARRE, Rick

2017 The Dock on Trial: Courtroom Design and the Presumption of Innocence. *Journal of Law and Society* 9. 317–344.

SCHWARZ, Andreas

2018 Kreuze in Schulen und Gerichten. *Kurier* (2018. április 25.) *kurier.at/politik/ausland/kreuze-in-schulen-und-gerichten/400026697.*

SHEPERD, Rowena – SHEPERD, Rupert

2004 *1000 jelkép a művészetek és a mitológia világából.* Budapest: Képzőművészeti Kiadó.

STAFF, Toi

2018 Eichmann back in Israel. Iconic trial booth returns. *The Times of Israel* (2018. január 24.) *www.timesofisrael.com/eichmann-back-in-jerusalem-iconic-trial-booth-returns-to-israel/.*

TAIT, David

2011 Glass Cages in the Dock? Presenting the Defendant to the Jury. *Chicago-Kent Law Review* 4. 467–495.

The Old Bailey: London's Seat of Criminal Justice

1971 *American Bar Association Journal* 11. 1104–1110.

The Quebec government does not believe its secularism law violates freedom of religion

2020 *Toronto Star* (2020. december 9.) *www.thestar.com/politics/2020/12/09/quebec-government-lawyers-tell-court-bill-21-is-not-a-violation-of-freedoms.html*

VÁMBÉRY Rusztem

1930 Társadalmi csökevények. *Századunk* 4. 177–190.

WASSERMANN, Rudolf

1969 Neuer Stil im Strafprozeß. *Zeitschrift für Rechtspolitik* 8. 169–172.

WEIDEMANN, Daniel

2016 Religiöse Symbole vor Gericht I. *Zeitschrift für das Juristische Studium* 3. 286–296.

ZSOLDOS Jenő

1972 Zöldasztal. *Magyar Nyelvőr* 1. 91.

A humor szerepe az ügyvédfolklórban

CSÁJI LÁSZLÓ KOPPÁNY
(etnológus, író, irodavezető ügyvéd, Dr. Csáji Ügyvédi Iroda)

The Role of Humor in the Hungarian Barristers' Folklore

I outline my research on contemporary Hungarian barristers' folklore. My research is in its first stage, so I have to reconsider the notion of folklore. The meanings of folklore have changed many times in the last century, and – contrary to the traditional folkloristics – now it can be applied to the society of barristers, as a discursive space that creates special folklore (customs, beliefs, rites, jokes, anecdotes, etc.).

Keywords: barristers' folklore, legal anthropology, jokes on barristers, folk customs of barristers, legal folkloristics

Rendhagyó módon, de nem csupán a terjedelmi korlátok miatt, írásomat – *in medias res* – négy szövegpéldával kezdem:

„S.T. ügyvédet egyszer az újságírók összekeverték névrokonával. Orra alá dugták a mikrofont, miközben épp kilépett a bíróságról, és a rámenős riporter felszólította, hogy mondjon valamit az Ügyről. Erre S.T. a következőt nyilatkozta: »Nézzék! Ebben az ügyben el kell dönteni végre, hogy elindulunk-e egy irányba, ami vezet valahová, vagy tovább toporgunk, de akkor tudomásul kell venni, hogy nem jutunk sehová.« Az interjú bekerült a híradóba, a riporter dicséretek sorát seperte be, mire kiderült végül, hogy nem a megfelelő védőt faggatta ki. Minden esetre kollégája telefonon gratulált S.T.-nek a frappáns válaszáért. Soha többé nem keverték össze mással."[1]

„Vádlott: *Kedves Bírónő! Én mérnökember…* Bíró: *(közbevág) A megszólítás: »Tisztelt Bíróság!«* Vádlott: *Miért?* Bíró: *Mit miért? Ez a szabály.* Vádlott: *Benne van a törvényben?* Bíró: *Így szokás.* Vádlott: *És kötelező?* Bíró: *Igen! …és álljon fel!* Vádlott: *Ez sincs leírva?* Bíró: *Nem mondta el a védője?* Vádlott: *Elmondta az ügyvéd úr, csak nem tulajdonítottam neki jelentőséget, mert nem tudta megmutatni, hogy hol van ez leírva. És most a Tisztelt Bíróság sem tudja…* Bíró: *Még egy szó, és megbírságolom a bíróság rendjének megzavarásáért.* Vádlott: *…hogy hol van leírva.* Védőügyvéd: *(a védencéhez, halkan) A bírság indokolásában lesz."*[2]

---

[1] Anekdota (főként budapesti ügyvédek körében ismert szüzsé). Nem szóról szóra történt lejegyzés szóbeli közlés alapján. Gyűjtve 2016. szeptember 18-án (Adatközlő: ügyvéd, ffi, 60–70 éves korcsoport, Budapest).

[2] Példa a megszólítási szokások normatív megjelenésére (részlet egy bírósági beszélgetésből) és egy humoros ügyvédi tanácsadásra. Egri Járásbíróság, 2006. (jegyzőkönyvben nem szereplő részek saját kézírásos leírása).

„A sztárügyvéd fia elvégzi a jogi egyetemet, és elmegy jelöltnek az apjához, aki egy gigantikus dossziét tesz elé az asztalra, és közli, hogy ebben a húsz éve tartó ügyben kell holnap helyettesítenie őt. A fiú másnap délután holtfáradtan, de lelkesen érkezik az irodába, kihúzza magát és közli: »Apa! Egy ügyes húzással megnyertem azt a pert, amit tegnap adtál!« Mire az ráordít: »Megőrültél? Én ebből az ügyből felneveltelek. Kitaníttattalak! Te meg lezárod?!«"[3]

„Azt mondja nekem az eccerű ügyfél: »Ügyvéd úr! Eladnám a lakásomat, lenne is rá vevő. Csak az a baj, hogy van benne egy hason élvező, akit valahogy ki kellene elégíteni. Tud ebben segíteni?« Most mit válaszoljak erre? Mondom neki: megnézem milyen az illető, és eldöntöm."[4]

Mi köti össze ezeket a szövegeket? Egyrészt mindegyikben szerepel ügyvéd, másrészt átszövi őket a humor. Számomra van egy további dimenzió is, ami összefűzi őket: mindegyik része a hazai ügyvédfolklórnak. Első hallásra talán különösen hangzik az „ügyvédfolklór" szó, hiszen a 20. század második felében a hazai folklórfogalomba aligha fért volna bele egy magas státuszú társadalmi, szakmai csoport „folklórjáról" beszélni.[5] A falusi jogszokások, népi jogélet jelentőségét már a 19-20. század fordulóján felismerték, de szisztematikusan az 1930-as évek végétől gyűjtötték.[6] A 20. század második felében a jogi néprajz vezéregyénisége kétségtelenül Tárkány Szücs Ernő volt. Halála után majdnem két évtizedes, inkább jogtörténeti kutatási irányultság után a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport 2011-es megalakulásától új lendületet kapott e szélesebb téma kutatása, kitűnő tanulmányok és monográfiák jelentek meg. Mivel e munkák inkább visszatekintő, a paraszti vagy lokális (vidéki) társadalmi csoportok hajdani jogszokásait, jogéletét, a levéltári anyagokból kiolvasható értékrendjét, szokásait, tehát társadalom- és kultúrtörténeti adatokat vizsgáltak,[7] korántsem kézenfekvő, hogy beszélhetünk-e sajátos folklórral rendelkező társadalmi csoportként, folklórt kialakító szakmai közösségként az ügyvédségről.

Egyik oka annak, hogy e kérdés egyáltalán felmerül az, hogy a hazai folklorisztika sokáig a parasztságra koncentrált (még a vidéki iparosok és mezővárosi polgárok sem mindig fértek bele a folklórt hordozók körébe), majd a marxista szemlélet kényszerű alkalmazása folytán az ún. osztálytársadalmak kizsákmányolt osztályait (az anyagi javak termelőit) tekintette a folklór, mint

---

[3] Vicc. Gyűjtve 2018. március 10-én (Adatközlő: ügyvéd, ffi, 50–60 éves korcsoport, Budapest).

[4] Gyakori adomatípus az „egyszerű ügyfél" (vagy az online folklórban egyre gyakrabban: „[egyszeri] üffél") címkével, és nagyon hasonló szüzsével jellemezhető tréfás történetek műveletlen ügyfelekről és frappáns ügyvédi válaszokról. Gyűjtve 2017. február 6-án (Adatközlő: ügyvéd, ffi, 30–40 éves korcsoport, Szentendre)

[5] vö. Mikos 2010.

[6] Nagy J. 2018: 264.

[7] vö. Ibid. 253.

népi tudás hordozóinak.[8] Fogalmilag kizárt volt nemesi folklórról, orvosfolklórról, de sokáig még városi folklórról is beszélni. Ennek ellenére a hazai néprajzi szakma hamar felismerte azt, hogy újra kell gondolni kutatási tárgyát, kérdéseit.[9] Jól jellemzi az útkeresést az *Ethnographia* 1965-ös 3. számában zajló vita, ahol kitűnő néprajzkutatóink fejtették ki álláspontjaikat (Andrásfalvy Bertalan, Istvánovits Márton, Voigt Vilmos stb.) arról a kérdésről, hogy elhal-e a népművészet?[10] Istvánovits Márton már ekkor és ezt követően is többször felhívta a figyelmet a nép fogalmának folyamatos változására, így arra is, hogy méltán beszélhetünk foglalkozási- és korcsoportok sajátos folklórjáról.[11] Ezzel párhuzamosan Nyugat-Európában és Amerikában is megindult a folklór fogalmának, társadalmi bázisának újragondolása az 1960-as években. Hermann Bausinger és Lauri Honko meghatározása más-más irányban terjesztette ki a folklór fogalmát és különböző oppozíciók kerültek előtérbe a történeti értelmezés és a kortárs világ vonatkozásában.[12]

E felismerések után kapott lendületet a városi folklór szerepének felismerése és gyűjtése; emiatt kutatása jelentősen lemaradt az elsősorban paraszti kultúrára koncentráló „hagyományos" folklorisztikától.[13] Az 1970-es évektől a diskurzuselmélet új társadalom- és kultúramodellt vázolt fel; követői a társadalmi csoportokat és kultúrájukat (ezen belül az elit vagy magas művészetet, de a folklórt is) folyamatosan alakuló diskurzusok mentén konstruált tudáskészletnek tekintik, amelyek saját tárgyukat alkotják meg és értelmezik újra.[14] Az amerikai folklorisztika eközben más utakon járt. Alan Dundes a csoportidentitás és közösségkonstrukció során egy (bármely) társadalmi csoport hagyományos tudáskészletét, szokásait tekinti folklórnak.[15] E viták után az UNESCO 1989-ben alkotta meg az azóta is „hivatalosan" érvényesülő folklór-fogalmat: *„A folklór (vagy hagyományos kultúra) egy kulturális közösség hagyományokon alapuló alkotásainak az összessége, amelyek egy-egy csoport vagy egyén révén nyernek kifejezést, és amelyek egy közösség elvárását jelzik, amennyiben annak kulturális és társadalmi identitását tükrözik; mintái és értékei szájhagyomány és utánzás útján, vagy más módon öröklődnek és terjednek. Műfajai többek között a nyelv, az irodalom, a zene, a tánc, a játék, a mitológia, a rítus, a szokások, a kézművesség, az építészet és más művészetek."*[16]

---

[8] Ortutay 1979; Voigt 1972.

[9] A magyar társadalom szocialista átalakításának a folklórra gyakorolt hatásával kapcsolatosan szokás a parasztság megszűnéséről beszélni (vö. Hofer 1975, 1987), amikor a folklór már csupán a folklorizmus (Bausinger 1984), sőt, a neofolklorizmus (Voigt 2001) formáiba transzformálódott, nem értelmezhető az eredeti definíciók mentén.

[10] Ethn. 75(3): 114–121.

[11] Istvánovits 1979.

[12] Bausinger 1984; Honko 2013.

[13] vö. Nagy I. 2015; Mikos 2010.

[14] Foucault 2001.

[15] Dundes 1965.

[16] Unesco 1999: 4.

Újabban az online etnográfia és a digitális etnológia eredményei megkerülhetetlenné tették a digitális folklór beemelését is a folklór fogalmába.[17]

A Pécsi Tudományegyetemen néprajz és kulturális antropológiai tanulmányaim során kortárs vallási mozgalmak kutatásakor jutottam arra a következtetésre, hogy egy-egy személy (tag) egyéni diskurzushorizontja több társadalmi csoport (foglalkozási, családi, lokális közösség stb.) diskurzusterére terjed ki, így e viszonylagosan elkülönülő diszkurzív keretekben sajátos tudások (jelentések, szokások, értékek) formálódnak,[18] amelyekben az egyén egyszerre alakító és alakított. Úgy találtam, hogy Alan Dundes és Michel Foucault nézeteinek szintéziseként a folklór értelmezhető úgy is, mint egy társadalmi csoport magatartásmintáinak, értékpreferenciáinak, tudáskészletének és környezetéhez fűződő viszonyulásainak diskurzusokban kialakított és folyamatosan újraértelmezett (újjáalkotott), tehát informális módon hagyományozódó tudáskészlete.[19] Ami nem kanonizált, nem jogszabályokban megjelenő normákra épül (pl. nem szerzői joggal védett), hanem adott társadalmi csoportok(ok)ban diszkurzívan (szóban, utánzással vagy más módon) hagyományozódó, változatokban élő (egyszerre változó és öröklődő) közösségi tudás, az – Alan Dundes és az UNESCO meghatározása szerint is – méltán nevezhető folklórnak.

E rövid áttekintés után már jóval átgondoltabb választ adhatunk arra, hogy az ügyvédtársadalom sajátos tudását, szokásait, kisepikai műfajait (pl. adomák, rövid anekdoták, közmondások, szólások, viccek) és egyéb verbális megjelenéseit (pl. köszönések, megszólítások, szövegstilisztikai szokások) is egy sajátos folklórközeg elemeinek, alkotásainak tekinthetjük-e? Bár sem a folklór, sem a jogi néprajz fogalma nem jelenik meg benne, de Kamarás Péter 2016-os kötetében az ügyvéd-ügyfél viszonnyal kapcsolatos egyedi élménybeszámolók mellett néhány adoma és anekdota is megjelenik.[20] Gelencsér József arra a megállapításra jut a Székesfehérvár környéke, főleg Sárkeresztes népi jogéletének, továbbá a parasztság és a helyi ügyvédség viszonyának, szöveghagyományának elemzésekor, hogy az ügyvédi kar tapasztalatai is a folklór forrásaivá válhatnak: *„Az ügyvédi kar összetett volt, de egyben a mindenkori jogásztársadalom legszínesebb egyéniségeit ölelte fel. Az ügyvédek benne éltek a mindennapok joggyakorlatában, változatos jogesetekkel, különböző felekkel találkoztak. Mindezek a körülmények történetek sorát hozták magukkal, melyek idővel elindultak a hagyománnyá, folklórrá nemesedés útján."*[21] Az ügyvédi kar sajátos folklórjáról beszélni tehát korántsem előzmények nélküli.

---

[17] Blank 2009; Pink et al. 2015.

[18] Csáji 2020.

[19] ibid.

[20] Kamarás 2016. Más adatközlőktől is hallottam néhány variánsukat. A kötet célkitűzése, hogy a szerző ügyvédi praxisában hallott történetek által adjon támpontokat az ügyvédválasztás fortélyairól és buktatóiról az olvasó számára.

[21] Gelencsér 2018: 108.

1999-ben alakítottam meg saját ügyvédi irodámat. A hazai ügyvédtársadalomban jelöltként, majd ügyvédként negyed évszázad alatt rengeteg szakmai szokásra lettem figyelmes, sok – főleg szájhagyományozás vagy utánzás útján öröklődő – nyelvi formulával, viccel, anekdotával és magatartásmintával találkoztam.[22] Felismertem, hogy a lokális tagozódású (országos, megyei, helyi és munkaközösségi szinten is közösségeket alkotó) ügyvédtársadalom, mint szakmai csoport közös jegyeket, jellegzetességeket és sok, egymást átfedő „folklór jellegű" tudást rejt, és környezetétől relatíve elkülönülő diskurzusteret (folklórközeget) alkot. Saját értékrenddel bíró – nem írott, de viszonylag szigorúan érvényesülő – normái, magatartásmintái sok szempontból a magyar társadalom szocialista átalakítását megelőző értékrendet tükröznek, és politikai nézeteiktől függetlenül az ügyvédek meglehetősen ragaszkodnak is e hagyományaikhoz.

E felismerések hatására néhány évvel ezelőtt megkezdtem a magyarországi ügyvédfolklór jogi néprajzi kutatását. Eleinte csak egy-egy sajátos témát, műfajt gyűjtöttem[23], majd egy átfogóbb koncepció szerint archiváltam az anyagot. Ezt a koronavírus időszaka alatt új, online-folklórra kiterjedő gyűjtési módszerrel egészítettem ki. Meggyőződtem arról, hogy nemcsak beszélhetünk ügyvédfolklórról, hanem e foglalkozási csoport kutatása tanulságos lehet más szakmai vagy éppen „magas státuszú" társadalmi csoportok kutatásában is. Kevesek számára adott a lehetőség, hogy néprajzkutatóként és egyúttal ügyvédként belső perspektívából kutathassák szakmai közösségüket: a tartós részvétel (hosszú távú többhelyszínű terepmunka) nemcsak folklorisztikai, hanem antropológiai jellegű kutatási módszerek érvényesítésére is lehetőséget adott számomra.

A rövid tudománytörténeti áttekintés alapján egyértelmű, hogy a folklór nem egy lezárt „tudatforma", és nem egyszerűsíthető le egy jelentésalkotási kódrendszerre sem. Sokkal jobban modellezhető a diszkurzivitás révén: az ügyvédfolklór nagyon erőteljesen szakmán belüli kommunikáció eredménye.[24] Ez korántsem jelenti azt, hogy homogén lenne, és azt főleg nem, hogy izolált, más csoportoktól, társadalmi környezetétől elkülönülő. Az ügyvédség önmagáról, az őt körülvevő hatalmi és gazdasági viszonyokról kialakított képe folyamatosan változik, belső törésvonalaktól sem mentes. Áttételesen

[22] 1996-ban végeztem az ELTE ÁJTK-n, 1999-ben alapítottam ügyvédi irodámat, ügyvédként szereztem BA és MA diplomát, majd PhD fokozatot a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén.

[23] PhD dolgozatomat 2020 márciusában fejeztem be, amelyben egy Kárpát-medencei új vallási mozgalom közösség-és kultúrakonstrukciós folyamatát az interpretatív antropológia, a diskurzuselmélet és a kognitív szemantika eredményeit, módszereit ötvözve elemeztem. Ezért 2020 tavaszáig az ügyvédfolklór tanulmányozására egyelőre kevés időm maradt. Jelen írásom ezért inkább témafelvetés és módszertani vázlat, mintsem összefoglaló elemzés.

[24] Bő tíz éve működik a kamarai tagsághoz kötött „Kollégák" facebook-csoport, amelynek sajátos értékrendje, magatartásmintái és szövegfolklorisztikai szüzséi vannak.

tükröződik benne a mindenkori magyar társadalom képe az ügyvédekről, az erre adott reakciói; tehát sokrétű kölcsönhatásban születik meg. A kontextualizáció azt igényli, hogy ne csak az ügyvédség belső kommunikációját vizsgáljuk, hanem a társadalmi beágyazódását is – az ügyfelek, bírók, ügyészek, közigazgatási dolgozók ügyvédekről alkotott képét, az ügyvédség társadalmi percepcióját, és a diskurzusok átfedéseit, kölcsönhatását, az ügyvédség viszonyát környezetéhez.[25]

Az ügyvédfolklór általam eddig elkülönített (az archiválás során sajátos jelenségcsoportba sorolt) területei az alábbiak:

a) irodai, hivatali, eljárási és tárgyalótermi szokások (ülésrend, köszönés, felszólalás, a beadványok formai kellékei, formulái, tartalmi kliséi, mintái stb.), ideértve a köszönéseket, megszólításokat, a tegezés/magázás szabályait az ügyvéd-ügyfél és az ügyvéd-ügyvéd viszonyban;

b) sajátos rítusok (ügyvédi/jelölti avatás, bálok, évzáró bankettek, irodaavatók stb.);

c) az ügyvéd-ügyfél, ügyvéd-bíró, ügyvéd-nyomozó, ügyvéd-hivatalnok viszony kialakítása és újraalkotása diszkurzív szövegminták (viccek, adomák, anekdoták, rémtörténetek, álhírek, rémhírek, összeesküvés-elméletek stb.) révén;

d) irodai viselkedés- és tárgykultúra (a névtábláktól az irodai berendezés, belsőépítészet mintáin át a titkárnő viselkedési szokásain keresztül az ügyvédjelöltek szocializációjáig);

e) ügyvédi viseletek, ruházkodás, divat és az ezekről szóló diskurzusok;

f) pletykák, választási kampányszokások, nem formális információátadás- és az ügyvédi „hírszerzés" szokásai, csatornái és rögzült szövegmintái, formulái;

g) jogszokások (tanúzásban, vallomástételben, pertaktikában, pl. nyilatkozatban, iktatási időzítésben, a végrendeletek és szerződések szövegében stb.);

h) ügyvédi „gazdasági szokásjog" és öröklődő magatartásminták (díjszabás, díjmegállapodás, elszámolás, az ügyféllopás szankciói stb.) és az erről szóló diskurzusok az ügyvédi karon belül;

i) lokális ügyvédi csoportosulások szokásai, hétköznapi és ünnepi rítusai (megyei kamarák, kistérségek, települések és munkaközösségek sajátos szokásai);

j) mémek, online életbölcsességek, szakmai tanácsok formulaszerű megfogalmazásban.

[25] Ennek jelentőségére, és az ügyvédekről alkotott ambivalens képre a 19 századi források és saját gyűjtései alapján már Gelencsér József felhívta a figyelmet (Gelencsér 2018: 96–97).

Az egyik érdekes jelenség, ami feltűnt számomra az ügyvédfolklór kutatásakor, az a humor sokrétű szerepe e korántsem homogén tudáskészletben. Talán azért vált a humor az egyik olyan szállá, ami áthatja ezt a folklóranyagot, mert enélkül elviselhetetlenül száraz, unalmasan racionális és farkastörvényei miatt kegyetlen világnak éreznék ezt maguk az ügyvédek is (és társadalmi környezetük tagjai is). Egy másik ok ennek jelentőségére az, hogy egy általában magas intellektusú, és a közigazgatási, bírói, ügyészi szervezeti hierarchiától viszonylag függetlenül működő társadalmi csoport számára sokrétű funkcióval bír a humor.

Egy alkalommal az évente megrendezett egri bírósági bálon tanúja voltam egy beszélgetésnek, ahol az „ügyfelekhez" való viszony került szóba. Bírók, ügyészek és ügyvédek beszélgettek arról, hogyan viszonyulnak ahhoz, amikor egy ügyfél láthatóan kacérkodni próbál velük. Egészen más mentalitású emberek voltak, mégis az eltérő habitus főleg foglalkozási csoportonként mutatott eltérést, és nem volt nehéz felismerni az ügyvédek fanyar humorát és öniróniáját a hozzászólások kapcsán. Az egyik ügyvéd saját élményét összegző anekdotájában a népmesék „rászedett ördög" szüzséje[26] jelent meg, mikor elmesélte, hogyan szerzett dupla gázsit egy, neki túl rámenősen udvarló ügyféltől.[27] Ezt követően a népmesei és mondai elemek, szüzsék előfordulására, megjelenésére már odafigyeltem, és tudatosan gyűjtöm az ügyvédek által „használt" és saját terepükre „átfordított" csalimeséket, rátótiádákat, parabolákat, eredetmagyarázó mondákat stb.

Az írásom bevezetőjében olvasható harmadik szövegpélda egy, már a 19. század első felében ismert sztereotípia kortárs megjelenése,[28] néhány idős ügyvéd kollégám szerint az általuk ismert legrégebbi ügyvédviccek közül való, hiszen pályakezdőkként már ők is idősebb ügyvédektől hallották.

Többször hallottam ügyvédek részéről latin idézeteket citálni a latinul mit sem sejtő ügyfelek felé. A *praetor ius facere non potest* elv például úgy jelenik meg, mint az esetleges bírói ítéletek (kissé tudálékos) és a negatív pereredményt magyarázó ügyvédi kifogáskeresés eszköze, tehát mintha a bíró átlépte volna saját hatáskörét, megszegte volna a jogot anélkül, hogy ezt konkrét jogszabályhellyel támasztaná alá. Felfigyeltem arra a jelenségre is, hogy már jól ismert szólások és közmondások kerültek új értelmezési keretbe azáltal, hogy az ügyvédek egymás között és ügyfeleik számára félig humoros, játékos kreativitással, máskor az „üzenet átadásának" és bevésődésnek az eszközeként használták fel őket, nem ritkán enyhe önironikus konnotációval.

Az ügyvédviccekben, anekdotákban, adomákban sokszor rendkívül fanyar módon jelenik meg az önkritika, néha azonban úgy, mint a társadalom torz

[26] ATU 1155–1169

[27] A teljes szöveget terjedelmi okból itt nem közölhetem, de egy későbbi, monografikus feldolgozás során mindenképpen elemezni fogom.

[28] vö. Gelencsér 2018: 96.

értékítéletének karikírozott pellengérre állítása. A tárgyalótermi humornak egészen kifinomult formái vannak, hiszen a szarkasztikus vagy épp közönséges megnyilvánulások akár rendbírságot is maguk után vonhatnak, de mindenképpen rontanák az ügyvéd renoméját. Az ügyvédekről alkotott sztereotípiák az ügyvédfolklórban többletjelentéseket, többletfunkciókat kaphatnak. Nem ritkán hallani ügyvédek szájából is a világszerte ismert viccet, miszerint *„Mi a különbség egy elütött ügyvéd és egy elgázolt görény között? Az, hogy az utóbbi előtt van féknyom."* Egy adott szituációban „hús-vér ügyvédtől" hallotta ezt egy házaspár, és a személyes kontextus miatt a vicc funkciója megváltozott: a „nem ügyvéd" résztvevők finom tiltakozása mutatta, hogy észlelték, milyen démonizáló sztereotípia jelenik meg a viccben. Egyúttal azonban az ügyvéd részéről annak az üzenetnek indirekt jelzése is volt, hogy az ügyvédektől tartani kell, ami a házaspár közötti bontóperi vitában segített fenntartani az egyezségre irányuló tárgyalásban a hierarchikus viszonyt.[29] Hasonló, a saját baján kesergő ügyfélnek félig-meddig vigasztaló közmondásként közölt mondat: *„Amíg orvost, ügyvédet közelről nem ismersz, boldog ember vagy."*

Kutatásom eddigi, korai szakaszában mintegy 157 ügyvédviccet, anekdotát és adomát gyűjtöttem, és terepnaplóm, a megannyi apróbb jegyzet további hasonló terjedelmet alkot. E primer szövegek már most, önmagukban is megtöltenének egy kismonográfiát, még elemzésük nélkül is. Ezért egyelőre néhány előzetes munkahipotézist fogalmazok meg az általam gyűjtött folklóranyaggal kapcsolatban a humornak az ügyvédfolklórban betöltött funkcióiról:

a) az ügyvédség, mint társadalmi csoport identitását alkotó diskurzusok egyik fő kötőanyaga;

b) a nálunk erősebb, vagy ismeretlen „ellenfél" leküzdésének eszköze;

c) értékpreferenciák és értékítéletek megfogalmazásának eszköze;

d) könnyed intellektuális időtöltés, szórakoztatás, sziporkázó képességek felcsillantása;

e) társadalomkritika, fricska, élc (görbe tükör állítása az ügyfelek, az ügyvédi kar, politikai hatalom, vagy maga a magyar társadalom elé);

f) sztereotípiák megfogalmazása, sajátos adatok, információk bevésődésének elősegítése, így bizonyos tudások (szokások, magatartásminták stb.) elsajátításának eszköze;

g) a feszültség oldásának egyik eszköze (pl. gyógymód az ügyfelek félelmére, szorongásuk leküzdésére).

[29] A beszélgetés lezajlott: 2016. május 5., Budapest (forrás: terepjegyzetek).

A hazai népi jogélet és jogszokások, jogi kultúrtörténet kutatása a 19-20. század fordulóján, európai léptékben kissé megkésve indult meg, önálló tudományterülettté válásának legfontosabb hazai szakasza az 1939-től Györffy István kezdeményezésére megkezdődött országos gyűjtés és annak máig tartó elemzése, publikálása volt,[30] mely munka oroszlánrésze Tárkány Szücs Ernő munkásságához köthető. Tárkány Szücs 1981-ben megjelent *Magyar jogi népszokások* kötete[31] máig alapmű. Az 1939–1948 közötti gyűjtések és ezek elemzései az 1960-as és 70-es évektől újraértelmezett folklór-fogalom előtti szemléletmódra épültek, tehát elsődlegesen a paraszti társadalom visszatekintő kutatására fókuszáltak. Az elmúlt évtizedekben a végrendeletek, inventáriumok, néprajzi gyűjtések és levéltári források elmélyült kutatása alapján a történeti irányultságú jogi néprajzi és kultúrtörténeti kutatás sok kitűnő eredménnyel gazdagította a hazai jogi néprajzi és jogi kultúrtörténeti szakirodalmat, de egyes kistérségek jogi néprajzának feltárása is megindult.[32] Az egyre bővülő, gazdagodó kutatási kérdésekhez és módszerekhez szeretnék (az elsődlegesen kortárs anyagra épülő) ügyvédfolklór gyűjtésével és elemzésével kapcsolódni. A kortárs társadalom vizsgálata sokszor támpontot ad a hajdani, csak szűkszavú forrásokban megjelenő jelenségek értelmezéséhez is, de egyúttal az is igaz, hogy a történeti irányultságú kutatások megkerülhetetlenek a kortárs jelenségek elemzése, értelmezése és előzményeinek feltárása kapcsán. A népélélet, a jogi népszokások és jogszokások értelmezéséhez hozzásegíthet egy magas státuszú jogalkalmazó társadalmi csoport, az ügyvédség kutatása is. Tapasztalatom szerint a magyar ügyvédtársadalom és annak lokális csoportjai méltán tekinthetők sajátos folklórközegnek, nem homogén, mégis markánsan közös jellegzetességeket felmutató értékrendje, szokásainak és szövegfolklórjának egyedisége indokolja a jogi néprajzi kutatások kiterjesztését. Egyelőre az ügyvédfolklór kutatásának kezdeti szakaszában vagyok, amikor a kutatási kérdések, módszerek és elméleti keretek kidolgozása mellett az intenzív terepmunka és a céltudatos anyaggyűjtés következik. Írásomban tehát egyelőre csak felvetettem e sajátos, új kutatási lehetőséget; ezen túlmenően arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a humor mélyen átszövi az ügyvédfolklórt, és sokrétű funkcióval bír az ügyvédi identitás, értékrend, szokások és folklórszövegek hagyományában.

[30] Nagy J. 2018: 269–270.
[31] Tárkány Szücs 1981.
[32] pl. Gelencsér 2019.

Irodalomjegyzék

BAUSINGER, Hermann

1984 Folklore, Folkloristik. In *Enzyklopädie des Märchens IV*. 1397–1403. Berlin: De Gruyter.

BLANK, Trevor J.

2009 Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet. In Trevor J. Blank (ed.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 1-20. Logan: Utah State University Press.

BOGNÁR Szabina

2014 Tárkány Szücs Ernő jogi néprajzi kutatásai és a nemzetközi néprajztudomány (1963–1994). In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) 37–44. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

CSÁJI László Koppány

2020 Angels as the shape of energy. How the Threshold Narratives Shaped the Meaning Construction of 'Angel' and 'Energy' in a Central and Eastern European New Religious Group. *Journal of Religion in Europe* 13. 265–299.

DUNDES, Alan

1965 What is folklore? In Alan Dundes (ed.): *The Study of American Folklore.* 1–3. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

FOUCAULT, Michel

2001 *A tudás archeológiája*. Budapest: Atlantisz. [eredeti megjelenés: 1969]

GELENCSÉR József

2018 Az ügyvédek népi megítélése a polgári korban. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 7) 93–108. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2019 *Népi Jogélet a Káli-medencében*. Székesfehérvár: Szent István Király Múzeum.

HOFER Tamás

1975 Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében. *Ethnographia* 86. 398–414.

1987 A modernizáció és a „népi kultúra" modelljei. *Világosság* 28. 409–416.

HONKO, Lauri

2013 The folklore process. In Pekka Hakamies – Anneli Honko (eds.): *Selected writings of Lauri Honko*. (Folklore Fellows Communications 304) 29–54. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia. [eredeti megjelenés: 1991]

ISTVÁNOVITS Márton

1979 Folklór. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II*. 187–188. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KAMARÁS Péter

2016 *Ügyvédnél vagyok. Jogi fogások és melléfogások*. Budapest: Zimber Könyvek.

MIKOS Éva

2010 A folklór fogalma(i) avagy a kifejezés nehézsége. In Szemerkényi Ágnes (szerk.): *Folklór és nyelv*. (Ethno-Lore 30) 59–68. Budapest: Akadémiai Kiadó.

NAGY Ilona

2015 *A Grimm-meséktől a modern mondákig. Folklorisztikai tanulmányok*. Budapest: L'Harmattan.

NAGY Janka Teodóra

2018 A jogi népéletkutatás nemzetközi előzményei, elméleti és módszertani kérdései, eredményei a hazai interdiszciplináris tudományfejlődésben. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár*. 251–316. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

ORTUTAY Gyula

1979 *A magyar folklór*. Budapest: Tankönyvkiadó.

PINK, Sarah et al.

2015 *Digital Ethnography. Principles and Practice*. London: SAGE.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

VOIGT Vilmos

1972 *A folklór alkotások elemzése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

2001 *A folklórtól a folklorizmusig. Történeti folklorisztikai tanulmányok.* Budapest: Universitas.

UNESCO

1999 *Ajánlások a hagyományos kultúra és folklór védelmére (UNESCO Közgyűlés, 1989)*. (EFI Communications 1) Budapest: Európai Folklór Intézet.

„Éljen Wekerle s a polgári házasság!” Propaganda és populáris kultúra a 19. század végén[1]

DOMOKOS MARIANN
(néprajzkutató, jogász, tudományos főmunkatárs, BTK NTI)

"Long live Wekerle's civil marriage!" Propaganda and Popular Culture in the Late 19th Century

The paper presents the popular forms created in connection with the Hungarian institution of compulsory civil marriage (Act 31 of 1894). This rich and largely unexplored group of sources promoted the institution of civil marriage through various lyrical and narrative genres, not independently of liberal political propaganda.

Keywords: popular forms, popular culture, folklore, marriage law, political propaganda

A politika és a jog társadalomformáló ereje számottevő hatással van a folklór alakulására is. A szövegfolklorisztika számára régóta releváns kutatási irány a politikai események és a kiemelkedő történeti személyiségek folklórban való tükröződésének vizsgálata. Ennek gazdag és minden bizonnyal legjobban kutatott tárházát az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc körül kibontakozott folklór nyújtja.[2] A szóbeliségből gyűjtött, történelmi-politikai tematikájú szöveganyag vizsgálatakor a folklorista kutatói érdeklődése elsősorban arra irányul, hogy milyen nyomot hagytak bizonyos társadalmi események a lírai és epikus szövegeken és milyen kép bontakozik ki az egyes nemzeti hősökről a folklórban, kevesebb figyelem fordul azonban e szöveg- és énekelt dalanyag keletkezésének feltárására.[3] A jog és a politika által meghatározott befolyásolási szándékok különböző módokon nyerhetnek kifejeződést. A politikai ideológiák és a hivatalos jogrendszer részeként formalizált állami jogszabályok társadalmi érvényesüléséhez nélkülözhetetlen az ezek mögött álló elképzelések, döntések és személyek tömegekkel való megismertetése, népszerűsítése. A 19. század második felének gazdasági és művelődési folyamatai, a nyomtatott írásbeliség és az alfabetizáció térnyerése lehetővé tették a politikai üzenetközvetítés eszköztárában új, korábban ismeretlen csatornák megjelenését. A 19. századi populáris nyomtatványok, mint a tömegmédia

[1] A tanulmány az NKFIH FK 132220 sz. projekt támogatásával készült.

[2] Az 1848-as folklórt a 100 éves évfordulóra meghirdetett országos gyűjtés keretében módszeresen tárták fel: Dégh 1952. A közelmúltban elkészült a magyar történeti mondák katalógusa, mely a történelmi emlékezet e hagyománykörön kívüli darabjait is összegezi: Magyar 2018.

[3] Kivételként kell említeni Mikos Éva és Landgraf Ildikó kutatásait, akik számos írásukban mutattak rá a nyomtatott sajtó, a kalendáriumok és a ponyvafüzetek közvetítő szerepére: pl. Mikos 2010; Landgraf 2017.

sajátos és hatékony közege kiválóan alkalmas volt a politikai marketing funkciójának betöltésére azáltal, hogy célcsoportjaihoz alakított módon tömegekhez volt képes közvetíteni különböző politikai üzeneteket.[4] Az alábbi dolgozat célja elsősorban az, hogy ráirányítsa a figyelmet a 19. század végi állami propaganda egy sajátos eszközére, a jogi felvilágosítást és politikai mondanivalót tartalmazó, a szóbeliség és az írásbeliség határán lévő populáris nyomtatványok halmazára, amelyekkel a társadalom nagy tömegeit, köztük a kulturális termékekkel legkevésbé ellátott rétegeket kívánták elérni és befolyásolni. E populáris kiadványokat a politikai kommunikáció részeként értelmezve, egyetlen jogszabály, az 1894. évi 31. házassági törvény kapcsán azt szeretném bemutatni, hogy milyen szerepet játszott bizonyos folklór- és közköltészeti alkotások létrejöttében, terjedésében és fennmaradásában az állami jog és a politika a 19. század végén, illetve, hogy a populáris nyomtatványok miként járulhattak hozzá a tömegek jogismeretéhez és a társadalmi jogtudat formálódásához.

Az 1894. évi 31. törvénycikk a házassági jogról

Az emberi élet egyik legjelesebb fordulója a házasságkötés, szokásrendszerének alakulásában a gazdasági tényezők mellett a jogi (úgy a hivatalos, mint a szokásjogi) szempontok meghatározó szerepet játszanak. A néprajzi érdeklődés mindenekelőtt a lakodalom szokáskörének és költészetének dokumentálására és menetének rekonstruálására irányult a 19. század első harmadától kezdve.[5] A házasságkötések azonban a mindenkori hatalmi szabályrendszerek kereti között zajlanak, melyek alapvetően meghatározzák a szertartások főbb elemeit és eseménysorát. Közismert, hogy a házassági jogot sokáig kizárólagosan az egyházi törvények szabályozták, ennek megtörésére a 18. század végétől, II. József házassági pátensétől kezdve tudatos állami törekvések irányultak.[6] A házassági jog kérdése az egyházak egymás közötti, valamint az egyházak államhoz fűződő viszonyának problematikájával van szoros összefüggésben. A házassági jog megreformálását célzó állami törekvések egyik fő motivációja az eltérő felekezetekhez tartozó vegyes párok jogi helyzetének rendezése volt. A bevett vallások egyenjogúsítására és viszonosságára vonatkozó, 1848-tól formálódó törvények és rendeletek azonban nem oldották fel a házassági jog és az anyakönyvezés terén fellépő konfliktusokat, végeredményben pedig oda vezettek, hogy lehetetlenné vált az egyházi házassági jogrend fennmaradása. A házasságkötésre vonatkozó állami

[4] A populáris nyomtatvány (populäre Lesestoffe) összefoglaló elnevezése az újkorban megjelenő, nagyközönségnek szánt, olcsó és tömeges terjesztésű nyomdatermékek csoportjának. Schenda 1988. A tömegmédia és a folklór kapcsolatáról lásd Dégh 1994.

[5] A lakodalmi szokásleírásokon kívül más témákat és kontextusokat is igyekeznek felvillantani az újabb kutatások: Novák–Ujváry 1983; Györgyi 2001; Balatonyi 2017.

[6] A házasság megkötésére vonatkozó jogrendszerekről ír Nagy J. 2001.

szabályozás mérföldköve az 1894. évi 31. törvény megalkotása volt, melyet hosszú előmunkálatok után az egyházpolitikai reformok keretében, a jogegyenlőség és a vallásszabadság jegyében fogadott el az országgyűlés, Wekerle Sándor első miniszterelnöksége idején. A törvény létrehozásának kiindulópontja az volt, hogy a felekezeti házasságjogok elvi álláspontjainak összeegyeztethetetlensége veszélyezteti a házasság intézményét, amelynek biztonságához fűződő közérdek teszi szükségessé a házasságkötés és az anyakönyvezés feletti egységes, központi kontroll bevezetését. A jogszabály célja tehát a felekezeti jogok különbözőségéből fakadó jogbizonytalanságok kiküszöbölése az állam és az egyház cselekvési körének szétválasztásán keresztül. Az 1894. december 9-én szentesített házassági törvény a házasságot polgári szerződésként értelmezte, mely vallási és nemzetiségi megkülönböztetés nélkül a mindenkire nézve kötelező polgári házasság alapelvére épült. A házasság intézményének ellenőrzése innentől kezdve állami hatáskörbe tartozott, a törvénnyel létrejött a házasságkötés polgári formája, mely mind a társadalom, mind az állami közigazgatás számára újdonságot jelentett.[7] 1895. október 1-jén lépett életbe a házassági törvény és még aznap meg is köttetett az első polgári házasság Budapesten. A lapok részletesen beszámoltak Krishaber Károly Joachim 31 éves gyárigazgató és Mezei Mór országgyűlési képviselő 24 éves lánya, Anna esküvőjéről.[8] A mindössze 10 perces polgári házasságkötés végén az anyakönyvvezető figyelmeztette az ifjú párt vallási kötelezettségükre, akik ennek eleget téve az állami szertartást követően a Dohány utcai zsinagógába mentek és a rabbival is megáldatták frigyüket. Az új rendelkezésekkel azonban nemcsak a budapesti értelmiségnek, hanem mindenkinek meg kellett ismerkednie, a kormány számára pedig kihívást jelentett a társadalom nagy részének tájékozatlansága és ellenállása a polgári házasság szabályozásának lényegét illetően. A populáris írásbeliség olcsó és nagy számban terjesztett nyomtatványaiban a politikai kommunikáció hatékony eszközre talált, amely a polgári házasság eszméjéről való felvilágosításnak – már a törvény elfogadását megelőzően is – fontos csatornája lett.

Helyi és országos terjesztésű populáris nyomtatványok a polgári házasságról. Szórakoztatás, ismeretterjesztés, propaganda

A polgári házasságról a 19. század második felében számos ismeretterjesztő és különböző műfajokat képviselő politikai propagandakiadvány látott napvilágot, melyek egy része kimondottan a tömegek befolyásolására íródott. A jogi ismeretterjesztés népszerű formájában különféle, változatos műfajokat képviselő populáris olvasmányokon keresztül ment végbe, a köznép

[7] A polgári házasság intézményének hazai megvalósulásáról, valamint a jognak a házasságok szabályozásában betöltött gyakorlati szerepéről lásd pl. Grosschmid 1908; Rácz 1972; Herger 2010 (a házassági törvényről a 238–246. oldalakon esik szó); Nagy S. 2018.

[8] N. N. 1895a, 1895b.

számára íródott dalok, mesék és vőfényszövegek mellett a polgári házasság intézményére reflektáló, egyszerű stílusban fogalmazott magyarázatokat is találunk. Nagy Lajos konyári (Bihar m.) református lelkész például egy olyan felvilágosító füzetet készített 1875-ben, amelyben kifejezetten a „nép" számára kívánta elmagyarázni a bevezetni tervezett intézmény lényegét.[9] A házassági törvény közel két évtizeddel későbbi elfogadása a népoktató füzet átdolgozására és újbóli kiadására is alkalmat nyújtott. *A polgári házasság ismertetése az értelmes magyar nép számára* címen 1894-ben kiadott nyomtatvány előszava még a törvény szentesítése előtt kelt. A 15 oldalas ponyvafüzet a lelkész és egy földműves közötti párbeszéd formájában nyújt felvilágosítást és magyarázatot az idő közben életbe lépett törvény elvi és gyakorlati kérdéseiről. A kötelező polgári házasság bevezetése a vőfélyszövegeket, rigmusokat, verseket és beszédeket tartalmazó ponyvakiadványok szöveganyagán is nyomot hagyott. A hagyományos paraszti kultúrában a házasságkötés és a lakodalom alkalmával fontos tisztséget töltöttek be a vőfélyek és a násznagyok, akik amellett, hogy ceremónia- és tálalómesterekként irányították az ünnepség menetét és mulattatták a násznépet, a rend fenntartásáért is felelősséggel tartoztak.[10] Az ismert református néptanító, Flóris Benő Tatán jelentette meg ponyvanyomtatványát *Az 1895. évi október hó 1-én életbe léptetett polgári házasság kivánata szerént mondandó Násznagyi és Vőfényi beszédek és versek* címen.[11] Ennek a 32 oldalas, táncszavakkal is kiegészített nyomtatványnak a részletes elemzésére ehelyütt nincs mód, azonban a szövegkönyv egy új eleméről mindenképpen érdemes szót ejteni. A szerző a lakodalom tradicionális szokásrendjét leképező vőfély- és násznagyszövegek közé beillesztett egy tanítást, amely iránymutatásul szolgált a korábban nem létezett, ám a házassági törvény életbe lépésével lehetséges konfliktus rendezésére. E beszéd azt a szituációt volt hivatott kezelni, ha a násznépből valaki nyilvánosan felszólalna a kötelező polgári házasság intézménye ellen. A mintaszöveg tanulsága szerint a násznagy erre válaszul a felszólaló és a násznép megnyugtatására, valamint a törvény presztízsének megerősítésére törekedve tanításában arról kell, hogy biztosítsa a jelenlévőket, hogy az új intézmény nem áll ellentétben a nép erkölcsi érzületével.[12] Az említett ponyvakiadványok távolról sem egyedülálló példái a társadalmilag és kulturálisan alávetett rétegek körében való jogi ismeret-közvetítésnek és politikai befolyásolásnak, az állami ideológia ilyesfajta terjesztésére számos, jórészt még feltáratlan forrás áll rendelkezésre. Amellett szeretnék érvelni, hogy a korszakban a helyi és országos

[9] *„Írásra az inditott, hogy az országgyűlésen akkor már szóban forgott polgári házasságra nézve mindenfelé nagy tájékozatlanságot tapasztaltam a jó magyar nép körében s azt akartam eloszlatni."* Nagy L. 1894: 3.

[10] A 19. századi nyomtatott és kéziratos vőfélyszövegekről összefoglalóan: Tóth 2015.

[11] Flóris 1895.

[12] A szövegkönyv a násznagy beszédén kívül tartalmazza az elképzelt vendég versbe szedett nyilvános felszólalását is. Flóris 1895: 14–17.

terjesztésű ponyvafüzetek a jogi felvilágosítás, illetve a politikai propaganda hatékony eszközeiként működhettek, melyeket szerzőik-szerkesztőik formailag és tartalmilag a befolyásolni kívánt célcsoport műfaji-esztétikai elvárásaihoz igazítottak. Ennek igazolására az alábbiakban néhány, különböző műfajú populáris kiadványt részletesebben is szeretnék bemutatni.[13]

Vikár Béla és Nagy Károly verses meséi a polgári házasságról

Vikár Béla gazdag életművének érdekes fejezete ponyvaszerzőként kifejtett munkássága. A folklorisztika a népköltésgyűjtő, az irodalom a műfordító Vikárt értékeli elsősorban, mely szerepkörök vitathatatlanul nagy jelentősége elhomályosította a páratlanul tehetséges szerző egyéb, például a populáris kultúra irányaiba szerteágazó működését. Vikár leginkább a *Kalevala* fordítójaként, illetve a modern néprajzi adatrögzítés úttörőjeként, mint a gyorsírást és a fonográfot az elsők között alkalmazó folklórgyűjtő vonult be a köztudatba.[14] Kevésbé ismert, hogy a Magyar Néprajzi Társaság titkári posztját is betöltő Vikár az 1890-es években a kormány megbízásából, olykor *legifjabb Tatár Péter* álnéven, terjedelmes propagandaverseket is készített. E nyomtatványok olyan aktuális társadalmi problémákat tematizáltak szórakoztató formában, mint például a kolerajárvány, a valutareform vagy éppen a polgári házasság és ponyvafüzetekként, állami támogatással sokezres példányszámban jelentek meg. Vikár a gyorsírást magas szinten művelte, éppen ez a képessége vitte a Parlamenti Gyorsíró Irodához, amelynek munkatársa majd vezetője lett, és ahol alkalma nyílt megismerkedni kora elitpolitikai köreivel. A belügyminiszter, Hieronymi Károly felkérésére készített Vikár 1892-ben az éppen tomboló kolera ellen az egészségügyi felvilágosítás és a járvány elleni védekezés jegyében egy verses mesét,[15] a pénzügyminiszter, majd miniszterelnök Wekerle Sándor megbízására az aranyalapú valuta, a korona bevezetésekor írt a nép számára egy pénzügyi felvilágosító és az új pénzeket bemutató, illusztrált verses történetet, majd Bánffy Dezső miniszterelnök is rendelt tőle egy, a monarchia és a király népszerűsítését szolgáló költeményt.[16] Vikár Béla tehát a kormány tudatos népművelő/kultuszképző propaganda-tevékenységének keretében, direkt politikai felkérésére készítette

---

[13] Itt jegyzem meg, hogy az újonnan bevezetett házassági intézmény mellett állást foglaló szerzőkön kívül az ellentétes oldal képviselői is igyekeztek kihasználni a populáris nyomtatványok társadalomformáló erejét, lásd például Kibédi Domokos Ferenc többször kiadott nyolc oldalas gúnyos hangvételű versezetét. Kibédi Domokos 1895, 1899.

[14] Vikárnak nem csupán az életműve áttekinthetetlenül gazdag, de a róla szóló szakirodalom is bőséges. A Terbócs Attila által összeállított bibliográfia Vikár művei mellett a rá vonatkozó, az 1990-es évek végéig keletkezett közel négyszáz közleményt is adatol: Terbócs 1999. Vikár folklorisztika-módszertani újításairól újabban Landgraf Ildikó közölt összegzést: Landgraf 2020.

[15] [Vikár Béla] Legifj. Tatár Péter [1892]. Vikár populáris nyomtatványairól általában és az egészségügyi népoktató ponyvájáról részletesen lásd Domokos 2021a, 2021b.

[16] Vikár [1893?]; [1898]

a 19. század utolsó évtizedében e ponyvára került felvilágosító költeményeit.[17] A korabeli sajtóértesülések szerint Legifjabb Tatár Péter néven jelent meg a *Polgári házasság, vagy Jézus mint feleségszerző* című ponyva 1894 tavaszán, hónapokkal a házassági törvény elfogadása előtt.[18] A lapok a ponyva tartalmi ismertetésen túl részleteket közöltek a szövegből, amit érdemesnek tartok hosszabban idézni, tekintettel arra, hogy a Legifjabb Tatár Péter néven közzétett, a házassági törvényt népszerűsítő, vegyes párokról szóló verses mesét tartalmazó kiadványból az általam ismert főbb közgyűjteményekben nem maradt fenn hozzáférhető példány:

„(Legifjabb Tatár Péter) uj könyvvel jelent meg a ponyván. »Polgári házasság, vagy Jézus mint feleségszerző« a címe az »igen mulatságos történetnek«, amely a magyar nép számára van írva. Jézus szerepel benne az elmaradhatatlan Szent Péterrel, a mint lejön a földre s a vén férj fiatal feleségét ahhoz a fiatal emberhez viszi, a kinek vén felesége van, helyreállítva az egyensúlyt. De persze félig-meddig hiába, mert a párok vegyesek és igy nincs pap aki összeadja őket. Várniok kell tehát a polgári házasságra. A füzetből ezt a papramorgós részt adjuk:

Jézus meg Szent Pétert szólítja viszontag:
Gyerünk haza! Ott fönn már egy sereg lélek
Zörgeti a kaput. Péter mondja: Félek,
Nincs ott egyéb, csak pap! De hiszen majd pakol!
Megmutatom nekik, merre van a pokol!
Pirongatja Jézus: Ne légy oly goromba!
Szól Péter: Nem voltam apostol koromba';
De mióta őrzöm kapuját az égnek,
Sokszor a méregtől majd hogy el nem égek.
Minap is, hogy újra teli lett a pokol
S Mihály vagy húsz papot ide parancsnokol:
Volt-e békén tőlük az ég minden szüze?!
Egy regiment huszár kellett, hogy elűzze.
Ily beszédek közt a Hadak utján menve,
Jézus meg Szent Péter fölértek a mennybe,
Pétert a sok lélek már epedve várja,
Kaput nyit az öreg, csikorog a zárja,
Előbb Jézus megy be, azután a lelkek,
Sorba veszi Péter, kérdezi, felelnek.
Volt azok közt minden: keresztény meg pogány,
Magyar, német, zsidó, török, görög, cigány,

[17] A ponyvák keletkezési körülményeiről lásd Vikár visszaemlékezését: (r. m.) 1931: 282.
[18] Szinnyei József bibliográfiai-biográfiai adattára e ponyvakiadvány szerzőjeként Vikár Bélát jelöli meg. Szinnyei 1914: 1218.

Urak és urfiak, nemes csizmadiák,
Ezerféle szerzet, katona meg diák,
Asszonyok, leányok, tanító barátok:
De papot Szent Péter egy szemet se látott!
Csukja be a kaput, mondja: Szép napom van,
Ma nyugodtan alszom a paradicsomban."[19]

Vikár Béla ponyvakiadványai szerves részét képezték kora politikai kommunikációjának. Ezek az államilag támogatott, országos terjesztésű költeményei a potenciális olvasóközönség ízléséhez igyekeztek igazodni, ennek jele az, hogy költeményeiben a népi elbeszélő műfajok stílusjegyeit is igyekezett felhasználni és kreatívan alkalmazni. A kolerajárvány elleni küzdelmet segítő kiadványában a praktikus ismereteket egy népszerű vándoranekdota elmesélésével vezeti be[20], a valutareformot tematizáló verse a tündérmesék világát idézi[21] a sajtóbeszámolók szerint a polgári házasságról szóló, a földön járó Krisztust és Szent Pétert megjelenítő kiadványa pedig a legendamesékből ismert szereplőket és szituációt használja fel a polgári házasság népszerűsítésére. Ugyanez a legendamesei alaphelyzet más, helyi terjesztésű ponyvakiadványokban is visszaköszön. Az alföldi Gyikó nyomdában több, a házassági törvényre reflektáló ponyvafüzet is megjelent a 19. század utolsó évtizedében. Az ismert mezőtúri ponyvaszerző- és kiadó Nagy Károly neve alatt 1895-ben legalább két olyan nyomtatvány (egy verses elbeszélés és egy dalgyűjtemény) látott napvilágot, amelyek kimondottan a polgári házasság népszerűsítését célozták.[22] *A polgári házasság megszentesitése* címen megjelent verses elbeszélés Vikár ponyvájához hasonlóan a prózafolklór hagyományból ismert narratívára épít, ugyanis a történet szerint Krisztus és Szent Péter a földön járva az új törvény bevezetése miatt az egyensúlyából kibillent társadalmi rendet igyekeznek visszaállítani.[23] A költeményben Jézus Szent Péternek magyarázza el a házassági törvény lényegét és ismerteti részletesen a keletkezésének történetét. Az 1894. évi 31. törvényt e ponyvaszöveg égi

[19] *Pesti Hírlap* 1894. ápr. 16. 16:106. 4. Ugyanezt a közlemény vette át: *Székely Nemzet* 1894. ápr. 18. 12:58. [4.]

[20] Erről részletesen Domokos 2021b.

[21] A verses mese szerint Valuta királykisasszonyt a Deficit sárkány karmaiból a hős Wekerle Sándor szabadítja ki.

[22] Nagy K. 1895a, b.

[23] Nagy K. 1895b Az illusztrált (talán Wekerlét ábrázoló) címlapon közölt vers a ponyva kiadásának érdekes kontextusát villantja meg, ugyanis arról szól, hogy a szomszéd falu papja hazudik: azt híreszteli a hívek körében, hogy a polgári házasság csak egy-két évre szól, lényegét tekintve pedig Isten ellenére való. A szerző alapállását a címlapversben is megfogalmazta: *„[…] Polgári házasság lesz, de ám Istennek tetsző, / Ott se adnak össze, csak halálos holtig, / A ki mást hiresztel, hazudik vagy botlik".* A címlapon közölt vers és a ponyva teljes szövegének tanulsága szerint a kiadvány ennek a feltehetőleg valóban komoly társadalmi konfliktusokat okozó feltevésnek a cáfolata.

eredetűnek, egyenesen Isten akarataként tünteti fel, erre vonatkozik az elbeszélő költemény címe is.[24] A házassági törvény legitimitását a ponyvaszöveg szerzője tehát elsősorban a szakrális utalással véli biztosíthatónak, ami meglehetősen sajátos elgondolás tekintettel arra, hogy az egyházreform keretében megalkotott jogszabály az állam és az egyház szétválasztásán alapult. Másrészt a szerző a polgári házasság társadalmi elismertetéséhez érvként a Kossuth-kultuszt is felhasználta, ugyanis a törvény keletkezését közvetlenül a néphagyományban elevenen élő 48-as eszmékhez és Kossuth Lajos alakjához kapcsolta.[25] Az antiklerikális olvasmány szerzője az első körben a főrendiházban megbukott törvényt létrejöttének folyamatában, a modernitás vívmányaként mutatta be:

„Ujra szavaztak most a főrendiházban
És győzött Wekerle. Papok vannak lázban!
Futkosnak, szaladnak, no de már hiába
A kor szellemének nem állhat utjába
Senki, bár üres nem lesz ezért a papzsák,
Van elég, a miből bőven tele hordják.
Öröm mámorában uszik Magyarország,
Éljen Wekerle s a polgári házasság!
Tisztelendő urék ne haragudjanak:
Politika helyett – csak imádkozzanak!"[26]

A Wekerle-nóták eredete és folklorizmusa

A politikatudomány a modern politikai marketing eszközei között a vizuális és verbális lehetőségek mellett a rádió, a televízió, legújabban pedig az internet által közvetített tartalmak auditív erejével is számol. A zene politikai propaganda céljaira való kisajátítása azonban nem új jelenség, elég ha csak a folklórból ismert politikai dalok, katonadalok és kortesnóták gazdag műfajcsoportjaira gondolunk. A polgári házasságról szóló, a tömegek ideológiai befolyásolását célzó alkotások közül ki kell emelni a *Wekerle-nóták* címen ismertté vált népies műdalokat, melyek a 19. század végén igazi slágerek voltak, leghíresebb darabja pedig még 20. század második felében is elevenen élt az emlékezetben. Az 1894. évi házassági törvény a köztudatban kiváltképp a miniszterelnök, Wekerle Sándor nevével forrott össze, kultuszához minden bizonnyal a polgári házasság bevezetése idején keletkezett Wekerle-dalok

[24] *„És hogy a világ is törvényemet félje: / Elküldöm lelkem a magyarok lelkére, / Hogy szivnek jussát törvénybe iktassák, / S egy legyen a törvény és egy az igazság! / Azt akarom: tegye izibe a kormány, / hogy minden házasság történjen egyformán […]"* Nagy K. 1895b: [2.]

[25] *„Azt izente Kossuth: – arany minden szava – / Polgári házasság a hazának java, / Negyvennyolc fájának viruló szép ága, / Minden hű magyarnak régi kivánsága."* Nagy K. 1895b: [3.]

[26] Nagy K. 1895b: [8.]

is hozzájárultak. Tárkány Szücs Ernő a magyar jogi népszokásokról írott monográfiájában hangsúlyozta, hogy a kötelező egyházi házasság megszűntetése közelről érintette a lakosság szegényebb rétegeit. Az először 1981-ben megjelent művében az 1894. évi házassági törvény kapcsán említi, *hogy „a folklórban máig is fennmaradt dalok azt bizonyítják, hogy egyet is értettek a törvénnyel."*[27] Annak ellenére, hogy Tárkány Szücsnek a jogszabály megítélésére vonatkozó érvelése nem tűnik bizonyítottnak, ráirányította a figyelmet a jogszabály korabeli populáris recepciójára. Valóban léteztek ugyanis a 19. század végén keletkezett, a házassági törvényre reflektáló közköltészeti létmódú dalok, melyek folklorizálódott változatai még évtizedekkel később is közszájon forogtak.[28] Ezeknek a már létrejöttükben a populáris recepcióra számító alkotásoknak egy jól meghatározható csoportját alkotják a korban általánosan ismert ún. Wekerle-nóták, melyek az akkori tömegkultúra szerves részét képezték. A házassági jog megreformálására vonatkozó törvényjavaslatot 1893 augusztusában öntötték végleges formába, decemberben terjesztette a képviselőház elé az igazságügyminiszter, ezután kezdődött a részletes tárgyalása. Első körben azonban a javaslat a főrendiházban megbukott, a bukás pedig kormányválságot idézett elő. Ennek következtében Wekerle lemondott, de rövidesen ismét kinevezte az uralkodó a Wekerle-kormányt és végül 1894. június 21-i ülésen már elfogadták az ismételten beterjesztett javaslatot.[29] Ebben a politikai szituációban robbantak be a köztudatba a híres szegedi cigányprímás és nótaszerző Dankó Pista kultuszteremtő dalai. A fővárosi és a vidéki lapok beszámolója szerint 1894 júniusában jelent meg Dankó neve alatt *Wekerle nóták. 4 eredeti magyar dal* címen egy kottás dalgyűjtemény.[30] Az 1 forintért árult kottás nyomtatvány ma már nehezen fellelhető, egyetlen fővárosi könyvtár sem őriz példányt belőle. A Pécsett, Valentin Károly zeneműkereskedő kiadásában megjelent kottafüzetet Wekerle Sándor miniszterelnök arcképe díszíti, akinek a kiadványt *„mély hódolattal"* ajánlotta a zeneszerző. Az ötlapos kottafüzet énekhangra alkalmazott, zongorakísérettel ellátott dalai a következő címekkel ellátva szerepelnek: 1. *Visszajött a fecskemadár…* 2. *Megmondta régen Wekerle…* 3. *Melyik szebb a rózsa-e vagy liliom?* 4. *Fehér rózsa, piros rózsa…*[31]

---

[27] Tárkány Szücs 2003: 252.

[28] Tárkány Szücs műveiben maga is több ilyen dalra utalt, legkorábban a Mártély népi jogéletéről szóló munkájában idézi az általa az 1940-es években gyűjtött nótát: *„Wekerle Sándor azt mondta, minek a pap a templomba, levendulában, hosszú ruhában, úgy megy a pap a templomba!"* Tárkány Szücs 1944: 61.

[29] Rácz 1972: 36.

[30] *Fővárosi Lapok* 1894. június 22. 31:171. 1474; *Pesti Hírlap* 1894. június 23. 16:174. 6.

[31] Dankó [1894]. A kottafüzet két fennmaradt példányát Dankó szülőföldjén, a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár őrzi, jelzetei: ZE 671 és ZE 2365.

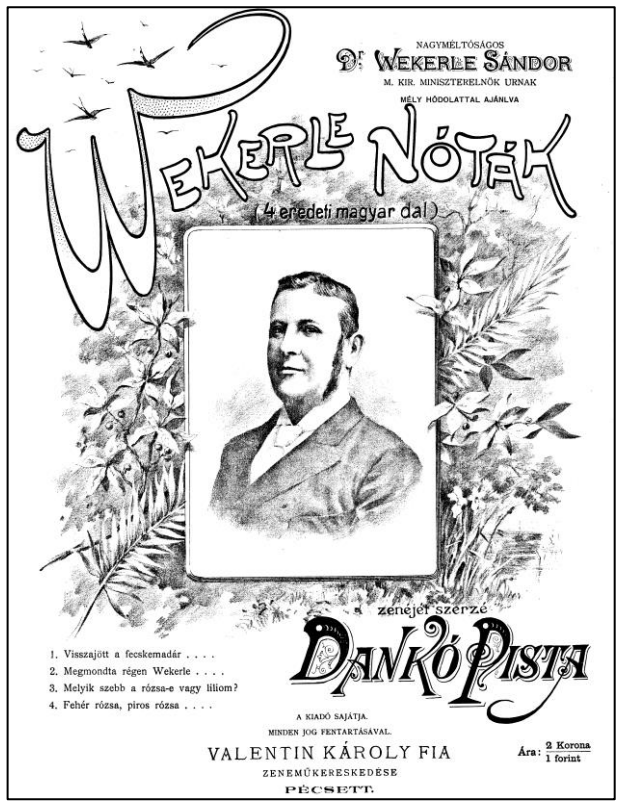

1. kép: Wekerle nóták. 4 eredeti magyar dal. Zenéjét szerzé Dankó Pista. Pécs: Valentin Károly [1894].
(Forrás: Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged, jelzete: ZE 2365, címlap)

A dalok terjesztésében a fővárosi és a vidéki sajtó is fontos szerepet játszott, ugyanis a liberális oldal hívei nem csupán tudósítottak az akkor már népszerű zeneszerző újonnan megjelenő dalairól, de mutatványokat is közöltek a dalok szövegéből és kottájából.[32] Az első két, a polgári házasságra szövegszerűen is utaló dal szövege (*Visszajött a fecskemadár…, Megmondta régen Wekerle*) több lapban is megjelent:

„Wekerle nóták.
(Eredeti magyar dalok.)

I. Visszajött a fecskemadár,
Visszajött már keletről;
Leszakadt a nehéz bánat,
A búbánat szivemről.

[32] Dankó kéziratából közölte a kottájával együtt a dalt *A Hét* című politikai és irodalmi szemle, a kiadott változattal nem teljesen azonos szöveggel. (*A Hét* 1894. június 17. 5:24. 380.)

Szabad szellő megtisztítja az eget -
Nem kell most már titkolni a szerelmet;
Édes csókod, megédesül tőle szám;
Megesket a szolgabiró violám.

Szenvedtem már sírtam is már,
Kedves rószám eleget,
Hogy titkolni, eltitkolni,
Kellett e nagy szerelmet;
Fájt a szivem, el-elszorult hiába -
Nem mehettünk együtt Isten házába.
Nem sírok már, nem könnyezik a szemem,
Megesket a szolgabiró kedvesem.

II. Megmondta régen Wekerle
Se bánat se bú nem ver le.
Zsidó lány szivem,
Szeretsz e híven?
Ha szeretsz híven, igazán,
Mint gerle madár,
Ki párjához száll,
Szállj te is hozzám violám.

Wekerle hozta törvénybe:
Ne essünk rózsám örvénybe.
Apád megbékül
S rabbinus nélkül
Lehetsz a párom, kedvesem,
Anyád se bánja,
Hogyha a lánya,
Pap nélkül lesz a hitvesem."[33]

Dankó dalait széles körben énekelték, a korabeli sajtóbeszámolók és a 20. századi folklórgyűjtések tanulsága szerint a Wekerle-nóták közül a 2. számú, *Megmondta régen Wekerle*… kezdetű dal vált a legismertebbé.[34]

---

[33] *Kecskeméti Lapok* 1894. július 1. 27:26. [1.] Mutatványt közölt még: *Fővárosi Lapok* 1894. június 22. 31:171. 1474; *Székely Nemzet* 1894. június 25. 12:94. [3.]. Az eredeti kottafüzeten kiadott dalszövegekhez képest e közlemények csak minimális helyesírási eltéréseket mutatnak.

[34] Tárkány Szücs Ernő úgy tudta, hogy még az 1960-as években is országszerte ismertek voltak a Wekerle-rigmusok (Tárkány Szücs 2003: 252.). Wekerléről és a polgári házasságról szóló dalok számos variánsban maradtak fenn. Nemcsik Pál az Ózd-vidéki munkásság zenei

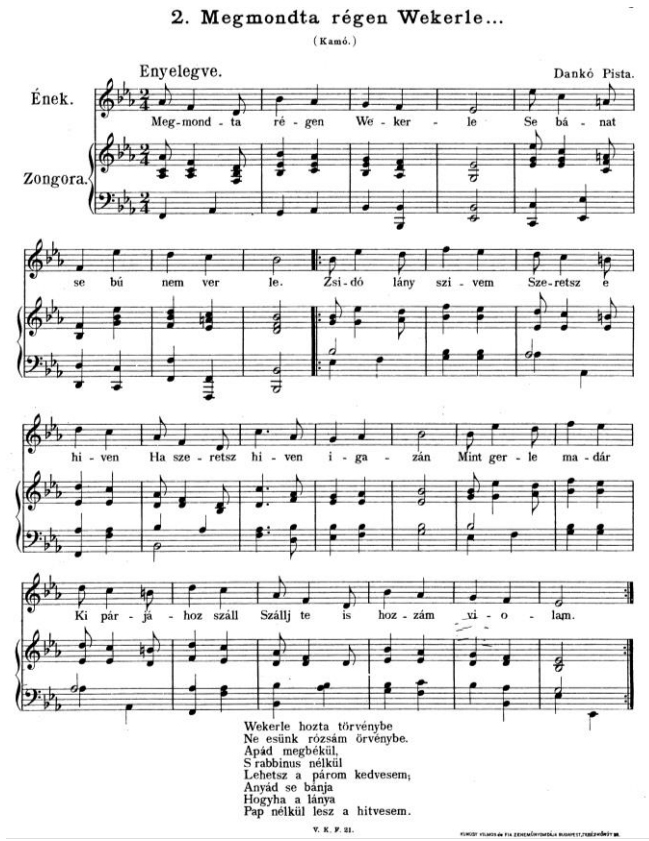

2. kép Kamó [Kemechey Jenő] – Dankó Pista: Megmondta régen Wekerle...
In: Wekerle nóták. 4 eredeti magyar dal. Pécs: Valentin Károly [1894].
(Forrás: Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged, jelzete: ZE 2365, 3. oldal)

A Wekerle-nóták keletkezési körülményeire nézve több anekdota is fennmaradt, az egyiket Gárdonyi József, Gárdonyi Géza fia örökített meg. Gárdonyiról tudjuk, hogy Dankó Pista jó barátjaként számos nótájának

---

életéről készített áttekintésben említi, hogy az 1890-es években a munkásságot élénken foglalkoztatta a polgári anyakönyvezés törvénybe iktatása. A borsodnádasdi lemezgyár munkásaitól az 1960-as években e témára született, már dallam nélkül gyűjtött szövegekben az említett Dankó-nóta köszön vissza: *„Örvendezhet a világ, / Mert van polgári házasság. / Fiatalok és vének / Bátran férjhez mehetnek. Apám kibékül rabbinus nélkül / Anyám se bánja, ha az ő lánya / Házasságra lép hit nélkül."* Az adatközlők emlékezetében ekkor már csak töredékesen éltek a Wekerle-nóták, egyikük szerint *„Az egri ménes mind szürke…"* dallamára énekelték a következő, szintén Dankó-nótájából folklorizálódott szöveget: *„Wekerle hozta törvénybe, / Ne essünk rózsám kétségbe, / Zsidó a lelkem, szeressél engem, / Se bú, se bánat nem ver le"*. Nemcsik 1975: 69–70. A palóc lakodalom kapcsán Bakó Ferenc említi, hogy Sirokon 1954-ben még emlékeztek a *„Vekelle hozta törvénbe…"*-kezdetű nótára. Az adatközlő úgy tudta, hogy a polgári házasságot a Vekelle nevű siroki jegyző vezette be. Bakó 1987: 126–127.

létrejöttében működött közre társszerzőként, fia Dankóról szóló életrajzi regényének egyik elbeszélése szerint azonban e nóták szövegét maga Dankó szerezte. Az itt közölt anekdota szerint Gárdonyi Géza közvetítő szerepet játszott a dalok megjelentetésében. Gárdonyi József visszaemlékezése szerint 1896. június 16-án tekintette meg a kormány Feszty Árpád *Magyarok bejövetele* c. körképét, elbeszélése ehhez az eseményhez köti azt a történést, amikor Gárdonyi beajánlotta Wekerlének Dankó nótáit és kieszközölte *„Vértessy miniszteri tanácsosnál"* a megjelenésre vonatkozó írásbeli engedélyt.[35] Hogy mennyi az anekdota igazságtartalma, nem tudjuk, a datálásban bizonyosan téved a szerző, hiszen már két évvel korábban megjelentek e népies műdalok nyomtatásban is. A nóta keletkezési körülményeit ismertető másik anekdota a dalok kiadásával egyidejűleg jelent meg egy vidéki lapban. Eszerint Dankó maga vitte fel csikóbőrbe kötött dalainak tiszteletpéldányát a miniszterelnöknek: *„Dankó Pista, a legzseniálisabb cigányprímás, kiből egyre másra ömlik a sok jó magyar nóta, legutóbb megint négy pompás dalt szerzett. Az uj nóták Wekerle népszerűségének ideje alatt termettek, s ezért Dankó Pista elhatározta, hogy dalait dr. Wekerle Sándornak ajánlja. Föl is ment Budapestre és szorongva vitte hozzá a csikóbőrbe kötött, rendkívül szép díszpéldányt. Az előszobában aztán az a kitüntetés érte a cigányt, hogy Wekerle maga jött ki értte és vezette be. A miniszterelnök szívesen elfogadta az ajánlást, Dankó Pista pedig a fogadtatás után sugárzó arccal mondta a titkárnak: Nagyon derék ember a kegyelmes úr, bizony isten könnyebb vele beszélni, mint nálunk egynémelyik szorgabiróval."*[36] A dalok keletkezése a valóságban feltehetőleg jóval kevésbé lehetett romantikus. Bármennyire is népszerűek voltak Dankó nótái, életét nyomor kísérte, márpedig Vikár Béla idézett visszaemlékezéséből tudjuk, hogy az állam bőkezűen fizető megrendelője volt akkoriban a propaganda célú alkotásoknak.[37] Feltehetjük, hogy a *Wekerle nóták*at Dankó sem véletlenül ajánlotta *„mély hódolattal"* a miniszterelnöknek. A fent említett anekdoták egyaránt részei a Dankó Pistát és a Wekerle Sándort övező kultusznak, ugyanakkor nem említik a *Wekerle nóták* cím alatt megjelent dalok szövegeinek tényleges szerzőit, noha nevük a kottafüzeten is szerepel. Dankó Pista életében sok száz dalt szerzett, nótái szövegének kisebb részét maga, többségét mások szerezték. Dankó dalainak kiadott jegyzékében hatvannál is több dalszerző neve szerepel, köztük találjuk a *Wekerle nóták* szövegeinek három

[35] Gárdonyi 1938: 127–129, ugyanitt közli a *Megmondta régen Wekerle* c. dal szövegének egy variánsát.

[36] *Mohács és Vidéke* 1894. július 1. 13:27. [3.] A dal eredetére vonatkozó folklóradat a 20. századból is ismert, mely az első badacsonytördemici polgári házasságkötéshez kapcsolódik. A lokális emlékezetből az 1960-as években jegyeztek le, hogy az 1895-ben tartott lakodalombanegy *„nótáskedvű tördemici költőlegény"* jóvoltából énekelték először a *„Vekerle hozta törvénybe…"* kezdetű dalt. Kiss 1963.

[37] Vikár Béla a belügyminiszter felkérésére írott egészségügyi felvilágosító ponyvájáért az 1890-es években 1400 forintot kapott. (r. m.) 1931: 282.

szerzőjét is.[38]A füzetes kottagyűjtemény tanulsága szerint az első két dal szövegének aszerzője „Kamó" (*Visszajött a fecskemadár…, Megmondta régen Wekerle…*), a harmadik dalé Zoltán Vilmos (*Melyik szebb a rózsa-e vagy liliom?*), a negyediké pedig Pósa Lajos volt (*Fehér rózsa, piros rózsa…*). Becenevén Kamóként emlegették a jogi végzettségű írót és újságírót, Kemechey Jenőt (1862–1905), aki a *Szegedi Híradó*, később a *Budapesti Hírlap* országgyűlési tudósítója volt. A Wekerle-nóták szerzői között tehát Kemecheyben tisztelhetjük a legtöbb variánsban létező *Megmondta régen Wekerle…* kezdetű dal szerzőjét.[39]

A liberális sajtó szívesen adott hírt a Wekerle nóták megjelenéséről, a dalok azonban nem csak pozitív fogadtatásban részesültek. A katolikus társadalmi és irodalmi folyóirat, a *Magyar Szemle Szabadelvű népköltészet* címmel cikksorozatot közölt, Dankót és a Wekerle-nótákat élesen bírálva. A kritika ismeretlen szerzője a dalok kapcsán a *valódi* népköltészettel szembe állítva, annak megoltalmazása érdekében *„a népköltészetbe csempészett liberális dugárura"* kívánt rámutatni és azt is leszögezte, hogy a Wekerle-nóták sohasem válnak Magyarországon közkedveltté.[40] Ennek ellenére Dankó dalait országszerte énekelték, a korabeli sajtóbeszámolók és a 20. századi folklórgyűjtések alapján a *Wekerle hozta törvénybe…* kezdetű dal egyike volt Dankó legnépszerűbb és legismertebb alkotásának.[41]

A *Wekerle nóták* népszerűsége más, hasonló tematikájú populáris kiadványok megjelentetésére is ösztönzőleg hatott. A mezőtúri Gyikó-nyomda 1895-ben megjelent, dalokat tartalmazó kiadványa nem csak címében, de repertoárjában is Dankó Wekerle-dalait idézte. A Nagy Károly neve alatt publikált ponyvafüzet részben vagy egészben kompiláció. A *Legujabb Wekerle nóták és a polgári házasság dalai* című kiadványban kilenc, részben már ismert dal szövege és a következő címlapvers olvasható:

---

[38] Csongor 1997. Dankó Pista dalszövegeinek folklorisztikai értékeléséhez lásd Voigt Vilmos témafelvetését: Voigt 2011.

[39] Tömörkény a fiatalon elhunyt írótársak között említette Kemecheyt *„Nem érték el az ötvenet. így járt Kemechey Jenő is, köznyelven Kamó, aki mindig olyan takaros volt, mintha akkor vették volna ki a skatulyából."* Tömörkény 1914:3. (Kiemelés D. M.)

[40] (–.) 1894a: 386, 398. Az itt közölt kritikus gondolatok a vidéki sajtóban is visszaköszönnek, a liberalizmus muzsikusaként, a miniszterelnök által felkarolt *liberális cigányként* beállított Dankó személyét sem kímélve: (–.) 1894b

[41] A dal általános ismeretére és szövegének folklorizálódására a 20. századból az említetteken kívül is számos közvetett bizonyíték áll rendelkezésre. Az 1925-ös budapesti törvényhatósági választásról szóló híradásban például a tudósító megemlíti, hogy egy kapatosan érkező szavazópolgár ezt a dalt énekelte N. N. 1925, az 1930-as években a dal szövegét egy irodalmi novella a diákfolklór részeként idézi Kerecsényi 1935. A dal aktualizálására a zsidótörvények elfogadása is új alkalmat kínált. A 20. század második felének folklórgyűjtéseiben való előfordulására (borsodi munkásfolklór, palóc lakodalmi költészet) fentebb már utaltam.

„Abczug ultramontán ármány!
Győzött a Wekerle kormány
Bukott a trottli-párt négygyel,
Polgári házasság éljen!”[42]

A hat krajcárért árult nyolc oldalas dalgyűjteményben a *Polgári házasság legujabb dalai* összegfoglaló cím után következő első dal a vegyes párok sokszor tematizált társadalmi konfliktusát jeleníti meg, ami szerint egy zsidó lány és egy magyar fiú az egyház szerint nem lehetnek egymáséi, de Wekerle Sándor kormánya és a polgári házasság intézménye mindezt hatékonyan képes kezelni. A dal nótajelzést is tartalmaz, eszerint a *„Szállj ide, szállj oda…”*-dallamára kellett a szöveget énekelni:

„Szép zsidó kisasszony oly szomorú,
Ugy bántja a szivét valami bú,
Sirdogál, ridogál keservesen,
Nem lehet az enyém szép kedvesem!

A magyar legény is hej bánatos,
Bújában hajnalig elmulatoz.
Felsóhajt, felkurjant sokszor szegény:
»Hej zsidó lány te sem lehetsz enyém!«

Ne búsulj zsidó lány, magyar legény
Éledjen szivetekben a remény,
A bánat hej, ezért ne verjen le,
Segített e bajon már Wekerle!

Nem a nagy szakállu öreg rabbi
Fog ez’tán titeket összeadni,
Hanem a jegyző, vagy a szolgabiró,
Polgári házasság, oh de mi jó!

A papok ebben már nem gátolnak,
Egymásé lehettek ma, vagy holnap.
Türelem addig is szép galambom,
Wekerle ez’tán is győz, ha mondom.

Szeretlek édesem nem tagadom,
Száz csókot egyfolytába megadom.
Összead jövőre szolgabiró,
Polgári házasság, oh de mi jó!”[43]

---

[42] Nagy K. 1895a: [1.] Az 1894. június 21-én tartott főrendiházi szavazás során 128-an nyilatkoztak a törvényjavaslat mellett és 124-en ellene. Rácz 1972: 67.

[43] Nagy K. 1895a: [2.]

A kiadvány ezután következő lapjain hat szerelmi dal szövege olvasható az új törvényre való közvetlen utalás nélkül,[44] végezetül *Wekerle-nóták* cím alatt Dankó Pista korábban már megjelent, népszerű dalai közül a *Visszajött a fecskemadár* és a *Megmondotta régen Wekerle* kezdetű dalok szerepelnek, a szerző nevének feltüntetése nélkül.

Összegzés helyett

A mindennapokat befolyásoló hivatalos, állami jogszabályok médiatörténeti megközelítésben való, a populáris nyomtatványok felőli olvasata a jogtörténet, az irodalomtörténet és a szövegfolklorisztika számára is tanulságokkal szolgálhat. A dolgozat középpontjában a 19. század végén a liberális törvénykezés és a politikai propaganda jegyében született populáris olvasmányoknak egy kisebb, jól körülhatárolható, ám mindezidáig feltáratlan csoportja került. Az 1894. évi 31. törvénycikkel bevezetett kötelező polgári házasság intézményének, valamint a liberális egyházpolitikai reformtörekvéseknek a népszerűsítését szolgáló különböző, ismeretterjesztő és szórakoztató műfajokat képviselő (pl. dal, mese, vőfélyszöveg, törvénymagyarázat) füzetes ponyvakiadványok teljeskörű bemutatása szétfeszítené e dolgozat kereteit. Jelen írás csupán arra vállalkozott, hogy néhány ilyen nyomtatvány szöveganyagának felmutatása, illetve keletkezésük és folklorizálódásuk folyamatának ismertetése segítségével bepillantást nyújtson a közköltészeti kutatásoknak ezen elhanyagolt, ám annál több meglepetést tartogató területébe.

Irodalomjegyzék

BAKÓ Ferenc

1987 *Palócföldi lakodalom.* Budapest: Gondolat.

BALATONYI Judit

2017 *A gyimesi lakodalmak. Közös kultúra és különböző identitások?* (Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 5) Budapest: Balassi Kiadó.

CSONGOR Győző

1997 *Hulló levél, sárga levél… Regényes emlékezés egy magyar dalköltőre.* Szeged: Dankó Pista Emlékéért Alapítvány.

[44] *Kis angyalom mért vagy olyan szomorú; Minek is van szerelem; Hallod-e rózsám Katika; Volt nekem egy szép szeretőm; Még azt mondja; Messze földre…* Nagy 1895a: [3–7.] Az ún. Katika-dal Dankó Pista ismert szerzeménye volt.

DANKÓ Pista

[1894] *Wekerle nóták. 4 eredeti magyar dal.* Zenéjét szerzé Dankó Pista. Pécs: Valentin Károly (Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged jelzetek: ZE 671 és ZE 2365)

DÉGH Linda

1952 *A szabadságharc népköltészete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1994 *American Folklore and the Mass Media.* Indiana: Indiana University Press.

DOMOKOS Mariann

2021a *Kolerás világ vagy a Baczillus koma szomoru és igaz története. Vikár Béla népoktató ponyvája a 19. század végén.* (Közlésre elfogadott kézirat).

2021b *Vikár Béla, a legifjabb Tatár Péter. Populáris egészség-felvilágosító nyomtatványok a 19. századi kolerajárványok idején.* (Közlésre elfogadott kézirat).

FLÓRIS Benő

1895 *Az 1895. évi október hó 1-én életbe léptetett polgári házasság kivánata szerént mondandó Násznagyi és Vőfényi beszédek és versek.* A nép számára készítette: Flóris Benő. Tata: Engländer (OSZK Pny 1522).

GÁRDONYI József

1938 Wekerle Sándor és Dankó Pista. In uő: *Dankó Pista. Gárdonyi hegedűse.* 127–129. Budapest: Dante Könyvkiadó (Második kiadás.)

GYÖRGYI Erzsébet (szerk.)

2001 *Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző*. (Jelenlévő múlt) Budapest: Planétás.

GROSSCHMID Béni

1908 *A Házasságjogi törvény (1894. évi XXXI. t-cz.). I–II*. Budapest: Politzer.

HERGER Csabáné

2010 *Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században*. (Habsburg történeti monográfiák 10) Budapest: ÚMK.

KIBÉDI DOMOKOS Ferencz

1895, 1899 *A polgári házasságról szóló história, hozzáadott versekkel ellátva*. Szerkeszti és kiadja Kibédi Domokos Ferencz. Ára 5 krajczár. Marosvásárhelytt: Adi Árpád (OSZK Pny 6636 és Pny 2320)

KISS Máté

1963 Mári néni balladája. *Napló* 1963. október 18. 19:244. 3.

KERECSÉNYI Antal

1935 Betti. *Budapesti Hírlap* 55:55. 4.

LANDGRAF Ildikó

2017 Nemzeti érzés és királyhűség. 1848–1849 hőseinek és az uralkodócsalád tagjainak megjelenése a *Vasárnapi Ujság* lapjain szövegfolklorista szemmel. In Klestenitz Tibor–Paál Vince (szerk.): *A véleménysajtótól a tömegsajtóig. Fejezetek a magyar újságírás történetéből*. (Médiatudományi Könyvek) 39–57. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

2020 Régi nyomokon és új utakon. Hagyománykövetés és újszerűség Vikár Béla folklórgyűjtéseiben és szövegközléseiben. In Szakál Anna – Tekei Erika (szerk.): *„Tenger fenekéről gyöngyszemeket szednék" Tanulmányok Olosz Katalin tiszteletére*. 157–171. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

MAGYAR Zoltán

2018 *A magyar történeti mondák katalógusa I–XII.* Budapest: Kairosz.

MIKOS Éva

2010 *Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII-XIX. században*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete–PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék–L' Harmattan.

NAGY Janka Teodóra

2001 A nőrablástól a házasságkötésig. Házassági jog és jogi néphagyomány In Györgyi Erzsébet (szerk.) *Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző.* (Jelenlévő múlt) 49–53. Budapest: Planétás.

NAGY Károly

1895a *Legujabb Wekerle nóták és a polgári házasság dalai.* Mező Túr: Gyikó K. könyvnyomdája. (OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár Pny 2047)

1895b *A polgári házassság megszentesitése*. Irta Nagy Károly Mező-túr: Gyikó K. (OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár Pny 2049)

NAGY Lajos

1894 *A polgári házasság ismertetése az értelmes magyar nép számára.* Írta Nagy Lajos konyári ev. ref. lelkész. Budapest: Hornyánszky Viktor (Második, átdolgozott kiadás) (OSZK Kny C 15. 432)

NAGY Sándor

2018 *„Engesztelhetetlen gyűlölet" Válás Budapesten (1850–1914).* Budapest: Budapest Főváros Levéltára.

NEMCSIK Pál

1975 *Az Ózd-vidéki munkásság dalai*. Budapest: Zeneműkiadó.

N. N.

1894 Wekerle-nóta. *A Hét* 1894. június 17. 5:24. 380.

1895a Az első polgári házasság Budapesten. *Vasárnapi Ujság* 42:40. 660.

1895b Az állami anyakönyv első napja. *Pesti Hírlap* 17:270. 6–7.

1925 A fővárosi választás *Budapesti Hírlap* 45:115. 5.

NOVÁK László–UJVÁRY Zoltán (szerk.)

1983 *Lakodalom.* (Folklór és etnográfia 9) Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék.

(R. M.)

1931 Négyszemközt Vikár Bélával, a magyar Mezzofantival. *Literatura* 6:1. 277–282.

RÁCZ Lajos

1972 *A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon*. (Jogtörténeti értekezések 4) Budapest: ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének kiadványai.

SCHENDA, Rudolf

1988[3] *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910.* Frankfurt: Vittorio Klostermann.

SZINNYEI József

1914 *Magyar írók élete és munkái* 14. köt. 1217–1218. Budapest, Hornyánszky.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1944 *Mártély népi jogélete.* (Régi magyar jog. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1) Kolozsvár: Nagy Jenő könyvnyomdája.

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

2003 *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

TERBÓCS Attila (szerk.)

1999 *Vikár Béla-bibliográfia.* (Budapesti Finnugor Füzetek 13). Budapest: ELTE Finnugor Tanszék.

TÓTH Arnold

2015 *Vőfélykönyvek és vőfélyversek a 19. században.* (Officina Musei 22) Miskolc: Herman Otttó Múzeum.

TÖMÖRKÉNY István

1914 Régi világ. *Magyarország*. 21:171. 1–3.

VIKÁR Béla

[1893?] *Az arany ember vagy a rongyos bankó. Homicskó rajzaival és az új pénzek hiteles lenyomatával*. Budapest: Élet.

[1898] *Árpád és Habsburg vagy A király kegyelete. Ünnepi költemény a multról és a jelenről. A magyar nép számára.* Kimnach László rajzaival. Budapest: Franklin.

[VIKÁR Béla] Legifj. Tatár Péter

[1892] *Kolerás világ vagy a Baczillus koma szomoru és igaz története*. *A magyar nép számára ékes versekbe foglalta legifj. Tatár Péter.* Budapest: [k. n.]

VOIGT Vilmos
2011 Dankó Pista „dalainak” szövegei Honismeret 39:3. 27–32.
(–.)
1894a Szabadelvű népköltészet I–III. *Magyar Szemle* 6:33–35. 386, 398, 410.
1894b Szabadelvű népköltészet. *Pécsi Közlöny* 2:103. 1–2.

„A gazdák kékbeli parlamentje” Székesfehérvár paraszttársadalmának fóruma

GELENCSÉR JÓZSEF
(jogász, ny. c. egyetemi docens, Nyugat-magyarországi Egyetem)

"Farmers' Blue Parliament". The Forum of the Peasant Society of Székesfehérvár

From the beginning of the 19th century to the middle of the 20th century, a folk meeting and forum consisting of men was formed on Sunday mornings in the main square of Hungarian cities, such as Székesfehérvár. Its participants came mainly from the ranks of the peasantry. They talked about the relations that affected them, but according to the established legal custom, contracts were also concluded. On weekdays, however, jobseekers gathered in the in the squares of settlements. They were waiting for their recruitment at a people's fair. All phenomena were known in the Carpathian Basin and beyond.

Keywords: forum, people's fair, peasant parliament, Great Plain, Székesfehérvár

Bevezető gondolatok

Tárkány Szücs Ernőnek nagyívű tudományos pályafutása, széleskörű kutató tevékenysége során, figyelme kiterjedt a munkakapcsolatok egyik sajátos színterére is. A magyar jogi népszokásokat tárgyaló alapvető művében említést tett az alföldi városok *„embörpiacairól (legény- és leányvásár)”,* ahol a napszámosok gyülekeztek, hogy a dolgoztatni szándékozók ott rájuk találjanak.[1] A bérmunkák létrejöttének színhelye általában a városok központi terét jelentette, különösen az Alföldön, de azon kívül is. Az említett városi közterületek azonban a munkavégzésre történő szerződéskötés színterén meszsze túlmutató funkciókat láttak el. A továbbiakban Tárkány Szücs Ernő emléke előtt tisztelegve kívánok szólni a városok, így Hódmezővásárhely központi terének többféle funkciójáról. Egyrészt a munkaszervezésben, másrészt a társadalmi kapcsolatok alakításában betöltött szerepéről. Az alföldi városok után külön is Székesfehérvár paraszttársadalmának vasárnap délelőttjéről.

Az európai városok központja, főtere – folytatva az antik görög város agórájának és a római város fórumának (Forum Romanum) szerepét – a középkortól kezdődően a közösség legfontosabb eseményeinek színhelyévé vált. Kivételes alkalmakkor itt tartották a látványosságszámba menő ünnepségeket, a népgyűléseket, a demonstrációkat, a kivégzéseket, sokszor a forradalmi események itt csúcsosodtak, a mindennapok során pedig az áruk, a vélemények, hírek, nézetek cseréjének, az üzletkötések, társulások, kapcsolat-

[1] Tárkány Szücs 1981: 631.

teremtések teréül szolgált. Alföldi városainkban ez a történeti hagyomány kelt életre a török kiüzetését követően, és folytatódott a 19., majd a 20. században. A világi, az egyházi hatalom, a pénzvilág, a kereskedelem és az ipar épületei által határolt tereken köznap és vasárnap egyaránt élénk és nagymérvű volt a forgalom. Hétköznapokon különösen szembetűnő lehetett a színes és zajos árupiac, valamint a komorabb emberpiac. Vasárnaponként pedig az ünnepi időtöltés formájaként a korzózás és a találkozás, társalgás. Periodikusan visszatérőek voltak ezek.

Embervásárok

A 18. század végétől, de főleg a polgári korban, hétköznapokon a városok főterein különös, részben újfajta csoportosulások kezdtek kialakulni. A részleges munkanélküliek egyre növekvő serege nyílt téren verődött össze „*embervásárrá, munkáspiaccá*", várva a munkába hívást, a szegődtetést. A társadalmilag, gazdaságilag gyorsabban fejlődő alföldi nagy mezővárosok egyikében, Hódmezővásárhelyen 1790-ben még a tanács rendelte el, hogy a munkanélküliek minden nap a piacon jelentkezzenek, de fejlettebb viszonyok közt erre a hatósági kényszerre már nem volt szükség. A bérmunkára számítók maguk igyekeztek a helyi vagy a közeli emberpiacokra.[2]

Sápi Vilmos történész a mezőgazdasági bérmunkásság 1848 előtti jogviszonyairól írta. „*A felfogadás helye törvény által nem volt korlátozva. A nagyobb községekben a munkapiacon történt, amit emberpiacnak vagy legényvásárnak is neveztek. Itt gyűlt össze az elszegődni kívánó és tudakozás útján szolgálati helyet nem találó cselédség az új szolgálati év kezdése körüli időben.*" A munkaadók a napszámosokból ugyanitt válogattak, főleg ha nem volt elég munkaalkalom. „*Kecskeméten a piacon történő elszegődés még az 1940-es években is a mai Aranyhomok Szálloda helyén lévő gyümölcs- és zöldségpiac egyik szegletében zajlott le, amit köpködőnek is neveztek. Itt csoportosultak nyáron az elszegődni kívánó részesek, napszámosok, újévkor pedig a cselédek.*"[3]

Az alföldi mezőgazdasági jellegű városoknak az ellentmondásokat, a társadalmi feszültségeket is kifejezésre juttató jelenségeivel a szociográfiai módszerekkel dolgozó íróink közül többen foglalkoztak, indokolva a változtatás szükségességét. A kemény kritika hangján írt Féja Géza az 1930-as évek közepén az alföldi parasztvárosok mezei munkásairól, akik éppen úgy áruvá lettek, mint a búza, a tojás, vagy a baromfi. „*A földmunkás, hacsak állandó munkahelye nincsen (s ez a legritkább eset a mi tájunkon) vagy kisbérletet nem kap (ez még ritkább), idejének legnagyobb részét az emberpiacon tölti. Ötöstizes csoportokban ácsorognak a toprongyos, fáradt, többnyire egészen elfásult*

[2] Katona 1958: 33.
[3] Sápi 1967: 122, 126, 133.

arcú alakok. Csöndesen beszélgetnek, de inkább hallgatnak. Alig különböznek az állatpiacon álldogáló állatoktól, az utóbbiak azonban rendszerint jobban tápláltak, s több vegetatív örömet fejeznek ki, mint az emberpiac lelkes árucikkei. A lélek ezeken az arcokon legfeljebb gond, düh és keserűség alakjában jelentkezik… A gazda mikor munkást fogad, éppen úgy válogat köztük, mint az állatok között. Megnézi erejét, szemügyre veszi korát, kikérdezi családi viszonyait. Aztán megkezdődik az alku."[4]

Az embervásároknak az idénymunkákhoz igazodó rendjük is kialakult. Télen a cselédek, tavasztól őszig a napszámosok, nyáron pedig az arató és cséplő munkások keresték fel. Az emberpiacok munkanélküli időszakban zsúfolásig megteltek, gondot okozva a hatóságoknak, kiváltva az uralkodó osztály ellenszenvét. A munkára várakozó, elkeseredett embereket egyesek *„piaci legyeknek"* csúfolták.[5]

Nagy Lajos 1932-ben, a gazdasági világválság idején kereste fel Hódmezővásárhelyt, amikor a társadalmi gondok és feszültségek még érezhetőbbek voltak. A városháza előtt, a tér közepén álló, üldögélő, ténfergő munkanélküliek a siralomvölgyét idézték fel benne. *„Ők a munkanélküliek. Akikről a főpincér úr azt mondja, hogy egész nap ott lebzselnek; akikről a tanácsnok úr azt mondta egyszer, hogy huszonöt botot kellene verni valamennyiükre. Kopottak, rosszkedvűek, borotválatlanok, piszkosak; több mint kopottak, mert rongyosak, több, mint rosszkedvűek,… mert apatikusak, elnyűttek, összetörtek… Állnak, bámészkodnak, vagy csupán csak a szemük hogy nyitva van; munkaalkalomra várnak; kár őket tüzetesebben szemügyre venni, mert a közeledő, s rájuk tekintő jobb ruhás ember csalfa reményt kelt szívükben."*[6] A polgárosodó Hajdúszoboszló legkiszolgáltatottabb munkaereje, a napszámosok rétege szintén az emberpiacon gyülekezett. Szoboszlón is főként a két világháború között volt szembetűnő a társadalmi kiszolgáltatottság.[7]

Vadnay Andor, Csongrád megye főispánja az előző századfordulón más szemszögből látta és értékelte a piacon tömeget alkotó, munkára, szegődtetésre várakozókat. *„A Tiszamelléki munkás gondolkodásához és jelleméhez annak állandó tömegben élése adja meg a magyarázatot. Mert az Alföld gazdasági viszonyaiból és nagyközségi rendszeréből a mezei munkásnak egy különös életmódja fejlett ki… Az Alföld munkásának, ha csak családjával együtt tanyásnak el nem szegődik, sem kerti, sem egyéb ház körüli foglalkozása, mellyel munkahiány esetén haszonnal töltené idejét, nincs. Ősz végétől tavasz kezdetéig a munkás elem túlnyomó része a piacon ácsorog egész nap. Ha idegen vagy más vidékbeli ember a mi nagyobb községeinkben ilyenkor megfordul, szokatlan*

[4] Féja 1980: 69–70.
[5] Katona 1977: 686.
[6] Nagy 1981: 24.
[7] Varga 1975: 429.

látványon akad fenn. A község nagysága szerint, több-kevesebb számra menő, életerős embert lát órákon át, komor, vészt jósló tekintettel sűrű csoportokban, csodálatos kitartással álldogálni. A kabátos ember, a jobbmódúnak látszó gazda vagy iparos, mikor az útja arra viszi, mintha félne a csoportban elkeveredni. Többnyire csak a széltől állókkal elegyedik szóba. Helybeli tekintély pedig olyan nincs, halandó ember akkora népszerűséggel föl nem lehet ruházva, hogy annak közeledésére valaki a munkáscsoportból akár a kalapját megemelné, akár pedig, ha az illetőnek utjában áll, előle kitérne… a szentséget vivő papot sem éri e csoportból sem térdhajlás, sem kalapemelés. Valószínű, hogy a ki ezt közülük megtenné, az a többi szemében silány embernek tűnnék föl. Legalább is gúnyos szánakozás vagy nevetés, ha nem éppen szidalmazás kisérné az önmagáról, emberi méltóságáról nyilvános helyen ennyire megfeledkezőt. Az alföldi munkástömeg közvéleménye sem az alázatosságot, sem a tisztelettudást nem tűri meg… a munkások… mindenkitől kerülve, de maguk közt annál inkább egy szoros és zártkörű szövetséget alkotva, teljesen különvált, teljesen önálló társadalmat alkotnak."[8] Vadnay leírásában felbukkan a tömeg, a közvélemény büntetésének néhány formája is. A szerző ítélete az agrárszocialista mozgalmak időszakában keletkezett. Vélhetően ezért is meglehetősen szigorú.

Itt szólok arról, hogy az alföldi jellegű Mezőföld egyik központi településén, Sárbogárdon (Fejér m.) is volt embervásár. *„Sárbogárdon a piacot (piarc) hetente két alkalommal, kedden és pénteken a községháza előtti téren tartották… A II. világháború előtt a sárbogárdi piactér mindennapos eseménye volt az embervásár. Reggelenként itt jöttek össze a munkalkalmat kereső napszámosok. A gazdák itt fogadták fel őket."*[9]

Az emberpiacokon egyrészt helybeli, másrészt távolabbi, nagyobb tömeget igénylő munkákra is történt elszegődés. Az utóbbi esetben a munkáltató megbizottai, az *„emberkereskedők"* tárgyaltak. Kialakultak nagy, körzeti emberipiacok is, mint az 1930-as években Budapesten a Teleki téri, ahova az ország minden részéből özönlöttek a munkát keresők.[10]

A vizsgált időszakon kívül esik, de megemlítem, hogy Európa keleti részén az újkori, 20. század végi embervásárok különösen Románia (részben magyar) lakosait érintették. A délszláv háború előtt az otthoninál kedvezőbb lehetőségeket kínáló Jugoszláviába mentek. A vajdasági Versec piacán számtalan elszegődés történt.[11] A rendszerváltozást követően főleg az erdélyi és moldvai magyarok Budapesten, a Moszkva téren várták a munkát kínálókat.

---

[8] Vadnay 1900: 54–56.
[9] Lukács 2009: 248.
[10] Katona 1977: 686.
[11] Heti Világgazdaság 1984. május 12. 19. (A jugoszláviai Vjesnik napilap nyomán.)

Fórumok

A vizsgált korszakban a városok centrális terei az emberpiacok mellett más, mondhatni konfliktusmentes, emberi kapcsolatokat elmélyítő célokat is szolgáltak. A további hivatkozások ehhez adnak példákat.

A szépírói tehetséggel rendelkező néprajztudós, Kiss Lajos írta, hogy a hódmezővásárhelyi *„szögény embörök",* a napszámosok vasárnap reggel elmentek a templomba, onnét kijövet meghallgatták a publikációt, majd a déli harangszóig elbeszélgettek a piactéren összegyűlt munkásokkal.[12]

A néprajztudomány számára forrásértékűek Tömörkény István novellái, ismertetői. Ezek egyike, *„A fórum",* a főtér jellegét címében is kifejezve megerősíti, hogy az alföldi városok népe vasárnap délelőtt, szokás szerint a piacra tódult, s délig ott időzött. Megtette ezt télen, nyáron. Ott találkoztak a különböző városrészben lakó rokonok, sógorok, komák, hogy megtárgyalják a híreket, az ország és a maguk sorsát. Vagyis a hírek itt futottak össze, egyik ember ezt, a másik amazt hallotta. Az 1870-es években nagy jelentőséggel bírt ez, mert a nép lapokat nem olvasott. Helyi újságok nem is nagyon voltak, legfeljebb hetenként, inkább az intelligenciának. Mivel a posta kevés hírt hozott a világjárásról, így ezt az ünnepnapok délelőttjén a főtéri gyülekezés helyettesítette. Ez volt a fórum.

Tömörkény a diákkorában látottak alapján írt a makói fórumról. Az ottani nép télen-nyáron, vasárnap tiszta fekete posztó ünneplőt vett magára. Az öregebb gazdák még subát terítettek a vállukra, de már föltünedezett egy-két fekete, prémes télikabát is. A legénynép fiatalosan, minden évszakban csak egy szál rend ruhában tartózkodott a téren. Testi edzettsége jeleként hideg időben is így kaszinózott reggel 8-tól 11-ig. Csak esőben nem ment ki senki, féltve a kalapot és az ünnepi ruhát.

Tömörkény számos alkalommal írásaival bizonyította a jogkérdések körüli érdeklődését, érzékét. A fórumon való megjelenésről, az ottani beszélgetésekről írta. *„A népnek ez az ősi szokása, hogy a hite szerint való munkaszünetes napon a tulajdon maga által alakított város főhelyén gyülekezik, és ott szeszes ital nélkül, nyugodtan és higadtan tárgyalja az ország sorsát meg a maga sorsát, nem volt baj."* Az alföldi városokban a baj abból támadt, hogy a főterek a 19. század utolsó harmadában még nem voltak kikövezve. Így esős időben a fórum közössége a házak előtti, téglával vagy kővel kirakott gyalogjárdákra óvakodott fel, a város közteréről. Valóságos közlekedési akadályt képeztek. *„A közigazgatási hatóságok azután, éppen ezen oknál fogva, korlátozni akarták a fórum tömegeit. Mert a járókelőket csakugyan leszorították a kövezett gyalogútról a kocsiút sarába."*

---

[12] Kiss 1981: 215.

Szegeden 1880 körül már kövezett volt a fórum helyszíne, így *„nem álltak útjában az egyszerű népi tanácskozók senkinek, mégis szét akarták őket zavarni. Azonban a nép az ősi jog megzavarása ellen erősen tiltakozott”.* A fórum szétverését egymást követően többféle módon kívánták elérni. Előbb hirdetéssel tiltották a gyülekezést, aztán gyalogrendőrökkel próbáltak oszlatni, végül lovasrendőröket küldtek ki e célból. A fórum népe tiltakozott: *„Mi egész héten dolgozunk. Ünnepnap van jogunk egymással találkozni*.” Aztán maradhattak. Az I. világháború kitörése előtt is ott álltak, igaz, számban egyre kisebbedve.

Kiskunfélegyházán viszont nem volt kövezett a fórum tere. A gyülekezők a sárból felhúzódtak a gyalogjáróra, ünnepnap szinte templomba se lehetett miattuk menni. A közigazgatás előbb a nép lelkére próbált beszélni. Az öregek hallgattak a szóra, a fiatalok dacosan ellenálltak: *„Itt álltak az apáink is, hát mink is itt állunk.”* Az új járási főszolgabíró a szankcionálást pénzbírsággal kezdte. Mivel ezzel nem sokra ment, a dacos legényeket börtönbe csukatta. A börtön azonban nem volt diffamáló, hiszen az elzártak *„csak az ősi jogot védték”.* A főszolgabíró a puskát, szuronyt, kardot legutoljára akarta hagyni. Azt találta ki, hogy a bűnösök fegyveres felügyelet mellett, megszégyenítésül nyírfasöprüvel söpörjék el a templom előtt a port. Mégpedig vasárnap délelőtt akkor, amikor a selyembe öltözött leányok a misére mennek. *„Nagy szégyenkezés volt ez, és nagy fölzúdulás támadt a nyomában.”* A főszolgabíró azonban nem tágított. Akik elállják a jó gyalogutat, azok söpörjék a poros utcát. Ősszel a sarat fogják hányni, télen a havat. Aztán mindezt nem lóvontatta kordén viszik el, mert a ló nem állta el az utat. Hanem a legények maguk húzzák-tolják az egyszerű teherhordó eszközt. Különben vasat veret a legényekre. *„Elég volt egy vasárnap délelőtti söpretés: többé nem állták el az utat a legények.”*[13]

Tömörkény leírása a népi jogélet tekintetében is figyelemre méltó elemeket tartalmaz. A nép a kilakult gyakorlatot, szokást ősi jognak tartja. Korlátozása ellen tiltakozik, sőt ellenáll, kisebb büntetést is vállal. A hatalmat megtestesítő főszolgabíró pedig olyan büntetést szab ki, mely megszégyenítő a település népe, különösen a fiatalok szemében.

A debreceni vasárnap délelőtti gyülekezésről Zelizy Dániel orvos és Balogh István történész írása alapján szólok. A helyi társadalmi viszonyok és a település népének élete iránt élénk érdeklődést mutató orvos 1882-ben hangulatos leírást adott egyes debreceni szokásokról. Ezek között említette, hogy van olyan népszokás, mely télen-nyáron, hetente egyszer megjelenik a nyilvánosság előtt. *„Ez pedig a vasárnapi gyülések szokása, melynek helye – ki tudja mióta – a városháza előtti tér, megnyitó elnöke a hajnal, mindenféle biztosnál szebben, jobban, hatalmasabban feloszlatója pedig a déli 12 órakor pontosan megjelenő éhség. S kik a tagjai? Azt már bajos volna egy szóval*

[13] Tömörkény 1977: 557–562.

megmondani. Leginkább a gazdálkodás ügye és folyamata által érdeklettek gyülnek ott össze, de mindhogy e téren nemcsak a földbirtokos polgár, és a mezei munkával keresetképen foglalkozó ember, hanem Debreczen majd minden iparosa is érdekelve van, – mert legalább a házutáni földén gazdálkodik – megfordul tehát ottan majd minden foglalkozású debreczeni ember. S mik ennek a gyülésnek tárgyai? Első helyen mindenesetre mindaz, a mi csak a gazdára tartózhatik. Arra pedig legfőbbképpen az tartozik, hogy mit csinál az ő gazdája, az idő. Azután a napszám, azután az a sok minden, a mi e két tétel közé beilleszthető. Igen sokan alkut kötni járnak ide. És az alku akár könnyen sikerül, akár nehezen – mindhogy idő van rá még ha esik is – csendes dialóggá szélesedik, mely közben felszínre kerül a panasz, mind a munkaadó, mind a munkás első, második és harmadik, mindenkor bővített kiadásában, aztán következik a haragtól ment szemrehányás, azután a vigasztalás és csak nagy sokára – az egyesség s ha mindenki elvégezte a másik emberrel a mi dolga volt: felkeresi a maga fajtáját, a maga szörüt, s kezdődik a kölcsönös ujságolás… Csendes összejövetel az egész, sajátságos, majdnem bámulatos szokás. De meglátszik rajta, hogy az élet szüksége teremtette, mert a legmagasztosabb eszme is büszke lehetne arra a kitartásra, mely ennek a 'szóbeli eljárásnak' látatlan alapjául szolgál. S erről a látatlan alapról ki lehet mondani, hogy nem olyan természetű dolog, mint a só, mely meglágyul, nem olyan mint a dohány, mely megereszkedik."[14]

Az idézett szövegből egyértelmű, hogy a debreceni városháza előtt, a kiszélesedő Piac utcán a vasárnapi gyűlés hajnaltól délig tartott. Résztvevői a gazdálkodásban érintettek voltak, a földbirtokostól az iparoson át a mezei munkásig. A megjelent felek legelőször az elvégzendő munkáról tárgyaltak, arra kötöttek megállapodást. Szemléletes képet adott a szerző az alkufolyamat jogszokásáról. Mindezek befejeztével ki-ki felkereste a hozzá hasonló helyzetűt vagy a rokonát, hogy híreket cseréljenek. A csendes összejövetel szokása során megkötött szóbeli egyezség pedig mindennél szilárdabb volt.

Balogh István történész szerint 1870 és 1945 között a közvélemény formálódásának egyetlen alkalma a *„maradéktalanul élő vasárnap délelőtti piacozás volt".* A városháztól az Aranybikáig 6-7 fős, állandó mozgásban levő csoportok tagjai, gazdák, mesteremberek, napszámosok érintkeztek egymással. A sokezres tömeg főleg a 10 órai templomi beharangozást követően kezdett gyülekezni. Tavasztól őszig a napszámosokat, újévkor a cselédeket fogadták fel. Itt beszélték meg az ország, a város dolgait, az egymástól távol lakó rokonok itt találkoztak. Itt lehetett értesülni adásvételi lehetőségekről, árakról. A férfinép gyűlt össze, asszonyt közöttük elvétve és csak olyat lehetett látni, aki maga gazdálkodott. Az 1890-es évekig szokás volt itt a dobolással történő közhírré tétel. Később a városi kézbesítők itt adták át az érdekelteknek a hivatalos iratokat.

[14] Zelizy 1882: 293–295.

„A csúfnéven köpködőnek nevezett vasárnapi kaszinózást” az 1920-as évek végén a parkosítás szorította szűkebb helyre. Az 1930-as évek elején, a gazdasági világválság idején az ipari munkanélküliek tömege is itt gyülekezett alkalmi munka szerzésének reményében. A rendőrség rossz szemmel nézte a vasárnapi csoportosulást, és *„a közlekedés rendjének biztosítása okán állandóan zavarta a beszélgetőket”.* A szokás a II. világháború első éveiben szűnt meg. Virágkorában igazi fórum volt, mert a város vezetői és hivatalnokai is ott voltak a beszélgetők között.[15]

A méltóságteljes vasárnap délelőttöket, lüktető szombatokat a szépirodalom további művelői is megjelenítették. Kosztolányi Dezső a *„Pacsirta”* című regényében Sárszeg városként valójában szülővárosát, Szabadkát ábrázolta. Így írt róla. *„Szombaton a tanyák népe a város felé özönlött, mert ezen a napon volt a hetivásár. Még sötét hajnalban érkeztek az asszonyok. Zötyögtek a kövezetlen utakon kocsijukkal, a szemét valóságos uszályát húzva maguk után… Később besétáltak a kékbeli parasztok is. Odaálltak a Széchenyi térre a szakállszárítóra, kurtapipával agyarukon kaszinóztak. Marhavészről meg adóról beszélgettek. Mellettük a kisiparosok külön csoportban azon panaszkodtak, hogy nincs pénz, sehonnan sem lehet szerezni, az urak csak a biztosat szeretik, a takarékba rakják, az Agrár Bankba, ötös kamatra. Zsibongott a piac a ragadó hőségben, minden színben, minden lármával.”*[16]

Móricz Zsigmond ismert regényének a *„Kerek Ferkó”-nak* színhelye az írói fantázia teremtette, de a 20. század elejének magyar valóságát tükröző alföldi város, Kunkerekegyháza. A címbeli hős útja egy alkalommal a város piacára vezetett. *„A széles tér, akácok kettős sorú rendje, az erkélyes torony, amelyről juhászbundás ember néz le, mint száz év előtti képen, a tágas templomtéren álldogáló ezernyi ember, akik mint sötét hadsereg tömörülnek, s szinte mozdulatlanul is imponálóan álldogálnak lábhoz eresztett görcsös, görbe botokkal, vagy vékony meggyfapálcákkal, jóleső érzéssel töltötte el. A tiszta vasárnap reggelen úgy érezte, mintha a levegő is tele volna az ember szagával, ezzel az átható erőillattal, amely nagy események előtt árasztja el a világot.”*[17]

Székesfehérvár főtere

Az alföldi városok (így pl. az említett Szeged, Hódmezővásárhely, Makó, Debrecen, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Hajdúszoboszló, Szabadka) centrumának, hétköznapi emberpiacaival, vasárnapi méltóságteljes, társas időtöltéseivel szemben viszonylag keveset tudunk a dunántúli városokéról. Székesfehérvár esetében lényegében az 1950-es évek végéig a főtéren olyan megjelenési formával lehetett találkozni, mely egyesítette magában elsődlegesen a

[15] Balogh 1973: 139–141.
[16] Kosztolányi 1995: 20.
[17] Móricz 1913: 289.

vasárnap délelőttök ünnepi hangulatát, társas együttlétét; és másodlagosan a munkakeresés, munkaerő találás lehetőségét.

Az Árpádházi királyok idején alakult ki első két városunk, Székesfehérvár és Esztergom. Az előbbi különösen, mint királyi koronázó, temetkezési, törvénykezési, így világi és egyházi székhely ismert. Középkori szerepét és fényét a török hódoltság után nem nyerte vissza, de számos tekintetben megyei, nagytáji/regionális, kivételesen országos centrum szerepét töltötte be. Közigazgatási, egyházi, katonai, kereskedelmi, közlekedési, oktatási és gazdasági központ volt.

Székesfehérvárral kapcsolatban a történeti hagyományban hosszú ideig az élt, hogy a település Szent Istvánnak köszönhette a várossá, sőt fővárossá való alakítását. Többek közt kiváltságokat adott a város lakóinak és az odatelepülőknek, melyek a városi rend alapját képező szabadságokat foglalták magukban.[18] Ma már végül is tudjuk, hogy az első privilégiumok 1170 körül III. Istvántól származtak, melyeket IV. Béla erősített meg 1237-ben. Ez esetben is Fehérvár volt az első privilegizált település. A később mintául szolgáló *„fehérvári jog"* többek között a városnak a szabad önkormányzáshoz való jogát is jelentette. Károly János kanonok, történész szerint ez a bíró és a tisztviselők megválasztását, valamint a városi statutum megalkotását jelentette, amit a polgárok összessége a város piacán intézett. Károly azután, egyenesen Székesfehérvár középkori vagy 1703. évi kiváltságlevelével összefüggőnek tartotta saját kora fórumát a Városház terén. A millenium idején így írt. *„Ha már most bosszankodtunk eddig a fejérvári polgárság, különösen a földmives osztály, azon szokásán, mely szerint az vasár- és ünnepnapok délelőttjén a városháza terét egészen elállja, s a járás-kelést akadályozza, gondoljuk meg, hogy ez az ősi gyülekezés módjának hűséges folytatása."*[19] Az említett oklevelekből a vasárnap délelőtti gyülekezés joga aligha vezethető le. Itt is egy korábban kialakult és élő szokást érezhetett a nép ősi jognak.

Mintegy évtizeddel korábbi az az adat, mely a székesfehérvári napszámosok hétköznapi gyülekezéséről, a munkaadók vásáráról szól. Az egyik helyi újság gúnyoros hangon írt a várakozás térsége, az emberpiac áttelepítéséről. *„Áthelyezett köpködő banda. A napszámosok eddig mindig a szinház előtt tartották gyüléseiket és szívták illő következmények mellett a szivarvéget és a bagót. A kegyetlen rendőrkapitány eltiltotta, hogy a Múzsák épületének árnyékában huzzák meg magukat s a szinháznak tovább is valami galeriás magazin jellegét kölcsönözzék s most menhelyüket a Szilágyi előtt ütötték föl."*[20] Vagyis a megyeszékhelyen az ünnepi fórumon kívül hétköznapokon működött az embervásár. A hatóság korlátozó, talán indokolt fellépése itt is megtörtént. A hírlapi szöveg valószínűleg Szilágyi Géza Úri (ma Jókai) utcai vendéglőjére utalt.

---

[18] Károly 1896–1904. II: 245–247.
[19] Károly 1896–1904. II: 248–249.
[20] Szabadság 1885. július 12. 3.

Székesfehérvárt illetően lényegében a kiegyezéstől az 1950-es évek végéig terjedő vizsgált korszak döntő részében, a település, mint törvényhatósági jogú város – korábbi jogállására figyelemmel – viselhette a szabad királyi város megjelölést is. Szarka Géza író, leánygimnáziumi igazgató 1930-ban Székesfehérvár viszonyainak keresztmetszetét adta. Leírásából a főteret és a parasztság körülményeit jellemző mondatokat idézem, ismertetem. A hajdani Fehérvár szíve a Városház tér, csonka Magyarország egyik legszebb barokk tere. Itt a gazdagon díszitett, Mária Terézia korabeli püspöki palota, a zöldpatinás barokk Városház és a barátok temploma. Ide nyílott tornyaival a török alatt elpusztult Nagyboldogasszony székesegyház, Mohács előtt a királyok koronázási és temetkezési helye. A Városház terén a magyar történelem nagyszerű eseményei játszódtak le. Ez volt a hajdani vár főtere. Itt tartották a törvénynapokat. Itt járt Szent István és Imre herceg nevelőjével, Szent Gellérttel. Mátyás király itt vezette feleségét, Beatrixet óriási pompa közepette. A tér a barokk Fehérváron is megtartotta uralkodó, központi jellegét. Tíz utca nyílik belőle, itt találkozik a klérus utcája a kereskedők és iparosok utcáival. *„Itt országol vasárnap délelőttönként (külön néprajzi érdekességként) a felsővárosi gazdák kékbeli parlamentje… Az egyház nagy társadalmi és kulturális jelentősége, Budapest közelsége és a vármegye nagybirtokos jellege hat a város fejlődésére determinálóan."* A 40 000 lakos nagyobb része (52 %) iparos és földművelő. Székesfehérvár tehát iparos és földművelő jellegű város. Lelki habitusában meglehetősen konzervatív és feltétlenül nemzeti érzelmű.

„A fehérvári gazda-polgár specifikus arc a város társadalmában. A város két végén – a Felső- és Alsóvárosban telepedett meg. A férfija megtartotta egyszerű kékbeli népviseletét." Túlnyomó többségében katolikus, konzervatív. A városi politikában általában ellenzéki. A 2000 gazda közül csak 400-nak van 10 holdnál több földje, kb. 1600-nak 10 holdnál kevesebb van, és ezek között is sok a törpebirtokos. A város igen helyes gazdasági és szociális érzékkel részben eladásra kiparcelláztatta, részben 2-4 holdas parcellákban bérbe adta a gazdák számára 5598 holdnyi földjét. *„Ez a paraszt meglehetősen bizalmatlan, osztálytudatosságában úrellenes és nehezen mozdítható. A városi politikában legtöbbször nem tudja súlyát kellően érvényesíteni."* Az I. világháború után néhány évig többségben volt a város parlamentjében, de a kellő politikai iskolázottság hiánya miatt nem tudta magát produktívvá tenni. Nem tudja kiélni akarati energiáját, leginkább meddő ellenzéki. A város lakosságának 20 %-a paraszt, ami megdönti a „Fehérvár parasztváros" legendát. A gazda rétegnek speciális gazdasági produktuma nincs. A város vezető rétege a lateiner osztály. A 140 törvényhatósági bizottsági tagból a papsággal együtt kb. 70 lateiner, holott arányszámuk legfeljebb 15 %. A lakosság közömbös a közügyek iránt, de erős az etikai érzéke és az öntudatos vallásossága (80 % katolikus, 9,5 % református, 7,5 % zsidó, a többi egyéb).[21]

[21] Szarka 1930: 227–235.

A leírtakhoz a magam részéről azt tudom hozzátenni, hogy a főtér impozáns épületeiben képviseltette magát a bankvilág és a legerősebb, legnívósabb kereskedelem is. Székesfehérvár gazdasági életét, iparát, kereskedelmét a mellette fekvő, Szekszárdig terjedő tájegység, a Mezőföld,[22] a nagybirtokok hazája, az ottani hatalmas méretű földművelés és állattenyésztés közvetlenül befolyásolta. A városban a Szarka által említett két, meghatározó jellegű külvároson kívül más külvárosokban is éltek parasztok, parasztpolgárok. Így Palotavárosban és Vizivárosban. A szegényebb sorsú földművelők pedig a távolabbi Öreghegyre, Maroshegyre, Szárazrétre vonultak ki. A legmódosabbak, a legkarakterisztikusabbak a hagyományőrző felsővárosiak voltak. A kézműves, céhes alapokon fejlődött, számottevő iparos réteg, valamint a kisebb-nagyobb üzemek, gyárak egyrészt a Mezőföld termelésének eredményeit dolgozták fel, másrészt a város, a megye, sőt az ezeken túli területek részére állítottak elő árut. Az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó évtizedeitől felfutó építkezések nyomán figyelemre méltó volt az építőmunkások (kőműves, ács, cserepes) száma is. Farkas Gábor levéltár igazgató, az agrár tevékenységgel összefüggésben említette, hogy a 20. század elején a város vezetése a napszámosréteg megtartása érdekében nem kívánt nagymértékű gyáripari fejlesztést.[23] Az 1930-as évek második felétől azonban ez is bekövetkezett. A 20. század eleje óta a városban a mezőgazdasági munkások száma egyre csökkent. Megfigyelhető volt ugyanakkor a kisegzisztenciák gyarapodása.

Népi tanácskozás

A nagy katolikus hagyományokkal rendelkező megyeszékhely, Székesfehérvár Belvárosában vasárnap délelőtt szinte minden órában misét tartottak valamelyik impozáns méretű templomban. A parasztság a ferences rendiek, vagyis a Barátok templomában 10 órakor kezdődő misét látogatta. Számbelileg legtöbben a Felsőváros vallásos, módos parasztpolgárai voltak. Különös gonddal készültek, tisztálkodtak, borotválkoztak, régebben kékszínű posztó, aztán a II. világháború után fekete, szövet anyagú ünnepi ruhát öltöttek. Tehát *„puccba vágták magukat, úgy mentek."* Alkalomtól, idejüktől függően a közelebbi Szent Sebestyén templomba és a Székesegyházba, vagyis Nagytemplomba szintén jártak. A ferenceseknél ugyanígy megjelent a parasztság az Alsóvárosból, Palotavárosból és Vízivárosból. Az iparosokat főleg az építőmunkások, illetve a szakma mellett földdel is rendelkezők egy része képviselte.

Az azonos irányból érkező parasztemberek már a mise előtt találkoztak, bevárták egymást, de különösen a templomból kijövet összeálltak. *„Sokszor tele vót az egész tér, nemcsak a járda, hanem az út is tele vót, csakúgy*

---

[23] Farkas 1975: 1033–1043.

sötétedett." Jobbára hárman, négyen, öten beszélgettek együtt, de hétnél többen semmiképp. A legkülönbözőbb témákról váltottak szót, így főleg a számukra életbevágóan fontos időjárásról, termésről, munkavégzésről, beszerzési lehetőségről, árakról, üzleti ügyekről. Az ünnephez illő tartással, kimérten, méltóságteljesen, megfontoltan viselkedtek. A kizárólag férfiemberek alkotta csoportok bizonyos mértékig tükrözték a foglalkozás, a vagyoni helyzet és a korosztály szerinti megoszlást, de elkülönülhettek aszerint is, hogy ki-ki a város melyik részén lakott. A parasztok a templom és a Városház közötti területet foglalták el, míg az építők, az építőipari munkások a Püspökség előtt csoportosultak. A többi iparos közöttük, de inkább a parasztgazdák oldalán helyezkedett el. A felsővárosiak a Viziváros szétszórtan lakó, kisszámú földművesével együtt a templom falához közelebb, azt mintegy félkörbe ölelve álldogáltak. Az alsóvárosiakhoz az egyéb tekintetben is hozzájuk hasonlító, de szegényebb palotavárosiak csatlakoztak. Ők a Városházhoz estek közelebb. A 20. századra az egyes városrészek parasztsága közötti ellentétek egyre inkább elsimultak, a II. világháború után pedig a még meglévő határok, különbségek is csaknem elmosódtak. A más-más városrészbeliek jól ismerték, és általában tisztelték egymást, bár a felsővárosiak tudatában voltak gazdasági fölényüknek, az alsóvárosiak viszont némileg műveltebbnek tartották magukat. Mindez a téren is érezhető volt.

1.kép: Tóth Károly: Fehérvári gazdák vasárnap délelőtt.
In: Név nélkül. Székesfehérvár. h. n. é. n. (1938) o. n.

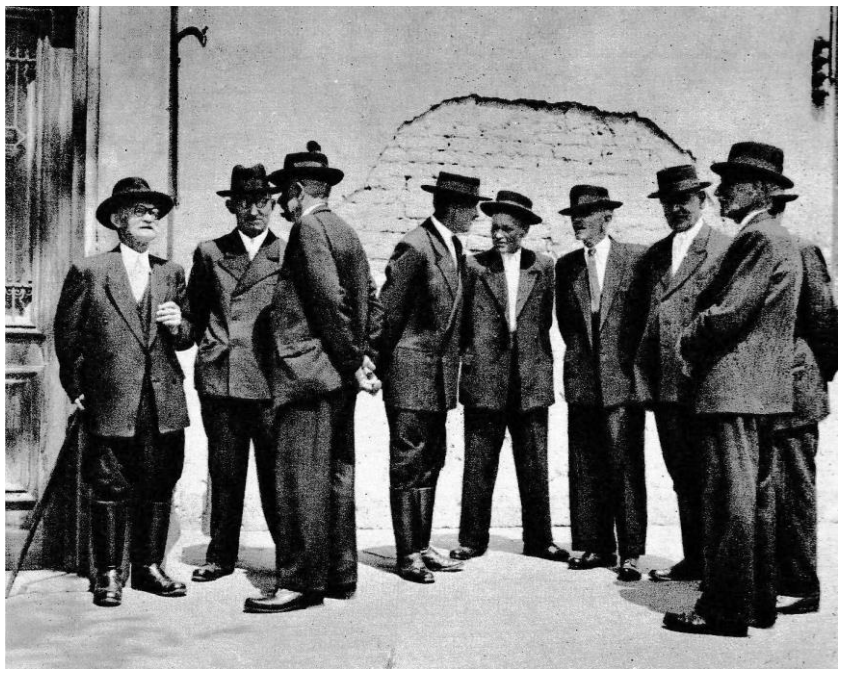

2.kép: Huba László: Vasárnapi beszélgetés. In: FMT Idegenforgalmi Hivatala (szerk.): Fejér megyei képeskönyv. Székesfehérvár, 1959: 46.

3.kép: Tóth Károly (?): A püspöki palota.
In: Fitz Jenő: Székesfehérvár. Budapest, 1957: 10. képmelléklet.

A gazdák csoportjukba befogadták a kevésbé módos, akár a napszámos embert is. Mégis tapasztalható volt, hogy valamelyest *„külön áltak a szólittók, a munkába hivók azoktól, akik a szólittást várták, vagy éppen a maguknak való emberek csoportjához tartoztak."* A tér egyébként még a 20. század elején is hétköznap az áruk, főleg a mezőgazdasági termékek, különösen a tojás és a tejtermékek piaca volt, vasárnap viszont a munkaerőé is. A megjelenők egy része munkaadó vagy munkavállaló volt. A gazdaember, mikor otthonról elindult már tudta, hogy a következő héten milyen mezőgazdasági munkához hány emberre lesz szüksége, akiket felfogadhat. De ha a gazdaság iparost kívánt, azt is talált a téren. Az építőmesterek éppen úgy ide jöttek munkásért, mint azok az iparűzők, akiknek mezőgazdasági földjük, szőlőjük műveléséhez napszámosra, fogatra, vagy éppen árujuk szállításához fuvarosra volt szükségük. Mindezek ismeretében a másik oldal képviselői, a munkát vállalók is megjelentek.

A parasztemberek, különösen kora tavasztól a tél elejéig, mise után fél tizenegy, tizenegy órától fél tizenkettőig, vagy éppen délig töltötték a téren idejüket. Nemcsak az enyhébb időjárás biztosította kellemesebb együttlét miatt, hanem a gazdálkodás szüksége is így kívánta. Általános vélemény volt, hogy egy családnak kb. 15 kh föld biztosít megélhetést. A több-bel rendelkezőknek munkásra, a kisebb tulajdonúaknak munkából származó pénzre, vagy természetbeni bevételre volt szükségük. Az egymásra találás, a szóbeli szerződés megkötése a Városház előtt történt. A gazdák a jogszabályok és a jogszokások keretei között szőlőbeli munkákra (nyitás, metszés, kapálás, permetezés, takarás, stb.), szénakaszálásra, kukoricakapálásra, -törésre, -szárvágásra, krumli-, répafelszedésre, vermelésre fogadtak fel napszámost. Az alkalmi munkavállalók nagyobbrészt fehérváriak voltak, az említett paraszti városrészeken kívül a külsőbb területeken élők, a kifejezetten szegény réteg képviselőiből kerültek ki. A 10-15 km-nél közelebb eső falvak némelyikének (Pákozd, Aba, Sárkeresztúr, Szabadbattyán, Kőszárhegy, Úrhida, Sárszentmihály, illetve a nem önálló Csala) lakóiból is szivárogtak be kisebb számban. A napszámosok lehetőleg a lakásukhoz közelebb eső gazdák földjén vállaltak munkát. A felsővárosiaknál az öreghegyiek, pákozdiak; az alsóvárosiaknál a maroshegyiek, abaiak és így tovább. A gazda, illetve a napszámos családok közt kialakult kapcsolatok hosszú éveken, akár egy életen át tarthattak. Nem egy esetben apáról fiúra öröklődtek. Már kölcsönösen számítottak egymásra, számontartották a másik igényét. Ez esetben vasárnap délelőtt inkább csak a munkakezdés időpontjának megbeszélésére került sor. A felfogadást már ez is magában foglalta (*„Imre vagy Pista, ami vót a körösztneve, mikor kezdjük el a kukorica kapállását, vagy a szénakaszállást?")* Az egyébként részért végzett aratásnál különösen tartós volt a viszony. Ám ilyenkor is a templom előtt beszélte meg a gazda és aratója, hogy mikor mennek megszemlélni a gabonát,

mikor határozzák meg a vágás kezdetének időpontját. Vagyis egyszerűbb jogviszony esetén azonnal létrejött a szerződés, míg bonyolultabb esetben csak az első megbeszélést ejtették meg.

Kevésbé tartós kapcsolatnál is a gazda szólította meg a napszámost. *„Az emberfia megkérdezte azt a napszámost, hogy ráérne-e a héten ekkor, ennyi napra. Ha nem gyütt, az ember szót másiknak. Ha három vagy öt köllött, az emberfia megmonta eggynek, hogy szeggy magad mellé, asztán az összeszette."* A célszerűség is azt kívánta, hogy egymást ismerő, összedolgozni tudó emberekből álljon a munkát végző közösség. A napszám összegét általában meg sem említették, mindegyik fél számára ismert, köztudott volt az. Máskor, ha nem volt tartós a felek közti kapcsolat, úgy szóbahozták az összeget. A napi árfolyamot ilyenkor is mindegyik fél ismerte. Ez a környékbeli uradalmakéhoz, falusi gazdákéhoz képest magas volt. A heti napszámbért a munka végeztével, szombaton este vagy a következő vasárnap délelőttjén a téren fizette ki a munkaadó. A felfogadás főleg tavasszal és ősszel történt néhány napra, esetleg egy-két hétre.

A gazdaemberek, ha a szükség úgy kívánta, megszólították az iparosokat is. *„Az embernek köllött eggy kümüves vagy tetőfödő, akkor az ember odament hozzá. Megbeszéte vele mikor ér rá, hugyan tud együnnyi. Asztán együtt megníztík a munkát, az ember megeggyezett vele. Nem köllött emenyi a lakására, az ember ott a városba, a Városháza előtt mindent el tudott intéznyi."*

A földtulajdonos iparosoktól az igavonóval rendelkező parasztok, szintén a téren vállalták el a terület megművelését. (Szántás, vetés, kukoricakapálás lóval, stb.)

Az építőipari munkásság vasárnap délelőttje a térhez kapcsolódott, de a kötöttségektől, a hagyományos elemektől sokkal inkább mentes volt, mint a parasztságé. Másak voltak viselkedésének normái. A parasztokhoz képest kevésbé voltak vallásosak, így templomba sem minden vasárnap mentek. A teret a Püspökség sarkától egészen a Pollák üzletig, a Lakatos utca sarkáig elfoglalták. Helyükhöz kevésbé kötődtek, jobban mozogtak, sétáltak a korzón, a Nádor utcán és a Zichy ligetben. Beszélgetni főleg a Városház terén álltak meg, szót váltottak a gazdasági helyzetről, a kereseti lehetőségekről, a munkahelyekről. *„Mindig összegyüttek az ácsok, kümüvesek, cserepesek, ilyenfélék a Püspökség előtt. Egymássa mindenrül beszégettek, kimentek a ligetbe, ahun vót térzene, katonai zenekar játszott. Ha esső vót, jobban szétszóróttak. Alá átak a kapuknak, ki hova tudott. Legtöbben bementek valahová meginnya egy pohárra, hogy talán majd addig eláll az esső."* A munkások a téren jöttek-mentek, megálltak, beszélgettek. Ide érkeztek a kisebb mesterek, vagy nagyobb cégek megbízásából a munkavezetők, a pallérok, és összegyűjtöttek annyi embert, amennyire szükségük volt. *„Gyüttek, szótak: – Dógozó Pista? Köllene*

eggy ember! – Merre, hosszi időre? Ha megmonta, megkérdeztem, mennyi a péz? Naggyábú tutta az emberfia, hogy akkor mit füzettek, aszt meg is kapta. Alkudozás nem vót."

Az együttlét érdekében akkor is a térre mentek, ha nem volt munkájuk. *„Nem direkt ulyannal át össze az ember, mer mit tuttam én, hogy a másik tude helet annyi, ide vagy oda köll-e ember. Megátunk, asztán beszégettünk, mikor a munkárul, mikor másrul. A fiatalok ugye, nemcsak a munkárul akarnak beszényi. A fiatalabbak is ahogy megismerték a munkahelyen az idősebb segédeket, asztán azokka is beszétek."*

A parasztok, az iparosok tehát fél tizenkettőig-délig maradtak. Utána hazafelé indultak, de a beszélgetés folytatása végett az útbaeső kocsmák, vendéglők valamelyikébe betértek. A felsővárosiak kizárólag a városrészükbe tartozóba, a két világháború között különösen a Jankovics-, Antal-, Stéger-, Botos-vendéglőbe mentek. Egy-két pohár bor után ebédre érkeztek haza, amit az asszonyok akkorra elkészítettek. A nők ugyanis a mise végeztével siettek haza a főzést befejezni, esetleg csak melegíteni.

A politikai, társadalmi, gazdasági változások jelentősen befolyásolták a tér vasárnap délelőtti életét. A II. világháborút megelőző bevonulások, majd a katonáskodások csökkentették a megjelenők számát, hatottak a munkaerő keresletre-kínálatra. 1945 után, ahogy a város parasztsága egy kicsit erőre kapott, ismét kivette részét a társadalmi élet eme formájából. Azonban ahogy Székesfehérvár iparosodott, úgy kopott el a napszámos munka, és vele együtt a téren az arra várók serege is. Pár év múltán a beruházásokhoz, építkezésekhez mind több pénzügyi fedezet állt rendelkezésre, így a munkalehetőségek növekedésével az építőiparban dolgozók már nem jártak a Püspökség elé. Az 1950-es évek politikai viszonyai azt sem tették lehetővé, hogy a parasztok csoportosan gyülekezzenek. Az átmeneti szünet után az évtized végén feltámadó gyakorlatot az 1960 körül bekövetkezett mezőgazdasági szocializálás, termelőszövetkezeti szervezés szüntette meg.[24] Az új életforma keretei között a paraszti fórumnak már nem lett volna értelme, nem volt rá szükség, nem volt rá lehetőség.

A parasztfórum létének kezdete Székesfehérváron sem határozható meg pontosan. A korábbi hagyományokon kívül tartalmát áttételesen befolyásolták a reformkori és az 1848. áprilisi törvények, a későbbi császári pátensek. A neoabszolutizmus idejének gyülekezési tilalma, egyéb korlátozásai után az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés körül jöttek létre (újra) azok a feltételek, melyek a szokás, a fórum fennállását az 1950-es évek végéig, lényegében azonos formában és tartalommal, biztosították.

[24] A fontosabb adatközlők: Horváth György (1908), Józsa István (1908), Tiringer Julianna (1909), Botos József (1910), Boda István (1913), Végh István (1913), Máté János (1920).

Viselet és parlament

A *„gazdák kékbeli parlamentje”* kifejezésről külön is kell szólni. A székesfehérvári vasárnap délelőttök fóruma alapvetően a gazdáké, a földtulajdonnal rendelkező parasztpolgároké volt. Ők még a 20. század első harmadában is a módosságot kifejező, ünnepi posztó viseletben, csizmában, kalappal a fejükön jelentek meg. Akár a szabadkaiak, kék posztóban. Sötétkék kabátjuk, nadrágjuk a makói feketéhez is közel állt. (Számos más településen ilyen anyagú és színű volt a tehetős parasztság ünnepi népviselete.) Jankovich Ferenc, a székesfehérvári származású író a 19-20. század fordulóján éles szemével észlelte, hogy városa parasztpolgárai mennyire ragaszkodnak hagyományos viseletükhöz. Jobban és tovább, mint a megyeszékhelyre a környékbeli településekről beköltöző falusiak. A betelepült parasztok öltözetükben hamarabb polgárosodtak (vasalt nadrág, cipő), mint a helybeli parasztpolgárok. Rokonát, Tóth sógorbácsit az író így festette le: ezüstgombos kék mentében, zsinóros nadrágban, rózsás csizmában járt, a fején kucsmával. Az asszimilálódó németajkú helyi polgárok sima feketében, vágott csizmában, lapos, nagyszélű kalapban indultak a vasárnapi misére, a már inkább csak nevében német, vagyis ciszterci templomba.[25] A kék posztóruha aztán éppen magyarosodásuk révén a fehérvári parasztpolgárok általános viseletévé vált.[26]

A világi, egyházi, gazdasági hatalom reprezentatív épületével övezett tér a parasztpolgárok számára színhelye volt a közösségbe tartozást jelző megmutatkozásnak; a társadalmi, rokoni, családi kapcsolatok fenntartásának; a hírek cseréjének; a világ, a város ügyei mellett, sőt azokat megelőzően a paraszttársadalmat érdeklő és érintő kérdések megbeszélésének, megvitatásának. Ahogy a parlament az ország ügyeivel, úgy az ünnepi kékbe, a posztóviseletbe öltözött paraszttársadalom az őket érintő körülményekkel, feladatokkal, a tennivalók végrehajtásával, ezek határidejével foglalkozott. Így lehet indokolt vele kapcsolatban a parlament, vagy akár a fórum megjelölés.

Összegzés

Általános jelleggel, illetve Székesfehérvárhoz kapcsolódóan az alábbiakat lehet elmondani. A 19. század elejétől a 20. közepéig vasárnap délelőttönként a városok főterén férfiakból álló népi tanácskozás, fórum alakult ki, illetve élt. Főleg a templomi szertartás után, részben alatta, az ünneplőbe öltözött tömeg délig ott kaszinózott. Az ország-világ dolgairól és az őket érintő életviszonyokról tárgyalt, cserélt híreket. A társadalmi, közösségi élet eme színterén a résztvevők a közvéleményt formálták, alakították, abban működtek közre. A jelenlévő férfiak főleg a parasztság soraiból kerültek ki, de más

[25] Jankovich 1967: 76, 102.
[26] Demeter–Gelencsér 1990: 12.

rétegek is képviseltették magukat. A pár órás együttlét idején mezőgazdasági és iparosi munkákra szerződéseket is kötöttek, vagy azokat legalább előkészítették.

A települések főterén, piacán, frekventált térségében hétköznapokon a munkát keresők, a felfogadásra várók gyűltek össze. Jó esetben itt is a munka világába tartozó megállapodások jöttek össze. A szintén férfiakból álló, kisebb-nagyobb csoportnak más volt az öltözete és viselkedése, mint a vasárnapi fórumon megjelenőknek. Rájuk és az elfoglalt térségre inkább illett az embervásár, legényvásár, munkapiac, netán a gúnyos köpködő megjelölés.

A hatóságok és a rendelkezésük alatt álló rendfenntartó szervek sokszor nem nézték jó szemmel egyik típusú csoportosulást sem. Valós vagy eltúlzott okkal, ürüggyel, máskor puszta aggodalomból igyekeztek korlátok közé szorítani. Amivel szemben több településen az összegyülekezettek azt tartották, hogy nekik ehhez régtől fogva, ősi joguk van. Minden évszakban éltek is az őket illető juss-sal.

Történeti és néprajzi kutatások, a szociográfia és a szépirodalom legismertebbé az alföldi városok fórummá alakuló gyakorlatát és a munkapiacok eltérő jellegű funkcióját, működését tette. Indokoltan, figyelemmel a szokásgyakorlás alföldi intenzitására.

Székesfehérváron a 20. század közepéig terjedő bő évszázados időszakban, a város társadalmi életének feltűnő, jellegzetes eleme volt a férfiak vasárnap délelőtti fóruma. A szokást követve döntően a parasztság (több rétegével), továbbá az iparosok és a mezőgazdasági vagy ipari (főleg építő) munkára várók jöttek össze. A megjelenés, viselkedés, beszélgetés, tárgyalás a vasárnaphoz, az egyházi szertartás utáni órákhoz, a helyszínhez, a nagymúltú, kiemelkedő szerepű, szépségű épületekhez méltó volt. A parasztpolgárok szép ünnepi viselete is a hagyományokat tükrözte. A főtéri jelenléthez társadalmi kapcsolatépítések és jogszokások fűződtek.

A főtéren a 20. század első felében vasárnap délelőtt a társas együttlét tehát döntően paraszti, részben iparos jellegű volt. A város központi tere a parasztság számára az ünnepi megnyilatkozás és a munkaszervezés legfőbb helyszíne volt. A két elem együttes jelenléte teszi különösen figyelemre méltóvá a közös időtöltést. A merőben más jellegű korzózás a fentebb említett területeken inkább vasárnap délután zajlott. A város tehetősebb rétegén kívül akkor megjelentek a cselédek és a sorkatonák is.

A székesfehérvári Városház tér vasárnap délelőttje jelentős hasonlóságokat mutat a debrecenivel, és több-keveset más települések főtéri gyülekezéseivel. Mindezeken túl a fórum és az embervásár kárpát-medencei, sőt azon kívüli jelenségnek tekinthető.

Irodalomjegyzék

BALOGH István

1973 *A cívisek világa.* Budapest: Gondolat.

DEMETER Zsófia – GELENCSÉR Ferenc

1990 *Székesfehérvár Anno… Pillanatképek egy város életéből.* Székesfehérvár: Fejér Megyei Múzeumegyesület.

ERDEI Ferenc

1977 *Város és vidéke.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

FARKAS Gábor

1975 A tőkés gazdasági fejlődés néhány kérdése Fejér megyében. *Századok* 5–6. 1033–1044.

FÉJA Géza

1980 *Viharsarok.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

JANKOVICH Ferenc

1967 *A magam emberségéből.* Budapest: Kozmosz Kiadó.

KATONA Imre

1958 A vándormunkások toborzása a kapitalista Magyarországon. *Ethnographia* 1. 29–52.

1977 Embervásár. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I*. 686. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KÁROLY János

1896–1904 *Fejér vármegye története* I-V. Székesfehérvár: Fejér Vármegye közönsége.

KISS Lajos

1981 *A szegény emberek élete* I-II. Budapest: Gondolat.

KOSZTOLÁNYI Dezső

1995 *Pacsirta.* Budapest: Európa.

LUKÁCS László

2009 *Sárfőtől Mezőföldig. Táj- és népkutatás Fejér megyében.* Székesfehérvár: Szent István Király Múzeum.

MÓRICZ Zsigmond

1964 *Kerek Ferkó.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

NAGY Lajos

1981 *A falu meg a város.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

SÁPI Vilmos

1967 *A mezőgazdasági bérmunkásság jogviszonyai Magyarországon a XVI. századtól 1848-ig.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

SZARKA Géza

1938 Székesfehérvár keresztmetszete. *Magyar Szemle* 9. 227–235.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

TÖMÖRKÉNY István

1977 *Válogatott novellái.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

VADNAY Andor

1900 *A Tiszamellékről. Tanulmányok az alföldi munkáskérdéshez.* Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hirlap Ujságvállalata.

VARGA Gyula

1975 Hajdúszoboszló agrártörténete. In Dankó Imre (szerk.): *Hajdúszoboszló monográfiája.* 429. Hajdúszoboszló: Hajdúszoboszló Város Tanácsa.

ZELIZY Dániel

1882 *Debreczen sz. királyi város egyetemes leírása.* Debrecen: Debrecen Város Könyvnyomdája.

Die Errungenschaftsgemeinschaft im ungarischen Ehegüterrecht nach 1848

HERGER CSABÁNÉ
(jogtörténész, egyetemi tanár, PTE ÁJK)

A szerzeményi vagyonközösség a magyar házassági vagyonjogban 1848 után

A tanulmány a közszerzemény intézményét (a szerzeményi vagyonközösség mint vagyonjogi rendszer lényegi elemét) vizsgálja a mindennapi jogélet Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában (MNL BML) található forrásanyaga, a magyar magánjogi törvénykönyvtervezetek szövege és indokolása, valamint a vonatkozó korabeli szakirodalom alapján.[1]

Kulcsszavak: szerzeményi vagyonközösség, magánjogi kodifikáció, közszerzemény, házassági szerződés, vőfogadás, jogátvétel, házassági vagyonjog, OPTK.

Das Errungenschaftsgemeinschaftsgut (*coacquita coniugum, coacquisitio coniugalis*) erachtete man in den Achtzigerjahren des 19. Jahrhunderts *„als eines der häufigsten und wichtigsten Institute unseres Privatrechtes"*, obwohl es *„eine Unsicherheit in den curialen Entscheidungen zu mancherlei Fragen"* gab.[2] Die Gesetzesvorlage des ungarischen Privatrechtsgesetzbuches (Mtj 1928) übernahm dieses Institut, das sich unabhängig von der sozialen Stellung der Ehepartner durchgesetzt hätte, falls das ungarische Parlament diese Vorlage als Gesetz angenommen hätte. Das war aber nur um den Preis einer konzeptionellen Umgestaltung möglich, deren juristische Begründung sich auf diese erwähnte „Unsicherheit" stützte.

Die ungarische Privatrechtsliteratur beschrieb zumeist nur das Institut des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes und nicht die Grundlage dafür, das Güterrechtssystem der Errungenschaftsgemeinschaft. Doch in vergleichenden rechtshistorischen Werken, die den Schwerpunkt auf die Abgrenzung der Güterrechtssysteme legten, versuchte man auch das ungarische „System" zu beschreiben und einzuordnen. Genau wegen des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes nannte *László Madarassy* 1872 in einer akademischen Abhandlung das ungarische Ehegüterrecht im Vergleich zu den westlichen Ländern einen selbständigen Subtyp des Systems der Gütertrennung.[3] *Károly Szladits* bezeichnet es im Ungarischen Rechtslexikon 1903 hingegen als ein gemischtes System von Gütertrennung und Gütervereinigung.[4] Der Grundgedanke des ungarischen Eherechtes, die persönliche und vermögensrechtliche

[1] A tanulmányban közölt vagy idézett végrendeletek, házassági szerződések, ítéletek a szerző fordításai.

[2] Jancsó 1882: 1.

[3] Madarassy 1872: 29–64.

[4] Szladits 1903: 93; Jancsó 1882: 120.

Selbstständigkeit der verheirateten Frau, eine eigenartige und von den westlichen Modellen sich unterscheidende Lösung, wurde in der Privatrechtsliteratur allgemein als gegeben angenommen.[5]

Das österreichische bürgerliche Gesetzbuch (ABGB 1811) und das Partikularrecht der Jazyger und Kumanier kannte die Errungenschaftsgemeinschaft nicht. Die Ehegatten der siebenbürgischen sächsischen Nation lebten vor dem Inkrafttreten des ABGB in gesetzlicher, allgemeiner Gütergemeinschaft nach ihrem eignen Recht, und danach in vertraglicher Gütergemeinschaf den Todesfall nach ABGB (§§ 1233-1236). Nach dem 23. Juli 1861, als das ABGB seine Geltung in Ungarn (aber nicht in den Nebenländern der ungarischen Krone) verlor, blieben die Jazyger und Kumanier bei ihrem traditionellen Recht; unter den siebenbürgischen Sachsen war die allgemeine Gütergemeinschaft als gesetzliches System nur dann anwendbar war, wenn die Ehe vor dem Inkrafttreten des ABGB geschlossen worden war.

Für Ungarn verfügte allerdings die Judex-Curial-Konferenz, dass *„die früheren ungarischen Verordnungen zum ehelichen Errungenschaftsgemeinschaftsgut keine Änderung erleiden"* (I § 13).[6] Das bedeutete, dass auch der GA VIII vom Jahre 1840 über den Erbanfall der Leibeigenen, der sich auf das Gewohnheitsrecht des Tripartitum (1514) gründete,[7] wieder zum Durchbruch kam: Das Errungenschaftsgemeinschaftsgut kam den Eheleuten in gleichem Maße zu, sie waren berechtigt über ihren Teil frei zu verfügen, der Ehefrau durfte ihr Anteil durch Testament des Ehemannes nicht entzogen werden. Auch der Errungenschaftsgemeinschaftsanteil des ohne Nachfolger und Testament verstorbenen Ehegatten fiel an den Ehegatten (*successio coniugalis*) (§ 8). Für den Fall einer gerichtlichen Entscheidung über das Ausmaß des Witwengehaltes (weil sich die Familienmitglieder nicht friedlich einigen konnten) sollte das Errungenschaftsgemeinschaftsgut der Witwe mit einberechnet werden (§ 16). *Ignác Frank* war der Meinung, dass diese Regel *„von Verbőczi nicht zu beweisen ist"*, nach *Frank* hatte die Curia 1772 sogar gegenteilig entschieden. *„Diese Ansicht verbreitete sich aber durch die gelehrte Rechtsliteratur so weit, dass sie im Hinblick auf die Leibeigenen eine Modifikation in gesetztes Recht erfuhr"*.[8]

Ein traditionelles Kennzeichnen des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes war, dass seine Anwendung mit der ständischen Gliederung in Zusammenhang stand. Obwohl das erste Erscheinen in Ungarn in den städtischen Rechtsbüchern mit dem Bürgertum verbunden war, war es gesetzliches Institut auch unter der gesamten Bauernschaft und in der zweiten Hälfte des

[5] Jancsó 1882: 118.
[6] Zitiert von Márkus 1906: 316.
[7] Trip. Part. III Tit. 29–30.
[8] Frank 1845: 525.

19. Jahrhunderts auch unter der Arbeiterschaft.[9] Die Ehefrau galt – sagte *Frank – „kraft Gesetzes als Miterwerberin (coacquisitrix)"*.[10] Bei Adeligen und bei gesellschaftlich mit ihnen gleichgestellten Schichten (*Honoratioren*) war der Ehemann der Haupterwerber (*principalis acquisitor*) und die von den Eheleuten erworbenen Vermögensgegenstände galten nur dann als Errungenschaftsgemeinschaftsgut, wenn die Ehefrau im entgeltlichen Vertrag als Miterwerberin vermerkt worden war (Trip. Part. I. Tit. 102). *Jung* behauptete nach *Kelemen*, dass jede Ehefrau beim Erwerb von beweglichen Sachen als Miterwerberin galt[11] und dieselbe Meinung vertrat *Szlemenics* über das Errungenschaftsgemeinschaftsgut unter Adeligen.[12] *Frank* war jedoch der Meinung, die Ehefrau eines Adeligen sei „*im Hinblick auf solche Mobilien, über die gewohnheitsmäßig kein Vertrag ausgefertigt wurde*", „*allein, kraft des Gesetzes*" nicht als Miterwerberin anzusehen.[13] Eine Generation später stufte *Jancsó* – wie *Jung* und *Szlemenics* – das Errungenschaftsgemeinschaftsgut bereits als allgemeines, gesetzliches Institut ein – mit Ausnahme der adeligen Immobilien.[14] In seiner Monographie einige Jahre später betonte er das nicht mehr.[15] Das Errungenschaftsgemeinschaftsgut war in der späteren Rechtsliteratur als gesetzliches Institut im Ehegüterrecht der Adeligen nicht bekannt.

Die allgemeine Gütergemeinschaft, die nach der germanisch-fränkischen Zeit im deutschen Rechtskreis weitverbreitet und auch bei anderen Völkern der römisch-germanischen Rechtsfamilie bekannt war, bedeutete, dass Miteigentum zur gesamten Hand[16] der Ehefrau und des Ehemannes an ihrem gesamten Vermögen bestand: Das eingebrachte und das während der Ehe erworbene Vermögen waren gleicherweise Objekte der Gütergemeinschaft, obwohl es möglich war, Sondereigentum (Vorbehaltsgut und Sondergut) zu haben. Von den unterschiedlichen Arten der beschränkten Gütergemeinschaft der westlichen Länder wurde in Ungarn nur die Errungenschaftsgemeinschaft praktiziert.

Da die ungarischen Rechtsquellen den Begriff der Errungenschaftsgemeinschaft und des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes nicht enthielten, sah die Privatrechtswissenschaft dieses Institut einerseits als „*durch Abstraktion, vom geltenden Recht abgeleitet*", andererseits als durch die Gerichtspraxis begründet an.[17] Das Errungenschaftsgemeinschaftsgut war das Vermögen,

---

[9] Almási 1940: 274.
[10] Frank 1845: 524.
[11] Jung 1818: 93.
[12] Szlemenics 1823: 146.
[13] Frank 1845: 526.
[14] Jancsó 1882: 124.
[15] Jancsó 1888: 179.
[16] Ogris 1971: 1871. Zur juristischen Natur des Eigentumsrechts der Ehegatten an ihrem Gesamtvermögen siehe Lücken, Die allgemeine eheliche Gütergemeinschaft 3.
[17] Jancsó 1882: 118, 125.

das die Ehegatten während der ehelichen Lebensgemeinschaft zusammen oder jeder Teil getrennt, entgeltlich erwarben.[18] Diese Ansicht über die Differenzierung zwischen Errungenschaftsgemeinschaftsgut und Sondergut[19] setzte sich auch im Hinblick auf das aktive Vermögen (Sachen und Berechtigungen) und das passive Vermögen (Schulden und Lasten) durch: Die Ehe hatte *ipso iure* keine[20] Wirkung auf das Sondergut der Ehegatten. Der Gewinn des Sondergutes galt aber als Errungenschaftsgemeinschaftsgut, unabhängig davon, ob es vom Mann oder der Frau verwaltet wurde oder ob die Ehefrau das Recht daran dem Ehemann abgetreten hatte; sie war dazu nicht verpflichtet, da sie vermögensrechtlich selbständig war. Die Mitgiftbestellung unter Nichtadeligen war in Ungarn keine allgemeine Gewohnheit, so trug die Ehefrau meistens durch die Früchte ihres Sondergutes zu den ehelichen Lasten bei.

Die Eigentumsgemeinschaft (*communio iuris*) über das Errungenschaftsgemeinschaftsgut, die man in Ungarn nicht als gewöhnliches, allgemeines Gemeineigentum auffasste, rechtfertigte *Kolosváry* damit, dass sie die Lebensgemeinschaft der Ehegatten in Bezug auf das Vermögen ausdrückt.[21] *Jancsó* hingegen betonte, dass „*die Tätigkeit und die Früchte des Vermögens eines Ehegatten kraft des ehelichen Verbandes dem anderen angedeihen*".[22] Man betrachtete also die Eigentumsgemeinschaft über das Errungenschaftsgemeinschaftsgut als theoretisch und nach Entstehung und Inhalt von jedem anderen Gemeineigentum unterschiedlich: Es kam mit der Eingehung der Ehe zustande, existierte für eine unbestimmte Zeitdauer, bis zum Aufhören der ehelichen Lebensgemeinschaft und keiner der Ehegatten war berechtigt, seinen Anteil aus dem Errungenschaftsgemeinschaftsgut an eine Dritten mit der Wirkung zu übertragen, dass dieser Anteil an der Errungenschaftsgemeinschaft bekommen hätte.[23] Die Aufteilungsquote war im ungarischen Recht immer 50 %. Das Errungenschaftsgemeinschaftsgut zu verwalten war in Ungarn die Berechtigung beider Ehegatten. Vor allem unter Bauern konnte dieses Recht durch willkürliche Einmischung des Ehemannes verletzt werden, doch dagegen konnte man (wie ein weiter unten angeführter Rechtsfall belegt) das Gericht anrufen.

Eine Verknüpfung zwischen Sondergut und Errungenschaftsgemeinschaftsgut bildete der Kapitaltransfer von einem in den anderen Bereich. Infolgedessen entstand ein schuldrechtlicher Anspruch auf Erstattung bis zur

---

[18] Gojzesti Madarassy 1845: 215. §; Márkus 1906: 318; Jancsó 1882: 704.

[19] Die ungarische Terminologie kannte das Vorbehaltsgut nicht. Vgl. Jancsó 1901: 616.

[20] Die Rechtsliteratur (u. a. Jancsó 1901: 617) betonte diese These, obwohl es – da der Gewinn des Sondergutes ja doch ins Errungenschaftsgemeinschaftsgut fiel – tatsächlich eine beschränkte Wirkung war.

[21] Kolosváry 1900: 392–393 und Kolosváry 1904: 186–191.

[22] Jancsó 1901: 723.

[23] Jancsó 1901: 750.

Höhe der Zuwendung, der mit der Beendigung der Errungenschaftsgemeinschaft, also mit der sachenrechtlichen Aufteilung durchsetzbar wurde. Die Aufteilung legte man als Verwirklichung der von Anfang an unterstellten theoretischen Geteiltheit des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes aus: Die Errungenschaftsgemeinschaft löste sich auf und das Gut kam in das Sondergut der Ehegatten beziehungsweise ihrer Erben unter Berücksichtigung des oben erwähnten Kapitaltransfers. Die Teilung geschah entweder *in natura* oder (als Versteigerungserlös) in Geld unter Berücksichtigung des Witwenrechtes (*ius viduale*).

Der einzige Fall des Aufhörens der gesetzlichen Errungenschaftsgemeinschaft und die Ausfolgung des entsprechenden Anteiles war ursprünglich der Tod eines Ehegatten, da das katholische Eherecht auf Grund des Sakramentscharakters der Ehe eine Scheidung nicht kannte. Es gab aber seit dem 16. Jahrhundert Auflösungsmöglichkeiten, da das konfessionelle Eherecht der Lutheraner, Kalvinisten, Unitarier, Griechisch-Orthodoxen, griechischen Katholiken und Juden die Scheidung kannte. Generell ergab sich die Beendigungsmöglichkeit nach dem säkularisierten staatlichen Ehegesetz vom Jahre 1894.

Die typische Teilung erfolgte also ab 1894 in den vier Fällen der Auflösung der Ehe: Nach dem Tode eines der Ehegatten, nach einer rechtskräftigen Todeserklärung, nach der Ehescheidung oder nach einer gerichtlichen Ungültigkeitserklärung. Falls die Ehe ungültig erklärt wurde, galt der gutgläubige Ehegatte ab der Eingehung der Ehe bis zum rechtskräftigen Urteil als Miterwerber. Als atypische Formen der Teilung ergeben sich auf Grund meiner archivalischen Forschung die zwei Varianten des Getrenntlebens – mit oder ohne gerichtliches Urteil. Das säkularisierte Ehegesetz sah, in Anlehnung an das kanonische Recht, die gerichtliche Trennung von Tisch und Bett (*separatio a thoro et mensa*) vor: Auch in diesem Fall endigte die Errungenschaftsgemeinschaft.[24] In der Praxis kam es auch dann dazu, wenn die Ehegatten ohne Urteil voneinander getrennt lebten. Endlich war (die Sicherung und) die Teilung des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes ausnahmsweise auch dann möglich, wenn die Ehegatten weiterhin in ehelicher Gemeinschaft lebten, aber die Errungenschaftsgemeinschaft für die Zukunft vertraglich ausschlossen.

Beispiele zum Kreis typischer, atypischer und ausnahmsweiser Aufteilung: Für den ersten Fall könnte ich zahlreiche Beispiele bringen, ich werde mich aber auf drei konzentrieren, die auch etwas Spezielles, nämlich örtliche Rechtsgewohnheiten belegen. Zur atypischen Art sind im Archiv des Komitats Baranya für den Zeitraum 1872-1918 eine einzige Erbschaftsangelegenheit[25] zu finden, die im Kapitel über die Eheverträge behandeln werden.

[24] § 105 Abs. 2 des GA XXXI vom Jahre 1894.
[25] MNL BML VII/2b II/343/1872.

Zur ausnahmsweisen Variante war jedoch nichts zu finden: Falls die Teilung des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes während der ehelichen Lebensgemeinschaft erfolgte, spricht vieles für eine friedliche Teilung, ohne Rechtsstreit – oder ich hatte einfach kein Fundglück unter den aufbewahrten Prozessakten des königlichen Gerichtshofes in Pécs für den genannten Zeitraum.

Der Anfall des Errungenschaftsgemeinschaftsanteils an den überlebenden Ehegatten (*successio coniugalis*) trat dann ein, wenn der Ehepartner ohne gesetzliche oder testamentarische Nachfolger verstarb. Die Figuren meiner ersten Geschichte sind eine verwitwete Bäuerin, Frau *Ádám Bereczkó* geb*. Anna Mészár* als Klägerin und die vier Geschwister des verstorbenen Ehemannes, *Adrian, Marko, Tadia* und *Stipan Bereczkó* sowie deren verwitwete Mutter, *Mika*. Die fünf Kinder der südslawischen Familie in Baranya blieben auch nach dem Tod ihres Vaters miteinander in Gütergemeinschaft, die unter der südslawischen Bevölkerung von Baranya in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts noch häufig war. Aus den Prozessakten ist nicht erkennbar, wer der älteste Sohn war, der zur Verwaltung des ungeteilten Vermögens berechtigt war. Klar ist, dass *Annas* verstorbener Mann neben dem gemeinsamen Vermögen auch während seiner Ehe erworbenes Gut hatte. Anna beanspruchte nicht nur den Errungenschaftsgemeinschaftsteil ihres Ehemannes, sondern sie wollte auch ihr Nutznießungsrecht auf den gesamten Nachlass des Verstorbenen (*ius viduale*) durchsetzen. Obwohl feststand, welche Vermögensgegenstände eingebrachte und welche erworbene waren (wie das unten zitierte Urteil des königlichen Tafelgerichts[26] vom 23. Juli 1872 erkennen lässt), kam keine friedliche Vereinbarung unter den Familienmitgliedern zustande. Da erhob *Anna* am 11. August 1870 Klage auf Zuerkennung des Errungenschaftsgemeinschaftsteiles und des Witwenrechtes gegen die oben genannten fünf Blutverwandten des verstorbenen Mannes. Im erstinstanzlichen Urteil des Komitatsgerichts Baranya wurde am 6. Juni 1871 das Eigentumsrecht auf 1/5 des in Baranyavár befindlichen Weingartens (Nr. 1302/6 im Grundbuch 493), des Hauses und des Ackers (Nr. 135 und 744 im Grundbuch 488), sowie auf 1/4 des Grundstücks (ohne Nr. im Grundbuch 472) der Klägerin zugesprochen. Die Beklagten wurden verpflichtet innerhalb von 15 Tagen die Immobilien in Besitz zu übergeben oder den durch richterliche Schätzung ermittelten Wert in Geld zu bezahlen. Die Begründung war folgende: „*Das Eigentumsrecht des 1/5 Teils der oberen Immobilien waren der Klägerin zuzusprechen, weil diese dem verstorbenen Mann zukamen; die Beklagten bekannten, dass die Klägerin mit Ádám Bereczkó seit 1839 bis zu seinem Tode am 20. Dezember 1869 im ehelichen Verband lebte und dass der Verstorbene und seine Frau diese Güter während der Ehe erworben hatten. (…). Da Ádám Bereczkó keinen Deszendenten oder Aszendenten hatte beziehungsweise kein Testament hinterließ, fällt dieser (…) Erwerb zweifellos gemäß § 8. des GA*

[26] MNL BML VII/2b II/293/1872 22422p/1872.

VIII vom Jahre 1840 wie auch gemäß § 14 der Beschlüsse der Judex-Curial-Konferenz durch gesetzlichen Erbanfall der Klägerin zu." Das Gericht stellte noch fest, dass „*die weiteren beanspruchten Immobilien nicht im Eigentum des Verstorbenen standen (…) und dass die Klage auf das Nutznießungsrecht der Witwe nicht strittig war, weil die Beklagten dieses Recht der Klägerin anerkannten und auch zur Leistung bereit waren, die Klägerin wollte aber ihr Angebot nicht annehmen*".[27]

Das zweitinstanzliche Urteil[28] des königlichen Tafelgerichtes in Pest veränderte dieses Urteil am 23. Juli 1872 insofern, dass es auch das Nutznießungsrecht der Witwe zusprach. Es verpflichtete die Beklagten „*die Witwe in gemeinsamen Besitz der als Stammgüter anerkannten Liegenschaften (…) zu 1/6 einzuweisen und zu belassen, so lange sie den Namen ihres Mannes führt, (…) weil sie auf ihr Recht durch die Nichtannahme des Angebotes nicht verzichtet hatte*".[29] Die Witwe erhielt endlich den Errungenschaftsgemeinschaftsteil ihres Mannes in Geld und sie wurde in der Nutznießung aufgrund ihres Witwenrechtes belassen nach dem rechtskräftigen endgültigen Urteil vom 16. Februar 1875: Das Tafelgericht in Pest wies die Berufung der Beklagten ab und fand, dass „*die bezahlende Summe aufgrund der richterlichen Bewertung richtig bestimmt wurde*".[30]

Nun zu einem Rechtsfall, bei dem es nicht um die *successio coniugalis* in das Errungenschaftsgemeinschaftsgut ging, sondern um den Erbschaftsantritt der Kinder der Ehegatten. Den gesetzlichen Kindern kam gemäß § 2 des GA VIII vom Jahre 1840 das gleiche, geschlechtsunabhängige Recht über das eingebrachte Gut wie auch über das ohne Testament hinterlassene Erworbene zu, währen die unehelichen Kinder dieses Recht nur nach der natürlichen Mutter hatten. Meiner Erfahrung nach verblieb das gesamte Vermögen der Ehegatten unter den Bauern in Baranya nach dem Tod eines Ehegatten bis zum Tod des anderen meistens in einer Hand, wenn sie ausschließlich gemeinsame, also legitime Nachfolger hatten. Nach der Todesfallaufnahme und der Verhandlung über den Nachlass fand – falls man sich nicht einigen konnte – die rechtliche Auseinandersetzung erst nach dem Tod des überlebenden Elternteiles statt. Ich fand keinen Hinweis über diese Gewohnheit in den Prozessakten, aber niemand bestritt auch ihre Richtigkeit. Die gemeinsamen, legitimen Nachfolger wurden also nach dem Tod eines Elternteils nur Anwartschaftsberechtigte auf das gesamte Familiengut (Errungenschaftsgemeinschaftsgut und eventuelles Sondergut der Eltern). Sie erwarben das Eigentumsrecht erst nach dem Tod des anderen Elternteils. Die ungarische Privatrechtsliteratur äußerte sich zu dieser Gewohnheit nicht: Die sogenannte

[27] MNL BML VII/2b II/293/1872 1763p/1871.
[28] MNL BML VII/2b II/293/1872 37273p/1872.
[29] MNL BML VII/2b II/293/1872 22422p/1872.
[30] MNL BML VII/2b II/293/1872 4572p/1875.

Begünstigung des Aufschubs bis zum Tod des überlebenden Ehegatten erschien in Ungarn erst in den Texten der Entwürfe zum bürgerlichen Gesetzbuch,[31] und die mögliche Gütergemeinschaft der Geschwister im adeligen Recht[32] nach dem Tod des Vaters stand nicht im Zusammenhang mit dem Errungenschaftsgemeinschaftsgut der Eltern, denn die Errungenschaftsgemeinschaft war unter Adeligen kein gesetzliches Güterrechtssystem. (Die Institute des adeligen Rechts setzten sich aber in der Praxis nicht einmal unter Nichtadeligen durch.) Die deutsche Privatrechtsliteratur hingegen erwähnt auch bei der Errungenschaftsgemeinschaft die sogenannte beerbte und unbeerbte Ehe[33]: Bei beerbter Ehe blieb das Familienvermögen bis zum Tod des überlebenden Ehegatten zusammen. Der Überlebende hatte die freie Verfügung nur über das bewegliche Gut, das Verfügungsrecht über Unbewegliches war durch die Anwartschaft der Kinder beschränkt.[34] Meiner Ansicht nach ist die Nichtaufteilung des Familienvermögens auch im heimischen Recht eine Folge der Errungenschaftsgemeinschaft: Überlebte der Mann, war er der Verwalter des Familiengutes, lebte aber die Ehefrau länger, kam die Berechtigung der Verwaltung dem zuhause gebliebenen Sohn oder der verwitweten Frau[35] zu.

Pál Izsák, seine Frau geborene *Roza Pap* und ihre drei Söhne *Pál*, *János* und *Ferencz* schlossen am 6. April 1863 eine „Teilungsvereinbarung". Einerseits ließen die Eltern „*nach ihrem beiden Tod*" dem jüngsten Sohn, *Ferencz,* Haus und Hof wie auch den Garten im Szigeter Stadtteil von Pécs, andererseits gaben sie ein 6 Faden langes und 6 Faden breites Stück vom Hof dem erstgeborenen *Pál* – gleichfalls „*nach ihrem beiden Tod". Drittens stellten sie fest, dass „János seine 80 Forint schon erhalten hatte*". „*Die anwesenden Geschwister nahmen diese Division an, sie verzichten auf jede weitere Forderung gegeneinander*", und endlich vereinbarten sie, dass Haus und Hof und der Szigeter Garten der Mutter zukommen solle, falls „*Ferencz noch vor seiner Mutter sterben würde und sie könne darüber frei nach ihrem Willen verfügen*". Die „Teilungsvereinbarung", wie man sie im Dokument nannte, wurde von jedem der fünf

[31] Fünfter Text 1928, § 159.

[32] Trip. Part. I Tit. 42.

[33] *Brunner* definierte beerbte und unbeerbte Ehe wie folgt: Beerbte Ehe im engeren Sinne war jene Ehe, deren Bestand von wenigstens einem in der Ehe geborenen Kinde überlebt wurde, im weiteren Sinne jene Ehe, aus welcher ein lebendiges Kind zur Welt gekommen war. Unbeerbte Ehe im engeren Sinne war diejenige, in der während ihrer ganzen Dauer kein lebendiges Kind geboren worden war, im weiteren Sinne die zur Zeit ihrer Auflösung kinderlose Ehe. Siehe Brunner 1895: 63. Siehe dazu auch Runde 1841: 212–213.

[34] Pauli 1840: 65; Escherich 1878: 239.

[35] MNL BML VII/2b II/22/1900. In diesem Rechtsstreit forderte eines der Kinder seinen gesetzlichen Erbteil aus dem Nachlass des Vaters von der Mutter, die 14 Jahre nach dem Tod ihres Mannes noch immer im Besitz des vollen Errungenschaftsgemeinschaftsgutes war und es verwaltete. Im rechtskräftigen Urteil des Tafelgerichts in Pécs (1263p/1902) wurden 400 Forint Kapital als gesetzlicher Erbteil dem Kläger mit Zinsen vom Tod des Vaters an zugesprochen.

Familienmitglieder, von drei Zeugen und von dem Schreiber unterschrieben und auf der Rückseite erklärte *János* am 19. April 1869, dass „*ich als mein Erbe achtzig also 80 Forint am 6. April 1863 erhielt, das bekenne ich*."[36] Einerseits bedeutet diese Vereinbarung, dass die Zielsetzung der Eltern die Erhaltung des Familienguts war, während sie versäumten zu bestimmen, wer es verwalten sollte. Andererseits folgt aus der Vereinbarung, dass man keinen Unterschied zwischen eingebrachten und erworbenen Vermögensgegenständen machte. Vermutlich waren unten den an *Ferencz* beziehungsweise bei seinem vorzeitigen Tod seiner Mutter zukommenden Immobilien auch eingebrachte Sachen. Diese konnte aber die Mutter „*dem geben, wem sie will*", obwohl in der Familie außer *Ferencz* noch zwei Söhne waren.

Die Teilung des Errungenschaftsgemeinschaftsguts erfolgte in Baranya unter Bauern auch durch die sogenannte Schwiegersohnannahme im Testament oder im Ehe- beziehungsweise Erbvertrag, falls die Ehegatten nur eine einzige oder mehrere gemeinsame, legitime Töchter, aber keinen Sohn hatten. Das Familiengut blieb auch hier in einer Hand bis zum Tod beider Elternteile, bis dahin war der Schwiegersohn allein oder mit seiner Frau Anwärter auf den Nachlass. Freilich führte die Eheschließung und das Zusammenleben mit den Eltern der Frau nicht unbedingt zur Schwiegersohnannahme, doch belegen meine archivalischen Quellen die Bekanntheit und Beliebtheit dieses Institutes durch das ganze 19. Jahrhundert in Baranya. Im folgenden Vertrag nahmen *István Fábián,* der Leibeigene von Kisszentmárton und seine Ehefrau geborene *Zsuzsa Peti* den Ehemann einer ihrer drei Töchter „*zum Schiegersohn*" an, um das Fehlen der „*Manneshand*" in der Familienwirtschaft zu ersetzen und machten ihn zum Erben der Hälfte ihres gesamten Vermögens.[37] Dies erfolgte am 17. Jänner 1825 in Vajszló, in einem kleinen Dorf 50 km entfernt von Pécs nach Süden an der Drau.

„Pro memoria. Ich, der auch unten genannte István Fábián von Kisszentmárton, treffe diesen unauflöslichen Vergleich mit meinem Schwiegersohn, János Toth, Ehemann meiner Tochter Anna, am unten geschriebenen Tag und Jahr in Vajszló, in meinem eigenen Haus.

Wenn er bei meinem Haus bleibt, wird er nach meinem Tod und nach dem Tod meiner Ehefrau den halben Teil meines namentlich zu bezeichnendem Hab und Gutes bekommen. Aber den zweiten Teil meines beweglichen Gutes, weil ich noch eines Schwiegersohnes bedarf, soll diejenige von meinen Töchtern erben, die früher einen Ehemann bekommt, und weil ich keines weiteren Schwiegersohnes bedarf, soll meine dritte Tochter, die als letzte heiratet, das Haus verlassen. Wenn sie Glück hat, wird sie 80 Forint in Geld und eine trächtige Kuh

[36] MNL BML VII/2b II/304/1872 Vereinbarung über die Teilung, die als Beweismittel ohne Nummer zur Prozessakte beigefügt wurde.

[37] MNL BML VII/2b II/419/1872 Ehevertrag, der als Beweismittel ohne Nummer zur Prozessakte beigefügt wurde.

bekommen. Wenn sie kein Glück hat oder wenn sie nicht heiraten will, sind meine zwei Schwiegersöhne verpflichtet, sie bis zum Tode zu versorgen und zu bekleiden.

Wenn meine Tochter Anna stirbt, darf János Toth, mein Schweigersohn als mein Erbe, eine neue Frau nach Herzenlust in mein Haus bringen. Und wenn er mit mir nicht im Einklang ist oder wenn er eigenes Brot essen will, bekommt er – wenn er in meinem Haus bleibt – ein Viertel, und nach meinem Tod und nach dem Tod meiner Ehefrau einen halben Teil meines gesamten Hab und Gutes. Aber wenn mein Schwiegersohn, János Toth mich verlässt, bekommt er nichts.

Wenn meine Tochter ohne Nachkommen stirbt, und es gefällt meinem Schwiegersohn nicht in meinem Haus zu bleiben, lasse ich ihn mit einem einjährigen Jungochsen weg. Und solange ich noch in meinem Haus das Haupt bin, wünsche ich für mich und meine Ehefrau in Ehren gehalten, und wenn wir entkräften, nach Bedarf versorgt zu werden. Und dass dies so geschehen soll, das will ich und beauftrage ich.“

Dieses Dokument ordnete das Verhältnis zwischen den Eltern und den zwei Schwiegersöhnen so, dass die letzteren nichts zu unterschreiben hatten. *Anna* und *Janos Toth* waren gemäß der Einleitung des Dokumentes schon verheiratet und wohnten im gemeinsamen Haushalt mit den Eltern „*an einem Brot*“, also in Gütergemeinschaft. Die historisch-demographischen Forschungen beweisen, dass die Anzahl der komplizierten Familienstrukturen im ersten Drittel des 19. Jahrhundert in Südwestungarn zeitweise zunahmen.[38] Der Gütergemeinschaftscharakter im bäuerlichen Besitz entschwand nach der Aufhebung der Unterscheidung zwischen Stammgut und erworbenem Gut und damit ging auch die Zahl der Großfamilien zurück.[39] Das obige Dokument wirft auch manche Fragen auf: Über welches Eigentum verfügte *Herr Fábián*; wieso war das ganze ohne Unterschrift der Ehefrau möglich und wer wurde zur Erbschaft nominiert, die Schwiegersöhne oder die Töchter?

Nach dem Tod des Vaters im Jahre 1846 wurde das Familiengut in einer Hand gehalten. Wegen des Fehlens eines Sohnes wurde der „*zum Schwiegersohn genommene*“ *János Toth* der Verwalter des ungeteilten Familiengutes. *Frau Fábián* führte, wie es üblich war, weiterhin den Namen des verstorbenen Mannes. Die Verfügung des Mannes über all das „*namentlich zu benennendem Hab und Gut*“ nahm sie ausdrücklich nicht an als ihr Mann verstarb und sie wehrte sich dagegen auch nicht. Sie blieb im Familienhaus, wozu sie ja einerseits aufgrund ihres Witwenrechts, andererseits aufgrund ihres Eigentumsrechts am Errungenschaftsgemeinschaftsgut das Recht hatte. Nach kurzer Zeit forderte sie aber die Teilung des Familienguts beziehungsweise die Befriedigung ihres Witwenrechts. Und weil keine friedliche Vereinbarung

[38] Faragó 1977: 105–214.
[39] Bónis 1941: 291.

zwischen Frau *Fábián*, ihrer erstgeborenen Tochter und ihrem Schwiegersohn *János Toth* zustande kam, erhob sie die Teilungsklage vor dem k. u. k. Bezirksgericht Siklós.

Im Gesuch von *János Toth* an den „*löblichen Herrn Hauptrichter*" irgendwann im Jahre 1850 behauptete dieser, dass der verstorbene Schwiegervater „*nicht um mehr, als nur um seinen und seiner Frau Unterhalt bat*" und „*sie lebten durch einundzwanzig Jahre leise und friedlich zusammen*". Der Schwiegersohn betonte, er habe „*in der ihm übergegebenen Wirtschaft die Last der Arbeit durch fünfundzwanzig Jahre*" getragen sowie den Mann der zweitgeborenen Tochter *Zsuzsa* „*nach friedlicher Vereinbarung befriedigt*" und die dritte Tochter hatte ihre 80 Forint erhalten. Die Witwe verließ aber das Haus, übersiedelte zur dritten Tochter, *Eszter,* und „*trieb schon vier Kühe weg*". Jetzt forderte sie „*weitere zwei Ochsen und zwölf Schweine*" und – nachdem sie wegen der friedlichen Teilung aus den Immobilien nichts bekam – auch die Aufteilung der unbeweglichen Sachen. Die Meinung des Schwiegersohnes war klar: Der Vertrag war „*unauflösbar geschlossen*" worden und er wäre für den Fall der Rückkehr der Witwe bereit, die Bedingungen auch weiterhin zu erfüllen.[40]

Das erstinstanzliche Urteil erging am 28. Juli 1851. In der Position des Beklagten befand sich aber nicht *János Toth,* sondern seine Frau, weil das Gericht offensichtlich sie und nicht ihren Mann als Erbin des Vaters ansah – trotz des Wortlautes des Dokumentes. Die Hälfte der bisher ungeteilten Immobilien wie auch die zwei Ochsen und die zwölf Schweine wurden der Witwe als Errungenschaftsgemeinschaftsteil zugesprochen. Es wurde festgestellt, dass das Dokument wegen des Fehlens ihrer Unterschrift „*die Klägerin nicht verpflichtet*".[41] Diese Entscheidung gründete sich auf die selbständige vermögensrechtlichen Stellung der verheirateten Frau – ein Ehegatte konnte den anderen nicht durch selbständige Rechtsgeschäfte verpflichten[42] und der Ehemann durfte ohne Ermächtigung seine Frau im Prozess oder im täglichen Leben nicht vertreten.[43] *István Fábián* konnte als Haupt der Familie für seine Frau keine Willenserklärung abgeben.

Nach der Berufung von *Anna* wurde dieses Urteil vom Komitatsgericht Baranya am 19. September 1851 ohne Änderung bestätigt, die Begründung wurde aber mit einem Satz ergänzt: „*Die Beklagte war unfähig zu beweisen, dass die Klägerin die Verfügung ihres Mannes zu irgendeiner Zeit angenommen hatte*".[44] Drei Wochen später, am 14. Oktober 1851 vereinbarten die Witwe

---

[40] MNL BML II/429/1872 Gesuch von *János Toth,* das ohne Nummer zu der Prozessakte beigefügt wurde.

[41] MNL BML II/429/1872 105/128.

[42] Frank 1845: 333.

[43] § 12 des GA LIX vom Jahre 1881 und § 7 des GA XVIII vom Jahre 1893.

[44] MNL BML II/429/1872 2759p/2669.

und (statt *Anna*) ihr Schwiegersohn eine Aufteilung des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes der Eltern – teilweise in Abweichung vom Urteil: Sie bestimmten, welche Immobilien an die Witwe gingen und statt der Übergabe der Tiere in natura *„begnügte sie sich mit 600 Forint*". Sie verzichtete auch *„für ewig und unveränderbar" „auf jede weitere Forderung*" in ihrem eigenen Namen und auch im Namen ihrer Erben.[45]

Obwohl die ungarische Frau die Befugnis der Verwaltung ihres Vermögens dem Mann ausdrücklich oder stillschweigend übertragen konnte, kam das Verfügungsrecht über das Vermögen dem Verwalter – unabhängig von der Person – nicht zu. *Anna* bezweifelte aber nie – soweit es aus den Prozessakten ersichtlich ist – späterhin die Gültigkeit dieser Vereinbarung. Die Witwe *Fábián* verstarb am 15. Juli 1852 im Hause ihrer dritten Tochter, die acht Jahre nach dem Tod ihrer Mutter ihr mütterliches Erbe gegenüber ihrer Schwester *Zsuzsa* und *Annas* Ehemann *János Toth* im Rechtsweg beanspruchte – obwohl ihre Mutter in der Vereinbarung auf jede weitere Forderung verzichtet hatte. Ihre Klage wurde aber aus formalen Gründen abgewiesen: *„Die Mutter starb vor dem Inkrafttreten des ABGB, und die Erbschaftsforderung, die danach entstand, wäre gemäß § 9 des Avitizitätspatents vom 28. November 1852 (…) innerhalb eines Jahres ab Inkrafttreten des ABGB zu beanspruchen gewesen, (…) die Klägerin brachte die Klage erst am 27. Juli 1860 ein*."[46] Weitere Schriften wurden in der Prozessakte leider nicht aufbewahrt, so kennen wir das Ende der Geschichte nicht. Die Nummer der Akte lässt aber immerhin erkennen, dass die Erbschaftsstreitigkeit in der Familie *Fábian* 1872 wieder zu einem Prozess führte. Aus der ganzen Geschichte ergibt sich eine einfache Lehre: Hätte der Leibeigene von Kisszentmárton um die Zustimmung und Unterschrift seiner Frau zur Verfügung über ihr Errungenschaftsgemeinschaftsgut gebeten, hätten seine Familienmitglieder vielleicht auch nach seinem Tode friedlich zusammengelebt.

Die Beurteilung der ausnahmsweisen Art der Aufteilung einseitiger Sicherungs- und Aufteilungsansprüche während des ehelichen Zusammenlebens war in der Privatrechtsliteratur und Gerichtspraxis in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts unsicher. *Ignác Frank* nannte noch die Lehre von manchen Vertretern des Privatrechtes, unter anderen von *Imre Cholnoky*[47] *„eine gefährliche Behauptung*", wonach *„die Hälfte des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes schon zu Lebzeiten des Ehemannes der Frau zukam*", sogar gegen den Willen des Mannes.[48] *Jancsó* erklärte die Genehmigung der einseitigen Beendigung der Errungenschaftsgemeinschaft in der Gerichtspraxis vor den

[45] MNL BML II/429/1872 Aufteilungsvereinbarung, die ohne Nummer zu der Prozessakte beigefügt wurde.

[46] MNL BML II/429/1872 1012p/1869.

[47] Cholnoky 1886: 283.

[48] Frank 1845: 525.

Achtzigerjahren des 19. Jahrhunderts mit der sogenannten Eigentums-Theorie: Falls an dem Errungenschaftsgemeinschaftsgut ein gewöhnliches Miteigentum besteht, ist die Durchsetzung der aus dem Eigentumsrecht folgenden Rechte auch während der ehelichen Lebensgemeinschaft möglich. Dann listete er die curialen Entscheidungen nach 1884 auf, in welchen dem einseitigen Aufteilungsanspruch nicht stattgegeben worden war.[49] Das Wesen dieser Beschlüsse kann folgendermaßen zusammengefasst werden. 1. Das Errungenschaftsgemeinschaftsgut ist der Vermögenwert, der aus dem besteht, was die Eheleute während der Ehe erworben hatten. Rechnerisch ergibt er sich durch Vergleich der Vermögenswerte der Ehegatten bei Abschluss der Ehe und mit Ende der Errungenschaftsgemeinschaft, in der Regel wohl als Überschuss. 2. Das Errungenschaftsgemeinschaftsgut ändert sich ständig, denn es ist kein bestimmter Teil des erworbenen Vermögens. 3. Seine Höhe kann man während der Ehe nicht bestimmen, so kann man auch keine Klage um Ermittlung des Bestandswertes bei bestehender Ehe erheben. Den letzten Lehrsatz betonte auch *Mihály Herczegh*: Der Ehegatte „*kann vor der Aufteilung des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes in natura nie wissen, welche Gegenstände er aus dem ungeteilten Vermögen erhält*".[50] Dies bedeutete aber nicht die Leugnung der Eigentumsgemeinschaft, sondern nur des gewöhnlichen, alltäglichen Miteigentums.

Der erbrechtliche Teilentwurf von *István Teleszky* (1882) veränderte die Rolle der Errungenschaftsgemeinschaft im Vergleich zu den vorigen Gegebenheiten radikal. Das Institut des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes ordnete er dem gesetzlichen Erbrecht der Ehegatten (§§ 31-36) zu, was er in den Motiven seines Teilentwurfs als eine „Erneuerung" bezeichnete. *Teleszky* war der Meinung, man könne die traditionelle „*Regel der heimischen Gesetze über den Erbanfall an den überlebenden Ehegatten nicht aufrechterhalten*", da der familiäre Charakter des Vermögens schon entschwunden sei. Die Unterscheidung von eingebrachtem und erworbenem Vermögen als Ausgangspunkt des Ehegattenerbrechts sei nicht mehr praktikabel.[51] Er lehnte mit Ausnahme der vertraglichen Errungenschaftsgemeinschaft alle anderen Formen ab: Sowohl die gegenseitige Vererbung des Errungenschaftsgemeinschaftsanteils (*successio coniugalis*), als auch das nur als Zusatz verstandene Witwenrecht (*ius vidualis*), dann das einseitige Erbrecht der adeligen verwitweten Frau (*successio vidualis*) und die gesetzliche Errungenschaftsgemeinschaft. Er hielt die Vermutung der Eigentumsgemeinschaft nur bei beweglichen Sachen für zulässig, die dem überlebenden Ehegatten nicht als Erbe, sondern als Eigentümer zufallen sollten.[52]

---

[49] Jancsó 1901: 754–757; 762–764.
[50] Herczegh 1896: 87.
[51] Motive des *Teleszky*-Entwurfs 33.
[52] Motive des *Teleszky*-Entwurfs 35–36.

Der *Teleszky*-Entwurf löste eine scharfe wissenschaftliche Kritik aus. *Jancsó* war der Meinung, *Teleszky* irrte sich, als er das ungarische Ehegüterrecht als auf dem Prinzip der Gütertrennung basiert betrachtete, wie das ABGB-Güterrecht. Die Ablehnung der gesetzlichen Errungenschaftsgemeinschaft mit der Begründung, dass man sie „*von den Germanen geliehen oder nach germanischem Muster gebildet*" hatte, sei nicht gerechtfertigt, denn „*Der Schwerpunkt liegt nicht darin, ob ein Rechtsinstitut die originale Schöpfung des Volksgeistes ist, sondern darin, ob das Volk es überhaupt und wie lange gebrauchte und ob es ein Teil des nationalen Selbstbewusstseins wurde oder nicht!*"[53] *Jancsó* verfasste 1884 einen Privatentwurf.[54]

Der andere Kritiker von *Teleszky* war *Béni Grosschmid.* Den Titel über das Eherecht (§§ 94-182) im Teil Familienrecht (II) des ersten Textes des ungarischen bürgerlichen Gesetzbuches verfasste er nach seinen siebenbürgischen Jahren, aufgrund seines früheren Teilentwurfes von 1891.[55] *Grosschmid,* obwohl der Meinung, ein Kodifikator sollte in Ungarn die Entwürfe des BGB immer bei sich haben, hielt die deutsche Verwaltungsgemeinschaft (§§ 1363-1431) „*dem ungarischen Rechtsgefühl*", „*in welchem die Freiheit der güterrechtlichen Stellung der Ehefrau wurzelt*", entgegengesetzt. Genau deswegen untersagte der § 107 des ersten Textes ausdrücklich die willkürliche oder vertragliche Beschränkung der Verfügungskompetenz der Frau. Er war der Meinung, dass die Systeme der allgemeinen und der beschränkten Gütergemeinschaft, in welchen bestimmte Vermögensgegenstände den Ehegatten gemeinsam gehören, „*dem ungarischen Geist*" fremd waren. *Grosschmid* erachtete das bestehende ungarische Ehegüterrecht – und auch das aufrechterhaltene ABGB-Ehegüterrecht der Nebenländer der ungarischen Krone – als solches, das einerseits dem Wesen nach dem Prinzip der Gütertrennung folgt, und in welchem andererseits das Institut des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes die unbedingte, freie Verfügungsbefugnis der Frau über ihre verschiedenen Vermögensgegenstände (mit Ausnahme der dem Ehemann in Besitz übergebenen Mitgift) nicht verletzt.[56]

Nur dem Ziel nach erachtete *Grosschmid* das ungarische Institut des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes der deutschen Errungenschaftsgemeinschaft gleich; deswegen bezeichnete er das ungarische Ehegüterrecht als System des freien Vermögens der Frau. Konsequenterweise stellte er an die Spitze des güterrechtlichen Kapitels das freie Vermögen der Frau (§§ 107-111), das mit Ausnahme der Mitgift alle Vermögensgegenstände der Frau (Sondergut, Errungenschaftsgemeinschaftsgut und alles, was ihr aufgrund eines Ehevertrags zukam) enthielt. Die güterrechtlichen Institute, das

[53] Jancsó 1882: 125–139.
[54] Jancsó 1884: 781–785.
[55] Erster Text 1900, Einführung, V.
[56] Erster Text 1900, Motive 193–194.

Errungenschaftsgemeinschaftsgut, der vertragliche Treuelohn und die Eheverträge blieben also wie im bisherigen Recht, so auch im Entwurf der Idee des freien Vermögens unterworfen, während er den gesetzlichen Treuelohn ablehnte.

Grosschmid behielt – gegenüber *Teleszky* – das gesetzliche Errungenschaftsgemeinschaftsgut bei, ja er machte es sogar zum allgemeinen Rechtsinstitut, „*beschnitt es aber in seiner Intensität*" (§§ 121-169), um die Errungenschaftsgemeinschaft mit dem freien Vermögen der Frau zu kombinieren.[57] Das war völlig neu im Vergleich zu der traditionellen Auslegung des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes. Er regelte das Institut des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes, wobei er dieses „*als gesetzliche Belohnung*" eines Ehegatten erachtete, die während der Dauer der Ehe (§ 122) im Vermögen des anderen Teiles entstand (§ 121). Errungenschaftsgemeinschaftsgut war, was die Ehegatten während der Ehe (§ 123) entgeltlich erwarben (§ 124). Geld wie Vermögensgegenstände galten immer als Errungenschaftsgemeinschaftsgut (§ 127), andere Fälle unterlagen nur im Zweifel dieser Zuordnungsvermutung (§ 128). Sondergüter waren die Vermögensgegenstände, welche die Eheleute im Ehevertrag für Sondergut erklärten (§ 125) beziehungsweise die Vermögensgegenstände, die während der Ehe aus dem Sondergut entstanden oder an die Stelle des Sondergutes traten (§ 126). In den Fragen der Definierung des Sondergutes, des Verhältnisses zwischen dem Errungenschaftsgemeinschaftsgut und dem Sondergut (§§ 129-131), der Passiva beider Vermögen (§§ 132-137) und den aus Zuwendungen von einem in das andere folgenden Erstattungsforderungen (§§ 138-143) gibt es im ersten Text keine theoretischen Veränderungen im Vergleich zu den früheren Fassungen. Diese Fragen regelte *Grosschmid* so, wie sie sich in der Gerichtspraxis schon herauskristallisiert hatten.

Was die „Beschneidung" betrifft, muss man drei Tatsachen hervorheben. Den Errungenschaftsgemeinschaftsanteil, den *Grosschmid* als „Miterwerberbelohnung" bezeichnete (§ 122), konnten beide Ehegatten verlieren (§ 169), genauso wie es bei dem Treuelohn geregelt war (§§ 172-173). Andererseits kannte der erste Text die sogenannte Begünstigung des Aufschubs (§ 166), die *Grosschmid* unter Bezugnahme auf wirtschaftliche Interessen[58] in den Entwurf einbaute: Ein geschiedener oder überlebender Ehegatte konnte für die Ausfolgung des Errungenschaftsgemeinschaftsanteils diese Begünstigung für eine angemessene Frist, allenfalls sogar für die Zeit bis zu seinem Tod in Anspruch nehmen. Letztlich gehörte dem Kreis „der Beschneidung" auch die freisinnige Regelung der Eheverträge als Gegengewicht gegenüber der gesetzlichen und allgemeinen Errungenschaftsgemeinschaft an – eine

[57] Erster Text 1900, Motive 197–198.
[58] Zitiert von Szladits 1929: 2.

Rücksichtnahme auf die Bedürfnisse der vermögenden sozialen Schichten.[59] Die Ehegatten hatten so Möglichkeit, die Errungenschaftsgemeinschaft frei zu gestalten (§§ 177-178) oder die allgemeine Gütergemeinschaft zu vereinbaren (§§ 181-182) und so dem bisherigen Statutenrecht der siebenbürgischen Sachsen zu folgen. Jede Art der Gütergemeinschaft war aber nur eine „*Rechnungsgemeinschaft mit schuldrechtlicher Wirkung*", in welcher „*die ehemännliche Verwaltung des Gesamtvermögens*" und die Unterwerfung der Ehefrau wie „*im deutschen Recht*" ausgeschlossen war (§§ 107-108).[60]

Grosschmid schuf mit dem System des freien Vermögens der Frau eine neue Auslegung des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes. Formal bedeutete es die Erweiterung der Errungenschaftsgemeinschaft, inhaltlich sah aber die Reform umgekehrt aus: Mit dem Prinzip der Gütertrennung des traditionellen Ehegüterrechts der Adeligen entkleidete er das Errungenschaftsgemeinschaftsgut von seinem bisherigen wesentlichen Charakterzug, von der (Eigentums-)Gemeinschaft der Ehegatten an ihrem gemeinsam erworbenen Vermögen.

Der dritte Entwurf des Privatrechtsgesetzbuches (1914) war wegen der günstigen Reaktion auf die zweite Fassung (1913) kaum von dieser abweichend, es gab lediglich einige kleinere Änderungen in der Struktur, im Wortgebrauch und im prinzipiellen Standpunkt. Die amtlichen Motive, die zum überwiegenden Teil die Arbeit von *Gusztáv Szászy-Schwarz* war, machten das Ziel der Kodifikatoren besonders im Familien- und Erbrecht klar, nämlich die Konservierung des nationalen Rechtes.[61] Das dritte Kapitel über das Eherecht (§§ 35-88. §§) wich kaum von den Prinzipien der Gerichtspraxis ab.[62] Das Wort „kaum" bezog sich aber auf das Errungenschaftsgemeinschaftsgut.

Die Konzeption von *Grosschmid* über das freie Vermögen der Frau (§§. 35-40) wurde aufrechterhalten, denn dies war die Grundlage der Gütertrennung im heimischen Recht der Adeligen und für das in den Nebenländern der ungarischen Krone geltende ABGB. Das gesetzliche Errungenschaftsgemeinschaftsgut wurde zum allgemeinen Institut gemacht (§§ 51-76) und als „Anwartschaftsrecht" ausgelegt (§ 63). Damit war die auf den Mann ausgerichtete Verwaltungsgemeinschaft sowie jede Art der Gütergemeinschaft mit dinglicher Wirkung ausgeschlossen. Infolgedessen wurde der einseitige Sicherungs- und Aufteilungsanspruch mit Verweis auf das bestehende Recht abgelehnt. Die ersten drei Entwürfe folgten also der schuldrechtlichen Ausdeutung des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes, obwohl der zweite und dritte Text den Ausdruck „Belohnung", der im ersten die schuldrechtliche Berechtigung kennzeichnete,[63] verwarfen: Man betrachtete das

[59] Erster Text 1900, Motive 245.
[60] Erster Text 1900, Motive 246.
[61] Dritter Text 1914, Motive 11, 13 und 17.
[62] Dritter Text 1914, Motive 41.
[63] Dritter Text 1914, Motive 58.

Errungenschaftsgemeinschaftsgut als Erfolg der gemeinsamen Wirtschaft und nicht als Belohnung.[64] Im dritten Text sehe ich einen einzigen wesentlichen Unterschied im Vergleich zum ersten über das Errungenschaftsgemeinschaftsgut: Gegenüber dem Realerwerbsprinzip des ersten Textes drang das Mehrwertprinzip beim Begriff (§ 52), bei der Bestimmung des Sondergutes (§§ 53-54) und auch bei der Regelung der Teilung durch.[65]

Obwohl im vierten Text manche Änderungen durchgeführt wurden, blieb die *Grosschmid'sche* Konzeption unberührt, was auch auf den fünften Text zutraf. Im Kapitel über das eheliche Güterrecht wurden weiterhin Institute und nicht Güterrechtsysteme geregelt, entsprechend der ungarischen Tradition. Das Errungenschaftsgemeinschaftsgut, das in der Errungenschaftsgemeinschaft der Ehegatten entstand, verstand sich als reiner Vermögenswert, entstand durch den Abzug des Sondergutes und der Schulden vom Vermögen eines der Ehegatten zum Zeitpunkt der Beendigung der Errungenschaftsgemeinschaft (§ 140 Abs. 2). Das Wesen des Ausdrucks „*nach der Auflösung der Ehe*" (§ 140 Abs. 1) bestand darin, dass die Hälfte dessen, was im Vermögen der Frau und im Vermögen des Mannes Errungenschaftsgemeinschaftsgut war, während bestehender Ehe nicht einseitig gefordert werden konnte. Wohl aber konnten sie die Aufhebung der Errungenschaftsgemeinschaft vereinbaren.

Die Motive der Vorlage erachteten „*die vermögensrechtliche Selbstständigkeit von Mann und Frau und die Gütertrennung*" als „*uraltes Prinzip*" des ungarischen Ehegüterrechtes, das „*durch die Errungenschaftsgemeinschaft nur beschränkt ist*". Bemerkenswert ist, dass man über das Ehegüterrecht des ABGB kein Wort sagte und sich dem deutschen Vorbild absichtlich entgegenstemmte. Der „*einzigartige, nationale Charakter*" des Errungenschaftsgemeinschafts-gutes wurde betont, nur die Beseitigung „*der veralteten Überreste der ständischen Unterschiede*" schien nötig.[66] Man darf nicht vergessen: Das Datum war 1928, als Ungarn, das nach dem ersten Weltkrieg zwei Drittel seines Staatsgebietes verlor, Königreich ohne einen *Habsburger*-König war. Das war das Zeitalter des Verlangens nach einer Wiedervereinigung der Nation, doch leider mit übertriebenem Nationalismus. Völlig neu waren die schuldrechtliche Auslegung des Anspruchs auf den Errungenschaftsgemeinschaftsanteil und das Mehrwertprinzip seit dem zweiten Text. Das war aber wegen der folgerichtigen Umsetzung der Regel über das freie Vermögen der Frau im Rahmen des Errungenschaftsgemeinschaftsgutes nötig. Und eine andere Lösung, wie *Szladits* feststellte, war nicht vorstellbar, obwohl auch er „*die inneren Gegensätze und Schwierigkeiten*" des neugestalteten Errungenschaftsgemeinschaftsgutes sah.[67]

---

[64] Dritter Text 1914, Motive 53.
[65] Dritter Text 1914, Motive 51–52.
[66] Fünfter Text 1928, Motive 58.
[67] Szladits 1929: 1.

Literatur

ALMÁSI Antal

1940 Házassági jog. In Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog II. Családi jog*. 11–293. Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata.

BÓNIS György

1941 Egyke és jogszokás a Garamvölgyén. *Társadalomtudomány* 21. 288–309.

BRUNNER, Heinrich

1895 Die Geburt eines lebenden Kindes und das ehelichen Vermögensrecht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung* 16. 63–107.

CHOLNOKY Imre

1886 *A magyar anyagi magánjog kézikönyve: A polgári anyagi magánjogi viszonyokba vágó legújabb törvények és fent álló szabályokhoz alkalmazva*. Budapest: Franklin-társulat nyomdája.

ESCHERICH, Fridrich

1878 *Darstellung des im Königreiche Bayern bestehenden ehelichen Güterrechts.* Ausgearbeitet im königlichen bayrischen Staatsministerium der Justiz 1877, mit 11 statistischen Anlagen.

FARAGÓ Tamás

1977 Háztartásszerkezet és falusi társadalomfejlődés Magyarországon, 1787–1828. *Történeti statisztikai tanulmányok* 3. 105–214.

FRANK Ignácz

1845 *A közigazság törvénye Magyarhonban*. Buda: Magyar Királyi Egyetem.

GOJZESTI MADARASSY János

1845 *A 'magyar polgári törvénytudomány' vázlata; Kelemen Imre, Markovics János s többek után, es a' legujabb törvények szerint közhasználatra rajzolva*. Eger: Érseki lyceum.

HERCZEGH Mihály

1896 *Magyar házassági jog*. Budapest: Pallas.

HERGER Csabáné

2017 *A modern magyar házassági vagyonjog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében.* Passau: Schenk Verlag.

JANCSÓ György

1882 *A közszerzeményi jog.* (Magyar jogászegyleti értekezések VII) Budapest: Franklin.

1884 A magyar házassági vagyonjog tervezete. *Nemzet* 3. 781–785.

1888 *A magyar házassági vagyonjog*. Budapest: Hornyánszky Viktor.

1901 *A magyar házassági és házastársi öröklési jog*. Budapest: Politzer.

JUNG, Johann von

1818 *Darstellung des Ungarischen Privat-Rechtes nach dem in seiner Art als classisch allgemein anerkannten Werke: Institutiones Juris privati Hungarici des Herrn Emerich von Kelemen II.* Wien: Bauer.

KOLOSVÁRY Bálint

1900 *A szerzeményi közösség a házassági vagyonjogok rendszerében: Tanulmány az összehasonlító magánjog köréből; különös tekintettel hazai jogunkra*. Budapest: Stein J.

1904 Közszerzemény. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon V*. 186-191. Budapest: Pallas.

1907 Szerzeményi közösségi rendszer. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon VI.* 292–293. Budapest: Pallas.

LÜCKEN, August

1899 *Die allgemeine eheliche Gütergemeinschaft nach dem Gesetze vom 16. April 1860 und nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch. Eine vergleichende Studie.* Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doctorwürde der hohen juristischen Fakultät der Georg-August- Universität zu Göttingen. Göttingen: W. Fr. Kaestner.

MADARASSY László

1872 *Értekezés a házasságból eredő vagyoni jogviszonyokról és a gyámügyről, javaslattal ezek mikénti rendezésére*. Kecskemét: Tóth László.

MÁRKUS Dezső

1906 *A magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat I*. Budapest: Grill.

OGRIS, Werner

1971 Gütergemeinschaft. In *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte I.* 1871–1874. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

PAULI, Carl Wilhelm

1840 *Abhandlungen aus dem Lübischen Rechte größtenteils nach ungedruckten Quellen II*. Lübeck: Friedrich Asschenfeldt.

RUNDE, Christian Ludwig

1841 *Deutsches eheliches Güterrecht*. Oldenburg: Druck und Verlag der Schulzeschen Buchhandlung.

SZLADITS Károly

1903 Házassági vagyonjog. In Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon IV.* 88–95. Budapest: Pallas.

1929 A közszerzeményi vitához. In *A közszerzemény a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában, Bíráló vélemények*. (A Jogtudományi Közlöny könyvtára 16) 165–166. Budapest: Franklin.

SZLEMENICS Pál

1823 *Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény. A' törvénynek második könyve a' jószágokról*. Pozsony: Snischeck Károly.

Quellen

ABGB

Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, Wien: Hof- und Staats-Druckerey, 1811.

Erster Text 1900

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Budapest: Grill Károly Könyvkereskedése, 1900.

Erster Text 190a, Motive

Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetéhez I. Bevezetés. Személyjog. Családjog. Budapest: Grill Károly Cs. és Kir. udv. könyvkereskedése, 1901.

Dritter Text 1914

A polgári törvénykönyv javaslata. Az országgyűlés elé terjesztett szöveg. Budapest: M. Kir. Igazságügyminisztérium, 1914.

Dritter Text 1914, Motive

Indokolás a polgári törvénykönyv törvényjavaslatához. Budapest: M. Kir. Igazságügyminisztérium, 1914.

Fünfter Text 1928

Magyarország Magánjogi Törvénykönyve, a m. kir. igazságügyminiszter által 1928. március 1-én az Országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat. Budapest: M. Kir. Igazságügyminisztérium, 1928.

Fünfter Text 1928, Motive

Indokolás Magyarország magánjogi törvénykönyvének a m. kir. igazságügyminiszter által 1928. március 1-én az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatához. Budapest: M. Kir. Igazságügyminisztérium, 1929.

ITSZ

Ideiglenes Törvénykezési Szabályok. In: Márkus Dezső (szerk.): Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Budapest: Franklin-társulat, 1896.

Planum Tabulare 1825

Planum Tabulare vagy a királyi Curiának végzései mellyeket ama boldog emlékezetű Maria Theresia császárné és magyar országnak királynéja által evégre kinevezett M.N. kiküldöttség öszve és rendbeszedett 1769. esztendőben. Buda: fordította és kiadta Czövek István, 1825.

Teleszky-Entwurf

Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Budapest: 1882.

Motive des Teleszky-Entwurfs

Az Általános Magánjogi Törvénykönyv tervezete. Öröklési jog. Indokolás I. Budapest: 1883.

Tripartitum

Werbőzy István Hármaskönyve. Fordította: Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen. In: Márkus Dezső (szerk.): Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Budapest: Franklin-társulat, 1897.

A végrendeletek kutatásának újabb eredményei (2008–2020)[1]

HORVÁTH JÓZSEF
(történész, könyvtáros; igazgató-helyettes, Dr. KPKKT, Győr)

Recent Results in the Study of Testaments

In my paper, I took into account the results of the national research of the Testament of the last decade, looking at the most important works on the subject of historical Hungary. Of the source publications, I could only refer to those published in the stand-alone volume. These studies illustrate the diversity of research topics.

Keywords: will; testamentary research; testamentary source communication

Azt hiszem, egyetérthetünk abban: a hazai végrendelet-kutatás terén megkerülhetetlen Tárkány Szücs Ernő munkássága! Az éppen 60 esztendővel ezelőtt megjelent *Vásárhelyi testamentumok*[2] napjainkig követendő mintául szolgál a forrástípus kutatóinak; de a 40 éve kiadott *Magyar jogi népszokások*[3] is többeknek adott inspirációt a téma kutatásához.[4] Az addigi „termés" számba vételére a 2008 áprilisában Szekszárdon tartott jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti konferencián tettem kísérletet, mintegy száz forrásközlést, illetve feldolgozást említve az ennél lényegesen bővebb választékból; ezek mintegy kilenctized része 1981 után látott napvilágot.[5]

Jelen tanulmányom célja a 2008-tól 2020-ig megjelent végrendelet forrásközlések, illetve feldolgozások áttekintése. Az előbbiből – csupán az önálló kötetben megjelenteket számítva – bő tucatnyit, az utóbbiból legalább háromszor annyit találtam gyűjtőmunkám során; talán már ezen előre bocsátott számok is bizonyítják az újbóli számbavétel szükségességét, illetve hasznosságát. De – mint látni fogjuk – indokolja azt a megjelent munkák szakmai „súlya" is.

A késő-középkori testamentumok kutatásának újabb eredményeiről

Az 1526 előtti városi végrendeletek kutatása kapcsán 2008-ban leginkább Szende Katalin eredményeit méltathattam, aki 2004-ben megjelent *Otthon a városban* című munkájában már 27, e tárgyban közzétett korábbi tanulmányára

[1] A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott FK 132220 sz. projekt támogatásával készült.

[2] Tárkány Szücs 1961.

[3] Tárkány Szücs 1981.

[4] Vö. pl.: Gelencsér 2014.

[5] Horváth 2009: 266–279.

hivatkozhatott. Elemzését a Házi Jenő által közzétett soproni, valamint a még kiadatlan pozsonyi és eperjesi testamentumokra alapozva mutatta be a késő-középkori városok mindennapi életét, kitérve – többek között – a családszerkezet, valamint az öröklési szokások vizsgálatára is.[6] Bár a témában azóta is megjelent több jelentős tanulmánya,[7] a legfontosabb eredménynek azt tartom, hogy a pozsonyi végrendeleteket már korábban is kutató Majorossy Judittal[8] együttműködve sikerült nyomtatásban megjelentetniük a város 1529 előtti csaknem teljes testamentum-gyűjteményét![9] Ezt nem csupán a mennyiség miatt tartom jelentősnek – nyolcszáznál több, 1410 és 1529 között keletkezett végakaratról van szó –, de azért is, mert így összehasonlító elemzésekre is lehetőséget biztosít, például a végrendeletek alaki kellékeit, vagy éppen formuláinak ünnepélyességét illetően. És nem mellékes szempont az sem, hogy a két vaskos kötetet a jó nevű Böhlau Verlag adta ki, így számos országba eljuthatnak példányai.

A késő-középkorból a városiak mellett leginkább a nemesi végrendeletekkel foglalkozott a kutatás; e téren Kubinyi András 1990-es években megjelent tanulmányaira hivatkozhattam. Újabb eredményként csupán Kulcsár Beáta 2008-ban megjelent munkáját említhetem, aki a középkori magyar nemesi testamentumokról készített áttekintést.[10]

A 16-17. századi testamentumok kutatásáról

Az 1526 utáni egy és háromnegyed évszázadból fennmaradt források közzétételében az utóbbi bő évtizedben leginkább az erdélyi kutatók jeleskedtek. Tüdős S. Kinga a hadviselő székelyek végrendeleteinek közzétételével[11] megkezdett sorozatát az erdélyi nemesek és főemberek testamentumainak publikálásával folytatta, három kötetet szentelve a témának: az 1600 előtti időszakból 45, a 17. század első hat évtizedében keletkezettek közül 72, míg az 1661 és 1723 közötti évekből 69 forrást választott ki közlésre.[12] Nem csupán a közzétett mennyiség érdemel elismerést, de a közzététel módja – az alapos bevezető tanulmányok, a pontos jegyzetek, a szómagyarázatok, a testálókról összeállított „kislexikonok" stb. – is. Ez utóbbit azért tartom fontosnak, mert a kötetekben számos „híres ember" utolsó akarata is helyet kapott: az utolsó kötetben például – az Apor, a Bánffy, a Bethlen vagy a Teleki család több tagja mellett – megtalálhatjuk Pekry Lőrinc, valamint felesége, Petrőczi Kata Szidónia (az első magyar költőnő), illetve a jeles nyomdász Misztótfalusi Kis

[6] Szende 2004.
[7] Pl.: Szende 2008.
[8] Vö: Horváth 2009: 270.
[9] Majorossy–Szende 2010; Majorossy–Szende 2014.
[10] Kulcsár 2008.
[11] Tüdős 2003. (A kötet 138 végrendeletet tartalmaz.)
[12] Tüdős 2006, Tüdős 2008a, illetve Tüdős 2011.

Miklós végrendeletét is. Meg kell említenem, hogy Tüdős S. Kinga számos tanulmányt publikált e témában, magyar és román nyelven egyaránt.[13]

A közzétett erdélyi testamentumok számát gyarapítja Rüsz-Fogarasi Enikő munkája is: Ő a kora-újkori marosvásárhelyi végakaratok közül tett közzé 20 darabot, az 1586 és 1689 közötti bő évszázad terméséből.[14] Figyelemre érdemes, hogy a kiválasztott forrásokat betűhív átírásban, valamint a mai magyar nyelv szerinti olvasatban is közzéteszi – nyilván az érdeklődők szélesebb körére is gondolva. A szerző más munkáiban is foglalkozik e forrástípussal: egy rövid tanulmányban közzétette például Nagy Szabó Péter 1646-ban kelt végrendeletét, aki legalább 9 alkalommal volt egy-egy évig városbíró Marosvásárhelyen.[15]

Sopronban a már említett – Házi Jenő, illetve Szende Katalin nevéhez köthető[16] – kutatásokat Dominkovits Péter és D. Szakács Anita folytatta; mindketten több forrásközlést, illetve tanulmányt jegyeznek a témában. D. Szakács Anita 2008-ban megjelent, magyar és német nyelvű bevezető tanulmányokkal ellátott kötetében közel száz olyan, 1544 és 1787 között keletkezett végrendeletet tett közzé, melyek készítője Sopronban működő orvos, sebész, patikus, fürdős vagy bába volt.[17] Ahogy a közreadó megfogalmazta: készítőik által „a kora újkori egészségügy helyi társadalma szinte teljességgel reprezentálva van”[18] – ez teszi különösen értékessé vállalkozását. Dominkovits Péterrel közösen sajtó alá rendezett – ugyancsak kétnyelvű bevezető tanulmányokat tartalmazó –, 2018-ban megjelent kötetükben viszont a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit végakarataiból válogattak: összesen 45 végrendelet, valamint 3 inventárium láthatott így teljes szövegével napvilágot; a források döntő többsége a 17. században keletkezett.[19]

Dominkovits Péter a soproniak mellett a szombathelyi testamentumokat is kutatta: ezekből igyekezett kigyűjteni a készítőik városon kívüli kapcsolataira vonatkozó adatokat.[20] A 16. századi pozsonyi végrendeleteket kutató Tózsa Rigó Attila a városvezető elit családszerkezetének vizsgálatára használta fel e forrásokat, az 1529 és 1557 közötti három évtizedből nem kevesebb, mint 338 testamentumot véve alapos elemzés alá.[21] Egy másik tanulmányában viszont – kiterjesztve vizsgálódását a bécsi végakaratokra is – arról értekezett, milyen hatással volt a reformáció a polgárok végrendelkezési

[13] Vö.: Tüdős 2008b, Tüdős 2008c.
[14] Rüsz-Fogarasi 2014.
[15] Rüsz-Fogarasi 2012.
[16] Vö.: Horváth 2009: 268–270.
[17] D. Szakács 2008.
[18] D. Szakács 2008: XLIII.
[19] Dominkovits–D. Szakács 2018.
[20] Dominkovits 2008.
[21] Tózsa Rigó 2005.

gyakorlatára.[22] Ennek kapcsán számos értékes megállapítást tett a testamentumok nyelvezetével, valamint formuláival kapcsolatosan is.

Magam – többek között – a kora-újkori végrendeletek jogtörténeti forrásértékére vonatkozó adalékokat igyekeztem összegezni; ezekből született egy-egy tanulmányom a győri polgári, illetve a nyugat-dunántúli kisnemesi testamentumok jogtörténeti kutatás szempontjából általam hasznosítható-nak vélt adataiból.[23]

A 18-19. századi végrendeletek kutatásának újabb eredményeiről

Ahogy azt már 2008-ban is megállapíthattam: a magyarországi végrendelet-kutatás a legintenzívebben a 18-19. századra, azon belül pedig főként a városi, illetve mezővárosi forrásokra irányul.[24] Így nem meglepő, hogy azóta is megjelent néhány fontos munka erre az időszakra, illetve ezen településtípusokra vonatkozóan.

A közölt források mennyiségét tekintve Zalaegerszeg jár az élen: a Csomor Erzsébet által sajtó alá rendezett két kötet együttesen 384 zalaegerszegi testamentumot tartalmaz az 1701-től 1826-ig terjedő ötnegyed évszázadból.[25] Munkájának köszönhetően így nyomtatásban is elérhetővé váltak azok a dokumentumok, melyeknek csak a létére utalhatott Tárkány Szücs Ernő, Degré Alajos szíves közlésére hivatkozva.[26]

A szentesi végrendeleteket is csupán a szakirodalomból ismerhettük korábban: Nagy Ibolya a temetkezési szokások kutatása során hasznosította adataikat.[27] Később Homoki-Nagy Mária elemzett néhányat; 2018-ban Ő jelentetett meg közülük egy kötetnyi válogatást, mely nem csupán a benne közzétett 156 darab, döntő többségében a 19. század első felében keletkezett testamentum miatt fontos, de nagyon értékes – jogtörténeti szempontból kiemelkedően fontos – bevezető tanulmánya okán is.[28]

Vác esetében egy már megkezdett forráskiadás folytatásáról beszélhetünk: Horváth M. Ferenc – aki a sorozat 2006-ban kiadott első kötetében az időrendben legkorábbi 138 végrendelet közlésével 1750-ig jutott el –, 2010-ben újabb két kötetet segített napvilágra;[29] így ma már minden, 1785 előtt keletkezett váci végakarat elérhető nyomtatásban. Debrecenben viszont – Rácz István 1983-ban megjelent válogatását követően[30] – 2018-ban ismét

[22] Tózsa Rigó 2012.
[23] Horváth 2014, illetve Horváth 2016.
[24] Horváth 2009: 273–276.
[25] Csomor 2015.
[26] Tárkány Szücs 1981: 728.
[27] Nagy 1986.
[28] Homoki-Nagy 2018a.
[29] Horváth 2006, illetve Horváth 2010a és Horváth 2010b.
[30] Rácz 1983.

egy válogatott kötet látott napvilágot: Kovács Ilona a város – főként a református kollégiumhoz kötődő – hírességeinek végrendeleteiből tett közzé mintegy félszáz darabot, a reformáció 500. évfordulója előtt is tisztelegve. Ami egyedivé teszi válogatását: mindegyik testálóról közöl egy rövid (többnyire másfél-két oldalas) életrajzot is, segíteni akarván ezzel az utolsó akaratában foglaltak megértését.[31]

A városi végrendeletek kutatása kapcsán két jelenségre szeretném még felhívni a figyelmet. Az egyik: immár kisebb városokból is kézbe vehetünk néhány forrásközlő kiadványt. A törökszentmiklósi összeállításban az 1793 és 1919 közötti időszak terméséből válogatott a forrásokat sajtó alá rendező Héja László;[32] míg a Szálkai Tamás által kiadott derecskei kötet időhatárai 1745-től 1893-ig terjednek. Ez utóbbi válogatás érdekessége, hogy a 15 testamentum mellett ugyanannyi más jellegű hagyatéki irat – inventárium, osztálylevél, árverési jegyzőkönyv, hozomány-összeírás stb. – is közlésre került.[33]

A másik, amiről szólni szeretnék: Adriana Švecová nagyszombati végrendeletekről írott hatalmas munkája. E témában korábban csak Németh Gábor kötetét forgathattuk, aki az 1540 és 1690 közötti időszakból tett közzé 90 darab magyar nyelvű végakaratot.[34] Adriana Švecová munkájának címében az 1700-1871 korszakjelölés ennek folytatását ígéri; a két kötetben megjelent, együttesen 1384 oldalas kiadvány azonban nem klasszikus forrásközlés. A mintegy 200 oldalas bevezető tanulmány után csupán hat végrendeletet tesz teljes szövegével közzé, majd 22 testamentum-oldalt közöl másolatban; az ezt követő több mint ezer oldal viszont regesztákat tartalmaz – összesen 1522 darab végrendeletről! Minden esetben közli a testáló nevét, a készítés (esetleg a megerősítés) idejét, a testamentum nyelvét, terjedelmét, a tanúk nevét és aláírását, a pecsétek számát; majd rövid – többnyire 10-15 sor és egy-másfél oldal közötti terjedelmű – tartalmi összefoglalását adja a végakaratnak.[35] A munkából így teljes jegyzéket kapunk a nagyszombati levéltárban őrzött, a városban készült végrendeletekről; de számos résztéma kutatását segíthetik a regeszták, miként a bevezető tanulmány is.

A falvakban élő jobbágyok végrendeleteinek kutatása terén legfontosabb eredményként Kelemen István 2008-ban megjelent forrásközlő kötetét említhetem, mely 42 Sopron vármegyei településről 185 végrendelkező 188 „utolsó akaratát" tartalmazza a 18. század elejétől 1848-ig terjedő időszakból. Külön is figyelmünkre érdemes a mintegy 70 oldal terjedelmű bevezető tanulmány, mely – köszönhetően a történész szerző jogi végzettségének és elmélyült érdeklődésének – színvonalas bemutatását adja a közölt végrendeletek

[31] Kovács 2018.
[32] Héja 2016.
[33] Szálkai 2010.
[34] Németh 1995.
[35] Švecová 2014.

jogtörténeti sajátosságainak.[36] A kisebb tanulmányok közül Kothencz Kelemennek a 19. század elején keletkezett bajaszentistváni testamentumokkal foglalkozó dolgozatát emelném ki.[37]

Találunk példákat arra is, hogy egy-egy híres személy testamentumát tette közzé – önálló kötetben vagy kisebb tanulmányban – a kutató. Az előbbinek szép példája Padányi Bíró Márton veszprémi püspök 1762-ben készült végrendeletének közzététele – teljes latin szövegével, annak alapos jegyzetekkel ellátott magyar fordításával, figyelemre méltó bevezető tanulmánnyal, mellékletként az eredeti dokumentumot hasonmás kiadásban is közölve.[38] E forrást nem csupán terjedelme – 55 oldalas, bőrbe kötött végakaratról van szó! –, valamint készítőjének kiléte teszi érdekessé, de az a tény is, hogy – amint arra a közreadók is utalnak[39] – a korszakból kevés főpapi végrendelet érhető el nyomtatásban. Alaki szempontból nem egy „hagyományos" végrendelet, bár annak néhány fontosabb eleme megtalálható benne; sokkal inkább egy alapos számadás püspöki működésének 17 esztendejéről, annak fontosabb cselekedeteiről – miként az azokkal járó kiadásokról is.

A kisebb forrásközlésekre példaként Gyulai Éva közleményét említem, aki Aszalay Ferenc – II. Rákóczi Ferenc egykori szekretáriusa – végakaratának két fennmaradt (egymástól eltérő szövegű) autográf kéziratát, valamint a hátrahagyott javairól felvett inventáriumot rendezte sajtó alá, rövid bevezetővel ellátva.[40]

Végezetül: nem csupán a vizsgált társadalmi csoportok, illetve földrajzi tájak köre „tágult ki", de – mint fentebb már utaltam rá – a kutatás időhatárai is. Ennek illusztrálására Herger Csabáné tanulmányát emelném ki, aki az 1850-es évek – azaz az Osztrák Polgári Törvénykönyv „uralma" alá tartozó időszak – pécsi végrendelkezési gyakorlatáról írt tanulmányt.[41]

Segédletek, gyűjtemény-ismertetők

A forrástípus iránti kutatói érdeklődés megélénkülését jelzi a gyűjtemények használatát könnyebbé tevő segédletek megjelenése is. Vajk Ádám a Győri Egyházmegyei Levéltárban őrzött testamentumokról készített segédletet: ebből megtudhatjuk, hogy az intézményben 1200-nál több végakaratot őriznek, melyek döntő többségét egyházi személyek készítették, a 18. század második, illetve a 19. század első felében. Figyelemre méltó, hogy csak a Püspöki Levéltár „Testamenta" gyűjteménye 1076 tételt tartalmaz![42]

---

[36] Kelemen 2008.
[37] Kothencz 2016.
[38] Hermann–Jakab 2013.
[39] Hermann–Jakab 2013: 16–18.
[40] Gyulai 2008.
[41] Herger 2018.
[42] Vajk 2005.

Míg Hermann István a Veszprémi Érseki Levéltár végrendeleti ügyekkel kapcsolatos anyagának kutatásához készített segédletet.[43]

Már az is nagy segítséget jelenthet a kutatónak, ha felhívják a figyelmét egy gyűjtemény ez irányú gazdagságára. Ezt tette Kovács Kiss Gyöngy, aki a kolozsvári levéltárban őrzött végrendeletekről írt – azóta többször is napvilágot látott[44] – ismertetést; míg Dominkovits Péter a soproni levéltár kora újkori végrendelet-gyűjteményének gazdagságára igyekezett felhívni a figyelmet, különös tekintettel az evangélikus felekezethez tartozók végakarataira.[45]

A kutatások néhány fontosabb irányáról

Amint az már az eddigiekből is kiderülhetett, a végrendeletek számos téma kutatására nyújtanak lehetőséget. Hasznosíthatja adataikat a temetkezési szokások kutatója ugyanúgy, miként a népi vallásosság, a vallásos társulatok múltja iránt érdeklődő; de alkalmasak lehetnek például a városon kívüli kapcsolatok feltérképezésére vagy a mindennapi élet kutatására is.[46] Jogtörténeti forrásértéküket is felismerte már jó néhány kutató; e témában is születtek az utóbbi évtizedben újabb eredmények.

Homoki-Nagy Mária a már említett, alapos bevezető tanulmánnyal közreadott szentesi forrásközlő kötete mellett több kisebb tanulmányt is publikált a témában. Összefoglalta gondolatait a női különjogokról; vizsgálta a végrendeletek kapcsán keletkezett pereket; a „három Dóczi" testamentumának elemzésével egy család történetének kutatásához használta e forrásokat.[47] Mintegy összegzésképpen „A mindennapok joga a jobbágy-parasztság végrendeleteiben" címmel készített terjedelmesebb tanulmányt; és értő előszót írt Nánásy Benjámin „Testamentom a' Magyar Országi törvények szerént" című – 1798-ban megjelent, a témában alapműnek számító – munkájának reprint kiadásához.[48]

Kajtár István több munkájában foglalkozott a jogi kultúrtörténeti szövegekkel, külön tanulmányt szentelve a szakrális elemek előfordulásának.[49] Utolsó tanulmányában pedig – mintegy összegzésképpen – áttekintő értékelést adott a jogi kultúrtörténet forrásairól, módszertani és elméleti kérdéseiről, eredményeiről – az utóbbiakat egy terjedelmes bibliográfia közlésével is alátámasztva.[50]

---

[43] Hermann 2010.

[44] Korábbi megjelenéseiről: Horváth 2009: 270.; újabban: Kovács Kiss 2008. Témánk szempontjából nem érdektelen a kolozsvári osztóbírói intézményről kiadott kötete sem (Kovács Kiss 2012).

[45] Dominkovits 2018.

[46] A már említettek mellett néhány további példa: Horváth 2013a; Horváth 2013b; Horváth 2015.; Horváth 2017a; Horváth 2017b; Szuly 2013.

[47] Homoki-Nagy 2013; Homoki-Nagy 2016; Homoki-Nagy 2018b.

[48] Homoki-Nagy 2018c; Homoki-Nagy 2007.

[49] Kajtár 2009; Kajtár 2016.

[50] Kajtár 2018.

Fontosnak tartom megemlíteni: Homoki-Nagy Mária és Kajtár István mellett a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport további tagjai is részt vettek a végrendeletek kutatásában. Herger Csabáné 1850-es évekre kiterjedő, illetve Kothencz Kelemen bajaszentistváni végrendeleteket elemző kutatására már utaltam, miként saját publikációimra is. Két további nevet is említhetek még: Bánkiné Molnár Erzsébet azt vizsgálta, hogyan érvényesültek a nők érdekei a jászkun végrendeletekben;[51] míg Gelencsér József öt vásárhelyi testamentumot mutatott be 2019 novemberében a Kajtár István Emlékkonferencián – ahol egyébként két további előadás is elhangzott e forrástípusról.[52] Nem túlzás tehát azt állítani: az utóbbi évtizedben a Kutatócsoport tagjai fontos szerepet vállaltak a végrendeletek közreadásában és elemzésében is.

Összegzés helyett

Az utóbbi bő évtized eredményeit áttekintve láthatjuk, hogy a téma kutatásának határai több szempontból is kiterjedtek. Szinte az ország egész területéről említhettem publikációkat, miként határainkon kívülről is. Időben a 15. század elejétől az 1910-es évekig fél évezredet ível át a közzétett testamentumok keletkezési ideje. A már megkezdett munkálatokat folytató települések mellett újabb „csatlakozókról" is beszámolhattam; miként a téma kutatóinak sora is bővült időközben.

Mind hazánkban, mind azon kívül népszerűnek mondható tehát e forrástípus. Az előbbit bizonyíthatja a már elmondottak mellett az is, hogy az egyetemi hallgatók közül is kedvet kaptak néhányan a testamentumok kutatásához, több kiváló tudományos diákköri dolgozat született már munkájuk során – Hatos Hajnalka díjnyertes dolgozata nyomtatásban is megjelent.[53] Az utóbbiról pedig csupán annyit: 2010-ben Bécsben konferenciát szerveztek *Testamente aus der Habsburgermonarchie* címmel, melynek keretében az ausztriai kutatásokról hírt adó előadások mellett a magyarországi, valamint a szlovákiai eredményekről is elhangzott egy-egy beszámoló.[54]

Mindezeket figyelembe véve megállapítható: a 2008 óta eltelt bő évtized jelentős eredményeket hozott a végrendeletek kutatása terén, lendületesen folytatva az azt megelőző negyedszázad ez irányú munkáját. Több ezerrel bővült a nyomtatásban elérhető testamentumok száma; a feldolgozások pedig tovább bővítik e forrástípusról korábban már meglévő ismereteinket.

---

[51] Bánkiné 2013.

[52] A konferencia előadásait tartalmazó kötet szerkesztés alatt van.

[53] Hatos 2009.

[54] A konferencián elhangzott előadások egy részét közli: Olechowski–Schemetter 2011; a hazai kutatásokról: Horváth 2011.

Irodalomjegyzék

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet

2013 A nők érdekeinek érvényesülése a jászkunsági végrendeletekben. In Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 75) 69–78. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

CSOMOR Erzsébet

2015 *Zalaegerszegi végrendeletek 1701–1826. I–II*. (Zalai Gyűjtemény 77) Zalaegerszeg: Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára.

D. SZAKÁCS Anita

2008 *Medizingeschichtliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts. Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der frühen Neuzeit. 16–18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek. A kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai*. Sopron: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára.

DOMINKOVITS Péter

2008 Rokonok és pénzügyek. A szombathelyi polgárok vidéki kapcsolatairól, végrendeleteik alapján (1606–1665). In Á. Varga László (főszerk.): *URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv III*. 275–291. Budapest: Budapest Főváros Levéltára.

2018 Sopron város kora újkori végrendeleteiről, különös tekintettel az evangélikus felekezethez tartozók végakarataira. *Soproni Szemle* 72:3. 248–251.

DOMINKOVITS Péter – D. SZAKÁCS Anita

2018 *Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalomtörténeti kutatásához, végrendeletek. Angaben und Quellen zur Gesellschaftsforschung der Ödenburger evangelischen stadtleitenden und geistigen Elite des 17–18. Jahrhunderts, Testamente*. Sopron: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára.

GELENCSÉR József

2014 Tárkány Szücs Ernő inspirációi („… hogy talán kedvet kap a jogi népszokások kutatására is"). In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) 121–134. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

GYULAI Éva

2008 Aszalay Ferenc, Rákóczi egykori szekretáriusa végrendelete és hagyatéki leltára (Miskolc, 1728-1729). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 47. 367–399.

HATOS Hajnalka

2009 A végrendeletek története a XVII-XIX. században. In Sulyok Gábor (szerk.): *„Optimi nostri". Díjnyertes tudományos diákköri dolgozatok 2009*. 143–181. Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft.

HÉJA László

2016 *„Tészem következendő rendelésemet." Törökszentmiklósi végrendeletek 1793–1919*. (Helyismereti Füzetek 6) Törökszentmiklós: Ipolyi Arnold Könyvtár, Múzeum és Kulturális Központ.

HERGER Csabáné

2018 Végrendelkezési szokások Pécsett az Osztrák Polgári Törvénykönyv uralma alatti években. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22–27.) Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium előadásai*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 4) 77–92. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

HERMANN István

2010 *Végrendeleti ügyek – Processus causarum: Testamentaria (VÉL A/22. 16.)*. (A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár Segédletei. Segédletek 3) Veszprém: Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár.

HERMANN István – JAKAB Réka

2013 *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök végrendelete 1762. Testamentaria dispositio Domini Martini Bíró de Padány episcopi Wesprimiensis de anno 1762*. Veszprém: Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára.

HOMOKI-NAGY Mária

2007 A végrendeleti öröklés a rendi magyar magánjogban. Nánásy Benjámin Törvényes hites szószóló könyve elé (1798). In *Nánásy Beniámin: Testamentom a' Magyar országi törvények szerént. Pesthen, Trattner Mátyás, 1798. c. kötet reprint kiadása*. VIII–XXIII.

2013 Gondolatok a női különjogokról. In Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 75) 297–308. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2016 „A törvényes igazság kiszolgáltatása végett…" In Béli Gábor – Korsósné Delecasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut iuris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére*. 95–104. Pécs: Publikon Kiadó.

2018a *„Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelésemet tészem…" Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 5) Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2018b A három Dóczi végrendelete. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22–27.) Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium előadásai*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 4) 93–110. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2018c A mindennapok joga a jobbágy-parasztság végrendeleteiben. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: a Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár. New sources of legal history research: Digital Database of folk Law (DDFL)*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8) 153–203. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

HORVÁTH József

2009 A magyarországi végrendelet-kutatás történetének vázlata, különös tekintettel a jogtörténeti kutatásokra. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. (ELTE Jogi Kari Tudomány 1) 265–279. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

2011 Die ungarische Testamentsforschung, mit besonderer Berücksichtigung der dörflichen Testamente. Ein Literatur- und Forschungsbericht. In Thomas Olechowski – Christoph Schemetter (hgg.): *Testamente aus der Habsburgermonarchie. Alltagskultur, Recht, Überlieferung*. (Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs 1/2011.) 68–77. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

2013a Végrendeleti adalékok a győri jezsuitáknál működő vallásos társulatok (kongregációk) történetéhez. In: *Csóka Úrtól Gáspár Atyáig. Ünnepi kötet Csóka Gáspár OSB 75. születésnapjára*. Szerk.: Rendtársai. 97–126. Győr: Szent Mór Bencés Perjelség.

2013b Végrendeleti adalékok a győri „rácok" 17–18. századi történetéhez. In Lukács Anikó (szerk.): *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség*. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 25) 261–276. Budapest: Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület.

2014 A kora-újkori győri végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1) 153–174. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar.

2015 „… és nékem is, a minden Testnek uttyán el kelletik mennem." Végrendeleti adalékok a 17-18. századi temetkezési szokásaink történetéhez. In Gyimesi Endre – Lénárt Anikó – Takács Erzsébet (szerk.): *A test a társadalomban. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2013. évi, sümegi konferenciájának kötete*. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 27) 383–400. Budapest: Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület.

2016 A kora-újkori nyugat-dunántúli kisnemesi végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2) 176–195. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2017a *Győr lakóinak mindennapi élete a 17. században*. Győr: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér.

2017b A 17–18. századi győri végrendelkezők városon kívüli vallási kapcsolatairól. In Pilipkó Erzsébet – Fogl Krisztián Sándor (szerk.): *Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10*. 209–225. Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum.

HORVÁTH M. Ferenc

2010a *Váci végrendeletek II. (1751–1770)*. (Váci Történelmi Tár 6) Vác: Vác Város Levéltára.

2010b *Váci végrendeletek III. (1771–1785)*. (Váci Történelmi Tár 8) Vác: Vác Város Levéltára.

KAJTÁR István

2009 Jogi kultúrtörténeti szövegek a tradíció és a modern határán. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. (ELTE Jogi Kari Tudomány 1) 47–62. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

2016 Szakrális elemek a jogi kultúrtörténetben. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2) 196–203. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2018 Áttekintő értékelés a jogi kultúrtörténet forrásairól, módszertani és elméleti kérdéseiről, eredményeiről. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár. New sources of legal history research: Digital Database of folk Law (DDFL)*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8) 205–249. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

KELEMEN István

2008 *Sopron vármegyei jobbágyvégrendeletek a XVIII. század elejétől 1848-ig*. (Források 2) Győr: Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága.

KOTHENCZ Kelemen

2016 Végrendelkezés Bajaszentistvánon a 19. század elején. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2) 219–235. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

KOVÁCS Ilona

2018 *„A mindenható örök Isten nevében!" Debreceni végrendeletek gyűjteménye*. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai) Debrecen: Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.

KOVÁCS KISS Gyöngy

2008 Végrendeletek Kolozsvár város levéltárában. In Uő: *Megidézett múlt. Tanulmányok, forrásközlések*. 49–63. Kolozsvár: Korunk Kiadó–Komp-Press Kiadó.

2012 A *kolozsvári osztóbírói intézmény és a kibocsátott osztálylevelek*. Kolozsvár: Korunk Kiadó–Komp-Press Kiadó.

KULCSÁR Beáta

2008 Magyar nemesi végrendeletek a középkorban. *Belvedere Meridionale* 20:1–2. 58–78.

MAJOROSSY Judit – SZENDE Katalin

2010 *Das Pressburger Protocollum Testamentorum. I. 1410–1487*. (Fontes Rerum Austriacarum 3. Abt. Fontes iuris 21) Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag.

2014 *Das Pressburger Protocollum Testamentorum. II. 1487–1529*. (Fontes Rerum Austriacarum 3. Abt. Fontes iuris 21) Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag.

NAGY Ibolya

1986 Végrendeletek és temetkezés Szentesen a 19. században. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. 179–192.

OLECHOWSKI, Thomas – SCHEMETTER, Christoph (Hgg.)

2011 *Testamente aus der Habsburgermonarchie. Alltagskultur, Recht, Überlieferung*. (Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs 1/2011.) Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

RÁCZ István

1983 *Debreceni végrendeletek 1595–1847*. Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár.

RÜSZ-FOGARASI Enikő

2012 A marosvásárhelyi Nagy Szabó Péter végrendelete. In Pál-Antal Sándor – Cornel Sigmirean – Simon Zsolt (szerk.): *A történetíró elhivatottsága. Vocatia istoricului. Emlékkönyv Szabó Miklós születésének 80. évfordulójára*. 278–283. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

2014 *Kora újkori marosvásárhelyi végrendeletek 1586–1689*. (Erdélyi Testamentumok 5) Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

ŠVECOVÁ, Adriana

2014 *Trnavské meštianske závety (1700–1871)* I–II. Trnava: Trnavská Univerzita v. Travne. Právnická Fakulta.

SZÁLKAI Tamás

2010 *„Minek előtte halhatatlan drága lelkét Szent Istenének kebelére adná". Derecskei végrendeletek és osztálylevelek 1745–1893*. (Hajdú-Bihari Levéltári Füzetek) Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár.

SZENDE Katalin

2004 *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32) Budapest: MTA Történettudományi Intézete.

2008 „Míg el nem éri a nagykorúságot…" Gyermekek a középkori magyarországi városi végrendeletekben. *Soproni Szemle* 62:3. 250–261.

SZULY Rita

2013 A győri Congregatio Agoniae Christi tevékenységének és társadalmi szerepének vizsgálata az 1743 és 1753 közötti időszakban. *Egyháztörténeti Szemle* 14:4. 13–30.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1961 *Vásárhelyi testamentumok*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi Könyvtár) Budapest: Gondolat.

TÓZSA RIGÓ Attila

2005 A városi elit családszerkezetének vizsgálata az 1529–1557 közötti pozsonyi végrendeletek alapján. In Czoch Gábor (főszerk.), Kocsis Aranka – Tóth Árpád (szerk.): *Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. 131–155. Pozsony: Kalligram.

2012 A reformáció hatásai a polgári végrendelkezés gyakorlatára, pozsonyi és bécsi források alapján. *Egyháztörténeti Szemle* 13:4. 39–57.

TÜDŐS S. Kinga

2003 *Hadviselő székelyek végrendeletei. Háromszék*. (Erdélyi Testamentumok I) Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

2006 *Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei*. (Erdélyi Testamentumok II) Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

2008a *Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei (1600–1660)*. (Erdélyi Testamentumok III) Marosvásárhely: Mentor Kiadó.

2008b A székely örökség háramlása a 16–17. századi végrendeletek tükrében. *Aetas. Történettudományi Folyóirat* 23:4. 205–222.

2008c Tüdős S. Kinga műveinek válogatott bibliográfiája. *Aetas. Történettudományi Folyóirat* 23:4. 203–204.

2011 *Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1661–1723*. (Erdélyi Testamentumok) Budapest: Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület.

VAJK Ádám

2004 *Végrendeleti sorozatok. Testamentarische Reihen*. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Segédletek 4) Győr: Győri Egyházmegyei Levéltár.

Jogi néprajzi adatok az irodalomban
Bűnesetek Galgóczi Erzsébet műveiben

LANCZENDORFER ZSUZSANNA
(néprajzkutató, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem)

Legal Ethnographical Data in Literature. Criminal Events in the Works of Erzsébet Galgóczi

In my lecture, I focus on the works of the József Attila and Kossuth Prize-winning writer, who have dealt with crimes and legal cases very often in her writings. The reason for my choice of topic is that Erzsébet Galgóczi came from my village, she was born in Ménfő, and I had the chance to know her personally as well, what is more, I managed to collect ballads from her. In my study, I enumerate the crimes that took place in our settlement that served as a source for her literal works. I deal in more detail with her short story titled 'Whose Law?', since also my father and my family are involved in its real story.

Keywords: literature and law, works of Erzsébet Galgóczi, crimes, true stories

„Valóságos képet akarok adni
arról a néhány évtizedről,
amelyben, mint író éltem."[1]

Galgóczi Erzsébet

Bevezetés

Az irodalom és jog kérdéskörével már többen foglalkoztak.[2] Kiemelném Tárkány Szücs Ernőt, aki elsőként vizsgálta Tömörkény István műveit, azzal a céllal, hogy képet kapjon az ott élő emberek jogtudatáról,[3] valamint Kiss Annát, aki a büntetőjog alapkategóriáira gyűjtött szépirodalmi példákat egyik könyvében.[4]

Arany János balladáiban, műveiben is gyakran olvashatunk jogi esetekről, népi jogtudat jogszokásairól.[5] Feltétlenül meg kell említenem Bognár Szabina – Homoki-Nagy Mária – Nagy Janka Teodóra tanulmányát, amelyben a szerzők a tudományközi szemlélet fontosságára, a jog és irodalom érintkezésének sokszínűségére mutatnak rá, valamint a népi jogtudatot vizsgálják Arany János Elveszett alkotmány eposza alapján. [6]

---

[1] Galgóczi Károlyné 2010: 5.

[2] Ennek a témának a hazai kutatástörténeti áttekintését adja: Bognár–Homoki-Nagy–Nagy 2017: 101–104.

[3] Tárkány Szücs 1970: 421–429. Köszönet Nagy Janka Teodorának, hogy felhívta figyelmemet erre a tanulmányra.

[4] Lásd: Kiss 2008. Nemcsak bűnbeesett irodalmi hősöket mutat be, hanem – mint jogász – azt is megnézte, hogy az elkövetők, a bűnösök (pl.: Ágnes Asszony, Édes Anna; Kárász Nelli; Toldi Miklós) a mai érvényes jog szerint milyen büntetésre számíthatnának.

[5] Pl.: Tetemre hívás; Ágnes Asszony; Tengeri hántás.

[6] Bognár–Homoki Nagy–Nagy 2017: 101–130.

Előadásomban a József Attila- és Kossuth-díjas író[7] műveit veszem górcső alá, aki írásaiban nagyon sokszor foglalkozott bűncselekményekkel, jogi esetekkel. Sógornőjétől[8] megtudtam, hogy kedvenc írója Dosztojevszkij volt, és nagy hatást gyakorolt rá a *Bűn és bűnhődés* című műve.[9] Többször idézte a másik híres orosz írót, Tolsztojt is: *„Boldogságról írni unalmas."* Témaválasztásom egyik oka, hogy az írónő falumbeli, Ménfőn született és szerencsém volt személyesen is ismerni, sőt folklóralkotást gyűjteni tőle,[10] mivel édesapám kiváló elbeszélő lévén, ha hazajött „Erzsi néni" Ménfőre, gyakran látogatott meg bennünket egy kis beszélgetésre. Témaválasztásom másik oka, hogy régóta foglalkozom a gyilkosságballadák valós hátterének kinyomozásával,[11] és ismert, hogy az írónő is komoly detektívmunkát végzett művei megírásához. Galgóczi Erzsébet sok népballadát ismert, amelyeket idéz is műveiben, így például a gyermekgyilkos anyát, Budai Ilonát[12] a *Nyolc karéj kenyér* című elbeszélésében. De említhetem Sobri Jóska betyárballadát, amelyet beépített *Az eltévedt lovas* írásába.[13] Néprajzi érdeklődésemre is nagy hatással voltak művei. Az *Úszó jégtábla* című hangjátékának ihletője, és címadója is egy kegyetlen népszokás.[14] A kötet bemutatóján ott voltam, dedikációját őrzöm könyvében: *„Lanczendorfer Zsuzsikának szeretettel a szülei jóbarátja: Galgóczi Erzsi 1978. május 29."*

Galgóczi Erzsébet rövid életrajza

Galgóczi Erzsébet 1930. augusztus 27-én egy nyolcgyermekes család hetedik gyermekeként született a Győr megyei Ménfőn.[15] Megjegyzem, a hetedik gyermeket táltosnak tartották nálunk. Egy biztos, Galgóczi Erzsébet

---

[7] Galgóczi Erzsébet író, újságíró, dramaturg, filmforgatókönyv író. Szül.: Ménfő, 1930, meghalt: Győr-Ménfőcsanak, 1989. Életében 31 kötete jelent meg 31 nyelven. Írt: novellát, regényt, irodalmi riportot, rádiójátékot, TV- és filmforgatókönyvet.

[8] Köszönet Galgóczi Károlynénak, a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár főkönyvtárosának, Galgóczi Erzsébet sógornőjének – aki mindenkinél jobban ismeri az írónőt és munkásságát, valamint ápolja és gondozza a mai napig a hagyatékot – a sok értékes adatért, interjúért. Külön köszönöm, hogy az általa elkészített Galgóczi Erzsébet bibliográfiában bejelölte nekem a Ménfőn megesett bűneseteket és mesélt is valós hátterükről.

[9] A bűn és bűnhődés témával Galgóczi Erzsébet riportjaiban és irodalmi szociográfiájában Széles Klára foglalkozott, elsősorban a *Kinek a törvénye?* és *Közel a kés* című művek alapján. Lásd: Széles 2010: 56–64.

[10] Például Szedri báró balladájának egyik helyi variánsát tőle jegyeztem le. Lásd: Lanczendorfer 2000: 4.

[11] Többek között: Lanczendorfer 2009; 2016; 2018.

[12] Galgóczi 2005: 13.

[13] Galgóczi 1994: 7.

[14] A darab mottója: *„A történelem előtti időkben bizonyos primitív északi törzsek úgy szabadultak meg az öregektől, hogy kitették őket egy úszó jégtáblára, és otthagyták. Gottfried Benn tanulmányából."*

[15] Ménfőcsanak: Ménfő, Csanakhegy, és Csanakfalu egyesülésével jött létre 1934-ben. 1971-től Győrhöz csatolták, és azóta Győr-Ménfőcsanak néven szerepel.

tehetséggel megáldott, „táltos író" volt. Bertha Bulcsú írja: *„Emberasszony, akinek rejtett ereje van, mint a hajdani sámánoknak."*[16] Már édesapja Galgóczi József is – paraszti származása ellenére – nagyon szeretett olvasni és kitűnő anekdotázó volt. Az olvasás szeretete megalapozta lánya írói karrierjét is. Első könyvét, egy Petőfi verseket tartalmazó kötetet, édesanyjától kapta kilenc éves korában, ennek hatására kezdett verseket írni. Már 12 évesen megírta első novelláját. Ady költészetével 1944-ben ismerkedett meg, amikor egy munkaszolgálatostól édesanyja két tojásért megvásárolta Ady összes műveit. *Küszöbön* című novellájában olvashatjuk, hogy paraszti származása ellenére kiharcolta magának a továbbtanulás lehetőségét. 1945-ben iratkozott be a Győri Állami Tanítóképzőbe és 1949-ben végezte el.[17] Egy évig a Győri Vagongyárban esztergályosként dogozott. Írói pályáját egy tehetségkutató pályázat első helyezése indította el.[18] Budapestre költözött, haláláig ott élt és alkotott. 1955-ben elvégezte a Színház és Filmművészeti Főiskolán a dramaturg szakot. Újságíróként[19] (*Művelt Nép*) dolgozott, majd riportokat készített a Hunnia Filmgyárnak. 1959-óta szabadfoglalkozású író. 1980-1985 között országgyűlési képviselő Győr-Sopron megyében. Mennyire drámai és sorsszerű, hogy olvasás közben érte a halál 1989. május 20-án Ménfőn. Emlékére 1991. május 17-én a ménfőcsanaki Bezerédj-kastélyban Galgóczi Erzsébet Emlékszobát avattak, amelynek gondnoka sógornője, Galgóczi Károlyné főkönyvtáros lett.[20]

Galgóczi Erzsébet témái, forrásai

Galgóczi Erzsébet írta: *„A magamfajta „modell" után dolgozó, úgynevezett realista írónak két ihletforrása van: vagy egy esemény, vagy egy jellem… Az igazi, persze az, ha az eseményt is és a benne szereplő embert is módom van a valóságból ismerni.."*[21] Az írónő gyakran veszi témáit szülőfalujából, az ottani emberek elbeszéléseiből: *„Jó, ha az írónak van egy faluja vagy gyára, ahová*

---

[16] Bertha 1977: 208.

[17] Mindkettőnknek alma matere volt a győri Tanítóképző, amelynek jogutódjában 1996-óta tanítok. Ma: Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar.

[18] *Életünk a legboldogabb nékünk* címmel, 1950.

[19] Édesapám igaz történetei között is szerepel egy újságírónőről szóló, de mindig hozzátette, amikor mesélte, hogy *„ez nem a Galgóczi Erzsi, mert az még kapálni is tud." „A ménfői Tszbe egy újságírónőt vitt ki az elnök. A kanászerdő mellett málnás volt, benne egyméteres paré (gaz). – Elnök elvtárs, mi az? – kérdezte a győri vendég. Paré – volt a válasz. Másnap az újságban a következő sorokat lehetett olvasni: A ménfői Tsz-ben egyméteres paraj nőtt."* Lanczendorfer 2007: 271.

[20] A száz négyzetméteres, boltíves teremben látható az írónő budapesti lakásából származó dolgozószobája és az úgynevezett „parasztszobája." Középen a tárlókban különféle dokumentumok, kéziratok, kitüntetések, az írónő kedves tárgyai és a megjelent kötetei vannak. Az állandó kiállítás forgatókönyvét Pomogáts Béla irodalomtörténész írta. A kiállítást Szabó Péter történész, muzeológus, a Xántus János Múzeum munkatársa rendezte.

[21] Galgóczi 2005. Fülszöveg.

időnként hazamehet, teleszívni magát annak a földnek éltető nedvével, amelyből, mint fa, kinőtt – hogy ki ne szakadjon."[22] Galgóczi Károlynétól megtudtam írásainak egyharmada szülőfalujához kötődik. Az első novelláskötete 1953-ban 23 éves korábban jelenik meg *Egy kosár hazai* címmel. *„Ebben a könyvben szinte minden elbeszélés helyi témán alapul."*[23] Galgóczi Erzsébet írta, hogy a málnatermesztésről elhíresült Ménfőn nagyon szeretett málnát szedni, mivel: *„Egy hét alatt egy évre való témát össze lehet szedni. Csak győzné megírni az ember."*[24] Testvérei „meséi" is adták számára az írói ötleteket. Ha hazalátogatott csakúgy szívta magába a megtörtént eseteket, és persze alaposan utána is járt. A családtól „örökölte" azt a megrázó témát is, amit az *Üzenet* című novella őriz. 1866-os kolerajárvány idején játszódik, amikor szeptemberben, csak Ménfőn 30 ember halt meg. A novellában szereplő kisfiú – aki kenyérrel „etette" halott édesanyját – az írónő anyai nagyapja, Kelemen Sándor volt.[25]

Az írónő szűkebb pátriája történeteit is papírra vetette. Például a *Hajnali látogatók* című írásában[26] egy szomszéd faluban megtörtént esetet ír le: *„a tanácselnök fia, apja puskájával kilövi egy gyermek szemét. Az esetet eltusolták. A szomszéd községben Győrújbaráton (Kisbarátin) történt."*[27] A tragédiát nem követi büntetés, mivel a lövöldöző fiú apja összeköttetésekkel rendelkezik, a nyomorékká vált gyermek szülei pedig szegény, kiszolgáltatott helyzetű emberek.[28]

Más vidék történeteit is megírta, így például a *Tizenegy több, mint három*[29] bányásznovellájában állít emléket az ajkai bányászok szerencsétlenségének, amelyet újságban olvasott. A történet szerint választaniuk kell két bányászcsoport között, annak ismeretében, hogy a lent rekedteket ezzel halálra ítélik.

Galgóczi Erzsébet dolgozott újságíróként is, így témáit ezekből a riportokból is vette.[30] Riportjai folyóiratokban, majd könyvekben is megjelentek.[31] Szülőfalujáról 17 riportot írt, ebből három vitát és feljelentést váltott ki – írja sógornője Galgóczi Károlyné.[32] A falu számára a parasztságot jelentette, témái is többnyire róluk szólnak. Riportjaiban is feltárta az ott zajló visszaéléseket, csalásokat, „kiskirálykodásokat" pl.: *Keresztesné; Kinek a törvénye*?[33]

---

[22] *Gyomirtás.* Galgóczi Károlyné 2010: 205.
[23] Galgóczi Károlyné közlése.
[24] *Málna.* Galgóczi 2010: 274.
[25] Galgóczi Károlyné 2021: 5.
[26] Dramatizált formában, *Vesztesek* címen jelent meg.
[27] Galgóczi Károlyné közlése.
[28] Galgóczi Károlyné 2014: 49.
[29] Galgóczi 1971: 191–202.
[30] Lásd: Galgóczi Károlyné 2010.
[31] Lásd: Irodalmi Újság; Élet és Irodalom; Kortárs; Kegyetlen sugarak; Nádtetős szocializmus; Törvény szövedéke.
[32] Galgóczi Károlyné 2010: 8.
[33] Lásd: *Gyomirtás.* Galgóczi Károlyné 2010: 205–209.

A ménfőiek is gyakran keresték meg panaszaikkal, ezeket mindig komolyan vette. De olvashatunk a „málnából épült" ménfői templomról is, amelynek építésében többek között édesapám is részt vett 1948-ban *(A kastély és a templom).* Több riportját szépirodalmi formába ölti pl.: *Közel a kés; Félúton.* Kegyetlenül feltárja a paraszti életforma változását *(Hetipiac; Málna)* és visszásságait is (*Öt lépcső felfelé; Amióta ingyen van*).

Galgóczi Erzsébet írásait cenzúrázták, betiltották könyveit, filmforgatásait leállították. Ezekről – sógornőjének köszönhetően – a megjelent napló részleteiben olvashatunk.[34] Például cenzúrázták *Kőnél keményebb* novelláját; a *Hősködő* tévéjátékát sem mutatták be, emiatt az egy mondat miatt: *„Hát igen a forradalomnak és az ellenforradalomnak is az a vége, hogy akasztanak."* Aczél György is írt neki levelet és kérte, hogy ne a „padláslesöprésekről", a „rossz funkcionáriusokról" írjon, hanem inkább a gyermekkori emlékeiről. Egyben gratulált is *Az eltévedt lovas* írásához.[35] *„Ha áttérnék konfliktus nélküli idillek ábrázolására, meggyőződésem, hogy Aczél elvtárs fájlalná a legjobban"* – írta válaszlevelében. Többször be is perelték, amit meg is írt *(Az utolsó sajtóperem)*.[36]

Szereplői, karakterei

Szereplőiben gyakran fedezhetjük fel az írónő családtagjait. Gyermekkori emlékei, falusi környezete, családja elevenedik meg az *Emberék macskája* című elbeszélésben.

Luca dédnagyanyjáról írta a már említett megrendítő történetet az *Üzenet* című alkotásában.

Édesanyjáról, Kelemen Katalinról több művében emlékezik meg. Így pl.: *Keresztesné; Keresztesné halála; Mama öltözik.* Szülei ihlette az *Öregek* című elbeszélést.

Testvére, Galgóczi Károly több riportban (*Az elnök belépése*; *Az első zárszámadás; Az elnök gondjairól; Félúton; Mérföldkövek; Közel a kés; Valami megváltozott*) kisregényben, elbeszélésben szerepel. Galgóczi Károly 5 évig volt téesz-elnök. Feleségétől Gabi nénitől azt is megtudtam, hogy *„kiváló előadó, jó mesélő volt."* Galgóczi Erzsébet testvéreivel (Károly és József) megtörtént borzalmas eseményt, a *Valami megváltozott* című műben örökíti meg.

A *Mérföldkövek* egyik szereplőjét testvéréről mintázta, a *Fiú a kastélyból* főhőse Margit, a *Szilvalekvár,* valamint az *Öt lépcső felfelé* írásában pedig Irén nővére elevenedik meg. Matild testvére szerepel a *Három taxi szabadság* című elbeszélésben, amely az *Irodalmi Újságban* jelent meg.[37]

---

[34] Galgóczi Károlyné 2014: 44–50.
[35] Galgóczi Károlyné 2014: 44.
[36] Galgóczi 1988: 364–376.
[37] Galgóczi Károlyné közlése.

Unokatestvére, Kelemen Irén a *Redőnyös ház,* másik unokatestvére Kaizinger Irén az *Orbán Teca háza* és az *Öt lépcső „fölfelé"* főhőse.[38] A *Halottbúcsúztató* történetet is ő osztotta meg az írónővel. A műben az esetet *Zsufa*, vagyis Kaizinger Irén a mindentudó, erélyes falusi vénlány meséli el. *Zsufa*, a *Bolondnagysága* című írásában is jelen van.[39]

Szomszédok is gyakori szereplők elbeszéléseiben: *Sánta Miska,* Horváth Mihály; *Juli néni,* Szűcs Julianna *(Becsület)*.

A falu ismert személyiségei is megjelennek műveiben: *Bolondnagysága,* Stack Ferencné, aki az István majorban élt.

Saját magát is többször megjeleníti pl.: a *Kútban* című művében. Az értelmiségi restaurátor *Zsófiára* (*Szent Kristóf kápolnája)* a *Vadkacsalesen* képviselőnőjére, *dr. Zsolczai Editre,* illetve az újságírónő *Méri Évára* (*Keresztesné)* is ráismerhetünk személyében.

Bűnesetek Galgóczi szülőfalujához és Győrhöz kötődő műveiben

A továbbiakban sorra veszem azokat a falunkban megtörtént, illetve Győrhöz kötődő bűneseteket, amelyek forrásként szolgáltak az írónő elbeszéléseihez, regényeihez.

A háborús eseményekről (világháborúkról, a német megszállásról, az átvonuló frontról) is olvashatunk Galgóczi Erzsébet és szintén ménfői rokona Sulyok Vince[40] író jegyzeteiben. *Háború* című jegyzeteiből három ménfőcsanaki történet is született *(Valami megváltozott; Az eltévedt lovas; Orbán Teca háza).*[41]

Régen volt háború: A nagymama című elbeszélés átdolgozott változata a *Régen volt háború* tévéjáték. A történet olvasása kapcsán rögtön felötlik Arany János *Ágnes asszony* balladájával való hasonlóság, ahol a tényállás szerint, az asszony szeretőjével megöli férjét. Arany is egy megtörtént, geszti esetet emel balladai magasságokba. Az írónő a történetet gyermekkorában hallotta és az első világháborúra datálta. A műben *Kövecsesné Gombóc Naninak* hívták a főszereplőt, aki egy *„jóképű, fekete, olasz hozzá beszállásolt hadifogolyba"* beleszeret. A férje váratlanul hazajön és a beszállásolt katona megöli, a Rábába dobja, és ezután az asszonyt is elhagyja. A műből megtudjuk, hogy tíz évet ül az asszony a szeretője bűne miatt. Hazamegy lányához

---

[38] *Öt lépcső „fölfelé."* Galgóczi 1988: 206–211.

[39] Megjegyzem, Kaizinger Irént személyesen is ismertem, nagyon kedveltem. Szüleim mesélték, már kiskoromban, ha meghallottam a járókában a hangját, rögtön örömmel kiabáltam neki. Sokat énekelte nekem a *Kislány a zongoránál* kezdetű kedvenc slágerét. Gyakran megörvendeztetett bennünket, gyerekeket a mézédes, „Mazsolának" nevezett tejes kukoricájával.

[40] Sulyok Vince (1932–2009) Ménfőn született 56-os Osloban élő költő, műfordító, történész.

[41] Lásd: Galgóczi Károlyné 2010: 20.

Komló-völgyi[42] házukba, hogy lássa gyermekét és elmesélje tragédiáját, majd távozik. Galgóczi Károlynénak, Ventura Magdi néni csanaki fodrász azt mesélte, hogy megtörtént eset volt, itt történt a faluban. Börtönbe került, majd kiszabadulása után a helyi tanító felvette szolgálónak magához, mivel az volt a véleménye, hogy tettéért már megbűnhődött, letöltötte a büntetését.[43]

Valami megváltozott: Úgy gondolom a bűn témakörébe a gyilkossági kísérlet is beletartozik, akár háború van, akár nem. Galgóczi Erzsébet testvéreivel történt meg az az 1944-es ijesztő esemény, amelyet a *Valami megváltozott* című műben örökít meg. *„Karcsi, a férjem és öccse, Józsi a Zsidóföldön szántott a vasút mellett és körbe géppuskázták egy repülőről."*[44] A szépirodalmi átiratban egy szereplő van *Börönte Imre,* aki a Királyszéken dolgozik egyedül, amikor egy bombázó gép tüzet nyit rá. Ő is megmenekül, de *„valami mindörökre megváltozott"* a lelkében – írja az írónő.

Orbán Teca háza: Szívbe markoló az a baleset, amely Galgócziék egyik szomszédjával történt. K. Mári néni menteni akarta a fiát, hogy ne vigyék el katonának, ezért dohányt itatott vele és a fia belehalt. *„Sírva fakadt, könyörgött az anyjának: édesanyám ne engedjen elvinni. A Jóska már úgyis meghalt a fronton. Én nem akarok! Még csak húszéves vagyok. – Jól van Rudika, mondta az anyja, készítek egy kis port, felszippantod, attól egy-két hétig olyan beteg leszel, hogy kiszuperálnak… Hát kiszuperálták. Ki…"*[45]

Az írónő gyakori témája a téesz, és az ott dolgozók élete, személyes konfliktusai.

Közel a kés: A címet az írónő egy svéd költő epigrammájából vette, amely találóan summázza a történetet: *„Henrikék körül hóhegy tömörül./ Itt a düh útja kurta – és közel a kés./ S falu messze."*[46] Ebben a novellában a „kulák" *Csiszár Imre* és a téesz-elnök drámai, szinte haláláig kiéleződő vitája elevenedik meg, amelyet – a közös múlt (családjaik adták a falu előjáróságát) ellenére – a kollektivizálás vált ki. A két ember a kocsmából hazafelé tart és a téesz-elnök érzi, – sőt a kocsmában figyelmeztetik, illetve édesanyjától megtudja, hogy napközben otthonában vasvillával is kereste – hogy *Csiszár* meg akarja ölni, ezért végig vigyáz arra, hogy mindig társa háta mögött legyen, félve figyeli minden mozdulatát. A gazdagparaszt, miközben gonosz tettére készül, egész elrontott életét elmeséli, „meggyónja" vétkeit kiszemelt áldozatának. Feleleveníti saját bűneit, például, hogy akarata ellenére, hogyan ölte meg testvérét az apácának beállt beteges *Katit*; lánytestvéreit miként forgatta ki

---

[42] Ma is van ilyen nevű része Ménfőnek.

[43] Galgóczi Károlyné közlése.

[44] *„A faluban egyetlen bombabiztos óvóhely volt, a Kuncz alispán borospincéje. Ide zsúfolódott össze a fél falu. Minket, gyerekeket is felküldtek a szüleink…"* – írja jegyzeteiben az írónő. Lásd: Galgóczi Károlyné 2010: 15.

[45] *Orbán Teca háza.* Galgóczi 1994: 26–41; 38.

[46] Galgóczi Károlyné közlése.

az örökségből. Szinte érthető, ahogy a kisemmizett, nyomorgó lánytestvér megfenyegeti ezért testvérét: *„a három fiamat bicskásnak nevelem! Ha felnőnek és megtudják, hogyan bántál velem, az isten mentsen meg a bosszújuktól."*[47] A szocialista rendszer *Csiszár*t fájóan érintő intézkedéseiért (államosítás, téeszesítés, szerzetesrendek bezárása, hozomány miatt magasabb beszolgáltatás) is az elnököt teszi felelőssé, *„árulónak"* tartja. A novellában az írónő kitűnően érzékelteti az egyre növekvő feszültséget, azzal is, hogy a természet is kegyetlen, az eső három hete esik, ami a mezőgazdaságból élőknek nem kedvez. A gyilkolásra készülő is azóta iszik egyfolytában. Ahogy az úton mennek egyre nő egyikben az indulat, illetve a másikban a félelem, és az eső is ugyanúgy erősödik, egyre ádázabbul esik. A tervezett gyilkosság nem sikerül, így *Csiszár* a haragját *„a sok hold miatt elvett"* feleségén tölti ki. Az elbeszélés egy ménfői megtörtént esetet örökít meg. Galgóczi Károly felesége szerint a történetben a férje *Szalánczki Jánost,* a téesz-elnököt testesíti meg, aki 1959-1965 között volt elnök a faluban, és gyakran mesélte el ezt a történetet. A történet másik szereplője M. J. és az apáca is valós személy. Az írásban több ménfőcsanaki helyszín (*Öreg utca, Királyszék, Fehérkereszt*) és családnév is szerepel.

Az írónőt az 1956-os idők eseményei is megihlették. Gyakori motívum nála a disszidálni készülő ember (*Ott is csak hó van; November; A közös bűn*).

Az *Ott is csak hó van* a nyugati határszélen álló tanyán játszódik, amelynek gazdája pénzért csempészi át a határon a disszidálókat. Az elbeszélés az embercsempész halálával, gyilkossággal zárul. Fiatal pár érkezik a házhoz, a lány megbetegszik, majd meghal. A fiú fájdalmában, felháborodásában és tehetetlenségében lelövi a parasztot.

A közös bűn: Előzménye a *Kelta királyné* című elbeszélés, amely egy kriminek álcázott erkölcsi történet, amelyben az írónő azt írja meg, hogy 1956-ban hogyan menekültek a pártfunkcionáriusok Szlovákiába. *A közös bűn* eredetileg a *November* című könyv témáján alapul. A kisregény és film alapcselekménye szerint 1956 novemberében két fiú szállást kér egy tanyán, mivel át akarnak szökni nyugatra. Reggelre az egyik fiú megöli társát egy fejőszékkel. A háziak megtalálják a holttestet. A tanya lakói félelmükben eltüntetik a gyilkosság nyomait. Így lesznek – lényegében büntetlenül – cinkosokká. *„A főszereplő ménfői fiú, T. Pisti öli meg barátját."*[48] *„A közös bűn című regényem valóságalapja az én falumban történt. 1959-ben volt a tárgyalás"* – nyilatkozta az írónő egy interjúban.[49]

A falu özvegye elbeszélés *A közös bűn* témájának utóélete. A mű szerint *Burkaliné* fiatalon megözvegyült, magára maradt két gyerekkel, és egy félkész házzal. A falu saját *„özvegyének"* tekinti, a téesz ingyen befejezi a házát,

---

[47] *Közel a kés.* Galgóczi 1994: 205.
[48] Galgóczi Károlyné közlése.
[49] Bertha 1977: 211.

mindenki segíti a családot, különösen a férfiak. Zsófia tudja, hogy egy ideig még meg tudja védeni az anyósa, de hamarosan szabad prédájává válik a kiéhezett férfiaknak. Ekkor találkozik *Ágoston*nal, akivel egymásba szeretnek, és a férfi odaköltözik hozzá. *„M. Gy. öccse baleset áldozata lett. T. I. vette el az özvegyet feleségül, aki később ismét börtönbe került. Amikor kiszabadult, akkor volt a győri színházi bemutató és Bözsi nem jött el a bemutatóra. A helyi újság, a Kisalföld is írt róla 1978-ban.„*[50] Hajba Ferenc újságíró utána járt az esetnek és így summázza írásában: *„Ismét emberölési kísérlete miatt került elő Galgóczi Erzsébet kisregényének és az abból készült filmnek valóságos szereplője, akit korábban már halálra is ítéltek, ám végül életfogytiglant kapott. A per és az ítélet irodalmi érdekességekkel szolgál […] Nem tett vallomást, a nyomozati anyagok alapján rekonstruálták a történetet, de akkoriban ez nem volt akadálya a kivégzésnek. Megkérdeztem néhány idősebb büntetőbírót, hogyan kerülhette el T. István az akasztófát. Szerintük a rendszer már készült az '56 utáni politikai megtorlásra, nem akartak még köztörvényeseket is kivégezni. Egy idő után jó magaviselete miatt ki is engedték Szegedről. Ma már tudjuk, T. István megkéselte a feleségét, mert eladta a házat. Ennek is börtön lett a vége. Szabadulását követően Győrzámolyon telepedett le. A nyáron csaknem agyonvert egy asszonyt. Húsért ment a kutyáinak, és amikor az árus lehajolt a ládához, egy kalapáccsal többször fejbe vágta. Szerencsére a nő el tudott menekülni. … Nyereségvágyból elkövetett emberölés kísérlete miatt ítélték el. Több jogi érdekesség is akad a történtekben. Az előző bűncselekménye már elévült, vagyis nem számított visszaesőnek. A vádlott végig hallgatott. Az ügyész pedig maga kérte az enyhítő rendelkezések alkalmazását: ha a bíró elfogadja, tíz évnél nem lehet több az ítélet […] a bíró végül kilenc évet szabott ki, s ezt sem a vádlott, sem az ügyész nem fellebbezte meg. A tárgyalást figyelemmel kísérőknek az volt a benyomásuk, T. István a börtönben akar meghalni, ezért követte el a harmadik bűncselekményt. „Jó nekem ott", még ez is elhangzott a szájából. … Az embernek azonban az volt az érzése, hogy ő is csak a tárgyalást követően tudta meg, hogy az általa elítélt vádlott egyben a Galgóczi-mű irodalmi szereplője is. T. István különben mindig nagyon feldühödött, ha bűncselekményeit megírták. Mire a regény megjelent, ő már szabadlábon volt, és halálosan megfenyegette az írónőt. Akkoriban nyitották a győri Kisfaludy Színházat, a rendőrök külön nyomozót küldtek az írónő védelmére, de sógornője azt meséli, akkor már Pesten élt, nem érkezett haza a színháznyitó előadásra."*[51]

Galgóczi Erzsébet Győrben megtörtént eseteket is megírt.

A főügyész felesége: A történet középpontjában egy fiatal ügyész áll, akinek sorsa, karrierje szorosan összefügg az 1956 utáni koncepciós perekkel. Az

---

[50] Galgóczi Károlyné közlése.

[51] Hajba Ferenc: Megint ölni próbált és börtönben akar meghalni a Galgóczi-regény főszereplője. http://nol.hu/kultura/megint-olni-probalt-es-bortonben-akar-meghalni-a-galgoczy-regeny-foszereploje-1579003 Letöltés: 2021. 07. 31. 13:20.

ügyészt megyei főügyésszé nevezik ki, így ő írja alá, többek között, gyerekkori barátjának halálos ítéletét is. A történet másik szála két embercsempész családról szól, akik disszidálókat rabolnak ki, megölik őket és a Dunába dobják testüket. A férfiakat letartóztatják, de a női családtagok megvesztegetik a főügyész feleségét. A főügyész öngyilkosságba menekül. *A főügyész felesége* színművet Kecskeméten mutatták be 1970-ben, az írónő nyilatkozott is egy kecskeméti újságban.[52] A történetből tévéfilm is készült. Az utolsó fogatókönyvet Galgóczi Erzsébet András Ferenccel közösen írta, de csak 1990-ban mutatták be a Magyar Televízióban. Az írónőt egész életében foglalkoztatta *A főügyész felesége* témája. 1963-ban hallotta a győri megyei főügyész húgától a történetét.[53] „A *mosonmagyaróvári vérengzést a szóra bírható interjúalanyok s a hozzáférhető periratok alapján – már 1964-ben megírtam a Főügyész felesége című kisregényemben."*[54] 1980-ban Galgóczi Erzsébet egy megrázó levelet kapott Földes Gábor édesanyjától.[55] Ebből az is kiderül, hogy Major Tamás még Kádár Jánoshoz is elment, akitől ígéretet kapott, hogy nem végzik ki a győri színészt, Földes Gábort. Galgóczi Károlynétól megtudtam, hogy *„a titkosan kezelt peranyagot az írónő Földes Gábor védőjétől igen kalandos körülmények között kapta meg."* A *Műhely* 2007/ 2. száma közli az ítéletet is (Győr Megyei Bíróság: 009/1957/42). Nemcsak az áldozat édesanyja írt levelet Galgóczi Erzsébetnek, hanem az egyik ügyész is – aki közreműködött a perben –, és felajánlotta, hogy a műben *Komlós* néven szereplő bíró, illetve Földes Gábor valóságos jelleméről tájékoztatja az írónőt.[56]

Szent Kristóf kápolnája: Az 1949-ben elrejtett és harminc év múlva előkerült győri egyházi kincsek történetét tárja elénk Galgóczi Erzsébet *Szent Kristóf kápolnája* című kisregénye, amely szintén igaz történeten alapul. A főhős, *Zsófia* értelmiségi alakjába saját magát is „becsempészte" az írónő. A valóság és képzelet csodás egysége ebben a műben is megjelenik. Az 1980-ban megjelent kisregény története szerint Budapestről egy dunántúli faluba érkezik egy fiatal restaurátor nő a kápolna képének felújítására, de mint kiderül, vidéki munkavállalásával egyben magánéleti problémája elől is menekül. A falu lakói szeretettel fogadják és mély kapcsolat szövődik közte és a bölcs falusi esperes között. Fény derül a kápolna rejtett titkaira is. A Magyar Rádió munkatársa, Gergácz Anikó utánajárt, mi volt a kincsek elrejtésének és megtalálásának valódi története.[57] Galgóczi Károlyné, Gabi néni mesélte, hogy a győri

[52] Galgóczi Károlyné közlése.
[53] Galgóczi Károlyné 2007: 41.
[54] Galgóczi Károlyné 2007: 44.
[55] Lásd: Galgóczi Károlyné 2007: 45.
[56] Galgóczi Károlyné 2007: 46.
[57] Gergácz Anikó (szerkesztő-műsorvezető) a Kossuth Rádió szórakoztató tudományos-ismeretterjesztő műsorsorozatában foglalkozik a művel. Lásd: *Regényes történelem: Szent Kristóf kápolnájának igaz története* címmel https://mediaklikk.hu/2017/10/11/regenyes-tortenelem-szent-kristof-kapolnaja/letöltés: *2021. 07. 29.*

Karmelita templomban volt elrejtve a kincs, de a regényben szereplő kápolnát a ménfői kápolna ihlette. A papi szolgálattal is tisztában volt az írónő, tehát hitelesen tudta bemutatni az egyik szereplőt, az esperest, hiszen nagybátyja Gyarmaton és Mezőörsön teljesített szolgálatot.

Vadkacsalesen[58]: A gyilkosságtörténet szintén valós, a megyénkben, Szigetközben történt. A főszereplő *dr. Zsolczai Edit* maga az írónő, aki a valóságban is országgyűlési képviselő volt. A vadőr elleni gyilkosságot elkövetők a műben nem a nevükön szerepelnek, de a helyi emlékezet ismeri személyüket. Több helyszín, intézmény is valós (MAVAD, „Üvegpalota", Megyei Kórház). Az írónő naplójából ismert, hogy a TV már elkezdte forgatni a filmet, amikor Győr-Sopron megyei politikai vezetés hatására Aczél György leállíttatta.[59] Az írónőt e műve miatt „közellenségnek" kiáltotta ki a megyei tanácselnök.[60] Galgóczi Erzsébet naplójába még azt is bejegyezte, hogy „Karinthy Cini" is érdeklődött, hogy Győr megyében történt-e az eset, mert ő ott ismeri a vezetőket.[61]

Családom Galgóczi Erzsébet írásaiban

Családom két műben szerepel: a *Keresztesné*[62] és a *Kinek a törvénye?* című alkotásban. Mint ismert az írónő a neveket műveiben többnyire megváltoztatta. A családi nevem esetében azonban nem, – így az a magas kultúrába, az irodalomba is bekerült, – mivel az írónő az *Egy kosár hazai* című könyvében a *Keresztesné* elbeszélésben, nagyapámat Lanczendorfer Károlyt említi: *„Emlékezett Évára, nagyon is, még annak idején a pártban többször élesen megbírálta, hogy furcsán fogja fel az osztályharcot egy tanácselnök, ha Lancendorferrel, meg a többi kulákkal jár mulatni, s ha a tanács minden baklövését azzal simítja el: »Ez még a múltnak a bűne…«"*[63] A *Gyomirtás* című riportjában, *Vangyia István* tanácselnök jellemzésénél szintén megnevezi, bár itt csak a kezdőbetűt írja ki: *„Ha arcképét körvonalazni akarom, röviden három apróságot mondok róla: … 2. A falu volt párttitkárának – ma megyei tanácstag – több ízben meg kellett bírálnia, hogy kissé furcsán fogja fel az osztályharcot, ha L-lel*

---

[58] *Vadkacsalesen.* Galgóczi 1986: 235-288. Meg kell említeni, hogy országos vitákat indított el az írónő utolsó nagy regénye, a *Vidravas* is, amely szintén tényfeltáró és dokumentumokon alapul. Szintén megtörtént bűnténytár elénk, a koholt peren alapuló MAORT-ügyről szól. Nem véletlen van a könyvben ez az idézetet: *„Az állam önmagát csonkítja meg, ha egy polgárból bűnözőt csinál." (Marx)* A paraszthász leírásában a ménfői házuk elevenedik meg. Galgóczi Károlyné azt is elmondta, hogy az eset leírása miatt a *„Kiskun megyei ügyész beperelte az írót."* Lásd: Galgóczi–Vasy–Villányi 1996.

[59] Lásd: Galgóczi Károlyné 2006: 1345–1357.

[60] Galgóczi Károlyné 2006: 1353.

[61] Galgóczi Károlyné 2006: 1356.

[62] A *Keresztesné* (az írónő édesanyja) című novellájában nemcsak a tanácselnök kegyetlenségére, hanem a rendszer hibáira, visszaéléseire is rámutat. (A mű a tehén betegsége miatt a tejbeszolgáltatást teljesíteni nem tudó, meghurcolt asszony kálváriájáról szól.)

[63] Galgóczi 1953:176.

meg a többi kulákkal jár mulatni."[64] Megjegyzem, nagyapám a község kocsmáját bérelte, hentes és kocsmáros volt. Nagynéném aki az SZTK-ban[65] dolgozott, mint tisztviselő, azt mesélte,[66] hogy amikor 1953-ban megjelent a könyv, behívta a párttitkár és közölte, hogy elbocsátják amiatt, hogy azt olvasták ebben a könyvben, hogy apja kulák. Nagynéném azt mondta: ő büszke arra, hogy a családja neve bekerült egy szocialista írónő művébe, így a szépirodalomba is. Ezzel vágta ki magát, így mégsem rúgták ki az állásából. A riportban szereplő tanácselnök további sorsáról és vele a való kapcsolatáról ezt nyilatkozta Galgóczi Erzsébet: *„Ezek után 1954-ben a tanácselnököt nem jelölték és visszament a vagongyárba vasmunkásnak. … 1956 őszén az első vonattal hazamentem. Leszállok a ménfői állomáson a bőröndömmel. Kivette valaki a kezemből a bőröndöt. Odanéztem, hát a volt tanácselnök. Na mondom, engem ez most megöl. Hozta a bőröndömet és azt mondta: »Az életemet köszönhetem magának, ha 53-ban nem rúgat ki a tanácstól, 56-ban agyonvertek volna a parasztok.«"*[67]

Kinek a törvénye? Nagyon találó, amit *Máté,* a téesz-elnök megállapít ebben a műben: *„Ebben a faluban az a törvény, amit én csinálok!"* A mű cselekménye szerint Andris, a lelkiismeretes, agilis, fiatal, kezdő rendőr nagyon gyorsan megold egy bűncselekményt, de közben szembe kerül a helyi kiskirályokkal, a *„vörös bárókkal."* Rájön, hogy a tolvaj sofőrök mögött a Kossuth-díjas téesz- elnök áll, ugyanis *Máté* kedvenc *„Paprikacsárdájának"* gazdája bizonyul a lopott hús orgazdájának. Megtudja, hogy eltörpül a hústolvajlás okozta veszteség azokhoz a milliókhoz képest, amelyekkel a téesz-elnök károsítja a szövetkezetet. Feljelenti az elnököt ittas vezetésért, és a befolyásos *Máté* nem tudja tiszti iskolával sem korrumpálni. Revizori vizsgálat indul, ezért az elnök bosszúból leitatja és karambolba hajszolja az igazságért küzdő rendőrt. Így nem sikerül legyőznie a törvénysértőt, az egykor becsületes elnökből lett gazembert. Annus József így ír erről a *Tiszatáj*ban: *„Gyűlöletének lángja mindig az aljas embert, a harácsolót, a gonoszt világítja- perzseli. De jut a tűzből az ingyenélőnek, basáskodó herének, s mindazoknak, akik eltöppedt testük-lelkük mindent földre rántó nehezékeivel elibénk állnak. Novelláinak javát ennek a gyűlöletnek parazsán izzítja. Ez a tűz magas hőfokon égeti-érleli a műalkotást."*[68]

---

[64] Galgóczi Károlyné 2010: 205.

[65] SZTK a Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ rövidítése az 1950-es években.

[66] Kovács László Ferencné, szül.: Lanczendorfer Irén, Ménfő, 1924.

[67] Bertha 1977: 211.

[68] Annus 1972: 115–116; 115., valamint a történet filmben is megelevenedett, kiváló színészekkel: (a téesz-elnök szerepében Sinkovits Imre, felesége Rózsika- Törőcsik Mari, lányuk Máté Zsóka- Leviczki Klára és a Böröczky Andris rendőr- Balkay Géza, Balogh őrmester- Bencze Ferenc, rendőr ezredes- Szabó Gyula, kocsmáros- Miklósy György, titkárnő- Tordai Teri, Zsóka udvarlója- Tomanek Gábor, Csatkai- Usztics Mátyás, Morva elvtárs, főkönyvelő- Velenczei István. Rendező: Szőnyi G. Sándor, operatőr- Ráday Mihály, zene- Vízöntő Zenekar). 1977-ben három felvonásos színdarabként a győri színházban nagy sikerrel mutatták be.

Galgóczi Erzsébet novellájában a húslopás-történet valós ménfői bűntényt mutat be: a Pápai Húsgyárból hosszú időn keresztül húst csempésztek ki. A műben név szerint nem szerepel édesapám, de szüleim a jogi procedúra elszenvedői lettek.

A történet valós megismeréséhez erre az időszakra vonatkozó életrajzi adatot ismertetek: Édesapám, Lanczendorfer Károly 1945 telén nyitotta meg saját hentesüzletét Ménfőn, mellette szőlőjében gazdálkodott. Koch szalámi gyárossal együtt húsfeldolgozó gépeket vásárolt a hédervári konzervgyártól, így húskészítményeket is készített. Közben részt vett a falu közügyeiben is, támogatta a templom építését, a sportéletet. 1950. április 24-től a következő év *„Szent György napjáig feketevágás gyanúja miatt"* egy évet töltött Győr, Sopronkőhida, Zalahaláp, Inota börtöneiben. Időközben mészárszékét, hentesüzletét, gépeit államosították, azzal az indokkal, hogy nem használta egy éven át. 1950-től a házukban az ÁFÉSZ által üzemeltetett vágóhíd és húsbolt működött, ahol őt nem engedték dolgozni. 1952-től a győri Baromfifeldolgozó Vállalatnál vagonrakó, majd raktáros, segédművezető és művezető. A gyári munka mellett segített disznóvágásokon. 1959. december 27-én feleségül vette a felpéci származású Reider Idát, akit már gyerekkora óta ismer. 1961 októberében, majd 1964 áprilisában megszületett Marietta, illetve Zsuzsanna nevű gyermeke. 1964-ben a hentesüzletben dolgozó F. B. -t orgazdaság vádjával letartóztatták, aki félve attól, hogy munkáját édesapám átveszi, őt is belekeverte a bűncselekménybe. (Az említett hentes később ezért bocsánatot kért.) Ezért 10 hónapot töltött előzetes letartóztatásban Pápán és Veszprémben, illetve a tököli rabkórházban. Öt hónapig feküdt Győr és Budapest kórházaiban, háromszor megműtik, majd eltávolítják jobb veséjét. 1964 őszén visszavásárolta az államtól édesapja házát, amit addig havi 100 forintért bérelt. 1967-től – 1990 január elsején történő nyugdíjazásáig – feleségével a saját házukban levő Zöldért vállalat vegyes boltjában dolgozott. Nyugdíjasként művelte 700 négyszögöles szőlőjét és 800 négyszögöles kertjét. Szüleim 2007-ben hunytak el.[69]

A családi hagyomány szerint[70] amit rokonaim is megerősítettek: édesapám nem volt bűnös ebben a bűncselekményben. Édesanyám[71] azt is elmesélte, hogy még én is fájdalmas szereplője voltam ennek a szomorú történetnek. Ugyanis amikor vizsgálták a bűntényt, két rendőr jött be a lakásunkba, – én még szopós gyermek, úgy három hónapos lehettem, – amikor az egyik rendőr kivett édesanyám kezéből és azt mondta: *„ha nem vall a férjére, akkor engemet és nővéremet elvisznek állami gondozásba."* Édesesanyám azt válaszolta: *„Van önnek gyereke? Azt elviheti."* Szintén ő mesélte el nekem, hogy gyakran látta, amint a környék kutyái a kertekben húzkodták, ették az éjszaka autóról ledobott fél disznókat.

---

[69] Lásd bővebben Lanczendorfer 2007.

[70] Lásd: interjú alanyok.

[71] Lanczendorfer Károlyné, szül.: Reider Ida, Felpéc, 1932.

Reider Emma, édesanyám húga[72] gyakran vigyázott ránk kisgyerekként, főleg a nővéremre. Velem kapcsolatban azt mesélte, hogy édesanyám a szomszédunkkal, Budai Magdival üzent, ha vigyázni kellett ránk neki, – mivel telefon nem volt akkor még –, akivel mindig a gyárvárosi vasútállomáson találkoztak, ha munkába mentek. Egyszer ismét üzent, hogy édesapám ügyében el kell utaznia, ezért az éjszakai műszakból ne haza, hanem Ménfőre menjen. Egy személyautóval mentek, amit emlékei szerint egy falubeli férfi vezetett. Amíg édesanyámat kihallgatták Pápán, ő vigyázott rám egy autóban. Nővéremet bevihette édesanyám, de engemet nem. Pólyában voltam és ott altatgatott kint a kocsiban. Konkrétan a bűnesetről nem beszéltek előtte. Ő és nagynéném (Lanczendorfer Irén) csak azt hallotta, hogy a falu határában dobták ki a húst. Nővérem azt mesélte: hogy arra emlékszik, hogy látta édesapámat akkor, és azt kérdezte édesanyámtól, hogy *„miért van pizsamában Apu?”*[73] Azt is tudta, hogy szerencsére felmentették, mert a szembesítésen a két hústolvaj nem ismerte fel édesapámat. Ő ekkor Győrben a *„tikászoknál”* dolgozott, mint művezető. Mosolyt fakasztó az az emlék is, amelyet szintén a nővérem osztott meg velem: az orgazda hentes belekeverte édesapámat az ügybe és úgy nevezte meg a rendőröknek, ahogy a faluban hívták: *„Kiskarcsi.”* Amikor jöttek nyomozni a házunkba, ezért ők Kis Károlyt keresték. Bizonyára a hentes, F. B. vallomását erősíthette az is, hogy a házunkban működött a hentesüzlet és édesapámnak már volt korábban a *„törvénnyel dolga.”*[74] Nagynéném megjegyezte: *„Az 50-es években mindenkire azt fogtak rá, amit akartak.”*[75] Édesapám azt is mesélte nővéremnek, hogy az egyik kivizsgáláson a rendőr irodájában provokatív céllal magára hagyták egy kihúzott íróasztalfiókkal, amiben láthatóan egy pisztoly volt, de nem nyúlt hozzá. A vizsgálati idő alatt többször megverték.

Egyelőre tanulmányomban ezzel a bűnténnyel kapcsolatban csak a családi szájhagyományt, oral history-t közöltem, mivel még nem tudtam az illetékes levéltárban a dokumentumokat megkeresni, illetve a család által mesélt történetet megerősíteni. Ezt a jövőben mindenképpen megteszem.

---

[72] Tóth Lajosné szül.: Reider Emma, Felpéc, 1946.

[73] Bedőcsné Lanczendorfer Marietta, szül.: Győr, 1961.

[74] Galgóczi Gabi néni érdekes dolgot is megosztott velem a *„szóróiparról”: „Az első világháború előtt alakult ki és 1946-ig működött. A parasztok a bakonyi falvakban összevásárolták a disznókat, helyben félbevágták és másnap eladták Győrben a Húspiacon (ma Virágpiac). Később a két háború között a győri hentesek fellázadtak ellenük, ezért le kellett tenniük a hentes vizsgát. Az Erzsi is ír róla (Hűség a múlthoz). A Galgóczi rokonságban sokan voltak ilyenek. Én az 1908-as összeírásban találkoztam ezzel a dologgal.”*

[75] Kovács László Ferencné, szül.: Lanczendorfer Irén, Ménfő, 1924. Megjegyzem édesapám a sógorával, Kovács L. Ferenccel a sopronkőhidai börtönben ismerkedett meg. Egy cellában ültek a *„Kiskabossal”* is. Édesapám kézzel írt visszaemlékezésében külön fejezetet szentelt Szamuely Tibor sofőrje által elmesélt történetnek is *„Sz. T. sofőrjével egy zárkában”* címmel. A sofőr beszámolt neki arról, hogy járt átutazóban Szamuelyvel Ménfőn 1919-ben, és arról is, hogy hogyan menekült meg a kivégzéstől. Lásd: Lanczendorfer 2007: 218–219.

Összefoglalás

Galgóczi Erzsébet alkotásainak ismeretében megállapítható, hogy műveinek kb. egyharmada szülőfalujához kötődik. Mind a témát, a szüzsét tekintve, ezek egy korábban megtörtént bűnesetet elevenítenek fel, persze írói fantáziával kiszínezve. A bűnesetek szereplői gyakran valós személyek, nevüket az írónő többnyire megváltoztatta.

Galgóczi Erzsébet műveit alapos kutatás, korrekt tényismeret, riport, interjú, írói tudás jellemzi. Ő olyan, mint egy igazi nyomozó: szociológiailag hűen, megfigyelésekben aprólékos pontossággal, érzékletesen szemlélteti az eseményeket, jellemzi a szereplőket. Bertha Bulcsú írja: *„Galgóczi különös személyiség. Egy nő, asszony, akire az a legjellemzőbb, hogy ember… Galgóczi igazságkereső író. Talán ebben rejlik titokzatos ereje."*[76] Pomogáts Béla irodalomtörténész, kritikus (megjegyzem, az írónő rokona) *„a valóság krónikásának"* nevezi, akit a *„meg nem alkuvó igazságkeresés és szókimondás jellemzi."*[77]

Galgóczit az emberi sorsok, bűnök, titkokat sűrítő pletykák érdeklik, de csak azért, hogy annak kiváló irodalmi változatát teremthesse meg. Teljesen egyetértek Széles Klárával: *„Úgy vélem: legtöbb írásának, egész életművének alapvető indítéka, hajtó ereje, belső motorja ez. A megsértett, a meg-, sőt eltiport igazság érzete, látása, tudata, szóvátétele. Galgóczit is mélységes igaztalanságok hozza lázba, késztetik írásra. Az égre kiáltó ártatlanul szenvedés; a büntetlen maradó gaztett."*[78]

Az írónő abban a korszakban élt (II. világháború, '50-es évek, 56-os forradalom, Kádár-korszak), amelyben gyakran látott, hallott igazságtalanságokat, bűntetteket, legyen az nagyobb vagy kisebb (gyilkosság, testi sértés, lopás, sikkasztás, zsarolás, csalás). *„Az életmű során szinte valamennyi novellában, regényben vezérfonalként jelenik meg bűn és bűnhődés lényegében azonos felfogása, a művek középponti konfliktusa, szerkezeti alapelve formájában."*[79] Ő, ha bűnről hallott, szociális érzékenysége miatt is – mint egy igazi nyomozó, detektív – késztetést érzett annak felgöngyölítésére és leírására. Ő nem a törvény, a jog adta lehetőségekkel, hanem a szépirodalommal élt.

Summázva azt mondhatjuk, hogy Galgóczi Erzsébet egész életében írói tehetségével harcolt a törvény érvényesítéséért, embertársaiért. Elbeszélései, regényei elgondolkodtatók, megrázók, szívbemarkolóak, mint a balladák, – talán ezért is szeretem írásait annyira – nem üdítő kikapcsoló olvasmányok, hanem megrendítőek és pont azért, hogy jobbá váljunk általa!

---

[76] Bertha 1977: 208.
[77] Pomogáts 2001: 3.
[78] Széles 2010: 56.
[79] Széles 2010: 60.

Interjú alanyok

Galgóczi Károlyné, szül.: Horváth Gabriella, Balatonberény, 1933.

(Galgóczi Erzsébet sógornője, a Galgóczi Erzsébet Hagyaték és a Galgóczi Erzsébet Emlékszoba gyűjteménykezelője 18 éven át)

Bedőcsné Lanczendorfer Marietta, szül.: Lanczendorfer Marietta, Győr, 1961.

Csete Gyuláné szül.: Reider Ibolya, Felpéc, 1948.

+ Kovács László Ferenc, szül.: Siófok, 1921.

Kovács László Ferencné, szül.: Lanczendorfer Irén, Ménfő, 1924.

+ Lanczendorfer Károlyné, szül.: Reider Ida, Felpéc, 1932.

Tóth Lajosné szül.: Reider Emma, Felpéc, 1946.

Irodalomjegyzék

ANNUS József

1972 Galgóczi Erzsébet: Kinek a törvénye? *Tiszatáj* 26. 115–116.

BERTHA Bulcsú

1977 Interjú Galgóczi Erzsébettel. *Jelenkor* 3. 208–217.

BOGNÁR Szabina – HOMOKI-NAGY Mária – NAGY Janka Teodóra

2017 A népi jogtudat Arany János műveiben. In Cieger András (szerk.): *„Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!" Arany János pályájának művelődéstörténeti olvasatai*. 101–130. Budapest: Universitas Könyvkiadó.

GALGÓCZI Erzsébet

1953 *Egy kosár hazai.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

1971 *Kinek a törvénye.* Budapest: Szépirodalmi Kiadó.

1978 *Úszó jégtábla.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

1986 *Magyar karrier.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

1988 *A törvény szövedéke. Riportok*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.

1994 *Fogódzó nélkül. Válogatott novellák*. Budapest: Századvég Kiadó.

1998. *Szent Kristóf kápolnája.* Budapest: Holnap Kiadó.

2005 *Megszállt országban.* Budapest: Tarsoly Kiadó.

GALGÓCZI Károlyné

2001 *Galgóczi Erzsébet (1930–1989) Bibliográfia.* Győr: Ménfőcsanaki Petőfi Sándor Általános Művelődési Központ.

2006 Galgóczi Erzsébet naplójából. *Holmi* 10. 1345–1357.

2007 A főügyész felesége. A mű keletkezésének története és utóélete. Közreadja: Galgóczi Károlyné. *Műhely* 2. 40–46.

2010 *Az író faluja Ménfőcsanak 1945–1970. Galgóczi Erzsébet riportjai és Krónika a községi jegyzőkönyvek alapján.* Győr: Ménfőcsanaki Petőfi Sándor Általános Művelődési Központ.

2014 „A Magyar Népköztársaság érdemes olvasója” – Galgóczi Erzsébet és a cenzúra. *Műhely* 2. 44–50.

2021 Mit tudunk Kelemen Sándorról? Az „Üzenet” című novella története. *Hegyalja* 3–4. 5.

GALGÓCZI Károlyné – VASY Géza – VILLÁNYI László (szerk.)

1996 Galgóczi Erzsébet a Vidravas regénye. Levelek, dokumentumok. *Műhely* különszám.

KISS Anna

2008 *Jog és irodalom. Bűnbeesett irodalmi hősök.* Budapest: Publicitas Media Kft.

LANCZENDORFER Zsuzsanna

2000 Galgóczi Erzsébet írónő legkedvesebb nótája. *Hegyalja* 10. 4.

2007 *„Mindent apámról…” Egy sokoróaljai iparos emlékei.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

2009 Jogtörténeti források és adatok jelentősége egy népballada-kutatás kapcsán. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történelemtudományok köréből*. (ELTE Jogi Kari Tudomány 1) 214–227. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

2016 Krimiből ballada, avagy egy népballada–kutatás jogtörténeti vonatkozásai. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2) 244–260. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

2018 A „bölénymaggal megétetett legény.” Egy újabb kisalföldi ballada nyomában. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 7) 243–260. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

POMOGÁTS Béla

2001 Igazságkereső író: Galgóczi Erzsébet. In Galgóczi Károlyné (szerk.): *Galgóczi Erzsébet (1930–1989) Bibliográfia*. 3–22. Győr: Ménfőcsanaki Petőfi Sándor Általános Művelődési Központ.

SZÉLES Klára

2010 Bűn és bűnhődés Galgóczi Erzsébet élet művében – Az igazságérzet vállalása. *Műhely* 3. 56–64.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1944 Jogi elemek a kalotaszegi népmesékben. *Kolozsvári Szemle* 137–145.

1970 Népi jogtudat Tömörkény István műveiben. *Ethnographia* 81. 421–429.

Árpád-házi Szent Kinga
Egy legenda és jogtörténeti háttere

MARIAN MAŁECKI – FALUS ORSOLYA
(jogtörténész, egyetemi tanár, Jagiellonian University, Krakkó – jogtörténész, egyetemi docens, Dunaújvárosi Egyetem)

Kinga of Hungary – a Legend and its Legal Historical Background

On July 24, the Catholic Church celebrates St. Kinga (Święta Kinga in Polish), the patron saint of Poland and Lithuania. St. Kinga was born in Esztergom on March 5, 1224 as the firstborn child of the Hungarian king Béla IV and the Byzantine imperial princess Maria Laszkarisz. She was the sister of St. Margaret and Blessed Jolán of the Árpád House. At the age of fifteen she became the spouse of King Bolesław V of Poland. She contributed with her full dowry to the protection against the Mongols, and after the Mongol invasion she contributed with donations to the reconstruction of the country: she had hospitals, churches, monasteries built; including the monastery of St. Clair in Stary Sącz, which is of great cultural significance. After the Mongol invasion in 1241-42, she contributed to the reconstruction with several donations as well. She visited home in 1249 and asked for a gift from one of the Maramures salt mines for the Poles. Her father complied with this request, and according to a legend Kinga threw her wedding ring into the mine as a sign of possession, which was found two years later in Wieliczka, Poland, when the mine was opened there. The study presents the legal-historical background of the legend through the analysis of Polish and Hungarian sources and the results of hagiographic research.

Keywords: St. Kinga; legend; salt mining; Wieliczka; hagiography

Jan Twardowski: Święta Kinga[1]

Święta Kinga królewna węgierska
w Starym Sączu jak róża zakwitła
trzy razy Tatarzy grozili
odeszli między straszydła
dzięki niej nie tylko w Wieliczce
mamy sól w każdej solniczce

Jan Twardowski: Szent Kinga[2]

Szent Kinga, magyar király leánya
Ószandec viruló szép rózsája
háromszor támadták meg tatárok
de kutyafejűk közt utat vágott
hála néki, Wieliczka sója
mára eljut minden sótartóba

Szent Kinga élete – lengyel források alapján

Kinga (Kunigunda) 1224. március 5-én született IV. Béla magyar király és Laszkárisz Mária bizánci hercegnő első gyermekeként. Kinga már gyermekkorától mélyen vallásos volt. Atyai nagynénje, Szent Erzsébet, valamint nagybátyja, Kálmán herceg és felesége, Szent Szalóme, valamint a IV. Béla udvarában szívesen látott domonkos és ferences szerzetesek együttesen vezethették arra a fiatal lányt, hogy életét teljesen Istennek szentelve szüzességi fogadalmat tegyen.

[1] Styk 2001.
[2] Fordította: Falus Orsolya

„És amikor a teremtés rendje szerint megtanult járni, a szent kisded barátnőit gyermeki vigalom ürügyén a kápolnában hívta. Ő azonban nem vett részt pajkos játszadozásaikban, hanem a kápolnába belépvén buzgó imádkozásokba kezdett, s teljesen az áhítatnak szentelte magát. Barátnőit pedig játék ürügyével, hol térdhajtásra, hol a dalolás abbahagyására bíztatta. Úgy tűnt, még mielőtt értelme nyiladozni kezdett, már akkor buzgón mindenek Irányítójának ajánlotta cselekedeteit."[3]

Mint a Piast-, a Přemysl- és az Árpád-dinasztiák sok hölgye, Szent Kinga is a Klarissza Rend ("Szegény Nővérek Rendje") támogatója volt, ahogyan Boldog Jolán, Boldog Szalóme és II. Jámbor Henrik felesége, Anna is.[4] Bizonyos szempontból meghatározta a jellemét az általa használt pecsét is, amelyen a hercegné térdre esik a trónon ülő Madonna és a Gyermek előtt; kezeit imádkozva összekulcsolja, és a kis Jézus áldását adja rá. A hercegnőt egy angyal figyeli, aki csillagot küld az irányába. Bízzuk magunkat az Isteni Gondviselés akaratára – ez volt élete üzenete.[5] Ha hihetünk a *Roczniki Traski* (Traska Évkönyv) szavainak, Kinga odaadásának jutalmaként maga az Isten Anyja jelent meg a hercegnő előtt.[6]

1. kép: Szent Kinga, palástban, a Szűzanya és a gyermek Jézus előtt (Forrás: Grzegorz Czarnic felvétele)[7]

---

[3] Részlet a lengyelországi, középkori latin nyelvű Szent Kinga legendából, fordította: Veszprémy László és Borsoss Klára. Klaniczay–Madas 2001: 127.

[4] A Piast dinasztia hölgy tagjai közöl mintegy huszan léptek be a Klarissza rendbe. Deptuła–Witkowska 1972: 150 et seq.

[5] Piekosiński 1899: I.

[6] Bielowski 1872: 844.

[7] Grzegorz Czarnic felvétele. http://www.klaryski.sacz.pl/index.html?gal_id=323&msg=1&lang_id=PL (Letöltve: 2021.03.03.)

Kinga élettörténetének elsődleges lengyel forrása a *Vita et Miracula Sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*. Ezt az életrajzott később Jan Długosz is reprodukálta. Érdekes módon azonban a szent életrajzát külön publikáció formájában, forráskutatás alapján csak Barbara Kowalska írta meg 2018-ban.[8] Az életrajz összeállításának nehézsége a szent kortársainak felfogásában rejlik, akik a hercegnében nemcsak uralkodót, hanem élő kanonizációs jelöltet is láttak. Ez zavart és objektivitáshiányt okoz Szent Kinga értékelésében. A lengyel források a szent születésének dátumát 1224-re teszik, azonban vannak, akik ezt vitatják (például Jan Długosz szerint a helyes dátum 1204). Az előbbi feltevés helyességét támasztja azonban alá az a tény, hogy Kinga akkor kötött házasságot Krakkó hercegével, V. "Szemérmes" Boleszlávval (Bolesław Wstydliwy), amikor nagykorúvá vált, azaz 1246 körül.

Szent Kingát 27 eredeti lengyel dokumentum és egy korabeli irat említi, amelyek 1255 és 1289 között keletkeztek.[9] Ezen dokumentumok többségét a Franciszek Piekosiński által kiadott *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski* (Codicem diplomaticum Poloniae Minoris)[10] és az ugyancsak általa megjelentetett *Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława* (A krakkói Szent Vencel Katedrális okleveleinek tára)[11] első része tartalmazza. Szent Kingát említi néhány helyen a *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski* (Codex diplomaticus Majoris Poloniae) és a *Kodeks Dyplomatyczny Krakowa* (Krakkói okmánytár) is.[12] További dokumentumok találhatóak a Stanisław Kuraś és Irena Sułkowska-Kuraś által kiadott *Zbiór Dokumentów Małopolski*ban (Kislengyelországi oklevelek gyűjteménye) is.[13]

Barbara Kowalska nyilvántartása szerint a fenti dokumentumokban Szent Kingát összesen 70 helyen említik.[14] A legtöbb forrás a 17. századból maradt ránk. A szent életrajzának összeállításához ezek tekinthetőek a leghasználhatóbbaknak, azonban a lengyel kutató valamennyi ismert dokumentumot felsorolja idézett munkájában,[15] így további hat olyan oklevelet, amelyek a szent tevékenységéről szólnak, valamint tizenegy másikat, amelyek csak említik Szent Kinga nevét.[16] A legrégebbi, korabeli példányként őrzött, Szent Kingát említő irat 1255. április 18-án kelt, míg az első eredeti dokumentumot 1255. június 9-én adták ki. Az utolsó olyan oklevél, amelyet Szent Kinga maga adott ki, 1289-ben keletkezett.[17] Az 1255. június 9-i oklevél tartalma szerint a

[8] Kowalska 2018.
[9] Ibid, 24.
[10] Piekosiński 1876–1887, a továbbiakban: *KDM*
[11] Piekosiński 1874.
[12] Piekosiński, 1879.
[13] Kuraś–Buczek 1962.
[14] Kowalska 2018: 25.
[15] Ibid, 26 et seq.
[16] Ibid, 27.
[17] Ibid, 28. 1279 és 1288 között csak két oklevelet adott ki a hercegné, mivel abban az időben halt meg a férje, Szemérmes Boleszláv, és az özvegy ezután csatlakozott a Klarissza Rendhez.

miechów-i Szent Sír Lovagrend V. "Szemérmes" Boleszlávval elcserélte két falu tulajdonjogát, míg az 1255. április 18-i a zawichosti Szent Damján kolostori kórház felszereléséről tartalmaz rendelkezéseket.[18]

Kinga a leggyakrabban krakkói és szandomiri hercegnőként, valamint a magyar király leányaként jelenik meg a korabeli iratokban (ducissa Cracoviensis et Sandomieriensis, filia Regis Ungarorum).[19] Megemlékeznek róla Krakkó alapító okiratában is, amelyet Kopernia faluban adtak ki 1257. június 5-én.[20] Az ok, amiért a hercegné bekerült a dokumentumba, valószínűleg az lehetett, hogy hozományával maga is részt vett a város alapításában. Szent Kinga életrajzának forrásait kutatva Barbara Kowalska pontos képet ad a lengyel-magyar hercegnő közéleti szerepének alakulásáról. Szent Kinga eleinte a forrásokban megemlített személyként jelenik meg, majd a dokumentum társszerzőjeként és végül, mint aki beleegyezését adta a dokumentum kiadásához.[21] A hercegnő tekintélye és jelentősége láthatóan növekedett az évek alatt: V. Boleszláv egyértelműen társuralkodóként tekintett a feleségére. A korabeli források némelyike más megnevezéseket is használ Szent Kinga vonatkozásában: "leányunk" (*filia nostra* – így nevezte őt nagynénje, Halics királynője, Szalóme, valószínűleg barátságuk okán[22]) vagy "édesanya" (ahogyan sógora, Jámbor Boleszláv, Nagy-lengyelország fejedelme említette őt[23]). Természetesen azonban a leggyakoribb a Boleszláv feleségeként történő megnevezés. A nála idősebb Szalóméval a halicsi Kálmán király feleségével, kölcsönös tisztelet, és valószínűleg barátság kapcsolta össze. Jó példa erre a kapcsolatra Boleszláv és Kinga engedélye arra, hogy Szalóme megalapítsa Skała városát.[24] Szalómét és Kingát közös sorsuk is egyesítette, amelyre mindkettőjük esetében rányomta bélyegét a tatárjárás. Szalómé a muhi csatában szerzett sebesülése miatt vesztette el férjét, Kálmánt. Ezután jelentős támogatást nyújtott a tatárjárás alatt lerombolt és kifosztott rendházak, különösen a betolakodó hadsereg hadi útját keresztező wąchocki ciszterci kolostor számára.[25]

---

[18] Az alapítványt a Szegény Klarisszák javára teszi, akiket "damjanitáknak" is neveznek.

[19] Kingát gyakrabban említik, mint bármely más lengyel hercegnőt a lengyelországi feudális töredezettség időszakában. Ez is bizonyítja a magyar király lányának magas státusát. Szakállas Henrik herceg, sziléziai Szent Hedvig férje, egyáltalán nem szeretett okleveleket kiadni, míg feleségének – ha hihetnénk a legendának – állítólag joga volt a halálraítélteknek megkegyelmezni a férje beleegyezése nélkül. Ugyancsak megkérdőjelezhetők a Jámbor Boleszláv vagy Fekete Leszek feleségei által állítólag kiadott oklevelek is.

[20] Wyrozumski 1992: 162 et seq.

[21] Kowalska 2018: 56.

[22] *KDM*, Vol. I, no 75.

[23] *KDW*, Vol. I, no 400.

[24] *KDM*, Vol. I, no 75, 91., továbbá: Kowalska 2018: 60 et seq.

[25] *KDM*, Vol. II, no 481.

A szerzetesrendek vagyonának gyarapítását Szent Kinga és férje is támogatta. Tartományukban rendszeres adományaikkal segítették a kolostorokat, különösen szemlélődő életet élő szerzetesi közösségekét. Amikor a német jog alapján engedélyt adtak a łysogóry-i bencések számára, hogy megalapítsák Grzegorzewice falut, a hercegi pár teljes adómentességet is biztosított a részükre, és ezzel felszabadította a falu lakóit a korabeli lengyel terhek (*povoz, strose, poradlne, targowe, naraz*) alól.

IV. Bélával ellentétben V. Boleszláv és Kinga nem adományoztak számottevő kiváltságokat a lovagrendek részére, annál többet a városi lakosoknak, mint például Szandecben (Sącz). A hercegi házaspár lehetővé tette a szandeci polgárok számára, hogy szabadon mozogjanak a hercegség területén, és olyan árukat szállítsanak, mint például a gabona a Visztula és a Dunajec folyókon.[26] Ezen kívül egyéb kiváltságokat is szereztek, így például útdíj-mentességet.[27] A hercegné több oklevelet is kiadott a szandeci elöljárók részére, ami azt jelzi, hogy aktívan vett részt a kis-lengyelországi település kormányzásában.

A hercegné neve a nyugati forrásokban sokkal ritkábban kerül említésre. Az egyik ilyen eset egy, a Róma melletti Orvietóban 1281. augusztus 11-én kiadott oklevél, amely arról szól, hogy a helyi Klarissza rendházat egy biztonságosabb helyre, például Krakkóba lenne szükséges áthelyezni.[28] A dokumentum tartalmazza a benne szereplő személyek pontos megnevezését, tartózkodási helyét és kompetenciáit, valamint rendelkezik mindazon tartalmi elemekkel, amelyeket a magyar diplomáciai modellnek tulajdonítanak.[29]

Ezeknek a feljegyzéseknek köszönhetően rekonstruálható a hercegnő udvara. Tudjuk, hogy mind Krakkóban, mind Szandecben négy kamarást, egy pohárnokot, egy pékmestert és két bírót alkalmazott. Az udvartartáshoz tartozott egy orvos és egy lovag is.[30] Férje életében a hercegnő főként Krakkóban tartózkodott, míg később természetesen inkább Ószandecben. A hercegnő nevét krónikák is említik, így például a korábban idézett Traska Évkönyvben a magyar V. István király 1270-es krakkói látogatásának leírásánál, amikor Szent Szaniszló sírjához zarándokolt. Ez az epizód is bizonyítja a krakkói és a magyar királyi udvarok között fennálló szoros kapcsolatot. A fent említett krónika szerint Kingának édesapja, IV. Béla halála után jelent meg a Szűzanya. Mária palástot viselt, amely – Szent Márton katonai palástjához hasonlóan – a védelem szimbóluma.

---

[26] *KDM*, Vol. I, no 83.

[27] Kowalska 2018: 95 et seq.

[28] Ibid, 104.

[29] Példa erre egy oklevél, amely szerint bérlőket telepítenek a podolíneci erdő (ma Szlovákia) területére. Ibid, 107.

[30] Ibid, 124.

A hercegi pár gyermektelenségét a hercegnő életével foglalkozó több forrás is említi, mint a *Kronika Polska* (Lengyel Krónika, amely úgy is ismert, mint Lengyel-Sziléziai Krónika) amely a történettudomány szerint IV. "Törvényes" Henrik lengyel fejedelem wrocław-i udvarában került rögzítésre.[31]

A legátfogóbb információ Kingáról Jan Długosz munkájában található, főleg a IV. Könyvben, amelyet 1466 előtt fejezett be, és amely több, a szentről szóló életrajz, valamint hagiográfiai kutatás eredményén alapul. Az írás szerint már csecsemő korában csak napi egyszer ivott anyatejet szerdánként és péntekenként Szent Miklós példáját követve. Ez meglehetősen szigorú böjtölésnek számított – például a prágai Szent Adalbert, életrajzírója, Szent John Canaparius szerint, csecsemőkorában csak péntekenként böjtölt. Kinga, ahogyan az egy szenthez illik, nem sírt fel a születése pillanatában, hanem az Angyali Üdvözlettel jelentette be világra jöttét.

Kinga Szemérmes Boleszlávval kötött házassága a lengyel hercegség fegyveres védelmét szolgálta I. Mazóviai Konráddal szemben. A lakodalom tizenkét napig tartott. A krónikában megemlékeznek a hercegnő hatalmas (negyvenezer "*grzywna"*[32]) mennyiségű hozományáról is, amelyet hosszú menet szállított Lengyelországba. Kinga a hozományát maradéktalanul a szegényekről és a betegekről való gondoskodás költségeire fordította.[33] A lengyel krónikás Kingát, mint rendkívül befolyásos személyiséget, jellemzi.

A hercegné a tekintélyét életszentsége révén építette fel. Már a házasságuk kezdetén cölibátust javasolt a férjének, majd fokozatosan a további évekre is kiterjesztette a megtartóztatás időtartamát, és ezután kérte férjétől a közös szüzességi fogadalmat. A házaspár tehát úgynevezett „József-házasságban" (matrimonium virginale) élt, azaz Szűz Mária és Szent József példájára a házasságban is megőrizték a tisztaságukat. A fogadalmat közösen tették le Jan Prandota (1200–1266)[34] krakkói érsek előtt. Długosz szerint ezért kapta Boleszláv herceg a "Szemérmes" jelzőt, és ez indította Mazóviai Konrádot arra, hogy felhagyjon a támadásokkal és békét kössön unokaöccsével, Boleszlávval.[35]

Férje 1279-ben bekövetkezett halálát követően Kinga a Nagy-Lengyelország uralkodója, „Jámbor" Boleszláv kaliszi és gnieznói herceg halálával szintén megözvegyült húga, a később boldoggá avatott Jolán társaságában Ószandecbe, az általa nem sokkal korábban alapított klarissza kolostorba vonult viszsza. 1284-ben a kolostor főnöknőjévé választották. Vagyonát az egyháznak adományozta, kórházakat és zárdákat alapított, keresztényeket váltott ki a tatár fogságból.

---

[31] Kürbis 1970: 578–656.

[32] Korabeli súlymérték. A Lengyelországban használt krakkói grzywna tömege 196,26 és 201,86 g között volt. A mai lengyel jogi szaknyelvben a jelentése: „bírság".

[33] Rosty 1906.

[34] Prokop 1999: 61–64.

[35] Długosz 2009: 354 et seq.

Szent Kinga és a tatárjárás

Kinga korának legnagyobb jelentőségű eseménye a tatárjárás volt Közép-Európában. Jan Długosz krónikája szerint Boleszláv herceg a feleségével és anyjával, Grzymisławával Krakkó várában tartózkodott egészen addig, amíg a lengyel hadsereg csatát vesztett Chmielniknél. Mivel a források nem tartalmaznak semmit az azt követő időszakról, nehézséget okoz annak megállapítása, hogy mi történt ez után. Nehezen hihető Długosz feltételezése, mely szerint a herceg Magyarországra menekült, hiszen a tatárok fő támadási célpontja éppen ez az ország volt. Boleszlávnak ráadásul állítólag a teljes vagyonával kellett volna oda utaznia, ami nyilván lelassította volna a menetet. Arra a hírre, hogy Magyarországot a tatárok szétdúlták, a hercegnek vissza kellett térnie a szülőföldjére, átkelve Morvaországon és menedéket keresve a Pieniny kastélyban, a Dunajec folyónál, Szandec közelében. Lehetetlen elfogadni a krónikás leírását, mivel a Pieniny-kastély akkoriban, 1241-ben gyakorlatilag ismeretlen volt. Az állítólagos menekülési útvonal hasonlóan tisztán hipotetikus, annak ellenére, hogy a herceg tartózkodása Morvaországban vagy a lengyel-magyar határon nem zárható ki teljesen. Moráviából visszatérőben Boleszláv valószínűleg megállt a ciszterci rendházak valamelyikénél (a lengyel történészek szerint talán Velehradnál). Długosz ráadásul 1243-ra datálja a hercegi pár hazatérését, amikorra az invázió már régen véget ért. A második invázió idején, 1259-ben, a krónikás szerint ismét Magyarországra menekült a házaspár, azonban a legtöbb lengyel történész egyetért abban, hogy a herceg és a hercegné Sieradzban tartózkodtak. A harmadik tatár támadás idején, 1287-ben, Kinga a Pieniny-kastályban tartózkodott.

Egy legenda szerint az ő imádsága mentette meg Lengyelországot a tatárdúlástól. A tatárok elől menekülve egy hajából levett szalagot dobott üldözői elé, ebből lett a Dunajec folyó. A pogányok azonban mégis átvergődtek a vízen. Ekkor Kinga a fésűjét is maga mögé vetette, és ebből olyan sűrű erdő kerekedett, amely megállította a tatárokat. A környék hegyeinek lakói évszázadokon át így mesélték szájról szájra Kinga csodás menekülését:

„Üldözték a tatárok Kingát, s ő egyedül menekült előlük. Már-már utolérték, midőn Kinga elővette fésűjét s a tatárok felé dobta. Amint a fésű a földre esett, azonnal sűrű erdő nőtt ki a földből, melynek fái eltakarták őt a tatárok szeme elől. Kifáradva a futásban, leült a Dunajec partján, hogy megpihenjen. Mikor messziről újra meglátta a tatárokat, kérte az embereket, hogy rejtsék el őt üldözői elől; de ezek nem akarták. Fájdalom töltötte el szívét az emberek hálátlansága miatt s elkezdett keservesen sírni. Keserves panaszát ujjával egy kiálló kőre írta. A kő megkönyörült rajta s meglágyult ujjának érintése alatt s még ma is rajta van az írás. Könnyeiből egy kis patak keletkezett, mely a Dunajecbe ömlik. Végre Krasz, a földműves megkönyörült rajta, kifogta ökreit az ekéből s elvitte Kingát onnan. Ekkor Kinga így szólt hozzá: »Ha azt kérdezik tőled a tatárok, merre mentem, mondd, hogy arra, amerre a gabonát vetetted.« Erre

elővette keféjét s Krasz földjére dobta. Másnap reggel a tatárok újra fölkerekednek s kérdezik Kraszt, ki szintén akkor ért ki a földjére, hogy merre futott a királyné? Krasz megáll és nézi az utat, merre tegnap a királynét vitte; szemeit kimereszti, majd meg összehúzza s ujjával arra mutat, merre tegnap vetett, s melyen ma már úgy kinőtt a vetés, mintha nem is tegnap, hanem már régen vetett volna. A tatárok újra kérdik: »Erre menekült?« »Erre« – felelé Krasz. »Mégis merre?« »Ahol a vetés van.« »Akkor már hiába üldözzük, el nem érjük«, – mondák a tatárok."[36]

Wieliczka – a só legendája

A lengyelek Szent Kinga nevéhez fűzik Lengyelország első és legnagyobb sóbányája, Wieliczka felfedezését is. A közép-miocén időszak badeni emeletében a mai Krakkótól 12 km-re fekvő terület nagyfokú átalakuláson ment keresztül, melynek eredményeképp létrejött a wieliczkai sóbázis. Kialakulásában döntő szerepet játszott a Paratethys-óceán sókoncentrációjának finomszemcsés leülepedése a tengerfenékre.[37]

A legenda szerint 1249-ben, amikor a tatárjárás után felkereste az újjáépített Magyarországot, apja neki ajándékozta az egyik máramarosi sóbányát. Kinga a birtokbavétel korban szokásos jeleként az egyik tárnába dobta aranygyűrűjét, és azt kérte, egyenesen Lengyelországba vihesse a sótömböket. Visszatérve Krakkóba a IV. Béla által mellé rendelt magyar bányászokkal ásatni kezdett, és hamarosan sóra bukkantak, az első tömbben pedig csodálatos módon megtalálták Máramarosban eldobott jegygyűrűjét. Ezt a tömböt „Magnum Salnak", lengyelül „Wielka Sól"-nak, azaz „Nagy Só"-nak nevezték el.[38]

A néphagyomány azonban még ennél is romantikusabb történetet őriz. 1999 nyarán a Szegedi Tudományegyetem néprajz szakos hallgatói a krakkói Jagelló Egyetem Néprajzi Tanszékének meghívására Dél-Lengyelországban végeztek gyűjtéseket, kutatásokat. Utazásuk előtt az *Új Ember* című katolikus hetilap 1999. június 27-i számában megjelent a cikk, amely Árpád-házi Kinga június 16-án történt szentté avatásáról számolt be.[39] A hallgatók ellátogattak Wojniczba is. A falu Krakkó és Tarnów között helyezkedik el. Magyar szempontból érdekessége, hogy a szomszédos település Débno, ahol 1589–1591 között Balassi Bálint is megfordult, továbbá 12 kilométerre helyezkedik el Tarnów, amely Bem József szülő- és nyugvóhelye. A helyiek ekkor mesélték el nekik a wieliczkai sóbánya történetét is, amit még általános iskolás korukban, az olvasókönyvből ismertek meg. Ennek legrészletesebb változata így hangzik:

---

[36] Puskásy 1931: 34.
[37] Oláh 2018: 21–47.
[38] Ibid.
[39] Rosdy 1999.

„... mielőtt Kinga elhagyta Magyarországot, apja, a király megkérdezte tőle, hogy mit szeretne nászajándékul. Erre Kinga azt válaszolta, hogy valamit adna a lengyeleknek. A király bajban volt, mert ebben az időben Lengyelország nagyon gazdag volt, és ezt válaszolta: mindenük megvan, mit adhatnék én nekik? Kinga sót kért, mert ez volt az egyetlen dolog, amit a lengyelek Magyarországról vásároltak. Erre a király adott neki egy varázsgyűrűt, amit Kinga a háta mögé dobott és ezt mondta: ezt a gyűrűt Lengyelországban akarom megtalálni a sóval együtt. Miután megérkezett Lengyelországba, gyakran járta a vidéket, hogy lássa, hogyan élnek az emberek, és hogyan tudna rajtuk segíteni. Egy alkalommal azt mondta az embereknek, hogy próbáljanak meg ásni, és meg fogják találni a gyűrűt és még valami mást. Valóban így is történt: a gyűrűvel együtt rábukkantak a sóra."[40]

A só-motívumot a magyar népmeséből is jól ismerjük. Ez a lengyel-magyar legenda szorosan kapcsolódik hozzá, és hitelesen tükrözi Szent Kinga korának értékrendjét, és a fizetőeszközül is használt só rendkívüli jelentőségét.

A wieliczkai sóbányában, amely Lengyelország egyik leismertebb turisztikai nevezetessége és egyben világörökség is, 1896-ban 100 méterrel a földfelszín alatt 54 méter hosszú, 18 méter széles és 12 méter magas kápolnát emeltek tiszteletére. A „Janowicze-kamrában" az I. szint mélységében, hat, 1967-ben faragott, életnagyságú szobor tárul a látogató elé. Az alkotás Kinga gyűrűjének megtalálását, a „Nagy Legendát" örökíti meg.[41]

2. kép: Szent Kinga sószobra a wieliczkai sóbányában. Kinga visszakapja gyűrűjét (Forrás: A Wieliczkai Sóbánya honlapja)[42]

[40] Czaja–Jaksa–Vass 2000: 81.

[41] Szalai 2005: 23–24.

[42] Wieliczkai Sóbánya honlapja: https://www.wieliczka-saltmine.com/knowledge-mine/st-kinga-patron-saint-of-wieliczka-miners-4pqx (Letöltve: 2021. 03. 03.)

Wieliczkában a vékony, szálas megjelenésű, mára már ritkaságszámba menő sókiválásokat „Kinga hajának” nevezik, melyek igen érzékenyek a tárolási környezetükre, így ajánlott páramentes, fénytől védett helyen tartani azokat.[43]

A bánya területéről a kitermelés a középkortól egészen 1996-ig folyamatos volt. Az első csákányütést megelőzően a felszínre törő sós forrásokból eredő víz bepárlásából állítottak elő sót a helyiek. Ezt az ősi módszert Wieliczkában és környékén már Kr. e. 3500 körül alkalmazták. A Piast uralkodóktól kezdve királyi jog volt a sóbányászat. Boleszláv, Kinga férje, statútumban korlátozta a harmadik felek só-kitermelési jogát. 1368-ban Nagy Kázmér is szabályozta a só-kitermelés és kereskedés szabályait, valamint egy új sóhivatali rendszert állított fel. A wieliczkai területek élére megbízott vezetőkkel, „żupnik”-okkal irányította a bányákat. 1363-ban még kórházat is alapított a bánya mellett a bányászok egészségügyi ellátásának biztosítására. A lengyel bányászok nem csupán szakképzettek és tapasztalt vájárok voltak, hanem saját szerszámaik révén a maguk urai is, hiszen a király az általuk bányászott sót felvásárolta, így hozva létre a királyi monopóliumot. A Jagellók ideje alatt a királyság bevételeinek egyharmadát képezte a só-kereskedelem, amely nyilvánvalóan fontos szegmense volt ez a korabeli gazdaságpolitikának.[44]

3. kép: Árpád-házi Szent Kinga, barokk metszet (Forrás: Hevenesi Gábor, Régi magyar szentség /Ungaricae Sanctitatis Indicia/, Nagyszombat, 1692)[45]

[43] Lipeczki et al 2016: 257–272.
[44] Oláh 2018: 21–47, 28–30.
[45] Hevenesi 1692: 44.

Szent Kinga tisztelete a hagiográfiai kutatás eredményei alapján

Kinga húgával, a később boldoggá avatott Jolánnal, Jámbor Boleszláv özvegyével, közösen határozta el, hogy belépnek a Klarissza Rendbe. Długosz a krónikájában említi Kingának a férje halála miatt érzett bánatát, valamint azt is, hogy határozottan visszautasította a Kis-Lengyelország feletti uralkodás lehetőségét.

4. kép: Az ószandeci klarissza templom
(Forrás: a szerzők felvétele, 2019)

A krónikák hagiográfiai szempontú elemzése alapján a hercegnő, ahogyan Szent Szaniszló, Krakkó püspöke, rövid időre feltámasztott egy halottat is. A feltámasztott személy Długosz szerint András herceg, Kinga testvérének, Istvánnak a fia volt, akit a magyarok a Nida folyóba fojtottak. András Kingánál élt egy ideig, később pedig II. Przemysł, Nagy-Lengyelország fejedelme, felajánlotta neki a chroberzi kastélyt, a hercegi státusának megfelelő bevételekkel együtt. Kun László hívei azonban megadásra kényszerítették, majd a folyóba ölték Andrást. A holttestet utóbb megtalálták, és előbb Korczynba, majd Szandecbe vitték. Ott a halandó maradványok egy időre életre keltek, de végül Kinga feladta, hogy teljesen feltámassza az unokaöccsét, mivel megtudta, hogy halálos bűn nélkül halt meg, így biztosan üdvözülhet.

A hercegnő tizenhárom, kolostorban töltött év után halt meg Ószandecben, évekig tartó betegeskedést követően, 1292. július 24-én. Egy lengyel krónikás szerint lelke fehéren emelkedett a mennybe.

Szent Kinga halála után is tevékenykedett. Jan Długosz így ír erről: "Mert halála óta, egészen az Úr 1329. évéig érdemei révén nyolcvan halott ember nyerte vissza életét, hatvan vak ember a látását, tizenöt foglyot engedtek szabadon, továbbá hétszáz ember: férfiak és nők gyógyultak meg különböző betegségekből, így meglepő, hogy az akkori lengyel elöljárók és urak nem tettek erőfeszítéseket a szent és tiszteletreméltó hercegnő szentté avatására."[46]

Szent II. János Pál pápának azonban sikerült elérnie ezt a célt. Az ószandeci kanonizációs szertartáson a következő szavakkal emlékezett meg a lengyel-magyar szentről:

„Szent Kinga születésétől fogva figyelemre méltó módon tapasztalta meg a szentség megmentő sugárzását. Hiszen az Árpád-dinasztiában, IV. Béla magyar király családjában jött a világra. Ez a királyi vonal volt a leglelkesebb a hitéletben, és nagy szentek születtek belőle. Innen származott Szent István, Magyarország fővédnöke és fia, Szent Imre. Az Árpád-ház szentjei köözött különleges helyet foglalnak el a nők: […] és végül Kinga, nővéreivel, Szent Margittal és Boldog Jolánnal együtt. Nem nyilvánvaló, hogy családjában a szentség fénye Kingát Isten szent nevéhez vezette? Hogy ne hagynának nyomot a lelkében szent szülei, testvérei és rokonai?"[47]

5. kép: Szent Kinga faragott portréja a magyar kormány által állíttatott székelykapun, Ószandecben (Forrás: a szerzők felvétele, 2019)

[46] Długosz 2009: 344 et seq, magyarra fordította: Falus Orsolya

[47] https://papiez.wiara.pl/doc/669907.Homilia-podczas-Mszy-Sw-i-kanonizacji-bl-Kingi; Angol fordításban: translation: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1999/documents/hf_jp-ii_hom_19990616_stary-sacz.html, magyarra fordította: Falus Orsolya

Magyarországon 2013-ban templom épült a tiszteletére a Veszprém megyei Küngösön, ahol az eddigi egyetlen magyarországi Szent Kinga-templomban a szent ereklyéjét is elhelyezték. A település – amely a IV. Béla által lányának ajándékozott területen fekszik – nevét több forrás szerint is Kingáról kapta, mivel a Kingus a Kunigunda név besenyő változata volt.[48]

Árpád-házi Szent Kingát a lengyel és a magyar Katolikus Egyház egyaránt tiszteli:

„Legszentebb Szűzanyának csodálatos követője…Lengyelek szeretett királynője…Szegények irgalmas királynője…A szerencsétlenekért a királynál közbenjáró királynő…Alattvalóit jó tetteivel szolgáló királynő…Országunkat sóval gazdagító királynő … Könyörögj érettünk…”[49]

Irodalomjegyzék

BIELOWSKI, August (ed.)

1872 Rocznik Traski. In August Bielowski (ed.): *Monumenta Poloniae Historicat II*. 826–860. Lwów: Nakładem własnym.

CZAJA, Mariusz – JAKSA, Helga – VASS, Erika

2000 Árpád-házi Kinga és Hedvig emléke egy lengyel faluban. *Honismeret* 28:5. 79–83.

DEPTUŁA, Czesław – WITKOWSKA, Aleksandra

1972 *Wzorce ideowe zachowań ludzkich w XII i XIII wieku, w: Polska dzielnicowa i zjednoczona. Państwo – społeczeństwo – kultura.* Warszawa: Gieysztor.

DŁUGOSZ, Jan Cf.

2009 *Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego VI.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

HEVENESI Gábor

1692 *Régi magyar szentség (Ungaricae Sanctitatis Indicia).* Nagyszombat: Akadémia.

JÁNOSSY Gábor (szerk.)

2007 *Engesztelő imádságok hazánk lelki megújulásáért*. Budapest: Stella Maris Alapítvány.

KLANICZAY Gábor – MADAS Edit (szerk.)

2001 *Legendák és csodák (13–16. század). Szentek a magyar középkorból 2.* Budapest: Osiris Kiadó.

[48] Ladó–Bíró 2005.

[49] Litánia Szent Kingához (részlet): Jánossy 2007: 183.

KOWALSKA, Barbara Cf.

2018 *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda. Studium źródłoznawcze.* Kraków: Avalon.

KURAŚ, Stanisław – BUCZEK, Stanisław (ed.)

1962 *Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 1, Dokumenty z lat 1257–1420*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.

KÜRBIS, Brygida (ed.)

1970 *Kronika wielkopolska = Chronica Poloniae maioris*. (Pomniki dziejowe Polski 2:8) Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.

LADÓ János – BÍRÓ Ágnes

2005 *Magyar utónévkönyv.* Budapest: Vince Kiadó.

LIPECKI, Tomasz – JAŚKOWSKI, Wojciech – GRUSZCZYŃSKI, Wojciech – MATWIJ, Karolina – MATWIJ, Wojciech – ULMANIEC, Paweł

2016 Inventory of the geometric condition of inanimate nature reserve Crystal Caves in "Wieliczka" Salt Mine. *Acta Geodaetica et Geophysica Hungarica* 51. 257–272.

OLÁH Róbert

2018 „Polak, Węgier dwa bratanki ...die heilige Königin jeder Bergleute" – avagy a wieliczkai sóbánya magyar szemmel. *Bányászattörténeti Közlemények* 13:1–2. 25–26.

PIEKOSIŃSKI, Franciszek

1899 *Pieczęcie polskie wieków średnich.* Kraków: "Czasu" W. L. Anczyc.

PIEKOSIŃSKI, Franciszek (szerk.)

1876–87 *Kodeks dyplomatyczny Małopolski I–III.* Kraków: Akad. Umiejętności.

1874 *Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej I. 1166–1366*. Kraków: Akad. Umiejętności.

1879 *Kodeks dyplomatyczny Miasta Krakowa I. 1257–1506.* Kraków: Druk. "Czasu".

PROKOP, Krzysztof Rafał

1999 *Poczet biskupów krakowskich.* Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM.

PUSKÁSY Pál

1931 *Árpádházi Boldog Kinga.* Budapest: Lazarita Misszióssház kiadványa.

ROSDY Pál

1999 Kinga is összeköt lengyel testvéreinkkel. *Új Ember* 55:26. 1, 5.

ROSTY Kálmán

1906 *Magyar szentek legendái.* Budapest: Szent István Társulat.

STYK, Maria Barbara (ed.)

2001 *Święta Kinga w poezji polskiej-Antologia (1644–2001).* Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

SZALAI László

2005 Lengyel-magyar bányászati kapcsolatok a XIII. század elejéről. Árpád-házi Szent Kunigunda és Wieliczka. *Bányászati és Kohászati Lapok* 1. 23–24.

WYROZUMSKI, Jerzy

1992 *Dzieje Krakowa. Kraków do schyłku wieków średnich.* Kraków: Wydawnictwo Literackie.

ZAKRZEWSKI, Ignacy (ed.)

1877 *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski I.* Poznań: Nakładem Biblioteki Kórnickiej.

A spanyol jogszokáskutatás intézményesülése: Joaquín Costa öröksége

MATLA GABRIELLA
(doktoranda, PTE ÁJK doktori iskola)

The Institutionalization of Spanish Jurisprudence: The Legacy of Joaquín Costa

The study reviews the main stages, representatives and institutionalization of the one and a half century history of Spanish jurisprudence. It highlights Joaquín Costa's case law collection program, his collection and methodological findings, and their incorporation into modern Spanish jurisprudence and legal history.

Keywords: Spanish jurisprudence, Joaquín Costa, Royal Academy of Moral and Political Science (Real Academia de Ciencias Morales y Política, Madrid), custom, jurisprudence, private law codification

A jogi néprajzi kutatások kezdete Európában a 19. század elejére tehető, és szorosan összefügg a történeti-jogi szemlélet megjelenésével, a polgári kodifikációs törekvésekkel, a nemzetté válás folyamatával, elősegítve a jogi modernizáció formálódását, a modern jogintézmények megszületését.[1]

A spanyol jogszokáskutatásról a magyar kutatástörténetben ritkán esik szó. Első, a kutatási terület szakirodalmát áttekintő tanulmányában *Tagányi Károly*[2] tett említést *Joaquín Costa* (1846–1911) Alto Aragón vidéki *és Altamira y Crevea* (1866–1951) alicantei gyűjteseiről, amelyekre *Tárkány Szücs Ernő*[3] is hivatkozott, miközben felhívta a figyelmet *Carreras i Artau* (1879–1954) katalóniai 20. század eleji gyűjtésére is.

Tanulmányomban a spanyol jogszokáskutatás másfél évszázados történetének főbb állomásait, képviselőit és intézményesülését tekintem át. Kiemelem a gazdag kutatástörténeti adatokból Joaquín Costa jogszokásgyűjtő programját, gyűjtési és módszertani eredményeit, valamint ezek beépülését a modern spanyol jogtudományba és jogtörténetbe. A továbbiakban elsősorban a spanyol jogszokáskutatás magyarul nem hozzáférhető gyűjtési forrásait és szakirodalmát használom.[4]

Joaquín Costa kutatásait a szakirodalom elsősorban a jogtörténethez köti, mert jogdogmatikai alapozása során gyakran idézi *Friedrich Karl von Savigny* (1779–1861) német jogtudóst, aki a történeti jogi iskola alapítójaként a

[1] Erről részletesen: Nagy 2018: 251–316.
[2] Tagányi 1919: 52.
[3] Tárkány Szücs 1976: 89.
[4] Néhány alapvető irodalom példaként Matla 2018: 261–270.

szokásra, mint jogforrásra hivatkozik.[5] Costa a 19. századi spanyol tartományok sajátos helyi jogait szintén a néplélek tükröződésének tekinti. Jogszokásokban való meggyökeresedésüket hangsúlyozva a tartományi jog (így pl. az aragóniai jog) védelmét és a jogszokások érvényesítését követeli.[6] *Jesús Delgado* álláspontja szerint viszont Costa közelebb áll a modern jogszociológia egyik alapítójának tekintett *Eugen Erlich* (1862–1922) jogfelfogásához, aki *Grundlegung der Soziologie des Rechts* című munkájában (1913) kifejti, hogy a szokások megismerésének az „élő jog" keretében kell kibontakoznia. Erlich arra is felhívja a figyelmet, hogy az „élő jogi szokások" megismerésére a természettudományok mintájára a közvetlen megfigyelést javasló *Georg Beseler* (1809–1888)[7] felvetése alapján a jogszokáskutatás módszertanát *Baltazar Bogišić*[8] és Joaquín Costa fejlesztette ki. Munkájuk során mindketten Savigny néplélektani szemléletére és gyűjtésmódszertanára támaszkodtak, ahogyan a dogmatikai kiindulópont is közös volt: a nép jogának tudományát (*Wissenschaft des Volksrechts*) nem a jogi normák meghatározásával, hanem a jogviszonyok és a jogintézmények vizsgálatával igyekeztek létrehozni.[9]

A spanyol jogszokáskutatás másfél évszázadát meghatározta Costa definíciója, amely szerint a kutatások tárgyát egy adott társadalomban és történelmi pillanatban valóban létező, társadalmi gyakorlatként empirikusan igazolható szokások jelentik, amelyek normatív hatékonysága más normatív rendszerekkel együtt — beleértve az állami jogi rendszereket is — ellenőrizhető. Costa gyűjtései, terepkutatásai során ehhez keres magyarázatot, igazolást és legitimizációt.

Különösen figyelemre méltóak Costa minden részletre kiterjedő módszertani megjegyzései. A gyűjtési útmutatóban például tételesen felsorolja a lehetséges adaközlőket (köztük közjegyzők, ügyvédek, tulajdonosok, hivatalnokok, nyilvántartó tisztviselők, földművesek), akik különböző dokumentumokkal, jegyzőkönyvekkel, adatokkal, illetve személyes adatközléssel segíthetik a munkát. Saját gyűjtési tapasztalatait, munkamódszerét is megosztja: *„… vállaltam azt a fáradságos feladatot, hogy példaként tanulmányozzam az aragóniai Pireneusok jogi életét és következtetéseket vonjak le a tényekből, melyekben a nem szabályozott, íratlan törvények megnyilvánulnak. Ebből a célból megnéztem … Jaca, Boltaña, Benabarre és Huesca jegyzőkönyveit és konzultáltam közjegyzőivel; és sok barát rendelkezésemre bocsátott okiratokat és*

[5] Savigny 1814.

[6] Costa 1879–1880: 152.

[7] Beseler germán elveken alapuló "népi törvényt" szorgalmazott a római jog szabályainak alkalmazása helyett a német magánjogi kodifikáció időszakában.

[8] A párizsi *Institut International de Sociologie*, amelynek Costa 1898-tól tagja, 1902-ben választotta elnökévé Bogišić-ot.

[9] Delgado 2018: 17–19.

tájékoztatást."[10] Costa kitér arra is, hogy *„…figyelembe kell venni továbbá a szóbeli hagyományban vagy a nép életében megtestesülő anyagok tömegét."*[11]

Jogászként és társadalompolitikusként egyaránt rendkívül fontosnak tartja a jogszokásgyűjtést a spanyol magánjogi kodifikációt megelőző időszakban. *„A kérdőív kiegészítéseként benyújtottam az általam személyesen megismert, különböző szokásjogi intézményekről szóló számos vitatémát és egy általános javaslatot téve a kodifikációt megelőzően az aragóniai gyakorlatban uralkodó jogszokások összegyűjtésére és írásba foglalására vállalkoztam, amelyeket soha nem írtak le."*[12]

Costa a jogszokások gyűjtésére vonatkozóan egy teljeskörű kutatási programot fogalmaz meg, amelynek célja a régi jogszokások és az élő joggyakorlat megismerése, valamint a küszöbön álló egységes spanyol jogalkotás előkészítése: *„…elősegítsük hazánk népi jogának tanulmányozását, amelynek jelentősége nemcsak a félszigetbeli jogintézmények története szempontjából lényeges, hanem elsősorban a magánjogi kodifikáció jövőbeli munkáinak segítésére is…"*[13]

Costa az egységes spanyol törvénykönyv kidolgozását támogató liberális értelmiségiekkel folytatott vitájában is megerősíti az „élő jogszokások" és a „népi jog" gondolatát. Ezzel is hangsúlyozza a jogszokáskutatás fontosságát, a jogi modernizáció szükségességét. Véleménye szerint a népi jog ismerete lehet a biztosítéka az egységes spanyol *magánjogi kodifikáció* eredményességének.[14] Kodifikáció és jogszokáskutatás viszonyrendszerét vizsgálja a *La vida del derecho* címmel 1876-ban megjelent könyvében éppúgy, mint a gyűjtőmozgalmat útjára indító *Derecho consuetudinario del Alto Aragón* (1879)[15] kötetben. (Ez utóbbinak tárgya a család, a tulajdon, az öröklés, a bérleti szerződés jogszokásai.) További fontos művei: *Materiales* (1885)[16], *Derecho consuetudinario y economía popular de España* (1902)[17]. Ez utóbbiban éppen Costa ösztönző hatására és vele együttműködésben gyűjtők és tanítványok tollából Spanyolország különböző tartományainak a földközösséghez kapcsolódó jogszokásai kerülnek leírásra. A spanyol kutatástörténet által

---

[10] Costa 1879–1880: 152.

[11] Costa 1881: 309–310.

[12] Costa 1881: 309–310.

[13] Costa 1879–1880: 152.

[14] Costa 1879–1880: 142.

[15] Eredetileg a *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* c. folyóirat 54–57. kötetében került publikálásra, majd könyv formájában 1880-ban Madridban, új kiadását 1885-ben tették közzé, majd reprintként 1902-ben a *Derecho consuetudinario y economía popular de España* c. művében jelent meg.

[16] Costa, Joaquín/Manuel Pedregal/Juan Serrano Gómez: *Materiales para el estudio del derecho municipal consuetudinario*, Madrid, 1885. Később reprodukciója 1902-ben *Derecho consuetudinario y economía popular de España* c. műben jelent meg.

[17] Costa, Joaquín és más szerzők: *Derecho consuetudinario y economía popular de España.* 2 kötet, Barcelona, 1902, újrakiadása: Zaragoza, 1981

rendkívüli figyelemre méltatott *Colectivismo agrario* (1898) monográfiája is az agrárközösségek archaikus formáit mutatja be. Costa most felsorolt munkái a spanyol jogszokáskutatás alappilléreit jelentik.

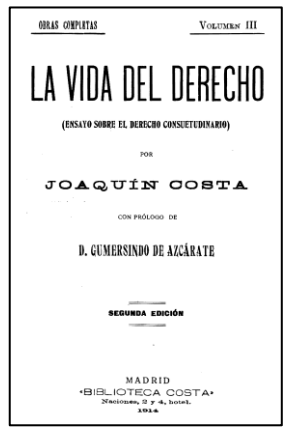
ORAS COMPLETAS VOLUMEN III

LA VIDA DEL DERECHO

(ENSAYO SOBRE EL DERECHO CONSUETUDINARIO)

POR

JOAQUÍN COSTA

CON PRÓLOGO DE

D. GUMERSINDO DE AZCÁRATE

SEGUNDA EDICIÓN

MADRID
•BIBLIOTECA COSTA•
Mesonero, 3 y 5, hotel.
1914

1. kép Joaquín Costa: La vida del derecho : (ensayo sobre el derecho consuetudinario) (Forrás: bibliotecadigital[18])

Costa tevékenysége nem csak a gyűjtésre, kutatásra és azok eredményeinek publikálására szorítkozik. Ennél sokkal szerteágazóbb, kitartó munkájának egyik legfontosabb eredménye a spanyol jogszokáskutatás intézményesülése. Javaslatára a *Real Academia de Ciencias Morales y Política* (Erkölcsi és Politikatudományi Királyi Akadémia) évente monográfiai pályázatot írt ki a már nem használt szokásjogi formákra, illetve azok „eltűnésének" okára, a szokásjog jelenidejű gyűjtésére.

2. kép: Real Academia de Ciencias Morales y Política, Madrid (Forrás: ciencia[19])

[18] https://bibliotecadigital.jcyl.es/es/consulta/registro.do?id=5646
[19] https://www.ciencia.gob.es/site-web/Organismos-y-Centros/Reales-Academias.html

Az 1857. évi közoktatási törvény 160. cikkelyében foglalt felhatalmazás értelmében az 1857. szeptember 30-i királyi dekrétum alapján alapították meg Madridban az *Erkölcsi és Politikatudományi Királyi Akadémiát*. Az államilag finanszírozott szakmai testület célja az erkölcsi és politikatudományi diszciplinák művelése volt. Évente pályázatokat írtak ki, amelyek témáira egy szakmai bizottság tett javaslatot és a testület hagyta jóvá. Ezeken túl kiírásra kerülhettek tematikus pályázatok is, mint például már az első esztendőben a Costa által kitüntetett figyelemmel kísért földközösségre vonatkozó szokásjog témakörében *(Derecho consuetudinario y economía popular)*.[20]

Costa már az első felhívásban megfogalmazza az intézményesített jogszokáskutatás okát és célját: felhívni a tudomány művelőinek figyelmét az általa a nemzeti élet gyökerének tekintett jogszokások megismerésére, gyűjtésére. Véleménye szerint ezek a modern spanyol jogalkotás hátországát és forrásvidékét jelenthetik.[21] A felhívásban közzétett módszertani útmutatóban kiemelte a jogszokás és a gyakorlat pontos megjelenítésének, részletes bemutatásának, lehetőség szerinti dokumentálásának, forráshivatkozásának fontosságát és kitért a gyűjtés részleteire is. *„Minden egyes összegyűjtött szokást a lehető legrészletesebben kell leírni, a részletek kihagyása nélkül és nem elszigetelten, hanem a környezetében, annak szerves részeként, összekapcsolva az élet minden megnyilvánulásával, legyen akár egy kifejezés, akár egy eredmény, vagy azokkal a szükségletekkel, amelyek meghatározták kialakulásukat vagy születésüket, és ha lehetséges, feltüntetve a megyénkénti vagy a községenkénti változatokat, valamint annak okát; rámutatva az általuk nem használt törvényekre, tartományi törvényekre (fuerokra), rendeletekre vagy alapszabályra, vagy fordítva, akár túlélésnek minősüljön, vagy alkalmazásként vagy kiegészítésként szolgáljanak; és kiderítve, ha ősiek, a modern időkben tapasztalt változásait és az ilyen változások okát vagy motívumait, vagy a társadalmi státuszban előidéző változásokat, anélkül, hogy megfeledkeznénk arról a koncepcióról, amelyben a változások vannak, vagy az azokat megillető véleményről azok számára, akik gyakorolják a szokásokat, és azokról a helyekről, amelyek kívülről figyelik a változásokat, és összehasonlíthatják az eredményeiket."*[22]

Costa kifejezi reményét, hogy *„néhány éven belül ennek az Akadémiának sikerül összegyűjteni hazánk szokásjogi és földközösségi kincstárának nagy részét, amely ma sajnos ismeretlen, anélkül, hogy a jogalkotó, a jogtudós vagy a történész felhasználhatná; senki sem vonja kétségbe ezen testület által nyújtott szolgáltatás tényét, sem annak szilárd szándékát, hogy teljesítse intézményes céljait."*[23]

---

[20] A Costa által szerkesztett, az Akadémia titkársága által megfogalmazott felhívás a madridi *Gaceta* folyóirat 1897. május 16-i számában jelent meg. Ramírez Jerez–Martínez Neira 2017: 23.

[21] Ramírez Jerez–Martínez Neira 2017: 27.

[22] Ramírez Jerez–Martínez Neira 2017: 27–28.

[23] Ramírez Jerez–Martínez Neira 2017: 28.

Az 1897-es első gyűjtési felhívást továbbiak követték egészen 1917-ig. A benyújtott, max. 500 oldal terjedelmű pályázatoknak kiadatlannak, kasztíliai nyelven írottnak, jeligével ellátottnak kellett lennie. Ha a beérkezett tanulmányok bírálatára alakult bizottság javaslatát az akadémiai testület jóváhagyta, sor került az eredményhirdetésre: a díjazottak pénzjutalomban részesültek és pályamunkájukat megjelentették. A húsz esztendő alatt az akadémia 21 pályázatot írt ki, amelyek során 50 pályamunka került benyújtásra. Ezek közül 16 díjazásra került, 18 szerző 22 jogszokásgyűjtését pedig megjelentette az akadémia.[24] A díjazott tanulmányok szerzője vagy szerzői a tekintélyesnek számító pénzjutalom (2500 peseta) mellett ezüstérmet, oklevelet és a megjelent pályaműből 200 példányt kaptak. Többször előfordult, hogy egy-egy kiemelkedő pályamunka szerzőjét az Akadémia levelező tagjává választották. Az *Erkölcsi és Politikatudományi Királyi Akadémia* által kiírt gyűjtési felhívásokra beérkező pályamunkák alapján 1897–1917 között Spanyolországban szinte teljes körű jogszokáskutatás valósult meg.

Az *Erkölcsi és Politikatudományi Királyi Akadémiát* 1918. június 25-én az 1919-es szokásjogi témájú gyűjtési pályázatok felfüggesztéséről döntött egyrészt a bizottsági tagok hiánya (*Azcárate y Menéndez*[25] 1917-ben, *Hinojosa y Naveros*[26] 1919-ben meghalt), másrészt a háborús helyzet miatt.[27]

A gyűjtések földrajzi szempontból szinte teljesen lefedték Spanyolországot, a leginkább tanulmányozott tartomány Galícia volt, amelyet Katalónia és Baszkföld követett. Ha csak az akadémia által legkiemelkedőbbnek tekintett gyűjtésekre térünk ki, ki kell emelni *Alfredo García Ramos* (1877–1934)[28] és *Manuel Lezón Fernández* (1854–1934)[29] galíciai gyűjtéseit. A katalán jogszokásgyűjtést *Victorino Santamaría y Tous* (1850–1922)[30] és *Pedro de la Fuente Pertagaz* (1876–1945)[31] reprezentálja, *Vizcaya* magánjogi szokásait és a baszk tartományok közigazgatási rendszerét pedig *Nicolás Vicario de la Peña* (1866–1941) gyűjtései muntják be.[32]

---

[24] Szerzők: Rafael Altamira y Crevea, Tomás Costa Martínez, Zoilo Espejo, Pedro de la Fuente Pertegaz, Alfredo García Ramos, Pedro Ibarra y Ruiz, Manuel Lezón, Juan Alfonso López de la Osa, Elías López Moran, Santiago Méndez Plaza, Víctor Navarra, Antonio Porras Márquez, Francisco Soler y Pérez, Victorino Santamaría y Tous, Mariano Riuz-Funes García, Gabriel Mª Vergara y Martín, Nicolás Vicario de la Peña, Hilario Yaben Yaben.

[25] Gumersindo de Azcárate y Menéndez (León, 1840 – Madrid, 1917) jogász, a madridi Központi Egyetem Összehasonlító törvényhozási jog professzora; León képviselője; a Kodifikációs Bizottság és a Munkaügyi Bizottság tagja.

[26] Eduardo de Hinojosa y Naveros (Alhama de Granada, 1852 – Madrid, 1919) jogi és bölcsészettudományi doktorátust szerzett; A Diplomáciai Főiskola történeti földrajz professzora; Alicante, Valencia és Barcelona polgári kormányzója. Az Erkölcsi és Politikatudományok Királyi Akadémiájának rendes tagja, akadémiai könyvtáros.

[27] Ramírez Jerez–Martínez Neira 2017: 47–48.

[28] García Ramos 1909, 1912.

[29] Lezón 1903.

[30] Santamaría y Tous 1901, 1903.

[31] Fuente Pertegaz 1921.

[32] Vicario de la Peña 1901, 1903.

3. kép Spanyolország közigazgatási beosztása (Forrás: wikipedia[33])

Costának követője is akadt az aragóniai jogszokások gyűjtésében.[34] Az első, a földközösségek jogszokásainak gyűjtésére kiadott tematikus felhívásra érkezett pályamunkák közül különösen értékesek voltak az Alicante, León[35], Segovia[36], Navarra és Murcia[37] tartományok archaikus szokásait bemutató gyűjtések. A pályamunkákat jellemző tematikus gazdagság jól látszik egy-egy konkrét község szokásjogának bemutatását vállaló gyűjtésekben, amelyek a magán- és a közjog területét egyaránt érintették. Szembetűnő a gazdasági élethez kapcsolódó gyűjtések nagy száma is: a földközösséghez kapcsolódó gazdasági vonatkozású jogszokások mellett a kereskedelem, a nyersanyag-kitermelés és -feldolgozás, a halászat és a bányászat területén kialakult jogszokások széles köre.

Spanyolországban a 19. századtól megfigyelhető a jogszokások szerves beépülése a jogtudományba. Ennek egyik első állomása volt 1845-ben *Julián Sanz del Río* vezetésével a *Madridi Központi Egyetem Jogfilozófiai Tanszékének* megalapítása. A krauzista szellemiségű tanszéken a szokás fogalmának, értelmezésének és szerepének vizsgálata kitüntetett szerepet játszott, a doktori képzés egyik választható témája volt pl. *„A szokásjog eredete, alapja és értéke”*.[38] Az itt folyó képzés és kutatás nagy hatást gyakorolt Costára is,

[33] https://hu.wikipedia.org/wiki/Spanyolorsz%C3%A1g_k%C3%B6zigazgat%C3%A1si_beoszt%C3%A1sa

[34] Fuente Pertegaz 1916.

[35] López Moran 1900.

[36] Vergara y Martín 1909.

[37] Ruiz-Funes García 1916.

[38] Hernández Iglesias 1863.

akinek „*Ensayo sobre Derecho Consuetudinario*" tanulmányát 1873-ban az egyetem Maranges-díjjal ismerte el. A tanszéket vezető és a szokásjogot az egyetemi képzés részévé tenni akaró Francisco Giner 1887-ben Costának egy szokásjogi tanszék létrehozásának lehetőségét vetette fel, 1902-ben pedig docensi állást ajánlott számára és a szokásjog tantárgy oktatását.

Az 1863–1888 között megtartott, a spanyol magánjogi kódexet előkészítő jogtudományi kongresszusok (*Congreso de jurisconsultos* (Madrid 1863), *Congreso de jurisconsultos aragoneses* (Zaragoza 1880–1881), *Congreso de jurisconsultos catalanes* (1881), *Congreso jurídico español* (Madrid 1886), *Congreso jurídico de Barcelona* (1888) fontos mérföldkövei voltak a jogszokáskutatásoknak is. A zaragozai kongresszuson Costa személyesen is részt vett, a barcelonaira előadást küldött, 1883-ban pedig a tanulságokat összegezve kiadta *La libertad civil y el Congreso de jurisconsultos aragoneses* című munkáját.

A *Revista general de Legislación y Jurisprudencia* folyóirat 1896-ban *Miguel de Unamuno*[39] Vizcayának szentelt cikkével 1897-től *Derecho civil y derecho consuetudinario* címmel szokásjogi rovatot indított Joaquín Costa irányításával.

Ugyancsak Costa kezdeményezésére az 1901–1902-es években a madridi *Ateneo*[40] *Erkölcsi és Politikatudományi Szekciója* a jogszokások gyűjtéséhez kérdőívet készített a születés, a házasság és a halál témakörében. A Spanyolországban szétküldött kérdőívre Asztúriából válaszoltak legtöbben. Különösen sok válasz érkezett az Oviedoi Egyetem *Rafael Altamira* által vezetett Jogtörténeti Tanszékéről is, ahol több hallgatót biztattak a kérdőív kitöltésére. Ennek is szerepe volt abban, hogy Altamira 1904-ben már dolgozati témaként is javasolta a joghallgatóknak a jogszokáskutatást és kérdőívekkel segítette gyűjtéseiket.

A spanyol jogszokáskutatás indulásánál és megerősödésénél tagadhatatlan *Joaquín Costa* (1846–1911) szerepvállalása. Costa a jogon keresztül próbálta megérteni általában az emberi társadalom, de különösen és konkrétan kora spanyol társadalmának problémáit. Ez a globális és egységes törekvés tette őt a 20. századi spanyol társadalomtudományok egyes ágainak (az antropológiától a közgazdaságtanig, a történelemtől a jogig, a szociológiától az oktatásig) előfutárává és társalapítójává, a spanyol jogszokáskutatást a mai napig élő és gyakorolt kutatási területté.[41]

---

[39] Miguel de Unamuno (1864–1936) spanyol (baszk) író, költő, filozófus, a Salamancai Egyetem rektora. Unamuno 1896: 42–71.

[40] 1835-ben Madridban hozták létre, mint *Ateneo Científico y Literario,* tudományos és irodalmi társaságot, *amely* elnökei közül érdemes megemlíteni Guismundo de Azcárate, Miguel de Unamuno nevét.

[41] Delgado 2018: 14.

Mert a Costa által megkezdett úton haladva a 20. század végén és századunkban is élénk érdeklődéssel fordulnak Spanyolországban a jogszokások felé, a jogszokáskutatás élő gyakorlat. Csak néhány példa: *Josep María Font i Rius* (1915–2018)[42] katalán jogtörténész egyetemi professzor az 1965–1966. tanévben néhány hallgatójának egy kirándulást javasolt a Pireneusok völgyeibe. A kérdőívek alapján gyűjtött jogszokásokat közre is adták.[43] *Szokás, jogszokás, jog néphagyományok Extremadurában és Alentejoban* címmel nemzetközi szemináriumot tartottak 1998. november 9–10. között Cáceresben.[44] 2007-ben egy képzési ösztöndíj elnyerését követően, két és fél éven át *Extremadura Közgyűlése* és a *Jogszokás és Antropológiai Tanács* egy két és fél éves közös projekt keretében végzett jogszokáskutatást 2007-től a mezőgazdasági termelő tevékenységet, az öntözés hagyományos rendszerét, a közösségi javak fenntartható kezelését, a tulajdoni viszonyokat, a földek és forrásainak közösségi használatát, a házassági vagyonjogi rendszert, az öröklést és a kötelmi jog körébe tartozó kérdéseket vizsgálva.[45]

Costa öröksége ma is meghatározó a spanyol jogszokáskutatásban, amely a másfél évszázad eredményeit nemcsak monográfiákban, tudományos publikációkban, adatbázisokban, hanem a kutatásnak otthont nyújtó intézményekben és kutatókban is jelen van. Betöltötte és folyamatosan betölti azt a missziót, amelyet *Ureña y Smenjaud* (1852–1930)[46] jogászprofesszor, az Erkölcsi és Politikatudományi Királyi Akadémia tisztviselője így fogalmazott meg: *„…kezdjünk el azzal törődni, hogy megismerjük, hogy a spanyol nép hogyan érezte és élte a jogot annak fejlődése különböző szakaszaiban, és gyűjtsük össze egy rendkívül értékes szokásjog utolsó maradványait, amelyek közel állnak ahhoz, hogy az új törvények hatására és a társadalmi szokások egyre ellenállhatatlanabb egységesülései által eltűnjenek."*[47] A modern, egységes Spanyolország egyes tartományai azonban ma is őrzik és számontartják történelmi, kulturális, táji és társadalmi értékeik, közös kulturális örökségük és évszázadokon át kovácsolt *kollektív identitásuk*[48] megnyilvánulási formáiként – saját jogszokásaikat.

---

[42] Josep María Font i Rius (1915–2018) katalán jogász, jogtörténész, egyetemi professzor

[43] Ramírez Jerez–Martínez Neira 2017: 51–52.

[44] Ragel Sánchez 2000.

[45] Arévalo–Sánchez Marcos 2014: 80

[46] Rafael de Ureña y Smenjaud (Valladolid, 1852 – Madrid, 1930) jogász, a Valladolidi, az Oviedoi, a Madridi Központi Egyetem és a Jogtudományi Akadémia jogászprofesszora, az Erkölcsi és Politkatudományi Királyi Akadémia cenzora.

[47] Petit 2020: 242.

[48] Arévalo–Sánchez Marcos 2014: 82

Irodalomjegyzék

ARÉVALO, Javier Marcos – SÁNCHEZ MARCOS, María Jacinta

2014 La antropología jurídica y el derecho consuetudinario como constructor de realidades sociales. *Antropología Experimental* 11. 79–102.

COSTA, Joaquín

1879–80 Derecho consuetudinario del Alto Aragón. *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* 27:4. 141.

1881 Espíritu del derecho aragonés y del congreso de jurisconsultos de Zaragoza. *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* 29:59. 281–313.

DELGADO ECHEVERRÍA, Jesús

2018 *Joaquín Costa, jurista y sociólogo: Derecho consuetudinario e ignorancia de la ley*. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid.

FUENTE PERTEGAZ, Pedro de la

1916 *Contratos especiales sobre cultivo y ganadería en Aragón*. Madrid: Ratés.

1921 *Los heredamientos capitulares en Cataluña.* Madrid: Ratés.

GARCÍA RAMOS, Alfredo

1909 *Estilos consuetudinarios y prácticas económico-familiares y marítimas de Galicia.* Madrid: [s.n.].

1912 *Arqueología jurídico-consuetudinaria-económica de la región gallega.* Madrid: [s.n.].

HERNÁNDEZ IGLESIAS, Fermín

1863 Origen, fundamento y valor del derecho consuetudinario. *Revista general de legislación y jurisprudencia* 11:23. 5–49.

LEZÓN, Manuel

1903 *El derecho consuetudinario de Galicia.* Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús.

LÓPEZ MORAN, Elías

1900 *Derecho consuetudinario y economía popular de la provincia de León*. Madrid: [s.n.].

MATLA Gabriella

2018 A spanyol jogszokáskutatás úttörője: Joaquín Costa Martínez. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 7) 261–270. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

NAGY Janka Teodóra

2011 European perspectives of studying Hungarian ethno-judicial life. In Béli Gábor – Duchonová Diana – Fundarková Anna – Kajtár István – Peres Zsuzsanna (eds.): *Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History*. 377–386. Pécs–Bratislava: Publikon.

2018 A jogi népéletkutatás nemzetközi előzményei, elméleti és módszertani kérdései, eredményei a hazai interdiszciplináris tudományfejlődésben. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8) 251–316. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

PETIT, Carlos

2020 *Derecho por entregas. Estudios sobre prensa y revistas en la España liberal.* Madrid: Universidad Carlos III.

RAGEL SÁNCHEZ, Luis Felipe (coord.)

2000 *La costumbre, el derecho consuetudinario y las tradiciones populares en Extremadura y Alentejo: Seminario Internacional de Estudios sobre la tradición*. Cáceres: Editora Regional de Extremadura.

RAMÍREZ JEREZ, Pablo – MARTÍNEZ NEIRA, Manuel

2017 *La historia del derecho en la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*. Madrid: Universidad Carlos III.

RUIZ-FUNES GARCÍA, Mariano

1916 *Derecho consuetudinario y economía popular de la provincia de Murcia.* Madrid: Ratés.

SANTAMARÍA Y TOUS, Victorino

1901 *Derecho consuetudinario y economía popular de las provincias de Tarragona y Barcelona, con indicaciones de las de Gerona y Lérida.* Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús.

1903 *Costumbres administrativas de la autonomía vascongada*. Madrid: Real Academia de Ciencias Morales y Política.

SAVIGNY, Friedrich Carl

1814 *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Heidelberg: Mohr und Zimmer.

TAGÁNYI Károly

1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1976 Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. *Létünk* 4. 86–107.

UNAMUNO, Miguel de

1896 Derecho consuetudinario de España: Vizcaya. *Revista general de legislación y jurisprudencia* 44:88. 42–71.

VERGARA Y MARTÍN, Gabriel María

1909 *Derecho consuetudinario y economía popular de la provincia de Segovia.* Madrid: Imp. del Asilo de Huérfanos del S.C. de Jesús.

VICARIO DE LA PEÑA, Nicolás

1901 *Derecho consuetudinario de Vizcaya*. Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús.

1903 *Costumbres administrativas de la autonomía vascongada.* Madrid: Real Academia de Ciencias Morales y Políticas.

A család változó szerepben

ÖRSI JULIANNA
(társadalomkutató, ny. múzeumigazgató, Túrkeve)

The Family in a Changing Role

In the in the 20th – 21st centuries, the leading role of men in the small patriarchal family was weakened by the achievement of women's equality and the restoration of men's position in the labour market. Adapting to the new social situation in the family changed the relationship between the sexes and generations in the family, and young people's approach to marriage. Strengthening the institution in crisis was also formulated as a family policy goal in Hungary.

Keywords: patriarchal small family, two-earner family model, lifestyle change without a pattern, relationship between family members and generations, state family policy

Tudománytörténeti előzmények

A néprajz tudomány kialakulásának időszakában elsősorban a népszokások, a népművészet, a szellemi és a tárgyi kultúra vizsgálatát tűzte ki célul. Az e területről szóló híradások jelentek meg az Ethnographiában, a Néprajzi Értesítőben és más szakfolyóiratokban.[1] Az első nagy összefoglaló, a „Magyarság néprajza" is ezen szemléletet tükrözi.[2] A 19–20. század fordulójáról író szerzők – bár hivatalosan nem deklarálták, de – valójában adatot szolgáltattak arról, hogy a vizsgált kulturális jelenség milyen környezetben zajlik, kik valósítják meg. A néprajztudomány kezdetektől a paraszti kultúra vizsgálatát tűzte ki célul, amelynek bemutatása a társadalmi háttér ismerete nélkül sok kívánnivalót hagy maga után. Különösen fontos ez a parasztság társadalmi tagozódásával járó 20. századi folyamatok értelmezéséhez.

A társadalom fejlődésének kérdéseivel foglalkozó kutatók a tudományágak szétválásának kezdetén (néprajz, történelem, demográfia, jog, földrajz) egyaránt érdeklődtek az adott kor társadalmi jelenségei iránt. Ennek bizonyítéka, hogy a 19–20. század fordulóján jelentkező egyke-kutatásban együtt dolgoztak különböző szakemberek.[3] A kutatókat minden bizonnyal foglalkoztatta a millenniumi ünnepségek kapcsán felerősödő felelősségérzet a magyarság jövője iránt. Ez a szemlélet a 20. század kutatóit is megérintette, sőt tettre inspirálta. A népi kultúra differenciálódása, egységének megbomlása, esetleges elvesztése miatti aggodalom hozta létre a különböző mozgalmakat.

---

[1] Az Ethnographia a Néprajzi Társaság folyóirata 1900 óta jelenik meg, a Néprajzi Értesítő 1900-tól, majd 1954-től.

[2] Magyarság Néprajza 1933–37.

[3] Kalotaszeg, Ormánság, Sárköz.

A néprajz területén a Gyöngyösbokréta erre a legeklatánsabb példa.[4] Az 1930-as évek végén alakult Táj- és Népkutató Központ már kimondottan a társadalom komplex vizsgálatát tűzte ki célul. A Teleki Pál, Györffy István, Magyary Zoltán nevéhez kötődő intézmény működését hamar megszüntették, de a kutatótáborokban résztvevők a szellemiséget tovább vitték.[5] Az Országos Táj- és Népkutató Intézet, majd Osztály magáévá téve a szociográfiai szemléletet és képviselve a néprajzi gyűjtés fontosságát több kutatótábort szervezett. Több kiváló tudós fiatalkori munkássága kötődik hozzá. 1945-ben a Teleki Intézet Néptudományi Intézet néven folytathatta munkáját 1949-ig. Ehhez az időszakhoz kötődik a népi jog iránti érdeklődés kezdete és az országos gyűjtés megszervezése, amelyről részletesen írt Nagy Janka Teodóra.[6] Az államszocialista korban Tárkány Szücs Ernő rendszerező, összefoglaló munkája, a Magyar jogi népszokások mérföldkőnek tekinthető.[7] Az ő nyomán elinduló, ugyancsak jogi végzettségű kutatók közül kiemelem Nagy Janka Teodóra munkáit és szervező tevékenységét, aki kezdeményezte a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport létrehozását és mind a mai napig összefogja, irányítja a népi jog kutatóit.[8]

A 20. század közepén lezajlott rendszerváltással változások, folyamatok a hagyományos népi kultúra megszüntetésére és a társadalom szerkezetének megváltoztatására irányultak. Az új jelenségek dokumentálására szakterületünkön csak néhány kutató vállalkozott az 1950-es években.[9] A nemzeti érzés fenntartása, a szülőföld iránti szeretet, hazaszeretet erősítése összefogásra késztette a veszélyt érzőket és csatlakoztak az 1960-as években a nyilvánosság elé lépő Hazafias Népfront mozgalomhoz. Bár a néprajzban mindig nagy szerepe volt az önkéntes néprajzi gyűjtőknek, elmondhatjuk, hogy a szocializmus időszakában a mozgalmon belül és azon túl az iskolákban, művelődési intézményekben számtalan honismereti szakkör is létrejött – különösen az 1970-es években – és segítette a helytörténeti és néprajzi ismeretek bővítését. Az 1989/90-ben lezajlott rendszerváltás felerősítette a nemzeti érzés, a magyarságtudat és a lokális tudat ápolásának fontosságát, amely hozzájárult a humántudományok fejlődéséhez.

Visszatérve a szaktudományok kutatási irányaihoz, elmondhatjuk, hogy a tudományos kutatók közül egyre többen vállalták fel a társadalmi folyamatok vizsgálatát. A néprajz és a rokon tudományok (történettudomány, földrajz, szociológia stb.) egyaránt vizsgálták a társadalmat, de módszereikben, a felvetett kérdéseikben és forrásanyagukban megfigyelhető egyezések mellett a

---

[4] A Gyöngyös bokréta mozgalom 1931-ben bontott zászlót.

[5] Táj- és Népkutató Központ. In: Magyar Néprajzi Lexikon. mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-297.html – letöltés 2021.07.29.

[6] Nagy 2009, 2018.

[7] Tárkány Szücs 1981.

[8] Erről lásd *a Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* könyvsorozatát.

[9] Balassa Iván, Dankó Imre, Janó Ákos, Kardos László, Bakó Ferenc.

különbségek is nyilvánvalóak voltak. Az egyes kutatók szemléletüktől és tudományos érdeklődési körüktől, képzettségüktől függően támaszkodtak a rokontudományok eredményeire. Szabó László először 1970-ben tekintette át a társadalomnéprajz alapvető kérdéseit, majd 1993-ban fejtette ki az új diszciplína kialakulásának folyamatát és jellemzőit.[10] Tézisei akkortájt nagy vitát váltottak ki, de tény, hogy nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a társadalomnéprajzi szemléletű kutatás egyre elfogadottabbá vált a magyar néprajztudományon belül. Szabó László három irányzatot különböztet meg:

a.) Valamely nagyobb külföldi iskola egyetemes néprajz terén elért eredményeinek meghonosítása a magyar néprajzban (pl. JoóTibor, Maróth Károly, Bodrogi Tibor, Gunda Béla, Fél Edit, Bartucz Lajos, Tomori Viola).

b.) A kultúra egészének formálója a társadalom, amely a munkán alapul. Míg a történettudomány a társadalom egészét vizsgálja, addig a néprajz csak a parasztság kultúráját. E kutatási irányzatba sorolja Szabó László Tálasi István, Vargyas Lajos, Balassa Iván, Hoffman Tamás, Takács Lajos monográfiáit.

c.) A népi társadalmat önálló kutatási területként megjelölők köre (pl. Szendrey Ákos, Fél Edit, Hofer Tamás, Szabó László, Szilágyi Miklós).[11] A névsort kiegészíthetjük a néprajzi csoportok kutatóival (pl. Kósa László, Filep Antal, Paládi Kovács Attila, Borsos Balázs). Az 1970-es években jelentkező újabb kutatógenerációba tartozik: Bárth János, Gazda Klára, Jávor Kata, Kocsis Gyula, Laczkovics Emőke, Mohai Tamás, Nagy-Varga Vera, Novák László, Örsi Julianna, Sárkány Mihály és Szűcs Judit. Az évezredforduló tájékán figyelemreméltóak a kolozsvári iskola növendékeinek munkái Pozsony Ferenc és Keszeg Vilmos vezetésével, valamint Liszka József kiadói tevékenysége Szlovákiában.

Anélkül, hogy a társadalomnéprajz egész bibliográfiáját felsorolnám, elsősorban a vérségi kapcsolatokkal, a családdal kapcsolatos jelentősebb munkákra hívom fel a figyelmet. Mindenekelőtt a Magyar Néprajz nyolc kötetében[12] megjelent szócikkeket kell kiemelni. (Népszokások (7. kötet), Életmód (4. kötet), Társadalom (8. kötet).[13] A rokonság témakörében a nagycsalád és a család működésével foglalkozott a legtöbb kutató. Fél Edit, Hofer Tamás alapvető írásai hosszú távra kijelölték a kutatási irányt. A *Magyar néprajz Társadalom* kötetében e témáról Faragó Tamás adott részletes összefoglalót.[14]

A nagycsaládról Morvay Judit és Penavin Olga írt.[15] Az e típusú családok működésének belső rendjének bemutatása példaértékű a következő nemzedékek kutatói számára is. Ők még tetten érték a felbomlófélben lévő nagycsaládot az 1950-es években.

---

[10] Szabó 1970, 1993.
[11] Szabó 1960: 8–27.
[12] Dömötör 1988; Balassa 1997; Paládi-Kovács 2000.
[13] Magyarság Néprajza 1933–37.
[14] A Magyar néprajz 8. kötet szerkesztői: Sárkány Mihály, Szilágyi Miklós.
[15] Morvay 1956.

A patrilokális, patriarchális kiscsalád felépítését, működését elsősorban funkcionálásának vizsgálatával mutatták, mutatják be a kutatók. A családtagok feladatait az irányítás, a munka, a biológiai szerepvállalás, a közösséghez való viszony szempontjából írják le. A leírásokban a kutatók egyéni érdeklődésüknek megfelelően más-más területre helyezik a hangsúlyt. A tárgyi néprajz képviselői elsősorban a termelésben való szerepvállalás felől közelítik meg a családot, a folkloristák a népszokások leírásával gazdagítják a családról szóló ismereteinket. Néprajzosok és történészek elsősorban a család helyének meghatározását adják a helyi társadalomban. Szabó László az önállóan szerveződő közösség típusaként ábrázolja. Az 1970-es években jelentkező újabb generáció két irányvonalat követ. Vannak, akik a történeti néprajz forrásanyaga alapján vizsgálják a magyar rokonságrendszert, mások napjaink változásvizsgálatába építik a megfigyelés és a mélyinterjú módszerével feltárt anyagot. Örsi Julianna mindkét ismeretre támaszkodik, így munkái komplex interdiszciplináris műveknek tekinthetők.[16] A történeti családok kutatást a társadalomtörténészek vállalták fel. A családkutatás napjainkban népszerű irányzata a családfa-kutatás. Ezt sokan művelik hobbiból.

A család fogalma, típusai, alapvető funkciói

Ha a családról beszélünk, először a *hagyományos családkép* jelenik meg előttünk: férj, feleség, gyerek. Ez a *kétgenerációs kiscsalád* vagy *nukleáris család*, amelyhez illeszkednek a nagyszülők. Ha egy közösségben élnek, akkor ez már a háromgenerációs család vagy törzscsalád. Az összetett család vagy nagycsalád (a Nagykunságban *família*) a 20. században már ritkábban fordul elő, míg a csonkacsalád egyre gyakrabban.

Három generációs karcagi család az 1930-as években

[16] Lásd: Örsi 1990, 1994, 2015. Ez a komplexitás kiderül a *Kötődés* és a *Kihívások és válaszok a népi kultúrában* kötetekből is. Elek–Márki 2015; S. Kovács 2020.

A család jellemzőjeként hozzátesszük, hogy a magyar családokban a patrialitás, patrilokalitás jellemző, azaz a férfi veszi feleségül a nőt, a férfi a családfő, azaz a családfenntartó. Ő irányítja a családot, biztosítja a lakhatás helyét. A családokban nemenkénti és életkor szerinti munkamegosztás dívik. Mindez azonban a 20. században már nem ennyire egyértelmű. A változásban számos külső tényező játszott, játszik szerepet. Gondoljunk a történelmi folyamatokra, amelyek mögött gazdasági, politikai és társadalmi változásokat kell látnunk! A család alapvető funkciói: a.) biológiai (utódnemzés), b.) gazdasági (a család létfenntartásának biztosítása), c.) nevelő (gyermekek nevelése), d.) szocializáció (a gyermekek beillesztése a helyi társadalomba). A család funkcionálásában a 20. században változások történtek mind a külső, mind a belső körülmények, hatások következtében.

A család működését befolyásoló külső tényezők a 20–21. században

Melyek ezek a *külső hatások*, amelyek befolyásolták az emberek szemléletét, magatartását, a család működését, a falvak, városok lokális közösségét? *1.) világháborúk- határmódosítások*; *2.) rendszerváltások* és azok politikai-ideológiai (kuláküldözés, marxista szemlélet, kommunista nevelés) lenyomatai és gazdasági intézkedései (államosítás, földvisszaváltás); 3.) *a mezőgazdaság szocialista átszervezése*, *iparosítás,* a közlekedés fejlődése (pl. a gépkocsi elterjedése); *4.)* a tudomány fejlődése, *információs forradalom*; *5.) életszínvonal, életvitel*. A továbbiakban ezek hatását mutatom be röviden a magyar családra.

1.) Világháborúk, határmódosítások

A 20. században két világháború is volt, amelyben az aktív korú férfi lakosság vett részt. A *férfiak távolléte* megingatta a növekvő demográfiai trendet. Ez különösen az 1916–1918 években volt látványos. Míg 1914-ben 270.690, 1919-ben 217.431 gyermek született Magyarországon (1915-ben 187.734, 1916-ban 135.443, 1917-ben 130.817, 1918-ban 127.894 gyermek látta meg a napvilágot).[17] Bár számokban nem kimutatható, de a férfiak szemléletére, magatartására hatással volt, hogy távoli tájakkal, emberekkel ismerkedtek meg. Különösen igaz ez a hadifogságba került férfiakra. A katona és a családtagok közötti kapcsolat ápolására jószerint csak a levelezés (tábori posta) maradt. A levélváltás leggyakrabban anya és fia vagy a katona és az otthon hagyott feleség között történt. A levelek két leggyakoribb tartalma a családtagokról, valamint a családi gazdaságról, megélhetésről szólt. Az otthonról küldött levél, csomag, a szeretet apró jelei voltak, amelyek a harctéren, a hadifogolytáborokban levő emberek lelki támaszaivá váltak.

A családfenntartó nélkül maradt család létfenntartása a *feleségek, anyák* számára nem kis feladatot jelentett. A nőnek gazdasági ügyekben is döntenie,

[17] Népmozgalom 1969: 14–15.

intézkednie kellett. Olyan feladatok, munkák hárultak rá, amelyeket korábban a család férfi tagjai végeztek. Mindez hozzájárult a nők önbecsülésének növekedéséhez. Többen megfogalmazták – visszagondolva ezekre az évekre –, hogy a háború után megváltozott a férjükkel való viszonyuk. Egyenrangúaknak érezték magukat, és ezt ki is nyilvánították (például tegezésben).

Gazdacsaládokban az itthon maradt asszonylánynak a család, a *rokonság* is segített a föld megművelésében. Főleg az apa vagy a nagybácsi végezte el a nehezebb munkákat (szántás, aratás, terményhordás stb.). Így a rokoni kapcsolatok fontossága megnőtt ezekben az években. Ugyanakkor a korosztályok szolidaritása megnyilvánult a katonák között is (pl. bajtársi segítség). A szerelmes lány, menyasszony hazavárta az udvarlóját, a vőlegényét, a háború után pedig megszaporodtak a házasságkötések.

Az ország összlakosságának létszámában a legnagyobb változást a trianoni határok megvonása okozta. Az új határokon kívül került településeket elszakították természetes szomszédaiktól. A családok távol kerültek más településen élő rokonaiktól, így kapcsolataik fokozatosan meglazultak. Új házasodási körzetek alakultak ki. Ez megfigyelhető például a Bodrogközben végzett vizsgálataimban.[18]

A történelem mintha megismételte volna önmagát. A következő nemzedékre ugyanaz a sors várt, mint a szülőkre. A második világháborúban a férfiak kikerültek a frontra, majd hadifogságba. A szülőházában az asszonyoknak kellett helytállni a családban (a gazdaságban, a gyermeknevelésben). Ismét a trianoni határok léptek életbe. Ezúttal a népesség számának csökkenéséhez hozzájárult a háborús veszteségeken kívül a politikai rendszerváltás miatt az országot elhagyók száma és a kitelepítések is.[19] 1941–1948 között a lakosság tényleges fogyása 111.275 fő volt.[20] Az újabb rendszerváltás az 1980-as évek végén ugyancsak kapcsolódott a népességcsökkenéshez. (1980–1989 között a tényleges fogyás 334.640 fő volt, 1990–2000 között 176.508 fő).[21]

2.) Rendszerváltások hatása és annak politikai-ideológiai (pl. kuláküldözés, marxista szemlélet, kommunista nevelés) lenyomata és gazdasági intézkedései (pl. államosítás, földvisszaváltás)

A rendszerváltások és annak kísérletei megbolygatták a helyi társadalmat. Olyan szereplők és családjaik tűntek fel, akik korábban nem voltak meghatározók a helyi társadalom életében. Kiéleződtek a társadalmi rétegek közötti ellentétek, *a helyi társadalom átrendeződött.* Ez különösen igaz az 1945/48 utáni évekre, de a helyi közösség képe 1989/90 után is változott. A második

[18] Örsi 2006, 2020.

[19] Erre a megállapításra jut Katona Tamás is: Katona 1997: 275.

[20] Demográfiai évkönyv 2002: 3.

[21] Ezekben az adatokban már benne van a születések számának csökkenése is. Demográfiai évkönyv 2002: 3.

világháború után a korábbi uralkodó elitet a háború vihara jórészt elsodorta, új családok emelkedtek a társadalmi ranglétrán. Ezen családoknak nem kis erőfeszítésébe került megfelelni a politikai és a közösségi elvárásoknak. A műveltségi szint különbözősége, az új társadalmi rang, az elvárások és a bevett családi gyakorlat közötti különbségek alkalmazkodást kívántak. Különösen nehéz volt ezt a helyzetet a különböző rangúak, foglalkozásúak között kötött házasságokban feloldani.

A 20. század végén lejátszódó hasonló folyamatot elsősorban a gazdasági körülmények nehezítették, amelyek egyes családokat megerősítettek pozícióikban, míg más családok széthullottak és ez a baráti kapcsolatokra is hatással volt.

2.1.) Államosítás, kuláküldözés, téeszesítés, privatizáció

A magántulajdon államosítása a második világháború után a helyi elitet és a gazdatársadalom vezetői családjait a szülőföld elhagyására kényszerítették. Elsősorban Budapestre vagy nagyvárosokba költöztek, de voltak, akik az országot is elhagyták. Ezt a folyamatot erősítette vidéken a kuláküldözés és a téeszesítés. Egy-egy alföldi mezőváros lakosságának száma 1960-ra már úgy lecsökkent, hogy a folyamat nem volt visszafordítható.

Az eltávozottakkal, a „kitaszítottakkal" csak az 1980-as években indult meg a kapcsolatfelvétel (elszármazottak találkozója), e családok rehabilitációjára pedig csak a század végén a földprivatizációval került sor. A közben eltelt fél évszázad alatt a rokoni kapcsolatok csak a privát szférában működtek.

2.2.) Marxista szemlélet, közösségi nevelés

A keresztény hiten alapuló világnézetet a kommunista hatalmi elit a század közepén igyekezett eltörölni. A felekezeti iskolákat államosították, az egyházak vezetőit ellenségnek tekintették, az állami iskolákban a marxizmus tanaira épülő állami nyolc osztályos alapoktatást vezették be. A tanulóifjúság szemléletét ez alapvetően megváltoztatta. Mivel 1948-ban az ifjúsági és egyéb egyesületeket, alapítványokat megszüntették, a fiatalok nevelésére csekély lehetősége maradt az egyháznak az erősen korlátozott hittan oktatás keretében. Az új közösségi szemléletű ifjúsági mozgalmak (pl. úttörő, KISZ) megjelenése a családokon belül gyakran vezetett feszültségekhez, gyakran „kettős nevelés" valósult meg. A szülő–gyerek kapcsolat meglazult, a generációk között kialakult szemléletbeli különbség az élet különböző területein is éreztette a hatását.

A gyerekek már nem akarták szüleik foglalkozását folytatni, már az egykori parasztszülő, nagyszülő sem akarta gyerekét, unokáját „parasztnak nevelni." A párválasztást kizárólagosan érzelmi alapokra helyezték. Az állam is lépéseket tett a családi ünnepek megváltoztatására: bevezették a névadót, a társadalmi esküvőt és temetést.

3.) Kétkeresős családmodell: a mezőgazdaság szocialista átszervezése, iparosítás, a közlekedés fejlődése

A mezőgazdaság szocialista átszervezése 1949-ben kezdődött. Az állami gazdaságok (amelyeket helyenként „rabgazdaságnak" is neveztek) létrehozása után elkezdték megszervezni az orosz kolhoz mintájára az egyes, majd a hármas típusú termelőszövetkezeteket. *Az első ilyen közös gazdaságokat a Nagykunságon, majd Szolnok megye többi településén hozták létre,* ahová főleg a férfiakat léptették be.

Fotó: Répaegyelő családtagok a túrkevei Táncsics Tsz-ben, 1958

Ezzel megváltozott a parasztok hagyományos munkarendje. Megszűnt az egyéni napi és évszakonként változó munkaidő. Az egyénileg kialakított paraszti munkarendből kívülről meghatározott kötelezettség lett. A feleségre várt minden otthoni, kiskerti munka, a családi gazdaság, a gyermeknevelés és a család működéséhez szükséges valamennyi tennivaló. Ekkor a nők még „háztartásbeliként" éltek. Férjeik azon az állásponton voltak, hogy „eltartom én a feleségemet, a családot". A termelőszövetkezeti újabb beszervezés 1959-ben kezdődött. Ez a „felfejlesztés" már országos volt. Olyan területeken is végbement, ahol nem nagyon volt alkalmas a föld a növénytermesztésre. A falusi férfiak jórésze már ipari üzemekbe járt dolgozni, így az újonnan alakuló mezőgazdasági üzemekbe asszonyokat vontak be.

Az 1960-1970-es évek fordulóján kezdődött *a vidék iparosítása* (új gazdasági mechanizmus). Főleg könnyűipari kisüzemeket (varrodákat) hoztak létre és ezzel megnyílt a lehetőség *a női munkaerő tömeges alkalmazására*, a *kétkeresős családmodell* megvalósulására. Időközben a felnövekedett új

nemzedék nő tagjai is természetesnek vették, hogy munkát vállaljanak. Így a családban a nő és a férfi egyenrangú keresővé, munkássá vált, rendszeres elfoglaltságuk megnőtt. Egyre kevesebb idejük maradt a családra, különösen a gyereknevelésre. Elfogadták, hogy a gyerekek nevelése az állami intézmények feladata.

A közlekedés fejlődésével a család is mobilabb lett. Előbb a férfiak, majd a nők is gyakran vidéken vállaltak munkát. A szabadidő hasznos eltöltésére a turizmus kínálatát is mind gyakrabban elfogadták. Aki megengedhette magának, személyautót, nyaralót vásárolt. Az 1970-es években gyakran elhangzott a kérdés: „Kicsi vagy kocsi?" Mit helyezzenek előtérbe a fiatal házasok: a gyermekvállalást vagy az autó vásárlását? Ez a szemlélet nem kedvezett a népesség létszám növekedésének.

A 20–21. század fordulójára a házastársak közötti viszony is átalakult. A férj és a feleség azonos rangú társsá vált. Egy 2013-ban végzett nagykunsági felmérésem szerint a fiatalok közel egyharmadánál a mobilitás erős „felfelé törekvésként" fogalmazódott meg, de legalábbis a szülők társadalmi státuszának és életszínvonalának a megtartására törekedtek. Ugyanezen kutatás hívta fel a figyelmet a bizonytalan, sőt pesszimista jövőképpel rendelkező fiatalok magas arányára is.

Szülők iskolai végzettsége	
Férj-feleség azonos végzettségű	57,1 %
Feleség magasabb végzettségű	33,5 %
Férj magasabb végzettségű	9,3 %

Gyerekeik mobilitási terve	
Szülőkkel azonos szint	27,6 %
Felfelé mobilitás	26 %
Lefelé mobilitás	13,8 %
Bizonytalan	32,6 %

4.) A tudomány fejlődése, információs forradalom

A 20. században számos olyan audovizuális eszközt találtak fel vagy terjesztettek el, amely megkönnyítette az információáramlást (villany, hangosfilm, telefon, rádió, televízió, internet stb.). A nyomdatermékek (újság, könyv stb.) is tovább népszerűsítették a tudományt, a művészetet, továbbá hasznos ismeretet közvetítettek. Mindez hozzájárult ahhoz is, hogy az emberek, főleg a fiatalok tudásanyaga már ne csak a hagyományátadásra, sőt ne csak az iskolai tudásátadásra támaszkodjon. *A kor embere* egyre inkább *individualizálódik és specializálódik.* Ez együtt jár azzal, hogy egyrészt elhagyja korábban megszokott közösségeit, másrészt újakat hoz létre, újakhoz csatlakozik. Így *a család és egyéb vérségi csoportok jelentősége csökkent, a házasság is törékenynyé vált. A családtagok közötti viszony is átalakult: egyre gyakoribb a csonkacsalád és az új házasságok révén létrejött összetett család.*

Az életszínvonal, az életviszony hatása a családi életre (családnagyságok, gyermeklétszám a Nagykunságon)

A család működésének belső rendje is átalakult. A 20. század közepétől a családi munkamegosztás hagyományai a kétkeresős életmodell következtében lassan, de megváltoznak. A család nem termelő, inkább fogyasztó közösséggé válik. A nők a munka mellett megpróbálnak otthon is helytállni. A 20–21. század fordulójának családjában azonban már a nemenkénti munkamegosztás helyett a férj-feleség közötti egyenlő partnerség elve érvényesül. Igaz, ezt a folyamatot megzavarhatják a gazdasági nehézségek miatti *átmeneti állapotok, élethelyzetek.* Pl. a munkanélküliséget a férfiak nehezebben viselik el, családfői státuszuk elvesztéseként élik meg. Gyakran a feleség kezébe kerül a család irányítása. Ebben a helyzetben egyre nagyobb szükség van a nagyszülők segítségére is. A nők munkavállalásában történő földrajzi mobilizálódás következtében gyakran a nagyszülők vesznek át gyereknevelési feladatokat. A külföldi munkavállalás elsősorban a nőtlen férfiakra és a hajadon lányokra jellemző. A házasok esetében ez a családi élet szempontjából rizikófaktor. *A 21. század elején a fiatalok házasodási stratégiájában* több tendencia megfigyelhető*: a.) kitolják a házasodási kort; b.)* nem kötnek törvényes házasságot, helyette *élettársi kapcsolatot* létesítenek. *A boldog családi élet vágya azonban ma is megvan a fiatalokban.*

településnév/év	*1901*	*1921*	*1941*	*1961*	*1970*	*1980*	*1990*	*2000*	*2010*
Karcag	808	694	507	379	414	447	346	266	179
Kisújszállás	427	378	311	186	201	225	180	126	96
Kunhegyes	367	326	204	165	n.a.	n.a.	128	59	76
Kunmadaras	198	202	167	190	n.a.	n.a.	167	113	70
Kunszentmárton	440	304	170	133	n.a.	n.a.	148	78	64
Túrkeve	513	370	298	237	164	194	145	115	81
Mezőtúr	886	919	563	321	324	343	254	170	140
Kenderes	243	226	162	86	n.a.	n.a.	72	50	36
összesen	*3882*	*3419*	*2382*	*1697*			*1440*	*977*	*742*

A születések száma a Nagykunságon és környékén, 1901–2010

település	*házaspár*	*házaspár gyerekkel*					*élettárs*	*élettárs gyerekkel*					*összes család*
	együtt	*0*	*1*	*2*	*3*	*4-x*	*együtt*	*0*	*1*	*2*	*3*	*4-x*	
Karcag	4.693	1.851	1.275	1.030	351	126	591	237	181	100	47	28	*6.274*
Kisújszállás	2.733	1.071	693	669	229	71	290	129	91	40	20	10	*3.548*
Kunhegyes	1.833	769	490	417	113	44	247	94	69	45	27	12	*2.434*
Kunmadaras	1.168	437	274	260	134	63	173	65	46	34	18	10	*1.600*
Kunszentmárton	2.169	927	644	451	114	33	216	106	71	21	15	3	*2.842*
Túrkeve	2.220	863	597	558	149	33	237	90	79	44	17	7	*2.884*
összesen	*14796*	*5918*	*3973*	*3385*	*1090*	*370*	*1754*	*721*	*537*	*284*	*144*	*70*	*19.582*

Családösszetétel a Nagykunságon a 2001. évben (Forrás: Népszámlálás 2001.)

A család szerepe – a legújabb kormányintézkedések hatására – némileg erősödni látszik. 2021-ben nőtt a házasodási kedv, a gyermekszületések száma. Mindennek oka a család anyagi támogatása és a hatásos propaganda. Az önálló családi otthon megteremtése, az építkezés és a gyermekgondozási támogatások egyelőre pozitív hatást gyakorolnak a népesség számának alakulására. Mivel a törzscsalád erőfeszítéseihez most már az állam is hozzájárul, így megnőtt az esély a nagyszülők bekapcsolódására a gyermeknevelésbe. Mindez erősíti a család működését.

Az esküvő a legnagyobb rokonsági összejövetel napjainkban (Karcag, 2013)

Irodalomjegyzék

ELEK György – MÁRKI Gábor (szerk.)

2015 *Kötődés. Örsi Julianna munkássága*. Túrkeve: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület.

Demográfiai Évkönyv

2002 *Demográfiai Évkönyv 2002. Népesség*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

KATONA Tamás

1997 Magyarország társadalmi és gazdasági fejlődése. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája*. 271–294. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

S. KOVÁCS Ilona (szerk.)

2020 *Kihívások és válaszok a népi kultúrában. Örsi Julianna válogatott írásai.* Túrkeve: [magánkiadás].

Magyar Néprajz

2000 *Magyar néprajz. VIII. Társadalom*. Paládi-Kovács Attila (főszerk.) Budapest: Akadémiai Kiadó.

Magyarság Néprajza

1933–37 *Magyarság Néprajza I–IV.* Czakó Elemér (szerk.) Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

NAGY Janka Teodóra

2009 A jogi néprajz a hazai kutatások tükrében. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.*): Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. (Jogi Kari Tudomány 1) 83–96. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

2018 A jogi népéletkutatás nemzetközi előzményei, elméleti és módszertani kérdései, eredményei a hazai interdiszciplináris tudományfejlődésben. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 8) 251–316. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

Népmozgalom

1969 *A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968.* Klinger András (szerk.) Budapest: Statisztikai Kiadó Vállalat.

ÖRSI Julianna

1990 *Karcag társadalomszerkezete a 18–20. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

2004 *A társadalom kihívásai – a mikroközösségek válaszai*. Túrkeve: Finta Múzeumért Alapítvány, Túrkevei Kulturális Egyesület.

2006 Adatok Nagytárkány társadalomrajzához. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. 477–503. Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet.

2010 Pácin társadalmi kapcsolatrendszere és házasodási köre. In Viga Gyula (szerk.): *Pácin. Fejezetek a község múltjából*. 98–121. Pácin: Pácin Község Önkormányzata.

2015 *Parasztvilág. A vidéki társadalom kapcsolatrendszere.* Túrkeve: Túrkevei Kulturális Egyesület.

SZABÓ László

1960 *A társadalomnéprajz alapvető kérdéseiről*. Szolnok: Damjanich Múzeum.

1993 *Társadalomnéprajz*. Debrecen: Etnika.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

A jogszokások szerepe a földesúr–jobbágy viszony alakulásában a Magyar Királyság északi megyéinek hódoltsági falvaiban

J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA
(történész, egyetemi docens, PPKE BTK)

The Role of Customs in Relation to the Landlord-serf in the Submitted Villages of the Northern Counties of the Hungarian Kingdom

The study examines when the northern counties of the Hungarian Kingdom – 30 villages of Torna county – were submitted to the Ottoman rule in special detail and what kinds of treasury and landlord taxes were paid by the serfs. Accordingly, both Hungarian state and Christian landlord taxes were decreased; the Hungarian landlords were forced to be satisfied with a much more modest service than was usual previously.

Keywords: Ottoman conquest, Ottoman treasury and landlord-taxes, Christian landlord taxes

„A földesúri hatalom alatt lévők két nagy csoportját a jobbágyok és a zsellérek alkották, akiknek a személyi viszonyait, jogállásukat az urbáriumok vagy az ezt pótló szerződések határozták meg. Attól is sok függött, hogy úrbéri földet használtak-e, vagy allodiális földet, kincstári, világi vagy egyházi földesúr földjén éltek-e, továbbá, hogy azt a földet maguk tették-e termővé irtás, lecsapolás stb. útján. A személyi állapot mindenképpen a földesúrhoz való jogi viszonytól függött. Minthogy pedig a földesúr országszerte változatos feltételekkel engedte át a földet használatra, és ezen keresztül közhatalmi jogosítványokat is érvényesített a földjén megtelepülő személyekkel szemben, ez a megállapodás – mégha írásba nem is foglalták – meghatározta a jobbágyok és zsellérek személyi viszonyait is." – írta Tárkány Szücs Ernő a *Magyar jogi népszokások* c. máig ható munkájában.[1]

A földesúr és *„minden szántóvető és szőlővel bíró jobbágy"* viszonyát, annak adózási kötelezettségét ura felé azonban nemcsak a földbirtokos és a faluközösség együttélése során kialakuló jogszokások, ill. a rögzült szokásjogok határozták meg, hanem uralkodói rendeletek, ill. törvények is. Nagy Lajos király (1342–1382) 1351. évi dekrétuma emelte országos szintre és egységesítette a terménykilencedet.[2] A föld használatáért adandó földbér, továbbá a kilenced mellett az egyéb ajándékok és a robot kötelezettsége is többnyire egységesült a késő középkorban, de természetesen bizonyos helyi eltérések

[1] Tárkány Szücs 1981: 75–76.
[2] Mezey 2006: 139.

mindenhol adódtak. Megindult az állami adók rendszeres összeírása, majd a XVI. század elején már feltűnnek az urbáriumok is, a falu, azaz a jobbágyok közössége és a földesúr közötti viszony, a jogok és a kötelességek írásba foglalt változata; a jogszokásból szokásjog lett. Zsigmond király (1387–1437) 1405. évi dekrétuma a jobbágyok szabad költözködéséről is rendelkezett,[3] bár az 1514. évi Dózsa-féle parasztháború nyomán bekövetkezett megtorlások azt egy időre felrúgták. Az 1517-ben kinyomtatott Werbőczy István *Tripartituma* a *„mera et perpetua rusticitas"* – elvét rögzítette,[4] de ez a gyakorlatban nem sokáig tartotta magát. Ezt az ún. röghözkötési törvényt már I. János király (1526–1540) országgyűlése 1530-ban feloldotta,[5] majd hosszabb távon I. Ferdinánd (1526–1564) 1547-ben, majd 1548-ban rendezte.[6] Az 1547. évi 26. tc. bevezetője a magyar jobbágyság sorsát ekképpen festi le*: „Minthogy pedig a mindenható jó Istennek bosszúálló haragja, a népnek valamely súlyosabb vétke miatt, különböző, úgy régibb, mint újabb példákból igen gyakran világosan kitűnt és úgy látszik, hogy az egykorú virágzó Magyarországnak néhány év óta semmi sem ártott jobban, mint a jobbágyok elnyomása, a kiknek kiáltása folytonosan felszáll az Isten színe elébe"*.[7]

A jobbágyok állami adózását és a földesúr–jobbágy viszonyát szabályozó törvényeket és a szokásjogot időközönként meg kellett erősíteni vagy újra kellett fogalmazni; a régi rendet ugyanis a XVI. század első felében bekövetkezett oszmán hódítás, az ország középső részének török uralom alá kerülése teljesen felborította. A XV. század vége óta be-betörő oszmán hadak a déli területeket erősen pusztították, elnépteleníttették, és ott igencsak újra kellett szabályozni a falvak életét. Gondoljunk csak a Batthyányakra, amely család birtokai a XVI. század elején még túlnyomórészt Szlavóniában feküdtek,[8] de a folytonos törökpusztítás következtében Batthyány I. Ferenc

---

[3] Mezey 2006: 140.

[4] Tripartitum III. rész, XXV. cím: 2.§. Werbőczy 1990: 514.

[5] Benda 1982: II. köt. 366.

[6] Az 1547: 26. tc. 2. §-a visszaadta a jobbágyok régi költözési szabadságát, majd az 1548: 32. tc. egy időre feltételesen felfüggesztette, hogy majd a következő országgyűlés döntsön ez ügyben, mivel *„rövid idő alatt a jobbágyok ismét fellázadtak"*. (CJH 1899: 203–205., 237–239.) Az 1548: 42. tc. abban az esetben engedte meg a jobbágyok elköltözését uruk fekvőjószágáról, ha *„erővel terhesebb szolgálatok teljesítésére, és bérek, ajándékok, meg élelmiszerek adására és szolgáltatásokra kényszerítenék"* őket. Az ilyen esetekben a megyei esküdteknek kellett kivizsgálni a jobbágy panaszát, és ha az igaznak bizonyult, elköltözhetett. (CJH 1899: 241.)

[7] CJH 1899: 203–205.

[8] A család első országbárója, Batthyány I. Boldizsár (megh. 1520) előbb kőszegi várnagy, majd Vas vármegyei főispán, főkamarás, jajcai és boszniai bán. 1481-ben apósa, Gerebeni László fiává fogadta, így jutott a Batthyány család a Dunántúlról szlavóniai (az akkori Dráva–Száva-köze) birtokokhoz; Gereben vára (Grebengrad, Greben, másként: Magyarlak – Madžarevo, Varasd vm.), 52 falu tartozott hozzá. 1491-ben megvette a Kőrös megyei Garagnicát (41 faluval), majd a Kőrös vármegyei Brezócot (Brezovcot). 1508-ban a Jakopelc (Szentjakab) nevű Varasd vármegyei birtokot (11 község) szerezte meg. Ezek lakói részben magyarok, részben szlovének, részben horvátok voltak. Zimányi 1962: 5.

horvát-szlavón-dalmát bán és királyi tanácsos[9] királyi engedélyt nyerve a horvát- és szlavónországi jobbágyait, adókedvezményt adva nekik, tömegesen telepítette át a frissen szerzett nyugat-dunántúli birtokaikra.[10] A törökök által korán megszállt déli területekre, gyakorlatilag Somogy vármegyétől egészen a Bácskán és a Szegedi szandzsákon át a Temesközig a XV. században és a XVI. század első felében balkáni, vlahhal kevert szerb, török, bosnyák és egyéb népelem költözött be a törökök által is elismert és felhasznált elöljáróival, a kenézekkel és a primityurokkal együtt.[11] Ennek következtében szerbesedett el a Duna–Tisza–Maros köze is. A balkáni népelemek rendre belesimultak az oszmán adóztató és katonáskodtató rendszerbe, de nem tagozódtak bele a Magyar Királyság feudális rendi társadalmába, ezzel is csorbítva a keresztény ország integritását, csökkentve adózó polgárai számát. De még ennél is nagyobb gondot jelentett az ország közepének, sőt majd egyre nagyobb részének a megszállása, ahol sem a magyar állam, sem a keresztény egyház, sem a magyar földbirtokosok nem mondhattak le alattvalóik adózásáról. Ezért is maradt fenn a feudális rend, de a jobbágyok kettős – egyfelől magyar, másfelől török részre történő – adóztatása súlyos teherként nyomta vállukat.[12]

Pusztult az adózó nép és a jogfolytonosság az állandósult háborús viszony miatt is, gyakran mind a keresztény, mint a török uraik portyái és erőszakos adóztatásai miatt. A várháborúk korszaka ugyan 1568-ban lezárult, de a békemegállapodás sem hozott tényleges békét. Zrínyi György 1574-ben foglalta el a kanizsai főkapitány tisztét, és hogy a várat építeni tudja és katonáit fizetni, a „hódoltató" levelek sokaságát bocsátotta ki a somogyi és baranyai hódoltságra; *„Inkább égjetek el mind, hogy sem nekem ne szolgáljatok"* – írta a csurgói, a dopszai, a tamási, az istvándi[13] stb. bíráknak. Egyúttal a szigetvári bégnek is megüzente, hogy a Pécs és Siklós környéki falvak adóztatását ne akadályozza, *„Hadd jöjjön fel a szegénység; adják meg mind a királyét* [ti. a dikát]*, mind az érsekét* [ti. a dézsmát]. *Mert ha kegyelmed ellentart, nyilván az falukat és városokat megégettetöm és gyermeköket, feleségöket s űmagukat levágatom, hogy sem tinéktek, sem minékünk ne legyenek."*[14]

A század végén kirobbant tizenöt éves háború (1591–1606) pedig az addig pusztulást nem szenvedett vagy éppen újratelepült falvak százait sodorta el, immáron végleg megrendítve a magyar településhálózat addigi rendjét.

---

[9] Batthyány I. Boldizsár fia, I. Ferenc 1524-ben kapta meg királyi adományként a Vas vármegyei Németújvár várát (70 faluval, ez ma: Güssing, A), majd 1527-ben Rohonc és Szalonak várát (mintegy 40 községgel, ma: Rechnitz és Stadtschlaining, A). Ettől kezdve a szlavóniai és horvátországi birtokilletőségű Batthyányak Vas vármegyei nagybirtokosokká váltak.

[10] Sokcsevics–Szilágyi I.–Szlágyi K. é. n.: 115.

[11] Hegyi 2005: 297–298. A „balkanizálódás" kérdéséhez lásd még: Hegyi 2002: passim.

[12] Vö. erről a legalapvetőbb szakirodalmat: Szakály 1981.

[13] Somogy vármegyei falvak.

[14] Idézi Szakály Ferenc Takáts Sándortól. Szakály 1981: 103.

Tehát a jobbágyoknak egyfelől a magyar állam részére a hadiadóval megemelt rovásadót és a várépítkezésekhez, illetve azok fenntartásához követelt *gratuitus labor*t, valamint a katolikus egyház felé az egyházi tizedet kellett teljesíteniük; az utóbbit az északi területeken többnyire a Kamarák bérelték és következetesen beszedték, a dunántúli részeken inkább a földesurak bírták, akik familiárisaikkal, katonáikkal ahol tudták, beszedették, hiszen ők is adóból éltek.[15] Más kérdés, hogy a reformáció terjedésével a közösségek hol és mikor nem fizették meg az egyházi tizedet. Az 1548:24 tc.[16] értelmében az oszmán uralom alá került falvak lakói csupán a dikális adó felét fizették, de a nyakukba szakadt török kincstári és földesúri adók igen nagy terhét cipelték. A keresztény földesúri adót is – igaz, valamilyen módon csökkentett mértékben – fizetniük kellett, ami persze igen széles variációs lehetőséget nyújtott; az nagy mértékben függött egyrészt horizontálisan, vagyis területenként eltérő módon, a helyi szokásokat is figyelembe véve a földesúr személyétől és a falu közösségétől, kapcsolatuktól, a régi urbáriumban lefektetett szabályoktól, az adott település gazdasági-, terményértékesítési-piaci viszonyaitól, attól, hogy volt-e a közelben földesúri allódium, ill. azon feküdt-e a jobbágygazdaság, volt-e majorság a közelben, ahol a jobbágyoknak robotolniuk kellett, valamint milyen közel vagy messze volt a török, ill. a magyar végvár, és milyen távol élt a török és a keresztény földesúr. Másrészt a földesúr a jogokat – pl. liber vagy libertinus státust – és a kötelezettségek enyhítését vertikális tagolásban is mérte; a katonáskodó paraszti rétegtől, a szabadságos magánföldesúri hajdúktól kezdve az egésztelkes jobbágyokon át a csak robottal tartozó, egyébként a török adó tekintetében megnyomorított nincstelenekig bezárólag igen széles volt a falvakban élők társadalmi tagozódása. Tanulmányunkban erről adunk körképet.

Az 1548. évi országgyűlés nemcsak a jobbágyok költözködését szabályozta, hanem a földesúr számára fizetett adókat, élelmiszereket és ajándékokat. A 33. tc. ekként rendelkezik: *„a rendes bérnek nevezett pénzfizetés, valamint az élelmiszerek, borok, ajándékok és más rendes jövedelmek szolgáltatása a földesurak részére mindenütt, minden városnak, mezővárosnak és minden hely jobbágyainak régi és megállapodott szokása szerint történjék."*[17] A törvény tehát elismeri, hogy a jobbágyok adózása a régi szokás szerint való – tehát országosan nem egységes a szokásjog. A 34. tc. a jobbágyok heti egy napi robotjáról rendelkezik,[18] a tavaszi és az őszi szántás idején egy-egy ekével, egész napon át tartoznak szántani, ill. vetés idején vetni.[19] A szőlőmunka, a kaszálás és az aratás idején a jobbágy hetenként két-két napot tartozzék

[15] Az 1548: 61. tc. arról rendelkezett, hogy ha a dézsmát bérbe akarják adni, adják azokat a földesuraknak. CJH 1899: 249–250.

[16] CJH 1899: 235.

[17] CJH 1899: 239.

[18] CHJ 1899: 239.

[19] 1548: 35. CHJ 1899: 239.

dolgozni földesurának, de ezt a plusz napot máskor be kell számítani az évi kötelező és legfeljebb 52 napi robotba – rendelte el a törvény.[20] Az országgyűlés arról is hozott végzést, hogy a zsellérek tehetségük szerint szolgáljanak, valamint a földesúr fejváltságára, felavatására és lakodalmi ünnepére – a régi szokás szerint – a jobbágyok *„tisztességes és tűrhető segélyt"* adjanak.[21]

A kettős adózás másik pólusát az oszmán kincstár részére fizetett adók jelentették, amelyet a hódítás előretörésével a vilajetek és a szandzsákok elöljárói gondos adóösszeírásokkal szerveztek meg. Az oszmán hatóság – elvben – a magyar állami és földesúri adózási rendszert vette át, tehát a jobbágyoknak nem kellett volna plusz terheket vinniük, ha egyrészt nem állt volna a másik oldalon a keresztény részre történő adózás, másrészt, ha nem lettek volna állandó és súlyos visszaélések, bár az összeírásba belefoglalták azt a szultáni kánunt is, amely egyértelműen tiltotta a ráják megnyomorítását. Azonban egy ilyen kánun végig olvasása során látjuk a visszaélések hosszú sorát – mit nem szabad a török elöljáróknak és a szpáhiknak elkövetni a rájával szemben.[22]

Már a Buda elfoglalását követő oszmán védelmi rendszer kialakítása után, 1545–46-ban összeírták a lakosságot, a termelőképességet, valamint a várható jövedelmeket; a területeket, illetőleg településeket – a haszon alapján – *szultáni hász-*,[23] *ziámet-*[24] és *tímárbirtokokká*[25] alakították. Elvben ugyan minden terület és jövedelem a szultánt illette, de az uralkodó azokból juttatott alattvalóinak fizetés gyanánt, amelyet persze bármikor visszavehetett, és örökölhető sem volt. Minden tekintetben a hász-birtokok lakói voltak a leginkább „szerencsések", hiszen a szultán birtokára vigyáztak leginkább.

---

[20] 1548: 36, 37. CHJ 1899: 239–240.

[21] *„... aliquod honestum, et tolerabile subsidium dominis eorum, ipsi coloni praestare teneantur."* 1548: 38., 39. CHJ 1899: 240–241.

[22] Például: a szegedi szandzsák törvénykönyve 1570-ből. Káldy-Nagy 2008: 5–11.

[23] A *hász-birtok* elsődleges jelentése: a kincstár kezelésében tartott szultáni birtokok. Azonban a legmagasabb méltóságviselők, a beglerbégek és a szandzsákbégek ezekből kaptak szolgálati birtokokat, amely éves jövedelme meghaladta a 100 ezer akcsét.

Az *akcse* a birodalom egyik fontos fizetőeszköze volt. Árfolyama, értéke és súlya 1491-től egészen 1585-ig – eltekintve az 1566. évi 7%-os leértékeléstől – változatlan maradt. Az ezüstpénz nagy leértékelésére 1585–86-ban került sor. Vö., Gyöngyössy 2004: 25–44, különösen, 27–30. A XVI. század közepén 50 akcse = 1 aranyforint, 1560 körül már csak 75 akcse ért egy aranyat, de az 1580-as években végrehajtott leértékelésig a hivatalos számításokban az 50 akcsés érték szerepel. Lásd még: Hegyi 1995: 40, 203.; Hegyi 2010: 8, 4. jz. Hegyi Klára adatai szerint a XVII. század elején és közepén 1 akcse = 1,5 dénár, azaz 66,66 akcse = 1 Ft. Hegyi 1995: 74., 220. jz., 203. Blaskovics József XVII. századi, észak-magyarországi adatai is ezt igazolják: a XVII. század közepére 1 florén (forint) = 66 akcsa. Blaskovics végig „akcsa"-t ír. Vö. Blaskovics 1989: 377. A fentebbi adatok alapján a XVI. század második felében 50 akcsét vettek 1 Ft-nak, én is így számolok.

[24] *Ziámet-birtok*: általában 20–100 ezer akcse jövedelemmel bíró, középnagy szolgálati birtok. Hegyi 1995: 204.

[25] *Tímár-birtok*: a legkisebb, 20 ezer akcse jövedelemhatár alatti szolgálati birtok. Hegyi 1995: 204. A birtok-kategóriákról lásd még: Fodor 2006: 33–35.

A pénzügyi defterdár megbízottjai, az emin (haradzs/ harács/-szedő) és az írnok a stabilan meghódított területeken a helyszínre kiszállva írták össze az adófizetésre kötelezett alattvalókat. A távolabbi területekre, valamint a bizonytalan státusú falvakba nem mentek el, ilyenkor a bírót szólították be.

A magyar állami adó (*rovásadó/ portális adó*) alapján, amelyet a *subsidium*mal együtt vetettek ki, *harács*ot (*harádzs*ot), azaz fejadót (*dzsizjé*t, *filori*t vagy *császár adaját*) a bírón kívül minden olyan felnőtt férfi köteles volt fizetni, aki 300 akcsét érő ingósággal rendelkezett, legyen az marha, egyéb állat vagy bor;[26] az összeg kezdetben 50 akcse volt. Azok is kötelesek voltak fizetni, akik ugyan egy házban együtt laktak, pl. apa és serdült fiai, de külön kenyéren éltek, és egyenként volt 300 akcsét érő ingóságuk. De az 1570-es évektől már minden családfőtől, ill. nőtlen, de önálló keresettel rendelkező rájától beszedték a harácsot, függetlenül annak anyagi helyzetétől. Az 1570-es évek második felétől háztartásonként 66 akcsét kellett adózni; ez az emelés önmagában 32%-os többletbevételt jelentett, valamint a jövedelmet az is növelte, hogy az első adóösszeírások után már pontosabbak következtek, hiszen a törököknek létérdekük volt, hogy minél több adózót vegyenek lajstromba.[27] Egyes területeken a dzsizje pedig elérte az 1 Ft 50 dénárt is. Az állami adón kívül időközönként rendkívüli hadiadóra is kötelezték a jobbágyokat, az északi megyékben ezt *szablyapénz (pecunia gladialis)* néven szedték, de nem minden évben. Ezen kívül a vizsgált északi megyékben szinte mindenhol kértek vajat és mézet. Ez is a kincstár számára jelentett bevételt, valamint a vámok. Egyes szandzsákokban még a templomokat is megadóztatták évi 50 akcséval – ez is minden esetben a kicstárat illette.[28] A Porta a bor eladásából is hasznot húzott; ugyanis abban a városban és falun, ahol volt szőlő, két hónapig és 10 napig csupán a kincstár adhatta el a nedűt, ahol viszont nem volt szőlőültetvény, de volt italkimérés, azután a ráják a török földesúrnak fizettek *hordóadó*t,[29] miként a magyar földesurat is megillette a *kocsmáltatási jog*.

Az összeírók azonban nemcsak a személyeket és azokkal a dzsizje-összeget – ez ment ténylegesen az oszmán kincstárba –, hanem a község teljes éves jövedelmét összeírták az elmúlt három év terméseredményei alapján, hogy azokat értékük szerint kiutalják a tiszteknek és a tímáros szpáhiknak; a megtermelt gabonából, kölesből, lenből, hagymából, káposztából, zöldségből, borból stb., a méhkasok, állatok (szarvasmarha, disznó, juh) után járó tized,

---

[26] A 300 akcsénak ekkor 6 magyar Ft felelt meg, ez megközelítőleg egy ökör ára volt. Azok a jobbágyok, akiknek 6 forint értékű ingóságuk volt, kötelezve voltak a dikális adó megfizetésére. A vonatkozó magyar tc. 1547:10. *„Quicunque res et bona valorem sex florenorum habuerint, dicentur…"* CJH 1899: 196–197.; Vö. Baráth 1930.; Juhász 1936: 507. Vö. Káldy-Nagy 1970: 72.

[27] Hegyi 2012: 190.

[28] A szegedi szandzsák törvénykönyve. Káldy-Nagy 2008: 5.

[29] Káldy-Nagy 1970: 78.

valamint a legelő, halászó vizek (haltized vagy annak váltsága), malmok után, a piacra vitt áruk után fizetendő jövedelmek, egyéb megváltási- és büntetéspénzek (pl. mezei kártételek után járó adó). Az északi vármegyékben, ahol bányászat folyt, gyakran kértek valamiféle vasterméket is. Mindezek a telkenkénti kapuadóval (iszpendzsével) együtt – ennek mintája a magyar földesúrnak járó cenzus – a török földesurat illették. Sok helyen szedtek gyertyaöntési illetéket,[30] menyasszonypénzt, de a diótermés tizedét is számba vették, ha volt diófa – ezekről azonban az északi megyék összeírásai nem tesznek említést. A török földesúr – szintén a keresztény úr mintájára – ajándékot, pl. nyestbőrt, papucsot, posztót stb. is követelt. Gyakori volt, hogy a község terménytized helyett „*átalányt*" fizetett, vagy „megalkudott" a falu elöljáróival egy bizonyos *summá*ban, ami azonban gyakran emelkedett – mindaddig, amíg a lakók bírták fizetni. Az ellenállás közismert eszköze volt az elmenekülés, elköltözés. Ilyenkor, ha sikeres volt az „elfutás", a török földesúr visszahívta a lakókat, és új *summá*ban alkudtak meg, ami többnyire kevesebb volt az előző évinél; tehát az ellenállás sikeres volt. Azonban az sem volt ritka, hogy csupán egyes családok menekültek el – akiknek volt hová menniük. Mivel azonban az adott település rájáinak szolgáltatási kötelezettségeit összesítve vették nyilvántartásba, azok befizetéséért is közösen feleltek. Így, ha közülük meghalt vagy a terhek elől megszökött valaki, annak adójával nem csökkent a közös szolgáltatás.[31] Ez a rugalmatlanság sokszor irgalmatlanul megnövelte a faluközösség terheit, de egyúttal a bajban kovászként is hathatott.

Az adók alól a falusi bírókat felmentették, de a papok csupán a földesúri kapuadó alól voltak mentesek, és csak egyes szandzsákokban.[32] A defterekben nem írták össze a kincstári és a földesúri robotot, de a rájákat az is terhelte; ugyanis a jobbágyoknak nemcsak az őket védeni rendelt magyar végváraknak, hanem az ellenség erősségeinek építését, karbantartását, épüléstés tűzifahordást, lovaiknak szénakaszálást és -hordást is teljesíteniük kellett. Gyakran szerepel „*mindenféle munka elvégzése*" vagy „*szakadatlan robot*" kifejezés a hódolt falvaknál, így az általunk vizsgált északi megyék esetében is. A török földesurak, a szpáhik is elkezdtek majorgazdaságot építeni, szőlőt telepíteni, amelyeket szintén a magyar jobbágy látott el ingyenmunkával.

Ami a török összeírásokba bekerült, az onnét ki nem kerülhetett – így ezek a dokumentumok a béketárgyalások során a török uralom és adóztatás legitimitását is szolgálták. Mire megkötötték az első drinápolyi békét (1547),[33] a teljes Heves és Borsod vármegye délnyugati részét is összeírták. Csupán

[30] Ennek bevezetésére a budai beglerbég 1570-ben tett javaslatot a szultáni udvar felé, de már korábban is találkozunk ezzel az adófajtával. Káldy-Nagy 2000: 11.

[31] Káldy-Nagy 1970: 84.

[32] Káldy-Nagy 1970: 75.

[33] A békekötés okmányát kiadta: Thúry 1896: II. k. II. sz. 396–400.

Komárom, Szécsény és Hollókő várainak közvetlen tövében maradtak hódolatlan falvak, valamint Nyitra, Bars, Hont és Nógrád vármegyék északi részén.[34] A hódolásnak újabb löketet adott Fülek 1554. évi megszállása, amely nyomán 1555-ben megalakult a füleki szandzsák. Ennek törzsterülete Gömör és Torna vármegyék, valamint a Kishonti kerület lett. A hódoltatás azonban nem állt meg; észak felől Zólyom és Észak-Borsod, majd Abaúj vármegye középső és déli része is betagolódott a füleki szandzsákba.[35]

Amennyivel növekedett a töröknek alávetett terület nagysága, annyival csökkent a Magyar Királyság felé teljes adót fizetők létszáma, valamint az adók összege, egyúttal a keresztény földesurak is kénytelenek voltak osztozni jobbágyaik szolgáltatásai fölött török kollégáikkal, természetesen az utóbbiak javára. Azt, hogy a keresztény földesurak és jobbágyaik viszonya hogyan változott meg a török uralom következtében, és az milyen adózási viszonyokat generált, egy Fülek felszabadulása (1593. november) után, feltehetőleg 1594-ben készített nagy kamarai összeírás alapján mutatom be. Ez – az összeírás sorrendje szerint – Torna, Gömör, Borsod, Kishont, Nógrád és Zólyom vármegyék részletes adózási adatait tartalmazza, az utóbbiban azonban csupán a török részre adandó szolgáltatásokat írták össze, Abaúj és Zemplén vármegyék adatait pedig táblázatba foglalták.[36] Ezek szerint Fülek keresztény kézre kerülése előtt a Magyar Királyság 8 északi-északkeleti vármegyéjében összesen 507 település adózott a törököknek. 90 község bírái – Gömörből 2, Borsodból 58, Abaújból 14 és Zemplénből 16 fő – a nagy távolság miatt nem jutottak el a megyei biztosokhoz, így azok adatait csupán táblázatba jegyezték le, míg a többi település (417 db) adózási körülményei többnyire részletesen szerepelnek. Le kell számítanunk továbbá Zólyom vármegye 28 községét, ahol csupán a török felé történő kötelezettséget jegyezték föl, így ezt a megyét nem értékeljük.

Mindegyik megyében túlsúlyos volt a török felé való adózás; a török kincstár felé és a magyar állami adók aránya azonban jóval kisebb eltérést mutat, mint a török és a keresztény földesúri adók eltolódása az előbbi javára. Mivel mind a terményadókat és ajándékokat, mind a munkaszolgálatot nem tudjuk értékben kifejezni néhány esettől eltekintve, tételesen nem összehasonlítható

[34] Hegyi 2019: 14.

[35] Hegyi 2019: 20.

[36] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et Conscriptiones, Fasciculus 59., No. 13. (a továbbiakban: MNL OL, E 156, U et C 59/13.) A 159 fol.-t számláló latin nyelvű dokumentum címlapján a következő felirat olvasható: *Conscriptio Contributionis Turcicae ex comitatibus….* Más kézírással és nyilván későbbi feljegyzés során írták rá a dátumot: 1582. Azonban egyes falvak hiteles embereinek vallomása alapján – miszerint *„Fülek felszabadulása óta […] nem adóznak"* – a datálást 1593 utánra kell tennünk, hiszen Fülek 1593 novemberében került ismét keresztény kézre. Hegyi Klára is dolgozott ezzel az anyaggal, az ő véleménye szerint is téves a datálás, az inkább 1594-re tehető. Hegyi 2019: 15., 14. jz.; J. Újváry Kézirat: 118, passim.

a török és a magyar földesúri adók aránya; az azonban teljességgel állítható, hogy a török földesurak felé fizetett adók és szolgáltatások a többszörösét tették ki a magyarénak.

Nógrád vármegye hódoltatása Nógrád várának 1544. évi bevételével kezdődött, de a mellette fekvő Hont, Nyitra, Bars, majd Borsod vármegyére is hamarosan sor került.[37] A hódoltató oszmán katonák Buda (1541) és a környező várak, így Esztergom elfoglalása (1543) után leginkább a jó terepviszonyokat nyújtó és sűrűn lakott folyóvölgyekben – Vág, Nyitra, Zsitva, Garam, Szikince, Ipoly, Korpona, Rima, Sajó, majd a Hernád – törtek előre – ezt látni fogjuk a részletesen tárgyalt Torna vármegye esetében is. Tíz évvel később, Fülek elfoglalásával 1555-ben felállították a füleki szandzsákot is, amely törzsterülete Gömör, az alább részletesen tárgyalt Torna és Kishont lettek, de Észak-Borsod és Dél-Abaúj vármegyék területébe is mélyen benyúlt.[38] Nógrád vármegyéből a megkérdezett tanúk viszonylag kevés török pusztítást említettek, annál több török adót; a *császár adaja* mellett kevés falu fizetett *szablyapénzt,* de a török földesurak számára, miután mind Nógrád, mind Fülek vára közel volt, minden terményből tizedet adtak, és szinte majdnem mindegyik különféle és sok-sok munkaszolgálatot végzett. Keresztény földesuruk könnyítésképpen a cenzus egy részét elengedte jobbágyainak, de a falvak 55%-a robotolt is, valamint kilencedet vagy tizedet[39] is szolgáltatott.[40]

Gömör vármegye településeinek mintegy ötödét érték török pusztítások, ill. valamilyen okból elmenekültek a lakók.[41] 1554-ben, Fülek elfoglalása után a török lovasok a megye délnyugati sávjában 15 falut teljesen elnéptelenítettek, 11-et részben megégettek.[42] Ehhez hasonlóan jártak a Borsod vármegyei falvak is. Gömörben a hódolt községek a török felé többnyire előre megszabott összeget, *summá*t és nagyon sokféle szolgálatot, robotot (fuvarozást, szénakaszálást és -hordást, vastermékek beszolgálását) teljesítettek. Ennek ellenére magyar uraik felé is megfizették a szokásos adókat, és kevésbé kaptak kedvezményt, mint ahogy Torna és Nógrád vármegyékben volt szokásban.

Borsod vármegye már Hatvan 1544. évi megszállása után vált a török terjeszkedés célpontjává. A falvak lakói mind a kiszabott török kincstári, mind a földesúri adót többnyire *summá*ban fizették, és csupán néhány falu – összesen hét – kapott adócsökkentést, a többinél adónövekedés következett be.[43]

---

[37] Hegyi 2019: 14.

[38] Hegyi 2019: 20.

[39] Eredetileg a földesúrnak *kilenced* (*nona*) járt, és az egyháznak járt a *tized* (*dézsma, decima*), de néha a földesúrnak járó terméhányadot is *dézsmá*nak nevezték. Ha a földbirtokos az egyházi tizedet bérelte, akkor a *kilencedet* és *tizedet* is beszedte; ezt *ötöd*nek nevezték, esetleg *dézsmá*nak.

[40] Kintli 2021: 33.

[41] Kintli 2021: 44–49.

[42] Hegyi 2019: 21.

[43] Kintli 2021: 37.

A megye távoli fekvése miatt azonban török részre kevés település végzett robotot. A falvak fele viszont keresztény földesurától kapott adócsökkentést; nem fizetett cenzust, de kilencedet/ tizedet szolgáltatott és robotolt.[44]

Kishont vármegyében a falvak többsége török uruk felé *summá*val adózott, csupán néhány adott terménytizedet, viszont szinte mindegyik robotolt, fát hordott, aratott, szénát kaszált stb. A települések magyar földesurai itt kevésbé engedték el adóikat; szinte mindenhol beszedték a cenzust, de a terményszolgáltatás (kilenced és/vagy tized) és a robot már sokkal esetlegesebb volt. Egyes falvak megváltották a robotot vagy *summá*t fizettek. Kokova (Rimakokova)[45] esetében pontosan mérhető a török földesúri adó túlsúlya: az 1559. évi tímár-defter szerint 20.500 akcsét (410 Ft) adtak *ziamet-birtokos* uruknak,[46] amikor a porták száma 6 volt.[47] 1594-ben a jobbágyok magyar részre a 2 forintos cenzuson felül 6 db nyestbőrt és 64 Ft *summá*t fizettek, ám török földesuruknak ennek éppen 7,8-szorosa, 500 Ft járt, a kincstári adókat (*dzsizje*, *szablyapénz*, *vaj- és mézadó*) nem számítva.[48]

Most nézzük meg Torna vármegyének 30 részletesen összeírt településének[49] adózási viszonyait.[50] A vármegye nyugati fele tíz évvel Fülek eleste után már hódolt volt, beleértve Almást (Szádalmást),[51] Görgőt (Tornagörgőt)[52] és

---

[44] Kintli 2021: 38.

[45] Kokova: Rimakokova, ma: Kokava nad Rimavicou, SK.

[46] A füleki szandzsák tímár-deftere [1559]. Hegyi 2019: 175. A füleki szandzsák 1577. évi dzsizje-defterében a község 45 (!) *hané*val, azaz háztartással/ adóegységgel szerepel. Hegyi 2019: 197.

[47] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamara Archivuma, Dikális összeírások (MNL OL E 158), 17. köt. Kishont vármegye dikális összeírása, p. 603.

1596-ban a községnek 9 portáját jegyeztek föl. MNL OL E 158/18. köt. Kishont vármegye dikális összeírása, p. 431.

[48] MNL OL E 156 U et C, 59/13. f. 118. Vö. Kinlti 2021: 74.

[49] A tárgyalt összeírásban 30 település adatai szerepelnek, bár a vármegyében Maksay Ferenc klasszikus feldolgozásában 42, az 1570. évi dikális összeírásban 43 van felsorolva, igaz, hogy két község – Teresztenye és Szádelő – az 1594. éviben szerepel, míg Maksaynál hiányzik. Maksay 1990: 786–788.

A 30 község adatai: MNL OL E 156 U et C, 59/13. fol. 1–15.

Teresztenye ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében található. A falu fölé magasodó dombon fekvő Árpád-kori temploma kőfallal kerített.

Szádelő a Szádelői völgy bejáratánál fekszik, a régi gyepűrendszerbe illeszkedett. A község határában még ma is láthatók a sáncmaradványok. A lakosság az ottani barlangokba menekült, és a völgy melletti két dombról őrizték őket. – írja Borovszky. (Borovszky 1896: 310.) Ma: Zádiel, SK.

[50] A vármegye török felé történő adózását tanítványom, Kintli Dóra vizsgálta meg egy díjnyertes OTDK dolgozatban, amely megjelent: Kintli 2019: 279–308.

[51] Almás, Szádalmás: jó termőterületű földje, legelője, gyümölcsöse és szőlei (elsőosztályú bora) vannak. (Vályi 1796: 31.) Ma: Jablonov nad Turnou, SK.

[52] Görgő (Tornagörgő): határa sík, dúsan termő, jó kaszáló rétjei vannak, gyümölcsöse bőséges. Római katolikus temploma 1500-ban épült, és a XVII. század elején erődfallal vették körül. (Fényes 1851: II. köt. 56.) Ma: Hrhov, SK.

Szilast (Bódvaszilast).[53] Ezután a délkeleti területe lett alávetett. Az 1578. évi Torna vármegye dikális összeírása alapján a porták 88%-a adózott a törökök felé.[54] 1582-ben csupán Torna városa,[55] Áj[56] és a déli határon fekvő Zsarnó[57] maradt hódolatlan, ellenben 10 falut pusztának írtak. 1588-ra Torna is meghódolt.[58] Tehát a vármegye 30 hódolt községének a török kincstár felé 211 Ft dzsizje- és 116 Ft szablyapénz-beli adókötelezettsége volt, bár az utóbbit szabálytalanul, nem minden évben fizették. Török uraik felé minden település *summá*t fizetett, tehát a pénzfizetés volt elsődleges. A hódolás kezdetén 621 Ft-ot – ez az összeg azonban többszöri emelkedés után végül 1757 Ft-ra rúgott.[59] Ez közel háromszoros emelést jelentett. A jobbágyoknak a kincstár, ill. török uruk felé – többnyire a távolság miatt – nem kellett robotot teljesíteniük, kivéve néhány esetet, amikor karókat szolgáltattak be Fülek bekerítéséhez, ill. Szilice[60] gyakran szállított fát- és szénát, hiszen erdős területen fekszik, Jablonca[61] pedig gyümölcsökkel megrakott szekereket volt kénytelen fuvarozni, Udvarnok (Szádudvarnok),[62] Perkupa[63] és Komjáti[64] a robotot pénzben megváltotta. A települések időnként szolgáltattak takarmányt, mustot, egy-egy bárányt (pl. Görgő és Szin[65]), szénát, kalácsot (Szilice) és egyéb ajándékot. Szin falu a kincstári adó és a *summa* mellett évente adott egy-egy vágómarhát, bárányt és 100 pint bort – hiszen a lakosok legfőbb terméke és megélhetési forrása a szőlő volt[66] –, de miután a települést a törökök többször is megrabolták, kénytelenek voltak a *summá*t csökkenteni és a bort elengedni.

---

[53] Hegyi 2019: 30. Bódvaszilas ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik. Római katolikus temploma a XII. században épült, majd erődfallal kerítették.

[54] MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, pp. 829–849.

[55] Torna mezőváros gótikus templomát fal veszi körül védelem gyanánt. Ma: Turnianske Podhradie, SK.

[56] Áj: gazdagon termő földjei, rétjei vannak. (Vályi 1796: 21–22.) Ma: Háj, SK.

[57] Zsarnó: jó termőföldje van. (Vályi 1799: III. köt. 681.) Ma: Žarnov, SK.

[58] Hegyi 2019: 30–31.

[59] A korabeli számadásban a summa: 1607 Ft, a császár adója: 187 Ft, a szablyapénz: 56 Ft 50 dénár, a császár adója és szablyapénz együtt: 16 Ft, vaj- és mézadó: 93 Ft, összesen: 1959 Ft 50 dénár. MNL OL E 156 U et C, 59/13., fol. 15.

[60] Szilice: hegyes határú község, fás-erdős terület. (Vályi 1799: III. köt. 411.) A faluhoz közel fekszik a lednicei barlang, amely menedéket nyújthatott a menekülőknek. (Fényes 1851: IV. 134.) Református templomát 1526-ban építették, és erődfallal vették körül. Ma: Silica, SK.

[61] Jablonca a szádvári uradalomhoz tartozott, jó rétje, legelői voltak, népes település. (Vályi 1799: II. köt. 234.) Ma: Silická Jablonica, SK.

[62] Udvarnok, Szádudvarnok: viszonylag termékeny földje van. (Fényes 1851: IV. köt. 229.). Ma: Zádielske Dvorníky, SK.

[63] Perkupa ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[64] Komjáti ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[65] Szin: szőlőhelyei szépen termettek, lakossága ebből élt. (Fényes 1851: IV: köt.136.) Ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[66] Fényes 1851: IV. köt. 136.

A 30 hódolt településből 6-ot – Barkát,[67] Perkupát, Szint, Jósvafőt,[68] Szőlősardót[69] és Kápolnát (Tornakápolna)[70] – a törökök többször megrabolták, ezért a hódítók kénytelenek voltak adóikat csökkenteni. Jósvafő, Szőlősardó és Kápolna lakói pedig a rablások következtében el is menekültek, tehát ők is részesültek adócsökkentésben, sőt Szőlősardó – amelyiket gyakran érte pusztítás – azután többet nem is fizetett adót. Az utóbbi lakói – talán kőfallal kerített templomuk védelmében bíztak. További 9 községből – Egerszög,[71] Lucska,[72] Petri,[73] Teresztenye, Borzova,[74] Nádasd (Tornanádaska),[75] Szilas, Almás és Jablonca – lakói is elmenekültek, közülük Lucska és Nádasd teljesen *deserta* maradt,[76] de az almásiak sem tértek vissza falujukba.[77] Az elmenekülés lehetett egy korábbi török-pusztítás következménye, amelyet a jelen összeírásban nem említettek, de az ellenállás egyik bevált eszköze is volt, hiszen a jobbágyok így is érhettek el némi adócsökkentést. A török földesúr is tudta, hogy *„üres kaptárnak nincsen haszna"*, így adócsökkentés fejében visszahívatta a bujdosókat. Tehát a falvaknak mintegy felét érte pusztítás vagy a túlzott adók miatt a lakók kénytelenek voltak elmenekülni.

---

[67] Barka: szűk völgyben fekvő község vasbányákkal és vashámorokkal. Határa hegyes, sziklás, nem termékeny. Fényes 1851: I. köt. 92. Ma: Bôrka, SK.

[68] Jósvafő: lakói szőlőműveléssel foglalkoztak, vashámorok is működtek. (Fényes 1851. II. köt. 159.) Ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[69] Szőlősardó jobbágyai – a település neve alapján – erdőőrök voltak az Árpád-korban, majd a vashámorokhoz szenet égettek, de a XIII. században betelepült hospesek már szőlőművelést is folytattak. Kőfallal övezett kőtemplomát a XIV–XV. században építették. (Borovszky 1896: 308.) Ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[70] Kápolna (Tornakápolna) magaslaton fekvő kisközség, ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[71] Egerszög (Égerszög) ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[72] Lucska: a Csermosnya-patak völgyében fekvő helység, már a középkorban működtek itt vashámorok. A falu fölé magasodó Szépkő nevű hegyen középkorban – állítólag – vár állott, ma már ez elpusztult. (Borovszky 1903: 69.) Ma ezt Árpád-kori, fallal kerített erődtemplom maradványaként konzerválták, támpilléres falakkal. Délkeleti falát lőrésekkel ellátott saroktorony szakítja meg, amelyből a völgybe vezető utat jól belátni. Ez a torony ma is áll.

[73] Petri, ma: Szinperti. A Jósva-patak mentén fekvő település, jó termőföldde, réttel, legelővel és szőlővel. (Fényes 1851: III. köt. 232–233.) Tornakápolna és Varbóc közelében, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[74] Borzova (1906-tól Szádvárborsa), sovány, kősziklás földje van. Erdeje bükkös és tölgyes. (Fényes 1851: I. köt. 159.) Ma: Silická Brezová, SK. Borzovát az 1567. évi dikális összeírásban felégetettnek (*combusta*) írták. Hegyi 2019: 30.

[75] Nádasd (Nádaska, Tornanádaska) a Bódva vize mentén fekszik, ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik.

[76] A dikális összeírásokban 1576-ban *prédium*ként írták össze, és csak zsellérek lakták. Még 1596-ban is adómentességet élvezett. MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, p. 736.

[77] Hegyi Klára munkájában 11 faluról említi, hogy feldúlták, megégették. (Hegyi 2019: 31) Az 1594. évi összeírásban azonban csupán 6 község vallotta magáról ezt, bár további 4 település lakói elmenekültek – talán ott is történt felégetés –, valamint másik 5 is hasonlóan járt el. MNL OL U et C 59/13. fol. 1–15.

A legnagyobb adóemelést a Szádvárhoz tartozó népes nagyközség, Almás (Szádalmás) szenvedte el. Mind a XVIII., mind a XIX. századi leírások a tornai völgyben fekvő község – főként Felsőalmás – termékeny földjét, kaszálóját, sok gyümölcsösét, tágas szőlőhegyét dicsérik.[78] A vallomások alapján 40 éve, tehát 1554-ben hódoltak meg, akkor a kincstári adókon kívül török földesuruknak tizedet és 32 Ft-ot adtak, majd amikor az fokozatosan 250, majd 400 Ft-ra ugrott – ez 12,5 szeres növekedés –, nem tudván fizetni, elmenekültek, számkivetésben bujdokoltak mindaddig, amíg Fülek visszafoglalásával fel nem szabadultak. Keresztény földesuruk is tudta, hogy a település földje termékeny, termékeik számára jó piaci lehetőség nyílik, de neki a török uruk által követelt summának alig negyedét nyújtották, és minden egyéb szolgáltatást pénzben megváltottak; 47 Ft cenzust, 35 Ft szántási pénzt, valamint 10 Ft 50 dénár malac-adót (összesen 92 Ft 50 dénár) fizettek, amelyet az összeírás idején is leróttak.

A török adók folytonos emelése miatt a települések keresztény földesurai kénytelenek voltak engedni a nekik járó szolgáltatásokból; a 30 hódolt település közül 19-nek (63%-ának) adtak valamilyen könnyítést az adózás tekintetében. 13 község nem fizetett cenzust, bár közülük nem egy akadt, amelyik korábban sem fizetett, hanem egyéb módon szolgált. A felemelt török földesúri adó elől elmenekültek a petriek, majd ahogy csökkentették az adójukat, visszatértek; magyar uruknak a robot mellett csupán évente egy szarvast adtak ajándékképpen. Teresztenye jobbágyai is elmenekültek a közel háromszoros summaemelés miatt.[79] Kőfallal kerített templomuk csupán a kisebb török rajtaütésektől tudta megvédeni életüket, ha időben észlelték a közelgő veszélyt. Magyar földesuruknak azonban ekkor csak szőlőműveléssel tartoztak. A község jóval később a szendrői uradalomhoz tartozott, és az 1686. évi urbárium szerint a szőlőművelés és egyéb robot mellett minden terményből kilenceddel tartoztak uruknak[80] – igaz, ekkorra már országos szinten megnövekedett a jobbágymunka mennyisége. Kápolna jobbágyai cenzust nem, de kilencedet adtak, valamint a robot mellett az földesúr születésnapján 2 nyulat, kalácsot ajándékoztak neki. Egyes falvak, Perkupa, Szin és Varbóc[81] jobbágyainak a szokásos évi 1 Ft-os cenzus helyett csupán 20–25 dénárt kellett fizetni, ami mellett csak robotoltak. Úgy tűnik, hogy 8 község nem kapott adókönnyítést: a termékeny síkságú Görgő, az ekkor még népes, később elnéptelenedett Hídvégardó,[82] a

[78] Vályi 1796: 30.

[79] Teresztenye kezdeti *summá*ja 15 Ft volt, amely 30, majd 40 Ft-ra növekedett, amelyet már nem tudtak fizetni.

[80] Maksay 1959: 489.

[81] Varbóc: tágas szőlőhegyein a „mézes fehér" nevű szőlők kiváló bort adtak. (Fényes 1851: IV. 270.) Ma: zsákfalu Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében.

[82] Hídvégardó: a Bódva folyó partján fekvő település, ma Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéhez tartozik. 1570-ben 14,5 portával írták össze. (MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, 1570. p. 664.) A törökök már 1559-ben felmérték a települést, de ekkor még csak egy alacsony, becsült jövedelemmel, 700 akcsével (14 Ft), az 1580-as években már 1133 akcséval (22 Ft 66 dénár) írták össze. Hegyi 2019: 68, 179.

szintén népes és jótermésű Jablonca, a szőlőtermelő Jósvafő és Körtvélyes,[83] az erődtemplommal rendelkező Szilice, a gazdag szőlőtermő Szögliget[84] és a népes, jó termőterületű Vendégi.[85] Ezek a cenzus mellett kilenceddel (vagy amellett tizeddel is), szántópénzzel, az itt szokásos malacok adójával és robottal is tartoztak, noha nem lehet pontosan tudni, hogy ajándékok is szerepeltek-e az eredeti kötelezettségek között; mindenesetre ekkor ilyent nem kellett szolgáltatniuk. Úgy látszik, hogy a népes és jó megélhetést biztosító községek nem voltak rászorulva keresztény földesuruk adócsökkentésére.

Különösen kiemelendő két szomszédos község, Barka és Lucska; mindkettő Torna vára tartozéka. Az összeíráskor földesuruk Rákóczi Zsigmond volt, aki némi szolgáltatáson kívül minden egyéb adót, beleértve a cenzust is, elengedte azzal a feltétellel, hogy a környező falvakkal együtt őröket tartsanak. Rákóczi a Torna várához tartozó, Borsod vármegyei Debrétének és Viszlónak is elengedte a cenzus-adóját hasonló okból.[86] Rákóczi katonaemberként jól megtapasztalta, hogy milyen a török hódoltatás és rablás, és ha a település adottságai megengedték, és a lakók vállalták az őrök, azaz katonák tartását, megengedte nekik – a jobbágyok védelme neki is érdekében állt.

Ha az idegen a Bódva völgye felől érkezik, Barka a Csermosnya patak völgyének első faluja, keletről viszont a Szádelői-völgy határolja. A község végén van egy domb, amelyet „Kőalatt"-nak, azaz „ A szikla alatt"-nak neveznek;[87] ez alkalmas hely lehetett arra, hogy a fizetett őrök figyeljék a környéket és jelezzék a hívatlan látogatókat. A faluban van egy másik domb is (a mai másik cigány-telep)[88] – onnét is lehetett vigyázni a völgyet. Az összeíráskor megkérdezett hiteles személyek helyesen emlékeztek a hódolás kezdetére; 24 évet mondtak. Mivel az összeírást 1594 körül végezték el, az alávetés ideje: 1570 körülre tehető. A dikális összeírásban ekkor a község még hódolatlan jelzővel szerepel, és igen népes: a bíróén kívül 10 egész, 8 félporta volt lakott, valamint 16 zsellért írtak össze.[89] 1572-ban azonban Barkát már hódoltnak titulálták, és mind az egészporta-, mind félporta száma 7-re csökkent, továbbá egy „*combusta*" telket is jelöltek.[90] Tíz évvel később csupán 5 *deserta*

[83] Körtvélyes: a tornai uradalomhoz tartozott, nagy kiterjedésű szőlőhegye és gyümölcsöse, jól termő földjei vannak. (Fényes 1851: II. köt. 266.) Ma: Hrušov, SK.

[84] Szögliget: a korszakban igen népes község volt kiterjedt szőlőkkel és erdőkkel. (Fényes 1851: IV. köt. 154.) Ma: zsákfalunak számít Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében.

[85] Vendégi: a Bódva folyó mellett fekvő község határa termékeny, jó rétjei, legelői, erdei vannak. (Fényes 1851: IV. köt. 290.) Az 1559. évi tímár-defterbe a települést 805 akcse (16 Ft 10 dénár) becsült jövedelemmel írták össze. Hegyi 2019: 179.

[86] MNL OL E 156 U et C 59/13. fol. 94. A Borsod vármegyére vonatkozó összeírás ki van adva: vö. Bodnár–Tóth 2005: 23.

[87] Kovács 2005: 58.

[88] Ez a mai Kakas utca. Kovács 2005: 58–59.

[89] MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, 1570. p. 675.

[90] MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, 1572. p. 693.

telket jegyeztek fel az összeírók.[91] Ezen években dúlhatták meg a törökök a települést, amelynek következtében a fizetés alól egy ideig fel is voltak mentve, majd később a kezdeti 35 Ft summa helyett 100 Ft-ban állapodtak meg, valamint takarmányt is kellett szolgáltatniuk a kincstári adókon kívül. Ekkor Torna várának és a hozzá tartozó Barka nagyközségnek földesura Mágóchy I. Gáspár volt, aki 1574-ben Bereg és Torna vármegyék főispáni tisztét is betöltötte. Jól ismerte a törökök szokásait, hiszen egri főkapitány is volt egy időben, és talán ő vezette be a cenzus fizetése helyett az őrök tartása szokást. 1579-ben meghalt, birtokai testvérére, Mágóchy II. Andrásra szálltak, akinek özvegyét, Alaghy Bekény Juditot Rákóczi Zsigmond egri főkapitány, majd később erdélyi fejedelem vette nőül. A kiskorú Mágóchy-árvákkal együtt a birtokok így kerültek Rákóczi kezére.[92] Az új birtokos is megőrizte vagy talán ő vezette be e két község korábbi „adózását", az őrök tartását.

Lucska, a hiteles személyek vallomása szerint, 25 éve hódolt meg, tehát hozzávetőlegesen az is 1570 körül történt. Ekkor a nagyközség a bíróén túl 10 egész-, 5 fél, 1 szabados (*libertinus*), 2 új és 16 zsellérportát számlált, földesura szintén Mágóchy I. Gáspár volt. A falut még hódolatlan státusúnak írták.[93] 1572-ben már hódoltként jelölték, és neve mellett 5 *deserta* portát is jegyeztek.[94] A kezdeti török földesúri *summa* 30 Ft volt, amely 50, 60, majd végül 105 Ft-ra emelkedett. Ezt azonban a jobbágyok már nem tudták fizetni, így elmenekültek, a falu elhagyott lett, noha erődített, őrtornyos temploma volt. Nem derül ki, hogy a lakók mikor települtek vissza, mindenesetre az összeírás idején nekik is csupán őrök tartása volt a kötelezettségük némi szolgálat teljesítése mellett.

Visszatérve a magyar földesúri terhekhez, Rákóczi Zsigmond Torna mezővárosnak is elengedte a cenzus fizetését; ugyan más szolgáltatásban szabadok voltak, de azért szolgáltak valamivel. Ezzel szemben a mezőváros, amely 1588-ban hódolt meg, a török kincstár felé évi 12 Ft dzsizjét fizetett, ám a Felföldön szokásos *szablyapénzt (pecunia gladialis)* nem kellett adnia. Mézből és vajból évente 12 pintet szolgált be, amely 1 Ft 20 dénárt tett ki. Így a török kincstári adó 13 Ft 20 dénárra rúgott, míg a földesúri illetmény nem túl magas, évi 60 Ft-ot és 2 rőf[95] karasia posztót[96] tett ki. Ezeket az adókat 1578-ban az adómentes bírón kívül 6 egész porta, 14 félporta jobbágyai, valamint 14 zsellércsalád állta; a mezővárosban 15 *deserta* telket is jegyeztek.[97]

---

[91] MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, 1582. p. 861.

[92] Nagy 1860: 238–239.

[93] MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, 1570. p. 673.

[94] MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, 1572. p. 691.

[95] Rőf: ulna, magyar sing: 58,3 – 78,3 cm, gy.: 62 cm. Bogdán 1987: 59–60.

[96] Karasia, Caraschey posztó: jó minőségű, eredetileg angol gyártású posztó, közepes minőségben is készítették. Német, cseh, morva, osztrák változatban is készült. A soproni árak szerint 1550-ben rőfje 73 dénár volt. Dányi–Zimányi 1989: 360–361.

[97] MNL OL E 158/15. köt. Torna vármegye dikális összeírása, 1578. p. 830.

Torna vármegye hódolt községei Fülek visszaszerzésével felszabadultak, és bár a vár ezután már keresztény kézben maradt, a megye újrahódoltatása szinte azonnal, a tizenöt éves háború során megkezdődött, kiváltképpen Eger elveszte (1596) nyomán; a törökök időközönként egy-egy falut vagy mezővárost égettek föl, raboltak meg, így kényszerítve őket az ismételt hódolásra. Az 1648. évi dikális összeírás szerint a megye portái már mind török adófizetők, bár az 1647. évi országgyűlés megemelt adói a falvakat, ill. a megyei dikátorokat arra késztethették, hogy egy kicsit ügyeskedjenek; akkor is hódoltnak vallják magukat, ha nem azok, így csupán az állami adó felét kellett megfizetniük.[98] Azonban azok a települések, amelyek török iga alá kerültek, a XVI. századi terheknél is nagyobbat cipeltek, hiszen mind a kincstári, mind a földesúri adók és robot egyrészt folyamatosan emelkedtek, másrészt az adóegységek számát is megemelték, harmadsorban az adófajták is megszaporodtak. A megyei vizsgálati jegyzőkönyvekből az derül ki, hogy a XVII. század közepére mind a török állami, mind a földesúri robot lett a jobbágyok legnagyobb terhe;[99] *„…egyik [ti. jobbágy szekérrel] az másikonkat kell váltanonk, hol 2 szekérrel, hol három szekérrel szolgáltat vélönk.”*[100]

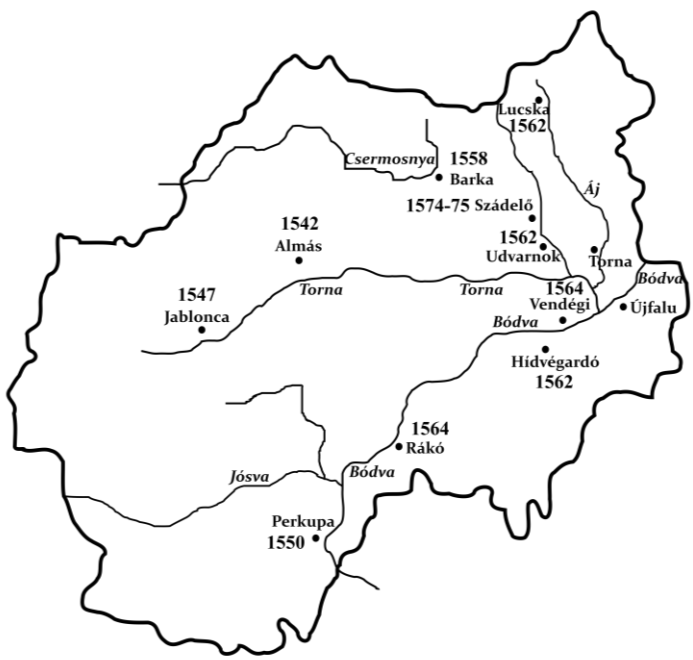

Torna vármegye hódoltsági térképe (Kintli Dóra munkája)

[98] A dikális összeírásbeli adatot idézi: Hegyi 2019: 109., 110.
[99] Hegyi 2019: 117–118., 123., passim.
[100] A Gömör megyei Tornaalja bírájának 1627. évi vizsgálatából részlet. Idézi: Hegyi 2019: 170.

Irodalomjegyzék

BARÁTH Tibor

1930 A magyar állam adóügye. Klny. *Századok* 697–720.

BENDA Kálmán (szerk.)

1982 *Magyarország történeti kronológiája.* II. köt. 1526–1848. Budapest: Akadémiai.

BLASKOVICS József

1989 *Rimaszombat és vidéke a török hódoltság korában.* Budapest: Állami Gorkij Könyvtár.

BODNÁR Tamás – TÓTH Péter (kiad.)

2005 *Borsod vármegye adózása a török korban.* (Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltári Füzetek 44) Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár.

BOGDÁN István

1987 *Régi magyar mértékek.* (Gondolat Zsebkönyvtár). Budapest: Gondolat.

BOROVSZY Samu (szerk.)

1896 *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája) I. köt. Abaúj-Torna vármegye és Kassa.* Budapest: „Apollo" Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság

1903 *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája) Gömör – Kishont vármegye.* Budapest: „Apollo" Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság

BUZA János

2002 Der Wechselkurs des ungarischen und türkischen Dukaten in der Mitte des 16. Jahrhunderts. In *Weltwirtschaft und Wirtschaftsordnung, Festschrift für Jürgen Schneider zum 65. Geburtstag,* Hg. Rainer GÖMMEL, Markus A. DENZEL. (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte, Band 159) Stuttgart.

CJH, Corpus Juris Hungarici

1899 Milleniumi Emlékkiadás. 1526–1608. évi törvények. Szerk.: MÁRKUS Dezső. Budapest: Franklin Társulat.

DÁNYI Dezső – ZIMÁNYI Vera

1989 *Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig.* Budapest: Akadémiai.

FÉNYES Elek

1851 *Magyarország geographiai szótára.* I–IV. köt. Pest: Kozma Vazul.

FODOR Pál

2006 *Vállalkozásra kényszerítve. Az oszmán pénzügyigazgatás és hatalmi elit változásai a 16–17. század fordulóján.* (Történi Könyvtár. Monográfiák 21) Budapest: MTA Történettudományi Intézete, Magyar–Török Baráti Társaság.

HEGYI Klára

1995 *Török berendezkedés Magyarországon.* (História Könyvtár, Monográfiák) Budapest: MTA Törtnettudományi Intézet.

2002 A török Bács. In Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György (szerk.): *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére.* 199–213. Budapest: MTA TKI Gazdaság és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja.

2005 A Temesvári vilajet népessége és katonaparasztjai. *Történelmi Szemle* 47:3–4. 297–314.

2010 *Török források Pécs 16. századi történetéhez.* Pécs: Pécs Története Alapítvány.

2012 Szokollu Mehmed és Kara Üvejsz budai pasák konszolidációs kísérletéhez. *Történelmi Szemle* 54:2. 187–217.

2019 *A füleki szandzsák.* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.

JUHÁSZ Lajos

1936. A Porta története 1526–1648. *Századok* 70:1–3. 497–578.

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna

Kézirat. *Oszmán-magyar viszony a hódoltság kezdetétől a XVII. század közepéig – alulnézetből.*

GYÖNGYÖSSY Márton

2004 *Altin, akcse, mangir… Oszmán pénzek forgalma a kora újkori Magyarországon.* Budapest: Martin Opitz.

KÁLDY-NAGY Gyula

1970 *Harács-szedők és ráják.* Budapest: Akadémiai.

2000 *A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása.* (Dél-Alföldi Évszázadok 15) Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.

2008 *A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben.* (Dél-Alföldi Évszázadok 24) Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.

KINTLI Dóra

2019 „Sub fide fassi sunt." Torna vármegye 1582. évi vizsgálata. In J. Újváry Zsuzsanna – Kintli Dóra (szerk.): *Győzteseink A XXXIV. OTDK Humán és Társadalomtudományi Szekciókban győztes Pázmányos hallgatók dolgozatai*. 279–208. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kara. [elektronikus dok.] https://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/xxxiv-otdk/gyozteseink-dolgozatai.

2021 *Felvidéki vármegyék összeírása a 16. század végéről.* (Szakdolgozat, kézirat). Piliscsaba.

KOVÁCS Attila

2005 Közösségek, identitások és vallásosság egy felsőgömöri búcsújáró helyen. In Prónai Csaba (szerk.): *Lokális cigány közösségek Gömörben. Identitásváltozatok marginalitásban.* 58–70. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

MAKSAY Ferenc

1959 *Urbáriumok XVI–XVII. század.* Budapest: Akadémiai.

1990 *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén I–II*. Budapest: Akadémiai.

MEZEY Barna (szerk.)

2006 *A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény.* Budapest: Osiris.

NAGY Iván

1860 *Magyarország családi czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Hetedik kötet.* Pest: Ráth Mór.

SZAKÁLY Ferenc

1981 *Magyar adóztatás a török hódoltságban.* Budapest: Akadémiai.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások.* (Társadalomtudományi Könyvtár). Budapest: Gondolat.

SOKCSEVICS Dénes – SZILÁGYI Imre – SZILÁGYI Károly

É. n. *Déli szomszédaink története*. Budapest: Bereményi Könyvkiadó.

WERBŐCZY István

1990 Bónis György (szerk.): *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve.* Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Budapest: Téka.

THÚRY József

1896 *Török történetírók II. (1521–1566)* (Török-magyarkori Történeti Emlékek. II. osztály: írók). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

VÁLYI András

1796–99 *Magyar országnak leírása I–III.* Budán: Királyi Universitas.

ZIMÁNYI Vera

1962 *A herceg Batthyány család levéltára.* Repertórium. (Levéltári Leltárak 16) Budapest: Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Levéltárak Országos Központja.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Magyar Kamara Archivuma E 156. Urbaria et Conscriptiones, Fasc. 59. No. 13.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Magyar Kamara Archivuma E 158/1., 9, 14–15., 18. köt. Dikális összeírások: Abaúj, Borsod, Gömör, Kishont, Nógrád, Torna vármegyék dikális összeírásai (XVI. század) (https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/dikalis-osszeirasok)

Tárkány Szücs Ernő és kora
A jogi néprajz és helyzete
a marxista-leninista állam- és jogelmélet közegében

VARGA CSABA
(jogász, jogfilozófus, professor emeritus, PPKE JÁK, ELKH JTI)

Ernő Tárkány Szücs and his Age: The Position of Legal Ethnography in the Realm of the Marxist–Leninist Legal Theorising in Hungary

In Marxism, law as a superstructure is an instrument of class struggle, yet Engels called the normatives of the primitive society law. The reason for hostility was psychological rather than dogmatic: the communist monopoly of violence was to establish itself without the bonds of past, tradition, and spontaneity.

Keywords: voluntarism/spontaneity in law, law's positivism/informalism, dispute settlement/resolution, proactivity/reactivity in law, rationality/irrationality

Senki sem választhatja meg korát. Sem nagyszüleiét, sem unokáiét, s közbülsőként persze a magáét sem. Személyes életünk ezért olyan, mint egy szituációs gyakorlat. Vallhatunk magunkról magunknak vagy másnak, felidézhetünk akár vizsgaszerűen is tanításokat s intéseket olvasmányainkból és beszélgetéseinkből, de igazi próbánk csakis a terepgyakorlat. Mint még fiatalon egy alig háború utáni francia kiáltványszerűségből[1] frissiben megtanulhattam, emberként bizonyos értelemben reménytelennek tetszően egyedül vagyunk, hiszen az univerzum némának tetsző hallgatásában valamikor valamiféle helyzetbe vettettünk, s attól kezdve saját döntéseink láncolatában a magunk számára és felelősségére kell keresnünk, felépítenünk, vagy pontosabban, sajátunkká tennünk azokat a fogódzókat, amelyek segítségével – nem szűnő tesztelésben, ezáltal pedig folyvást újragondolásban – majd vezéreljük életünket.

Tárkány Szücs Ernő egy dél-alföldi kisvárosi kultúrközpontból erős és öntudatos református családi és közösségi hagyatékkal, frissen jogvégzetten, de immár számottevő jogi néprajzi gyűjtések publikált teljesítményével érkezett 1950-ben Budapestre.

Milyen volt a légkör a berendezkedő kommunista diktatúrát közvetlenül megelőző koalíciós időkben azok részéről, akik a jogi néprajz iránti érdeklődés és a marxizmus–leninizmus állam- és jogelméleti felfogása vagy éppen politikai gyakorlata közti konfrontációban majd valamilyen módon kulcsszerepet játszanak?

[1] Sartre 1946.

Intézményes helyszínként talán az érseki székhely Eger ekkori történései a leginkább sokatmondóak, melyeknek közegét egy remélt Magyar Katolikus Egyetem[2] légköre adta. 1946 őszére Csizmadia Andor[3] már egy Szociográfiai Intézetet hoz létre itt, melynek egyebek közt feladatául tűzte *„elsősorban a felvidéki vármegyék […] népi jogszokásainak gyűjtését, feldolgozását és községenként való közzétételét"*, ami mellé utóbb még egy önálló, kifejezetten Népi Jogkutató és Összehasonlító Intézet is szerveztetett ekkoriban.[4] Míg Csizmadia püspökség-közelben a győri bencések neveltje volt, ifjú tanítványainak egyike az egri érsekség közegében nevelődve a mesterhez híven szintén a jog szociálpolitikai lehetőségeivel vívódó Kulcsár Kálmán[5] lett. Ugyanakkor ezzel Eger nemcsak a népi szokásjogkutatás egyik professzionális intézményi keretét biztosította, de eleve olyan műhely volt, ahol a helyi fiatalság egyetemi előképzőjében, a ciszterci gimnázium egyszerre elitként zárt, de szeretettel kitárulkozó közegében egy nagylelkű és fáradhatatlan költőtanár[6] már rendszeresen járta a vidéket cserkészeivel. És – emlékeztetve mindennek a két világháború közti előzményeire – nemcsak azért, hogy egy-egy falusi közösség sikerének vagy épp léte nyomorúságának leírható külső tényekre szorítkozó adatfelvételét végrehajtsa, de mind e közben az ezekben szerepet játszó belső erőket, indítékokat, csatornázottságokat úgyszintén – már amennyire néhány napos ottlétük során ebből bármi feltárulkozhatott – megértse, azonosítsa és rögzítse, beleértve dalaikat, meséiket, szokásaikat, s így értelemszerűen, ha rábukkanhattak, jogi népszokásaikat is.

Nem ritka, de rokonszenvező hivatalos látogatásaik során a kor későbbi szakmai nagyságai, mint ezen egyetemi rang felé törekvő egri intézmény fővárosi egyetemi értékelői, így a kormányzatot is képviselő s ekkor már

---

[2] *„1946. szeptember 1-jétől kezdődően az Egri Érseki Jogakadémiát Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Karrá szervezték át. […] [A]z addigi jogakadémia szervezete azonos lett a tudományegyetemeken működő jogi és államtudományi karok szervezetével. […] A tanszékek száma nyolcról tizennégyre emelkedett. Számos kiváló szakember került ekkor Egerbe, mint például Kovrig Béla szociálpolitikus a kolozsvári egyetem egykori rektora, Mihelics Vid filozófus, Csizmadia Andor a közigazgatástan kiváló szakértője."* Kiss 2016: 55–56.

[3] Csizmadia Andor (1910–1985) a közigazgatásban munkálkodva Győrött, majd Kolozsvárott, már számos városi jogi és jogtörténeti mű szerzőjeként kerül Egerbe, 1949-től (Beér János tanszékén) az ELTE ÁJK tanára s 1958-tól Pécsett jogtörténeti tanszékvezető egyetemi tanár, majd dékán; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Csizmadia_Andor>.

[4] Szecskó 1993.

[5] Kulcsár Kálmán (1928–2010) katonaügyészi pályakezdés után 1957-től az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének kutatója, majd 1969-től az MTA Szociológiai Intézetének igazgatója, a majdani jogállam átmenet előzményéül szolgáló utolsó kommunista kormánynak pedig igazságügyminisztere; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kulcsár_Kálmán> és <https://web.archive.org/web/20071111062512> és <http://www.mozgovilag.hu/2001/12/dec10.htm>.

[6] Ágoston Julián Imre (1909–1969) ciszterci áldozópap, magyar–latin szakos tanár, Kaffka Margitról írt művével bölcsészdoktor, 1938-tól tanít Egerben, majd 1950-től Pécsett, a szerzetesrendek feloszlatását követő meghurcolások s megalázó élethelyzetek okozzák korai halálát. Számos költői mű és regény, valamint irodalomoktatási didaktika szerzője, számos posztumusz kiadással; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ágoston_Julián_Imre>.

elkötelezetten kommunista Beér János[7] és Szabó Imre,[8] örömmel regisztrálták az Egerben tapasztaltakat, helyeselték törekvéseiket, sőt, szociográfiai kezdeményezéseikhez további, kifejezetten szociológiai háttér biztosítását is készséggel ajánlották és közvetítették. A nemzetközi s a hazai adottságok azonban egyre inkább felgyorsulóan éppen nem annak kedveztek, hogy ilyen vagy hasonló műhelyekből Magyar Katolikus Egyetem teremtődjék – mint azt sokan remélték, és mint azzal néhány elszórt megjegyzésből kitűnően mintha a fenti kiküldöttek is számoltak volna. Ehelyett azonban ez az egri *nucleus* megszűnt, egykor még jogakadémiaként játszott szerepe is elenyészett;[9] az említett fővárosi vizitátorok pedig már csak abban segíthettek, hogy az itt munkálkodók, beleértve a tanulmányaikat itt elkezdetteket, miképpen folytathassák azt, kiváltképpen a fővárosban mindig is államiként létezett, akkori nevén még Pázmány Péter Tudományegyetem kebelében.[10]

Nos, a bemutatott egriek számára – hasonlatosan a Budapesten társadalmi értelemben szinte vákuumba érkező Tárkány Szücs Ernőhöz – az a sors adatott, hogy választott hivatásukat, a jogászságot s benne a kutatómunkásként cselekvés örömét és eredményét megélhették, nem is sikertelenül éltük végéig gyakorolhatták (bár nem kudarcmentesen és inkább több, semmint kevesebb önfeláldozással), sőt végső soron követők, tanítványok és tisztelők gyűrűjében szakmai igéjük testté levését, életművüknek a kitörölhetetlenségre is számot tartó tudományos hatását egyaránt érzékelhették és megélhették – szemben a költőtanárral, akire bár szerzetesként elhurcolás várt, ávós drótsövény mögötti sovány élet-imitáció, mindazonáltal ő is szert tehetett a tanítás némi alkalmaira s tanítványban folytatódásra, s isteni teremtettségünk alázatában rövidre kurtított élete visszalévő másfél évtizedében költészete folytatására.[11]

Mindez pusztán bevezetés annak láttatásához, hogy felnövekvésével Tárkány Szücs Ernőnek és élethivatásként vállalt jogi néprajzi érdeklődésének egyetlen létterepe nem lehetett más, mint a „valóságosan létező szocializmus", amelyben a népi jogélet aktív kutatásának, és főként a múlt emlékeként feltárt, de valósan továbbélő motívumai élő relikviái gondozásának aligha lehetett hivatalos helye és igazolása. Még a néprajztudomány leíró részében

---

[7] Beér János (1905–1966) ügyvéd, kommunista közigazgatási vezető, 1948-tól a budapesti jogi kar államjogi tanszékvezető egyetemi tanára; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Beér_János> és <https://www.nevpont.hu/palyakep/beer-janos-1e48c>.

[8] Szabó Imre (1912–1991) kárpátaljaiként prágai jogvégzett, 1949-től az igazságügyi minisztériumban kodifikációs osztályvezető ill. a budapesti jogi karon jogelmélet tanszékvezető, 1955-től az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója; vö. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szabó_Imre_(jogász,_1912–1991)>. A jogi népéletkutatás problematikáját is érintve 1933 és 1940 között tizennyolc írást jelentetett meg a kolozsvári *Korunk* hasábjain.

[9] Az 1948. évi XXXIII. tc. jegyében július 1-én államosították; könyvtára akkor tizenkétezer kötetes gyűjtemény volt.

[10] Az egri intermezzóhoz lásd még Varga 2013.

[11] Vö. pl. Józsa 2012.

történő adatfelvehetőségét s ekként rögzíthetőségét is árnyalta, hogy a marxista-leninista állam- és jogtudomány úgyszólván *expressis verbis* kitessékelte mindezt annak, ami jogi vagy jogilag releváns lehet, egyáltalán a gondolhatóságából.

És ebben a két említett budapesti kommunista, Beér János és Szabó Imre, a sztálinista diktatúra következményeinek tudománybéli megélésében és megéltetésre kényszerítésében már mindvégig kérlelhetetlenséget tanúsított. A katolikusként felnőtt két egri, Csizmadia Andor és Kulcsár Kálmán pedig az előbbiekkel közös csónakban s olykor az evezőlapátot is átvéve tőlük, sodródtak az árral. Nem kérlelhetetlenül, de nem is elrugaszkodva a hivatalosságtól. Ám az utóbbi, mihelyst a diktatórikus feszítés lanyhábbá vált és saját szaktekintélyével már segíthetett egy ügy újra élővé tételében, már meggyőződéssel segíthette azt, aminek ifjú korában, egy korábbi szellemiségben, még maga is tanonca és híve volt.

Mert mi is volt ez az ellenséges légkör? Mik voltak az uralkodó teoretikus pozíciók, és mi volt mindezeknek a tétje? Merthogy – most már mindkettő hátteréről szólván – milyen világlátást, társadalomszemléletet feltételezett az egyik, a diktatúra politikai hivatalossága, és mit a másik, a nép életéből merítkező?

Amennyiben nem a tudományos irodalomban fellelhető állásfoglalások már elvégzett feltérképezésének[12] szemléje vagy újra megerősítése a célom, úgy csakis néhány ideáltipikus meglátásban történő kontrasztálásra szorítkozhatom, vagyis a népi jogéletkutatás egynémely (egyébként a lezajlott kutatások tömegének elvégzését követő következmény-levonásokból, vagyis a tanulságokból adódó) premisszájának megjelenítésére, mint amik mintha tényleg a legteljesebben antagonisztikus kapcsolatot mutatnának különösen a kor hivatalos állam- és jogtudományának ideologikumát megfogalmazó marxista-leninista állam- és jogelmélettel. Vagyis mint amik nem egyszerűen változatként, tehát alternáció-lehetőségként fogalmaznának meg eltérő irányokat, hanem mint amik úgy állanak szemben egymással, hogy úgyszólván egy vagy-vagy típusú választás kényszerével zárják ki fogalmilag egymást.

Marx társadalomképében a jog voluntarisztikus és pozitivisztikus jelenség, funkcióját tekintve pedig a történelmet végigkísérő osztályharc kifejeződése és egyben eszköze. A *Kommunista Kiáltvány* már 1848-ban rögzítette így: *„jogotok csupán osztályotok törvényre emelt akarata”*.[13] S mint hamarosan kiderül, egyszersmind felépítményi, tehát saját gazdasági alapjától meghatározott és létrehozott jelenség,[14] amelynek ebből következően nincs és nem is lehet sem történelmi semlegessége, sem történeti kontinuitása. Eszerint az egyes osztályok közötti antagonizmus s az ebből eredő osztályharc

[12] Bognár 2016.
[13] Marx–Engels 1848: 456.
[14] Ld. Varga 1986.

alanyi köre és tartalma választja külön azokat a társadalmi-gazdasági formációkat, amelyeken belül kontinuitás egyáltalán gondolható. Ez ugyanakkor az osztály-meghatározottság szolgálati szerepében is kriterializálja a jogot. Hiszen amennyiben az emberi társadalom történetében az osztályok megjelenése, konfliktusaik kifejlése, végül az egész társadalmi mozgásnak osztályok közötti küzdelemmé fajulása hozza létre történelmileg az államképződmény-jogot, úgy ezzel nemcsak tartalmát határozza meg, de megvonja kereteit is. Mert ha csakis osztályharc következtében és összefüggésében állhat fenn, akkor nem is lehet jog az, amelynek nincs specifikálható funkciója az osztályharcban. A fenti értelem tehát határozottan korlátoz. Merthogy eszerint, világtörténelmi perspektívából szemlélve, az osztálytársadalmak kialakulása előtti („ősközösségi") és a meghaladásuk utáni („kommunista") időkre vetítve bár érzékelhetünk működő normatívumokat vagy normarendszereket s ezeket kísérően a társadalmi helyeslés/rosszallás akár legbrutálisabb megnyilvánulásait, *per definitionem* jognak ezeket nem nevezhetjük. És ugyanígy, e makro-szintű gondolkodást mikro-perspektívában folytatva (amiről az ősi múlttól s a sosem-lesz-messzeségű jövőtől eltérően már bőven van adatunk, sőt heves vita-emlékünk is a bolsevik forradalomtól az ún. népi demokratikus véleményháborúkon át mai dél-amerikai marxizáló problematizálásokig), a közelmúltban például a kapitalista vagy szocialista berendezkedések jogának azon részeit, amelyek osztályharc vagy osztályelnyomás eszközeként specifikáltan nem értelmezhetők (mint a határidők technikai definíciói vagy a közúti közlekedés inverz, tehát szabadon megfordítható szabályai, pl. az út jobb- vagy baloldalán történő közlekedés elhatározása), a marxista dogmatizmus szükségképpen és egyenesen a joggal – ti. a jogi *forma* felhasználásával – történő visszaélésnek minősítette.

Mindebből tehát kényszerűen következik, hogy a jog időtlenségét, az *Ubi societas, ibi jus* bölcsességét[15] a marxizmus osztályharc-elmélete tagadja. Már pedig ez bármiféle józan rekonstrukció spektrumából visszatekintve felesleges túlbuzgás, dogmatikai túláltalánosítás, önkényes fogalom-szűkítés volt – és történetesen csakis azért, mert egy gyáros, Friedrich Engels, aki bár az okos, szorgalmas és hűséges *dilettante* szintjén, de tudós színében tetszelgett, pontosan ilyen leegyszerűsítő módon kívánta bemutatni (már Marx halála után, tehát szimbolikusan mintegy örököseként) egyetlen csapással (mert egyetlen sémába szorítottan) *A család, a magántulajdon és az állam eredetét*.[16] Merthogy nem a társadalomnak már legprimitívebb fejlődési fokán eleve jelenlévő s minden jövendő társadalom életét bizonyosan végigkísérő integratív szervező és rendező komplexitás szükségéből, hanem annak torzítóan reduktív, mert egyetlen irányba történő tereléséből – annak kizárólagos

[15] Vö. <https://it.wikipedia.org/wiki/Ubi_societas,_ibi_ius>.

[16] Engels 1884, mely negyedik és végleges (1892) kiadásával egy évtizeden belül lengyel, román, olasz, dán, szerb, francia, bolgár, spanyol, orosz, végül angol fordításban is megjelent; első magyar megjelenése Engels 1921.

érdekéből, hogy a társadalom ellentétes érdekű osztályokra hasadásában az erősebbekként felülkerekedők (és ezáltal szükségképpen „elnyomók") eszközéül szolgáljon – vezette le az államot. Miközben meghagyhatta volna akár az államot, akár a család s a magántulajdon kategóriáit is eredeti valójukban, vagyis komplexitás-kategóriáknak, pusztán a – szerinte – osztálytársadalminak nevezhető fejlődéstörténeti periódusokban kiválasztó képzőként még rájuk aggatva a kizsákmányoló/kizsákmányolt-viszonyban az előbbi érdekkörét támogató/szankcionáló/erőszakoló funkciót, mely – még akár ezt is hozzátehette volna, mert a marxizmusban ezt jelenti a *végső meghatározás*nak az egész teoretizálásuk szimplex egy-tényezőjűségét rejtő s egyszersmind feloldó bűvszava – mihelyst megjelenik, rögvest eluralkodva minden egyéb funkciót újrarendez maga körül.

A világtörténelem kulcsaként felfogott *Klassenkampf* ugyanakkor mintha csak előjátéka lenne annak az olykor biologizmusnak nevezett természetfelfogásnak, amely – megnevezésében Charles Darwintól inspirálódva – a *fight for life* vagy *Kampf ums Dasein* jelenségét minden növényi, állati s emberi evolúció elveként fogta fel, formálva ezzel (mint továbbgondoló bölcselkedésével például Friedrich Nietzsche) kultúránk s benne az emberi szerep és alkotó szellem világtörténelmi felfogását.[17] Mert nem más ez, mint az aktív küzdelemnek az ember társadalmi létezésével úgyszólván szinonim velejáróként történő kezelése.

Nos, egy ilyen szemléletmód diametrális ellentéte mind az antropológiai alapállásnak, mind a népi szokásjog mögé rekonstruálható háttér-filozófiának. Hiszen a népi jog nem közvetlen akarat-függőséggel, nem szövegszerű pozitiválásra irányulóan, nem formalizáltan, következésképpen nem is formális jogváltozások egymásra következő állapotainak a szakaszos ugrásaival alakul. Nem antagonisztikusan szembenálló ember-tömbökben az egyik oldal reménytelensége, ugyanakkor a mindenkor járható és járandó út eleve kitaposottságának a feltételezése rejlik benne. Ráadásul erejét sem egy csaknem manicheánus polarizáltságú dichotomizálás adja az Én érdekem és a Te érdeked között, úgymond az egyik és a másik osztály között zajló szakadatlan küzdelemben. S ezért, ugyanígy, aprópénzre váltásában, azaz mindennapi gyakorlatában és így érvényesítésében sem két fél kibékíthetetlen szembenállásának, érdekütközésének, s ebből eredően a *win or lose* esély-kettősére szűkülésnek és a perjogilag is megkonstruált két fél közti viadalnak a drámája ez, amelyből az egyik nyertesként vonulhat majd ki, míg a másik vesztesen kullog el a harcmezőről, a harc folytatását, visszavágást ígérve meg magának.[18]

---

[17] Ld. egyebek közt Gale 1972 és Kutschera 2009.

[18] Heinrich von Kleist klasszikus kisregénye nyomán ld. a legújabb irodalomból pl. Apel 1987, Döderlein 2017 és Tóth 2020.

Éppen ellenkezőleg, az antropológiailag rekonstruálható ősi magatartásminta-tár s a népi jog alakulásából feltárható gondolkodásmód kifejezetten a közösségbe vetett bizalomról és hűségről, a közösségi integritás tiszteletéről tanúskodik.[19] S mert számára a közösség java a rend, egy soron – kiegyenlítetten – szolgálja mind a közösség, mind a rend sért(het)etlenségét. Annak éltető hite hatja át, hogy az emberi dinamizmus bár termel konfliktusokat, azonban képes azok megoldására;[20] továbbá hogy az emberi előrehaladás ellentmondásokon és feloldásukon keresztül éppen az élet jele, minden megélt életnek egyenesen a szinonimája.[21] S nem utolsó sorban az a követelmény szintén alapvető jegye, hogy a konfliktusfeloldás – a *szubszidiaritás* elvét mintegy az ember társadalmi természetéből vezetve le – csakis ott és akkor következzék be, ahol és amikor felmerült. Vagyis amíg a marxizmus egy állandósult belháború bűvöletében, addig az antropológiában leírt emberközeli népiség éppen ellenkezőleg, a béke vágyában él, s ezért olyan megoldásokat támogat, amelyekkel az, hogy a mindazonáltal felbukkanó konfliktusok elmérgesedő viszályhoz (s tudnivaló, hogy eredendő jelentése szerint pontosan ez a *feud*[22]) lehetőleg ne vezessenek, a szükséges szinteken biztosítható.[23]

Mindebből következik, hogy amint már a *Kommunista Kiáltvány* is egy utópikus jövőért indítandó küzdelem harci riadója volt, egészében maga a marxizmus–leninizmus (s további, végtelen izmusokká szakadt változatainak sora) sem alapul máson, mint proaktivitáson. Alapja pedig éppen az, amit politikai filozófiák a liberális és konzervatív alapállás szembenállásaként szoktak ma jellemezni. Azzal, hogy míg előbbi egy mindennemű múlttól megfosztott, súlyától és kötésétől megszabadított jövőképpel rendelkezik, amit bármi rendelkezésre álló eszközzel máris igyekszik kompromisszum-mentesen megvalósítani, addig utóbbi a hagyományra, már bevált és követett utakra, azokból induló szerves fejlesztés lehetőségeire alapoz, egyensúlyozva különféle érdekek között. Nem véletlen hát, ha előbbi *revolutionär* törekvése múlttörléssel, tehát *ratio*nk magabízásában végrehajtott dekonstrukció s rekonstrukció birtokában egy új, utópizált konstrukció általi sohasem volt

[19] Ilyen előfeltételezettségként tárgyalja már a jogtudomány, sőt a politikatudomány is. Ld. pl. alapfeltételként a lojalitásról a magyar gyökerű büntetőjogász és jogbölcsész Fletcher 1993 vagy a politikai filozófus Fukuyama 1995 feldolgozását.

[20] Az antropológia nyelvezete ezért él a *solving a conflict* tipizálásával a *settling a conflict* kivételessége vagy még gyakrabban elutasítása mellett.

[21] A szovjet bolsevizmus diktatórikus rend-akarata végül hajlamos volt mindennemű *contradictio*-előfordulást úgyszólván felforgató, tehát külső vagy belső ártó tevékenység hatásának tulajdonítani, amíg csak Mao Ce-tung 1952 vissza nem térítette a klasszikus keleti (kínai) és európai (görög) felfogáshoz: ellentmondásmentesség csakis halott állapotokra jellemző, hiszen az élet ellentmondások megoldódásain keresztül fejlődik.

[22] Az észak-angolban a XIV. századtól ismert 'fede' az előgermán 'faihitho' s a germán 'Fehde' szóból; vö. <https://www.etymonline.com/word/feud> ill. <https://en.wiktionary.org/wiki/feud> és <https://en.wikipedia.org/wiki/Feud>.

[23] Számomra ez egy mérvadó *oeuvre* – Pospíšil 1971 – tanulmányozásakor vált nyilvánvalóvá; vö. Varga 1985.

világteremtésre irányul, szemben az utóbbival, mely megelégszik azzal, hogy kis lépések szervesen felépülő logikájában bízva lépegessen előre a tapasztalat talaján.[24]

Antropológiaiként bizonyosan a hagyományszerűségre s a lépésről lépésre történő evolutív fejlesztésre hagyatkozás az emberiség alapmintája, az átlagos és normális mindenkori többségé, amiként a néprajztudománytól mindenkor leírt szellemi termékek s lelemények úgyszólván teljessége is *per definitionem* ennek gazdagságából származik. Hiszen bármiféle egyedi utat járhattak is be ezek egyenként, közösségen belüli s kívüli átvételek, azaz szükségképpen approbációk és továbbcsiszolások sora kíséri ezeket. Merthogy attól és addig *népi* termékek, amíg hordozói kezében elvileg végtelen alakulás állapotában vannak. Nem tagadható persze, hogy a lázadás szellemét hordozó ellentétpárja szintén embervoltunk legősibb gyökérzetéből fakad, ám eszményítése valahai mítikus megjelenítőitől jelenkorunk politikai tudományáig hordozza másodlagosságát, a *re*-aktív alapmeghatározottságot – lévén minden esetében és helyzetében csakis valami kialakultság, létrejött rend ellenében tudhatja megfogalmazni önmagát. Ez a lázas proaktivitás teszi számára észrevétlenné, hogy egyetlen terméke sem más, mint mesterkélt: *ratio*ja büszke művei ezek, amelyekkel mindig büszkén túllép bármi már volton. Legfőbb változata ma egy utópikus, alap-mítoszaink (a biblikus Paradicsom- vagy a görög laicitásban született aranykor-gondolat)[25] szerkezetében a megszüntetve megőrzés [*Aufhebung*] dialektikáján nyugvó, Hegel tézis–antitézis–szintézis (tagadás, tagadás tagadása, majd egy új minőségben összegződés) hármasságában kifejezett történelemfilozófiai vízió, mely a *progress*[26] szüntelensége vágyának felvilágosodáskori idolátriájában kulminál. Márpedig ez legújabb ipari–technológiai fejlődéskorunkban, a XIX. század végétől – akkor tehát, amikor történelemfilozófiaként elhalványul – a társadalmi mérnökösködés [*social engineering*] mint marxiánus változás-filozófiából és változtatás-akarásból megmaradt csökevény hiteként és jogosultság-tudataként él tovább; mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államokban, de korai XX. századi évtizedeken át Skandináviában is, nem idegenül korai izmus-alapításoktól, így a futurizmus szellemiségétől sem.[27]

---

[24] Kirkpatrick 1982.

[25] Vö. <https://en.wikipedia.org/wiki/Paradise> ill. <https://en.wikipedia.org/wiki/Golden_Age>.

[26] A XVI–XVII. századtól használt angol szó a 'growth, development, advancement to higher stages' értelmében; gyökere az ófrancia *progres* a latin *progressus*ból ('a going forward; an advance') – vö. <https://www.etymonline.com/word/progress> –, amit a francia felvilágosodás tett történelemfilozófiai-ideologikus képződménnyé.

[27] Amiből nyilván adódik a további kérdés, hogy van-e és miféle kapcsolat ezek és a velük egyidős gyarmattartói magatartás, ezek és a XX. században önmagukat megfogalmazó, mindenekelőtt vörös és barna diktatúrák, avagy ezek és napjaink atlanti és nyugat-európai válságtermékeinek gondolatisága és eszközrendszere között.

Nos, az a magatartási típus, amit a jogtudomány és a néprajztudomány keresztmetszetében a jogi népszokások kutatása felmutat – s amit a jogi népszokásokban megmutatkozó emberi közösség jellemzőjeként [a *mentalité juridique* modern fogalmi mintájának[28] előképeként] értékelhetünk –, a békés önkifejlés eszményét hordozza. Az úgynevezett primitív társadalmak antropológiai leírásaihoz hasonlatosan a közösséget megosztó viszályok létrejöttét a konfliktuskeltő helyzetek szabályozásával megelőzve a társadalmi béke biztosítására, a lehetőség határaiig kompromisszumokra kész gyakorlatiasságra törekszik. Következésképpen mesterséges társadalmi változtatások eshetősége vagy szándéka, tehát *social engineering* mozzanata csak nyomokban (s legfeljebb sokadik váltóállításnál) található fel benne. Éles ellentétben mindazzal, amit a marxizmus–leninizmusból, társadalomszemlélete politikai arculatából, állam- és jogelméleti teoretizálásából megismerhettünk. Mert utópikus végcéljának megközelítése igézetében ez eleve konfrontációra készül, végső küzdelemre, hogy győzelemmel vívja meg harcát bármi fegyverrel, amivel csak rendelkezik. Léte már létrejötte óta a mozgósítottság állapota – aktuális tervezettségben, győzelem/vereség kilátása kizárólagosságában megfogalmazottan.

A előfeltételszerű dogmatikai alapok tisztázása, az antinomitás láttatása azonban, amit eddig vázlatosan elvégeztünk, éppenséggel nem a felvetett kérdés megválaszolása, hanem annak a zavaró körülménynek a tudatosítása lett, hogy voltaképpeni és meggyőző válaszhoz még csak nem is közelítettünk. Nyilvánvalóként élhettük meg mindannyian, hogy a kommunista diktatúrában idegen test volt a népi jogélet-kutatás. De miért kellett úgyszintén kikerülnie az egyívású populáris termékeket kutató néprajztudomány köréből?

Vegyünk egy hírhedten szélsőséges példát, a közép-európai szocialista barbárságot is felülmúlóan kegyetlen balkániságú sztálinista, majd maoista Albániát. Nos, itt 1952-ben még megismétlik a mítikus XV. századi *Kanuni i Lekë Dukagjinit* követettsége területi kiterjedésének nyolcvanöt évvel korábban elvégzett vizsgálatát,[29] hogy egyáltalán hegylakóikról szociografikus képet nyerjenek, mintegy a szocialista társadalomátalakítás dimenzióinak tisztázására. Majd 1956-ban megállapítják, hogy *„Népünk szokásjoga igen ősi időktől fogva évszázadokon át a nép gazdasági és társadalmi változásai mentén fejlődött."* – azaz a marxizmus egyfelől igaz látlelettel szolgál, másfelől pontosan ezt a szokásjogában megmerevített ősit kell a szocializmus építésének a hegyek közt is úgymond meghaladnia. Ezt teszik nyilvánvalóvá 1977-ben Enver Hodzsa és a kommunista párt felszólítását rögzítve, hogy a „maradi és konzervatív" szokásokkal szembefordulva harcoljanak „patriarchális, törzsi és feudális" múltjuk változatlanul továbbélő „fogalmai és

[28] Pierre Legrand komparatizmus-kritikus kategóriája ez; összefüggéseiben vö. Varga 2021.
[29] Hahn 1863.

maradványai" ellen.[30] Ennyi? Nos, némi intézményi és kutatási témabeli hangsúly-változtatásokon túl nemigen több. S mindezt egy olyan szokásjogi, kódex-szerű korpuszba foglalt gyűjtemény[31] örvén, mintha magunknak is lennének hegyeink, avagy mocsaraink, ahol még Werbőczy *Tripartitum*a érvényesül. Vagyis a kor egyik legbarbárabb európai diktatúrájában sem a szokás mint olyan vizsgálata ellen léptek fel, hanem azon társadalomkép ellen, amelyet az túlnyomórészt tükrözött.[32]

Elbizonytalanodásunk tovább fokozódik, ha arra gondolunk, hogy bármennyire dogmatikai ízű is Engels idézett kifejtésének végkicsengése, szóhasználata a jelen téma összefüggésében éppen nem kifogásolható. Az állam keletkezését társadalmi fejlődésképében hangsúlyosan tárgyalja, a jogot, pontosabban a 'jog' szóként használatát viszont nem köti az államhoz. Állam előtti vagy államtól független formációk normarendjeire ugyanezt a terminust használja – az egyértelműség kedvéért persze, ha kell, megjegyezve, hogy jogról ekkor és ott „jogászi értelemben" nem beszélhetünk.[33]

Akkor mi lehetett mégis az antagonizmus oka, egy olyan ellenségességgé, ami dogmatikailag ezek szerint nem volt áthidalhatatlan, Tárkány Szücs ügyét, a népi jogszokások vizsgálatának folytatódását azonban ellehetetlenítette? Ráadásul, mint utaltam rá, még azok szemében – netán által – is, kiket pedig néhány évvel a proletárdiktatúra berendezkedése előtt még megértőnek láttathattunk mint éppen Tárkány Szücséhez hasonló csónakban evezőket – kapitányként vagy tanoncként?

Nos, úgy tetszik, hogy immár a moszkovita diktatúra formáját magára öltő proaktivitás, mely erőszakmonopóliumával eluralta az államot, bármiféle múlt és hagyomány (azaz általa nem ellenőrizhető idegen kötés) nélkül kívánta berendezni saját rezsimjét. Olyan néphagyomány nélkül, amelyben a népszokás alakulása eleve nem lehet más, mint szerves folyamat, bárminemű parancsolt vagy kényszeres váltóátállítás nélkül, olyan folyamat tehát, amelynek spontaneitás a hajtóereje, merthogy adott közösség szabad belátásán

---

[30] Bardoshi 2013: 179, 180 (R. Zojzi meghivatkozásával) és 183 (I. Elezi meghivatkozásával).

[31] Shtjefën Gjeçovi XIX. századi összegyűjtése és írásbafoglalása nyomán ld. Kanuni 1989 ill. Le Kanun 2001, háttérként pedig Schütz 2000.

[32] S amelyről a kommunizmus valamelyes megrendülését követő tudományos irodalom rögvest elismeri, hogy *„A hagyományos jogi normák tanulmányozása nemcsak az általuk fenntartott patriarchális intézményekre vet fényt, de az etnikai tudat eredetiségére, a szabad parasztokat s a fennsíklakókat jellemző erős szuverenitásérzésre és nemzeti büszkeségre is. […] A szokásjog így – csakúgy, mint a nyelv és a történelem – a fejlődés számos vonatkozására vethet fényt."* Nova 1989: 13, idézi Bardhoshi: 181–182.

[33] Engels 1984 előfordulásaiból szemezgetve pl.: 44 („*Rechten/Pflichten*"), 46 („*rechtlich/tatsächlich*"), 49 („*rechtmäßig*"), 54 „*haben das Recht*", 56 („*Recht über Tod und Leben*"), 62 („*üben sein Recht*"), 63 („*Rechtslosigkeit*"), 88 („*Gentil- und Stammesrechte*"), 97 („*Was außerhalb des Stammes, war außerhalb des Rechts*."), és így tovább. A fenntartás (48) pedig így hangzik: *„auf dieser Gesellschaftsstufe [des Mutterrechts] ist von Recht im juristischen Sinne noch nicht die Rede*."

nyugszik.[34] Így hát nem is dogmákkal való nyílt ütközés, nem is normatívumainak tartalma, hanem a léte maga vált szálkává, merthogy bármily sporadikus vagy marginális, avagy a múlt emlékeként fennállása vagy akár emléke folytán pontosan az állami egyeduralom kihívója lett. S habár mindenki előtt nyílt titok volt, hogy a modern államiság korában bármiféle népi kezdemény állami elismerés függvénye, mely legalább hallgatólagos, amennyiben kifejezett tiltással nem lehetetlenít, mindazonáltal bármiféle jogi népszokás fennmaradásának vagy továbbélésének már maga az elgondolhatósága vált anatémává. Ami viszont már önmagában paradoxikus eredmény, mert a marxizmus–leninizmus állítólag racionálisan megkonstruált tudományos megalapozottságának, vaslogikán nyugvó kérlelhetetlen következetességének a fricskája. Mert arról árulkodik ez, hogy ebben is, mint annyi másban, nem egyéb történt, mint hogy csupán önbizalomhiányát kivetítő félelemérzetével engedte végül – de meghatározó módon – irányíttatni önmagát. Ami voltaképpen úgy is felfogható, mint a népi szokásjog demokratizmusának dicsérete.

Irodalomjegyzék

APEL, Friedmar

1987 *Kleists Kohlhaas: Ein deutscher Traum vom Recht auf Mordbrennerei*. Berlin: Wagenbach.

BARDHOSHI, Nebi

2013 The Enthography of Law in a Dictatorial Situation. In Bošković, Aleksandar – Hann, Chris (ed.): *The Anthropological Field on the Margins of Europe 1945–1991.* (Halle Studies in the Anthropology of Eurasia 29) 175–188. Zürich: Lit Verlag.

BOGNÁR Szabina

2016 *A népi jogélet kutatása Magyarországon.* (Néprajzi Értekezések 5) Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

[34] Szép emlékem, amikor az 1980-as évek vége felé Kulcsár Kálmán bizalmával és barátságával kitüntetetten – ő segített a politika rendőrségtől Pécsett lehetetlenített helyzetemből átmenteni az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetébe, ottani eseti gondjaimban bölcs tanácsokkal ellátva s tényleges segítést sem megtagadva immár nemcsak akadémikus szociológiai intézetigazgatóként, de akadémiai főtitkárhelyettesként is – szívesen látott alkalmi társként vidéki útjain, hogy a sofőr mögötti nyugalomban őszintén beszélgethessünk. Nos, ekkoriban szakadt ki belőlem, hogy függetlenül tételeitől, a marxizmus egyetlen evilági létformája a diktatúra, a szerves életfolyamatokba történő beavatkozás, bárminek az önnön produktummá tétele, mert eleve és mindig bizalmatlanul kezelte a nem általa előrelátott s tervezett, hanem társadalmilag alakuló – spontán – folyamatokat. Mire ő láthatóan meghökkent, de mielőtt másra terelte volna a szót, hümmögve végül is nem cáfolt engem.

DÖDERLEIN, Katharina

2017 *Die Diskrepanz zwischen Recht und Rechtsgefühl in der Literatur: Ein dramatischer Dualismus von Heinrich von Kleist bis Martin Walser*. Würzburg: Königshausen & Neumann.

ENGELS, Friedrich

1884 *Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats: Im Anschluß an Lewis H. Morgans Forschungen*. Hottingen-Zürich: Verlag der Schweizerischen Volksbuchhandlung.

1921 *A család, a magántulajdon és az állam keletkezése, Lewis H. Morgan kutatásai alapján*. Budapest: Népszava.

1984 *Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats: Im Anschluß an Lewis H. Morgans Forschungen*. In *Marx, Karl – Engels, Friedrich Werke XXI*. Berlin[-Ost]: Dietz Verlag (8. Aufl).

FLETCHER, George P.

1993 *Loyalty: An Essay on the Morality of Relationships.* New York: Oxford University Press.

FUKUYAMA, Francis

1995 *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity.* New York: Free Press [magyarul: 2007 Bizalom: *A társadalmi erények és a jólét megteremtése.* Budapest: Európa].

GALE, Barry G.

1972 Darwin and the Concept of a Struggle for Existence: A Study in the Extrascientific Origins of Scientific Ideas. *Isis* 63:3. 321–344.

HAHN, J. G. v.

1867–69 *Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar: Im Auftrage der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften unternommen im Jahre 1863. I–II*. (Denkschriften / Philosophisch-Historiche Klasse, Bd. 15, Abt. 2 & Bd. 16, Abt. 2) Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

JÓZSA László

2012 Kunszentmártoni emlékek a ciszterekről. *Egri Fehér/fekete* 2:65. 19–24.

Le Kanun de Lekë Dukagjini

2001 Trad. Christian Gut. (Dukagjini Balkan Books) Pejë: Dukagjini Publishing House.

Kanuni i Lekë Dukagjinit = The Code of Lekë Dukagjini

1989 Trans. Leonard Fox. New York: Gjonlekaj Pub. Co.

KIRKPATRICK, Jeane J.

1982 Introduction. In Kirkpatrick, Jeane J.: *Dictatorship and Double Standards: Rationalism and Reason in Politics.* 1–18. New York: Simon and Schuster [magyarul: Ésszerűség és tapasztalat a politikában. Ford. Varga Csaba. In Varga Csaba (szerk.): *Kiáltás gyakorlatiasságért a jogállami átmenetben.* (A Windsor Klub könyvei II) 9–11. Budapest: AKAPrint].

KISS Péter

2016 *Az egri érseki Líceum történetéből.* Eger: [magánkiadás].

KUTSCHERA, Ulrich

2009 Darwin's Origin of Species, Directional Selection, and the Evolutionary Sciences Today. *Naturwissenschaften* 96:1237. 321–344.

MAO Ce-Tung

1952 *On Contradiction: Philosophical Essay*. Peking: Foreign Languages Press [magyarul: 1952 *Az ellentmondásról*. Budapest: Szikra].

MARX, Karl – ENGELS, Friedrich

1848 A Kommunista Párt kiáltványa. In 1959 *Marx, Karl – Engels, Friedrich művei IV.* Budapest: Kossuth.

NOVA, Koo

1989 *Hyrje te e Drejta Zakonore Shqiptare* [Bevezetés az albán szokásjogba]. Tiranë: Akademia e Shkencave të RPS, Instituti i Kulturës Popullore.

POSPÍŠIL, Leopold

1971 *Anthropology of Law: A Comparative Theory*. New York: Harper & Row.

SARTRE, Jean-Paul

1946 *L'existentialisme est un humanisme.* (Collection Pensées) Paris: Les Éditions Nagel [magyarul: 1947 *Exisztencializmus*. Budapest: Stúdió].

SCHÜTZ István

2000 Az albán szokásjog: Lekë Dukagjini zsinórmércéje. *Limes* 2. 185–196.

SZECSKÓ Károly

1993 Északi Tudományos Intézet, amely csak terv maradt... *Heves Megyei Hírlap* (november 4.) 257. 8.

TÓTH Katinka

2020 A szocialista törvényesség „aranymérlegén": Költői igazságszolgáltatás az 1970-es évek német és magyar nyelvű Kohlhaas-parafrázisaiban. In Fekete Balázs – Molnár András (szerk.): *Iustitia emlékezik: Tanulmányok a „jog és irodalom" köréből.* 247–272. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet.

VARGA Csaba

1985 Antropológiai jogelmélet? Leopold Pospíšil és a jogfejlődés összehasonlító tanulmányozása. *Állam- és Jogtudomány* 3. 528–555.

1986 A jog mint felépítmény: Adalékok az alap–felépítmény kategóriapár történetéhez. *Magyar Filozófiai Szemle* 1–2. 35–75.

2013 Egy jogtudós útkeresése: Kulcsár Kálmán emlékezése Egerről, katonai ügyész pályakezdéséről, az akadémiai jogtudomány-művelésben révbe érkezéséről. *Jogelméleti Szemle* 3. 167–204.

2021 Jog, jogi kultúra és jogi hagyomány. *Iustum Aequum Salutare* 1. 191–219.

A konzisztoriális bíráskodás jogi néprajzi elemei a váci egyházmegye területén

VÖLGYESI LEVENTE
(jogtörténész, teológus, egyetemi docens, PPKE JÁK)

Legal Ethnographic Elements of Consistorial Judging in the Territory of the Diocese of Vác

Following the recapture from the Ottoman army, construction in the diocese of Vác had to be started from the ruins. Under the serve of bishop F. M. Althann (1718–1734), the affairs of the diocese were, in his absence, carried out by bodies of a collegiate form. In these proceedings, the affairs of the simple lay population are also involved in a significant number of cases. The diocese exercised not only pastoral care but also landlord rights, bringing sacred and profane matters to the committee. Looking at these cases provides an opportunity to get an insight into the daily life of the population, where the need for the legal activity of the diocesan government becomes apparent. This study provides an insight into the settlement of contemporary legal disputes, especially using on the archival sources from years 1720–1728.

Keywords: Diocese of Vác, consistory, judgment, legal folklore, canon law

Bevezetés

A Váci Egyházmegye története az Althann-korszakig

A váci egyházmegye valószínűsíthetően az első tíz egyházmegyéből a legutoljára megalapított lehet, eddig érdemben meg nem döntött vélelem szerint Szent István király idejében. Megalapítása során a korábban alapított egri egyházmegyéből is csatoltak hozzá területeket, ha nem is a szentistváni időben, de Orseolo Péter idejében bizonyosan.[1] *Az első székesegyház építése I. Géza* királyságához köthető. A garamszentbenedeki alapítólevél alapján a váci egyházmegye határai: északon az Ipoly vízgyűjtő területének déli része, nyugaton a Duna, keleten a Zagyva folyó Mátraszőlőstől a torkolatig, majd a Tisza főmedrén áthaladva a Körös torkolatvidéke a Hód-tó és az alatta lévő keskeny csíkkal együtt, délen pedig a határ *Solt* fölött indult a homokos pusztákon át délkeleti irányban és Szeged északi határában végződött.[2]

A tatárjárás súlyos károkat okozott mind a püspöki székhelyen, mind a városban. Miután IV. Béla visszafogadta a kunokat, velük együtt jászok is érkeztek, megtérítésükben nagy szerep jutott a váci püspököknek. A török hadak 1542-ben vették be Vácot. A megszállás 1684-ig tartott. A káptalan helyreállítására 1700-ban került sor, akkor hat kanonoki stallummal, hiteleshelyi

[1] Thoroczkay 2016: 84.; Török 2002: 291.
[2] Győrffy 1977: 328.

feladatokkal. A jelen tanulmányban tárgyalt Althann-korszakban csupán a népesség harmada katolikus.[3]

Althann Mihály Frigyes és püspöki konzisztóriuma

Althann Mihály Frigyes (1682–1734) grófi családban született Glatz-ban, Csehországban. Tehetséges fiatalemberként tanulmányait kitűnően végezte, így komoly egyházi és birodalmi karrierre számíthatott. Hamarosan kanonoki stallumra, majd nagypréposti javadalomra tett szert, 1714-ben pedig a király Rómába küldte a Rota Romana egyházi felsőbíróság auditorának. 1718-ban nevezték ki váci püspökké, s ebben az évben el is foglalta székét. Világos volt számára is, hogy Vác nem a fényes karrierjének a végcélja, csupán egy eszköz a megyéspüspöki szék ahhoz, hogy önmagában is kellő tekintélyt kölcsönözzön viselőjének, hogy diplomáciai karrierje további magasságokba íveljen. Számításaiban nem kellett csalódnia, 1719-ben megérkezett bíborosi kinevezése, III. Károly római követté, majd nápolyi alkirállyá nevezte ki. Bár Berkes András személyében kiváló helynököt kapott az egyházmegye, egy távollévő püspöki tekintély pótlására kollektív vezetői testületre volt szükség. Ennek mintáját már látta olmützi kanonoki tartózkodása idején is, így egy már működő struktúra meghonosítását kellett csupán megvalósítania. Ehhez hasonló püspöki konzisztórium működött Passauban is.[4]

Ennek a konzisztoriális testületnek a püspök távozása előtt szabályzatot adott. A Váci Püspöki Konzisztórium szabályzatát megőrző kötet eredeti címe: Liber Consistorialis, jelen tanulmányban is így történik a hivatkozás, bár kötésének előlapjára a Formulare variarum expeditionum pro Officio Episcopale aut Vicariali deserviens felirat került, amíg gerincén csak a Formulare szó szerepel.[5]

Jelen írás célja, hogy a tanulmánykötet szándéka szerint néprajzi elemeket vonultasson fel, a püspök távollétében történő konzisztoriális ügyek lényegesebb vagy tanulságosabb néprajzi elemeit bemutassa.

A Váci Egyházmegye területe jelenleg sem elhanyagolható, ugyanígy kellően sűrűn lakott vidékeket ölel fel, így a lakosság lélekszáma is magas. Nem volt ez másképp néhány évszázaddal ezelőtt sem, amikor még a területrendezés[6] előtt a Dunától keletre fekvő területek egy igen jelentős részét felölte az egyházmegyei joghatóság. A rajta élő népesség felett lelkipásztori, viszont egyes területek felett földesúri jogköröket is gyakorolt a püspökség, illetve a káptalan.

---

[3] Karcsú 1885: 30.

[4] Kritzl 2013: 127–154.

[5] Jelenleg a Váci Püspöki és Káptalani Levéltár birtokolja, a következőkben a hivatkozása: Lib. Consist.

[6] Hungarorum Gens: a magyarországi egyházmegyék határainak rendezéséről szóló apostoli konstitúció (1993. május 30.) In AAS 85. 871–876.

Néprajzi szempontból releváns jogesetek

Felekezeti nézeteltérések a lakosság körében

Az alábbi esetek jól példázzák, hogy az országos vagy akár egyházmegyei jogszabályok, határozatok a helyi szinten, az egyes településeken, a lakosság körében csupán részben érvényesültek. A jogkövetés feltétele elsősorban a meggyőződés volt, hogy az adott szabály az egyén és a közösség érdekeit egyaránt szolgálja. A lelkiismeret szavának követése pedig megelőzte a külső szabályok betartását, s csupán a morális vagy fizikai kényszer mértéke írhatta felül előbbi követését. Az említett liber consistorialis első kötetéből vett példák 1720 és 1728 közötti eseteket mutatnak be. Bár abból is csupán – terjedelmi okokból – egy válogatással találkozhatunk, a mennyisége és változatossága jól mutatja a jogkereső lakosság mindennapjait, elsősorban azokat az ügyeket, amelyeknek jelentősége túllépett a település határán.

Még 1720-ban történt, hogy a kecskeméti ferences adminisztrátor jelentette, hogy a református prédikátorok és a református lakosság a katolikus ünnepnapokon dolgoztak. Ezért a konzisztórium elrendelte, hogy írjanak gróf Koháry István földesúrnak, hogy ezt tilalmazza és büntesse meg őket.[7] Mint az esetből is jól látható, nem azt várta el a katolikus lakosság, hogy a többi felekezethez tartozók velük ünnepeljenek, hanem csupán tartsák tiszteletben a katolikus felekezet ünnepeit és tartsanak munkaszüneti napot.

A passzív magatartásformák mellett néha túlbuzgósággal is lehetett találkozni. Például amikor a cinkotai evangélikus prédikátor a katolikus vallású szolgálóját erőszakkal áttérítette saját vallására. Az ügy a konzisztórium elé került.[8] Perneky András Úri község plébánosa sürgette is a konzisztóriumot, hogy az evangélikus és református prédikátorok kihágásai ellen minél hamarabb jó lenne a plébánosoknak a megyésfőpásztor irányítását tartalmazó iratot megküldeni, hogy miként lehet hatékonyan felvenni a versenyt, illetve fellépni a jogsértésekkel szemben. Panaszában főleg Gomba, Monor, Pécel és Gyömrő településeket említi. Emellett istenkáromlásról is beszél, de a feltárt esetek alapján inkább olyan káromlásokról beszélhetünk, ahol elsősorban a katolikus hittételekkel szemben fogalmazott meg a protestáns közösség egy-egy tagja kritikát, ezek közül kiemelkedik Szűz Mária vagy valamely szent elleni tiszteletlenség, esetleg képi ábrázolásuk meggyalázása.[9]

Verőce lakóira kollektíven a konzisztórium tizenkét forint büntetést szabott ki, mert a plébános tudtán kívül megkíséreltek négyrendbeli református temetést, az országos szabályok megkerülésével.[10]

---

[7] VPKL Lib. Consist. I.13/14
[8] VPKL Lib. Consist. I.13/15
[9] VPKL Lib. Consist. I.17/30
[10] VPKL Lib. Consist. I.38/87

A Kecskemétről visszatérő Berkes András konzisztóriumi elnök arról számolt be, hogy Szolnokról olyan hírt hallott, hogy a protestáns prédikátorok a Tisza környéki falvakból járandóságot követelnek és hajtanak be. Berkes az ügyet a konzisztórium elé vitte, hogy parancslevéllel tiltakozzanak az abúzus ellen.[11]

Jelentés a Pesti Vallásügyi Bizottságnak

1721. május 15-én a konzisztórium a nem-katolikusok visszaéléseiről beszámolva fogalmazott meg egy részletes összeállítást a pesti vallásügyi bizottság részére. Veresegyház, Szada, Mogyoród községekben a hívek látogatják a protestáns helyeket, magánházaknál végeznek szertartásokat, a prédikátorok titokban bejárnak a falvakba és joghatóság nélkül tevékenykednek. Veresegyház-Szőlőhegyen az egyik prédikátor engedély nélkül gyermeket megkeresztelt. Apostagon az evangélikus prédikátor Sérnyi Mihályt és feleségét áttérítette, majd az asszony halála után Sérnyi Mihályt egy katolikus nővel a prédikátor megeskette; ugyanez a prédikátor a tassi illetőségű katolikus Varga Miklóst Csikós János leányával megeskette. Vásárhelyen egy bizonyos Linti Pál református prédikátor hat katolikus jobbágyot áttérített. Vásárhelyen a decretális ünnepeket sem tartják meg. Egy nem-katolikus férfi egy katolikus nőt egy rác (ortodox) pópa előtt vett el.

A konzisztórium panaszáradatának még csak az elején tartunk.

Alsónémediben Szűnyi Gergely monori református prédikátor éjjel két alkalommal tartott igehirdetést Varga István bíró házában; ennek hatására áttért Alsónémediben négy, Ócsán öt, Üllőn két személy. Ráadásul amikor Ócsán az alsónémedi plébános bemutatta a királyi parancsot a decretális ünnepekről, a lelkész azt a katolikus papok nyughatatlanságának mondta, és kijelentette, hogy sem ezen, sem más nem-katolikus helyen nem fogják betartani. Ócsán ráadásul a katolikus hit és a szentek ellen sok a gyalázkodás, istenkáromlás. Perneky András kecskeméti főesperes is arról panaszkodott, hogy a nem-katolikus helyeken a decretális ünnepeket sehol sem tartják meg.

Heréden, Lőrinci község filiájában a decretális ünnepeken szintén dolgoznak. Egy hangadó lakosra különösen is panaszkodnak, istenkáromlónak bemutatva. Az aszódi evangélikus prédikátor sérti a lőrinci plébánia joghatóságát: a plébánia nem-katolikus lakóit esketi, temet, keresztel, az éves jövedelmet beszedi. Kürt Nógrád vármegyei településen a decretális ünnepeket szintén nem tartják meg, istentiszteletre nem járnak, a lakosság nem-katolikus helyeket keres fel. Dengelegen a decretális ünnepek jelentős megsértése külön példával is illusztrálva lett: Szent István király napján kutat építettek, Nagyboldogasszonykor erdei gyümölcsöt gyűjtöttek. A helyi prédikátor a palotási plébánia filiáiban stólajövedelmet szedett, katolikus gyermekek

[11] VPKL Lib. Consist. I.29/62

keresztelésével a plébános joghatóságát megsértette. Egy, a katolikus plébánia által esketett bágyoni katolikus házaspártól stóladíjat csikart ki, illetve evangélikus halottakat katolikus temetőbe temettet és általánosságban lázított a plébános ellen.

A következőkben kizárólag nógrádi esetek bemutatására került sor a protocollum szerint. Jenő, Szokolya, Bánk községekben a nógrádi plébános látta az apostolok ünnepein végzett munkákat. A jenői prédikátor a katolikus lakosságtól is stólát szedett, miközben a nógrádi plébánia ellátja őket. Szokolya lakói egy katolikus nőt kényszerrel térítettek át. A bánki evangélikus prédikátor gyakorta eljár katolikus helyekre, temetni és szertartásokat végezni. Szentmártonkátán a decretális ünnepeket sértik, az újszülötteket keresztelik, a halottakat titokban eltemetik, a születések ünnepére prédikátort hozva saját szertartást végeznek.

A nógrádi esetekkel nem fejeződött be a panaszáradat. Isaszegről jelentették, hogy Pécelen a decretális ünnepeket nem tartják meg, a helyi prédikátor a katolikus gyermekeket megkereszteli, temet és a többi plébánosi feladatot is gyakorolja. Kerepesről is jött hír: a cinkotai evangélikus prédikátor két asszonyt és egy férfit áttérített, ott és Csíktarcsán katolikusokat esket, katolikus gyermekeket keresztel, katolikusokat eltemet, távollétében pedig egy csizmadia prédikál.

A csömöri evangélikus prédikátor két katolikust áttérített, a többit ünnepeken munkára buzdítja. Az előző évben fatemplomot építettek, ahol nekik templomuk nem volt, csak a katolikus templom romjai. Hasonló hírek érkeztek Csaba, Gödöllő, Fót településekről is: decretális ünnepek megsértése és a katolikus plébános stólajövedelmének elszedése. Tótgyörkön a prédikátor összehívta a népet, feltartóztatott egy, a gyermekét kereszteltetni vivő embert, és ő maga keresztelt. Hartyánban szintén a decretális ünnepeket megsértik, a nem-katolikus prédikátorok titokban házakhoz járnak, és ott magyaráznak, ha nem egyenesen prédikálnak.

A panaszok közé bekerült a már tárgyalt előszakos térítési ügy is, a folytatással egyetemben, miszerint a cinkotai evangélikus prédikátor szolgálójának és másoknak eltérítése miatt a konzisztórium elé megidéztetett, de ott nem jelent meg. Ugyanígy a bánki evangélikus prédikátor egy tolmácsi férfiből és egy felsőpetényi asszonyból álló házaspártól stóladíjat csikart ki, az ügyben idézésre nem jelent meg. A domonyi prédikátort Szentgotthárdy Tamás mácsai lakos áttérítése miatt szintúgy megidézték, de ő sem jelent meg[12]

Eddig tartott a megfogalmazott és Pestre megküldött jelentés szövege, amely első látásra nagyon sok ügynek tűnik, de ismételten kihangsúlyozandó, hogy ekkor az egyházmegye lakosságának mindösszesen egyharmada katolikus vallású.

[12] VPKL Lib. Consist. I.41–44/100

Egy romhányi – tereskei vita

Terjedelmesebb iratanyagot képez a romhányi plébános és a tereskei református prédikátor párharca. Az egyik vita alkalmával a prédikátor vetette el a sulykot, így Antalics Mihály József romhányi plébános az őt megsértő tereskei Makray Mihálytól tizenkét forintot kapott. Viszont ezt úgy ítélte meg a konzisztórium, hogy meghagyta: a büntetéspénz legyen a tereskei templomé.[13]

Az előző eset még 1722 októberében történt, majd 1723 márciusában Antalics Mihály József romhányi plébános ismét panasszal élt, hogy Makray István prédikátor a konzisztórium parancsa ellenére egy református nőt a katolikus temetőbe temettetett. A beadvány a továbbiakban a református lakosság általános katolikus érzelmekkel szembeni gyalázatos tetteiről számol be.[14] Antalics Mihály József romhányi plébános jelentette, hogy Makray István nem hajlandó megjelenni a konzisztórium előtt, hanem saját földesurához fordul. 1723. április 8-ra parancsolólag beidézte a konzisztórium azzal a záradékkal, hogy ha nem jön, távollétében ítélnek felette.[15] Makray István ügyében Antalics Mihály József plébános április 7-én harmadszori és parancsoló idézést végzett, ám Makray nem jelent meg, ezért a konzisztórium úgy döntött, hogy mivel határozott tiltása ellenére történő temetés okán huszonnégy forintra büntetik, amelynek kétharmada a templomé, egyharmada pedig a konzisztóriumé. A végrehajtást a szolgabíróra bízták.[16] Baross György tereskei földesúr levelét június 1-jén tárgyalta a konzisztórium. A földesúr úgy nyilatkozott, hogy az a terület, amelyben Makray István feleségét eltemettette, nem megszentelt terület, hanem a mostani plébános, Antalics Mihály elődje, Barna János jelölte ki nem-katolikus temető céljára; Makray István pedig tudatlanságból nem jelent meg a konzisztórium előtt. Ennek a levélnek a hatására a konzisztórium felkérte Antalics plébánost, hogy június 15-ig nyilatkozzon, hogy a benne foglaltakat elfogadja-e.[17]A földesúr miatt az ügy még egyszer a konzisztórium elé került azzal, hogy miután Antalics Mihály plébános válaszolt Baross György tereskei földesúr levelére a szabálytalan temetés ügyében, a földesúr július 8-ig adjon rá választ.[18] Ez a válaszlevél nem ismert, viszont beszédes az a későbbi bejegyzés, amelyben jelzik, hogy Makray Mihály tereskei lakos ügyében egyszer már ítéletet hoztak, és hiába ellenkezik, azon nem változtatnak: vagy engedelmeskedik, vagy végrehajtják az ítéletet[19]

[13] VPKL Lib. Consist. I.82/246
[14] VPKL Lib. Consist. I.96/319
[15] VPKL Lib. Consist. I.98–99/332
[16] VPKL Lib. Consist. I.100/340
[17] VPKL Lib. Consist. I.108/378
[18] VPKL Lib. Consist. I.110/391
[19] VPKL Lib. Consist. I.121–122/445

Szentmártonkátai események

Paulesicz József főesperes arról számolt be, hogy a szentmártonkátai plébános beiktatását szóban elvégezte a lakoság jelenlétében, a plébánia épületéből azonban az ott lakó jegyző, helyesebben a plébános ismeretei szerint a prédikátor kilakoltatását, illetve oda a plébános beköltözését nagy tumultussal megakadályozták, így most a plébános kénytelen részben a kántor-tanítónál, részben a helyi katolikusoknál lakni. Az előző plébános éves járandóságával is adósak. A konzisztórium belátta, hogy ezt az ügyet szép szóval nem lehet elrendezni, ezért úgy határoztak, hogy az elkövetkezendő váci vásárban két tekintélyes nem-katolikus szentmártonkátai lakost letartóztatnak, és addig tömlöcben tartják, amíg a lakosság a plébániaépületet át nem adja, illetve a tartozást le nem rója.[20]

Palásthy György szentmártonkátai plébános panaszt nyújtott be a nem-katolikus lakosság viselkedéséről. Ezt a megyéspüspöknek továbbították.[21] 1725-re a szentmártonkátai ügy radikalizálódott, a nem-katolikus lakosok egyre inkább aktivitást mutattak, így imaház létesítése és a szabad vallásgyakorlás bevezetése mellett kardoskodtak. Ez már akkora horderejű ügy, hogy Berkes András helynök elhatározta, hogy haladéktalanul Bécsbe utazik.[22]

A helyi viszály oly mértékben elmérgesedett, hogy a szentmártonkátai protestánsok arról tettek bejelentést, hogy a plébános immáron háromszor verte meg a jegyzőt, a bírókat pedig kemény szitkokkal illette.[23]

1726-ban, két esztendőre új plébánosa lett a településnek Pruczkay János személyében. Ő így számolt be a fennálló állapotokról: 1. a gyermekeket a péndi prédikátor kereszteli; 2. a protestánsok énekszóval temetnek; 3. református és evangélikus vallásgyakorlást végeznek egy-egy magánháznál; 4. az egyház szőlőjét elvették; 5. a plébánosi járandóságát nem adják meg. A konzisztórium az ügyet végrehajtás céljából az alispánhoz tette át.[24]

1727. december 12-én tárgyalta a konzisztórium Pruczkay János beszámolóját, hogy a lakosok újfent nem-katolikus kántor-tanítót fogadtak, aki minden nap nyilvánosan protestáns szertartásokat végez, beszédet mond. A konzisztórium ismételten az alispánhoz fordult, tekintettel arra, hogy országos rendelkezéseket sértett a lakosság cselekedete.[25]

---

[20] VPKL Lib. Consist. I.67/181
[21] VPKL Lib. Consist. I.124/465
[22] VPKL Lib. Consist. I.179/775
[23] VPKL Lib. Consist. I.194/856
[24] VPKL Lib. Consist. I.244/1090
[25] VPKL Lib. Consist. I.280/1316

Morvay János küzdelmei Hartyánban

Morvay János hartyáni plébános jelentette, hogy a hívek két év óta nem járnak templomba, nem fizetik a felsőbbség és az egyházlátogatások által előírt járandóságait, valószínűleg a protestáns földesurak biztatására. A világi hatósági segítsége nélkül nem lehet eljárni ellenük, ezért az ügyben a megyéspüspök utasítását kéri. Az iratok között fellelhető egy levélfogalmazvány, 1722. június 18-ai keltezéssel. A püspöknek írt levélhez mellékelték Morvay János plébános kérvényét, amelyben külön kiemeli, hogy két éve szolgál plébánoskét a faluban, ebben az utóbbi két évben kellemetlenkedik az új földesúr, Gosztonyi János.[26]

1722. augusztus 13-i ülésen tárgyalták többek között Morvay János hartyáni plébános újabb panaszát, hogy a hartyániak el akarják távolítani a kántortanítót, hogy helyébe református jegyzőt állítsanak. Ezt a szándékot könnyebb volt meghiúsítani, mert a kántor-tanítót a megyéspüspök helyezte oda, tehát nem mozdítható el, javadalmazása másra nem fordítható. Viszont ha jegyzőt akarnak, más pénzen tarthatnak a hartyániak, de prédikátori tevékenységet ő nem folytathat, erre a plébános figyeljen oda és szükség szerint tegyen jelentést[27]

Konzisztórium a protestáns jogérvényesítés oldalán

A konzisztórium működésében néha katolikus túlkapásokkal is kellett foglalkozni. Berkes András általános helynök és konzisztóriumi elnök jelezte, hogy amikor egy református kosdi lakos Sápon hunyt el és Soky László berceli plébános hét forint stóladíjat követelt, akkor nem járt el helyesen, mert ekkor csak a szokásos ötven dénár járt. Arra viszont felhívta a plébános figyelmét, hogy arra ügyeljen, hogy a halottat ne a katolikus temetőbe temessék el.[28]

A fenti figyelmeztetés nem nélkülözött minden alapot, hiszen az acsai evangélikus prédikátor a tilalom ellenére a katolikus temetőben temetéseket kísérelt meg.[29] Szintén ehhez a településhez köthető az az eset is, amelyet Hanyovcsik Pál püspökhatvani plébános ismertetett, hogy az acsai lakosság evangélikus templom építésébe kezdett. A konzisztórium intézkedett az építkezés leállítása érdekében.[30]

---

[26] VPKL Lib. Consist. I.65/173
[27] VPKL Lib. Consist. I.72–73/205
[28] VPKL Lib. Consist. I.91/295
[29] VPKL Lib. Consist. I.107/372
[30] VPKL Lib. Consist. I.107/371

Viszont a konzisztórium kompromisszumokra is hajlandó volt. Bár a megyéspüspök már kétszer is elutasítóan nyilatkozott a nem-katolikusok temetésén történő harangozás tárgyában, viszont az érsek és más megyéspüspökök véleménye is megengedő volt e területen, újfent írtak a kérdésben Althann püspöknek.[31]

További kisebb felekezeti súrlódások

A konzisztóriumnak egyéb ülésein további hasonló esetekkel kellett találkozniuk, ahol a protestáns – katolikus együttélés országosan elrendelt szabályrendszerét kellett érvényesíteniük.

Morvay Imre ferences rendi kosdi adminisztrátor jelentette, hogy a rádi református prédikátor a híveket elcsábítja, a plébános iránti engedetlenségre buzdítja, az ünnepeket, különösen Szűz Mária születése napját nem tarják meg és dolgoznak. A konzisztórium határozata: mivel az ünnepekre vonatkozólag őfelsége rendelete kihirdettetett, a vármegye a prédikátort szorítsa engedelmességre, a munkát végzett leányok helyett pedig szüleik zárassanak kalodába, vagy fejenként egy-egy forint büntetést fizessenek a kosdi templomnak.[32]

Némethy János mindszenti plébános jelentette, hogy a vásárhelyi reformátusok a katolikusokat akadályozzák a templomba járásban. Meg kellett keresni Pászthory Imre Csongrád vármegyei alispánt, hogy a vásárhelyiek az ilyen tettektől tartózkodjanak.[33]

Ugyanígy megkeresendő Balogh János földesúr, hogy adjon segítséget az abonyi katolikusoknak a községi vezetésben való részvételhez, és ugyanúgy részesüljenek a bevételekből, mint a reformátusok.[34]

Tichy József Ignác kerepesi plébános elpanaszolta, hogy a cinkotai evangélikusok a templom, ahogy formája mutatja, maradékát rombolják, ősi sekrestyéjét elbontják, és a maguk evangélikus templomát építik, és az ősi tornyot is evangélikus módra hegyes sisakúvá teszik, ami ellenkezik őfelsége legutóbbi parancsaival. A konzisztórium elhatározta, hogy Pest vármegye legközelebbi ülésén kérvényt kell benyújtani, hogy a hatóság végezzen vizsgálatot és a kihágásra adjon elégtételt.[35]

A vásárhelyi katolikusok ehhez hasonló jelentést tettek, miszerint az 1723-ban a konzisztórium engedélyével emelt templomot a vásárhelyi protestánsok gr. Károlyi Sándor földesúr jószágkormányzójának engedélyével,

[31] VPKL Lib. Consist. I.113/403
[32] VPKL Lib. Consist. I.128–129/428
[33] VPKL Lib. Consist. I.148/613
[34] VPKL Lib. Consist. I.165/691
[35] VPKL Lib. Consist. I.218/953

miután a jószágkormányzó mint zászlóvivő két vályogtéglát kibontott, lerontották és a városból nagy megaláztatásra kifuvarozták. Bár az esetről a konzisztórium rögtön értesült, illetve a földesúr is jelezte, hogy jóval alkalmasabb helyen és égetett téglafalakkal kíván hamarosan újat építtetni, az ügy eddig félben maradt. Ezért a konzisztórium úgy döntött, hogy határozottan fel kell szólítani a földesurat, hogy cselekedjék, különben a konzisztórium a lelkek üdve érdekében a szükséges jogi úton és módon fog eljárni.[36]

Végezetül álljon itt egy alsónémedi ügy 1727. június és július hónapból. Pászthy István plébános jelentette, hogy a reformátusok a prédikátor szerepét betöltő jegyző vezetésével napjában kétszer nyilvános vallásgyakorlást végeznek. Az ide megidézett jegyző és bíró a tiszttartó közbejöttével megjelent, és fogság kiszabásával rendezték a fennálló jogellenes állapotot.[37] A helyzet mégsem oldódott meg, mert az alsónémedi kántor-tanító jelentette a konzisztóriumnak, hogy a protestáns lakosság továbbiakban egy csűrben tartja összejöveteleit, és a tiszttartó is elismeri, hogy az ő jelenlétében is összejönnek. Már sokszor tiltották őket, a minap a püspöki úriszék által kirótt huszonnégy forint büntetés lefizetése után szabadultak a tömlöcből, de nemhogy javulnának, hanem még a tiszttartó jelenlétében is összejönnek. A konzisztórium tehetetlenségében az esetet jelentette a püspöknek.[38]

Egyházi személyeket is érintő méltatlan cselekmények

Az előző jogesetek alapján mindösszesen arra lehet következtetni, hogy a szigorú központi vallásügyi rendelkezés ellenére a lakosság jogkövető magatartása csupán annyiban várható el, amennyiben az lelkiismeretével nem ellenkezik. Az elkövetkezendő példák viszont arra engednek következtetni, hogy a konzisztórium számára nem csupán a másvallásúak viselt dolgai jelentettek megoldandó feladatot, de saját felekezetük tagjai is több ízben megnehezítették az életüket. Most ezen esetek közül olvasható néhány szemelvény.

1720. március 3-án tárgyalták a haraszti lakosok panaszát. A falubíró szerint a plébános szégyenletesen beszél; Rheder András tanú hozzáteszi a plébános gyakori részegségét és hogy ritkán prédikál. Sujtzter Ferenc megerősíti az előzőt, hogy bár nagyböjtben már két alkalommal mondott szentbeszédet a plébános, viszont hallotta, hogy a soroksári fogadóban szégyenletesen beszélt. Még több tanú is hasonlóan vallott, végül a konzisztórium utasította a plébánost büntetés kilátásba helyezése mellett a szép beszédmodorra.[39]

---

[36] VPKL Lib. Consist. I.210/924
[37] VPKL Lib. Consist. I.257/1171
[38] VPKL Lib. Consist. I.262/1202
[39] VPKL Lib. Consist. I.17–19/31

Lossonczy Dániel alsónémedi plébános ellen 1722. március 8-án azt a vádat hozták fel, hogy egy Nagyszombatból és Pesről nyilvánosan kivert utcanőt alkalmaz házvezetőnőnek, vele gyakran kikocsizik és reformátusok között forgolódik. Gagh András, aki korábban szakácsként szolgált a plébánián, személyesen elmondja, hogy egy alkalommal Ócsáról hazakocsizva szemtanúként látta, hogy kiérve a faluból az elől utazó szakácsnő átült hátra a pap mellé, aki őt köpönyegével betakarta. Ezen kívül Gaghnak éves bérével tartozik a plébános, szószerint rosszul bánt vele. A konzisztórium vizsgálatot kezdeményezett.[40]

1722. július 23-án Kálló Ferenc versegi plébános jelentette, hogy Tichy Ignác kerepesi plébános komolyan megsértette családját: amikor a testvére és szolgái adományt szállítottak a pesti szervitáknak, svábul és tótul szidalmazta őket, testvérét nagyon megverte, a menekülő szolgának utána lőtt.[41] Az ügyben a konzisztórium vizsgálatot rendelt el, tanúkat hallgatott ki.[42] Felperes klerikus esküt tett, alperes pedig védelmére semmi érdemit nem adott elő, és újabb botrányos ügyei is keletkeztek, ezért harminc forint büntetést kapott, és kilátásba helyezték, hogy ha nem javul, tömlöc vagy akár letétel is lehet a büntetése. A büntetést Tichy plébános nem tudta megfizetni, inkább harminc nap elzárást vállalt a püspöki palotában, ez azonban előbb tizennégy, majd a javulás ígéretével benyújtott kérvényére nyolc napra lett csökkentve.[43]

Nem ez volt az utolsó eset, amikor Tichy Ignác plébános ügyei a konzisztórium elé kerültek. 1723. június 1-jén Péntér Mihály mogyoródi kosárfonó panaszolta be a plébánost, hogy Mogyoródon misézésekor minden ok nélkül meztelen talpát a sebhelyek tanúsága szerint csomós vesszővel véresre verte. A konzisztórium megintette, hogy az ilyen viselkedés plébánoshoz nem illő, a botrányos és jogtalan tettektől tartózkodjék.[44]

Csordás Mihály rétsági pásztor pedig 1724. május 30-án arról panaszkodott, hogy leányát a nógrádi plébánoshoz adta szolgálni, de ott a szakácsnő megverte, mire a leány elbujdosott. A konzisztórium a plébánoson keresztül a szakácsnőt utasította a leány megkeresésére.[45]

Szakácsnőkkel másutt is gond volt. 1722-ben Hagymássy Katalin, az alsónémedi plébános szakácsnője volt túlzottan szabadszájú. A vádat elismerte, egy kivételével. Lényegében négy tanú vallotta, hogy egy szűcsöt becsmérelt (ördögfattyának, kutyalelkűnek mondta), így nyilvános büntetést szabtak ki

[40] VPKL Lib. Consist. I.54–55/131
[41] VPKL Lib. Consist. I.71/192
[42] VPKL Lib. Consist. I.73–74/206
[43] VPKL Lib. Consist. I.89/285
[44] VPKL Lib. Consist. I.107–108/376
[45] VPKL Lib. Consist. I.145/588

rá. A jog szerint a megyéspüspöknek pénzbüntetésben is marasztalnia kellett volna, de ezt szegénységére való tekintettel mellőzték.[46]

Hasonló jellegű ügyek máshol is voltak. Nemes Győri János ünneptörő például Káló Ferenc versegi plébánost szidalmazta és fenyegette meg.[47] Gróf Károlyi Sándor pedig 1727. október 28-án kelt levelében jelezte, hogy Szegedy Mátyás csongrádi plébános a gróf szolgáját nemcsak szidalmazta, hanem többek szeme láttára meg is pofozva a grófot is megsértette.[48]

Pászthy István szentlászlói plébános ellen Paulesicz József Mihály vizsgálatot végzett, amely megerősíti a többszöri verekedést, az eszméletvesztésig tartó részegeskedéseket, valamint egy nővel való együttélést.[49] Az ügyet kivizsgálták, a büntetés hivatalvesztés lett.[50]

Az előzőekben már említésre került Morvay János hartyáni plébános. Vele szemben is szükséges volt vizsgálatot lefolytatni 1726-ban. A plébános elismerte, hogy három alkalommal a mészárost megsebesítve a hús negyedrészét elvitte, mert az ünnepnapon vágott. A konzisztórium döntése értelmében a verekedés miatt a plébános két és fél napig bezárva lelkigyakorlatozni fog; az elvitt hús harmadrészét vissza kell adnia, a kétharmad elvesztése pedig a mészáros büntetése, mert nem szükséghelyzetben vágott.[51] Egy másik panaszos, Péntér György szerint, amikor Péntér juhai egy bizonyos alkalommal betévedtek a plébániai káposztásba, és bár ő kész volt a becsült kárt megadni, Morvay plébános tolvajnak nevezte. A konzisztórium ítélete alapján a becsületsértés miatt a plébános két falusi esküdt előtt kérje Péntér bocsánatát, ő pedig a becsü szerint térítse meg a kárt.[52]

Régi viszály mérgesedhetett el két kántor-tanító, Szabó István kisváci és Botka István szadai lakos esetében. Bár az ügyben az egyik fél felperes, a másik fél alperes volt, a konzisztórium hamar felmérte, hogy a felek egymást kölcsönösen sértegetik és bántalmazzák régóta, ezzel a közösségeiket is megbotránkoztatva, akik gyakran fültanúi az összezörrenéseknek. A felek a konzisztórium előtt is tiszteletlenül viselkedtek. Figyelmeztették őket, hogy főleg ünnepnapokon tartózkodjanak az éjjeli kimaradozásoktól. Végül Botka István a viszálykodás kezdéséért és a vizsgálat során kiderült egyéb viselt dolgaiért ötven, Szabó István negyven, nyilvánosan kimérendő botütést kapott. A viszály további folytatása esetére a konzisztórium az egyházmegyéből való kitiltást helyezte kilátásba.[53]

---

[46] VPKL Lib. Consist. I.87–88/280
[47] VPKL Lib. Consist. I.157/656
[48] VPKL Lib. Consist. I.273/1269
[49] VPKL Lib. Consist. I.94/314
[50] VPKL Lib. Consist. I.101–102/345
[51] VPKL Lib. Consist. I.224–225/995
[52] VPKL Lib. Consist. I. 224–225/996
[53] VPKL Lib. Consist. I.269/1245

Konklúzió

Mint az előbbi példák alapján látható, a konzisztoriális ügymenet rendkívül tarka képet mutatott. A testület természetesen az ügyek sokkal szélesebb horizontján tevékenykedett, de jelen tanulmány arra vállalkozott, hogy a jogi néprajz szempontjából is jelentős két területet, a népi vallásgyakorlás és az egyháziakat is érintő kisebb közösség elleni kihágásokra hozzon eleven példákat.

Voltak olyan ügyek, amelyek meghaladták a konzisztórium erejét, így vagy a magasabb egyházi elöljáróhoz vagy világi hatóságokhoz fordultak. Az ügyek jelentős részében viszont, testületi jellegű feladatellátásukban egyesítve az igazgatási és jogszolgáltatási tevékenységet, hatékony módon látták el a rájuk bízott szerteágazó feladatokat.

Irodalomjegyzék

AAS

1909 skk. Acta Apostolicae Sedis – Az Apostoli Szentszék közlönye.

GYŐRFFY György

1977 *István király és műve*. Budapest: Gondolat.

KARCSÚ Antal Arzén

1885 *Vác város története V*. Vác: Mayer.

KRITZL, Johannes:

2013 Die Jurisdiktionskonflikte zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Land unter der Enns von 1580 bis 1659 im Spiegel der Passauer Protokolle. In István Fazekas – Martin Scheutz – Csaba Szabó – Thomas Wickelbauer (Hrsg.): *Frühneuzeitforschung in der Habsburgermonarchie*. 127–154. Wien: Collegium Hungaricum.

THOROCZKAY Gábor

2016 *Ismeretlen Árpád-kor – Püspökök, legendák, krónikák*. Budapest: L'Harmattan.

TÖRÖK József

2002 A váci püspökség alapítása. In Kránitz Mihály (szerk.*): Az atyák dicsérete. A 60 éves Vanyó László köszöntése.* 297–305. Budapest: Szent István Társulat.

VPKL Lib. consist. I.x/y

1720–28 Váci Püspöki és Káptalani Levéltár Liber Consistorialis: Formulare variarum expeditionum pro Officio Episcopale aut Vicariali deserviens I. kötet, oldalszám/sorszám.

„A leendő Kutatócsoport tagjai
a klasszikus tudományos műhelymunkára szerveződnek…”

Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatéka: a 10 éves Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport

NAGY JANKA TEODÓRA – SZABÓ ERNŐ

(jogtörténész, néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi tanár, PTE KPVK – történész, közgazdász, tudományos segédmunkatárs, BTK NTI / PTE BTK)

The Intellectual Legacy of Ernő Tárkány Szücs: the 10-year-old Ernő Tárkány Szücs Legal Cultural History and Legal Ethnography Research Group

Celebrating the tenth anniversary of its founding, the review of the activities of the Ernő Tárkány Szücs Legal Cultural History and Legal Ethnographic Research Group (joint research, conferences, publications, digital databases, international collaborations) is also an opportunity to present the results of the research field in Hungary. (http://joginéprajz.hu)

Keywords: Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural History and Legal Ethnography Research Group, jurisprudence, legal history, legal cultural history, legal ethnography, legal anthropology, legal sociology, ethnography, history, jubilee, scientific workshop, interdisciplinary publications, conferences, conferences, conferences

Ha nemzetközi összehasonlításban vizsgáljuk a magyar jogi néprajz történetét, szembetűnő az intézményesültség hiánya. Amikor a 20. század elejének magánjogi kodifikációs folyamata során az igazságügyminisztérium kezdeményezésére megkezdődött az öröklési szokások vizsgálata, Mattyasovszky Miklós számára egyértelmű volt az igazgatási szervek intézményesített támogatása. Tagányi Károly a népi jogszokások gyűjtésének tudományos programját a Magyar Néprajzi Társaság elnökeként 1919-ben szintén az egyesület intézményes hátterére alapozva fogalmazta meg. Az első világháború és az azt követő veszteségek, gazdasági és politikai változások azonban ellehetetlenítették a nép körében *„élő és gyakorolt jog”* gyűjtésének a Társaság szervezeti és működési keretei közötti megszervezését. Amikor a két világháború között Györffy István ismét felvetette a népi jogéletkutatás szükségességét, Teleki Pál és a Táj- és Népkutató Intézet támogatásában bízva tette, sőt a Pázmány Péter Tudományegyetem professzoraként jogászok és néprajzosok támogató közreműködésére is számíthatott. Halálát követően a korábban kialakult együttműködéseket a szakmai (döntően etnográfiai) intézményes háttér hiányában ismét újra kellett gondolni. Az igazságügyminisztérium állt a népi jogéletkutatás mellé: a finanszírozáson túl a szervezési feladatokat is felvállalta, egyben politikai programmá is tette azt. A második világháborút követően az állami szervek és intézmények gyökeres átalakulása, rendszerszintű változásai ismét szervezeti keretek nélkül hagyták a kutatási területet (a tudománypolitika pedig határozottan megvonta támogatását a „rendszeridegennek” tekintett jogi néprajztól). Tárkány Szücs Ernő volt

az, aki a maga és családja megélhetését biztosító hivatali munka mellett „egyszemélyes intézményévé" vált a hazai jogi néprajznak 1950-től 1975-ig, az *MTA Néprajzi Kutató Csoport* kutatójaként való foglalkoztatásáig. A *„Magyar jogi népszokások"* (1981) monográfiája és életművének a néprajztudományba integrálása megalapozhatta volna a jogi néprajz intézményesülését, erre azonban évtizedekkel később nem a néprajz, hanem az európai jogi néprajzi kutatásokhoz hasonlóan a jogtudomány, a jogtörténet, Magyarországon a jogi kultúrtörténethez kapcsolódva került sor.

A 20. század utolsó harmadában a tudományos kutatások területén megfigyelhető általános jelenséggé vált a tudományközi kutatások erősödése: a 18. századtól kialakuló diszciplináris tagozódáson túli kitekintés egy-egy jelenség, tudományos kérdés mind teljesebb, differenciáltabb megismerése érdekében. A jogtörténet területén az 1990-es években bekövetkezett paradigmaváltás irányította a figyelmet a jogi kultúrtörténetre. Fontos szerepe volt ebben a Pécsi Tudományegyetem Jogi Karán Kajtár István professzor vezette jogi kultúrtörténeti műhelynek és a grazi egyetem jogtörténész professzora, az osztrák Rechtsarchäologie irányzat kiváló kutatója, Gernot Kocher közötti évtizedes együttműködésnek. Kajtár István 1982–2016 között közel negyven írást publikált a témában, 2004-ben pedig megjelent a *„Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe"* egyetemi tankönyve, amelyben *„a jog holdudvaraként"* határozta meg a kutatási területet. Mezey Barna, az ELTE jogtörténész professzora a szimbólumok felől közelített a jogi kultúrtörténet fogalmához, annak körülhatárolásához *(A szimbólumok üzenete. Jogi kultúra jelképei: eljárások, szokások, formák és tárgyak. (szerk.: Mezey Barna, Budapest, 2006.)* – jogtörténészek széles körét kötelezve el a kutatási téma mellett *(Bódiné Beliznai Kinga az első között vállalkozott e tárgyban monografikus feldolgozásra is: Szimbólumok és rituálék a jogtörténetben. PhD dolgozat, Budapest, 2011)* A jogi kultúrtörténet, ahogyan Kajtár István fogalmazott „kisdiszciplinává" válásában meghatározó szerepe volt – a népi jogéletkutatás egyik szakmai irányítójának, a szegedi egyetem jogtörténész professzorának, Bónis Györgynek feladatvállalását mintegy folytatva – Homoki-Nagy Mária jogtörténész professzornak. A dél-alföldi mezővárosok levéltári forrásaira alapozott magánjogtörténeti kutatásai és a forráskutatás és -értelmezés módszertani eredményei a jogtörténet és a történettudomány mellett a jogi néprajz számára is legitim helyzetet kínáltak a jogi kultúrtörténeti kutatásokban. A kutatástörténeti előzmények összegzését Stipta István tette meg tanulmányában, számos recenzió mellett ezzel is hozzájárulva az artikulálódó kutatási terület megszilárdulásához. *(A jogi kultúrtörténet Magyarországon. In: Ut Juris ordo exigit. Pécs, 2016).*

Mindezekkel párhuzamosan a kutatócsoport 2011-ben, a névadójává választott Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulóján történt megalakulásának legfontosabb előzménye a Mezey Barna és Nagy Janka Teodóra szervezte interdiszciplináris konferencia volt 2007-ben, amelynek anyaga

kötetté is formálódott *(Mezey Barna-Nagy Janka Teodóra (szerk.) Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből (szerk: Mezey Barna-Nagy Janka Teodóra, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009.)*

A folyamatosan gyarapodó kutatási eredmények (pl. a mindennapi jogélet vizsgálata), a szimbólumkutatás területén szervezett konferenciák, a nemzetközi kutatások eredményeinek a hazai kutatásba történő gyors és közvetlen integrálását célul tűző tudományos munkák a kutatási terület iránti érdeklődés erősödését bizonyították. Ezzel párhuzamosan az adott időszakban megélénkültek a jogi néprajzi kutatások is, amelyek elsősorban a kisebb közösségek jogi vonatkozású társadalmi normáinak, normarendszereinek megismerését fogalmazták meg célként az úgynevezett komplex módszer alkalmazásával. A történeti és néprajzi forrásközlések (pl. Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet jászkunsági vagy Bárth János erdélyi forrásanyaga) saját tudományterületükön túl a jogtörténet számára is új forráscsoportokat jelentettek.

Újra és újra felvetődött a kutatások intézményesülésének kérdése: a tudományos műhelymunka alapját egyetemközi együttműködéssel megteremtve a PTE gesztorságával egy kutatócsoportot létrehozása. A 2011. október 5-én Szekszárdon megalakult *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* egyetemi, egyetemközi szervezeti keretet biztosít a jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatások, mint klasszikus műhelymunka számára. A Kutatócsoport tevékenységéhez tartoznak továbbá a jogi kultúrtörténet és jogi néprajz témaköréhez kapcsolódóan szervezett, részben más partnerekkel együtt megvalósított hazai és nemzetközi konferenciák, szakmai találkozási alkalmak, fórumok, közös honlapok, amelyek a kutatási terület eredményeinek megismertetését és megosztását teszik lehetővé. A tudományos kutatás, a műhelymunka mellett az elmúlt tíz évben mindvégig hangsúlyos volt a jogi kultúrtörténet és jogi néprajz oktatásában, a téma iránt érdeklődő hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók tehetséggondozásában való részvétel és a gyakorló szakemberekkel történő együttműködés.

A tudományos műhely jogtörténészek, történészek, néprajzosok, a kutatási téma iránt érdeklődő egyetemi oktatók, tudományos kutatók, doktoranduszok, hallgatók, gyakorló jogászok, muzeológusok, levéltárosok, könyvtárosok széles körű bevonásával kívánja megvalósítani a Kutatócsoport küldetésnyilatkozatában megfogalmazott célt. A kapcsolódó szellemi erőforrások szinergikus egyesítésével szeretné gazdagítani azt a kutatási területet, amelyhez tartozónak tekinti a jogi kultúrtörténetet és a jogi néprajz témáihoz kapcsolódóan a jogtudományok körében a magyar és az egyetemes állam- és jogtörténetet, a jogelméletet és jogbölcseletet, az összehasonlító jogot, továbbá a jogszociológiát és a jogi antropológiát. Mindezeken túl hangsúlyosnak tartja a történettudományok és a néprajztudomány kutatási profiljához

köthető kutatási tevékenységeket, de nyitott a fent fel nem sorolt, további társtudományokkal való együttműködésre is.

A Kutatócsoport (amelynek megalakulása óta *elnöke Nagy Janka Teodóra, társelnöke Mezey Barna, tudományos titkára Bognár Szabina, tudományos munkatársa Szabó Ernő*) kétévente rendezett konferenciáin az elmúlt tíz év alatt közel száz előadást tartottak az interdiszciplinaritás hívószavára jogtörténészek, gyakorló jogászok, történészek, néprajzosok, szociológusok, jogfilozófusok, antropológusok.

Egy kutatócsoport eredményességét a kutatások, a konferenciák, a kiadványok és a nemzetközi kapcsolatok jelzik, amelyek az információs társadalomban kiegészülnek a digitális felületekkel (pl. honlap, digitális adatbázisok). A Kutatócsoport elmúlt évtizedének legfontosabb eseményeit, eredményeit ezek tükrében tekintjük át. A jövő feladatainak meghatározása szempontjából fontosnak tartjuk, hogy a Kutatócsoport évtizedes munkája szolgáljon zsinórmértékéül az ezredfordulón megélénkült jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatásoknak, amelyek eredményei váljanak az európai jogi néprajz ismert és számon tartott részévé. A Kutatócsoport Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatéka örökösének tekintve magát küldetésének tekinti a magyar jogi kultúrtörténet és jogi néprajz kutatási eredményeinek tovább adását a fiatal generációk számára.

1. Konferenciák

1.1. *Emléknap és Konferencia Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulóján* (Szekszárd, 2011. október 5.)

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakítására a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara (ma PTE KPVK) és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya által szervezett *Emléknap és Konferencia* programjához kötődve került sor Szekszárdon *2011. október 5-én. Az Emléknapon és Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulóján Konferencián 15 előadás hangzott el,* amelyek egyrészt Tárkány Szücs Ernő munkásságának a tudománytörténetben elfoglalt helyét vizsgálták, másrészt néprajzi szintézisének hatását, kutatási eredményeinek hasznosulását a hazai kutatásokban.

1.2. *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia* (Szekszárd, 2014. október 2–3.)

A Kutatócsoport az elnyert OTKA-kutatáshoz kapcsolódva *2014. október 2–3-án* szervezett ismét szakmai programot, amelynek az akkor már OTKA-kutatóhely, a szekszárdi PTE Illyés Gyula Kar (ma KPVK) adott otthont. A *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris*

Konferencia előadói között az 5 OTKA-kutatócsoport tag mellett a Tárkány Szücs Ernő Kutatócsoport további 16 tagja tartott előadást.

1.3. *VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus – Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szmpózium* (Pécs, 2016. augusztus 24.)

A Kutatócsoport a PTE felkérésére önálló szimpóziummal vett részt a *VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Pécs, 2016. augusztus 22–27.).* A *Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpóziumon* (Pécs, 2016. augusztus 24., szimpóziumvezető: Nagy Janka Teodóra, Mezey Barna) a Kutatócsoport 12 tagja tartott előadást a kutatási terület legújabb eredményeiről.

1.4. *A jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet új forrásai – Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia* (Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.)

Az OTKA-kutatás zárókonferenciájaként[1] került megrendezésre *A jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet új forrásai* – Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárdon 2017. szeptember 28–29-én. A konferencia plenáris ülésén az OTKA-Kutatócsoport tagjai a 2013–2017 között OTKA-támogatással megvalósuló kutatás eredményeit ismertették. A konferencia egyben fórumot biztosított a pályázat által támogatott kutatások eredményeiről szakmai körben történő konzultációra is. A pályázatban vállalt *interdiszciplináris kutatászáró monográfia* a konferencia szakmai tapasztalatait is hasznosítva került megjelentetésre.

1.5. *"A jog kulturális holdudvara" Kajtár István emlékkonferencia* (Pécs, 2019. november 28–29.)

A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából Kajtár István prof. emeritus emlékére szervezett tudományos konferenciára Pécsett a PAB-székházban került sor 2019. november 28-29-én az MTA Pécsi Akadémiai Bizottság Gazdaság- és Jogtudományok Szakbizottság Jogdogmatikai és Jogtörténeti Munkabizottságával, az MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Jogtudományi Szakbizottságával és a PTE Állam és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékével együttműködésben.

A részt vevők tiszteleti előadásokkal emlékeztek a PTE ÁJK nemzetközi hírű jogtörténész professzorára, a magyar jogi kultúrtörténet jeles hazai képviselőjére, a magyar jogi néprajzi kutatások patrónusára, a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport alapító tagjára, Dr. iur. Dr. habil Kajtár István DSc. prof emeritusra.

---

[1] Együttműködő partnerek voltak: MTA IX. Osztályának Jogtörténeti Albizottsága, MTA I. Osztályának Néprajztudományi Bizottsága, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék, PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék, PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Néprajzi Társaság, Vásárhelyi Testamentum Alapítvány.

1.6. *Száz plusz tíz – jubileumi nemzetközi interdiszciplináris konferencia Tárkány Szücs Ernő születésének 100., a Kutatócsoport megalakulásának 10. évfordulóján* (Hódmezővásárhely, 2021. szeptember 30 – október 1.)

Dr. Tárkány Szücs Ernő, Hódmezővásárhely szülötte, a magyar jogi néprajz nemzetközi hírű kutatója 2021. október 13-án lenne 100 éves. A nevét viselő jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatócsoport társszervezőivel közösen az évfordulón egy jubileumi konferenciával kívánja tiszteletét kifejezni tudományos munkássága, a magyarságra vonatkozó kutatásokat gazdagító életműve előtt. Áttekinti ennek tovább élését, gazdagodását is a Kutatócsoport megalakulásának 10. évfordulóján.

2. Kiadványok

A konferenciákon elhangzott új kutatási eredmények és a kutatócsoport tagjainak monografikus témafeldolgozásai szélesebb körben történő megismertetését tűzte célul a Kutatócsoport *Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár* sorozata, amely elektronikusan is elérhető a Kutatócsoport honlapján, de nemzetközi és hazai könyvtárakban, egyetemeken is egyaránt számon tartott. Ugyancsak a honlapon található meg a pályázati kutatások eredményeiként kialakított, a jogtörténeti forrásokat jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti adatokkal, dokumentumokkal, levéltári forrásokkal bővítő *Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Digitális Adattár (DDFL). (http://jogineprajz.hu/ddfl)*

2.1. *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére* (Tárkány Szücs Ernő Emléknap és Konferencia, Szekszárd, 2011. október 5.) 205 p. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2014. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 1.)

Az OTKA-kutatás első évében (2014) megjelent első kötetében helyt kapott *az OTKA-kutatás célját, a kutatási programot, az OTKA- és a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoportot bemutató írás a két kutatócsoport tagjainak tanulmányai mellett (terjedelme is jóval meghaladja az OTKA-kutatásban meghatározott 4 ívet).* A kötet bemutatására a Tárkány Szücs Ernő Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris konferencián került sor Szekszárdon 2013. október 2-án. A megjelent recenziók alapján a kötet rendkívül pozitív fogadtatásban részesült a szűkebb szakmai és a szélesebb érdeklődő olvasóközönség részéről egyaránt. A kötetben Tárkány Szücs Attila visszaemlékezésével együtt 12 írás és tanulmány szerepel, kijelölve a kutatócsoport szakembereinek meghatározó, az évek során mind határozottabban körvonalazódó témáit.

2.2. *Szokásjog és jogszokás I-II. (Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok)* (Tárkány Szücs Ernő jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris konferencia, Szekszárd, 2014. október 2-3.) Nagy Janka Teodóra (szerk.) 407 p. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi,

Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2016. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 2.)

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport kiadványsorozatának az OTKA kutatás során megjelentetett második kötetének az anyaga olyan gazdag volt, hogy két kötetben jelent meg. (Szokásjog és jogszokás I–II. Alapját és kiindulópontját a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia (Szekszárd, 2014.10.02–03.) előadásai jelentették, a publikációk tematikus sokszínűsége és a kutatási eredmények fontossága a gazdag képi anyaggal kiegészülve azonban önálló tanulmánykötetté formálták. A Szokásjog és jogszokás cím jelképes is: utal mindarra, ami az interdiszciplinaritást vállaltan célul tűző kutatásokat, a kötetben publikáló 24 jogtörténészt, történészt és néprajzkutatót összefűzi. A kötet szakmai bemutatójára a *VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Jogi néprajz, jogi kultúrtörténe*t szimpózium szakmai programjaként Pécsen, 2016. augusztus 24-én került sor.

2.3. *Bánkiné Molnár Erzsébet: A jászkun szabadság. A törvényesség helyi sajátosságai a Jászkun kerület népi kultúrájában (1682–1876)* 234 p. Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2017. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 3.)

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport kiadványsorozatának harmadik kötete szakított azzal a hagyománnyal, hogy konferencia-, illetve tanulmánykötetek követik egymást. Bánkiné Molnár Erzsébet szeniorkutató a jogi kultúrtörténet, a jogszokáskutatás fontos forráscsoportjának vizsgálatára vállalkozik: a Jászkun Kerületre vonatkozó levéltári források alapján a jászkun szabadságot vizsgálja, miközben a törvényesség helyi sajátosságainak számbavételét, a Jászkunság népi jogéletének bemutatását végzi el az organizált és organikus közösségeket helyezve a fókuszba az OTKA-kutatás során. A monográfiák között igen tiszteletre méltó az OTKA kutatás során. A jogtörténész, Homoki-Nagy Mária véleménye szerint a történész könyve megkerülhetetlen a magyar társadalom, s különösen a magyar magánjog történetének feltérképezésében. A kötet bemutatására a *Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferenci*án Szekszárd, 2017. szeptember 28–29. került sor, a könyvismertetés megjelenés alatt. A könyv nemzetközi visszhangjáról néhány rövid hír már megjelent.

2.4. *Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében. (A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpóziumának előadásai, Pécs, 2018. augusztus 24.)* 215 p. Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 4.)

A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22–27.) a magyarságtudomány helyének és szerepének meghatározására

törekedve a 21. században, konferenciaszervező gondolatként a kultúra- és tudományköziséget fogalmazta meg. Ezt tükrözik a Jogi Néprajz Jogi Kultúrtörténet szimpózium az OTKA- és a TSZE Kutatócsoport tagjai által tartott előadásai alapján született tanulmányok is.

2.5. *Homoki-Nagy Mária: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelésemet tészem..." Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában.* 355 pp. Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 5.)

Homoki-Nagy Mária a magyar jogtörténet, a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz egy kitüntetet forráscsoportja, a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatát tükröző végrendeletek alapos kutatásának eredményeit osztja meg. A levéltári források, azaz a végrendeletek középpontba állításával keresi a választ a mindennapi joggyakorlat alakulására a magánjog intézményének fejlődése tükrében.

2.6. *Nagy Janka Teodóra: A magyar jogi népéletkutatás (1939-1948) története és forrásai.* Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 6.)

Az OTKA-pályázat keretei között Nagy Janka Teodóra a jogi népszokás- és néphagyománygyűjtés kutatástörténetének monografikus áttekintésére vállalkozik. A jogi népéletkutatás (1939-1948) között folytatott gyűjtéseinek, kutatástörténetének forrásanyaga ma már pótolhatatlan érték, ezért fontos nagy körültekintéssel történő kutatása és bemutatása.

2.7. *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai I-II.* (Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.) 412 p. Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 7.)

Az OTKA- és a TSZE-Kutatócsoport tagjai 2011 és 2014 után immár harmadszor találkoztak Tolna megye székhelyén. A két napos nemzetközi interdiszciplináris konferencia a Pécsi Tudományegyetem 650 éves jubileumi programsorozatába illeszkedve Szekszárd Megyei Jogú Város támogatásával a TSZE Kutatócsoport és az OTKA-kutatócsoport szervezésében valósult meg. Az ismét két kötetessé hízó tanulmánykötet írásai a jogi kultúrtörténet, jogi néprajz hazai fejlődési irányait is kirajzolták.

2.8. *A jogtörténet új forrásai* (*„A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár" K 109191 számú OTKA kutatás zárókiadványa).* Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2018. 360 p. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 8.)

Az OTKA-kutatás záró kiadvány, amely a kutatók kutatási eredményösszegzését is jelenti. Az 5 kutató a kutatási projektben eltérő szemlélettel közelített a kutatás közös tárgyához, a jogi kultúrtörténethez és a jogi néprajzhoz. Bánkiné Molnár Erzsébet az igazgatási autonómia lokális történeti – elsősorban a Jászkun Kerületre vonatkozó levéltári – forrásainak 'új szemüveggel' történő áttekintését követően összegzi az elméleti tapasztalatokat, dilemmákat, a módszertani és forráskezelési tapasztalatokat. Bognár Szabina a kutatásmódszertan egy rendkívül lényeges kérdését, a kérdőívhasználatot, a kérdőíves kutatások típusait vizsgálja a jogi népéletkutatás területén. Homoki-Nagy Mária a jobbágy-paraszti végrendeletek tanúságairól szól, Kajtár István pedig a jogi kultúrtörténet forrásairól, módszertani és elméleti kérdéseiről, eredményeiről ad áttekintést. Nagy Janka Teodóra az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás iratanyagát, a gyűjtések eredményeit összegzi. A kutatók, a kutatás vezető bízik abban, eredményeik más kutatásterületek számára is használhatókká válnak.

2.9. *„Öszve eskettettek illyen egyezkedés mellett..." Drávaszögi és szlavóniai református ígéret levelek és házassági egyezségek*. Sajtó alá rendezte: Jukić Zita. "Zrinyi" Magyar Kultúrkör Eszék, Eszék 2021. 170 p. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 9.)

2.10. *Száz plusz tíz – jubileumi kötet. Tárkány Szücs Ernő (1921–1984). Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021).* Pécsi Tudományegyetem KPVK-Bölcsészettudomány Kutatóközpont NTI, Szekszárd, 2021. 464 p. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 10.)

3. Kutatások

3.1. *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár / New sources of legal history research: Digital Database of Folk Law (DDFL)* (OTKA K-109191 sz. projekt, futamidő: 2013–2018)

A jogtudomány, a jogtörténet kiváló művelői közül Homoki-Nagy Mária (jogtörténész, tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE ÁJK, Szeged) és Kajtár István (jogtörténész, prof. emeritus, PTE ÁJK, Pécs) vált a tudományos műhely tagjává. A történészeket Bánkiné Molnár Erzsébet (történész, ny. múzeumigazgató, Kiskunfélegyháza) képviselte, a néprajzot, a jogtudományt és a szociológiát fiatal kutatóként Bognár Szabina (néprajzkutató, jogász, szociológus, tudományos munkatárs, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest). A kutatásvezetői feladatokat Nagy Janka Teodóra (jogtörténész, néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi tanár, PTE KPVK, Szekszárd) látta el. Az OTKA-kutatócsoport kutatási asszisztense egy fiatal kora ellenére komoly felkészültséggel és interdiszciplináris szemlélettel rendelkező PhD-hallgató/doktorjelölt, Szabó Ernő (közgazdász, ókortörténész) lett. Az OTKA-kutatócsoport munkájának folyamatosan részesei, segítői voltak a PTE KVPK

szakkollégiumának hallgatói is (Bíró Dóra Eszter, Gáspár Csilla Noémi és Molnár Viktória).

Az OTKA-Kutatócsoport és a TSZE Kutatócsoport közös kiadványaiban (Jogi Kultúr_történeti és Jogi Néprajz Kiskönyvtár 1-8. kötet) a 4 konferenciakötetben (1, 2, 4, 7) és a zárókötetben (8) az OTKA-pályázat időszakában (2014-2018) 78 tanulmány született jogtörténészek, a jogelmélet nagyszerű képviselői, gyakorló jogászok, történészek, néprajzosok, szociológusok, antropológusok tollából. Külön örömöt jelentett, hogy doktori képzésben részt vevő hallgatók is jelentkeztek tanulmányaikkal, illetve doktori dolgozatukban hasznosították a konferenciák és kötet szemléleti többletét. Alap- és doktori képzésben résztvevő hallgatók segítették a kötet szerkesztését is.

3.2. *Tagányi Károly (1856–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége / Károly Tagányi's (1856–1924) programme on collecting living legal customs and the importance of his heritage in the history of science* (NKFI FK-132220 sz. projekt, futamidő: 2019–2023)

A kutatócsoport szakmai hátterét a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet és a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport jelenti. A kutatók négy intézményből érkeztek: a PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar tanszékvezető egyetemi tanára Nagy Janka Teodóra és Horváth József, a győri Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér igazgató-helyettese szenior kutatóként; Szeberényi Gábor, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont főigazgatója résztvevő kutatóként csatlakozott a projekthez. A BTK Néprajztudományi intézet munkatársai közül Bognár Szabina (vezető kutató), Domokos Mariann és Szabó Ernő vesznek részt a kutatási programban.

4. Nemzetközi kapcsolatok

A Kutatócsoport tagjai a nemzetközi tudományos szakmai szervezetek munkájában is részt vesznek (Commision on Legal Pluralism, International Society for Ethnology and Folklore), eredményes kutatási együttműködéseket alakítottak ki (International Commission for the History of Repersentative and Parliamentary Institutions, The European Society for History of Law, Deutsch-ungarisches Strafrechtsgeschichtliches Seminar, Universtät Augsburg, Kriminalmuseum Rothenburg ob der Tauber, Национальная научная библиотека РСО-Алания, Vlagyikavkaz, Oroszország, СОИГСИ, Vlagyikavkaz, National Scientific Library of RNO-Alania, Vlagyikavkaz, Oroszország, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, Románia, Uniwersytet Jagielloński, Krakkó, Lengyelország, İbrahim Çeçen Üniversitesi Ağrı, Törökország).

Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport
ALAPÍTÓ OKIRAT

Az alapítók

A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar (jelenleg KPVK)

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténet Tanszékének támogatásával

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar „A magyar jogrendszer megújítása a jogállamiság és az európai integráció jegyében" Doktori Iskolájának támogatásával

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék támogatásával

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék támogatásával

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ
JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI ÉS JOGI NÉPRAJZI KUTATÓCSOPORTOT
hoz létre.

Küldetésnyilatkozat

Az ezen okirat alapján megszerveződő egyetemközi Kutatócsoport feladatának tekinti a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatásával akár fő, akár kapcsolt kutatási területként foglalkozó egyetemi oktatók, tudományos kutatók, gyakorló szakemberek összefogását, a kapcsolódó tudományterületeken meglévő szellemi erőforrások egyesítését az interdiszciplinaritás alapjain a tudományterületek szinergiája jegyében a tudományterület fejlesztése, a színvonalas oktató-előadói tevékenység és a kutatómunka hatékonyabbá válásának elősegítése érdekében.

Célkitűzés

A leendő Kutatócsoport tagjai a klasszikus tudományos műhelymunkára szerveződnek, így céljaik is megegyeznek az alapvetően hasonló profilú, más tudományterületeken szerveződő műhelyek célkitűzéseivel.

Hazai és nemzetközi konferenciákat, szakmai találkozási alkalmakat kívánnak szervezni, azok anyagát közzétenni, szakmai fórumot és közös honlapot kívánnak létrehozni, s összehangolni a tudományos feladatokat; közös feladattervekkel pályázni, ezáltal növelve a pályázatok hatékonyságát. Közös kutatást kívánnak folytatni, szakmai műhelyvitákat tartanak, hogy elősegítsék a

jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz oktatását, a téma iránt érdeklődő hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók tehetséggondozását, a tudományos kutatók, valamint a gyakorló szakemberek együttműködését.

A kutatócsoport alapító tagjai

A létrejövő tudományos műhely tagjai autonóm kutatók, egyetemi oktatók, hallgatók és doktoranduszok, akik főállásban egyetemi tanszékeken és doktori programokban dolgoznak, illetve tanulnak; a kutatócsoporthoz szuverén döntésük alapján csatlakoznak, és abból külön indoklás nélkül egyszerű bejelentéssel kiléphetnek. A kutatócsoport alapító tagja lehet a fenti feltételek mellett gyakorló szakember, továbbá más tudományos kutató is.

A kutatócsoportban regisztrált tagság szakmai erőt és tudományos presztízst jelent, de nem biztosít munkahelyet és rendszeres jövedelmet – ugyanakkor a nyertes pályázatokból a műhely tagjai a pályázat feltételeinek megfelelően természetesen részesedhetnek.

Az együttműködés tanszékközi, karközi és egyetemközi és intézményközi formában zajlik.

A kutatócsoport vezetője:

Dr. Nagy Janka Teodóra PhD egyetemi tanár, PTE KPVK (elnök)

Dr. Mezey Barna DSc., egyetemi tanár, ELTE ÁJK (társelnök)

Tudományos titkár:

Dr. Bognár Szabina PhD, tudományos főmunkatárs, Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI

Tudományos munkatárs:

Szabó Ernő tudományos segédmunkatárs, Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI

A Kutatócsoport további tagjai:

A Kutatócsoport további tagjait az Alapító Okirat mellékletét képező *Névsor* tartalmazza.

A kutatócsoport tagjairól *adatlap* készül, amely tartalmazza eddigi jogi kultúrtörténettel és jogi néprajzzal kapcsolatos publikációikat, pontos tudományos és oktatói kondícióikat, aktuális kutatásaikat, valamint elérhetőségeiket – s ezt szándékaink szerint egy bemutatkozó, tájékoztató füzetben, valamint az interneten közzé is tesszük.

A kutatócsoport létrehozásának módja és működése

Jelen Alapító Okiratot a csoport vezetője egy kérelemmel együtt benyújtja a PTE Illyés Gyula Kar dékánjának, akinek egyetértése esetén a PTE Illyés Gyula Kar Kari Tanácsa elé terjesztik azt jóváhagyásra. A PTE Illyés Gyula Kar Kari Tanácsának támogató döntése alapján jelen alapító okirat hatályba lép és a Kutatócsoport jogszerűen megkezdi működését.

Munkájára az egyetemi szervezeti és működési szabályzatok vonatkoznak az alapító okiratban felsorolt specifikumokkal. Az egyes kérdésekről a kutatócsoport tagjai konszenzussal döntenek a vezető előterjesztése alapján, vita esetén egyszerű szavazattöbbséget alkalmaznak, egyenlőség esetén a csoportvezető szavazata dönt.

A Kutatócsoport nem jogi személy, hanem egyetemi, egyetemközi műhely, így a fentieken és az egyetemi szabályzatokon kívül további szabályozásra nincs szüksége, de fenntartja magának a jogot, hogy kizárja tagjai közül azt, aki a csoport működésében tartósan nem vesz részt, vagy viselkedésével, vagy bármely más módon kellemetlenséget okoz a csoport egészének vagy többi tagjának.

A Kutatócsoport tagjai levelezéseikben, tudományos kapcsolattartás során használhatják a csoport nevét, és hivatkozhatnak abban meglévő tagságukra.

Kutatási Profil

A Kutatócsoport nevének és célkitűzésének megfelelően elsősorban a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz témaköréhez kapcsolódóan kíván kutatásokat folytatni, szakmai programokat szervezni, honlapot működtetni.

Vizsgálódásai kiterjednek az interdiszciplinaritás alapján a jogi kultúrtörténet, a jogi néprajz témáihoz kapcsolódóan a jogtudományok körében a magyar és az egyetemes állam- és jogtörténet, a jogelmélet és jogbölcselet, a nemzetközi jog, valamint a jogszociológia és jogi antropológia területére. Ezen túl a történettudományok és a néprajztudomány különösképpen kutatási profiljában tartozónak tekintendő, de nyitott a fent fel nem sorolt társtudományokkal való együttműködésre is.

Kapcsolattartás más tudományos műhelyekkel

A Kutatócsoport be kíván tagolódni a hazai tudományosság rendszerébe, és be kíván kapcsolódni a szakirányú hazai és nemzetközi szakmai vérkeringésbe; így szakmai kapcsolatok, együttműködések kialakítására törekszik a közös kutatási profilú szervezetekkel.

Logisztikai háttér, technikai feltételek, tudományos infrastruktúra

A Kutatócsoportnak a PTE KPVK biztosít szükség esetén helyiséget, egyébként bázisát a vezetők, illetve a tag egyetemi oktatók, kutatók irodái, illetve az adminisztráció hivatalos helyisége és kiszolgáló technikai-infrastrukturális eszközei jelentik. Természetesen egy nyertes pályázat esetén a szakmai közösség törekszik az önálló technikai-infrastrukturális feltételek megteremtésére.

A kutatócsoport hivatalos neve:

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi kutatócsoport

Az alapító okirat kelt:

Szekszárd, 2011. október 05.

Módosítva: 2021. szeptember 17.

A kutatócsoport elérhetőségei:

A kutatócsoport jelenlegi központja:
PTE KPVK 7100 Szekszárd, Rákóczi út 1.
Tel: 74/528-300
Mobil: 30/520-2821
E-mail: tsze.jubileum@gmail.com

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport

TAGNÉVSOR

Elnök
Dr. Nagy Janka Teodóra
Társelnök
Dr. Mezey Barna
Tudományos titkár
Dr. Bognár Szabina
Tudományos munkatárs
Szabó Ernő

Alapító tag
Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet
Dr. Bárth János
Dr. Béli Gábor
Dr. Bognár Szabina
Frey Dóra
Dr. Gelencsér József
Dr. Homoki-Nagy Mária
Dr. Horváth József
Kothencz Kelemen
Dr. Mezey Barna
Dr. Nagy Janka Teodóra
Dr. Petercsák Tivadar
Szabó Ernő
Dr. Tárkány Szücs Attila
Dr. Varga István

Rendes tag
Bódiné Dr. Beliznai Kinga
Dr. Csáji László Koppány
Dr. Deáky Zita
Dr. Domokos Mariann
Dr. Falus Orsolya
Dr. Herger Csabáné
Dr. Horváth Attila
Dr. H. Szilágyi István
Dr. J. Újváry Zsuzsanna
Dr. Kiss Anna
Kováts István

Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna
Matla Gabriella
Dr. Örsi Julianna
Dr. Spindler Zsolt
Dr. Varga Csaba
Dr. Völgyesi Levente

Külföldi tiszteleti tag
Dr. Gernot Kocher
Dr. Zalina Kanukova
Dr. Marian Malecki
Dr. Keszeg Vilmos

Elhunyt alapító tag
Dr. Kajtár István †
Dr. Nánási László †
Dr. Szádeczky-Kardoss Irma †
Dr. Tóth Zoltán †

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport tagjai

Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet DSc. (történész, levéltáros) ny.múzeumigazgató (Kiskun Múzeum)

Dr. Bárth János (néprajzkutató, történész) c.egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem BTK)

Dr. Béli Gábor PhD (jogtörténész) tanszékvezető hab. egyetemi docens, dékánhelyettes (Pécsi Tudományegyetem ÁJK)

Bódiné Dr. Beliznai Kinga PhD (jogtörténész) egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem ÁJK)

Dr. Bognár Szabina PhD (néprajzkutató, jogász) tudományos főmunkatárs (Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI)

Dr. Csáji László Koppány PhD (jogász, etnológus) irodavezető ügyvéd (Dr. Csáji Ügyvédi Iroda)

Dr. Deáky Zita (néprajzkutató) hab. egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK)

Dr. Domokos Mariann PhD (néprajzkutató, jogász) tudományos főmunkatárs (Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI)

Dr. Falus Orsolya PhD (jogtörténész) hab. egyetemi docens (Dunaújvárosi Egyetem)

Dr. Frey Dóra (jogtörténész) tudományos munkatárs (Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem)

Dr. Gelencsér József (jogász) c. egyetemi docens (Óbudai Egyetem)

Prof. Dr. Herger Csabáné PhD (jogtörténész) egyetemi tanár (Pécsi Tudományegyetem ÁJK)

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária PhD (jogtörténész) tanszékvezető egyetemi tanár (Szegedi Tudományegyetem ÁJK)

Prof. Dr. Horváth Attila (jogtörténész) tanszékvezető egyetemi tanár (Nemzeti Közszolgálati Egyetem), alkotmánybíró

Dr. Horváth József PhD (könyvtáros, történész) igazgatóhelyettes (Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Prof. Dr. H. Szilágyi István (jogász) egyetemi tanár (Pázmány Péter Katolikus Egyetem JÁK)

Dr. Kiss Anna (jogász) tudományos főmunkatárs (Országos Kriminológiai Intézet)

Kováts István (régész) főmuzeológus (MNM Mátyás Király Múzeuma)

Kothencz Kelemen (néprajzkutató) főmuzeológus (Türr István Múzeum)

Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna PhD (néprajzkutató) egyetemi docens (Széchenyi Egyetem AK)

Matla Gabriella (tanár, jogi szakokleveles családvédelmi tanácsadó) doktoranda (PTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola)

Prof. Dr. Mezey Barna DSc. (jogtörténész) tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK, MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport)

Prof. Dr. Nagy Janka Teodóra PhD (jogtörténész, néprajzkutató) tanszékvezető egyetemi tanár (Pécsi Tudományegyetem KPVK)

Dr. Örsi Julianna CSc. (néprajzkutató) elnök (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület)

Dr. Petercsák Tivadar DSc. (néprajzkutató) prof. em. (Eszterházy Katolikus Egyetem), ny. múzeumigazgató

Dr. Spindler Zsolt (jogász) leszerelési ügyekért felelős diplomata

Szabó Ernő (ókortörténész, közgazdász) tudományos segédmunkatárs (Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI / Pécsi Tudományegyetem BTK)

Dr. Tárkány Szücs Attila (jogász) kurátor (Vásárhelyi Testamentum Alapítvány)

Dr. J. Újváry Zsuzsanna CSc. (történész) egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK)

Dr. Varga Csaba DSc.(jogfilozófus) prof. em. (Pázmány Péter Katolikus Egyetem JÁK) / kutató prof. em. (Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Társadalomtudományi Kutatóközpont JTI)

Dr. Varga István (szociálpolitikus) egyetemi adjunktus (Pécsi Tudományegyetem KPVK)

Dr. Völgyesi Levente PhD (jogtörténész, teológus) hab. egyetemi docens, dékánhelyettes (Pázmány Péter Katolikus Egyetem JÁK)

Dr. Kajtár István † prof. em. (Pécsi Tudományegyetem ÁJK)

Dr. Nánási László † c. egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem ÁJK)

Dr. Szádeczky-Kardoss Irma † tiszteleti tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem ÁJK)

Dr. Tóth Zoltán † egyetemi tanár (Miskolci Egyetem BTK)

Resümee / Resumen / Resume

Resümee

„Einhundert und zehn" – Jubiläumsband
Ernő Tárkány Szücs (1921–1984)
Forschungsgruppe für Rechtliche Kulturgeschichte und
Rechtliche Ethnographie „Ernő Tárkány Szücs" (2011–2021)

Das Jahr 2021 ist ein Jubiläumsjahr für die ungarische rechtliche Kulturgeschichte und rechtliche Ethnographie. Es ist einerseits die Hundertjahrfeier der Geburt des Juristen *Ernő Tárkány Szücs*, dem anerkannten ungarischen und internationalen Forscher der rechtlichen Ethnographie, dessen Monografie mit dem Titel *„Magyar jogi népszokások"* [Ungarische rechtliche Volksbräuche] mit der Zusammenfassung der Forschungsergebnisse der ungarischen rechtlichen Ethnographie vor vier Jahrzehnten erschien. Andererseits feiern wir in diesem Jahr auch den 10. Jahrestag der Gründung der *Forschungsgruppe für Rechtliche Kulturgeschichte und Rechtliche Ethnographie „Ernő Tárkány Szücs"*, die sich die Bereicherung des geistigen Erbes des namhaften Wissenschaftlers und seine Integration in die ungarische Wissenschaftsgeschichte mit der interdisziplinären Kooperation der verschiedenen Bereiche der Sozialwissenschaften zum Ziel gesetzt hat.

Die ungarischen Forschungen schalteten sich erst zu Beginn des 20. Jahrhunderts in den seit dem 18. Jahrhundert andauernden europäischen Prozess der Erforschung der Rechtsbräuche ein. Die *erste Sammlung der ungarischen Rechtsbräuche* erfolgte im Jahr 1901 im Zusammenhang mit dem Erbrecht, und zwar im Laufe der Ausarbeitung des ersten Entwurfs des einheitlichen privatrechtlichen Gesetzesvorschlags. Zu einer *breit angelegten Erforschung des rechtlichen Lebens des Volkes* kam es erst ab dem Jahr 1939. Die wissenschaftliche Fundierung ist mit dem Namen von Károly Tagányi, die Einbindung der ungarischen Forschungsergebnisse in die internationale Forschung wiederum mit dem Namen von Ernő Tárkány Szücs verbunden. Das außerordentlich reiche Œuvre von Ernő Tárkány Szücs ist auch heute bestimmend für die ungarische rechtliche Ethnographie, sein Werk ist Teil der europäischen Forschungsgeschichte.

Im ersten Teil des Jubiläumsbandes *„Einhundert und zehn" (Am 100. Jahrestag der Geburt von Ernő Tárkány Szücs)* bereichern – nach einem kurzem Überblick über die wichtigsten Stationen des Lebensweges – Erinnerungen die Forschungsgeschichte des Lebenslaufs des Autors mit bis dato unbekannten oder nur ansatzweise bekannten Daten und Ereignissen (*Attila Tárkány*

Szücs: Das Abenteuer von Börzsöny, Tibor Szenti: Ein Mensch, der nunmehr von oben auf uns herabblickt!, Antal Filep: Erinnerung an Ernő Tárkány Szücs: Die Anfänge in Hódmezővásárhely, Imre Gráfik: Erinnerungen an Ernő Tárkány Szücs /Chicago 1973/).

Die wissenschaftliche Leistung von Ernő Tárkány Szücs kann in Einklang mit den wertvollsten europäischen Traditionen der rechtlichen Ethnographie mit Recht als interdisziplinär bezeichnet werden. Die Studien im ersten Teils des Bandes geben einen Überblick über die Forschungen der ungarischen Rechtsgeschichte, genauer der ungarischen Testamentsforschung und der Erforschung des rechtlichen Lebens des Volkes, der rechtlichen Ethnographie, und über die neuen Ergebnisse aufgrund seines Werkes (*Barna Mezey: Das Erbe von Ernő Tárkány Szücs in der ungarischen Rechtsgeschichte, Mária Homoki-Nagy: Ernő Tárkány Szücs und die ungarische Testamentsforschung, Gábor Gyáni: Das Erbe von Ernő Tárkány Szücs und die ungarische Sozialgeschichte, Janka Teodóra Nagy: Ernő Tárkány Szücs und die Blütezeit der Erforschung des ungarischen rechtlichen Lebens des Volkes (1939-1949), Szabina Bognár: Chance auf eine Synthese der rechtlichen Ethnographie: Ernő Tárkány Szücs in der Forschungsgruppe für Ethnographie der Ungarischen Akademie der Wissenschaften /197-1984/*). Die Erinnerungen und Studien werden durch Hilfsmaterialien ergänzt, die zur Erforschung des Nachlasses und Œuvres von Ernő Tárkány Szücs zusammengestellt wurden.

Auch auf diese Weise tragen sie dazu bei, dass weitere Forschergenerationen diese kennenlernen können (*Csilla Szenti: Der Schriftnachlass von TSZE, Zoltán Presztóczki: Die Bibliothek von TSZE, Szabina Bognár: TSZE-Bibliographie 100 /Auswahl zur Hundertjahrfeier/*).

Der zweite Teil des Jubiläumsbandes *„Einhundert und zehn"* (*Forschungsgruppe für Rechtliche Kulturgeschichte und Rechtliche Ethnographie „Ernő Tárkány Szücs" 10.*) gibt einen Überblick über die Ergebnisse der Forschungsgruppe, die im Jahr 2011 zur Pflege und Bereicherung des geistigen Nachlasses von Ernő Tárkány Szücs gegründet wurde. In der Auswahl anlässlich des Jubiläums sind die neuesten Forschungsergebnisse in den Bereichen rechtliche Kulturgeschichte und rechtliche Ethnographie zu lesen, die im Rahmen der wissenschaftlichen Werkstattarbeit der vergangenen Jahre entstanden waren.

Die Publikationen der Rechtshistoriker, Rechtsphilosophen (*Kinga Bódiné Beliznai: Die Symbolik der gerichtlichen Verhandlungssäle, Csabáné Herger: Die Errungenschaftsgemeinschaft im ungarischen Ehegüterrecht nach 1848, Marian Małecki-Orsolya Falus: Kinga von Polen – Eine Legende und ihr rechtshistorischer Hintergrund, Csaba Varga: Ernő Tárkány Szücs und seine Zeit: Die Undenkbarkeit der rechtlichen Ethnographie in der marxistisch-leninistischen*

Staats- und Rechtstheorie, Levente Völgyesi: Die rechtlichen ethnographischen Elemente der konsistorialen Gerichtsbarkeit auf dem Gebiet der Diözese von Vác), der Historiker (*Dr. Erzsébet Bánkiné Molnár: Die Spiegelung des rechtlichen Lebens des Volkes des Bezirks Jászkun in den lokalen Statuten des 18. Jahrhunderts, József Horváth: Quellenpublikationen und Studien im Bereich der Testamentsforschung in Ungarn, Zsuzsanna J. Újváry: Die Rolle der Rechtsbräuche in der Veränderung der Beziehung zwischen Gutsherr und Leibeigenem in den belagerten Dörfern der nördlichen Komitate des Königreichs Ungarn*), der Ethnographen (*János Bárth: Aufdeckung und Bestrafung religionsethischer Vergehen im Jahr 1828 in drei katholischen Dörfern des Nyikó-Umlandes, László Koppány Csáji: Die Rechtsanwaltsfolklore in Ungarn, Mariann Domokos: „Hoch lebe Wekerle und die bürgerliche Ehe!" Propaganda und Populärkultur am Ende des 19. Jahrhunderts, József Gelencsér: Das „blaue" Parlament der Gutsherren. Das Forum der Bauerngesellschaft von Székesfehérvár, Zsuzsanna Lanczendorfer: Daten der rechtlichen Ethnographie in der Literatur. Kriminalfälle in den Werken von Erzsébet Galgóczi, Julianna Örsi: Die sich verändernde Rolle der Familie*) und der jüngeren Forschergeneration (*Gabriella Matla: Die Institutionalisierung der Erforschung der Rechtsbräuche in Spanien und das Erbe von Joaquín Costa*) spiegeln den Erfolg und die innovative Rolle des Dialogs zwischen den Disziplinen gut wider.

Das Kapitel des Buches findet seinen Abschluss in einer Studie, die die wichtigsten Stationen der zehnjährigen Werkstattarbeit der Forschungsgruppe vorstellt, die als wichtige Institution der Erforschung der ungarischen rechtlichen Ethnographie und rechtlichen Kulturgeschichte angesehen werden kann *(Janka Teodóra Nagy - Ernő Szabó: Das geistige Erbe von Ernő Tárkány Szücs: 10 Jahre Forschungsgruppe für Rechtliche Kulturgeschichte und Rechtliche Ethnographie „Ernő Tárkány Szücs")*. Ergänzt wird sie durch das Gründungsdokument, eine kurze fachliche Vorstellung der Mitglieder sowie eine Liste der von der Forschungsgruppe organisierten Konferenzen und herausgegebenen Bände.

Resumen

„Cien más diez" – volumen de aniversario
Ernő Tárkány Szücs (1921–1984)
Grupo de Investigación de Historia Cultural Jurídica y Etnográfía jurídica Tárkány Szücs Ernő (2011–2021)

2021 es un año festivo para la historia de la cultura y la etnografía jurídicas húngara**s**. No sólo es el centenario del nacimiento de *Ernő Tárkány Szücs,* jurista, investigador de etnografía jurídica de gran renombre nacional e internacional — hace cuatro décadas se publicó su monografía titulada *„Costumbres populares jurídicas húngaras",* que resume los resultados de investigación de etnografía jurídica húngara — sino el décimo aniversario de la fundación del *Grupo de Investigación de Historia Cultural Jurídica y Etnográfía jurídica Tárkány Szücs Ernő,* cuyo objetivo es enriquecer la herencia intelectual del ilustre científico e integrarlo en la historia de investigación húngara a través de la cooperación interdisciplinaria en los campos de las ciencas afines.

La investigación húngara se involucró sólo a principios del siglo XX en el proceso europeo de la investigación del derecho consuetudinario que se desarrolló a partir del siglo XVIII. *La primera recopilación de derecho consuetudinario húngaro* en relación con el derecho de sucesión tuvo lugar en 1901, durante la elaboración del proyecto de la propuesta de ley de derecho privado unificado, y sólo a partir de 1939 se llevó a cabo *una extensa investigación acerca del derecho popular.* La base científica puede vincularse al nombre de Károly Tagányi, y la inclusión de los resultados de la investigación húngara en la investigación internacional se enlaza con el nombre de Ernő Tárkány Szücs. Hoy en día la obra extraordinariamente rica de Ernő Tárkány Szücs sigue siendo determinante en la etnografía jurídica húngara, su obra es parte de la historia de la investigación europea.

En la primera parte del volumen de aniversario *„Cien más diez" (en el centenario del nacimiento de Ernő Tárkány Szücs)*, tras una breve reseña de las etapas más importantes de su carrera, los recuerdos enriquecen la historia investigadora de la obra del autor con datos y eventos hasta ahora desconocidos o sólo conocidos en detalles. (*Attila Tárkány Szücs: La aventura de Börzsöny), Tibor Szenti: ¡Hombre que ya nos mira desde arriba! Antal Filep: Recuerdo de Ernő Tárkány Szücs: el comienzo de carrera en Hódmező-vásárhely, Imre Gráfik:Mis recuerdos de Ernő Tárkány Szücs (Chicago 1973).*

El efecto científico de Ernő Tárkány Szücs, en consonancia con las tradiciones europeas más valiosas de la etnografía jurídica, se puede considerar con razón como interdisciplinario. Los estudios de la primera parte del volumen representan la historia del derecho húngaro, especialmente las investigaciones que enriquecen el testamento húngaro, la historia social, el derecho popular y la etnografía jurídica, y además los nuevos resultados basados en su obra *(Barna Mezey: La herencia de Ernő Tárkány Szücs es la historia del derecho húngaro, Mária Homoki-Nagy: Ernő Tárkány Szücs y la investigación testamentaria húngara, Gábor Gyáni: El legado de Ernő Tárkány Szücs y la histora social húngara, Janka Teodóra Nagy: Ernő Tárkány Szücs y la edad de oro del derecho popular húngaro (1939-1949), Szabina Bognár: Posibilidades de un sintésis etnográfico jurídico: Ernő Tárkány Szücs en el Grupo de Investigación de Etnografía de la Academia de Ciencias de Hungría (1975–1984).* Las memorias y los estudios se completan con los compedios para la investigación del legado y la obra de Ernő Tárkány Szücs contribuyendo así a su conocimiento por parte de las nuevas generaciones de investigadores *(Csilla Szenti: El legado de documentos de Ernő Tárkány Szücs, Zoltán Presztóczki: Biblioteca de Ernő Tárkány Szücs, Szabina Bognár:Bibliografía 100 de Ernő Tárkány Szücs (Selección centenaria)*

La segunda parte de *„Cien más diez" – volumen de aniversario …* (*Grupo de Investigación de Historia Cultural Jurídica y Etnográfía jurídica Tárkány Szücs Ernő 10.)* es el resumen de los resultados del grupo de investigación fundado en 2011 para conservar y enriquecer el legado intelectual de Ernő Tárkány Szücs. La selección festiva incluye los resultados de las investigaciones en el campo de la historia cultural y la etnografía jurídicas durante el trabajo de taller científico de los últimos años. Las publicaciones de los historiadores y filósofos del derecho *(Kinga Bódiné Beliznai: Simbolismo de las salas de audiencias, Csabáné Herger: Die errungenschaftgemennschaft im ungarischen ehegüterrecht nach 1848, Marian Małecki- Orsolya Falus: Santa Kinga de la Casa de Árpád – una leyenda y su fondo de historia jurídica, Csaba Varga: Ernő Tárkány Szücs y su época: la etnografía jurídica y su irreflexión en la teoría marxista-leninista del Estado y del Derecho, Levente Völgyesi: Elementos etnográficos jurídicos de la jurisdicción eclesiástica en el territorio de la diócesis de Vác),* historiadores *(Erzsébet Bánkiné Dr. Molnár: El reflejo de la vida jurídica popular del distrito de Jászkun en los órdenes locales del siglo XVIII., József Horváth: Testamentos en Hungría – Fuentes y estudios, Zsuzsanna J. Újváry: El papel de las costumbres jurídicas en el desarrollo de la relación entre el terrateniente y el siervo en los pueblos sometidos a los condados del norte del Reino húngaro),* etnógrafos *(János Bárth: Exploración y castigo de delitos religiosas en1828 en tres pueblos católicos a lo largo de Nyikó, László Koppány Csáji: El papel del humor en el folklore de los abogados de Hungría, Mariann Domokos: „¡Viva Wekerle y el matrimonio civil!" Propaganda y cultura popular a finales del siglo XIX., József Gelencsér: El parlamento azul de los*

granjeros" el foro de la sociedad campesina de Székesfehérvár, Zsuzsanna Lanczendorfer: Datos etnográficos jurídicos en la literatura. Crímenes en las obras Erzsébet Galgóczi, Julianna Örsi: La familia en un papel cambiante) y la generación más jóven de los investigadores *(Gabriella Matla: La institualización de la investigación sobre el derecho consuetudinario español y la herencia de Joaquín Costa)* reflejan bien la eficacia y el papel innovador del diálogo interdisciplinario.

El capítulo del libro concluye con un estudio que describe las etapas más importantes del trabajo de taller ejecutado durante una década por el grupo de investigación que se puede considerar como una importante insitución de la etnografía jurídica e historia cultural jurídica húngaras *(Janka Teodóra Nagy- Ernő Szabó:El legado intelectual de Ernő Tárkány Szücs: el Grupo de Investigación de Historia Cultural Jurídica y Etnográfía jurídica Tárkány Szücs Ernő de 10 años)* que se complementa con el memorando de asociación, y una breve presentación de los miembros, así como con una serie de conferencias organizadas y volúmenes publicados por el Grupo de Investigación.

Resume

„One Hundred Plus Ten" – Anniversary Volume
Ernő Tárkány Szücs (1921–1984)
Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural Historical and Legal Ethnographical Research Group (2011–2021)

2021 is a festive year for the history of Hungarian legal culture and legal ethnography. Not only the centenary of the birth of Ernő Tárkány Szücs, a lawyer, an international and domestic renowned researcher of legal ethnography - whose monograph "Hungarian Legal Customs" summarizing the research results of Hungarian legal ethnography published four decades ago – but also the 10th anniversary of the founding of Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural Historical and Legal Ethnographical Research Group, which aims to enrich the intellectual heritage of the renowned scientist, and integrate it into Hungarian research history through interdisciplinary cooperation of co-disciplines.

In Europe, from the end of the 18th century, the period of civic transformation completely transformed the economy and society, articulated the concept of science and art, thinking about the nation and, as part of it, about the people, folk culture. From the second half of the 19th century, in the process of the formation of nation-states and the development of civil law, the knowledge of folk law, "living and practiced folk customs", played an important role in the establishment and legitimacy of national law. The legal customs collected during the period of civil codification aspirations became part of the emerging modern legal institutions.

In which field of research the research was related in a country, the formation of disciplinary boundaries and the embedding of the representatives of the field of research played a role. In German research this was mainly related to law (history of law, comparative law, history of legal culture), in French to ethnography, in English and North American research to anthropology and ethnography, but through its researchers it was also connected to history and sociology.

Hungarian research was only involved in the European process of the legal customs' studies at the beginning of the 20th century. The first collection of Hungarian legal customs in connection with the law of succession took place in 1901, during the elaboration of the draft unified private law bill, and extensive folk legal life research was carried out only from 1939. The scientific basis can be linked to the name of Károly Tagányi, and the inclusion of Hungarian research results in international research can be linked to that

of Ernő Tárkány Szücs. Ernő Tárkány Szücs's extremely rich oeuvre is still a determinant of Hungarian legal ethnography, and his work is part of the history of European research.

In the first part of the "One Hundred Plus Ten" anniversary volume (on the 100th anniversary of Ernő Tárkány Szücs's birth), after a brief overview of the most important stages of his career, recollections enrich the research history of the author's oeuvre with hitherto unknown or only known details. *(Attila Tárkány Szücs: Adventure in Börzsöny, Tibor Szenti: Man who Already Looks at Us from Above! Antal Filep: Remembrance of Ernő Tárkány Szücs: Excursion to Hódmezővásárhely, Imre Gráfik: My Memories of Ernő Tárkány Szücs (Chicago 1973).*

Ernő Tárkány Szücs's scientific achievement, in line with the most valuable European traditions of legal ethnography, can rightly be called interdisciplinary. The studies of the first part of the volume review the new results based on his work, enriching the field of Hungarian legal history, especially Hungarian wills, Hungarian social history and legal ethnography, legal ethnography. *(Barna Mezey: The Hungarian Legal History as the Heritage of Ernő Tárkány Szücs, Mária Homoki-Nagy: Ernő Tárkány Szücs and Hungarian Testamentary Research, Gábor Gyáni: Ernő Szücs Tárkány's Legacy and the Hungarian Social History, Janka Teodóra Nagy: Ernő Tárkány Szücs and the Heyday of Hungarian Folk Law Research (1939-1948), Szabina Bognár: Possibility of a Legal Ethnographic Synthesis: Ernő Tárkány Szücs in the Ethnographic Research Group of the Hungarian Academy of Sciences (1975–1984).* Memoirs and studies are supplemented by aids for researching the legacy and oeuvre of Ernő Szücs Tárkány – thus also contributing to its introduction to newer generations of researchers *(Csilla Szenti: The Book Legacy of Ernő Tárkány Szücs, Zoltán Presztóczki: The Library of Ernő Tárkány Szücs, Szabina Bognár: Ernő Tárkány Szücs Bibliography 100 (Centennial Selection).*

The second part of the "One Hundred Plus Ten" anniversary volume (*Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural Historical and Legal Ethnographical Research Group 10.)* a summary of the results of the research group established in 2011 to nurture and enrich the intellectual legacy of Ernő Tárkány Szücs. The festive selection includes the latest research results in the field of legal cultural history and legal ethnography during the scientific workshops of recent years. Legal historians, philosophers of law *(Kinga Bódiné Beliznai: Symbols in the Courtroom, Csabáné Herger: The Common Acquisition in Hungarian Matrimonial Property Law after 1848, Marian Małecki – Orsolya Falus: Kinga of Hungary – a Legend and its Legal Historical Background, Csaba Varga: Ernő Tárkány Szücs and his Age: The Position of Legal Ethnography in the Realm of the Marxist–Leninist Legal Theorising in Hungary, Levente Völgyesi: Legal Ethnographic Elements of Consistorial*

Judging in the Territory of the Diocese of Vác), historians *(Erzsébet Bánkiné Molnár: The Reflection of the Folk Legal Life of the Jászkun District in the Local Orders of the 18th century Century, József Horváth: Recent Results in the Study of Testaments, Zsuzsanna J. Újváry: The Role of Customs in Relation to the Landlord-serf in the Submitted Villages of the Northern Counties of the Hungarian Kingdom),* ethnographers *(János Bárth: Exploration and Punishment of Religious Offenses in 1828 in Three Catholic Villages along the Niko, László Koppány Csáji: The Role of Humor in the Hungarian Barristers' Folklore, Mariann Domokos: "Long live Wekerle's civil marriage!" Propaganda and Popular Culture in the Late 19th Century, József Gelencsér: "Farmers' Blue Parliament". The Forum of the Peasant Society of Székesfehérvár, Zsuzsanna Lanczendorfer: Legal Ethnographical Data in Literature. Criminal Events in the Works of Erzsébet Galgóczi, Julianna Örsi: The Family in a Changing Role)* and the publications of the younger generation of researchers *(Gabriella Matla: The Institutionalization of Spanish Jurisprudence: The Legacy of Joaquín Costa*) reflect the effectiveness and innovative role of the interdisciplinary dialogue well.

The book chapter concludes with a study describing the most important stages of the research group's decades of workshop work *(Janka Teodóra Nagy – Ernő Szabó: The Intellectual Legacy of Ernő Tárkány Szücs: The 10-Year-Old Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural History and Legal Ethnography Research Group)*, supplemented by the memorandum of association and a brief professional introduction of the members, as well as a series of conferences and published volumes organized by the Research Group.

Hungarian public life remembered Ernő Tárkány Szücs on his 80th birthday in Hódmezővásárhely by wreathing the plaque placed by President Ferenc Mádl on the Tárkány Szücs-palace, ethnography celebrated with a conference reviewing the intellectual heritage of the scientist, and the former alma mater remembered by organizing an exhibition. On the 90th anniversary of his birth, in 2011 in Szekszárd, legal historians, ethnographers and historians remembered the results of his scientific career and chose him as the name of the established research group. On the 100th anniversary of his birth the *Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural History and Legal Ethnography Research Group (University of Pécs Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development), the Research Center for the Humanities, the Testament Foundation of Vásárhely, the János Tornyai Museum and Public Culture Center and the Hódmezővásárhely Archive of MNL CS-CSML* commemorates the internationally renowned researcher of Hungarian legal ethnography at his hometown at an international interdisciplinary conference. They pay tribute this way to his scientific work, his oeuvre enriching research on Hungarians, and review its enrichment on the 10th anniversary of the founding of the *Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural History and Legal Ethnographic Research Group*.

Ernő Tárkány Szücs
Lawyer, Researcher of Hungarian Legal Ethnography
(1921–1984)

Ernő Tárkány Szücs was born in Hódmezővásárhely on 13 October 1921. In addition to the legal career chosen due to family tradition, he researched, lectured, organised and promoted science for decades; he became an internationally recognised researcher of Hungarian legal history, popular legal life and Hungarian ethnography.

As a ministerial expert he was involved in the preparation of legislation and was an expert on mining law, but he saw his life's vocation in the research of legal ethnography (legal folklore), at the interface of legal history and ethnography. Already at the University of Cluj-Napoca (Kolozsvár), where he studied ethnography and sociology in addition to law, he met the legal historian György Bónis, the social scientist József Venczel, the ethnographers Béla Gunda, László K. Kovács and Károly Viski. As a student, he was not only the organiser of the research of Hungarian legal ethnography (1939-1948), but at the suggestion of György Bónis, he himself carried out collections in the field of legal ethnography in Mártély, Röszke, Cún in Baranya, and participated in the collection in Kalotaszeg and in the village research in Bálványosváralja.

Ernő Tárkány Szücs continuously published his research results. He published more than 200 legal and ethnographic papers, including *"Mártély népi élete"* (The living customary law of the common people in Mártély) (1944), *"Vásárhelyi testamentumok"* (Testaments of Vásárhely) (1961), *"A jószágok égetett tulajdonjegyei Magyarországon"* (Burnt Property Marks of Livestock in Hungary) (1965) and the internationally acclaimed study *"Results and Task of Legal Ethnology in Europe" (1967), Paris, republished in: Folk Law. Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta (1994) (eds.: Alison Dundes Renteln and Alan Dundes).*

From 1975, as a member of the *Ethnographic Research Group*, he was one of the authors of the legal and socio-ethnographic vocabulary of the *Ethnographic Lexicon* ("Néprajzi Lexikon"). During these years, other Hungarian and foreign language studies were published, summarising the results of his decades of research into legal ethnography. *("Az élő jogszokások Európában"* (Living Legal Customs in Europe) (1975), *"Die juridischen Volksbräuche der Eheschließung bei den Ungarn"* ("The Legal Customs of Marriage among the Hungarians") (1976), *"The Local Legal Customs in Europe"* (1977), *"Jogi szokások a bányászatban"* (Legal Customs in Mining) (1978), *"Living Legal Customs of the Common People of Europe"* (1979), *"Collecting Legal Folk Customs in Hungary"* (1980), *"Jogi népszokások*

parasztságunk öröklési rendjében" (Legal Customs in the Inheritance of our Peasantry) (1980), *„Stammt die ungarische „billogozás" aus dem Finnisch-Ugrischen?"* [Does the Hungarian "billogozás" Derive from Finno-Ugric?] (1981), "*A kézfogóval összefüggő jogi népszokások"* (Legal Customs Related to Engagement) (1980), *"A temetés jogrendje"* (The Legal Regulation of Burials) (1980), *"Fejezetek Békés társadalomnéprajzából"* (Chapters from the Socioethnography of Békés) (1983), *"A jobbágyparaszti földtulajdon néhány problémája"* (Some Problems of Serf Land Ownership) (1983), *"A vásárhelyi baromgazdaság"* (The Cattle Yard in Vásárhely) (1983).

The international involvement of Ernő Tárkány Szücs was decisive. His research became become widely known and he is still regarded as an eminent researcher into European legal ethnography for his international overview of the history and methodology of research, his studies in foreign languages and monographic works in Hungary, which redefined the tasks of legal ethnography. His research results ensured the international presence and professional recognition of Hungarian legal ethnography. He was a member of editorial boards and a regular contributor to international journals and was involved in the founding of the *Commission of Contemporary Folk Law*, an international organisation dedicated to the study of legal customs. He was a regular speaker at international conferences and, through his reviews published in "Ethnographia", a Hungarian disseminator of the latest international research findings (e.g. in the case of the works by H. Spruth, K. S. Kramer, W. Schönfeld, R. Vulcanescu).

His monograph *"Magyar jogi népszokások" (Hungarian Legal Folk Customs) (1981),* which is considered a milestone of his life's work and of Hungarian legal ethnography, was published in more than 30 reviews and appreciative professional articles, and the author received a publishing prize. Ernő Tárkány Szücs was awarded the degree of "Doctor of Science" (DSc) in 1983 and was appointed titular professor at the Eötvös Loránd University. The Hungarian Ethnographic Society awarded him the Ortutay Memorial Medal in recognition of the lifetime achievement as a leading figure in Hungarian legal ethnography. His intellectual legacy is preserved by the *Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Research Group*, founded in Szekszárd on the 90th anniversary of his birth.

Ernő Tárkány Szücs: Hungarian Legal Folk Customs (1981)

Forty years ago, the monograph *"Magyar jogi népszokások" (Hungarian Legal Folk Customs)* was published, which is considered one of the fundamental works of research on Hungarian legal ethnography. The author, Ernő Tárkány Szücs, places the normative system in the focus of international and domestic research history, which is separate from the world of the "upper class" regulated by laws and determines the world of the "lower class" and regulates the life of individuals, smaller and larger communities as well as traditional folk society primarily through unwritten principles, so-called legal customs, and then supplements these with written sources (e.g. regulations).

The synthesising work was received with great acclaim by representatives of ethnography, legal history, legal cultural history, historiography, sociology of law and legal anthropology: it has been praised in more than 30 enthusiastic reviews abroad and in Hungary. Of these, the book review by Csaba Varga, which has become a study in legal theory, is to be highlighted. It is also of crucial importance for further research, in that it emphasizes the national-, value- and law-forming role of the legal customs that have been brought to bear in the world of the "lower class" and that have been based on centuries of popular thought handed down through tradition.

Ernő Tárkány Szücs's monograph became an official part of *academic legal history* and *legal cultural history* immediately after its publication. Renowned professors of Legal History (Dr. Barna Mezey at the University of Budapest, Dr. István Kajtár at the University of Pécs, Dr. Mária Homoki-Nagy at the University of Szeged, Dr. István Stipta at the University of Miskolc, Dr. Béla Szabó at the University of Debrecen) recommended it to their students in the course of their legal training.

Barna Mezey regarded the monograph as a summary of the invaluable research work of ethnographers, jurists and historians who had researched the legal traditions of the 19th and 20th centuries. Tárkány Szücs considered the results of ethnographic legal research as a synthesis, developing the related thought of the jurist György Bónis from 1939 by pointing out rules beyond the layer of "positive law and official customary law", maintained by the Hungarian people and considered binding for themselves.

The beginnings of Ernő Tárkány Szücs' research were connected with the legal policy process that, at the beginning of the 1940s, wanted to make traditional folk rule-making and jurisprudence part of the codification of private law in the interest of a more "Hungarian" legislation. He therefore saw it as his most important task to summarise, publish and integrate into

Hungarian research the results of the research on popular legal life organised between 1939 and 1948 by the Ministry of Justice with the involvement of lawyers - even though he had less and less opportunity to do so from the 1950s onwards.

In the absence of a supportive institutional background, he remained the most authentic representative, the mainstay of Hungarian legal ethnography in the 1970s and 1980s. While his monograph was a fundamental work in the field of legal ethnography, it also inspired new research: In the 1990s, the richness of his heritage determined the tasks for new generations of legal historians, historians and ethnographers in their own field and in the field of legal ethnography research.

The second edition of "*Hungarian Legal Folk Customs*" in 2003 was also an opportunity to take stock of the extraordinary richness of the Tárkány Szücs heritage and to define new research tasks. It was a kind of confrontation with the fact that the monograph summarising the life's work was not only a milestone in Hungarian legal ethnography and legal culture history research, but also indisputable proof of the independence and centuries-old traditions of Hungarian popular legal life, the viability of autonomous ethnic communities, the legal ingenuity of the Hungarian village in difficulties - as was reflected in the joint research results of the participants of the conference of historians, ethnographers and lawyers recently held in Cluj-Napoca (Kolozsvár) commemorating the contemporary and intellectual companion István Imreh.

The Intellectual Legacy of Ernő Tárkány Szücs: Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural Historical and Legal Ethnographical Research Group, founded ten years ago

The *Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural Historical and Legal Ethnographical Research Group* ("Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport") was founded on 5 October 2011 in Szekszárd in cooperation with the Faculty of Illyés Gyula of the University of Pécs (later University of Pécs Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development), the Department of Legal History of the Faculty of Law of the University of Pécs, the Doctoral School "The Renewal of the Hungarian Legal System in Terms of the Rule of Law and European Integration" of the Faculty of Law of the University of Pécs, the Department of Hungarian State and Legal History of the Faculty of Law of the Eötvös Loránd University and the Department of Hungarian State and Legal History of the Faculty of Law and Political Sciences of the University of Szeged.

The scientific workshop aims to achieve the goal formulated in the mission statement of the Research Group with the broad involvement of legal historians, historians, ethnographers, university teachers interested in the topic, scientific researchers, doctoral students, students, members of the legal profession, museologists, archivists and librarians. Through the synergetic connection of related intellectual resources, it aims to enrich the field of research, which includes legal cultural history and, connected to legal ethnography, Hungarian and universal state and legal history, legal theory and philosophy, comparative law, legal sociology and legal anthropology in the field of legal sciences. In addition, it emphasises research activities that relate to the research profile of historiography and ethnography, but is also open to cooperation with other parallel disciplines not mentioned above.

Already at the time of its foundation, it was formulated that the members of the Research Group would be organised in a classical scientific workshop. This is complemented by national and international conferences, symposia, forums and joint websites on topics of Legal Cultural History and Legal Ethnography, some of which are organised by the Research Group, others in cooperation with other partners, which enable the dissemination and exchange of the results of the research field. In addition to academic research and workshop work, the focus is on participation in the teaching of Legal Cultural History and Legal Ethnography, the participation in talent management for students, doctoral students and young researchers interested in the subject, furthermore cooperation with practitioners of law.

The website also contains the "Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Digitális Adattár" (DDFL) (Digital Register of Legal Cultural History and Legal Ethnography) (http://jogineprajz.hu/ddfl), which was created within the framework of tender research and enriches legal historical sources with data, documents and archive sources from the fields of Legal Ethnography and Legal Cultural History.

At the biannual conferences of the Research Group (since its foundation, its chairperson has been Janka Teodóra Nagy, co-chairperson has been Barna Mezey, scientific secretary has been Szabina Bognár, scientific collaborator has been Ernő Szabó), 75 lectures have been given by legal historians, practising lawyers, historians, ethnographers, sociologists, legal philosophers, anthropologists, and sociologists under the motto interdisciplinarity. The Research Group's *Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection („Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár")*, which is available electronically on the website and in international and national libraries and universities, aims to make the new research results presented at the conferences and the monographic work of the members of the Research Group more widely known. Also on the website is the „Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Digitális Adattár" (Legal Cultural History and Legal Ethnography Digital Repository) (DDFL), a repository of legal ethnographic and legal culture-historical data, documents and archival sources, which is the result of research projects and enriches legal history resources with legal ethnographic and legal cultural historical data. (http://jogineprajz.hu/ddfl)

The members of the Research Group also participate in the work of international scientific professional organizations (Commission on Legal Pluralism, International Society for Ethnology and Folklore), and have established fruitful research collaborations (International Commission for the History of Repersentative and Parliamentary Institutions, The European Society for History of Law, Deutsch-ungarisches Strafrechtsgeschichtliches Seminar, Universtät Augsburg, Kriminalmuseum Rothenburg ob der Tauber, Национальная научная библиотека РСО-Алания, Russia, Vlagyikavkaz, СОИГСИ, Russia, Vlagyikavkaz, National Scientific Library of RNO-Alania, Russia, Vlagyikavkaz, СОИГСИ, Russia, Vlagyikavkaz. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Románia, Kolozsvár). Collective research is being carried out with colleagues at Jagiellonian University in Kraków and Ağrı İbrahim Çeçen University in Turkey, which have also led to joint publications.

Volumes 1-8 of the Legal Culture-historical and Legal Ethnographic Book Collection ("Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár") of the Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Research Group

1. Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére [Studies in Honour of the 90th Anniversary of the Birth of Ernő Tárkány Szücs] (Tárkány Szücs Ernő Emléknap és Konferencia [Ernő Tárkány Szücs Memorial Day and Conference, Szekszárd, 5 October 2011] p. 205, Szekszárd: Faculty of Illyés Gyula of the University of Pécs, 2014. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 1) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection 1]

2. Szokásjog és jogszokás I-II. [Customary Law and Legal Customs] *(Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok)*[Studies on Legal Culture and Legal Ethnography] (Tárkány Szücs Ernő jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris konferencia [Tárkány Szücs Ernő Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Interdisciplinary Conference], Szekszárd, 2-3 October 2014), Janka Teodóra Nagy (ed.) p. 407, Szekszárd: Faculty of Illyés Gyula of the University of Pécs, 2016. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 2.) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection 2]

3. Bánkiné Molnár, Erzsébet: A jászkun szabadság [The Freedom of Jászkun]. *A törvényesség helyi sajátosságai a Jászkun kerület népi kultúrájában (1682–1876)* [Local Characteristics of Legality in the Folk Culture of the Jászkun District] p. 234, Szekszárd: University of Pécs Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development, 2017. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 3.) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection 3]

4. Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében. [Interculturalism and Interdisciplinarity at the Intersection of Legal Ethnography and Legal Cultural History] (A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpóziumának előadásai [Papers of the Hungarology Symposium on Legal Ethnography and Legal Cultural History of the VIII International Congress], Pécs, 24 August 2018) p. 215, Szekszárd, University of Pécs Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 4.) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection 4]

5. Homoki-Nagy, Mária: „Az általam megkért hiteles tanúk előtt következő végső rendelésemet tészem...” Jobbágy-parasztok végrendeletei Szentes mezővárosában. [„Before the credible witnesses I have called, I make the following final order..." The Wills of the Serf-Peasants in the Field Town of Szentes], pp. 355, Szekszárd, University of Pécs Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 5.) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection 5]

6. Nagy, Janka Teodóra: A magyar jogi népéletkutatás (1939-1948) története és forrásai. [History and Sources of Research on Hungarian Legal Ethnography (1939-1948)], Szekszárd, University of Pécs Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 6.) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection 6]

7. A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai I-II. [New Sources on Legal Cultural History and Legal Ethnography I-II] (Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárd,) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographical Interdisciplinary Conference Szekszárd, 28-29 September 2017] p. 412, Szekszárd, University of Pécs Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development, 2018. (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 7.) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection 7]

8. A jogtörténet új forrásai [New Sources of Legal History] („A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár” K 109191 számú OTKA kutatás zárókiadványa) [New Sources for Legal History Research: Digital Repository of Legal Cultural History and Legal Ethnography" Final publication of OTKA Research Project K 109191]. University of Pécs Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development, Szekszárd, 2018. p. 360 (Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 8.) [Legal Cultural Historical and Legal Ethnographic Book Collection 8]

Egy évtized pillanatképei

Tárkány Szücs Ernőre emlékezve születésének 80. évfordulóján
(Hódmezővásárhely, 2001.10.13.)

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és
Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakulása
(Szekszárd, 2011. október 5.)

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és
Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakulása
(Szekszárd, 2011. október 5.)

A Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulóján
a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara és a Magyar Néprajzi Társaság
Társadalomnéprajzi Szakosztálya által szervezett Emléknap és Konferencia
(Szekszárd, 2011. október 5.)

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia (Szekszárd, 2014. 10. 02-03.)

Talár vagy díszmagyar?
Adalékok
a bírói uniformis történetéhez
UNIVERSITAS QUINQUEECCLESIENSIS
PÉCSI
TUDOMÁNYEGYETEM

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia (Szekszárd, 2014. 10. 02-03.)

VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus
Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium
(Pécs, 2016. augusztus 26.)

A jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet új forrásai – Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia
(Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.)

A Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1–8. kötetek bemutatója
(ELTE, Budapest, 2018. 09. 26.)

Imreh István konferencia (Kolozsvár, 2019. szeptember 12–13.)
A Kutatócsoport tagjai önálló szekcióban tartották meg Imreh István munkásságához kapcsolódó jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi előadásaikat

„A jog kulturális holdudvara” Kajtár István emlékkonferencia
(Pécs, 2019. november 28-29.)